

[Erdélyi Magyar Adatbank]

HORVÁTH ISTVÁN

KIPERGETT MAGVAK

NOVELLÁK, EMLÉKEZÉSEK

**KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1981**

[Erdélyi Magyar Adatbank]

**SAJTÓ ALA RENDEZTE ÉS UTÓSZÓVAL
ELLÁTTA
CSEKE PÉTER**

(1963)

Születtem, két cseléd fiaként, 1909. október 10-én a Maros és a Kis-Küküllő vízválasztó hegyei között, a vasúttól, országúttól távol rejtőző Magyarózdon.

Nagyszüleim közül apai nagyapám írástudatlan, kevés beszédű, akaratos ember volt. Szerette, ha meséltek vagy felolvastak neki, és maga is kitűnően mesélt. Nagyanyám szálában is kivételesen délceg és szép, írástudó, jóbeszédű s igen jókedélyű, gyógyításhoz, gyógynövényekhez értő asszony volt, aki a falu életét száz évre visszamenőleg, a furcsa, borzongató babonákat pedig talán évezredek mélyeiből ismerte. Anyai nagyapámra kevésbé emlékszem, mert árván maradt édesanyámat még kilencéves korában szolgálni adta, s édesanyám többet nem is élt a házánál. Ez a nagyapám mókás kedvű, hirtelen haragú, igen pontos ember volt. Édesapám ritka keménykötésű, szép, szélsőséges nagy gyermek, aki a legtöbb esetben hamar megtalálta magát, s akire mégis az írni sem tudó, örökké áldozatkész, szelíd lelkű, kicsi édesanyámnak kellett vigyáznia, hogy ki ne billenjen a szükséges egyensúlyból.

Testi és lelki összetevőim, legelső ismereteim ötőlük kaptam. Apámtól azt tanultam meg, hogy amit ember megtehet a földön, arra bennem is megvannak a képességek, csak mernem kell hozzáfogni a dolghoz. Édesanyám végtelen emberszeretetéből elsajátíthattam az adás, a másokért való élés boldog örömét, azt az örömet, amely az embert minden más élőlénytől megkülönbözteti, és fölötte áll a birtoklás örömének.

Egyéves koromban, szőlőmunkás-béres szüleim mellett, a marosgezei báró Bánffy-féle uradalom béresházában tettem meg első lépéseim. Kétéves koromban a már Budapesten szolgáló szüleimtől elszakadva, nagyanyáméknál, Magyarózdon maradtam. 1912 őszén Budapestre kerültem, ahol apám utcaseprőként, majd szállítómunkásként, végül pedig telefongyári szakmunkásként dolgozott. Édesanyám előbb szobalány, később viceházmester volt.

1914-től, miután apámat háborúba vitték, újra Ózdra kerültünk vissza.

Már hat-hét éves koromban rendszeresen munkára fogtak.

Az iskolába 1915-ben írtak be, de a betűket már hamarabb ismertem. Mohó tanulási vágygal mentem az iskolába. Csakhogy a háború miatt minálunk többször nem volt tanító, mint amennyiszer igen, s a tanulás lehetősége végül már odacsökkent, hogy negyedik osztályos koromban jó néhányszor én tanítottam az első-második osztályt, jóllehet magam sem tanultam addig az íráson-olvasáson kívül majdnem semmi egyebet. Még ami olvasnivaló akadt az iskola könyvtárában, azt is nemegyszer szalmaházunk töltésén, a holdvilágnál olvastam, a petróleum kímélése miatt, szemem világát áldozva olthatatlan tudásszomjamért.

Édesanyám 1920-ban beíratott a nagyenyedi Bethlen Kollégiumba, de apám, aki közben hazakerült a hadifogságból, felháborodva dörrent ránk: „Kúdustarisnyával akarsz urat csinálni belőle!”

1921-ben, mint harmadás részesművelő, egy Tódor nevű marosdégi nagygazda földjén csattogtattam a kapát, őszkor pedig, amíg a fuszulykát szedtem a zörgő kórék között, azokra a boldogokra gondoltam, akik könyvekkel, körzővel, vonalzóval felszerelve gimnáziumba indulnak, és panaszos szavakat karcoltam egy-egy zöld tőkhéjba.

Ezek voltak az én első írásműveim.

1923-ban szüleim Kolozsvárra mentek szolgálni, én pedig otthon maradtam szolgaként a faluban. 1924-ben már én is Kolozsváron dolgoztam az akkori New York szállodában, ahol apám éttermi szolga, anyám mosónő, én pedig mosóházi szolga voltam. 1925-ben Bukarestbe indultunk „szerencsét próbálni”. Egy ott katonáskodó tisztiszolgának, Horváth Sándornak a címére mentünk, s ott is háltunk vele, a szállásán, egy fásszínben, ahol annyi patkány volt, hogy egész éjjel nem aludtunk miattuk. Másnap édesanyám beállt szobalánynak egy Gheorghiede nevű bojárhoz, s mi már ott aludtunk a padlásán a Brutarilor utcában. Apám bejutott a Suchard csokoládé-

gyárba, én pedig a Romana utcában egy zöldséges üzletbe álltam be szolgának.

Addig még sohasem éheztem; gyermekkoromban sem. Ott este tizenkét-egy óra körül feküdtem le, és hajnali három-négy órakor már talpon voltam. De enni csak főtt pityókát és túrót kaptam, s azt is keveset, míg a kereskedő nem messze tőlem, a segéddel együtt eléggé bőven étkezett. Korpacibrét gyártottam egy óriási kádban, meg árultam is; nehéz ládákat hordtam fel a pincéből; piacra jártam, cipekedtem, míg végül erőben, egészségben összeroppanva még évközben hazavetődtem Ózdra, ahol a szolgálatból vásárolt, nagyrészen kaszáló, négy hold földünket műveltem meg. Hogy miként? Íme néhány sor egy 1925. X. 22-én kelt levelemből: „...tovább tudatom a kendert kicsaptuk és a fuszujkát le szedtük let két és fél véka tovább tudatom a posztot szövik de nekem jo lene ha már meg is lene ványalva mer a harisnyám meg a kabátom is már mondják fel a szolgálatot már igazán úgy álok hogy az isten őrizzen egészségem elég jó van hizom mint egy malac úgy e votam sovánkozva hogy azt hitem meg is halok de hála istenek most elég jól vagyok kaszálni is már jól tudok”.

A szüleim január elsején jöttek haza. Addig fűtetlen szobában laktam, mivel kemencénk nem volt. Olyan kemény tél köszöntött be már december elején, hogy amint este lefeküdtem és Jókait olvastam, leheletemtől zúzmararakódott a nagy pokróc bolyhára, amivel takaróztam.

1926—1940-ig saját kicsi gazdaságunk művelése mellett voltam napszámos, gyári idénymunkás és részesművelő. Közben hozomány és öröklés útján földünk is közel hat holdra szaporodott, s az életformám, a még részesben művelt 4—6 holdnyi idegen föld mellett, alsófokú középparasztivá minősült.

Húszéves koromban megnősültem. Feleségem, aki tizenöt éves korában jött hozzám, ózdi, falusi lányocskavolt.

Tudásszomjamat se a szolgálai, se a napszámos sors nem tudta elfojtani, de a helyzetem a legegyszerűbb lehetőséget sem biztosította a művelődésre. És mégis művelődtem valahogyan. A hegyoldalban az öt-tíz méteres vízmosásokban megcsodáltam a pala izgalmasan szép rétegződé-

sét. Néhol olyan volt, mintha hömpölygő hullám fagyott volna meg. A palárétegek között egy helyen néhány miliméternyi, üvegszerű kőszén-csikra akadtam, s mi mindent elmondtak nekem mindezek! A vízmosásokban talált szürke homokkőben érdekes lenyomatokat, hófehér kagylóházakat találtam, amelyek annyira izgattak, hogy nem volt nyugtom, amíg meg nem tudtam, hogy azok tengeri kagylók lenyomatai. A régmúlt időkről akként szereztem tudomást, hogy vasárnaponként régészkedni jártam a báróval, s végül már magam fedtem fel egy trák tűzhelyet. A csont-, kő-, bronzszerszámok, római gyöngyök, amiket a sokféle cseréppel együtt összegyűjtöttünk, izgalmasan sok és érdekes dolgot meséltek el a régmúltakról. A számtant, amelyből az iskolában a négy alapműveletet sem tanultuk meg, egy nálam tíz évvel fiatalabb elemi iskolás unokaöcsémtől meg egy hetedikes tanítóképzős számtankönyvből házasemberként tanultam tovább. A földrajzot úgy tanultam, hogy az apám által fogságból hozott világtérképen végigkövettem Grant kapitány világjáró gyermekeinek útját. A mezőgazdaságban úgy műveltem magam, hogy papunktól, Sükösd Sándortól kölcsönkértem a mezőgazdasági szaklapot, ezt később magam is megrendeltem, s amit tanultam, igyekeztem a gyakorlatba is átültetni. A falu részéről azonban gúny és rosszindulat kísérte minden újításomat, minden olyan tettemet, amely elütő volt a régi megszokottól. Tudtam, hogy miként kell kezelni a gyümölcsfákat, de nem volt, amivel megvennem hozzá a legegységesebb eszközöket sem. Amikor egy február végi napon a vásott marhavakaróval felmáztam mohás almafánkra, és elkezdtem vakarni az ágakat, a szomszédomból kacagni kezdtek, hogy megbolondultam: fákat vakarok, holott soha a marhákat se vakarták szívesen.

Újságot a Magyar Nép című hetilapot járattam, amelyben később négy vagy öt versem is megjelent. De nem adtak semmit értük, igaz, hogy én nem tudtam kifizetni az előfizetési összeget.

Olvasni azt olvastam, ami egy világtól eldugott faluban a kezembe került, és mindent, ami a Sükösd tiszteletes kicsi könyvtárában és a parókiális könyvtárban megvolt: Jókait, Petőfit, Aranyt, vallástörténetet, Fanto-

mást, Makkai Sándor vallásfilozófiáját, s egy igen hasznos, széthullott versantológiát, amelyben az összes magyar klasszikusok szerepeltek. Reményik és Áprily után, végre, 1938-ban megismertem Adyt és Móricz Zsigmond *Fáklya* című regényét is.

De mindez kevés volt nekem. Kevés, mert minél többet tudtam, annál inkább láttam a paraszti sors tarthatatlanságát, és kiáltó szó akartam lenni: a parasztság kiáltó szava. És a lehúzó sárban így kiáltottam fel a mélyből, ezerkilencszázharminchét nyarán:

*Nehéz esőfelhők
Násztáncot járnak.
Zúgnák, kóvályognak.
Sírnak, nyavalyognak
S villámok cikáznak.
És mi renyhén, lomhán.
Sárosán,
Elnyűtt lélekkel, bután.
Álmosan
Bámuljuk a csepegő
Szürke lét.*

*Tapossuk a sárt,
A bűdös feketét.
Ezt a ragadós
Szurokszín sarat,
Amelybe lelkünk
Kínnal beragadt.
És jajong ott sírva
A meggyötört lélek.
Csepegő szürkeség,
Sár e paraszt élet.*

1940-ben a bécsi diktátum után azzal a reménnyel indultam Erdélynek a Horthy-Magyarország által megszállt északi részébe, hogy valami úton tanulni tudok, és hírt adhatok a sanyarú paraszti sorsról.

S íme, egy akkori levelem néhány sora:

„Kelt 1940. Okt. 21-én tovább tudatom, hogy mi most már hála istennek meglehetősen

vagyunk azok után amiken keresztülmentünk, mert bizony egy rövid életre megfelelt volna az a viszontagság amin keresztülmentünk. Ludasról Kolozsvárig négy vónattal 24 óráig jöttünk, az alagutakon át nyílt teherkupéban, tetves katonák között és egész éjjel ropogtak a vónatokon it és ot is a puskák de velünk azért barátságosan bántak a katonák, ahogy megérkeztünk rá 5 napra az állomáson munkát kerestem és kilenc óráig kerestem is hatvan leit és rá egy óra múlva csak három lejjel maradtam, a zsebemet kivágták a tolongásban és az összes pénzünket ellopták, szinte megbolondultunk Katival együtt.”

Ezután napszámos munkákat vállaltunk 1940. XI. 1-ig, amikor szegődményes kisegítő szolgálként bejutottam az Egyetemi Könyvtárba.

Református faluban, a vallásra nem sokat adó családban nőttem fel, s az egyházi könyvek olvasása közben teljesen szembefordultam a bibliai istennel még legényke koromban. De a természetben száz meg száz dolgot nem értve, nem tudtam valamiféle istenség nélkül elképzelni a világot. És anélkül, hogy tudtam volna róla, szabályos panteista világképet alakítottam ki magamban a világról.

Éppen ezért aztán az Egyetemi Könyvtárból legelőbb Darwin műveit kezdtem kikölcsönözni, amire egyes könyvtári tisztviselők azt mondták, hogy: „Né, bejött egy paraszt harisnyásan, két szeges bakancsbal, s azonnal meg is bolondult, hogy Darwint olvassa.”

Ezen az úton jutottam el aztán a tudományos materializmusig, majd a marxizmusig.

1942-től II. osztályú egyetemi altiszt voltam a Filozófiai Intézetben.

Írni mindig írtam, papír híján a marha szarvára, török-búzaháncsra is, de íróként írni 1941-ben kezdtem. Jékely Zoltán patronálása folytán a Pásztortűz közölte első — irodalmi lapban megjelent — versemet. Ettől kezdve az Erdélyi Helikon, Termés, Híd, Forrás, Magyar Csillag s más lapok közölték verseimet, novelláimat.

1943-ban önálló verseskötetemet jelent meg Az én vándorlásom címmel, az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában. 1942-ben Kipergett magvak címen novelláskötetemet jelent meg.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

1945-ben a Falvak Népe című hetilap szerkesztője lettem és maradtam 1953-ig, de látásom rohamos gyöngülése miatt munkaképességem mindinkább csökkent; 1956—59-ig az Utunk belső munkatársa voltam.

Jelenleg nyugdíjas vagyok, s még mindig tele nyugtalansággal és örökös, kielégíthetetlen tudásszomjjal, tán halálom napjáig már.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Erdélyi Magyar Adatbank]
KIPERGETT MAGVAK
(1943—1944)

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Az utca üres volt és néma, mint a kiapadott patak, s a házak, mint a szárazon maradott békák, hallgatva bámulták egymást a két szélén. Az árvcacsalán a kert tövében lehajtott fejjel görnyedezett a szürke porréteg alatt, s nézte a csámpásan pislogó dongóvirágot: tikkadtak voltak és méncseredettek, mint két szerető a vendégséges éjszaka után. A sánc fenekén rozsdásan, kávészínűben száradott a ganélé vastagja, felcserepedett apró kockákban, hogy egy városi, aki a ganélevet nem ismeri, csak a kávé: könnyen annak nézhetne volna. Nyálkás, csípős bűz csapódott ki belőle, s összeelegyedve a rózsák és a gyümölcsök szagával, együtt adták a falu illatát.

Egy-egy híd alól hosszú farkú, borzas pócegér bújt elé, s szaporán kapratott a disznóól felé.

A kutyák lustán, elnyújtózkodva heverték a házak árnyékában. Piros nyelvükről sűrű cseppekben gyöngyözött az izzadság, s kitátott szájukat csak olyankor csattintották össze, ha egy-egy nagy szemű légy után kaptak mérgeesen.

A récék feredtek a száraz udvaron, és verték szárnyukkal a képzeletbeli vizet, s úsztak a semmiben, mint némely ember a maga képzelte dicsőségben.

A tyúkok nagy igyekezettel abba jártak, hogy széjjelhányjanak minden szál gazat az udvaron; vájtak nagy serénységgel, és karicsáltak, kotkodácsoltak büszkén, ha felállottak a tojásról.

Egy-egy szarka leskelődött hallgatva a pajtahíján, s fél szemmel furt a sütőházat nézte, s mintha a kotkodácsolásból azt vette volna ki a maga nyelvén, hogy a tyúkok neki ajánlták fel a tojást; mihelyt kitojták, megitta azon melegen.

Az itatóvályúk szélén méhek dongtak: sárga, súlyos terüket emeltek, és fáradtan jártak a vízre.

Galambok suhantak a Tövistető felől, ahonnét érett búzatáblák, felvert kévék és sorban álló kalangyák néztek be a falu felé.

Aratás volt.

A meleg csillámpolva rezgett a levegőben, s még az ég színét is szürkére sütötte a nagy rekkenőség.

Minden épkézláb ember a mezőn volt, de még a gyermek is, amelyik már elbírt egy korsó vizet, hordta egész nap, és amíg kifogyott a víz, addig húzta össze a kévétet.

Vágták, gyűjtötték, ölelték egybe a drága áldást halálos sietséggel, azért voltak üresek a faluban az utcák.

Hátul, a sütőházakból, kékes füst csapódott ki, de a melegség azt is elolvasztotta, széjjelmázolta, ahogy kibújt a cserepek között egybe.

Egy-egy vénasszony forgolódott a tűzhely körül; piszkálta az avas húsból a férgeket, csinálta az eresztéket a savanyúlének, s ki-kitekintett, nézte a napot. Aztán szította elé a tüzet a vasláb alatt.

A konyhákban rajoztak a legyek, utálatos örökös zúgással, és apró fekete pontokkal raktak tele mindent, amire rászállottak.

Hajtott mindenkit az aratás.

Ott volt a drága áldás, az Isten megmutatta, szépen kiterítve, mint egy arany abroszt, nagy, áldott asztalán. De még csak megmutatta. A gazda csak akkor érzi a magáénak, mikor otthon tudja a színben vagy már a hombárban. Addig örökös rettegés hajtja, hogy még álma sem lehet. Jaj, istenem — nézi, ha fellel emelkedik —, jég lesz, s egy óra múlva egy szem sem marad nekem.

Az Isten megmutatja az áldást, de a gazda tudja, hogy egyetlen tenyérlegyintéssel le is seperheti előle, pedig abban van benne egész esztendei verejtékének gyümölcse. Az adó, a családja ruházata s még tán egy fél hold földnek is az elérhető reménysége: szeretné egy öleléssel az ölébe szorítani az egésztestet.

Az utcákon csend volt, mint a templomban méhesnapokon. Csak egy-egy apró gyermek lézengett szennyes, hosszú ingben, epertől maszatos ábrázattal, egyik kaputól a másikig.

A Baksi Sándor eresze előtt négyen játszottak az út közepén: két leányka és két fiú; csinálták porból a buglyákat.

— Én házat csinállok. Gyere, Rebikó, csináljunk házat

— simította el a megkezdett buglyát a nagyobbik leányka.

A kisebbik, egy négyesztendős, kék szemű apróság, azal mulattatta magát, hogy kicsi, gömbölyű kezével dobálta kukra a finom, lisztszerű port, és kiabálta kacagva: Égés van! Égés van!

— Házat. Nekem is házat! Jó? Kettőt... — kuporodott a nagyobbik leányka mellé, s nézte csodálkozva, amint a porból kikanyargatta előbb az első házat, aztán a pitart is hozzá.

Hosszú vászoningük fel volt csúszva derékig, s a kövér combokon szürkén tapadott a rárakódott por.

A fiúk két rend buglyát húztak sorba egymás mellé, versenyeztek a gyűjtéssel, hogy melyik előzi ki a másikat: amelyiknek több lesz a buglyája, az lesz a nagyobbik gazda.

Bocsárdi Jóska egyedülvaló volt, látszott is rajta, mert nyáron is lábbelivel járatták, nehogy meghűljön a héhónapban, s mégis olyan volt, mint egy szúnyog, hitvány, vékony nyakú. A másik három testvérek voltak, de nem mondta volna senki, úgy látásra, mert a három háromféle volt.

Az egyedülvaló kíváncsian bámulta a leánykák meztelenségét, s szeme kifényesedett, mint a rézfillér a réce zúzájában. Ügy elbámult, hogy azt sem vette észre, mikor a másik két buglyáját átalhúzta a maga oldalára.

— Látok Bécsbe, lyukaskemencébe — kacagott csúfolkodva. — Láttam! Láttam! — ugrándozott kipirosodva, még akkor is, mikor a nagyobbik leányka a térde alá húzta az ingét.

— Láttad, rágtad! Láttad, rágtad! — felelt az durcásan, s mutatta a körmét, mint a meghergetett macska.

Székely Feri, a leánykák testvére szaporán gyűjtötte a buglyákat. Szinte beteges sietéssel, mint minden őse, akik mind azért igyekeztek, hogy legyenek nagy, a legnagyobb gazdák a faluban. Nem látott, nem hallott semmit maga körül, csak a földet, a port, amelyik által több lehet: elsőbb, mint a másik. Otthon a pajtájukban négy ökör volt és két tehén, s földjük is több volt, mint Bocsárdiéknak, de Bocsárdi Jóska mégis elsőbb volt, mint

Székely Feri, mert annak nem volt testvére: egy kézben marad a kicsi birtok is, s az számított születéstől kezdve.

— Na, fiú! Ki a gazda? — állott fel büszkén Székely, s mutatta a tizenöt buglyáját, míg a másiknak nyolc volt.

A kisebbik leányka benyúlt a Baksi Kányi virágoskertjébe, és a lécek között tépett egy csomó tátintót és harangvirágot, s kivirágozták a házukat s a bátyja buglyáit is vele.

— Legyen, mit bánom — rándította meg a vállát Bocsárdi, de belől ott volt az irigység, mint a pityókában a csimasz. Irigyelte a másik buglyáit, és irigyelte a két leánytestvért is tőle. Felrúgta a saját porcsomóit, hogy ne lássa a másik mellett a maga szegénységét, s rászökött a virágos házra is. — Ritti-dritti, kicsi ház! — táncolta széjjel az elsőházat, hogy a kicsinek egybe eltört a csupra, de a másik nekiszökött, mint egy pulyka, s a körmével végigborozdált a képén.

Egy királyfalvi alma hullott az ereszre nagy koppánással, az riasztotta széjjel őket; lehuppant a porba, és hengeredett lefelé az utcán. A három gyermek utána-iramodott, s Bocsárdi, mivel legközelebb volt hozzá, fel is kapta egybe, de Székely Feri felszökött a hátára. — Add ide, osszuk el! — fogta meg az almát a kezében.

— Nem adom. Eressz! — rángatódzott a másik, s abban járt, hogy harapjon belé az almába, de nem vihette a szájáig, mert hárman egybe lehúzták, kifacsarták a kezéből. A buglyákat és a házat széjjelverték a nagy bakalodásban. A kicsinek kettőbe hasadott az inge is, és úgy repdesett vele, mint egy szürke szárnyú, rózsaszín pillangó.

— Mit csináltak, édes nanyóé?...

A négy gyermek úgy maradt, mintha megfagytak volna. Nézték ijedten a vénasszonyt, leeresztették markukból a port, és Bocsárdi sírni kezdett, míg a másik három megszeppenve, de diadalmasan nézte.

— Úgyis megmondom Edének, na! — bömbölte az egyedülvaló, s várta a vénasszonytól a pártfogást.

— Vje-ee-e... úgy csinál: vje-e-e-e! — csúfolta a kicsi, s közben odadörzsölgött a vénasszonyhoz. — Mit hozott, nanyó? Mit hozott nekünk? — ágaskodott a fer-

singhez fogódzva, s emelgette a porzsolón a cifra virágos kicsi tángyért.

— Na, lóduljatok haza előttem! — lökte el magától a nanyója, s nézte mérgesen a kicsi poros ujjak helyét a fekete fersingen. Vasalt gyolcsinge olyan volt rajta, mint a frissen esett hó, s a hatvan esztendejének súlyát egyenes, könnyű járással hordta, de tehette, mert még az apja is nagygazda volt, s rája is teher nélkül rakódtak az esztendők.

— Hogy a fekete fene a csontotokat, édes nanyóé! Hát te mit csináltál avval az inggel, te bestelen? — szidta az unokáit, s nézte őket majdnem gyűlölködve. Úgy tekintette, hogy azok átkok, nyomorúságok az ő gyermekének: a leányának a nyakán. Soha fel nem öltözhetik, egy táncba nem mehet, amióta az első meglett, pedig első lány volt, de jaj, jaj, milyen első! Olyan volt, mint egy turbékoló galamb, gondolta, amint nézte a három szenyyes, ugrándozó gyermeket.

Most ezekért a sok szép gúnyáit el kell hagyja, hogy egye a penész a szekrényben s a láda fenekén. Még a tánc is szegényebb, amióta Bényi Kalári asszony lett, s a templom is szürkébb vasárnap. Aztán most még gyü a negyedik is. Jaj, istenem, istenem, négyfelé, akármennyi is van, mi jut? Csak egy fertáj. Bezzeg a szeginy Bocsárdi Jóska henceg az egy fiával: 'sze annak több jut, mint a nagygazda Székely Feri gyermekeinek.

— Eriggy haza, te! Mit bögsz itt? — lökte hátba a térdével az egyedülvalót, hogy bár avval enyhítse a mérgét. Aztán felnézett a napra, és szaporán elindult az unokái után a leánya kapuja felé.

Az egyedülvaló gyermek ott maradott egyedül. Poros arcán árkokat mosott a könny. Nézte a vénasszonyt, amint nagy, libegő szalmakalapjával, büszkén vitte a makfalvi mázasporzsolót, s mintha egy kicsi ördög súgta volna a fülébe a rosszat, csak odaszökött a kert tövéhez, elkapott egy száraz göröngyöt, s nekicélozta a porzsolónak. Aztán rojti! Szedd a lábad, gyermek! Hátra sem nézett hazáig.

Otthon megállott a kapun belől, mert feljebb már nem mert menni. Riasztotta a nagy hallgatás és a csend az udvaron, s a ház ablakain bolondember és üveglábúak néztek ki; vigyorogtak rája, s ki tudja, miket látott a

pince torkában is. Remegve kiült az utcaajtó küszöbjére, irigykedve gondolt Székely Ferikóékra, és elkezdett keservesen sírni.

— Mért sírsz, Józsikó? — kérdezte Magójózsi Ferencné, úgy futtában, amint vitte a delet, de meg sem állott, csak éppen hogy ránézett a gyermekre.

— Ni-ni-nincsen senkim. Egy-egy-egyedül vagyok, s félek — szipogott a gyermek, és odaadta volna az apja egész birtokát egy testvér-gyermekért, csak ne legyen egyedül.

Székely Feriné, Bényi Kalári az ökröket itatta, mikor a három gyermek s az anyja bénnyitották az utcaajtót. Sudár volt, egyenes, mint egy szépen nőtt fenyő, s helyenként kerek, de olyan, mintha kézzel csinálták volna. Lobogós gyolcsinge fel volt tűrve a válláig, s kerek, fehér karján apró gömbölyűségek domborodtak ki, amint serényen merte a vizet. Arca rózsaszín, szeme szelíd volt, mint a ma született bárányé. De mintha valami borongó szomorúság rezgett volna a kéksége mélyén. Nem azért lett a Székely Feri felesége, mert szerette, csak az anyja akaratának tett eleget, mikor hozzáment, s élt mellette szerelem nélkül. Jó ember volt az ura, de olyan volt, mint a vakondok: örökkéig a földben volt. Túrta éjjel-nappal, dühös belébolondultsággal, már nem is csak azért, hogy nagyobb gazda legyen, hanem beteges megszokásból.

Nem járt sem a templomba, sem a gyűlésekbe. Elvadultan élt az emberektől, s nyárban még az asszonyt is úgy tekintette, mint egy igásállatot. Kint hált az udvaron a földre vetett ujjasán, s az asszony csak télen érezhette maga mellett a férfitest melegét. — Eriggy, Ferikó, támaszd ki a pajta ajtóját, s kösd be őket. Hi, Pajkos! — csapott rá az ökör farára.

A vénasszony letette a kalapját a tornácdeszákára, s nézte a leányát, amint az mosta a lábát a vályú szélén a kút mellett.

Már látszik rajta, nézte vizsgálódva. Még egy hónap, s már tudja az egész falu: örvendhetnek rajta az irigyei, gondolta sóhajtván.

— Jaj, édesanyámé, be szép vagy most is! — simo-

gáttá szemével a menyecskét. — Olyan vagy, mint egy szép kinyílott pünkösdi rózsa.

— Én már lehetek csúf is, mert helyzettem szépek ezek az aranyos bimbóim: ez a kicsi pillangó: ugyi, te? — kapta az ölébe a kicsit. — Na, gyűjjen bé, anyám! Menyek én is, csak veszem a kantárt — fordult be eleven mozgással a sütőházba. — Addig tegye ide a tűz mellé, mert meghűl az étele, amíg elkészülök — csinálta a helyet a tűzhelyen.

Az anyja kibontott egy kicsi lábast a kosárból, s letette az asztal sarkára.

— Gyere, Kalári, ezt neked hoztam — fogta meg simogatva a menyecskét, s szerette volna az ölébe venni, mint pólyás korában. — Gyere, lelkem, sze ez otthon is a te részed volt mindig — kínálta.

A két leányka ott lábatlankodott az asztal körül, s Ferikó egy csomó tojással a kalapjában éppen akkor lépett be az ajtón.

— Na, álljatok neki! — tette eléjük a kicsi lábast az anyjuk. — Ezt nanyóka hozta nektek. Ez a tied, ez a Rebikóé s ez a Ferié — osztotta el közöttük a csirke mellét és a két cubákat.

A vénasszony ellenségesen nézte a három unokáját, mint olyan idegeneket, akik kiveszik a leánya szájából a neki szánt jó falatokat.

— Mért a fekete fenéjé gyúrsz beléjek mindent? Sze úgyis olyanok, mint egy-egy vályog: inkább etted volna meg te — kárpálódott a vénasszony, de már akkor olyan volt a kicsi lábas, mintha kimosták volna.

— Ked mért nem ette meg, anyám? Sze ked is nekem hozta — mosolygott az anyjára a menyecske, de a vénasszony borús lett, mint az őszi idő.

Széjjelhúzta a kantárt. A lánya beléigazgatta a porzsolót.

— Nem tudok enni, anyám. Nem kell semmi étel, s ha eszem is, jön vissza minden — panaszkodott a menyecske. — A tegnap is, amint arattam, egyszer csak elszédültem, hogy szinte beleestem a sarlóba, ma már előre félek, hogy megint úgy járok.

— Jaj, jaj, tisztán Isten csapása rajtad... Na, kifelé, ha jól laktatok, ki! — indította ki a gyermekeket. — Az

a marha urad is... hogy a fekete fene enné meg a csontját!... Lássuk, hunnét ad annyi birtokot, hogy egy valamirevaló valaki elvegye majd a lányait? Szegínyek, utolsók lesztek a faluba: senkik... tudod, senkik!

— Hát mit csináljak, anyám lelkem? Hát mi tévős legyek, ha az Isten így akarja? — nézett a menyecske elkeseredve.

— Mások mit csinálnak?... Melyik gazdának van négy? Csak a szegínyeknek van négy-öt, mert azoknak úgysis mindegy...

— Sze már mindent próbáltam: emeltem olyanokat, hogy minden kicsi porcikám ropogott, s még a pajtahíjáról is leszöktem, de nem ér semmit. Az is csak annak használ, aki beteges, de látja: ingem az Isten is úgy teremtet, hogy teremjen bennem az élet.

A vénasszony hallgatott, csak az ajka széle reszketett egyszer-egyszer, s a szeme forgott szaporán, mintha valamit keresett volna.

— Talluval próbáltad?... vaj: orsóval?... Sze Lökéné is azért volt beteg a tavasszal. Azt beszélték, hogy az tudja az orsóval...

Elhallgattak, nézték a földet mind a ketten. Csend volt, mint a kihirdetett halálos ítélet pillanatában, csak a legyek zúgtak feketén, s künn az eperfán egy levelibéka szólott recsegeve.

— Félek, anyám. Az Istentől is félek. Mit mondok, ha számon kéri a gyermekeimet a másvilágon? — védekezett ijedten a kísértés ellen a fiatalasszony.

— Sze most még nem gyermek, most még lehet. Vaj eriggy el a bábaasszonyhoz. Én adok pénzt is, csak eriggy! — biztatta az anyja.

— Jaj, anyám! Hát ahhoz a pletykához, hogy gondolja? Sze egybe megtudná az egész falu, s apósom elhajtana a háztól... — Elészedte a kalányokat, s el volt készítve minden, csak éppen gúnyát kellett mást vegyen, s aztán induljon a déllel.

A kapu előtt egy asszony haladott el szinte futva: étel-illatot csorgatott az utcán végig, s szürke port vert fel maga után, amely kísérte, mint egy súlyos szövető zászló.

Az egyedülvaló gyermek ott sunnyogott a Székelyék

kapujok előtt. A két ingeujja tele volt királyfalvi almával, kereste volna a békességet, hogy legyen akivel játszodjon.

— Hadd el, anyámé, én kiviszem a tiédéknek is: úgyis arra megyek, s utamba kapom. Maradj itthon! A tegnap is beteg voltál, megmondom: megint a lettél — ajánlta a vénasszony, s rakta belé a kanalakat a maga kosarába.

— Most nincs suhant senki, próbáld meg! — suttozta, mintha az Isten nem hallotta volna úgyis. — Gyere, Ferikó, te hozod a kosarat! — kiáltotta ki a gyermeknek. — S ti induljatok ki az utcára! — hajtotta maga előtt a többieket, ki az utca felé.

A menyecske ott maradt kábultan, egyedül. Két kezét az ölébe ejtve bámulta a kormos szarufákat addig, hogy egyszer csak elkezdtek hengeredni a könnyei. Aztán meg-rázkódott, remegve, mintha egy súlyos terút akart volna lerázni magáról, s felnyúlt a gerendába az orsók után.

Volt ott a kosárban hús is: hegyes, hosszú, szilvafa orsók. Egyet kiválasztott, a késsel levakarta róla a légy-pettyet, s elindult vele be az elsőház felé.

*

A melegség úgy ömlött a napból, mintha forró vízzel permetezték volna a világot.

Egy sóhajtásnyi szellő sem mozdult, csak ragyogott a levegő, fényesen, egy helyben, mint az olvasztott forró zsír, s fullasztotta az aratókat.

A búza egyik napról a másikra megért, s a nagy melegségben lehajtott fejjel állottak a sarlók előtt. Már nem az eget nézték a kiült piros szemek, hanem a földet, mint a sírba hajló vénember, aki már csak a nyugodalmat várja megroskadt inakkal.

Egy nap le lehetne venni az egészet! — nézett végig a táblán Székely Feri, de azt is csak addig nézhette, amíg ivott a légejből.

Sietve, mohón ivott, hogy a víz kifolyt a szája szélén, s jóleső hidegséggel folyt le az álláról napégette, mezte-len mellére.

Az inge olyan volt rajta, hogy ki lehetett volna facsarni az izzadságtól. Minden órában megivott egy liter vizet, de félre nem ment egy nap még kétszer sem; a

bőrén jött ki a víz, és megáztatva az ingét, hideget tartott a nap melege ellen.

Előtte hatan vágták sarlóval a döltes búzát, hat után kötötte, és az apja hátul rakta kalangyába a kévét.

Csend volt az egész mezőben, csak a kaszák fenése és verése s valahonnét távolról egy-egy juh-harang hallatszott.

Az emberek kétrét görnyedve, halálos sietéssel arattak, de úgy, mintha valami irtózatosságnak látták volna karmaikat, amelyik, ha nem sietnek, kinyúl a búzatáblák fölé, s elkaparintja az emberek előtt a drága mindennapi kenyeret. Vágták, ki kaszával, ki sarlóval, tikkadtan, izzadtan, vérző kezekkel, fájó derékkel, féltéssel és háládatos szent örömmel vágták az érett búzaszálakat.

Székely Feri, miután ivott, a légejt bétette a kéve árnyékába, felnézett a napra, s aztán az árnyékát nézte, de az kicsire olvadva csupa egy arasznyira volt a lábától, az árnyékaról rátekintett a sok sűrű marokra, aztán megszökte magát, mint a megcsattintott ökör; oda futott, ahol leghosszabb volt a búza, kötöt facsart, s belerakott egyszerre öt markot is, csakhogy a kötéssel az aratókat győzze.

Az apja egy darabig nézte szó nélkül. Aztán széjjel-nézett a határon, s amint nézett, mind mérgesebb lett a nézése, végül dühösen rászólt a fiára.

— Te Ferenc! Há mit az árgyilusodát csinálsz?... Ejsze egybe akarod kötni az egészet, vaj mi? Nézd meg, Talpasnak milyen sűrűn vannak a kalangyái — mondta csendesen, hogy csak a fia hallja —, nekünk még fél-annyi sem lesz.

— Csak mázsa legyen... öm!... hm!... csak mázsa — térdelte lihegve a kévét. — Most a mázsa számít... a mázsa — s már facsarta is a másik kötöt.

Az úton egy asszony sietett a déllel, és az aratók mind lanyhábban s a kévékötők mind szaporábban dolgoztak.

— Eriggy, Biri, hozzá vizet! — szólott az egyik leánynak Székely. — S te gyere, segíts kötni, má mingye itt lesz Kalári is a déllel! — hívta hátra az egyik aratót, Gyuricát, a cigányt.

Olykor munka közben bepillantott a Telekútja felé, de Kalárit nem látta, pedig ismerte a járását, kiválasztotta volna száz közül is.

— Ej, be szép búzád van, te Feri! — dicsérte a cigány. — A tegnap Csutak Jóskának voltam a Kisnyilakba, de annak csak olyan vót, mint a madár csőre; mind csak olyan volt a búzafeje. De azé... Ládd, jó ember, délbe még italt is adott.

— Én is adok, s még kapsz egy pakk dohányt is, csak gyere holnap is...

A cigány szeme felragyogott, mint a csillámpala az Aranyódalban, ha rásüt a nap.

— Gyüvek, hogyne gyünnék — ígérkezett lelkesen —, sze ott szakadott el a derekam, úgy fáj, de a tiéd még biztat, mind azt mondja, hogy: vágjad! vágjad! Az ember ilyenben arasson míg a világ.

...A mázsát megadja, ilyen kévékből, minden kalangyából kijön egy mázsa... De Kalári még nem jön, az istélovát a fejinek, sze eddig mindig ő volt az első a déllel...

Már az utolsó markokat szedték össze, mikor a vénasszony odaérkezett a porzsolókkal. Ki volt melegedve, hogy csak hápogott, mint egy kövér réce, az állán csepegett az izzadsága, és veres volt, mint a paprika, de olyan, mint a hegyes, csípős.

— Há Kalári hun van? — képedett el s állott eléje sunyin a veje. Meg sem várta, hogy letegye az edényeket.

— Jaj, lelkem! sze az tegnap is, tudod, hogy beteg volt — nézett a nagy kalap alól az anyósa, de úgy beszélt, hogy nem tudta az ember, hogy igazán beszél, vagy csak csúfságból.

Gyuricáné az egyik aratóval összedugta a fejét, valamit pustogott, aztán kacagtak a vénasszony felé irigyen, csúfondárosan.

— Most ne legyen beteg! — csattant az ember, mint a megkeríngtetett ostor. — Beteg lehet ő később is. Most aratás ideje van. Látja? Már kongorodik meg a búza. Holnap már ejsze perreg is. Ha kihull, aztán lám, mit eszik?

Máskor félt az anyósától a saját házában is, de az aratás megbátorította. A maga földjén, a kalangyái közt csak az Istent érezte nagyobb úrnak magánál, s szembeállott volna a szolgabíróval is azon a helyen.

— Te, te! — ömlött feléje a vénasszony mérge, mint a kidugott ecetszeszes üvegből a csípősség —, sze érted beteg, te marha! Hogy a fene ett volna meg, ügyetlenje!

Lecsapta a porzsolót, s a másikkal futott ki az út felé.

A tarisnya messze hátul fehérlett egy kalangya árnyékában, ahol a reggel ebédelték. Nem nézett senki feléje délig, csak egy vén varjú húzta le róla az ujjast, s kopácsolt belé a szalonnába a vásznon keresztül is.

A nap délén állott, és csorgott belőle fullasztó-melegen a hőség. A búzaszálak között sűrű, apró pattogások halatlatszottak, mintha millió apró tündér fricskázott volna tánc közben a kalászok között.

Az aratók előtt ott libegett a Nyár, áldást hullató, bő arany szoknyában, és hátul a tarlókon már az Ősz bandukolt, mint egy kopaszra nyírt, szigorú barátpap.

Bozsgott a nép a mezőn, mint a hangyaboly.

Arcuk szennyes volt a portól, szemük veres a beléfolyt izzadságtól, kezük, lábuk véres a tövis- és tarlószúrásoktól.

Fájt minden kicsi porcikájuk, de nem érezték a fájást: nem értek rá érezni aratás idején, mert össze kellett gyűjtsék a kenyeret; a magukét és azokét is, akik hűvös fürdőkön, erdők árnyékában, tengerek partjain, egy más világban élnek az aratók életének is a jobbik felét.

— Hozzátok elé a tarisnyát, s le kell ülni má, né, Talpasék leültek! — szólott elé hátulról az öreg, mikor Biri visszaérkezett a vízzel.

A sarlókat belevágták a kévék végébe, és lomhán elindultak a porzsoló felé, s leheveredtek körbe, a férfiak bal könyékre dőlve s az asszonyok ülve, csak a fiatal gazda kötötte a kévét dühösen, nekibolondulva. Nem kívánta az ételt sem, ha nem a felesége vitte neki...

Estére elvégezték felét a táblának, de uzsonnya idején már lehetett látni egy-egy kövér, piros szemet kiperegve a tarló között.

Reggel gyüvünk még virradat előtt, vágjuk a harma-

ton, állott meg hazafelé menet a földje végénél, és nézett vissza gyönyörködve a kalangyákra Székely Feri.

Az estéli szürkületben megzajdult a határ.

Apró szellőcskék hengerigóztak le a hegyek oldalán, s felverték a búzaföldekről az új kenyér dalra készítő áldott illatát.

Legények, leányok énekeltek, kacagtak lármásan hazafelé az utakon, és a falu a vacsora szagját kiszórta a mezőre fáradtan hazatérő gyermekei elé.

A nappal csendes udvarokon zakatolt a munka. Marhákat itattak, fejtek. Disznókat etettek, s egy-egy ordító gyermeknek számolták a hátára botvéggel a reggel ráhagyott s elfelejtett munkákat.

A Székelyék udvarukon csend volt, csak a marhák dörömböltek a pajtában, s a két leányka játszott elől a tornácban a ládáról kihordott mindenféle cifrasággal.

Székely Ferin úgy futott végig az ijedelem, mint egy nagy, hideg testű kígyó, mikor belépett az utcaajtón, s kitátott szájjal indult neki a szívének.

— Jaj, istenem! Kalári! Hun vagy!? — dobta le a szerszámokat, s indult be, futva a ház felé.

A vénember a pajta felé sietett, s a napszámosok megütődve ültek le a kőasztalra.

A hátulsóházban setét volt, s nem volt senki sem benne...

— Kalári! Kalári, hun vagy?! — nyitott be az elsőházba ijedt, kétségbeesett kiáltással.

— Itt vagyok... Ne félj... Jaj, itt vagyok — hallotta az asszony nyöszörgését az ágy felől.

— Há mi van veled, lelkem? — hullott az ágyra az ember, és simogatta nagy, kerges tenyerével a felesége homlokát.

— Gyűjtsd meg a lámpát, s adjál vizet!... Jaj... mingye elégek — lihegett gyengén, keservesen az asszony.

A lámpavilágnál látta, hogy a felesége fehér, mint a fal, és a nézése tele van kinnal és ijedelemmel.

Ferikó letérdelt a kanapéra. Nézte az anyját, mint egy riadt madár, olyan megijedt szemmel. Odafeküdt az anyja mellé a párnára, csókolta az arcát, a sápadt homlokot, és sírva kérdezgette, hogy: mije fáj, édesanyám?

A két leányka szepegeve, értelmetlen bámulással nézte mikor az apját, mikor az anyját, s a kicsi nem tudta, miért, de elkezdett sírni, aztán kitalálta: — Ehetném, ke kinyér! — bömbölte sírva.

A napszámosasszonyok is becsődültek, s kereken veték az ágyat, pletykát kereső, kíváncsi szemekkel.

— Há mi lel, Kalári lelkem? — hajolt rá a cigányné, de a menyecske nem felelt, csak a kezével intett, hogy menjenek kit

— Há ha igézés? Vessetek neki vizet! Eriggy, Feriké, keressél kökénybokrot! — indította ki a gyermeket Csuláné, s kereste az asztal fiókjában a rezesvillát, de valamit hirtelen becsapott a köténye alá is, amíg a villát kereste.

— Te! Há ha kődekcsemer érte? Adjátok ide a kendőt! Meg kell facsarni a kődekit. Nézzétek meg, egybe jól lesz. Hadd el, Kalári lelkem, sze mü csak jót akarunk! — kérte a beteget a cigányné, mikor az ijedten fogta a hasára a takarót.

— Menjének ki! Menjének ki! — könyörgött a beteg.

— Hadd el, hogy bár dörzsöljünk meg ecetes ' vízzel. Az ha nem használ, nem is árt — emelte meg a takarót Szekeresné, s amint alája tekintett, undok mosolygás szökdösött át az arcán, mint egy utálatos varasbéka.

— Mit emeltél meg? — kérdezte vádolva a beteget, s nézett a másik két asszonyra gúnyos, beszédes szemekkel.

— Leestem a pajtahíjáról... Jaj! Leestem... Menjének ki már, ne kínozzanak! — könyörgött Kalári, s nézte az urát kérlelve.

— Főzzetek vadborostyán gyökeret: ha az a baja... Csak azt kell főzni. Annak a levit igya, s holnap este már semmi baja sem lesz — ajánlotta a cigányné.

— Menjének ki már! Nem látják, hogy nem állhatja a beszédet! Vagy azt akarják, hogy vegyem az ostort? — indult mérgesen az asszonyok felé Székely, de azok már mentek anélkül is, vitték a Kalári hírét, hogy szórják széjjel a faluban, mint a konkoly bugája a sok kártékony, fekete magvat.

Egész éjszaka égett a lámpa Székelyéknél.

Anyja virrasztott a Kalári ágyánál és az ura, de az ember meggyötrődött testét egybe elnyomta az álom, ül-tében, lelógó fejfel aludt a széken.

— Kalári! Édesanyámé!... Fáj valamid? — simogatta a vénasszony, s csókolta le az arcáról az izzadságot.

— Fáj, anyám — suttogta a beteg —, a szívem fáj... a három gyermekemért, mert én... én most megha-llok... Árvák lesznek... Jaj, árvák lesznek a gyerme-keim! Látja? Ked mondta... — lihegett szakadozva a beteg.

— Árvák lesznek, anya nélkül... a más kapcája... Jaj, hogy állok az Isten elé? ... Inkább tíznek az anyja, mint egy árva. Én mindig úgy gondoltam, de ked mondta ... ked! ... az orsót...

A vénasszonyt úgy verték a szavak, mint egy óriás madár fekete szárnyai. Összekucorodva ült a kanapé sar-kán, és szinte megfagyva nézte a leánya arcát, hogy az mint lesz percenként mind halványabb, színtelenebb.

— Feri! Feri! — kiáltotta majdnem sikoltva —, eriggy a bábaasszony után, s szaladj, az istené: hívd fel a pa-pot is.

— Kalári!... — szökött fel az ember ordítva, mint egy megrémült állat, s ráborult az ágyra.

— Ne félj — suttogta a beteg —, ne félj, lelkem — s a karját átfonta az ura nyakán.

A bábaasszony azt mondta, hogy: orvos kell, de hamar!

A pap megmérte a lázát, és csak a fejét csóválta, va-lakit szidni szeretett volna, vagy tán az egész világot, hogy miért nem süllyed el egyből annyi kín, bűn s nyo-morúság terhe alatt. Aztán Székely Ferencet indította az orvos után.

A vénember még jóval virradat előtt benézett a beteg-hez. Az ujjasa a hátán volt, és a tarisnya vállára akasztva.

Nem járt bent az elsőházban hónapok óta, s úgy ment be a saját házába, mintha idegen helyre ment volna. Ka-lapját a kezébe fogta, s csak a ház közepéből nézte a beteget.

— Há mija, Kalári?... Mi lel? — kérdezte ügyetlenül, pedig sajnálta a menyét. Szerette az áldott jó lelkéért, mintha sajátja lett volna, de az életén keresztül annyi csapás, keserűség kérge rakódott rá a lelkére, hogy már

olyan volt az, mint a jég alatt a tó: rezgés nélküli, s az iszapjában megmerevedve hallgattak a résztvevő szavak.

— Na, én menyek! — tette fel a kalapját, s indult az ajtó felé, de a küszöbön megállott, mert úgy érezte, hogy még kellene mondjon valamit, valami olyant, amiből érezhesse a menyé, hogy sajnálja, jóakarattal van iránta.

— Na, aztán ügyelj, ne legyél beteg, mert a Falkában olyan búzánk van, hogy az idén mind pánkót s kalácsot ehccc. Na, legyél jobban estére! Aztán, ha lehet, gyere te is, Ferenc! — fordult a fia felé, s meghajolva, súlyos lépésekkel kiment a házból.

A három gyermek egymást átölelve, édes pihegéssel aludt az ágyban. A beteg nézte őket, és a nagy kék szemekből hullott a könny, hogy vizes lett a párna is.

— Siess, Ferenc, siess!... Hun van ide Dicsőszentmárton — siettette a vejét a vénasszony. — Ha futva mész, akkor is csak délre gyű ki az orvos. Kalári, édesanyámé, téged kéne, hogy elvigyünk! — borult rá a betegre. De az rázta a fejét ellenezve, s a szemé tele volt rémülettel.

— Megtudják — suttopta. — Megtudja a világ, s még bé is zárnak... Nevet hagyok a gyermekeimnek... Inkább haljak meg, de nem menyek!... Nem menyek!

A falu már üres volt, mikor Székely Feri futva végighaladott az utcán. Igaz, mikor a Falkahídjához ért, már a világosság is kezdett felnyúlni a Kincsicűp mögött, s mint egy nagy, ragyogó felező szárnyai, rózsaszín és lilás sugarak bokrétázták teli keleten az ég alját. A kalászokon apró harmatcseppek ragyogtak, és kicsi piros férgek fürödtek benne, s minden suhintásnál szivárványt vert a kasza a levegőbe.

Egy-egy csoport arató után már sűrűn heverték a marok, de vágta mindenki, mintha versenyeztek volna, hogy melyik végezze el hamarább.

Székelyéknek csak négy napszamosuk volt és a vénember. Ferinek, mikor meglátta, hogy a két szomszédja előrehaladott, s az apjáék hátul maradtak, mint a kivágott, rossz kaszások, minden ereje elfogyott a menéshez, s mintha valami húzta volna erőszakkal, elindult be a földje felé. Előresegítem őket, gondolta, aztán inkább kipótolom futással az időt, s tízre úgyis beérek, számította, sze az urak csak akörül kelnek, mert, ej a beborult egit

a világjának, mi gyűjtsük a kinyeret nekik, de ők nem tudnak kiküldeni bár egy rossz, utolsó orvost, hogy ne kéne három falu határán keresztülmenni, ha az Isten be-tegséggel gátolja az embert.

Úgy érezte, hogy szakad kettőbe: az út húzta erre s az elmaradott búzatábla arra, de már közelebb volt a búzához, mint az úthoz, s túrte is fel az inge ujját, úgy iramodott neki az aratásnak, hogy egy kanyarintással lemarkolja az egészet.

Vágta, mint a gép. Hajtotta a markot, hogy szinte lépésben haladott előre.

Testén csurgott az izzadság, de a lelke úgy itta a munka gyönyörűségét, mint valami égető seprópálinkát, s meg-részegeedve tőle, kábultan elfeledkezett minden egyébről, csak az érett kalászatokat látta maga előtt.

A nap már jó magasan járt az égen, és a harmat is felszáradott, de még mindig vágta, s ki tudja, még meddig vágta volna, ha az apja nem látja meg pipagyújtás közben, hogy mindenki leült ebédelni.

Székely Feri mikor felállott, s rátekintett a napra, csak ledobta a sarlót ijedten, s indult neki futva a bérce-nek, mintha elment volna az esze. Nem nézte az utat, szaladott egyenes irányba keresztül mindenben. „Siess, Feri! siess!...” — csengett a fülébe az anyósa hangja. Látta maga előtt a Kalári szenvedő, vértelen arcát, s rohant, mintha szeme sem lett volna: „Siess, Ferenc! Siess!...”

Már a tetőn szaladott, mikor egyszer csak megállott, de úgy, mintha valaki sulyokbottal vágta volna mellbe...

A falu felől harangkongás érte utol.

A kisebbik harang káltotta zokogva, zengve a búza-mezők felett, hogy valaki a fehérnépek közül nem ér több aratást ezen a világon.

Az aratók felállottak, kezükben felejtve a levágott markot, s ijedt szemmel bámultak be a falu felé.

A Kövesdombról valaki integetett a kezével és kiabált, de Székely Feri nem hallotta a hangját, csak azt látta, hogy az apja abbahagyja az aratást, és otthagya a nap-számosokat, s indul sietve hazafelé.

— Atyáságos isten! Kalári!... — hördült fel eget ha-sító kiáltással, és mint a meglódintott kő, indult haza-

felé rohanva, olyan keserőséggel, hogy a Halált is megfojtotta volna, ha meg lehetne fojtani a nagy, végtelen pusztulást, a semmit.

Kalárit az elsőház közepén, a két ablak között találta. Nagy, szomorú, kék szemei le voltak zárva, és az álla alatt fekete selyemcsokor takarta az ünneplő inge budróját. Magas, domború homlokán legyek szerelmeskedtek, de az arca nem mozdult; egyformán állott rajta a ráfagyott fájdalom és az Istentől való rémület.

Rebikó ott tipegett a nyújtópad mellett, s értelmetlen szemekkel nézte a siratózó vénasszonyokat.

— Édesanyám! — nyúlt fel a halotthoz. — Édesanyám, adjon kinyeret!

A két nagyobbik gyermek nem mert bemenni a házba, künn a tornácban sírtak, de úgy, hogy a pogány is megszánta volna őket, amint egymást átölelve kiáltották a világba, hogy: nincsen nekünk édesanyánk! Nincsen nekünk édesanyánk!

Bényi Sándorné, a Kalári anyja kinn ült a Baksi Jancsi ereszében. Előtte a földön egy kosár, tele hegyes szilvafa-orsókkal.

— Na, melyik voltatok? — nézte vérbe forgó szemekkel, s fenyegette ujjaival a hegyes fákat.

— Nem én mondtam... Ne mutass rám! — húzódott hátra rémülten. — Te voltál!... Nesze! — kikapott egy orsót, darabokra törte. — Megölted Kalárimat!... Én is téged!... Ujjú, nesze! — felkapta a kosarat. — Menjetez tü is!... Öljetek meg mindenkit, másnak se legyen, ha nekem nincsen... Prrr: repüljetez!...

— Nem igaz, nem én mondtam! — fordult hátra, mint ha valakihez beszélt volna. — Hi-hi-hiihihi, sze Kalári most menyasszony! Menyek, hozom a fátylat s a koszorúját. — Elindult futva, le az utcán. Szürke, kibomlott haja borzasán repkedett a hátán futtában...

— Bényiné megbolondult! — nézett utána egy-egy vénasszony irtózva a sütőház-ajtóból.

Horváth Jóskáné elhagyta a maga dolgát, hogy segítsen a Székelyék házatáján. Rendelkezett, hogy kit hívjanak gazdasszonynak, ki menjen szemfedőért, s vigasztalta Székely Ferit.

— Legyen már erőd — mondta —, sze mások is voltak így, nem rajtad kezdődik. — Járt nagy serénységgel és jóakarattal, hogy legyen meg minden, ami egy temetéshez szükséges.

A vénember a marhákat kúrálta, azok sem ettek egész nap, bögték az étlenségtől, s rontották össze a jászlot is.

Nézte a két nagy szarvú ökröt keserves szemekkel, mintha már vitték volna ki a pajtából, hogy a másé legyenek.

— Na, Feri fiam, most ezek is mennek, viszi a temetés! — nézett a fiára, amint az tántorogva, mint egy szélütött indult ki az ajtón, sírásókat keresni.

— Ökör még lesz, apám, de...

Nem tudta tovább mondani, csak eleresztette a száját, és sírt, mint egy kicsi gyermek, rázkódó, keserves zokogással.

— Asszony is lesz, azé nem kell pénz — főtt az öreg, mint a jégghordozó felleg —, a keservit, de én addig nem élek, hogy még ilyen két ökör legyen ebben a pajtában! — csikorogta mérgesen, s földhöz vágta a nagy zsíros kalapját, mintha abban lett volna valami súlyos terű, ami az agyára nehezedett...

Négy nap múlva, a temetés után, húszan állottak a félbemaradott táblába aratni.

A határi kutakat már ritkán zavarták, csak itt-ott, egy-egy észkosabb oldalon arattak még, ahol későbben kezdett érni a búza.

A kalangyákon egy-egy fekete varjú állott a papkévénken, s a komor tarlókra rálépett már az Ősz.

A Székely Feri búzája színehagyottan, meghajolva szégyenkezett a kalangyák között. Aratás közben pergett belőle a kövér, acélos szem, hogy piros volt tőle a föld is.

Húszan vágták kalákába, jóakarattal, mint a magukét, biztatás nélkül is serényen, csak Székely Feri nem aratott.

Meggörnyedten állott, mintha valami nyomta volna, s nézte zavaros nézéssel a kipergett búzaszemeket.

— Kipergett... Kalári édesem, miért kellett kiperegjen?... Négy gyermek?... Hát akinek tíz van!... Sze kalangyája megadja a mázsát.

Ez is kipergett — nézte a búzaszemeket, s a két vállát rázta a zokogás. Aztán elindult, mint egy holdkóros, végig a föld szélén, a Nagyárok felé...

Megállott a nagy akácfa mellett, amelyikbe kapáláskor belevágott az istenereje, s nézte az égett, megrongált törzsből a kihajtott jövéseket.

— Ez már megbír, a keservét az életjének, felkötöm rá magam! — s már nyúlt is a harisnyaszíja felé.

Nyugatról forgószél táncolt a tarlókon végig, lekapta a kalangyákról a papkévét, és nagy dörömböléssel egyenesen a Székely Feri földjének indult.

— Phi, tisztátalan! Kő fülibe, borzafa tövibe! — köpdösték az aratók, és őrizték a markokat, de kettőt-hármat mégis elkapott a szél, és vitte fel az égig, s rázta széjjel a drága búzaszálakat, mint egy megdühösített bolond.

Székely Ferinek már a kezében volt a szíj, mikor meghallotta a szél dörömbölését, de elfelejtette, hogy mit akart, csak a búzát látta, az ő búzáját, a ledőlt papkévét, a szétszóródó markokat, s a másvilágról is visszafutott volna, hogy ne hagyja kárba menni az áldást.

Nekiiramodott a búzának, ölelte kérékbe a lerakott markokat, s belérészegedve a munka kábulatába, már a kipergett magvakat sem látta, s mikor a végén végigtekintett a sűrű kalangyákon, kurjantás feszítette. De aztán mintha valaki leforrázta volna, csak magában suttogetta:

— Hej, Kalári, Kalári! Há mért kellett kiperegjen?

A napra sűrű, szürke felleg csúszott, fekete árnyékot vetett a földre, és az egyik kalangyán egy vén, koppadt varjú lármázta rekedten:

Kár! Kár! Kár!

[Erdélyi Magyar Adatbank]
HA NEM SZÜLETTEM ÚRNAK

Ősz volt, s a határ olyan, mint a merevedő ember.

Darabos ködfoszlányok bóborogtak a hegyek oldalán; ha a nap erősen sütött, felnyújtózódott az ég felé, mint szürke lepedős kísértetek, s mikor lábukat is maguk után húzták, felleg képében árnyékot vetettek a földre.

Az erdők hallgattak, csak egy-egy szarka reccsent a csendben, s megriadva saját hangjától, repült egyenest a mezők iránt.

Néha vadludak húztak délnyugat felé, mint egy fekete kalada, ék alakban repültek magasan a földtől. Hátralár-máztak az utolsók, de a rend fogta a lázadást, és a vezérgúnár számba sem vette, csak háziludak kiáltottak félrefordított fejjel utánuk.

Az udvaron nagy, sárga tököt hengergetett két malac. Tyúkok vájták szaporán a csűr elé gyűjtött kenderlomot, s ahogy jóllaktak, egyenként kezdtek felrakodni az ülőre.

Ősz volt kalendárium szerint is, és az idő sem mutatott egyebet, de én megesküdtem volna hirtelen kérdésre, hogy tavasz van... május közepe, mert hát én úgy teli voltam meleggel s bibére kívánczó virággal, hogy a hulló leveleket is pillangókká változtatta a nézése.

A nagyvásárból, Dicsőszentmártonból érkeztem, ahonét egy metszőollón kívül semmit sem hoztam, amit látni lehet, de láthatatlanokkal aztán meg voltam terhelve, hogy roskadoztam, mint bazsarózsa a reggeli harmattól.

A vérem keringett serényen, mint a vetőszeg, s tekerte magára az egész elmúlt nap örömeit.

Inneplő ingemen éreztem a Badoczi Kati szívemet táncoltató illatát, számon a csókját, s két karom között, hogy hiányzott forró, pihegő teste, ölelgettem az ott maradt emléket...

Híj, világ! — úgy éreztem, ha átérném s szívemhez szorítanám, egybe kacagó tavasz lenne a savanyú őszből, és a kút is örömet buzogna, amint mellette állok.

A malacok élémbe hengergették a tököt, s egyik, egy

tarka ártány harapta dühösen hegyes fogaival, de nem tudta megkezdeni, csak sározta locsos, csatakos szájával.

Odanéztem, s hát — kutya a malacát! — éppen azt a tököt mocskolták, amelyiket őriztem, mint a szemem világát, mert, még ritkításkor, zöldkorában rávágtam a sarló hegyével, hogy „H F B K H SZ”, ami azt hirdette egész nyáron a suttogó törökbúzaszálaknak, hogy „Haraszt Feri Badoczi Kati hű szeretők”. Igaz, rosszmájú emberek úgy is olvashatták a két utolsó betűt, hogy — híres szamarak. De aki valaha csak szerelmes volt, tudta, hogy mit jelent az. Szép fehéres domborodással forrtak be a betűk, s őriztem a tököt, és megnéztem napjában kétszer is „H Sz...”

Mintha ostorcsapó ért volna...

Az ártány pont a lábam előtt harapott le a „H” betűből egy darabot, éppen abból, amelyik a „Sz” előtt volt.

— Hecc, kutya! — riadtam dühösen a malacra, s indultam utána, hogy töröljem el a föld színéről.

A tök is indult a menedékes udvaron, le az utca felé.

Megkerültem kétszer a gabonást, de mindig úgy talált, hogy mikor én egyik felén voltam, a malacok mindig a másikon, s a harmadik fordulónál, mikor szembe próbáltam, eltűntek, mint a kámfor.

— Ejsze megháborodtál! — szidott anyám a sütőházból. — Gyere, vetkezz le — mondta —, mert mingye itthon lesz apád is a vetésből, s a reggeli gané még a pajtában van.

Futottam a tök után, mert az utca közepén sárgállott, s csak a szerencse őrizte, hogy még nem taposták el a szekerek.

Bágyadtan, lassan jöttek a vetésből. Összehullott horpaszú, megcsapózott, szomorú tekintetű marhák húzták. Az emberek törődötten ültek a csatláson: gúnyájuk, kezük sáros volt, arcuk cserzett és kemény, s izzadságtól csíkozottan szennyes.

Némán haladtak, csak Pikó Sándornak csengetett boronáján a nagykarika, amint futva jött két mokánylóval, s rá egyenesen a tökre... Rap! — mintha a szívem roppant volna; összetörték a drága betűk, s amint a szekér továbbment, kezdték széjjelhurcolni a ludak.

Mentem bé, hogy ne is lássam.

Anyám megsimogatott a nézésével, s kitette viselőingemet a léces hilajtóra.

— Változz már egybe, hogy ne kapjon így apád! — mondta, s szedte el a levetett ünneplőket, de az ingtől nehezen tudtam megválni...

Ide hajtotta rá a fejét, néztem egy kicsi haja szálát, itt az a patyolat nyaka volt... Ráborítottam az arcomra, hogy szívjam ki, s ne hagyjam kárba a drága illatot.

Anyám csak nézett, mint aki látott már efféle betegséget, s mosolygott kicsit fájósán, hogy — jaj, már elvesztett egy kicsit az ő nagylegényé lett fiából.

— Hadd el, siess már!... Sze este megkapod — mondta, s mintha vád és szomorúság ködösítette volna a hangját.

Elöntött a láng, pirosán, s hogy takarjam a takarhatatlan igazt, játékosan, táncosan fordultam egyet anyámmal.

— Jaj... né te, összetöri ezeket a vén csontjaimat... Mingye kikapsz! — fenyegetett tréfásan szeretettel, s amit olyan rég már szégyelltem megengedni: megcsókolta kétfelől az arcomat.

A zsebkendőt harsinyapárkány mögé tűztem az ellenzőkön felül, s táncolva futottam, szöktem a pajta felé.

Az eresz alól lekaptam a kapát, s aztán megállottam, hogy — mit is akarok? Aztán a gereblyét vettem, de tudtam, hogy valami mást kellene, csakhogy úgy megnőtt a világ, hogy elszéledett benne minden egyéb gondolat, csak Badoczi Kati maradt, s körülötte, mint egy meleg, fényesen-rózsaszín burok, a szerelem.

— Csá bé, Badar!... Ha, Rendes! — hallottam apám hangját, s egybezusgorodott a világ is.

A pajta... — jutott eszembe az anyám szava, s szaladtam a villával, mint akit üznek.

Apám már bétért a kapun.

Na most?... — futott belém a riadalom, mert apám hirtelen kezű volt s szapora, időm meg annyi sem, hogy a trágyát hátravessem, nem hogy ki.

Anyám szedte el az útból, ami egész nap széjjelmozdult a sokféle munkával, kergette a récéket az ökrök lába alól, s megnézték egymást apámmal.

Én addig bé a pajtába, de — drága anyai kezek! — rend volt ott olyan, hogy a jászolban is sarjú volt, s a marhák alatt lágyan felpuhítva ügyesen a szalma.

Futottam apám elé, mert egyik ökör mindig hamarabb akarta kihúzni a járomból magát, mint apám a járompalcát, s amián örökké baj volt: vagy apámat ütötte meg az ökör, vagy apám az ökröt, s elégszer bizony összetörték ketten a jármot is.

A csábeli ökör jött szembe velem.

Apám fogta a rúd végét, a szekérrúdét, s ahányszor nyúlt a járompalcá után, a Rendes mindig félrekapta a fejét, s szarvával jól pofon érte apámat. Apám — zupp! — az öklével vissza az orrára. Az ökör húzódott hátra, s a szekeret nyomta vissza az utca felé. Anyám simogatta hátul a lába közt, hogy jámborodjék. De az csak megkapta a lábát, s az anyám fersinge egybe recsegve bomlott a korcából.

Éppen akkor érkeztem oda, mikor apám eleresztette a rudat, hogy a járom egyik vége a földre koppant, s két nagy kezével megmarkolta a Rendes pofáját és — Híj, a!... — káromkodott egy istenest, s beléharapott a marha orrába.

— Te, ember, te! — ijedezett anyám, de a szekér úgy ment hátrafelé, hogy csak neki a kapunak, s egybe kint volt az utcán.

— Isten kutyája, az ökrit!... Én egy napig se tartanám — nézték a vetésből jövők, de nem szólottak, hogy ne szaporítsák a bosszúságot, mert apám már úgyis szerderjes volt miatta.

— Ne bújj oda! — riadott rám, mikor ki akartam húzni a járompalcát. — Ha kinyomta az utcára, húzza is vissza!... Kutya álljék a lépjibe!

Az ostort kétrét fogta, csából hé „kürt” a járomba, s mi ketten anyámmal nekidöltünk a lócsnek.

Puff — az ostorral keresztülvágott a rúdon, s amíg a csúrig érkeztünk, furt ütötte volna, de a Rendes úgy hátraszorította a járommal, hogy szuszogni is alig tudott.

Hirtelen kikaptam a járompalcát, s az ökör fel a ker-
ten, mint aki az életét menti, úgy futott.

Apám leült a rúdra, s tapogatta a fejét.

Homloka egy kicsit kék volt, de a malacok nem tudták, s hízelegve döngölődztek a lábához.

Lehajolt, megvakarta hasuk alatt, s amint elnyújtózódtak, beszélt hozzájuk selypítve, mint a kicsiknek szokás.

Odament a kutya is. Feltette két lábát az apám háttára, aprókat csaholt irigykedve, s mikor apám kérges tenyerével megsimogatta, kinyújtott nyelvvel, játékosan futkosta körül.

A földműves ember ki sem bírhatná a sok keserűséget, munkával járó bosszúságot, ha nem lenne annyi minden szeretni való, ami örömmel eressze fel az epéjébe gyűlt mérget, s még a kínban is kerül kacagnivaló, hogyha már elmúlt.

Mikor békötöttük az ökröt, s egy helyre kerültünk, apám csak ránéz anyámra, s kacag, hogy fogja a fejét. — Híj, a keservit, asszony! Kicsóválódtál, mint a dió... Olyan vagy, mint egy elszéjedt fiók. — Foga között ott fehéredett az ökrök szőre, s attól aztán anyámnak pattant ki a kacagása.

Én kacagtam a helyreállott békességet, s azt, hogy a visszasütő nap mind a hármunkat pirosra festett, és hogy Badoczi Kati olyan, mint a must, amelyik éppen fővésben van, s a szél részegen, tántorogva hozza orromba édes, kívánatos, tüzesen-részegítő illatát, s vártam a szűrületet, hogy lássam.

Apám felállott, s munkához fogtunk.

Volt elég mihez; örökösen hajtott a holnapi nap... Jaj, ha minden annyi volna a parasztnak, mint munkája, ő volna a világ legboldogabb embere, s nem megfordítva.

Már a vacsoracsillag fent volt, mikor bégyültünk a házba.

Az ágyon elő volt készítve a földig érő posztóujjas, rajta a kucsmám, az asztalon ételhordó kantár, s a puliszka is megfőve.

Anyám a földön ült, alatta két ruca, s töltötte őket degesztett törökbúzával. Nanyó régebben rézfillérest töltött legelőbb, egyet, hogy jobban emésszen, s mindig csak azért vártam a réceölést, mert szépen ki volt fényesedve a zúzában, de anyámnak mindig jobban híztak a keze után, pedig csak egy-egy kicsi avas zsírt kevert az ételük közé.

A lámpa kicsi lángra volt fojtva, hogy ne prédálhassa nagy fényre a drága petróleumot. A falon árnyékok ijesztgették egymást, s két macska, mint az orsópergetés, úgy dorombolt. „Fóntak”, ahogy nálunkfelé mondják.

— Az éccaka nem lesz meleg — mondta apám, s oda tekintett a nagyujjasra az ágyon.

— Mutatják a csillagok — hagytam rá, de közben néztem anyámat, hogy segítsen, mert csendes háborúság indult meg kettőnk között.

— A kinyéré meg kell kínlódni — indult más oldalról apám.

— Azért meg, csak nem mindenkinek egyformán — vetettem vissza.

— A fődtől se lehet azt kívánni, hogy örökké adja a zsírját... Annak trágya kell, verejtek, kín... Ingyen atól sem várhatsz.

— Attól nem, de tőlünk kívánhatják — mondtam.

— Születtél vóna úrnak! — pattant fel apám.

— Azért is csak a nagyapám fiát szidhatom — mondtam. — Én születtem vóna, de nem volt hova.

Húzódttam a keze ügyéből, mert kezdett pirosodni.

Anyám intett a szemével, hogy menjen apám a juhokhoz, s apám vissza keményen, hogy — azt már nem!

Én láttam, s kínlódtam magamban Badoczi Kati miatt, mint bornyú a kötélén, ha csak nyelve hegye éri a csicsét. Lázadtam, de csak béfelé, keservesen.

Kint vadludak sírtak. A csendben béhallatszott a hangjuk, s a récék nyugtalanzkodni kezdtek.

Egyik, amint hápogni akart, csak bé egy szem török-búzát a vízgégéjébe, s aztán hápogott csúful, kitátott szájjal.

— Jaj, istenem! — szökött fel anyám. Rátérdelt két szárnyára, s próbálta reszkető ujjakkal kifejni a veszélyes szemet.

Megtelt a ház riadalommal, pedig kövér volt a réce, levágni való, s el is csúszott volna sok mindenféle savanyulás után, de a kár ott ért, hogy zsidóknak volt szánva, mert nekünk pénz kellett lábbelire, s pénzt nem terem a föld, ha vérrel öntözzük is.

Úgy érte anyám szép terveit a hirtelen baj, mint tele korsót a villahegye.

— Jaj, istenem!... Jaj, istenem! — mind csak azt mondta, s közben ijedten úgy összeszorongatta a réce nyakát, hogy az már inkább döglött volt, mint élő.

— Vedd a kést!... Mert ha megdöglök, tollastól eszed meg! — mondta apám, s szeme kezdett megzöldülni, mint mindig, ha erősen mérges volt.

Lassan feltettem a kucsmámat, de a sóhajtást csak csendesen, darabokban mertem kiengedni.

Anyám kárpálódott...

— Két hétig ültem mindennap kétszer ezen a hideg földön, s nézz oda te!... — kesergett sírva. Idegen városi azt képzelhette volna, hogy a zsidókat sajnálja a kövér réce mián; mert nem érheti azt, aki nem él benne, hogy mért esznek meg tíz réce közül éppen nyolcat az urak.

A két macska felszökött a kemence alól, vékony, piros nyelvükkel megnyalták rózsaszín orrukat, aprókat nyávogva ágaskodtak, és nézték mohó, kíváncsi szemekkel a csurrogó piros vért: bezzeg azok örvendtek neki.

A réce véresen maradt a széken, anyám szó nélkül keverte meg a puliszkát, én hallgatva húztam le bakancsaimat, s ejsze apám sem szólott volna, ha nem vagyok édes gyermeke, de féltette magát bennem...

— Húzzál két kapcát — mondta —, s künn olyan helyre húzódj... mart aló, ahun nem ér a szél... A főd nem Badoczi Kati... A nem melegít, jába bújsz hozzá.

— A nem, s ked mégis szereti — mondtam hirtelen.

— Én igen, s ha te nem, elérem a szádat, aztán akkor hallgatsz, tudom!...

Nem telt belé egy félóra, s már mentem az utcán végig. Egyik kezemben porzsoló, benne tárkonyoslé, s a tetején egy istenes puliszka párállott; másik kezemben a kutyáknak vittem ruhatarisnyában lisztet.

Apám még utánam szólott a tornácból fenyegetve: — Ügyelj, nehogy a másét hevertesd — mondta —, s reggel jártasd meg jól őket, mert tudod, hogy drágán vetjük.

Tudtam én mindent, csak hogy semmi sem volt az eszemben Badoczi Katin kívül, aki vár illatozva, szépen, mint virág a hímporos pillangót, s né, én másfelé me-

nyek, hogy álmatlansággal hizlaljam a hideg, döröncsös földet.

Úgy éreztem magam, hogy a száműzött sem érezheti rosszabbul, s árva voltam, olyan, hogy még az árnyékom sem kísért.

A hold akkor volt fogytán, az égen egy felleg sem, csak a csillagok ragyogtak, s köztük nagy-nagy ürességekben feketedett a semmi.

Nappal közel jött az ég annyira, hogy ráborult a bércekre, de éjjel mintha félt volna setétben a földtől, elhúzódott a csillagokon felül, s megnőtt a végtelenség, hogy a lélek és a képzelet babonás borzongásokkal remegett benne.

Apró házablakok nézték fényes szemekkel az éjszakát. Néha pillantottak, ha valaki elment a lámpa előtt. Ajtók csapultak, ekék, szerszámok zörögtek. Királyék lámpával nézték a borjúzó tehént, s a nagyhid megett, odvas ficfához húzódva, valaki kettő csókolódzott.

A számban édes lett a nyál, s szívemben a muszáj keseredett.

Süvedne el a föld, gondoltam, hogy ne kívánná el még a szerelmünket is magának, s húszesztendő vérem lázadott minden ellen, ami elválaszt Badoczi Katitól.

A zsebkendőjét vittem és benne az illatát. Ott melegített az ellenzők megé fűzve, s szélén virágok közt, cifra varrással ott volt az én nevem is.

Hej, gondoltam, s a többi már énekképpen csendült ki a számon...

...de bajos a szerelmet titkolni.

Tövis közül az ibolyát kiszedni.

Kiszedném, de megszúrja ja

Gyenge kezemet.

Kit szeretek, az az enyim nem lehet.

Az ének béborította a falut, csak kutyaugatás ütött keresztül rajta, s mikor kül a falun elhallgattam, a Bükk-erdő tovább dünnyögte az utolsó szavakat.

Várhatott Badoczi Kati pusztán, mert vittem a szerelmemet a földnek, hogy adjon kenyeret érte.

Sietve kellett menjek a messzeség s puliszka mián, mert az, ha hűlni kezd, condrát vet, mintha bőre lenne. De igyekeztem azért is, hogy haladjam el a Sínai-hegyet, mert ott régi időktől fogva tisztátalanok tanyáztak, s éjszakánként, ha egyedül volt, megkiáltották az embert.

Nappal nem hittem semmi babonának, de éjszaka, ha kitárult a nagy ég, megmutatva számlálhatatlan csodáit, mintha én is kiterjedtem, megritkultam volna, ismeretlen, ijesztő borzongások futottak végig rajtam...

Előbb suttogást hallottam, aztán háromszor tisztán a nevemet...

„Hej, Haraszt Feri, hej!“ — s kacagtak halkán, sziszegve.

Nem futottam, de hátra sem néztem volna semmiért, mert úgy éreztem, hogy hátam megett kísér valami, s halottam nagyon szívem dobbanásait.

A határon kórécsonók zörögtek, mintha valaki rázta volna, a legelőn fekete palástot vettek a bokrok, a bérceken sívítva futott végig a szél, és túl rajta, földünk irányából kolompoltak, bőgtek a juhok...

Az öt kutya úgy jött felém, de úgy, mint a dühösek.

Fogtam a kantárt, hogyha elérnek, vágom hozzájuk a porzsolót levestől együtt, de nem kellett, mert Gligor Jancsi bá elrikótotta magát: — Gruja nye!... Ha ide, ciba!...

Fütyentett, s abban a helyben megszűnt az ugatás.

— Te vagy, Ferenc? — szólott a tűz mellől. — Fütytyints nekik, s gyere bátran, ne félj!

A tűz megetti marton összeverődve, kérődzve heverték a juhok. Egy-egy megmozdult, helyet váltott, s négy-öt utána ment, némelyik bőgött egyet, a harang is megkondukt, aztán csendesség lett megint.

Két hosszú hétre vettük meg a trágyázást, és addig minden éjjel kint kellett háljon valaki, hogy az egész földet egyfőrmán heverjék, s én, a bolond, elfeledkeztem, róla, hogy megmondtam volna Badoczi Katinak.

Hárman ültek a tűz mellett, láng felé fordulva, s hátukkal tartották a setétséget.

Meg volt hagyva az én helyem is, szemben az öreggel, félen, ahol nem esett szél útjába a füst, és a porzsoló alá simára döngölték el ököllel asztalnak a földet.

Gligor Jancsi bá már vén ember volt, úgy hatvanon felül, az idejét számítva, de ránézésből csak kétharmad részét mutatta az esztendőknek. Hosszú derekú, tömött volt, a szeme olyan, hogy azt beszéltek róla: úgy megnézte a halnyelű bicskát, hogy széjjelhullott darabokra, ahány része volt, annyi felé. Ördögös ember hírében állott, s nem is tagadta, mert mások előtt is, ha evett vagy ivott, elébb a kicsiknek vetett a földre, s csak azután kóstolta meg ő is. Derekán széles, rézcifrasággal díszített tüszőt, „gyűszűt” viselt, haja hosszan a nyakáig ért, félig román volt, de képre mintha csak Rákóczi Ferencet nézte volna az ember. Még a fia volt vele, Tyimuj, egy eleven tekintetű, tizennégy esztendő s cengő, s Tatra Zsiga, ugyanolyan idős; annak az apja úgy megtanulta Amerikában az úriságot, hogy otthon sem hagyhatta félbe, amíg a birtokából tartott, s akkor is csak úgy, hogy kötéllel szorította magába. Zsiga aztán amiatt lett pakulárbojtár, aki még magyar legény nem volt addig soha.

— Nahát itt vagyok — mondtam, miután köszöntem, s beléptem a setétből a tűz világába.

— A kutyák vártak! — mondta az öreg. — Eriggy Zsiga, csinálj lyukat, s etesd meg őket! — küldte a szolgát, aztán mikor az is megvolt, kereken vették a porzsólót hárman.

— Az embernek előbb az állatja, Ferenc!... Ha nem volna, mi után élnénk?... A föld s az állat... Mü csak azután. Na, szüvesen látunk! — hívott az öreg, s nagy, csontos kezével széjjelosztotta a puliszkát.

— Csak isten hírével lássanak! — mondtam, mint ahogy szokás, és néztem megborzadva, hogy az öreg, mintha valakinek kínálná, elnyújtja magától a kalányt, s kiloccsantja a földre; utána vetett egy falat puliszkát is...

Az ördögnek, dobbant belém az irtózat, s attól kezdve úgy éreztem, hogy ötön vagyunk a tűz körül; de fel is tettem magamban: legyen akármi, én megkérdem, meg én Jancsi bától, hogy kinek vetette első falatjait.

Ameddig ettek, nem volt egy szó sem. Legelőbb az öreg vett, azután Tyimuj, s legutoljára Zsiga, és így szépen, amíg jóllaktak. Betartották a rendet.

Közben megtérítettem a turmát, mert átmentek a szomszéd földre, s mire visszaérkeztem, ültek. Ki-ki a helyén, kezük alatt cifra faragású pakulárbotok, és az öregnek térdére fektetve régi, kétsövű puskája.

— Nye, kuca, hó!... Ha ide! fütty... — kiáltott a kutyáknak, s azok leheveredtek körbe a turma mellé...

Aztán néztük a tüzet.

— Így hosszú lesz az éjszaka — mondtam a hallgatásra célozva, s közelebb dugtam lábam a meleghez.

— Az alvás nem öl meg — nézett fel az öreg.

— Badoczi Katinál bezzeg kurtább — röhögött Tatra Zsiga. Meglökte Tyimujt, s disznóságot mutatott a kezével.

Felvettem egy darab eleven szenet, s mikor nem látta, odavettem a tenyerébe. Ijedtében hirtelen bészorította.

— Ij, jaj amennyi isten — szökött fel jajgatva, s futott neki a korszónak.

— Ne ordíts, bolond, sze csillag hullott a tenyeredbe — kacagott az öreg, s láttam, hogy sokra tart a huncutság miatt.

Megint hallgattunk egy darabig...

— Mikor jöttem, megkiáltottak — mondtam későre.

Az öreg szeme folyton járt, figyelt az éjszakában, s én úgy éreztem, hogy lát a setétben is, de akkor egybe s egyenesen rám nézett.

— Ügyelj! — mondta. — Ha megkiátottak, ügyelj, mert bajod lesz velek!... Feleltél nekik?

— Én nem, annyit sem, hogy: mú.

— Na, az még szerencse... az még jó... — dörmögte csak magának. — Nem mindenki tud elbánni velek — mondta titokzatosan s kicsit büszkén. — Vén Kácsát a fák tetején vitték, keresztül az erdőn, ingben, gatyában, éccaka... Perős Pistának megmutatták az üst pénzt, de hogy megmondta másnak, addig kínozták a fekete tyúk, s verték egész éjjelente, hogy felhúzta vót magát.

Tatra Zsiga kimeredt szemmel nézte a vén embert, s az álla reszketett, hogy kocódtak a fogai.

— Ked is nekik adja az első falatját, ugyi?... — Vártam, hogy megüt, de csak a szeme kezdett tágulni, mint a macskának, s úgy éreztem, hogy a vállamra valaki ráült hidegen.

— Én is meg kellett szenvedjek... De velem nem bírtak — folytatta, átlépve kérdésemet. — Eriggy, Zsiga, térítsd meg őket! — intett a juhok felé, de a cengő nem mozdult, mint akit guta ért. Tyimuj pattant fel, s szökött belé a setétségbe.

— Varró Ferencről vettem — beszélt az öreg —, evvel a puskával együtt... evvel — szeretettel simogatta végig a puská csövét. — Már nem tudott kimenni a tornácba sem. Varró Ferenc... hallottál róla, ugyi?... Ahhoz mentek haza a nyulak, s a tornácból lőtte őket. Olyan idős voltam, mint te most: a héhónapban volt, a vége felé... Eccer gyűnnek, hogy mennyek, mert hívat Varró Ferenc... Egyedül vót a házban, feküdt, s a mejjin egy nagy szürke kígyó össze volt facsarodva... Az öreg simogatta a fejét, „ne ijedj meg”, mondta, „te most eriggy!”, küldte a kígyót, mikor beléptem, s nehezen felült.

„Tudod, hogy ki vótam...” — nézett erősen a szemembe, s én intettem, hogy „igen”, és tartottam magam, hogy ne féljek.

„A puskámat rád hagyom — mondta. — A fiamat már földhöz verték miatta, de te erős vagy, s elbírsz velek”... Kezembe is adta a puskát... „Ne, ez a tojás is”... Fehér volt, mint a tyúktojás. „Ezt kilenc napig hordozd a hunyod alatt, s ha kikel, többet ne törödj vele. Azután nehez próbákon kell keresztülmenjél. De arra ügyelj, hogy meg ne éjeds, mert akkor vége neked, de ha keresztül esel rajta, annyian lesztek s olyan erőd, hogy egy falut meg tudsz verni velek.”

Tatra Zsiga ijedten kapott botja után, és én is megrebentem, de csak Tyimuj jött vissza s leült.

Az öreg folytatta.

— Három nap múlva meghót Varró Ferenc. Akkorára felnőt, hogy nem fért a koporsóban. Én tettem magam, hogy fáj a kezem. Felkötöttem a nyakamba, s kilenc nap múlva kikött egy kicsi, fekete csürke... Futott utánam, s csipogott keservesen, de hogy rá sem néztem, egyszer csak el-lett, hogy többet nem volt suhant.

Egy juh elköhintette magát, s Tatra Zsiga megrándult, mint aki szegbe lépett.

A setétség mintha mind feketébb lett volna, s a tűzben kicsi, eleven férgek nyargalásztak.

Az öreg kinézett a turma felé, aztán beszélt tovább.

— Azon este vót, hogy kikótt a csürke, a pajtában nekem szökött egy nagy fekete, s azon vót, hogy tegyen le a földre... Azt hittem, összetöri minden csontomat, de megfogtam istenesen, s belé a jászolba. Akkó megszólalt: „Szerencséd, hogy legyőztél!”, s avval el is tűnt... Másnap egy kígyó járt egész nap a lábam után... Vasárnap kimentem a puskával, s ahogy kijutok a Számosbércre, csak elém áll egy nyúl, s táncol előttem két lábbon. Már tudtam, kivel van bajom, s nem lőttem rá... De szerencsém is vót... Jártam egész délután, s nem látam még egy nyulat sem azon kívül. Gondoltam: löjek bár kukkra egyet... Hát mikor elsült a puska, csak látom, hogy kecskebukázik előttem egy nyúl, s azóta akkor lövök, amikor akarok.

Tyimuj fát vetett a tűzre, s a száraz bokor szikrázva égett, de Tatra Zsiga reszketett, mint a hidegrázós. Nem mert kinézni a világosságból, és sápadt volt, mint egy tők, ha megfagy.

Nekem is hideg borzongatta a hátamat...

Felettünk volt a Dégicsúp, ahová boszorkányok gyűltek Szent György-nap éjszakáján, és az éjszakában nyöszörgő suttogásokat hallottam.

Ki akartam rázni magam az ördögségből, s mondom az öregnek, hogy én is szeretnék találkozni velük...

Hangomból kiérezte a csúfondároskodást, s megnézett csúful, ellenségesen.

— Akkó lesz jaj neked — mondta. — Addig inkább kérjed az Istent!...

— Mutasson egyet! — követeltem. — Sze nincs is, mert megdöglöttek szájfájásban.

Legnagyobb istenkáromlás sem botránkoztatta volna meg inkább, s csak annyit mondott:

— Reggelig még hosszú az éjszaka!...

Juhok után mentem, és hiába tagadtam az ördögséget, s tudtam könyvekből is, hogy nincsen, mert a vének beszédjéből úgy tartotta vissza a lelkem, mint moha a nyirkot, s ha egy bokor rezzent, dobbant egyet a szívem is tőle.

— Ti már az Istennek sem hisztek — mondta az öreg, mikor visszamentem —, márpedig én sokszor megpacáltam. Csak egyszer hogy jártam vót... — kezdte mon-

dani. — Ősz vót, még tán ennél később... Vetés után, az őszi küküllővári vásár idején... Esett az eső, s fúj a szél, már gondoltuk: másnap ki is kell válasszunk... Itt vótunk a szilkúti erdőnél, fejül a bérce. Kerültük a turmát, de a kezünket sem láttuk... Apámmal vótam én, s egy szóga, hárman. Ecce halljuk... jó bé az erdőben ordítanak a farkasok. A kutyák ugattak. A szóga neki riogatni. Apám azt mondja: „Eriggy, hozd ki a hegedűt, mert reggelig egyet se hagynak!” El is mentem. De visszafelé már hallottam a faluvégén, hogy baj van: addig hallatszott a lárma, pedig vót ezer dobásnyira a falutól, ahun a juhok voltak. Gondoltam: ej, ha itt lenne most egy ördög... Hát csak érzem, hogy hátulnó valaki béveti a fejét a lábam közé, de a lábom akkor már nem is vót a földén, s mire észrevettem magam, künn is vótam... Megtapogattam, amint vitt, azt éreztem tisztán, hogy emberi képe volt, szőrös ábrázatja s nagy hosszú szakáll... Mikor megvirradott, nézem a harisnyám, s hát csupa vér ott, ahun az feje vót... Aztán hogy jártam vót a hegyen való keresztel...

Beszélt az öreg, amíg elfogyott a száraz ág, és a tűz lassan kihamvadt.

A világosság mind öszébb hullott, és rászakadt súlyosan a sötétség, s közénk folyt hangtalan, lassan a csend.

Az öreg felállott, vállára vette subáját, és felnézett a csillagokra.

— Ládd, én sem hiszem, hogy az urak tudják, hányan vannak ott fent... A Göncöl már északra fordul — mondta —, vegyétek a subát, s gyertek, mutassam meg, melyik hova dőljön.

Körülvettük a turmát négyen négy oldalról.

Bakancs sarkával elvertük a göröngyöt, és lefeküdtünk a hóharmatos, meztelen földre.

Az öreg lábon maradott, puskára dőlve, s amelyik oldalon mozdult a turma, oda kiáltott; legelőbb Tatra Zsigának, de az meg sem mozdult.

— Zsiga, te!...

A juhok mentek, s mikor kerestük, Zsiga nem volt sehol, csak a botja mutatta, hova volt lefeküdvé.

Összehúzódtam a nagyujjasban, de ahogy a szemem bezáródott, egybe úgy éreztem, hogy valaki ül a fejemenél,

s hideget lehel az arcomba. Kétszer oda is vágtam az öklömmel, de csak a kezem sajgott a megrepedezett görgöngytől, amit elértem.

Nyitott szemmel hevertem aztán. Néztem a csillagokat.

A földnek nehéz, édeskés szaga volt. Arcom egyik kezem fején feküdt, s fülem a földhöz szorítva hallotta a halhatatlan anyag örök neszezését.

A csillagok fénye egybegyűlt szemem kicsi gombján, s úgy éreztem, hogy testem hidegen, lassan összeolvad a földdel, és én kitárulok, könnyen, határtalanul, kitörve a setétségből, fényben lebegek a csillagok között.

Jancsi bá rám kiáltott, s visszahullottam.

A juhok messze túl voltak rajtam, zörgették a szomszéd kórécsonóit, futottam utánuk, aztán sietve feküdtem vissza, mert a fogam úgyis vacogott már, s a föld nem tartotta a meleget, amit az én testemből szívott ki előbb.

Odabújtam az átkozott s mégis áldva szeretett földhöz. Hozzábújtam, mint édesanyámhoz, s áldoztam neki kínna, álmatlansággal; szigorogtam, szerelmemet elhagytam, csakhogy több kenyeret adjon a rajta élő embereknek s téli takarmányt az állatoknak.

Kihúztam a zsebkendőt, s amint arcomra terítettem, elém idézte Badoczi Katit. Láttam tisztán, a kihúzás padban feküdt. Egyik karja, szép fehér, kerek karja feje alatt, volt a csíkos párnafőtőn, piros ajaka, mint egy cseresznye, ha megreped a kövérségtől, két orcája, mint koránfejt tej a hajnali fényben, egyik térde félrehajlott, s a két drága halom...

Megmarkoltam a földet.

Éppen akkor ugatni kezdtek a kutyák is.

Hirtelen felszöktem.

A juhok megrebbenve futottak felém.

— Ha, ide, kutya! — rikkantott Jancsi bá. — Ha, ide, kutya, utána! Ha, ide, hó!

Egy nagy fekete valami futott majdnem a juhok mellett. Az öt kutya utána, de nem mertek közel menni hozzá.

Jancsi bá lőtt, de a nagy fekete továbbfutott.

A szomszéd földjén széjjelvágódott egy kórécsonó, nagy zörgetéssel, s a reggeli szürkületben egy árnyék iramodott keresztül a bércen.

Riadtan állottam, és néztem a kutyák után. Már csak ugatásukat hallottam, s reszkettem a hóharmatos hidegben.

Tyimuj a juhokat téringette, de Tatra Zsiga nem volt sehol, csak sapkája hevert a széjjelhányt kórécsonó megett.

— Farkas vót, apám! — kiáltotta a cengó. De az öreg csak nézte a puskáját, s fölényesen mosolygott felém.

— Ha meglőttem vóna, most én is halott vónék — mondta. — Varró Ferenc vót. Az, istenuccse, Feri... Hej, sok mindent tudnék én beszélni...

Megköpte tenyerét, s kezdte indítani a turmát.

Az ég lassan közeledett a földhöz, a csillagok egyenként elvesztek megette. Lárma szivárgott lassan a csendbe: szekérszögés, cságotás, s terjedett, nőtt, mint felfakadott zavaros talajvíz.

Száraz burjánokon fehéren zizegett a hóharmat, és én, mint aki büntetést töltött, törődötten, de énekelve írtam hazafelé menet a zúzmarás gyepre, hogy két hétből letelt a második éjszaka, s a felkelő nap estére Badoczi Katihoz vezet.

Szekerek jöttek szembe velem. Fényesek voltak, tisztára kefélve, de éhezettek a marhák, mert elvette étvágyukat az örökös hajsza. Zsákokban búza volt: vetőmag. Sarjú illatozott a szerszámok alatt, s az emberek szemében áhítat, mint mikor templomozásra mennek.

Csodálkozva néztek, mintha nem ismertek volna, s már kezdtem széjjelügyelni, hogy bolond vagyok? Vagy más falu útjára tévedtem?... De ismertem mindenkit, még a patkánytúrást is az ösvény mellett.

Anyám úgy futott elém, mintha másvilágról érkeztem volna...

— Jaj, édesanyámé, hát nem igaz?...

Akkor tudtam meg, hogy Tatra Zsiga avval töltötte meg a falut, hogy engem elvitt a tisztátalan... S még az volt a szerencsém, mert Badoczi Kati is megijedett miattam, és mézet termett az öröme, mikor este meglátott.

De az aztán tiszta igaz volt, hogy Tatra Zsigát egy héttig hordozták a román paphoz, amíg kivették belőle a nyavalyát.

Állott a Láb dombján, hátát nekivetve a felkelő napnak, s az árnyékát kétszáz lépés hosszan odaterítette a Csótya Kányiék utcaajtója elé, hogy ha jön Kányi a ludakkal, egyenesen rá, a fejére lépjen.

Az utcán, amint végignézett rajta, nem látott mást, csak a beteges Trantya Andris lépegetett, mint a légy, ha hidegre fordul az idő: fogta a gatyá korcát, s az utca közepén állva nézte a felkelő napot.

— Arra sem sokáig prédálja Isten a világosságot — morogta Andikó Pista, s örökké kajtató pillantása túlszökött a megaszalódott emberen...

Végiglátott az egész falun...

Gyámbóék sütöttek. A sütőház tetején kéken rebegett kóvályogva a füst, Pilóéknál ugatva fogott valakit a kutyá, s Vecsandrisné, mintha kútgém nyikorgott volna, rekedve hóházott egy magasan keringő sas után. Máskülönben csendes volt a falu. A piros cserepes házak és egyéb épületek úgy voltak elszóródva a zöld, lombos gyümölcsfák között, mint nagy csoport téglásgalamb a tavaszi lucernásban. A templom őrizte őket hegyes, villogó végű vesszőjével, és a suhogó fenyves megett leskelődött, mint a rossz szándékú görény, az uradalmi kastély.

Mezítláb állott a dombon, s lába feje, mint az ugar: kérges, felcserepesedett, de a harisnyaszíja vége három fényes gombbal volt kicifrázva, s rézlánc kanyarodott büszkén dereka körül, egy fényes nyelű bicskát kísérve be a harisnya párkánya megé. Arca olyan volt, mint az a két felleg a felkelő nap előtt: kerek, piros és nyughatatlan, s a két fekete szeme úgy nézte a világot, hogy az csak egyedül az övé.

Nézésével végigfutotta a falut, mind a két utcán, s az alsó faluvégén túl a csordát is meglátta, amint szép fehérén bélepték az Aranyódalt, aztán hirtelen visszakapta a pillantását, és abba igyekezett, hogy az árnyéka pont a Csótyáék küszöbjére essék.

Háta megett zsizsagtak elszéledve a ludak. A leánykák házat kezdtek csinálni kórékocsányból, s Cinya Imre hason feküdve, a nappal szemben piszmogott egy fűszállal és egy kutyatej-burjással.

Andikó Pista az árnyékát nézte, a homályos feketeséget, amit a teste vetett a földre, s még büszke is volt az árnyékára. Első volt a gyermekek között, nem a gazdagsága után számítva, hanem az ökle mián, mert ahova egyszer odasózott, ott a keze helye három napig is mutatta magát. Nem számított, hogy rongyos volt az ujjasa, s hogy az apjának csak öt holdjára vetették a községi ravatalt: az a nagyok dolga. A gyermekvilágban erővel mérték az elsőbbséget, a birtok csak a házasságnál számított s azon túl a gyűlésekben.

Andikó Pista erős volt, s első az ereje után, Csótya Kányi szép, első a szépsége után, azért várta, saját árnyékát terítve eléje, a gyermek. Hátraljára kopáran, kérgesen feketedett az ugar. Pipehúr, tyúkszem, szulák és acat erőszakoskodott az életért, s egy-egy kutyatej büszkélkedett a kifordult kórékocsányok között. A ludak lármázva széledtek élelem után, s a guncik nagyokat rikkantva vezették a csoportokat. Messzebb, a nagyárok mellett füst szál-lingózott a sztina tetején, és a kifejt juhokat nagy hajtogatással indította legelni két fehér kucsmás pakulár móré. A Szurdukon vadgalambok zengették az erdőt, s a két külső fordulón: egyiken kapáltak, és a másikon sárguló búzatáblák vertek hullámot, ha szellő lengedezett. A patak felől, mint a távoli mennydörgés, disznócsorda durrogása mormogott végig az ugaron. Három leányka házat kerekített kórékocsányból; cifrázták tyúkszemvirággal és kutyatejjel, s lopták egymást irigykedve az elsőbbségért.

Cinya Imre ügyesen hajtotta körbe a fűszálat, és a kutyatejet ügyelve tartotta, hogy le ne cseppenjen a fehér gyöngy a földre. Kisebb volt, mint Andikó, esztendővel és növésben is. Nagy, széles homloka és alatta olyan két szeme volt, hogy vénasszonyok is lesütött fővel beszéltek vele, és a legmarósabb kutya is szégyenkezve kullogott hátra, ha erősen rávetette a szemét. A leánykák húzódtak hozzá, s mégis féltek is tőle. Andikó meg tudta verni, és mégis úgy érezte, hogy erősebb, mint ő. Soha

még a szarka fészket sem bántotta, de Kányit szerette Cinya is, csak másképpen, mint Andikó.

Az árnyék kurtulni kezdett, előbb kellett lépjen a gyermek, hogy a küszöbön tartsa.

Cinyának kettőbe tört kezében a fűszál, ledobta a földre, és egy makula pirosbársony bogarat bámult csodálkozva. Kalapjáról egy szerencsepók halingálta magát a föld felé, s egy piros lājbis aratóbogár készült repülni a keze fejről, két első lábával végigtörölte fejét, villogó szarvát, aztán fényes zöld szárnyait pattintotta széjjel, s kítárva selyem alsógúnyját, mint egy megpendített húr, rezegve, villogva szállott a napsugárban.

Ott repült el az Andikó Pista feje felett, s Cinya, amint utána nézett, meglátta, hogy a másik mit okoskodik az árnyékával.

Lassan felállott, aztán lábujjhegyen odalépdincselte Andikó háta megé, kicsit lekuporodott, és a két karját felnyújtotta kukkra, az ég felé.

A leánykák félbehagyták a veszekedést, amit egy tarka csiga miatt kezdtek, s nagy kerek szemekkel bámulva várták, hogy mi lesz.

Andikó egyszer csak megrezzent, mint akit csalánnal érintenek. Egy kicsit félrehúzta a fejét, azután vissza: — Híj, a keservit! — dünnyögte...

Az árnyékának füle nőtt, olyan két füle, mint a szárnak.

Hirtelen a füléhez kapott, s meg is fordult egybe, mert a leánykák kacagtak, mint a zörgők a bárány nyakán.

— Ej, az anyád!... — káromkodott egy égszakasztót, s iramodott a másik után, hogy mindjárt egye meg. De bezzeg annak is volt esze, felkapott egy száraz számtöviset, s mikor a másik mindjárt, hogy fogja meg, ledobta, s Andikó Pista — zupp! — belészökött.

Mintha égő parázsba lépett volna, le is kucorodott egybe, lábát felhúzta a másik térdére, s nyálazta sziszegve, káromkodva talpát.

— Ne félj, Cinya, ródd csak fel, mert kinyeged te ezet! — fenyegette a másikat.

A leánykák hozzászaladtak, s kicsi, lágy kezükkel orvosolni kezdték a nagy, kérges, kosztól felrepedezett, tövises talpat.

— Arra nézzél, amerre legelőbb nyulat láttál! — biztatta Muka Ilus, és anyásán ölébe vette a tövises lábat. Arca odaért a fiú arcához, és egy göndör hajtincse csiklandozva birizgálta a fülét.

Andikó még nem volt annyira közel leánykákhoz, mint akkor; fogta meg őket, az igaz. Rakta eleget kutyakalángyába, s feredés közben is megszorongatott egyet-egyet a patakban, de akkor mindég olyanok voltak a leánykák, mint a csuján, ha rózsát virágozna: kívánatosak, de aztán csípősek, ha hozzáért a gyermek. Szerette őket, s gyűlölte is, mert nem olyanok voltak, mint ő.

Sokszor megvert egy-egy leánykát csak azért, hogy sírjon, és aztán, ha sírt, bedugta a fülét, hogy ne hallja, s kacagta a leányka sírástól torzult ábrázatát.

A vér is folyt a talpából, s mégis úgy érezte magát a három leány között, mint akit a mesében vajban feresztgettek.

Félve próbálta, s lassan átölelte az Ilus derekát.

A leányka hirtelen rátekintett egy villanásra, de Andikónak anyyi volt az, mint az éjjeli villámlás az eltévedt embernek, aki meglátja a fénynél az utat.

Pali Rebi meztelen combja hozzáért kinyújtott egészséges lábához, amint előtte kuporgott, s olyan volt az, hogy az ugart is zöldnek látta tőle.

Bóka Márisnak beléturkált lágy, sima hajába, és úgy érezte, hogy olyan szagja van, mintha meleg kenyér közé harmaton nyílott liliomot tennének a tekenyőbe.

Egyik fogta, a másik nyálazta, s csipogtak összebújva, mint a madárfiókák a fészekben.

Néha ketten is fűjták, hogy ne fájjon, de a fiú mégis sziszegett, káromkodott, és szorította az Ilus derekát, hogy a leányka már nem győzte.

Éppen a sarkát piszkálták, mikor az irigy Pali Rebi csak elkezdett kacagni, hogy: — „Szeretősek, mátkásak! Szeretősek, mátkásak!”

Ilus úgy rebbent fel, mint a fűrj a kasza éle elől, s piros lett, mint a hajnali felhő.

Pista ottmaradott összekuporodva egyedül, mintha valahonnét leesett volna, s a nagy, büszke árnyéka utánozta csúful.

Csótya Kányi Cinya Imre mellől nézte kacagva...

— Azt hittem, hogy a pakulár számara... Ejnye tövisdisznó akarsz lenni, vaj mi? — kacagta csicseregve.

A fiú olyan lett, mint a veres posztó.

— Kitekerem a nyakát úgyis, ne félj! — Egy kocsányt hajított Cinya felé, s fenyegette az öklével is.

— Gyere inkább, vedd ki! A te kezedből nem fáj úgy — fogta könyörgésre, és közben bicskája hegyével vakarta a talpát, de még csak egy helyen érezte, hogy szúrja.

Kányi eléje térdelt.

— Tedd ide — mutatta az ölét. — Látod, megvert az Isten — mondta —, amért örökké káromkodol — ráköpött a tövis helyére, s szuláklapival tisztára törölte.

— Hadd el, má visszaadom én Cinyának az istenverést!... Hajolj ide egy kicsit! — Hirtelen arcához kapta a leányka arcát. Az ajaka száraz volt, mint a kaszáznak, aki nem juthat vízhez. — Olyan vagy, mint a muskotály körtvefa virágja: a hajad... hadd el, hogy bár szagolhassam meg!

— Állj helyt, mert szúrom a talpadba a tút! — nézett fel kipirosodva a leányka, és fülevásárját kent a véres lyukba, a tövis helyére.

Cinya jó messze tőlük megint a fűszállal mesterkedett, és a három leányka kíváncsian leste a keze mozgását.

Különös gyermek volt. Sokszor megállott, és csak nézett, hogy még a szeme sem rebbent. A bogarakkal bajlódott órák hosszáig, s egyszer úgy kapták a patak partján, hogy a vízzel tanácskozott, és Pali Rebi esküdt vakulásra, hogy látta, mikor egyszer egy ütött kígyót ápolt az erdő szélén.

— Jajaj, mit kaptam!... — térdelt fel örömmel, és az arca olyan volt, mint reggeli harmaton a világosság.

— Jaj, be szép! — bámultak a leánykák.

A körbehajtott fűszálon csudálatos ablakként ki volt feszítve a kutyatej nedve, és a nappal szembe tartva, százféle apró szivárványok forogtak és táncoltak rajta.

Kányi is odafutott, s bicegett Andikó is, de ötet már nem várta be Cinya.

— Ha nem versz meg, megmutatom — ígérte messzölnő. Andikóban küzdött a bosszú a kíváncsisággal...

— Mondjad, hogy száradjon le a kezem — eskette Cinya.

— Száradjon le többől!...

— De nem mondtad, hogy mi.

— A kezem.

— Hogy száradjon le a kezem!... úgy mondjad.

— Hogy száradjon le a kezem!

— Na, most gyere ide!...

A nappal szembe tartotta a szivárványablakot, s Andikó nézte.

A száját is eltátotta... Nézte, nézte a kavargó ezerféle színt, amelyik olyan szép volt, hogy olyant még a mesében sem képzelt... Széttárult, örvénylett, forgott titokzatosan, nyugtalanul.

A szemét nem tudta levenni róla... Mintha még látta volna valahol: ejsze még akkor, mikor nem is volt ezen a világon. De látta. Meg is esküdt volna rá, a két szemére... De hol?... Honnét ismeri ezeket a nyughatatlan, kóválygó színeket?

— Állítsd meg, Cinya! — fogta meg hirtelen a másikat. — Állítsd meg, hogy csendesedjék! — s nyúlt volna utána, de félt, hogy elpattintja. Bámulva nézte, s nyelve pirosan reszketett eltátott szája közepén.

— Várj! — mondta büszkén a másik. — Én mindent meglátok...

— Jíj, Cinya a pénzt is meglátja a földben! — borzongott Pali Rebi, akinek anyja is a szőkefalvi „tudóshoz” járt kártyát vettetni.

— Meg hát... sze az nincs is — nézett rá mérgesen Cinya. — Neked is megmutatná az Isten, Andikó — fordult a fiú felé —, de te még a Hiszekegyet sem tudod, csak verekedni tudsz s káromkodni... Ej, fiú!... Tudjátok, én sokszor mintha repülnék... Fel, fel!... S olyankor, ej be szépeket látok!... Még ennél is szebbet... Nézzetek rá — mutatta, és elpattintotta a szivárványablakot.

— Megcsendesíttem — mondta Andikónak, s a lucskos fűszálat lassan leengedte a földre.

— Te a prikalicstól sem félsz? — tudakozta Andikó.
— Cseti Ferit az este is beléverte a sáncba...

A leánykák próbálták megcsinálni a szivárványablakot, csak Kányi könyökölt a Cinya vállán, s arcát is odaszorította a fiú arcához.

— Félsz? — faggatta Andikó a másikat, és közben odapustogott Pali Rebinek, hogy mondja: szeretősek, mátkásak. De Kányi nem várta meg, leült a földre, szembe Cinyával, az Andikó Pista lába elé.

— Én semmitől sem félek, csak a Jóistentől — mondta későre Cinya.

Andikó mérte magában az erejét.

— Megverek nálamnál nagyobbat is — számította. De naplemente után egy világért nem ment volna bé a templomba, s azelőtt való este is megijedett egy békától, amint lepcsegett az udvaron.

— De ha nem félsz, akkor az előbb mért futottál tőlem? — csapott rá a hirtelen gondolattal Cinyára.

— Te is elfutnál a döfös marha elöl...

— S ha többet nem káromkodok, én is látok szépeket? — tudakozta Andikó.

— Próbáld meg — mondta Cinya.

— De ha beleütöm lábam a kőbe, hogy egybe lehull a körmöm, vagy ha nagyobb üt meg, s nem tudom visszaadni, mit mondjak?... Te mit mondasz?...

— Izé... azt, hogy szorítom a fogamat, s ha nem akarom, nem fáj olyan erősen.

— Én is úgy csinállok — mondta elgondolkozva Andikó.

— Ecsém, te segítsz?...

— Mit? — kérdezte bámulva Cinya.

— Azt, hogy mikor káromkodok, adj mindég egy pofot, hogy jussan eszembe... Azért, hogy többet éccaka se féljek, s lássak szépeket, mint te.

— Nem vállalom — ellenkezett Cinya. — Üssen meg Kányi, neki nem adod vissza.

A három leányka irigyen összenézett, és Kányi lesütötte a fejét.

— Igazán... — könyörgött Andikó. — Ne féj, nem adom vissza.

— Aki az árnyékát nézi, az háttal áll a napnak. Ha szépet akarsz látni, nézzél túl magadon, Andikó! — mondta komolyan, és kezét fogtak, mint a nagyok vásárcsináláskor.

A ludak ezalatt messze elszéledtek az ugaron. De mehettek egész hosszú nap anélkül, hogy kárba tévedtek volna, mert a határnak még abban az időben minden esztendőben egy egész harmadrésze használatlan, fekete ugar volt.

Jó volt a gazdáknak, akiknek a nagyapja még egész birtokkal dicsekedett, vagy azoknak, akik hivatalbeliek voltak a tagosításkor, mert azok úgysem győzték dolgozni a sokat, de bizony akiknek csak egy kicsi sirinkája volt, csak fekete kenyeret ehetett a fekete ugarja mellett, s amíg az ő földje pihent a gazdáké közé szorítva, az uraktól kellett harmadát kérjen, ha úgy akarta, hogy ne fűjön keresztül a szél a kasán.

Juhok, ludak legelték a kérges földből kiütköző élelmesebb burjánokat, és a patak partja körül disznócsorda túrta a röögöt egy-egy féreg vagy a vadlencse pityókája után. Madarak, pillangók csak keresztülrepültek a pihenő földek felett. Egy-egy komoly sas ácsorgott néha az elpusztult juhok hullái mellett, s tisztos távolból varjak, szarkák csárogták körül, mint átkozódó vénasszonyok a végrehajtót. A kupacokba rakott szalmástrágya-rakások tetején gyíkok sütkéreztek, egerek reszelték a szalma között talált bőrdarabokat, és a rakás alján varasbéka leste a keringő, ugráló, zöld színű legyet.

Ott nőttek a gyermekek tavasztól ősziig az Isten szabad ege alatt, s fejlődött a lelkük, mint az erdei csemete, amelyet nem a kertész keze irányít, hanem csak a szomszédja növése.

A szülőkkel csak este találkoztak, s olyankor kinek van ideje nyáron, hogy még a gyermekkel is bibelődjék? Örvend az ember, ha elkúrálja a marhát, s bár tíz óra felé leteheti a csontját. A gyermek nő úgy is, csak legyen mindennap a tarisnyába téve neki.

Ha betörték a fejét is valamelyiknek, csak vasárnap tudta meg az anyja, fejmosás közben, mert aki panaszt vitt haza az ugarokról, annak külön választották a lúd-jait, s mehetett játszani a disznópásztor-leánykákkal. Pedig mindennap valamelyik véresen maradt, mert az alsó és felső utca örökös háborúságban voltak együtt.

Mikor Andikóék túlhaladtak a Fülepek dombján, a két leányka csak le a földre, s takarta a szemét, ki mivel

érte. Andikó úgy állott meg, mint a kutya, ha vadat érez, s Cinya úgy, mint a vad, ha kutyát lát...

Csusza Marci az alsó utcáról fent állott egy trágyarakáson. Piros volt, mint a hónapos retek, bömbölt, mint a bika, s visongott szaggatottan.

Az ujjasa le volt terítve a szalmára hosszan. — Muu! Muu! — utánozta a bikát.

A patak felőlnő Vécsei Gyuri Rátart Bandival Kertész Bubát hurcolta, megkötve az ostorral, anyaszült meztelen.

Sikoltozott a leányka, mintha a kígyók szájában lett volna, és rúgott, harapott, de a két gyermek fogta erősen, hogy csak a levegőt hasította a körme.

— Ssst!... Hó, kutya! Hó! — csendesítették, mint a tenént szokás, és rángatták előre.

Egy csoport leányka a patak partján félmeztelen, átkozódtak, fenyegetődztek, csevegtek ijedten, mint szarkák, ha a sujtóka elkapja valamelyik társukat... — Megmondjuk! Megmondjuk! — lármáztak kórusban.

— Na, Cinya, végy egy jó kocsányt — mondta Andikó, de a másik már jókora tégladarabot lógatott a kezében madzagra kötve.

— Huj, fiú!... Neki! — Futtában úgy lökte meg hátulról Csusza Marcit, hogy az repült vagy három lépést, mintha szárnya nőtt volna, s mikor leesett, egyik arcáról az ugar földjén maradott a bőr, és a szája is megtelt félig fekete porral.

Cinya hasba lödintette Vécsei Gyurit, s Kertész Buba úgy kapott kiszabadult kezével a Rátart szeme felé, hogy annak egybe kiserkedett öt borozdán a vére.

— Eriggy, a fene egyen meg! — szidta Cinya a leánykát.

Szidták a leánykák is.

— Ládd, ha örökké a fiúkkal cimborálsz!... Most aztán ne essék rosszul, ha csúfolnak. — Kereken vették, s pirongetták vénasszonyosan sápirozva.

Kertész Buba fiús, meztelen testével ott állott közbül. Sírt keservesen, és nem mert ránézni egyik gyermekre sem.

Szeretett a fiúkkal játszani, mert sokszor úgy érezte, hogy ő talán nem is leány, hanem fiú, s né, akkor egybe

megszakadott velük a barátság. Ijedten ráeszmélt, hogy azok nem a barátságot szerették benne, hanem a leánykát, s amint ráébredett a világ folyására, rémülten szaladott a gúnyái felé.

A leánykák húzódtak tőle a patak partján is, mintha betegséget terjesztett volna. Pedig Csusza Marcit illette a szégyen. De a falu úgy ítélte, hogy mindég a fejrénep a hibás, mert a közmondás is azt tartja, hogy: „Mozgatott tübe nem lehet fonalat fűzni.”

— Phi, disznó! — köpdösték Csuszát a leánykák, aki nem tudta, hogy felálljon-e, vagy még összebb húzódjék, s csak törülgette ügyetlenül vérező arcát.

Soha senki sem hallott még efféle dolgokat az ugarokon, amire az alsóutcaiak vetemedtek, sze a leánykák addig szentségek voltak, akiket szeretni lehetett, s megverni sem volt szégyen, de beszélni úgy kellett velük, mint a templomban.

Minden fiú vagy leányka szeretett valakit egyik a másik közül, de még avval szemben volt a legellenségesebb, akit szeretett, mert ha valaki észrevette, hogy kettő összezújjik, azokra már kórusban mondták, hogy: „Szerezősek, mátkásak...”

Addig úgy voltak együtt, mint a fű s a virág: egyik díszítette a másikat. De a Csusza tette után félénken félrehúzódtak a leánykák jó messze a fiúktól.

Andikó leült a ganécsomóra, és élvezte a hatalmát az alsóutcaiak felett. Cinya valami útifű-szalakat szorongatott a térde közé, s mesterkedett valamit belőle. Rátart pedig a Vécsei szőrkalapjára harapott apró, ügyes lyukakat éles fogaival, mintha szilvaíztörőnek csinálta volna.

Egy darabig szidták egymást csúfolkodva, s ígérték, hogy ródd csak fel, mert kikapod te eztet. Aztán egy idővált elhallgattak, csak egy kórékocsány sírt, amint a szél rezegtette felrepedezett kérgét.

A csendben megszólalt Cinya, s elmondta a verset:

*Mit jácoggyunk? Békát nyúzzunk,
A bőrive' takarózzunk,
S aki leghamarabb felszól.
Egye meg ... — mondott egy csúfat —
S a falu nyüves kutyáját!...*

— Gyere csak a mi kapunkba, Andikó!...

— Megette! Megette! — tapsoltak a gyermekek, s Csusza akkorát nyelt szárazon, mintha éppen igazán megette volna.

A kacagás jó orvosság a háborúság ellen. Ha két ellenség együtt tud kacagni valamelyikük csínytevésén, akkor már nem is ellenségek többet.

— Én vagyok a vezér! — szökött fel Andikó. — Ki játszik tiribojt? — Felállottak mind, csak Cinya maradt ülve egyedül. Térde között cifra fonással egy háromszegletes valamit készített, aminek oldalai is voltak s nyele. Azt mondta, hogy az békakalány. Még két fűszállal átkötötte a nyelét, és odaadta, hogy csudálkozzanak rajta, mert olyant még úgysem láttak.

— Ingem mikor tanítasz meg szépeket látni? — jutott eszébe Andikónak a vásár.

— Hunyd bé a szemed, s mondd meg, hogy mit láatsz! — Andikó béhunyta, fordult kereken, mint aki keres valamit.

— Gondolj a szivárványablakra, s akarj erősen! — parancsolta Cinya. Szépen Andikó mellé lépdicselt, s jól megfricskázta az orrát.

— Ej, az anyád!... — káromkodott a másik. De akkor kapta már a pofot is. Béharapta az ajakát, de nem adta vissza, s amián olyan öröme lett, hogy szerette volna megölelni Cinyát, csakhogy az közben elfutott a leánykákhoz, hogy adja Kányinak a cifra, zöld kalányt.

Megvárták, amíg visszaérkezett. Aztán leültek végig egymás mellé a martra, és kezdték indítani a tiribojt.

Pásztorjáték volt az, botokkal játszották a fiúgyermekek. Leültek a lejtővel szemben szétvetett lábbal. A botot megfogva közepén alul, lendítő mozdulattal alsó végét a földhöz csapták, és a bot eleresztve, bukázva kalimpált le a marton. Akié legközelebb esett, az kellett az összes botokat összeszedje. De aztán hogy?... Elment ahhoz, amelyik legtávolabb esett, s mikor a botra rátette a kezét, el kellett kezdje a mondást: „Tiribojt, tiribojt, tiribojt”, s kellett mondja szusszanás nélkül, amíg az összes botokkal felkapaszkodott a marton. Ha nem sikerült, volt egy hibája. Tíz dobás után, akinek hibája volt, még helyrehozhatta azzal, hogy megbújt négykézláb. Egyik a bo-

tokkal szúrta egyenként az alsófelét, és kérdezte: kié? Ha eltalálta valamelyiket, egy hibáját kijavította, s végül azok, akiknek hibái voltak, meg kellett lovagoltassák a hibátlanokat, felvették a hátukra, és vitték, ameddig előre kialakulták az utat.

Andikó a legelsőt elhibázta. Aztán mentek a botok, úgyhogy gyönyörűség volt nézni. De a dicsőség csak aféle száraz dicsőség volt, mert a leánykák jó messze csinálták, s szulákvirággal díszítették a házakat.

Mind nagyobb lendülettel s mind messzebb haladtak a botok, addig, hogy egyik úgy találta oldalba a Rátarték gúnárját, hogy csak elkikkantotta magát, s a két lábával rúgott az ég felé, mintha a mennybemenetel ellen tiltakozott volna.

Egy darabig simogatták, s köptek a szájába rendre addig, hogy egyszer csak feltartotta szép, karcsú nyakát, s tántorgó lépésekkel menekült a veszedelmes helyről.

A bajra odafutottak a leánykák is, s Kányi biza nézhette, hogy Andikó lovagoltatja az összetört arcú Csusza Marcit a hátán.

A nap jó fent járt már az ugar felett. A juhok egymás árnyékába dugva a fejüket, nehezen szuszogva inkább ácsorogtak, mint legeltek. A ludak is kezdtek tátogni a hőség miatt, s a legelőről két tehén felcsavart farkkal bogarászott hazafelé. A hangyák nyugtalanul, szaporán nyüzsögtek, és a legyek készek voltak belébújni az ember szemébe, szájába.

Készen voltak a cifra házak, de hiába nézték a leánykák, mert csak azt látták, hogy kórékocsányok kicifrázva burjánnal. Mert, hej, csak úgy házak azok is, ha a fiúkat várják haza belé, az „embereket”! Akkor aztán házak, ha van kiért kicifrázni, felvirágozni szépen!

Muka Ilus olyan kedvesen tudta mondani: „az én uram”, és az a kicsi szíve olyan melegen tudott szeretni és olyan angyali tisztán! S hogyha az „én uram” csak egy illetlen szót szólott, olyan lett az arca, mint a tűz, és nyelve előtt a legátalkodottabb gyermek is szégyenkezve sütötte le a fejét.

Őrizték egymást.

Ha valamelyik közülük úgy fogta meg a másikat, mint a nagyok, vagy ha — isten őrizz! — kettőt megkaptak

valahol elbújva, azok még éjszaka is fülükben hallották: „Szeretősek, mátkások! Szeretősek, mátkások!”

Sok minden végbement az ugaron. Vittek haza onnan eltörött lábbal, félig kiütött szemmel s dohánymérgezés-től halottnak tetsző gyermekeket. De amire az elkárhott Csusza Marciék vetemedtek, olyan dologról ritkán emlékeztek még a felnőttek is.

A leánykák félve nézték a fiúkat és ellenségesen. A fiúk szégyenkezve s tele bünbánattal csak ténferegtek egymás körül, és nem volt semmi íze, akármilyen játékhoz fogtak.

— Hozunk földiepret — próbálkozott a béküléssel Andikó.

A leánykák megnézték, aztán serényen elfordultak, és piszmogtak a földön.

— Kergessétek el Csusztát! — mondta jó későre Parajdi Mária az alsó utcából.

Csusza taposni kezdte egyik lábával a másikat, és úgy nézett, mint a kígyó, ha kereken veszik... Ha elkergetik, ha különválasszák a lúdjait, annyi az, mint királynak a száműzetés.

Bámult kereken körül, könyörögve, és várta, hogy mi lesz...

Csend volt, mindenki nézte a földet.

Valahonnét keserves füttyszót hajtott a szellő. Az erdőhöz érve elmélyült, megnőtt, mintha az erdő siratozott volna.

— Én leszek a bíró! — állott elé Cinya a hallgatásban.

Kányi rámosolygott, mint a rezgő tó a napra. De Andikót el is öntötte egybe a parázs...

— Én leszek a bíró! — szökött Cinyához, és elpenderítette, hogy a másik hason terült el a leánykák előtt, s azok úgy kezdték nézni, mint a virágot, amelyekre rászottyint a tehén.

Andikó elészökött, de avval aztán meg is állott, mintha néma bíróságot vállalt volna.

— Na!... — biztatták a leánykák. — Na, tégy igazságot!

— Főbe ütöm Csusztát!... Jó?...

— Nem igazság! Nem igazság! — mondták kórusban.

Cinya kuncogva kacagott hason, s Andikó pislogva gondolkozott, hogy miként tudná megőrizni a bírósági tekintélyét.

— Ez az igazság!...

Cuszát meglökte, hogy eldőlt, Bubát rádobta, rá a másik két fiút s az egész leánykát, kutyakalangyába, és ő ráült fejül a halomra. — Na most békéljetek — kacagott büszkén. De fel is szökött egybe, mintha parázsra ült volna, mert valamelyik úgy beléharapott a hátuljába, hogy azt hitte, meggyúlt.

Kányinak megindult az orra vére, Vécseinek egy gombostű a Parajdi Máris lábujjából belészúródott a hátába.

Szidták Andikót marhának, átkozták mindennel, s kívánták neki halommal a rosszat.

A csordát már a hevertetőre hajtották a legelőn, és a juhokat is fejték délre, csak a ludak tátoztak szomjasan.

— Buba, állj elé!... Te is, Cusza!... Úgy — parancsolta Cinya. Kicsit összehúzta a homlokát, s lenézett a földre.

— Buba is hibás! — mondta a vádat. — Ha fiúkkal játszott, ne kacagta volna, ha csúfot mondtak neki. Az nem talál a lánykától... A virág is akkor nyílik ki, mikor eljön az ideje.

Szépen mondta s igazán, hogy még Kányi is helyén hagyta. De ez csak a vád volt, még ki kellett mondja az ítéletet is.

— Bubát ezután tinónak csúfolják, hogy jusson eszébe mindég, mikor a fiúkkal akar játszani! — mondta az ítéletet. — Lehajtja a Cusza lúdait a patakra, s nem szól egy szót sem az anyjának.

Kertész Buba a köténye sarkát morzsolgatta, s nem szólott ellene az ítéletnek.

— Cusza Marcit ezután bikának hívják, s szed egy istenes csokor epret Bubának! — fordult a fiú felé Cinya.

Az tiltakozni akart a csúfnév ellen, de aztán lenyelte, már úgyis tudta, hogy hiábavaló, mert a pap kereszteleését egy román pap szívesen elfordítja másfelé, de amit az ugaron kap a gyermek, azt csak a halál veszi le róla.

— Ez az igazság — pecsételte meg Kányi az ítéletet, s Cinya megint erősebbnek látszodott Andikónál, mert ő állította helyre a békét.

A leánykák szó nélkül térítgették a patak felé a lúd-csoportokat, és a fiúk — rojti! neki az erdőnek.

Mintha templomba érkeztek volna.

Hűvösség és homály volt a fák alatt. Az ágak között úgy ragyogott a betévedt napsugár, mint a papék karácsonyfa-cifrasága, amit kántáláskor csudáltak meg az ablakon keresztül.

Csend volt, s mégis örökké zörgetett, suttogott valami.

Különös színű virágok nyíltak a fák alatt, és egyik korhadó csutkon kurta, fekete kígyó hevert összecsavarodva.

Cinya megint úgy érezte, hogy repül. Annyi szépség: bogyók, mohák, sok kicsi apró csoda, melyekből a képzelet tündérországot tud építeni magának.

Lehasalt egy gomba vagy virág mellé, s mikor a többiek jó messze széledtek, csak akkor futott utánuk.

Andikónak is mutatta a sok szépséget a vásár szerint. Az azt mondta, hogy ő nem lát semmit, csak az erdőt, de bezzeg az epret látta a vágottban, mert mind a legszebbik szemek után kapratott, s ő akarta felfalni az egészet.

Cinyának még csak egy néhány szem epre volt, mert közben minden apróságba beléakadott a szeme, s az epret átlépte sokszor. Csak mosolygott, mikor a többiek dicsekedve mutogatták a bokrétába fogott, piros szemeket. Egyszer csak elkiáltotta magát: — Né a fejérember! — A másik négy, mintha szemük sem lett volna: rojti! Mint az őzek, ha megriasztják, úgy szöktek keresztül még a tövisbokrokon is. Egyik kezükben a kalap, másik kezükben az eper. De egyiket sem ügyelték, csak a szemüket, hogy ki ne üsse az ág.

Cinya ott maradt egyedül.

Beszédbe elegyedett az erdővel. Kérdezett, és válaszolt a lelke, s olyan jó volt, édesebb, mint a Kányi kacagása. De azért nem feledkezett meg az eper szedéséről sem, szedte a legszebb szemeket, éppen neki.

Visszabódorgott az erdő széle felé.

Már látott ki a fák között, mintha bordán nézett volna keresztül. Átbújt egy gyertyánbokor alatt, s mikor félbehagyta a zörgetést, megijedett, hogy a vére egybe a lábába futott.

Mormogást hallott és egy akkora sóhajt, mint akinek a szíve akar kiszakadni.

Aki sóhajt, az úgy teli van rosszal, hogy nem kívánja másnak is, gondolta, s kíváncsian húzódott a morgás felé.

— Hogy süvedne el a földje!... Válassz feneketlen halastóé! — folytatta a beszédet egy elkeseredett férfiúnak a hangja.

— Áhhá! Balla Pista... — ismerte meg a hangjáról Cinya. — Biztosan Baksi Erzsivel osztják a Bacsárdi Rebi birtokát... Vagy ki tudja? — meleg bizsergett végig a hátán, s nesztelen lopózkodott közelébb, de csak azt látta, hogy Erzszi ül, mint a dérütött virág, és hull a könnye, Pista pedig mellette könyököl, és úgy néz, hogy a levelek elfonnyadnak nézésétől a fán.

— Ha szeretnél, nem néznéd a birtokot — mondta panaszosan a leány, s még a válla is reszketett, úgy sírt.

A legény nem felelt mindjárt. Nézte a földet, és egy kicsi virágot morzsolt nagy, bütykös ujjjaival.

— Hej, Isten, hát hogy mutassam meg, hogy szeretlek? — Tele volt a hangja keserőséggel, s az ajaka reszketett. — Nem eleget vert apám érted? S hányszor nem adtak ennem se, éretted, miattad. De mit tevő legyek, ha apámnak csak Bacsárdi Rebi kell?... Anyám s az anyja még akkor összepárolt, mikor a bölcsőben voltunk, s apám már a borozdát is úgy elszántotta, ahol szomszédos Bacsárdiékkel, hogy csupa kétujjnyi, de azt mondja, hogy azt már csak én tudom eltüntetni onnét... Hej, Erzszi... megölöm apámat, meg én téged is, hogy ne maradj másnak, aztán felakasztom magam.

Nem volt igaz a kitörése, mert a végén olyan volt, mint az erejét vesztett ital, s a leány szíve összefacsarodott tőle, mintha harapófogóval szorították volna.

— Ne ölj meg senkit — mondta —, de ha szeretsz, nagy a világ, s dolgot mindenütt kap az, aki élni akar... Pista! Még a szuszogásodat is meghallgatom.

Burukkolt neki, beszélt szép városokról, ahol minden második embert egy harmadik szolgál ki. De a fiút fogta a föld. Rebit nem szerette. De a föld, jaj, a föld kínálta magát, termékeny fekete testét, amely által a hülye is első ember lehet, s a nyomorék is egészségesnek számít a faluban.

A föld több a boldogságnál, több a szerelemnél. A föld bálvány, akit imádnak, rokon, akit szeretnek, mert a szerelem megterem az unokákban is. De a föld csak úgy van, ha van akitől örökölni azt.

— Én hogy szolgáljak legyek?... Én az egész birtokos Balla Pista?... Fogjam meg a seprűt a kaszanyele helyett... Szakadj le, ég! De én azt meg nem teszem!

— Akkor mért kellett bolondítsál... Jaj, mért hittem neked?... Jaj, szakadj meg, szívem! — nyögdécselt keservesen a leány.

Cinya Imre kezdett fájni a bokor alatt.

A legény átölelte a leányt, és hörgött kínjában, mint a sárba süllyedt ökör...

— Erzszi! Édes Erzszi, úgy szeretlek, mint az Isteneimet. De mért vagy szegény?! — kiáltotta, s szorította, csókolta, mintha magába akarta volna olvasztani.

Erzszi tűrte némán, szomorúan hátradőlve a fiú karjai között.

Testük hosszában egymáshoz simult. Hallották egymás szívének nyugtalan zakatolását, s milyen a fiatal vér? Ha egyszer felpezsdül, elmos az könnyet, bánatot, mindent a szerelem útjából.

Szívükből eltűnt Bacsárdi Rebi, el a föld minden áldásával és átkával, csak a szerelem maradt édesen, melegen, mint a mennyország levegője.

A leány térde kivillant a csipkés alsószoknya alól. De amint bőrén érezte a fiú ujjait, hirtelen teljes erejével ellökte magától, felszökött, és zokogva nekidőlt egy kérés törzsű hatalmas fának.

Cinya előbb úgy érezte, hogy valami erősen fáj, amit kell hogy érezzenek még a fák is, és mikor Erzszi felugrott, megszűnt egy szempillantás alatt a fájás.

Balla Pista ott maradt a földön, ügyetlenül nézte síró szeretőjét, s nem tudta, mihez kezdjen vele, mert egy kacagó asszonnyal szemben erős tud lenni minden férfi, de a zokogó nő előtt ügyetlenné, gyámoltalanná válik a legügyesebb is, a leghunctabbik is...

Jó későre felállott, s meg akarta simogatni a síró leány homlokát. De az úgy fordult szembe vele, hogy visszahőkölt, és leeresztette a kezét.

— Eriggy!... Eriggy!... Ne érij hozzám többet! — kiáltotta majdnem vadul. — Soha, soha sem szerettelek! ... Eriggy, vedd el Bacsárdi Rebit!... Eriggy!

Cinya csodálkozva meresztette a szemét, és Balla Pista úgy állott, mintha guta érte volna...

— Nem szeretted... — mondotta tompán, mintha a föld alól szólott volna. — Baksi Erzsi, nem szeretted?... Az Isten úgy fizessen meg neked, Baksi Erzsi! — fenyegette az öklével. — Én szerettelek, s szeretlek még a földben is... Ej, Isten, szakaszd le az eget! — csikorogta keservesen, s nehéz lépésekkel elindult a mező felé a fák között.

Erzsi nézte, amíg elhaladott, és akkor leborult a füre, ahol a fiú hevert, és ölelte teste helyén az összetört virágokat.

Andikóék rébédezve beszéltek a leánykáknak, hogy fejérembert láttak az erdőn; olyan volt, mint a leesett hó, s Cinyát biztosan megfogta.

Mindenki hallott a fejéremberről, sokan esküdtek, hogy látták is. De hogy valakit megfogott volna... Cinya volt az első.

Kiabálni kezdték a nevét.

Az erdő visszakiáltotta, de a gyermek nem felelt sehonnan, pedig Kányi már kezdte eltörni a csuprát. Sírósan kiáltott az erdő felé ő is, és akkor... Cinya kibújtt a bokrok közül.

Az orcája olyan volt, mint a hold, halovány és titokzatos, s vénesen, lassan ballagott a többiek felé.

Egyszerre kérdezték, mind ahányan voltak, s nézték borzongva, mintha a másvilágról érkezett volna.

— Megfogott a fejérember — mondta —, megfogott. Tudjátok — kezdte elbeszélni —, leültetett a térdére, s mutatott olyan dolgokat, hogy... Ej, sokat tanultam én abból. Aztán megkente az ajakamat szűrt mézzel, s után adott egy keserű, de aztán igazi keserű gombát, és azt mondta, hogy nyeljem le! Le kellett nyeljem, mert muszáj volt. „Na látod! — mondta akkor a fejérember —, az, aki sok mézet kíván, annak jut legtöbb keserűség.”

Kérdezték még, hogy igaz, hogy üveglába van a fejérembernek? S hogy milyen volt a szeme? De Cinya többet egy szót sem akart beszélni róla.

Kányinak odaadta a nagy csokor epret, avval a kikötéssel, hogy azt, amit Andikótól kapott, ossza el a többi leánykák között.

Abból aztán megint háborúság kerekedett, mert igaz, hogy a Cinya csokra szebb volt, de Andikónak is pirosabb volt az orcája, mint a Cinyáé, s Kányi úgy volt velük, hogy együtt szerette a kettőt; Cinyának a lelkét, Andikónak a testét, s a kettőt összezavarta egyébe magában.

A ludak feredtek, a nap haladott, s hogy ne teljék pusztán az idő, kalibákat kezdtek csinálni a patak martjára, ficfaágakból és az embeyi magas kannamosó burjánból.

A ficfákon harapófogó-szájú serény hangyák mászkáltak, s ha megriasztották őket, savanyú ízűvé csinálták még a levegőt is. Lomha, piros hátú bogarak lyuggatták a leveleket, s az ezüstös lapuk alsó felén csúfféle nvüvek facsarogtak a levelekhez zsugorodva. A kannamosónak buja, áporodott szagja volt. De a kalibák... azok! Ej, Isten!... Több öröm és boldogság volt azokban, mint a legcifrább városi házakban!

A földjét szépen elsimították, és behintették vadlencse-virággal. Egy lapos cserépből asztalt képzeltek, egy féltéglából kemencét, és három hosszan kinyújtott kannamosó olyan ágy volt, hogy tisztább ágyban az angyalok sem alhattak volna.

A patak gügyögött a kalibák előtt, mint a jókedvű kisgyermek, és egy-egy nagy szemű zöldbéka vakkantott: „urrak!”, s mintha csúfságból mondta volna, loccsanva rúgta víz alá magát. És ahol eltűnt, megzavarodott a víz, mintha fekete palástot húzott volna maga után a patak fenekén.

— Na, hej, megvannak a házak. Lám, most ki kivel párol?... — állott elé Andikó. De úgy nézte, hogy a Cinyáé — ütne belé az istenereje! — legügyesebb.

— Bika a tinóval!... — Cinya mondta, és a két gyermek egymás mellé állott, mert tudták, hogy más úgysem párol velük.

Mindegyik megkapta a magáét, csak Kányi csinált úgy, mintha észre sem vette volna az összepárolást. De azért leste, hogy Cinya vagy Andikó nem áll-e valamelyik másik leányka mellé.

A két fiú csak állott, és nem tudták, mit nézzenek, s várták, hogy válasszon Kányi, de az csak kövecsezett tén-den állva, s pillegette magát, mint egy ügyes pillangó.

— Lesz játék?... Vaj rontom le a házakat! — kezdte a bajt Andikó.

Kányi Cinyához futott. Nagy fejét a két tenyere közé fogta, s valamit pustogott a fülébe, amitől Cinya felragyogott, mint a cserép az ugaron, ha a nap keresztül-lépik rajta, az is gyémánt lesz egy villanásra, de csak egy villanásra. Úgy volt Cinya is, mert, ej, a biblia, igaz, azt írja, hogy Ádámnak kivette Isten az oldalbordáját, de aztán, hogy még mi minden huncutságot csempészett hozzá a Sátán, amíg Éva lett belőle, azt a Jóisten is-csak az almalopás után vette észre...

Kányi az Andikó kalibájába ment, s Cinyának Parajdi Máris maradt.

Amelyik leánykának nem volt társa, az beállott anyós-nak, s rontotta irigykedve a másik játékát.

A fiúkat elküldték kapálni. De előbb levetkőztették őket, hogy mossák ki addig a gúnyukat, és amíg a fiúk feredtek, a Derce „bikbendőjében” úgy kimosták az inget, gatyát, hogy két szapulással sem lehetett többet fe-hérré tenni.

Cinya egy cifra valamit kapott a patak fenekén. Olyan formája volt, mint a berbécs feje, és úgy tűje volt, mint a nagylányok mejjbeli cifraságának, csak jóval nagyobb s egészen zöld. De ha megvakarták a bicska élével, tiszta aranyt mutatott, még tán annál is szebbet a megkarcolt régiség.

Andikó, hogy ő se menjen üres kézzel, egy istenes zöld-békát fogott. Egybe elkeresztelték nyúlnak, s vitték haza a kapálóból.

Szegény állat vaszkalódott, rúgott a két lábával hátra, s a két kezével matatott előre. De Andikó fogta a derekát, s hogy mindenképpen éreztesse a hatalmát, rákö-pött az állat szép fényes szemére.

A leánykák neki sikoltozni, mikor meglátták, s bújtak, ki hova érte, Kányi bé a Cinya házába. De arra már Andikó is földhöz akarta vágni a békát.

— Add ide! — kérté Cinya, s a másik adta szívesen, mert tudta, hogy Kányi fut a világba, ha békát lát.

Cinya leült a kaliba elé. Megnézte a békának minden kicsi porcikáját. Sohasem nézte még közelről, és amint nézte, inkább szépnek találta, mint csúfnak. Ügyes kicsi ujjai voltak, és őt, éppen mint neki. Két szép szeme, s a háta zöld, mint a búza májusban. A szája, igaz, nagy, lepcsés volt s a bőre hideg, mint a hótt embernek. De ha Isten úgy teremtette, úgy van jól!

Sokszor gondolta, mikor egyedül volt, hogyha vannak angyalok és tündérek, milyen szépek, tiszták és jók lehetnek azok, s őtet éppen úgy nézhetik, mint az emberek a békát. Abban igyekezett örökké, hogy olyan lehessen, mint azok: szépet kereső, jóra törekvő és tiszta.

Megsimogatta a békát, s akkor egybe csoda történt.

A nagy szemű állat hirtelen két kicsi hólyagot lökött ki fejéből a két szemén hátul, s mikor visszakapta, úgy csinált: pukvarrt.

A többiek csudájára gyűltek.

Cinya simogatta s a béka vartyogott a tenyerében.

Mindjárt megszerették a kicsi állatot, s még Kányi is megsimogatta, hogy vartyogjon neki is.

Muka Ilus édes kicsimnek mondta, s pacsit kért tőle.

Andikó csak nézte, mint a rossz gazda soványnak hitt eladott földjét, amely másnak araszos kalással dőltes búzát terem.

— Add ide, mert nem te kaptad! — nyúlt a béka után.

— Nem adom! — takarta el Cinya.

— Ej, az anyád!... — káromkodott a másik, kikapta a kicsi állatot, és úgy vágta a földhöz, hogy kinyúlt s reszketett, de azt is csak egy kicsit.

Cinya úgy ütötte pofon, hogy csattant. Andikó nyelt egy istenest, de nem adta vissza.

— Gondoltam én egyet!... Jó lesz disznónak! — örvendett Vécsei, hogy ő is kitalált valamit, és gázát tett a béka szájába, mint a disznónak nyivasztás után.

Csináltak rá tüzet, hogy perzselődjék. Kacagtak, örvendtek a játéknak, csak Cinya ült félen.

Bámult egy hangyát, amint hátrafelé menve egy drót-férget cipelt maga után. Egy göröngynek talált neki. Kikerülhetne volna, de csak a zsákmányt nézte, s csipeszkedett kínosan fel a göröngyre. Mikor már a tetején volt, elszalasztotta a zsákmányt, a fereg visszaesett egyik fe-

lől, s a hangya le a másik felől. Megállott, mintha csudálkozott volna, aztán neki futni, mint akinek elment az esze.

Cinya felrótta, amit látott, oda, ahova az efféléket szokta: ott volt már a béka vartyogása is, amit a szerető simogatás szólaltatott meg.

A nap jól meg volt hajolva már délről, és sütött, hogy a föld égette a talpat. Szürke pettyes szárnyú legyek lopóztak hangtalan az ember és állatok bőrére, s ahol megcsípték, cudar viszketéssel halovány daganatok csinálódtak. A pakulár kutyái beléheverték a patakba, mint a disznók. A fecskék a föld színén suhantak, és a vadgalamboktól zengett az erdő. A földön apró hancsogokat túrtak, s a levegőben zúgtak a szakadályok, de szellő anyyi sem mozdult, mennyit egy pillangó ver a szárnyával.

A gúnyák egybe megszáradtak, és a kalibáknak jó volt az árnyékuk.

Kányi a Cinya házába húzódott, mert ketten nem fértek egy kalibában, s Andikó Kányit is szerette, de magát aztán még jobban.

Cinya a földnek volt nekihajolva, megint keresett valamit, de egyszer csak feltérdelt, mint akinek valami hirtelen eszébe jut. Kicsit el is húzta kacagva a száját, aztán elkiáltotta magát:

— Nézz rá, Andikó, mit kaptam!...

A másik úgy szökött fel, hogy az alacsony kalibának kibújt a tetején, és összeomlott az egész épülete.

Cinya futott, de Andikó nem utána ment, hanem neki a kalibáknak. Káromkodott egyet, s rontotta rá a gazdára, gazdasszonyra: egybe széjjelhányta a kicsi zöld házakat.

A másik megint kiadta a pofot, de Andikó úgy nézte, mint a döfös bihaj.

— Nem mutattál semmi szépet — mondta fenyegetve —, még olyant sem, mint a szivárványablak.

— A vaktyúknak is jába mutatod a szemet, s ha a fának a hegyit nézed, rátapodsz lábad előtt a gyümölcsre.

— Bolond lyukból bolond szél fúj... — csak annyit mondott rá Andikó, s háromgombos szíját úgy húzta

ügyesen, hogy a bicsak láncá is ragyogjon a leánykák előtt.

A napnak udvara kerekedett, mint a vérkilisnek, és a Tövistetőn egy szürke felleg dugta fel hegyes kucsmáját.

A ludak nyugtalanul verték szárnyukkal a vizet, s úgy belé voltak bolondulva a feredésbe, hogy nem verhettek ki őket a patakából.

Az erdő felett két héja karikákat írt az égre, s az egyik keservesen vijjogott: kiöő! kiöő!

A kapálókban megállották. — Nagyidő lesz — néztek fel az emberek, és megköpték száradó markukat.

Kányiék csak úgy ismerték a széles szárnyú, méltóságos röptű madarakat, mint a szárnyasok és nyulak ellenségét, s Tinó két tenyeréből ernyőt csinálva kezdte mondani a kuruzsló verset:

*Heja, heja, saskéreg,
Enne meg a nyűféreg!
Ha tojó vagy, gyere le!
Ha kakas vagy, menj fel.
Hogy az ördög vigyen el!*

S abban a helyben, ahogy elmondta a verset, egy nagy tarka madár ereszkedett fáradtan lefelé. De a két héja tovább kering élt, mind magasabbra fűrődva a kékségbe.

— Gólya! Gólya! — lármáztak a gyermekek, és örvendtek a hegyek közt ritka madárnak, de hirtelen el is némultak, mert a madár lankadt szárnyakkal, mint egy széltől szaggatott rongy, lehullott a Somosbérc tetejére.

Mikor arrafelé mentek a ludakkal, és megtalálták, még élt, de már nem volt ereje mozdulni, csak a szemei rébédeztek némán, ijedezve.

Köptek a szájába, simogatták. Véres tollúja között megkeresték a kicsi lyukat, s hogy ne folyjon a vére, bedugták kenyérbéllel.

— Hozzunk békát neki, hogy erősödjék — ajánlta Kányi, s Andikó már futott is a patak felé.

Kicsi, apró békákat fogott, hogy még a nyeléssel se kínlódjék a beteg madár. Szájában vizet is vitt, hogy hátha attól hamarább éled.

Cinya kinyitotta hosszú, egyenes csőrét, Andikó beléeresztette a békát. De a madár nem nyelt.

A béka büszkén szökdösött végig a veszedelmes úton, mint a gyáva úr, ha bátor szolgája elhárította előle a veszélyt; bé egész a békák poklának a bójárátaig, onnét megfordult, s igyekezett kifelé, de Andikó nem engedte. Kukra tartotta a gólya csőrét, és nézte, hogy a fenekén mit csinál a kicsi állat. Az orra hegye éppen bétalált, a bika egy darabig csak mind nézte, de egyszer oda-
kapott, és jó erősen összeszorította a madár csőrét...

— Híj, a keserves!... Ereszd, az anyád!... — káromkodott a gyermek.

Cusza eleresztette, és futott, mint akinek szeme veszett.

Andikónak piros volt az orra, és helyenként kiserkedett a vér is. Elrúgta a haldokló madarat, és indult volna Csusza után, de Cinya hátulról jól pofon serítette a vásár szerint.

Andikó olyan lett, mint a dühös ökör. Az előbbi három pof is terüként nyomta. A leánykák kacagása pedig mint-ha tövisbokorként szürkálta volna a vérét.

Cinya háromszor ütötte pofon. De mikor negyedszer is elérte, a másik úgy találta főbe csögös botjával, hogy csak egyet került, mint a levél, ha hull, és leborult a fekete ugarra. Fejéből csörgött a vér, és ahova leceppent, még feketébb lett tőle a föld.

A lánykák sikoltozva futottak hozzája, s Kányi szép virágos kötényével törölte csepegő vérét.

Andikó nézte ijedten, mint Káin nézhette Ábelt, és úgy érezte, hogy nagy, fekete kezek nyúlnak utána, s a lábát fogja a föld, hogy ne futhasson.

A napra felleg kúszott szürkén, tornyosan, a földre árnyék, és a Tövistető felől dörgés hengeredett a csendbe.

Amíg a gólyával bajlódtak, nyugatról kékesszürke fellegek hömpölyögtek elé, s nem vették észre, csak akkor, mikor már elérték a napot.

Cinya Imre felült. Véres arcát Andikóra vetette, s csak annyit mondott:

— Ne félj, Andikó, mert megver téged az Isten!...

A disznócsordát sietve eresztették haza. A juhokat téringették a sztina felé, asszonyok szaladtak bé a Telek

útján, hónuk alatt kicsi bölcső, ünneplő kendővel a válukhoz erősítve. A falu felől villás, gereblyés emberek futottak a száradó takarmányrendeket bár fiókba szedni. Szaporábban hajtották a marhát kapálás közben, és aggodva nézték a szürke függönyt, amely a felleg aljából sávosan ereszkedett a földnek.

A gyermekek messze voltak a falutól. De még a sztinát sem érheték volna el. Sietve választották széjjel a hidakat, s az alsó utcaiak hajtották túl a patakon.

A férgek riadtan menekültek. Szél futott végig az ugaron, és a méhek sírva igyekeztek hazafelé.

— Jaj, istenem, a nagyidő! — rébédeztek a leánykák.

Szoknyájukat fejükre borította a szél, port, gazat vágott az arcukba, s mikorra összeterelték a ludakat, már hullott egy-egy kövér csepp.

Dörgés rázta a földet, és a villámlás, mint tüzes ostor csattogtatta.

Ötön összebújtak, de Andikót nem engedték közel magukhoz.

— Eriggy el közülünk! — kergették. — Hadd el, most megüt az istenereje... Mért káromkodtál?... Eriggy el mellőlünk! — üldözték a leánykák.

A ludak feltartott szájjal nyelték az esőcseppeket.

Andikó Pista reszketve, sápadtan állott félen, mint a halálraitélt. A kezét összefogta, mint a többiek. De nem mert az Istenhez fordulni, csak állott kétségbeesve, és minden csattanásnál ijedten felkiáltott.

A szőlőtetőn egy égő akácfa lángolva vergődött a szélben, harang kongását tépte szakadozva a szél, szürkén zuhogott a zápor, és a földön apró buborékok csinálódtak, és pattantak el szaporán csengve.

A föld megrendült, vakító tüzpántlika vágott le eléjük csattanva.

— Én Istenem!... — könyörgött összeborulva az öt gyermek, és nézték ijedten az Andikó Pista helyét.

Nem láttak senkit. A helye üres volt, csak valami árnyékot láttak tovasuhanni a szürkéségben keservesen jajgatva.

Elragadta a Sátán — suttogta Kányi, és reszketve bujt a fiú kebelére.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

— Én Istenem!... — könyörögtek minden csattanásnál. Csak Cinya nézte a nekivadult vihart révült bámulással.

— Ne féljete! — ölelte magához a leánykákat.

Véres arcát tisztára mosta a zápor. Fejét nekiszegte a szélnek, és hóna alatt a leánykával keményebben állott a viharban a százgyűrűs tölgnél, pedig csak tizenegy esztendő volt.

A NYAKRAVALÓ

Ahogy beléptem a kapun, abban a helyben meg is állottam.

Az úton faágak a földön, s a fákról lógott a levegőben a hallgatás.

Nagy, istenesen hatalmas fák voltak, és a fátyolmin-tás évgyűrűkbe három-négyszáz esztendő szötte belé a világ folyását.

A parasztok tisztelettel néztek fel a sokat látott vén hársakra, s ha kaszálás közben leültek delelni alájuk, meséltették őket, mint a vénembereket törökbúzahántás idején.

Folyt a vén fákból a mese, mint a megtört tenyérből a kelés, véres, keserves fájdalommal. Legalábbis úgy látták a kaszások, pedig nem is a fák meséltek, hanem a bennük élő ősöknek a lelke nézett vissza az elmúlt időkre. Emlékeztek, amint tél idején kaszálták a havat a nyáron elmaradott kaszanapszámok helyett, s hallották a számtartó kezében a korbács csattogását.

Olyankor recésre verték a kaszák élet, mert a kalapács nagyobbakat ütött a kelleténél.

Nekem is beszéltek sokszor, de mikor most beléptem, hallgattak, mint a némák, csak a nagy vastag árnyékot tartották elém, mint egy hűvösségből szőtt szürke zsákot, hogy szökjek belé.

Biz én nem szököm, gondoltam, ez nem tiszta dolog... S néztem vissza az utca felé. De nem indulhattam el, mert egyszer csak megszólal valaki, s azt mondja, hogy paraszt lett a báró! Paraszt lett a báró!

Na, ütődtem meg, most csak itt a világ vége. Én mióta szerettem volna bár tekintetes úr lenni, s né, most azt mondja valaki, hogy: paraszt lett a báró.

Menyek a hang irányában, neki a kiszáradott kicsi halastónak, hát ott ül a szélén egy nagy zöldbéka, s az hireszteli, hogy paraszt lett a báró.

Valahol, túl a kastélyon, fejszés emberek tépték a vasak élével egyik fának a nyakát.

Egyik a báró, gondoltam, gyakorolja a parasztságot, de közben csak a békát lestem.

Elővettem egy féltéglát, a mutatóujjammal megcéloztam, de a kezem nem mozdult, mintha valaki megfogta volna.

— Ne engem célozz! — azt mondja a béka. — Sze az életben annyi nagy, nemes cél van, inkább azokat!

Na jó, gondoltam, de a féltéglát azért nem dobtam el, mert számítottam, hogy jó lesz valamelyik nemesnek.

— Hát te miféle béka vagy, hogy beszélsz? — kérdeztem a zöldhátútól.

— Én nem is vagyok béka — azt mondja. — Én az egyik bolond bárónak vagyok a lelke. Azok közül, amelyek beléfulladtak ebbe a tóba.

Nem hittem volna neki, de nanyó is emlegette volt, hogy két báró beléfutott a kicsi halastóba, és belévesztek. Apó azt mondta, emlékszem rá: „Bár azok lettek volna az utolsók!...”

Már nem tudtam, hogy minek szólítsam a békát: báró úrnak, vagy béka úrnak, de aztán szerencsémre beszélt az anélkül is.

— Mi még szerencsések voltunk — azt mondja. — Az volt a szerencsénk, hogy bolondok voltunk, azért belőlem béka lett, és a testvéreimből szárnyasegér. De a többi grófok s bárók lelkei a pokolban fel vannak fűzve nyársra, és ott aszalja őket a parasztek átka, s szárasztja a sok, miattuk elsóhajtott sóhajtás.

— Nem is árt nekik! — vettem oda hirtelen, de aztán elszégyelltem magamat, sze, gondoltam, a béka is báró.

— Mindenki sajnálja a maga fajtáját, mert magát sajnálja bennük — beszélt a béka, mintha nem is hallotta volna a közbeszólásomat. — Az én testvérem is most azért járja a világot szárnyasegér képében, hogy minden grófot és bárót rábeszéljen, hogy legyenek parasztek.

— Az még nehezebb dolog — mondom —, mint hogy én báró legyek.

A béka hitetlenkedve nézett.

— Pedig úgy van — erősítettem —, mert nézz ide: a parasztek olyan, mint a bőr, amelyik még az ökrön van. Lehet csinálni belőle akármiféle lábbelit vagy szerszámot.

De a te fajtaid olyanok, mint kész csizma, ha elrontod őket, csak folt lehet belőlük, vagy dobhatod a szemétdombra.

A kastély mellett kidőlt a fa, és a mellettem valók is megreszkettek, s az árnyék mintha még hidegebb lett volna.

— Na, menyek — mondtam —, hogy lám, a bárónak milyen a tenyere a favágástól.

— Annak semmilyen — azt mondja a béka —, mert az bent ül a cifra szobában, s mulatnak, hogy még jobb sem kell.

— Hát akkor hogy paraszt?! — állottam meg csodálkozva, s meghalingáltam a féltéglát.

— Csak úgy színből.

— Azért, hogy félrevezesse az ördögöket!? — s repült a féltégla, de a béka felszökött a levegőbe, csak a helyét találtam el.

Megigazítottam a nyakravalómat, s úgy indultam neki a kastélynak, hogy felborítom...

A két favágó a ledőlt fán ült.

— Vajon gondolta ez a fa, mikor kibújt a földből, hogy mikor kidől, akkor is a bárónak dől ki?

— Te gondolsz, mikor gyermeket csinálsz, hogy a báró látja a hasznát és az urak, mindig, amíg csak meghal?...

Többet egy szót sem szólották, csak nyesték a fát, de úgy, mintha a világról nyesték volna a rosszat.

Éppen indultam fel a lépcsőn, hát jönnek szembe velem a báró s még vagy haton puskásán, kiveresedve.

A béka akkor is furt lármázott, hogy: paraszt lett a báró!

A vén fák sóhajtva összedugták a fejüket.

A kastély őrizte a tekintélyt, mint a kutya a koncot, és a béresnek ijedten tűntek el az ólak megett.

Én állottam, és néztem az újparasztokat.

Legelől egy nagy hasú, vékony lábú jött.

A feje kopaszra volt nyírva, s bajusztalan szája olyan, mint egy fogatlan vén tehényé.

Az ingük kigombolva szőrös mellükön, s az ingujj eltűrve, és a lábuk térden felülíg meztelen.

A parasztbeszédet, amit nem tudtak, pótolták ocsmány-

sággal és káromkodással, hogy még a levegőt is szennyesnek láttam körülöttük.

A vékony lábú, mihelyt meglátott, elkezdett kacagni, de csípősen, mint az istállóban a megbontott hídlás.

— Né, nyakkendője van! — mutatott rám csúfondárosan, s verte a két térdét a nagy jókedvétől.

— Mit kacag rajtam!? — állottam eléje, s néztem széjjel kézbeli után.

— Hallja, ked most akar úr lenni, az istenit kednek, amikor paraszt lett a báró, s én is, gróf létemre!?

Kereken vettek, mint a kutyák az idegent.

— Én nemcsak most akartam, gróf úr — löktem hátra a nézésemmel —, csak ejsze most sikerül. De akartam már ezelőtt ötszáz esztendővel is, és azóta mindig. Könnyű a grófnak paraszttá lenni, ha száz béresnek parancsol, de próbálja meg fordítva, hogy semmije sem legyen, s valamelyik bérese parancsoljon neki... Rajtam ne kacagjon, a keservit, mert felütöm úgy az állát, hogy a saját fejét harapja le vele!

A két favágó villogó szemmel nézett felénk, és szorították a fejsze nyelét, s az istállók ajtajában is nőni kezdtek a béresek.

— Disznó paraszt! — sziszegett az ő nyelvén a vékony lábú —, hogy mersz így beszélni velem?... Nem tudod, hogy én ki vagyok?... Paraszt vagy minden értelemben!

A nyakkendőm után kapott dühösen, de hasba rúgtam, hogy elfolyt, mint az évedt gané.

— Ide, béresek! Üssétek! — kiabáltak a bárók, de nem mert egy sem közel jönni hozzám.

Megfordultam, hogy fussak, de már jöttek a béresek is, húzta őket a parancs, mint a kutyát a lánc.

— Üssétek!

— Verjétek agyon! — lármáztak az újparasztok.

Egy patkánytúráson elbuktam, s abban a helyben Minyus Feri rám húzott a szíjostorral, de úgy, hogy egybe lefeslett a szövetkabát a hátamról, és a sajgás a szívemig ért.

— Ne haragudj, Pista! — borult rám az ütés után. — Sze én is a te pártodon vagyok, de mit csinállok a négy gyermekemmel, ha elkerget?

Felszöktem, és futottam fel a martokon, keresztül szakadékokon.

Futottam a fajtám elöl, akik agyonvernek, ha értük küzdök is, azért, hogy a gyermekeik ne maradjanak kenyer nélkül.

Egy kopár oldalhoz érkeztem, s akármerre próbáltam, nem volt egy fű, egy gyökér, amibe kapaszkodni tudtam volna.

A béresek már a hátam megett voltak, és utánuk jöttek lihegve az újparasztok.

Nem volt merre fussak, s a béresekkel nem akartam szembeállani. Inkább haljak meg én — gondoltam —, mint velük álljak harcba.

Pukuli Jancsi már emelte a villát, megkeringette a feje felett, de mire leütött volna — felébredtem...

A testem facsaró víz volt, és a szám ki volt száradva, hogy alig mozdult a nyelvem is. Kábult voltam, amíg meg nem ittam egy fél liter vizet, attól aztán helyrejöttem, s még örvendtem is, hogy hiába lesznek parasztok az urak, mert úgyis megismerhetik az ördögök.

A csend úgy ült a határon, mint egy nagy madár.

— Ki akarja költeni a semmiből a titkot — fogta egybe a szemével Bándi Gyuri az erdőt, ameddig látta, és a fejszét átakasztotta egyik karjáról a másikra.

— Nem tudom, e mi? — nézett végig rajta a szomszédja, Kocsis Jóska, s még a kucsmáját is küjjebb taszította, de nem értette a másikat.

— Hallod a csendet? Ne szuszogj, úgy hallgasd! Na, mit hallottál? — nézte diadalmasan Bándi, és fénylett az arca, mint húsvétban a piros tojás.

Kocsis Jóska hallgatózott még a szájával is, aztán boszszúsan megszólalt:

— Semmit, éppenséggel semmit: de hallgattasd apádat! — pattant fel, mint a kakastörökbúza a tüzen, s vádolta a két szemével a másikat.

— Na, gyere, menjünk!

Lábuk alatt halkan nyöszörgött a hó, s a leheletük párája, amíg a kucsmáig jutott, szép fehér csillaggá változott, s cifrán bélepte a fekete, göndör gyapjúsálakat.

Mentek egymás mellett hallgatva, s hátul a hóban kísérte őket a nyomuk. — Hát így csak az Isten tud játszani! — állott meg egy kicsi üdővel megint Bándi, és nézte gyönyörködve a havat.

Kocsis még ment két-három lépést, aztán ő is megállott.

— Megint lel valami? Gyere, mert sohase érkezünk a Somosbércig, s tudod, milyen kurta a nap!

— Nézz végig a havon! — mutatott a hóra Bándi, s mosolygott virágosan, mintha a szeretőjét látta volna, és a lelke úgy tele lett gyönyörúséggel, mint májusban meleggel a határ. Úgy tele volt, hogy szerette volna kiénekelni, de nem tudta, hogy templomi vagy világi énekbe lehetne azt kifűjni, mert az mind a kettőnél több volt.

Kocsis Jóska szótlanul csinálta a nyomot, és Bándi úgy tíz lépésről ballagott utána.

Az árnyékuk sötéten csúszott mellettük a havon, és utánozta minden mozdulatukat, mintha csak csúfságból csinálta volna.

Kocsis megállott egy mart alatt, s amíg előkereste a sok zsebből a zacskót s a gyufát, addig utolérte Bándi is.

Összebújtak és lekuporodtak, hogy a gyufát ne érje a szél. Nem mintha attól féltek volna, hogy a szél meggyül, sze az nem kerül pénzbe, de a gyufáért egy tojást kért a boltos, és az asszony őrizte, mint a kotló.

— Na, ez megvan — állott fel Kocsis, és az első füstöt lenyelte, de úgy, hogy Bándi már nem tudta elképzelni, hogy mit csinál vele, s úgy dugva kétszer is meg nézte hátul az ujjasa aljánál, hogy nem ott jön-e ki valahol. Aztán csak elcsodálkozott, mikor Kocsis jó későre kishajította az elveszett füstöt.

— Megjárta még a kicsilábujjamat is, olyan jó volt, s többet sohase látom — nézett utána sajnálkozva Kocsis, amint a szél elkapta a kicsi szürke füstöt, mint a sújtóka a galambot.

Mentek egy darabig hallgatva, csak a fejszenyelek ütődtek össze néha, és zavarták a hallgatást.

Kocsis mind azon rágódott, hogy mi az: „Ki akarja költeni a semmiből a titkot.”

Egyszer csak, mikor betértek a Somosbérc útján, elejébe állott Bándinak, rátámaszkodott hátuljával a fejszenyélre, s mutatta, hogy ő megáll, s álljon meg Bándi is.

— Na, most mondd meg, hogy mi akarja kikölteni.

Bándi csak állott, hogy mi lelta a másikat.

— A titkot! Még odabé mondtad a Szurduk útjánál.

— Mit hallottál akkor? — derült neki Bándi.

— Semmit.

— Kutya legyenek, ha hallottam!

— Ügyelj, mert kutya leszel. Nézd meg, nincs még farkad? — kacagott Bándi. — Te akkor nem a semmit hallottad, hanem a csendet.

— Sze tán a csend az a semmi; ne üzzél csúfot belőlem, mert né! — S mutatta fenyegetőleg a fejszóját.

— Mikor lárma van, mit hallasz? — állott eléje Bándi, és úgy tartotta a fejszenyelet, mint a tanító a palcáját az iskolában.

— Lärmát.

— S mikor nincs?

— Semmit.

— A semmit nem lehet hallani, már hányszor mondtam. Mikor nem hallasz lármát, akkor a csendet hallod. A semmi tele van titokkal, s a csend üli, mint a madár a tojását.

Kocsis Jóska ragyogott, mint a hó, s örvendett, mint a kicsi gyermek, ha valami szépet mutatnak neki.

— Nemcsak értem, de látom is — suttogta csendesen.

— Hallgass, hogy ne zavarjuk.

Elindultak némán a meztelen fák között, amelyek úgy állottak vigyázzban, mozdulatlanul, mintha az Isten előtt lettek volna sorozaton.

Előbb apró, ciheres volt, aztán mind szálásabb az erdő, s amint a Kenderpatak útján kifelé tértek, meglátták az ősszel levágott aljrakásokat és a nagy, vastag derekú tölgyeket.

— Na, ideérkeztünk — állott meg Kocsis az egyik rakás végénél, s felnézett a bütykös ágú nagy fákra, és egy régi, korhadt csutakról kezdte félrevarizsálni a havat. — Ezek a halálra ítélték — mutatta, és belevágta fejszójét az egyik oldalába.

— Te, keressél száraz ágat, és vakarjál forgácsot — szólott rá Kocsis, aki esmént a dohánnyal bíbelődött.

Lábukon csonttá volt fagyva a lábbeli, és a harisnyájuk alján apró jéggyöngyök ragyogtak, de az arcuk piros volt, mint a szépen érett alma, és a kezük párologott, amint a hóban jártak.

Bándi nagy száraz ember volt és erős, sziváj, mint az észkos helyen nőtt szilfa.

Kocsis kisebb volt, de zömökebb és eleven, mint egy tüzes gyík. Letérdelt a hóba, és fújta a tüzet, hogy még a könnye is csörgött, s szipogott szaporán a füst miatt.

— Hozhatod a vizet rostával, még az sem oltja el — nézett fel Bándira, mikor az ágak között kezdtek kinyúlani a kicsi piros nyelvek.

— Rakjuk meg istenesen, hogy legyen mi mellé megálljának, ha jönnek a többiek. Nesze, tegyed rá — hordta a száraz ágat halomra Bándi.

A hó ijedten húzódott félre a tűztől, mert a lángnyel-

vek, ameddig elértek, utánanyúltak és benyalták, mint a bornyú a sót az ember tenyeréből.

— Jönnek már — hallgatózott Bándi, és a két tenyerét éllel a szája elé állította, hogy nagyobb legyen a hangja.

— Hop, hóóóp!!! — kiáltotta az erdőlő emberek jel-szavát.

— Hop, hóóóp!!! — lármázott vissza az erdő és még vagy hárman az út felől.

— Az egyik Gilyén Feri, s a másik az öreg Ricsaj... — hallgatózott Kocsis. — Csináljunk helyet a tarisnyáknak, hogy engedjen ki a kenyér, mert olyan a hidegtől, mint a kő.

— Hop, hóóóp!!! — kongott végig az erdőn távolról.

— Ez Incze, neki van olyan beteges hangja, mint a mételyes juhnak — fülelt Kocsis a hang irányában. — Amég ő nem érkezik ide, addig nem fogunk neki!

Szállingóztak, gyülekeztek a tűz köré, s rakták le a tarisnyájukat, hadd érje a meleg.

Fehérek voltak a zúzmarától. Bajuszukon apró jégcsapok lógtak, s ha szipogtak, az orruk lyuka összeragadott a hidegtől, de nem mutatta egy sem, hogy fázik.

Nyelek Minya bá szemet tett a pipájába, és szortyogva kezdte szívni.

— Nincs is hideg; szelel éppég jól — mutatta a pipáját. — Én értem olyan hideget, hogy a pipa égett a számban, s a szára mégis befagyott.

— Azért mégiscsak jobb az uraknak; laktam én városban, s láttam: azok soha se éreznek hideget — morgott setéten Flintás Jancsi, s mérgesen lépegette a bajuszáról a jeget.

— Jobb, jobb! — integettek a fejükkal az egyik is s a másik is, és mondtak csúfokat az urakról, s beszéltek olyanokat, hogyha addig ért volna a hangjuk, hát az urak képéről sülhett volna a bőr. De nem jutott a beszéd, csak a hegy oldaláig. Igaz, ott az erdő elismételte háromszor is, mintha meg akarta volna tanulni, hogy el tudja mondani, ha valaha urak járnak arrafelé.

— Márpedig én nem cserélnék az urakkal, nem én! — nézett fel Bándi a hóról, s ahonnét elnézett, egy nagy, cifra tulipán maradott a nézése helyén a havon.

Mindenki elhallgatott, s mérték magukban a cserét.

— Én nem azt mondtam, hogy cserélnék — szólalt meg legelőbb Flintás Jancsi —, én csak azt mondtam, hogy jobb.

— Márpedig én azt mondom, hogy nem jobb! — ellenkezett Bándi, de az emberek inkább Flintás Jancsival tartottak, s bizonyították, hogy jobb.

— Na, várjatok csak — állott közből Bándi —, ki szeretne szolgabíró lenni?

— Hát a má én is — mosolygott sunyin Vitéz Feri, és nézte, hogy a többiek nem kacagják, hogy olyan nagy úr akar lenni.

— Nagy úr a szolgabíró, ugyi? — nézett széjjel a zúsmarás kucsák között Bándi. — Tudjátok, mit csinál este, mikor lefekszik? Felhúzza az óráját. Reggel órára kel, órára eszik, s mikor az óra parancsolja, ott kell hogy üljen a hivatalban addig, amíg az óra parancsolja, s ha nem fogad szót az órának, az alispán bünteti meg érte. Aztán, amíg ott ül — mert kell hogy üljen —, ha hideg van, nem teheti fel a kucsáját, ha melege van, nem gyűrheti fel az inge ujját, nem húzhatja le a cipőjét, s aztán akármilyen jókedve van, nem énekelhet.

— Há, sze én akkor nagyobb úr vagyok, mint a szolgabíró — húzta ki magát Kocsis Jóska —, mert mikor nekem jókedvem van, nincs olyan isten, hogy én ne énekeljek, s akkor fekszem, mikor akarok, és akkor kelek, mikor nekem jólesik.

— Nagyobb úr vagy te, szomszéd, még a főispánnál is, csak az a baj, hogy mi még nem tudjuk észrevenni, s az urak letagadják, ha tudják is. De bennünk több erő van, mint bennük, s akiben több az erő, mindig az az úr.

— Én földhöz is vágnám, azt az anyja jóságát, ha aranynadrágja volna is — berzenkedett Bodó Pistában a fiatalság, s mutatta két öklén az erőt.

— Nem súlyra mérjük az erőt, ecsém, hanem méterre! — magyarázta Bándi. — Én tudok szántani, s minden földműves-munkához értek. Azonkívül megcsinálom a szerket, felépítem a házat, feldolgozom a disznót, kimérem a földet. A kenderből, gyapjúból gúnyát csinálunk, kinyeret sütünk, kereskedünk, orvosolunk, üsmerjük az erdőn a fákat, a mezőn a növényeket, óra nélkül mérjük az időt

a szél járásából ismerjük az időjárást: lássuk, melyik úr teszi ezt meg mind egyedül? Sze sok még azt sem tudja kiválasztani, hogy melyik a búza s melyik a rozs.

— Biza igazad van — hagyta rá Gilyén —, ha mi nem adnánk gabonát és marhát nekik, úgy járnának, mint a Sárinén kotlója a hijuban, s mégis hogy ágál még egy csiszlik is, ha nadrág van rajta.

Egy darabig hallgattak és nézték a tüzet, mintha abból akarták volna kiolvasni, hogy az életben hol van a hiba, mert hogy nincsen igazság, az egyszer biztos.

Nézték a tüzet, de az csak hallgatott szégyenlősen, mert ő is hibásnak érezte magát a paraszttal szemben, ha eszébe jutott, hogy mit csinált egyszer rég avval a híres Dózsa Györggyel.

— Hát mi urak vagyunk, az szent igaz, s olyan szabadok, hogy csak az Istentől félünk. Nem állnak elénk a falak, nem fogja el a hangunkat a más lármája... Az uraknak jobb úgy, s nekünk jobb így, de vannak sokan arra lefelé, akiknek sehoggy sem jó — szólalt meg Incze —, mert a paraszt, ha nincsen földje, szerencsétlenebb, mint az utcára kivert kutya.

— Az már igaz — hagyta rá Bándi is. — Akinek földje van, az úr, ha nadrágos, ha harisnyás az. Igaz, kétféleképpen lehet számítani az uraságot is, de azt nem érti mindenki. Az embernek sokat kell tanulni, hogy azt is megérthesse.

— Ládd, én éppen most tanultam meg olvasni — hunyorgatott ravaszul a vén Ricsaj, s nézte a havat, mint-ha a könyvet nézte volna.

A többiek várták, hogy lássák, mi sül ki belőle: mi-féle huncutság.

— Ott jön egy nyúl — olvasta az öreg. — Onnét jött ki a sűrűből. Innét fejről, a rakás tövéből jött egy másik. Ott egy helyre mentek, kerülgették egyik a másikat, aztán egymás mellé állottak. Onnét a rekettyebokor mellől nézte a róka, s egyszer csak elészökött. Az egyik nyúl elfutott lefelé, de a másikat megfogta a róka: ez van odaírva a óra.

— Jól feleltél, leülhetsz — kiáltotta Incze, és avval kirúgta az öreg alól a fejszényelet, s Ricsaj nemcsak leült, hanem hanyattán elterült a hóban.

— Ki volt, te, hogy vágjam le?! — ült fel és nézett kereken, mint a marós kan, de csak kacagott mindenki, mintha csiklandozták volna őket.

— No, emberek, fogjunk neki. Úgy látszik, Gyuri bá ma nem is jön; vegyük a fejszékét — állott fel Incze, mert ő volt kiválasztva vezetőnek.

A tarisnyák ott maradtak körben, őrizték a tüzet, s az emberek kettősével nekiállottak a fáknak.

Megköpték a tenyerüket, aztán neki!

Az erdő zengett, jajgatott a fejszecsattogástól, és a csend riadtan menekült ki a mezőre.

A nagy, büszke fák remegtek a csapásoktól, és a forgácsok repültek, mint a felriasztott fürjek.

Körc Gyuri bá, ahogy megérkezett kipirosodva, megállott a vágott szélén, onnan nézte gyönyörködve a munkát.

— Gyűjjen, gyűjjen! — biztatta Incze. — Sze csak éppen ked a híja; hol volt mostanáig?

Gyuri bá megtapogatta az ujjasa alatt a tarisnyát, lehúzta a harisnyaszárból varrt két nagy, foltos kesztyűjét, lerakta a tarisnyával együtt a tűz mellé, s aztán indult, hogy keresse meg Nyeleket, a társát.

— Sütett a vénasszony, s meg kellett várjam, amíg kiszültek — mondta jó hangosan, hogy mentől többen hallják. — Későre gyüttem, az igaz, de hoztam is olyan két lepényt, amelyet, tudom, még nem nyalt ember most hamar.

A fejszék le voltak eresztve, s mintha még a hidegnek is meleg lepény szagja lett volna.

Minden tarisnyában volt egy-egy fél kenyér, s mellette szalonna is egy jó tenyérnyi, de a lepény, az több, az csak egyszer van egy héten, mikor sütés van.

— Ha hozott, ked eszi meg: mit dicsekedik vele? Menjen, álljon a munkába, vagy vessen mejjet Nyelekkel, csak valamit csináljon! — parancsolt Incze a többiek nevében, s úgy beszélt, mintha mérges lett volna.

— Menyek, menyek, de tudom, hogy délben nyúlik a nyálatok — hergelődött Gyuri bá, és megköpte a markát.

Kezdték vágni megint.

A favágás nehéz, veszedelmes, de gyönyörűsége munka.

Két ember megállt egy hatalmas, isten tudja, hány esztendő s tölgyfa mellett, amelyik úgy áll a többi fák között büszkén, mint egy király. Hajthatatlan derekán, villámokkal viaskodó koronáján a természet ereje mutogatja a hatalmát, s az ember csak egy bogárnak érzi magát mellette. De megköpi a markát, nekiereszti fejszéjét a fának, s mikor kidől, úgy érzi magát, mintha túlnótte volna a fa magasságát, és a fejével szinte az eget éri. Kurjantással kíséri a fa kidöltét; diadalkiáltás az, és a győzelem gyönyörűsége jár vele, de egy kicsit a kéjgyilkosé is.

Az arcok kipirultak vágás közben, és a fiatalok lehányták az ujjast is magukról.

Dőltek recsegve a fák, és az emberek futottak onnét, ahova a dőlés esett, de Bodó Pistát mégis elérte egy ág, úgyhogy egybe kinyúlt, s a kucsmája repült, mint egy nagy varjú, legalább húsz lépésre.

Futottak feléje mindenfelől, s az ijedség siettette a lábukat, de mikor hozzáértek, már térdelt és tapogatta a fejét.

— Na, a jóságát! Ez má nő szépen.

Azzal vette a fejszéjét, és ment, hogy töltsse ki boszuszúját a fán.

Bándi és Kocsis Jóska ott ült a fa törzsén, amelyet kivágtak; s szusszantak egyet, mielőtt a másikhoz kezdtek volna.

— Ledőlve küssebb, mint lábon — nézte kicsinyelve Kocsis, és fariéskálta a fejszéje élével.

— Hóttan minden más, mint élve, még az ember is — morogta a másik, és közben olvasta az évgyűrűket rajta.

Kocsis elévette a dohányát, és elindult a tűz felé, hogy rágyújtson, de még valmit matatott a tűz körül a tarisnyákkal, s mikor visszatért Bándihoz, apró huncutságok nyargaltak az arcán és szemében, mint a hangyák a fű között.

Délig nem adódott elő semmi baj, csak a Magó Feri ujjására ráesett egy fa, és az ága kilyukasztotta a hátát. Gunczinak pedig eltörött a fejszenyele. A tűzen leégett a fa, de a nagy halom szén elevenen sütött még három lépésre is.

Ágakat húztak kereken melléje, hogy ne üljenek a hóra,

és kezdték hegyezni a nyársakat a kenyér és a szalonna piritásához.

Mindenki avval volt elfoglalva, csak Körc Gyuri bá ült nagy büszkén, és őrizte a tarisnyáját, mint valami drágaságot.

Várta, hogy legyenek készen a többiek a piritással, csak akkor akarta elővenni a lepényeket.

Előbb megpirultak a kenyerek, aztán a szalonna csinált olyan szagot, hogy egy hitvány róka mind ott bólyászott tőle a vágott szélén; nézett felénk, sárga, kíváncsi szemmel, és nyalta szája szélén a szalonnaszagú levegőt.

— Ilyen két lepényt tudom még nem láttatok — kezdte bontani Gyuri bá is a tarisnyáját, mikor a többiek rátették a szalonnát a kenyérre.

Lassan gombolta ki a tarisnya gombját, és nézte sokáig, hogy lássák mások is.

Aztán csak húzta kifelé a csíkos takaróruhába csavart lepényeket; de mikor kibontotta, az álla leesett, mint a hótnak, és a két szeme kimeredt, mintha fojtogatták volna.

A takaróruhában csak a két nagy, foltos kesztyű volt, és lepény sehol.

— Ki ette meg, te? Az anyja hiszekegyit — hörögte, és indult a fejszéje után.

Az emberek kacagtak, hogy henteregték a hóban, mint az elhullott legyek, s az öreg hiába nézte, hogy hova szöszön a felemelt fejszéjével, mert mind egyformán kacagtak, és mind csak őt kacagták.

Leeresztette a fejszét, és félre ült, jó messze a többitől, háttal feléjük, és nézte a földet, mint a beteg juh.

Hiába kínálták jó szívvvel, hogy menjen, egyék, mert adnak neki szívesen — sze van hál' istennek elég kenyér! —, csak a fejével intett, hogy nem megyen: hagyjanak békét neki!

Kacagás lettem, futkározott végig rajta hideg lábbal a szégyen, mert ha az a vén, elkárhozott vénasszony nem tette belé a tarisnyába, akkor jaj neki, akkor ne is várjon haza, ha otthon felejtette. De ha megtudom, hogy itt ette meg valamelyik: istenem ne legyen, akkor a tömlöcben rothadok el, mert én levágom.

Többet nem szólott egy szót sem egész estig, csak vágta a fát dühösen és étlen.

Ha valamelyik kacagott, úgy érezte, mintha a kacagás vérhezőfavesszővel csapdosná az arcát, s csak csikorgatta a fogát mérgében.

Szótlantul akasztotta nyakába a tarisnyát este is, mikor indultak haza.

A két kesztyű ott feketéllett a hóban: szennyesen a szép fehérségben, mint az ember lelkén a szégyen.

— Ne hagyja itt a lepényeket! — mutatta Gilyén, de avval már futott is, mint a nyúl, ki az út felé.

Már majdnem kiérkeztek az erdőből, hogy ériék el a mezőt, mikor Gyuri bá benyúlt a tarisnyába, és hirtelen megállott, mintha valaki megfogta volna.

Ott volt a két lepény. Megfagyva, mint a csont, de ott voltak.

Kocsis Jóska nézte úgy fél szemmel, de nem mert kacagni, hogy ne vegyék észre, hogy ő volt.

Az öreg sem szólott semmit, csak nyelt egyet, de olyant, hogy avval a nyeléssel lenyelhette volna mind a két lepényt egyszerre.

Éppen akkor léptek ki az erdőből. És Bándi látta, amint lassan, lebegve visszazállott rája a csend.

A faluban még setét volt, de keleten a hajnal már kezdte letörülgetni hideg kezével az éjszaka csillagait.

Egy-egy szárnyasegér suhant fáradtan a torony irányában. Görény osont nesztelen a vacka felé, és tövisdisznó zörgetett a kertek tövén, szapora mozgással.

A csend hallgatva lapult, mintha érezte volna, hogy nemsokára elúzi a lárma, a nappal hangos, pogány gyermeke.

Hűvös szellő hengeredett a Kisnyilak felől, s ijedten húzódtak előre odvaikba az éjszaka tisztátalan szellemei, és megédesedett illatától az emberek szemében az álom, csak a Murza Andris báé pattant ki tőle hirtelen, mint a vadlencsehüvely, ha erősen feszíti a hőség.

Reggel van, ült fel egybe, s két mutatóujját végighúzta a szemén.

Tapogatódzva mászott a zörgő lóherén, megkereste a lajtorját, s lassan ereszkedett le rajta.

Még nem mozdul senki, állott meg hallgatódzva a csűrben, és egy hosszú ásitásban kisóhajtotta a benne maradt álmot.

Kiment a csűr elé, felnézett a csillagokra, s mintha csiklandították volna, mosolygás emelte meg a lelógó bajusza végét.

Ma sem előzött ki senki: ládd! — szólott a fényes hajnalcsillag felé, és büszke volt, mint a bibliai zsidó az elsőszülöttségi jogával.

Az ökrök megneszelték a mozgását, és zörgetni kezdték a jászlot nagy zakatával.

Beleölt a szekeren a sűrű törökbúzába, de mintha megfógták volna: megállott, és ijedten nézett a csűr saroka felé.

Két kicsi lámpa égett zöldessárga színben a setétben, egyenesen nekie szegezve.

Egy pillanatig nézte. Aztán lekapta a kucsmáját, s odavágta a lámpák felé, hogy a nagy fekete matokmacska nem tudta, merre fusson ijedtében.

— Sicc! Fene az ódaladat! — vetette utána az átkot.

— Nye, Badar!... Kutya... az irigy pofádat! — tette az ökrök elé a kóstot.

Leült a szekérrúdra, és megtöltötte a pipáját. Nem tudta, mihez fogjon, mert kint még setét volt, s a lámpát nem akarta meggyújtani, hogy ne fogyjon az olaj.

A kakasülön a rossz méhkosárban megmozdultak a galambok, aztán kirepültek a tetőre, s burukkoltak, szerelmeskedtek.

A récék is kezdtek kibújni a kas alól, s egy-egy fecske csivvintott a falu felett, mint egy ujjongó, kicsi harangcsendülés.

Ejsze meghóttak, hogy nem mozdul senki a faluban, indult a pajtaajtó felé Murza Andris bá, s kezdte kihányni a ganét.

Mikor elvégezte, ki volt világosodva, de még csak egy lószekér mozgott a faluban. Nagy zakatával ment Dicsőszentmárton felé, s ahogy elhaladott, az útját megint befolyta a csend.

Odament a kerthez, végighúzta kezét a döblöc lapuján, aztán megtörölte a harisnyaszárához.

Délig sem szárad fel, nézte bosszankodva a kövér harmatcseppeket, amint az ujja hegyén kerek gyöngyszemekként peregtek le a földre.

Elvette a seprűt, és seperni kezdte az udvart. Arról aztán eszébe jutott, hogy azért nem mozdul senki, mert ma ejsze vasárnap. S amint eszébe villant, megint széjelrándult a bajusza vége.

— Hej, Fe...! Ferenc, te! — szólott fel a pajtahijára, hogy a második szomszéd is meghallhatta. — Keljetek-fee, má ott rothadtok el!

A cserepek alatt zörögni kezdett a lóhere, s a lerúgott pokróc alól, a meleggél együtt kirepült az álom.

— Ma se haggya, hogy nyuguggyunk — ült fel durcásan a menyecske —, egész éjjel fent kajtat, mint egy tisztátalan.

— Nem muszáj ordítson, sze nem vagyunk süketek — dobta vissza a szót mérgesen Murza Feri, felesége enyhítéseképpen.

A vénasszony a sütőház előtt keverte a disznóknak a locsot, és a szemével békítette a vénembert.

— Én ma úgyis elmenyek a templomba, ha mind kihasadtok, még úgyis na! — sziszegett a menyecske, és öltözött szaporán. — Én nem azért csináltattam a szatingúnyámat az anyám pénzével, hogy a ládában tartsam, tudad! Én nem leszek rab, tudad! Nekem apám nem parancsol, az a... az a...

— Ki ne ereszd a szádan, me utána gyű a fogad is! — szökött fel az ura, s nézték egymást ellenségesen, pedig még mindegyik érezte magán a másik teste melegét.

— Ejsze meghóttatok, vaj mi? — szólott csendesebben a vénember.

— Kivernéd a fogamat is érte, ugyi! — sírta el magát a menyecske. — Neked csak apád s anyád kell. Má itt hagylak, aztán élj apáddal... Jaj, édesanyám... Jaj! — esett vissza a párnára.

— Na, hadd el, na, sze nem valóból mondtam, csak úgy né — bújt melléje az ura —, sze én se örvendek, ne fű, hogy minden áldott vasárnap künn vagyunk... Na, hadd el igazán, na! Ne sírjál, édesem... Hadd el, sze nem él még a világ!

— Az biza addig él, mint a hegyek — emelkedett fel élesen a menyecske.

— Na, gyere, nézd meg, anyám már megcsinálta a locsot — békítette csókkal az ember, s kezdett lecsúszni a lajtorján. A menyecske szipogva ereszkedett utána.

Murza Feri félúton megállott a lajtorján, és huncutul megcirógatta a felesége horgasínát.

— Állj helyt! — rúgott feléje vaktában az asszony, s mikor sarkán érezte az ura bajuszát, be kellett harapja az ajkát, hogy ki ne szökjék a kacagása rajta.

Az emberen mintha villany futott volna végig, de úgy, mint a jégghordozó fellegen, s a két szemén, mint két zöld szikra, kilobbant a mérge, de az asszony hirtelen lehajolt, és eloltotta egy csókkal.

— Édesem!... nem akartam... — burukkolta, és utána kuncogva nézett a kakasülők felé, míg az ura egy nagy száraz nyeléssel lenyelte a rúgást.

— Mozdultak má, vaj mi?... — zsémbelt az öreg. — Már annyit nyaljátok egyik a másikat, hogy ecce megzabáltok, mint a marha a sok sótól.

A menyecske szégyenlősen, kipirosodva futott el mellette a sütőház felé, s a szája hang nélkül hullatta az átkot a vénember fejére. Elkapta az anyósa elől a moslékost, s nagy hatalmasan futott az disznóól felé vele.

— Na, nézz oda te!... Kivette a kezemből — képedett el a vénasszony, mintha lopás érte volna. — Úgy bánik velem, mint egy utolsó lyánkával; pedig én kelek hamarabb, nem ő!... Jaj, istenem!... Há mika nem tudok dógozni, mi lesz?!...

A falu felébredett, de az utcák üresek voltak. Nem indult senki a határ felé.

A Bükkről csengő vetöllők repítették a madarak énekét a Szőlőtető felé, s onnan vissza, mintha egy óriási tündér szőtte volna láthatatlan osztovátán bűgő, csicsergő, csatogó fonalakból vásznát a falu felett, és a nyugalom végigfolyt alatta az utcákon, édes melegen, mint a frissen fejt tej a kenyéren.

Murza Feri nekiment a vályúnak, az ingét kivetette a nyakából, és serényen hányta magára a vizet.

Az apja egy darabig nézte: valamit szólani akart, de aztán csak ledobta a seprűt, és morogva elindult a csűr felé.

— Mosd ki azt a vályút, te! Ne hadd benne a mucskodat, s vedd azt a seprűt!... — kiáltott ki a csűrből, és közben szedegette elé az eszterha alól a szénahordó rudakat.

A menyecske úgy érezte, mint a kutya a farkast: dühösen s mégis félve.

Ej, ha guta lehetnék!... gondolta, s mérgében meg-rúgta a disznó orrát, hogy a szegény állat visítva húzó-dott hátra.

Az anyósa elindult kosárral a hóna alatt a kert felé, hogy szedjen csujánt a récéknek.

— Aggyide! Haggye, má szedek én! — kapta ki a kezéből, és mire a vénasszony észrevette magát, üres kézzel állott, a menyecske elszedte tőle a kesztyűt és a sarlót is.

Tisztán csúfot üz belőlem, nézett utána. Má senki lettem a saját házam táján... Mindent kiveszen a kezemből, semmi sincs jól, amit én csinállok, csak mindent úgy, ahogy az anyja, mintha ők lettek volna a világ híresei!...

Végignézett az udvaron, s egy nagy, hosszú sóhajtásban megeredtek a könnyei. Úgy érezte, hogy megszűkül a telek, pedig ej be tágas volt, amíg Feri meg nem házasodott! — ölelt vissza keservesen az elmúlt idő után. Jaj, jaj! Addig benne volt az egész világ...

— Hallod, hej! Mit csinálsz?

— Beléfűtta a szél a port — törülte köténye sarkával a szemét, hogy ne vegye észre a vénember a sírását, és az üres moslékossal elindult a sütőház felé.

— Ked nem beteg, anyám?... Olyan szomorú — állott meg a fia a sepréssel, és szeretettel megsimogatta az anyja kezét, de előbb széjjelnézett, hogy a felesége nem látja-e.

— Nem, fiam, csak az éccaka olyan rosszat álmodtam, s azért... Hadd el, nem jó elmondani — tért ki a fia kérdése elől, és a fejfájása elcsendesedett a szerető szótól, mint az égett seb, ha pityókat reszelnek rája.

— Asszony! Az ebédrel úgy ügyelj, hogy ma menyünk a szénába!

— Ked mennyen, de nekem ma vasárnap — fordult a csűr felé Murza Feri, és a seprű nyelét úgy markolta meg, mintha kígyót látott volna.

— Ha vasárnap, eriggy, élj a paptól! — dobta le a vénember a gereblyét, hogy egybe kitört két foga, aztán megállották, s nézték egymást reszkető ajakkal.

— Én nem a papnak dógozok: a keservit, má...

— Má ejsze nekem! Sze most is kell tartsalak, te! — főtt a vénember. — Még te szájalsz nekem, sze a feleséged sem hozott semmit, csak a... Má kitakarítlak az életemből... marhája!

Murza Feri úgy állott, mintha ostorcsapóval csattogtatták volna.

— Ej, hogy az isten!... — tört ki a száján rekedten. — Hát nem ideadtam mindent; minden fillért, amit eddig szereztem. Sze mostanig vehettem volna három hold földet is, de elvett mindent tőlem.

— Híj, az anyád villámlását, ha nem fogod bé a szádat!... — indult a fia felé a vénember a kétágú vasvillával.

— Mé hogy fogja?! — csattant a háta megett a menyé hangja élesen, mint a cséphadaró. — Ked mit adott a fiának? Na, lám, mit adott?

— Ha csinált, aggyon fődet! — erősödött meg a fiatal-ember a felesége láttán. — Aggyon fődet, akkó külön menyek, de addig egy lépést se!... Sze ked is csak úgy kapta apótól, nem vett még egy holdat sem hozzá!

Az öreg megállott a villával, nem tudta, hogy a menyének menjen vagy a fiának.

— Kihányom a culátokat! Ki az életemből! — futott neki az ajtónak.

— Ide bé nem menyen most ember, amég én élek! — állott eléje a vénasszony, s a két szeméből erő, szeretet és könyörgés kapcsolódott az ura szemébe.

Murza Andris bá megtorpant, meglógatta a villát.

— Az anyátok csattanós egit!... — s az ágason, a nagy cserépfazék szerte szilatakba törve precskelt széjjel az udvaron.

— Jaj, ember, lelke — lármázott feljülkapva a vénasszony —, sze azért egy fél véka törökbúza kell a fazakasnak. Jaj, há mét törte el?

— A fiad feje többet ér... — szólott elcsendesedve az öreg, s mintha semmi sem történt volna, lassan elindult a csűr felé.

A két fiatal félresandaralt, és leültek hátul a tornác végére.

— Haggyuk itt őket — dühösödött a menyecske. — Mennyünk el, aztán itt mind törje a...

Az ura úgy nézett rá, hogy a szó benne maradt, csak a szeme villantotta ki a kívánságát.

— Huva mennyünk, te! .Sze meg vagyunk kötve, mint a kutya a kas lábához; má ecce meggyútok mindent, s felakasztom magam!... Hej, Isten! Isten!... Há hun vagy?... — és a nagy erős ember rábújt a tornác talpára, és sírt keservesen, mint egy gyermek.

Az asszony nézte, és úgy érezte, hogy az urával elindul a tornác talpa, s csúszik valahová lefelé, mind meszsébb, mélyebbre tőle.

— Ez az a nagy, híres legény? — biggyesztette el a száját —, sze inkább ütötte volna főbe az apját, s mégse

sírjon. Nem gyűssz, má gyáva vagy, félsz küll a kapun!
— mintha csujánnal érintgette volna az ura szívét.

— Te!... Meg akarod fojtatni magad? — szökött fel az ember sárgán égő szemmel, mint egy kísértet.

— Feri!... Feri! Az istené!... — hátrált ijedten a menyecske, és megint maga felett látta az urát, az ő erős emberét, és megalázkodva nézett a szemébe.

— Huva mennyünk, asszony?... Huva? Ejsze a fellegekbe; sze hiába vagyunk erősek s fiatalok, má a kapun küll csak a más kutyái lehetünk: béresek vaj szógák. Nem tudunk semmit, csak a földet túrni, még az olvasást is elfelejtettük. A Miatyánk is csak akkor jut eszembe, ha jű a jég, vagy ha az istenereje éppég a fejem felett nyitja meg az eget. A föld kiszív belőlünk mindent: az erönket, a tudásunkat. Ládd, apám se lát már semmit a földén küll, s belőlem is kiszította még azt a kicsi szépet is, amit iskolás koromba a könyveken keresztül tanultam. Egy utolsó suszter is mindgyá úr, ha városba megyen, de mi ott is csak senkik, semmik lehetünk, má münket megkötött a föld, s itt kell emésszük egymást a szüleinkkel, amég élnek, s ha meghalnak, folytatjuk tujjébb a gyermekeinkkel.

— Nekem apám adna két holdat...

Murza Feri úgy szökött fel, mintha csuda jelent volna meg előtte.

— Ide adnák ma is, csak apám azt mondta, hogy: mé hogy éljen apád a mi földünkéből!

— Kérd el, asszony! Kérd el, s én megmutatom, hogy vasárnap többet sohasem mész a határra.

— De apád mit ad neked? — igyekezett megint feljülkerülni az asszony.

— Hát nem abból élsz! Sze ha apámnak nem vóna, ne fé, nem állhatnál elől a táncban, csak ott hátul né, mint más szegínyek. Úgy vagyunk, mint a láng a parázs felett: ha ecce leszakadt, abba a hejbe csak korom lesz belőle. Úgy vónánk mi is, ha elmennénk.

A menyecske nem szólott semmit, csak nézte csúf szemekkel a vénembert, amint az vizet mert a vályúba, itatni.

— Hadd el, asszony, jobb így, mintha másnak dógoz-

nánk — simogatta meg a feleségét Murza Feri —, szeccer csak a miénk lesz: ne fé, nem viszi a másvilágra.

Hirtelen felszökött, és eresztette ki a marhákat inni.

— Hogy süvedne el az egész világ! — nézett utána a felesége, aztán felkapta a földre vetett faseprűt, és elkezdett szaporán seperni, mintha magából seperte volna ki a keserűséget.

A vasárnap, mint egy jó anya, puha tenyerével simogatta, öltöztette, cicomázta a fáradt falut, és végigöntözte a nyugodalom édes illatával. Az utca tisztára volt seperve, és mezítláb-nyomok cifrázták a puha port rajta. A Csákány ereszében nyíródtak az emberek, nyújtózkodtak lustán, nagyokat, és meg-megtapogatták fájó izmaikban a heti munka beléharapott foga helyeit. Gyermekek bögték dühösen feresztés, füsülés közben, és rajzottak ki felöltözve az utcára, büszkén. A Pikóék Rebikójuk mind félfarral ment, hogy láthassa magán az új köntösét; egyszer egyik, máskor másik felén nézte, s mikor a Murzáék kapujok elé ért, megbotlott egyik lába a másikkba; aztán: nesze neked új köntös!... Mikor felkelt, mintha liszteshombárból bújt volna ki.

Murza Ferencnéből kivillant a kacagás, mint a fellegek közül a nap. De egybe beborult megint, mert eszébe jutott az új szatingúnyája, s még az Istenre is haragudott, hogy miért pihent meg a hetedik napon.

Murza Andris bá leült a vályú végére, s nekitámasztotta nézését a földnek. Fia a csűrben matatott, de inkább csak azért, hogy ne kelljen az apjára nézzen, és kettőjük között folyt, mint egy csúf fekete víz, a megáradott bosszúság.

— Nem lesz megevő kinyere, kúduş lesz, ha meghalok — beszélt az öreg —, éppen olyan le kerül, s úgy kell hogy hallgasson, mint te. Mindegy, ha téged látlak, ha ötöt — nézte a maga képét a kút fenekén. — Má csak a vasárnap kell neki! Má hiába húzom a padra a fejit, dugja bé a pad alá. Ne!... Ne! — sújtott laposra egy szerencsétlen darazsat a vályú szélén nehéz öklével.

A Bantyaék csűrjén két csűrimadár tanította a kicsiket repülni. Csirregtek a vének, s egy-egy kövér zöld hernyóval csalogatták a fiatalokat egyik épületről a másikra.

Ez a világ rendje, nézte Murza Andris bá ellágyulva, az enyim is repülni szeretne már magára.

Fiát is végigsimogatta a nézésével, s már nem bánta volna, ha nem is mennek szénagyűjteni a fiatalok. De azért nem mondta. Érezzék, hogy amíg élek, én vagyok a gazda, s ha kell neki valami, kérjen!...

A fia összerakta a szerszámokat. A nehezebbeket magának s a feleségének. A könnyebbeket az apjának. Sze akárhogy, de mégiscsak vénember... gondolta, ki kí-mélje meg, ha én nem?

A vasárnap fényes öltözetben sétált az utcákon. A harangozót kézen fogva vezette a templom felé, s aztán utána mindjárt ömlött a toronyból édesen, mint a csurgatott méz, a harang zengése. Súlyos járású vénemberek indultak az istenházába, csizmásán, félvállra vetett ujjassal s komoly méltósággal.

Utánuk vénasszonyok ballagtak, meghajolva, mint a sokat termett fák, de peckesebben, mint más napokon, és egy-egy majorannaszálat szorítottak a fekete szélű kicsikeszkenyőbe. Hátrább fiatal házasok igazgatták még az utcán is egymást, s még hátrább legények, leányok; de csak a szemükkel fogóztak össze, mert a templom útjában vétek, ha vérüket táncoltatják egymás érintésével.

Mentek a templomba, ki az Isten magas színe elé, ki a háta megé; mármint a fiatalok, mert amíg a Jóisten a hála összegyűjtésével és a kegyelem kiosztásával bajlódott, azok csak egymást nézték. Egymás szemében kerestek valamit: ami egyformán bűn és imádság egyszerre.

Murzáék akkor ültek asztalhoz, de csak hárman. A menyecske a túszejre húzódott, s háttal állott az asztal felé, mint a tordai malac a vályúnak.

— Hadd el má, az ő hasa bánja meg. Egyél — biztatta Murzáné a fiát. De az meg kellett rágja a levest is, mert nem akart lemenni semmi. Nem tudta, hogy a feleségére haragszik, vagy az apjára, vagy magára, vagy az egész világra, csak haragudott, s kanalazta az ételt, mintha a háta megé hányta volna.

— Gyere te, állj ide és egyél — hívta a feleségét.

— Én nem hoztam semmit — mormogott az asszony, s nézte az üst alatt a tüzet.

— Ej, nem az istenlovát!... Hozta magaddal annyi fortélyt, hogy egy falut megkeseríthetnél vele.

A menyecske úgy villant az ura felé, mint a sütőkemencéből kicsapó láng. De a szót visszanyelette vele a féltés.

A vénember kétfelé törülte a bajuszát, és megtörölte a homlokát is, mert folyt az izzadsága, mintha prés alatt lett volna. A menyét nem is ügyelte, csak úgy, mint azt, aki nincs. Felállott és kiment.

— Na, csak akkó egyé még, mikó én biztatlak! — állott fel Ferenc is, és kiment az apja után.

A sütőházban zúgtak a legyek, és két macska versenyezve nyalta az asztal alatt az ételt. A vénasszony nézte a teli tányért és a menyét, s nem tudta, mi tevős legyen az étellel, csak tapodott egy helyt siettében.

— Há megeszed, vaj visszatöccsem?...

— Öntse ki! — szökött fel a menyé ültéből. — Megdógoztam érte, úgyis az én hasam bánja. Öntse ki!... Ne gazdagodjanak az én étlenségemen!

— Te, te, te! — csitította a vénasszony. — Há mé szálsz úgy velem?... Sze nem eccere jártunk a ludakkal.

— Azé vagyok olyan asszony, mint ked!... Még ha kell, ejsze külemb is!...

A templom felől orgonaszó hallatszott be a nyitott ajtón, s tisztán ki lehetett venni az ének végét: „Hogy vigyen elébb ez óra. Mindnyájunkat a fő jóra.”

— Anyám, tegyen a tarisznyába — nézett be az ajtón Murza Ferenc. A felesége, hogy meglátta, egybe letette a kalányt.

— Na, egyé hamar, ha úgy akarsz! Má menyünk — fordult el magába kacagva, s egy kicsi idő múlva ott állott felszerelve az ajtó előtt.

Az utcán nem járt senki, mikor végimentek rajta, csak egy-egy gyermek gyűjtötte a por-buglyákat, s majorság keresgélt a kertek tövében.

Szürke viselőgúnyában, vállukon a szénahordó szerszámokkal, úgy látszottak a vasárnap nyugodalmas fehérségén, mint inneplő abroszon a sáros macskanyomok. Siettek is, mintha valaki elől futottak volna, úgy mentek végig a falun.

A mezőn senki, egy lélek sem, csak a csend őrizte a

nyugalmat, és a hőség táncolt csillámpolva felette. A lekaszált füvekből kiszívta az életet, és belésimogatta a meghajtó kalászosok közé. A törökbúzák között susogva játszottak bújócskát a szelek, s ha megtalálták egymást, táncolva forogtak végig az úton, és a madarak éneke mintha hangosabb lett volna, mint máskor.

Na, szatingúnya!... Adhatta anyám a drága pénzt érte, hallgatódzott a falu felé Murza Feriné. Csak gyűj-jek, mint a rab.

Muzsikaszó érte utol, de úgy ömlött rá, mint sebre a pálinka... Hogy az Isten rója fel neki! — kívánta az apósára.

A vénember hátul sandaralt, s úgy érezte, mintha valaki húzta volna vissza. A csendben hangokat is hallott, isten tudja, honnan, hogy már kezdett félni. Sze ilyen még nem volt velem, gondolta, és magában kezdte mondani a Miatyánkot.

Szó nélkül hozzákezdtek a gyűjtéshez. De mintha másnak csinálták volna: nehezen mozgott a szerszám, mert nem mérhették a szomszéd munkájához a maguk szaporáját.

Pillangók libegtek a levegőben. A búza között fűrj csipogott, férgek nyüzsögtek a törzsök között, s apró jövések hazudtolták meg a Halált. De hiába sikoltozott a héja, hiába futott ijedten a nyúl, s kapratott az egér, mert az emberek nélkül olyan volt a határ, mint méhesnapokon a templom: teli borzongató neszezéssel, bongással, amelyeket más napokon nem hallhat az ember; s úgy érezte, hogy csak egyedül van a világon.

— Vecsernye után még elmehecc, ha jól nekiállunk — vigasztalta az asszonyát Murza Feri, amint ő is elkapott a széllal egy-egy hangot a muzsikából.

— A má csak annyi, mint bornyúnak fejés után a csics — nézett végig a rendeken az asszony, és facsarta, kerekítette belőle a fiókot. Piros lájbiját félredobta. Két domború melle rezgett, mint az alma a szélben, orcája, mint a rózsza, s vékony rajta a bőr, hogy egy hajszállal vágni lehetne. Fersinge néha fellibbent a térdén felül, s az ura úgy nézte, hogy megtelik vele az egész határ.

Mérgüket felolvasztotta a vérükben buzgó meleg, s még bujábbak lettek utána, mint nyári zápor után a föld.

— Te csapás! — fogta meg az ember, s nézett kacagva a szemébe.

— Te átok! — kapta birokra urát az asszony, s mikor megcsókolta, mohón beleharapott az ajkába.

Összeölelkezve belévágódtak a száraz, jószagú szénába, és felverték a halott virágok porát.

— Ijj, hogy szeretlek, te!... Te! — ölelte, szorította az asszonyát Murza.

— Te, te édes... Te kutya!... — lihegett az asszony. — Ja, ne szoricscs úgy, sze, ne fé, nem futok el. Jaj, te!... Apád néz.

Felszöktek kipirosodva, és nem mertek hátranézni, amerre a vénembert tudták, pedig nézhettek volna, mert az öreg semmit sem látott. Messze hátramaradva gereblyélgetett az út szélén, s furt köpte a markát, de mégsem volt semmi szaporája.

Vasárnap... Vasárnap... sugdosták a törökbúzalapuk.

Vasárnap, suttogetta a gereblye alatt a törzsök. És úgy tetszett, egyszerre minden oldalról ezt hallja.

Egy nappal elébb leszek, mint más, biztatta magát máskor, s dolgozott, mint a marha.

Aztán mit értem vele? — állott meg most, rátámaszkodva a gereblye nyelére. Bárcsak ki se gyűttem vóna... Mé kínlógyak hatvanesztendőös létemre? Mit érek vele? Sze csak ott vagyok, ahunnét elindultam.

Fekete emlékezések másztak eléje. De nem tudta, hogy a törökbúzák közül vagy a fejéből, csak suhantak el előtte, mint a fellegek árnyéka.

Mindig csak azért, hogy több ember lehessen, hogy nekem is szavam legyen, mint másnak, nézte az árnyakat. Azé éccakáztam, azé vert az eső s a hó, azé jártam meg Amerikát is... Ott ember vótam, hej, csak akkó vótam ember! — sóhajtotta. A vót a világ: ott tudtam, hogy élek. Itt marhák vagyunk, állatok!... Azt hisszük, hogy magunknak dógozunk, s hunnét; mintha feneketlen cseberbe gyűjtenénk: amit fejül béteszünk, alól folyik ki a más kezébe... Mit csináltam hatvan esztendeig?... Húztam a jármot, mint a jó igásökör, bétanítottam a fiamat is a borozdába...

Te, Úristen, hát mi van velem!? — kapott a fejéhez. Egyszerre úgy érezte, hogy nő, mint a disznóhólyag, ha

fújják szalmaszállal. De a kezével rendesnek találta, s mégis úgy érezte, hogy nő.

És újra hallotta a suttogást... Csúfot akar űzni belőlem az Isten, gondolta megijedve.

Gereblyélni kezdett, de érezte, hogy alig van ereje. Pedig a fiatalok már a föld másik vége felé jártak.

Töklaput tett a kalapja alá, de egybe olyan lett az is, mint a tűz, és a szeme előtt kicsi, fekete férgek konkordáltak, karikáztak a levegőben. Feri is azt kívánta: „Hogy az isten...” Ki tudja, milyen rosszat kívánt...

A két vakszeménél pattogott valami, és a szíve rángatózott... Kiáltani akart a fiataloknak, hogy hagyják abba s menjenek haza. De félt, hogy azt hiszik, megbolondult, és kikacagják. Elvette a légejt, egy darabig csorgatta fejére a hideg vizet, attól egy kicsit megkönnyebült. De a fejét csak úgy érezte, hogy nő, és mikor meglátta Nyeleket, már előre félt a kacagástól; úgy csinált, mintha nem látta volna. Nézte a gereblyét, és húzta, hátal az út felé fordulva.

— Isten álgyon meg, Andris!... Há ma is kibúttál a vasárnapból?...

Mintha bottal érték volna, úgy futott végig rajta a szó.

— A szénának akkó vasárnap, mikó esik.

— Hát neked?...

— Nekem, még ejsze mától kezdve mindig — s ki ment az út szélére... — Nézd meg a fejemet, de ne kacagjál! — mutatta Nyeleknek.

— Mit nézzek rajta? — csudálkozott Nyelek. — Sze neked sincs kettő, csak egy, mint másnak, s ejsze az az egy sem jó.

— Nem dagadott meg?!... Ne kacagjál!... Bizony isten úgy érzem, hidd el, hogy nő a fejem.

Nyelek kezdett húzódni tőle.

Dohányt kért a pipájába Nyelektől.

— Ne gyúrd meg erősen — húzta széjjel a zacskót Nyelek —, má a tyúkok is csak egyet-egyet vetnek, s azt is gyúti a vénasszony... hogy vaj egy fillért is lássunk.

— Pedig neked több földed van, mint nekem.

— Ott egye meg a tűz! Há mit érek veled?... Sze csak a föld a miénk s a terü utána. Az első csükrét másnak

viszem, az első gyümölcsöt más eszi meg. Nekem csak a terü s a gond...

Felleg árnyéka futott keresztül rajtuk, és hűvös tenyerével végigsimogatta a mezőt.

— Te Gyurka! Én neked soha sem adom meg ezt a dohányt — szeleltette meg a pipáját Murza Andris bá. — Már nem bírom a fejemet — leült az árok martjára. — Ládd, nem tudok lábon állani, szédülök, mint a lúd, ha tökmagot eszik.

— Biztosan a rossz víz, vagy ejsze húgyoz a geleszta.

— E biza csupán istenverése; sze jába tagadod, má én érzem s tudom, hogy nő a fejem... A vasárnapé... hogy soha sem volt vasárnapom... Én, má az estét nem látom. Ezt a pipa dohányt tudod hunn adom meg? A más-világon.

Nyelek nézte a fecskék járását, és végignézett a sűrű fiókokon...

— De azért jól megtaláltad — tapogatta a zöldre száradott jószagú szénát.

— Még egy szálát sem vihetek túl belőle, mit érek vele?... — nézte Murza Andris bá is, és beléharapott a pipa szárába.

— Van gyufád? — nyúlt a zsebébe Nyelek. — Na, isten álgyon meg — köszönt el a pipa füstjénél. — Hátha még elérek a vecsernyére...

A két fiatal már hordta össze a fiókokat, és a menyecske dühös szemekkel nézte, hogy a vénember mind egy helyben matat.

— Csak azt tudja, hogy hajtson minket, és annyit sem csinál, mint aki nincsen itt — hergelte az urát.

Két szerelembe szédült pillangó csapult neki az arcának. Riadtan kétfelé váltak, s repült a kettő két irányba.

— Ládd, az asszony!... — mutatta egyiket az ura, amint egy más pillangóval keringve, kergetőzve hagyta el az elsőt.

— Nem az volt az asszony, me a másik — erősítette a menyecske, s a pillangók osztásával, egymás cirógatásával elfelejtették a vénembert és a vasárnapot.

A nap már jól meghajlott délről. A törökbúzák lapui mintha zöld tükrök lettek volna, és a Tilalmas oldalán káprázva elfolyt a verőfény, de Murza Andris bá még

mindig az árok martján ült. Kétszer is hozzáfogott a munkához, de nem volt ereje. Fejében mintha doboltak volna, és a fekete férgesek mind sűrűbben táncoltak a szeme előtt.

Né, te, még megüt a guta, mint apámat! — gondolta ijedten, s nézte a világot, hogy mibe tudjon fogódzni, mert úgy érezte, hogy valami, a semminél is setétebb üresség nyílik meg alatta.

Kiáltani akart, de nem tudott. Talán meg akarta hagyni a fiának, hogy meneküljön a földtől, ha nem tud ura lenni!...

— He-e-ej! — tört fel rekedten a torkán, és összehullva bedőlt a búza közé, mint egy megévedett, sokat nyesett fűzfa.

— Te, hallottad?... Mintha apád kiáltott volna — dobta le a fiókot a menyecske, de az ura már futott, és kereste szemével az apját.

A búzák szárai riadtan húzódtak félre a vénembertől, s nagy guvadt szemeikkel bámultak vissza rája.

— Apám! — szökött hozzá a fia. De mikor megmozdította, leesett az álla, mint a sarkatörött ajtó.

— Apám, édesapám!... Gyere, asszony, ne hagyjuk! — ordított az ember, mint a marha az égő pajtában. Ki-vitte az út szélére, hogy ne szúrja a törzsök. — Hozd az ujjast a feje alá!... — rázta, keltegette, de már nem volt kit.

A menyecske nézte a halottat, mint a tyúk a görényt.

A vénember nyitott, üveges szemekkel bámult a napba. Felette fecskék, pillangók szálltak. A pipája kiégve, maga összekucorodva hevert a sánc fenekén... A vasárnap csendjébe pedig vidáman belekondult a vecsernyei harangszó...

I

— Huva mész, te!?!... — szólott utána az anyja, de Badar Feri még bár arra sem nézett, csak felkanyarintotta vállára az ujjast, s indult ki a kapun.

A vénasszony a pozdorja között kotorászott, a törökbúzakas alól szedegette a vastagabb szálakat, lámpagyújtónak.

— Huva mész, te... most vacsora idejin!?! — szólott a legény után mérgesen, mikor látta, hogy az egy szávara még vissza sem néz.

— Oda, ahuva akarok!... Nem a ked baja!

...Mintha egy villa évedt ganét vetett volna elejébe a fia, csúfságból, hogy: — Na, anyám, ez a kedé! — úgy megindult benne valami keserűség a fia döröncsős beszédjétől. Látta, hogy egész nap ette valami a legényt, de hogy mi?!... — Há azé vagyok anyja?!... Azé kínlódtam annyit vele, hogy... — nem tudta, sírjon-e vagy kárpálódjék. — Há, sze én sem mondtam meg mindent anyámnak, mikor lány vótam... — gondolta. — Legíny e má, menyen a legínyek útján.

Megjuhászodva nézett a fia után, s arra gondolt, hogy milyen jó, hogy nem mondott semmi átkot... Má azt tudja a világ, hogy az anyai átoknak foganatja van.

Hej, hej! — sóhajtozott keservesen, mint ősszel a Szőlőtető szele... Még az anyóstól meg sem szabadultam, s má gyű a nyakamra a meny!

A legény elindult lefelé az utcán. Egy darab idő óta, amióta Zsiga Penyó konfirmált, mindig arra húzta valami, s ő ment mindig utána, mint az ökör a törökbúza-cső után.

Csúfságból sokan már azt mondták rá, úgy szereti Penyót, hogy még a nyála is nyúlik utána; igaz, azt is mondták, hogy Penyó nem is ízél neki: keresztülnéz a fején. De... hát a falu sokat beszél, gondolta, s éppen az a baj, az isten verje meg, hogy kibeszél mindent. Nem

már azt is tuggyák, hogy kedden este Orbán Andris, az egyedülvaló volt Penyónál... Hogy szakadna meg a nyaka! — rázta meg fenyegetve, dühösen a két nehéz öklét Badar Feri.

Hosszú, vállas legény volt. Volt benne erő is, de még több a vadság, vagy mint az ellenségei mondták: marhasággal volt teli. Már gyermekkorában olyan vad természete volt, hogy az iskolába is csak úgy vihették, hogy az anyja megkötötte az istránggal, mint a bornyút, és a kisbíró hátulról csattogatta az ostorral egész az iskoláig. A tanítók sem bírtak vele. Egyet ágyékba rúgott, hogy egy hétig feküdt, és rakta az ágyékára a pálinkás rongyot. Egy másikat, aki meg akarta büntetni, az udvaron belegyúrta a sárba. Avval aztán el is végezte az iskolába járást, csak a Bükkre járt a csíkos tarisnyával, amíg ki nem tudódott, de mikor azt is megtudták, csak otthon az ökröktől tanulta a tisztességet.

Nem volt szép legény, s azt tudta ő is. Tudta, hogy a hétszépségből legalábbis három hiányzik tőle.

Egyedül rózta az utcát, mások vacsoráztak, csak ő bódorgott lesütött fejjel, mint a dühös kutya.

Nem volt nyugta, amióta a fülébe ment, hogy Penyó s Orbán Andris... — De megtudom én!... — mondta ki mérgében, amit gondolt, hangosan... — Megtudom még ma este, s ha igaz... megiszom a vérit!

— Kinek, te!?

Badar Ferinek lefutott a vére éppen a kicsilábujjába... Orbán Andris állott előtte. Neki volt dőlve a kapuzábéjoknak a vállával, és egy sárga rózsáról szedegette le a töviseket. Az arca szelíd volt, mint egy leánynak, amelyik tisztességes, de a hangja vágott, mint a februári szél a herepei bérceken; Badar Feri olyannak érezte, mikor megszólalt.

— Gyere már errébb, na! Mit állsz ott, mint egy csóva?... A lányokhoz még úgyis igen hamar mész: má, tudod, a közmondás is azt tartja, hogy aki siet, az elkéssik.

Badar Feriben csikorogva indultak meg a méreg kezei, s a vérét nyomták vissza a fejébe.

— Mi bajod velem, Orbán?... Mit csúfolódsz?... Azt hiszed, hogy félek tőled?

A setéiben láthatatlan szikrák kezdtek pattogni: összeütődtek, s repkedtek a két legény feje körül.

Orbán úgy csinált, mintha észre sem vette volna a másik dühösségét, nagy gonddal szedegette le a töviseket, s csak jó későre mondta:

— Én azt.

Badar Feri úgy érezte, hogy a két fülén apró, kék lán-gok szakadnak ki. Megtapogatta az ujjasa zsebeit, de a bicsak nem volt nála. Anélkül pedig csak félemler a legény... Ki tudja, a másíknál mi van?... Kezdte kí-nosan érezni magát... Nekimenni fél, s ha nem menyen neki, erőt ad a másíknak. Az nem fél, má láccik a ké-pin... gondolta, s ki tudja, milyen erős, sze nem vere-kedett soha, még másoknak is azt mondta örökkétig, hogy csúful áll az embernek verekedni: aki verekedik, az marha, de azért nem félt soha senkitől... Még húzza a száját, s úgy néz, mintha sajnálna ...

Úgy érezte, hogy a két ökle olyan, mint két sulyokbot. Ha most nem menyek neki, míg a világ, kacagás leszek előtte.

Ledobta a válláról az ujjast, s odaszökött Orbán elé. összeszorított markában égett a mérge, s a szája ki volt tátva félig, mintha marni is akart volna.

— Ügyelj, te, a kutya!

Badar Feri egybe az ujjasánál volt, de a kutya nem volt sehol, csak Orbán üzött csúfot vele.

Odanézett, ahol Orbán állott, és utálatosnak, kacagás-nak érezte magát, s szeretett volna setétséggé válni, hogy többet soha senki se lássa... Most mit mondjon? Mivel takarja a másík előtt a gyávaságát?

— Félttem, hogy elviszi s összetépi az ujjasomat.

— Éppen láttam, hogy féltél...

Megint kezdtek feszíteni meghuttyant kötelét a gyű-löletnek, amelyik úgy csögözödött rájuk Zsiga Penyó miatt, mint két idegen ökorre az előkötél két vége.

Orbán Andris egyedülvaló volt; két esztendővel vé-nebb, mint Badar Feri. Magasságra is volt akkora, de vál-lasabb, délcegebb és szebb is annál. Inkább a pappal és a tanítóval cimborált, mint a legényekkel. Nem is keve-redett bele soha semmiféle boldogtalanságba. Nem lopta soha senki szőlőjét, gyümölcsét; még az utcaajtóját sem

cserélte soha senkiét a másikéval. Táncolni szeretett, az igaz, de aztán azonkívül a betű volt az istene s a munka, mert abból sem vágta ki soha senki az életben.

Sokan szerették volna megalázni, irigykedtek rája elégen, de másokkal is úgy csinált, mint Badar Ferivel; sohasem húzta szakadásig, hanem mikor jól megfeszült, eleresztette, s kacagta, hogy a másik hanyattán esett.

Szeretője volt már vagy három, de bé nem nyitotta még egynek sem az ajtóját, csak úgy, ahol érte, ölelte, bolondította őket, pedig első leány volt mind a három.

Zsiga Penyó nem volt gazdag, s nem volt éppen első sem, de Orbán Andris benne kapta meg azt, amit az első lányokban hiába keresett.

Badar Ferit sem vette semmibe. Tudta, hogy Penyó az övé, ha akarja, akárcsak az a szál jószagú sárga rózsa, amit megtisztított a tövistől, s a lábija gomblyukába szúrt.

— Gyere, ülj le, Badar Feri!... — Leterítette az ujjasát a földre, s ráheveredett hanyattán. — Ládd, ha nem szólottam volna, megmárt volna a kutya! — Badar Feri dühösen morgott...

— Hadd ee, Orbán, ne érjen a csúfság! — s arra gondolt, hogyha most rászöknék Orbánnak a hasára, kitaposhatná a belit, mint egy macskának.

— Na nézz oda te! Hát ki csúfolkodik? Sze ott futott el a lábad mellett.

— Igazán?... Nemcsak csúfságból mondtad?... Akkó má nincsen semmi baj, akkó jól van, ha ott volt a kutya, akkó jól van. — Nem látta, hogy Orbán gúnyosan belémosolygott a csillagos égbe.

Leterítette az ujjast, vagy két göröngyöt félrerúgott maga alól, leheveredett a másik mellé, hasra.

— Te már vacsoráltá, Orbán?... Vaj még ezután akarsz! — próbálta messzölnő kitapogatni a másikat.

— Én igen, ordás palacsintát, hát te?...

Badar Feri úgy csinált, mintha nem hallotta volna.

— Most mész a lányokhoz?... — kérdezte úgy messzölnő, s nyelte a nyálát szárazon, de Orbán is kérdéssel felelt:

— Méé kérded? Ha mennék, kihoznád nekem?...

Olyan volt a hangja, mint a kutyatejburján teje: színre mint a tej, de teli volt csípősséggel, s Badarnak éppen a szüvire cseppent.

— Én neked ki azt, amelyik kereken veti az ágyát.

— Pedig a neked marad, fíjú!...

Badar feltérdelt, de Orbán is felült, aztán visszaereszkedtek mind a ketten, s csak a szemükkel gyilkolták egyik a másikat.

A sütőházakból hallatszott a mosogatás csörömpölése, s a Szittyoméék kutyája mohón ropogtatta a csontokat.

— Zsiga Penyót kihoznád?... — kérdezte megint Orbán, s nézte a másikat, hogy mikor szökik neki a torkának, s közbe behúzta a lábát, hogy rúghasson, ha szűkség. De Badar nem mozdult, úgy hevert, mint egy hótt, s szinte könyörögve kérdezte:

— Mondd meg tiszta igazán, hogy vótál Penyónál?... Mondd meg!... Akarsz járni hozzá?...

—?...

— Csak azé, hogy tuggyam..., me én akarok!

Vén Pálné kilépdicselt a kert sarkához, egy kicsit megállott, aztán kifújta az orrát is, s visszacsoszogott a sütőházba.

Orbán hangosat köpött, mint a bagós vénemberek, aztán elkacagta magát.

— Há nem vótam, te. Ki mondta, hogy én vótam?

— A falu.

— Hát elmondhatom, hogy száraggyék le a lábam, ha vótam! Most elhiszed?...

— Nem tudom... Há akkor mé mondták?...

— Nem mondom, megfogtam itt-ott: simult is a kicsi, de nála nem vótam.

Badar úgy nézte, hogy kezd megvilágosodni az éjszaka.

— Hát nem is neked való!... — mondta élénken. — Szegény is hozzád s fiatal is, nem érdemes, hogy bolondícsad.

Orbán hirtelen felült, s rátette Badarnak a vállára a kezét barátságosan.

— Hát én nem is bolondítom, fíjú, attól nyugodt lehecc!...

De Badar nem tudott nyugodt lenni... Az istenit az anyyának! — gondolta, megint kétrét beszélt!

— Te!... — rázta meg a vállánál fogva Orbán —, sze én akármelyikhez mehetek; mé mennyek ahhoz a lánykához, mikor van gazdagabb is, fájınabb is?

— Aztán te már házasulni való vagy, s a még mikor lesz férjhezadó. Te már huszonegy vagy, s a még csak tizenhat, hát igazán nem neked való... — reménykedett szaporán Badar Feri, s a szeme olyan kerekre nyílt ki, mint a kéthetős kicsi macskának a kemence megett.

— Na ládd, fíjű!... Eriggy, vacsorájl! Ne fé, tőlem mehetsz a vízzel versenyt: azért ne haraguggy te rám, má az úgyis csak hijáavaló!...

Felállottak, lerázták az ujjasukat, s állottak egy darabig szótlantul. Érezték, hogy még nem végeztek egymással véglegesen...

De ma este elválık, gondolta Badar.

Neked már béhavazott, fíjű, mosolygott béfelé Orbán.

II

A Zsiga Penyóék háza az alsó faluvégén volt. A két első ablakával tavasztól őszig a Csikósrétet bámulta s a beteges, dagadt lábú fűzfákat a patak martján, de az utcán is látott mindenkit, ha bejött a faluba, ha kiment, ősztól aztán tavaszig, ha lehullott a beteges fűzfáknak a levele, csillogó szemekkel, büszkén nézett túl rajtuk, ki a fekete, nyöszörgő erdőkre és a csillogó hópokróc alatt nyugvó mezőkre. Nyugat felé a szája volt a háznak és a fülei. Ott hallotta meg, ha az ökrök verekedtek a pajtában, vagy ha a róka vitte a tyúkot, ott vették észre a kirrogást.

Abban a házban nőtt fel Zsiga Penyó télen. Nyáron át a mező nevelte: záporoső edzette a kapa nyelén, a nap heve keményítette, igazította a formáit, amíg a sarlóval hajtotta a markot, vagy a villával szedte fiókba a rendet. A hóharmat fehérítette a bőrét, amint a kórét vágta, de aztán ki is húzták úgy, ahogy a világnak amennyi aszszonyszépítő embere van, sem tudta volna szebbé tenni. Olyan volt, mint a rózsa, amelyik már nem bimbó, de még nem is kinyílt rózsa, hanem maga a teljes, érintet-

len, szűztisztaságú, áradásba feszülő szépség. Csábítás volt és tűzbe epedő vágyakozás.

Orbán Andris úgy fogta a ház szemöldöke alatt, elől a tornácban, mintha attól félt volna, hogy sohase győzi még eleget ölelni.

A kicsi széken ült, amit Penyó tett oda a tornác végébe, hogy legyen, mire üljön a legény. Neki elég volt széknek az Andris harisnyát repesztő, izmos lábaszára.

A kiskertben az oltott rózsák jóbüzúséget csurgattak a levegőbe, és édesen befolyt a tornácba is. A patak túl az utcán ki tudja miket lefelt a ficfáknak, mert azok sóhajtoztak, mint az asszonyok a halottas háznál, s lógatták búsan csámpás ágait.

Orbán Andrisnak nem az volt az első estéje, amit a lányoknál töltött, de ő úgy érezte, hogy az az első igazi. Addig csak a vére kívánta a lányokat, de most úgy érezte, hogy Penyót kívánja minden kicsi porcikája, de úgy, hogy még a másvilágon is csak az övé legyen egyedül.

Más lányoknál mindjárt a hétfogáson kezdte, de Penyóval úgy bánt, mint mikor egyszer gyermekkorában narancsot kapott a vásárból: előbb ki akarta élvezni a színét, a szagát, s csak azután bontotta meg, de akkor is csak kímélettel, nem harapott bele egyből, mint az almába.

Még nem mondta egyik sem a másiknak, hogy „szeretlek”, de nem is kellett azt szóval mondani, mert mondta az egész testük, lángolta a szemük, dobogta a szívük, s dalolta a tüzesen pezsgő fiatal vérük.

Erősek voltak mind a ketten. A munka megedzette az izmaikat, és a szegénység sohasem gúzsolta mecsevészetté őket.

— Mi ez itt a mejjeden?... — nyúlt a legény a cifra rézpillangó felé, de keze ravaszul tovább tévedett.

— Állj helyt, má bémények!... — csapott rá a leány az arcára, és pirulva rejtette szemét a legény füle mellé. Haja a fiú arcát bizsergette, s a lehelete perzselte a nyakát.

— Né, milyen a hold!... — mondta a legény riadtan, és amint Penyó felnézett, ajkát rányomta a félig nyitott szájacskára, és csókolta hosszan, mintha a lelkét akarta volna magába szívni.

A leány lehunytt szemmel pihegett. Nem ellenkezett. Nagy, nagy boldogság ömlött el rajta, mert a legény keze csak a derekát fogta.

Egészen kellek neki... Nemcsak azért kellek! — ujjongott benne az öröm. Aztán hirtelen felkacagott, és gyengén ellökte magától a legényt.

— Há milyen a hold, te?...

— Ojjan, mint te... egyszer ijjen, máskor ojjan.

— Na, ha ojjan vagyok, akkor eresszél, hogy mennyek bé! Má né a Fiastyúk is mingyárt delen van.

Fel akart állni, de a fiú fogta, nem engedte.

— Há ha bémész, akkor nem jú a Fiastyúk délre?...

Ezen már kacagni kellett, de azért is, hogy a boldogság nehogy széjjelvesse őket.

— Te!... — fogta gallérba Penyó a legényt, ahogy a fiúk szokták verekedéskor. — Te mé csaptá bé? Most mit csináljak veled?

— Csókolj meg!

— Hó, hó, fijú, várd csak... — aztán elkomolyodva nézett szembe a legénnyel... — Sze te csak úgy jötté hozzám né: csúfságból. Gazdábbak várnak téged; hét-nyolc holdasok... Most a holdak kellenek elébb, s a lányok csak kényszerhozományképpen a holdak mellé.

— Nekem van! Nekem nem kell a hold, csak te kellesz! — úgy ölelte magához a leányt, mintha valaki el akarta volna venni tőle... — S ha nem volna semmim sem, akkor is így kellenél!...

De a leány hitetlenül rázta a fejét...

— A föld mindenkinek kell, s akármennyi legyen, mégsem elég sohasem. Ládd, a faluban is csak az az ember, akinek földje van. A gazdának van szava, ha buta is, má a szegíny rá van utalva, hallgat előtte... Mennél több a föld, annál több az ember is utána. Tudod azt te is, ha nem volnál egyedülvaló, te sem volnál első legíny, híjába vagy fájín is, okos is, föld nélkül te sem volnál első!...

A legény megrándult, mint a kígyócsípett, s karja le-hullott a leány derekáról.

— Te is bennem azt nézed, ugyi?... A földet!... — hangja úgy kongott, mintha a föld alól beszélt volna, és tele volt keserűséggel, mint az epe... Neked is már a

föld kell, hogy süvedne el má ecce ez az egész föld!...
Na, most eriggy bé...

Felkelt, hogy indul.

— Vaj várd meg Badar Ferit, má azt biztosan szereted föld nélkül is!

A leány megrémülve nézte, és a szíve úgy vergődött, mint a sárba esett fecskefióka.

— Nem érted mondtam, Andris! — nyögte félig sírva... — Nem érted mondtam!... Ne menj még! Nem érted: magamé mondtam, sze én úgy... — elharapta a szót, s olyan lett az orcája, mint a bazsarózsa.

— Szeretlek... úgyi azt akartad mondani!... — mondta ki helyette a fiú az elharapott szót, s csókolta le az arcáról a könnyeket boldogan.

— Mondd ki, hogy halljam is!... Mondjad, hogy szeretsz!

Penyó mosolygott a könnyein keresztül: olyan volt, mint a májusi rét eső után.

— Szeretsz?... — mondta, és felkacagott csicseregve, s közben úgy tapadt a legényhez, mint a cserfához az erdei felfutó. — Mé akartál elmenni?... Mingye indul, hogy fusson: lelkem, vérkilis . . .

— Mit is izéltél a földdel!... Örökkéig csak a föld... Mindenkinek csak a föld kell. Itt nem kell se Isten, se tudás, se szerelem, se szépség, csak a föld, a föld, addig, hogy az ember állat lesz mellette! Bálint Jancsi bának harminc holdja van, s marhább az ökrénél, csak száraz kenyérral él, mert má nem érkeznek rá, hogy főzzenek a földtől. A határon le sem ül, csak térgyen eszik, hogy tuggyon hamarabb felállani. Ágyban nem hál, csak télen, s akkor is csak harisnyában, hogy ha éjjel verekednek az ökrök a pajtában, hamarabb kifuthasson. Egy vasárnap nem képes felöltözni, má rab... Valóságos rabja a birtokának... Ej, má sokat is csinál az a föld. Összetesznek két birtokot, s összeáll ojjan kettő, hogy nem is nézhetik egyik a másikat: a földé, te!... Ezért az átkozott földé poklot vesznek a nyakukba. A boldogság nem számít, csak föld legyen!

Penyó hallgatva támaszkodott a legény vállára. A szemével simogatta az Andris ingerült arcát, és a szívében

úgy nyílt ki rózsaszín csokrosan a boldogság, mint tavaszi verőfényben a barackvirág.

Szeret. Föld nélkül is szeretne... Jobban szeret, mint a földet... ujjongott minden porcikája, és a szíve úgy táncolt, mint a bárány ápriliskor a zöld búzavetésben. Arcát odadörzsölte Andris borostás arcához. Átölelte a nyakát, és nagy, nagy szerelemmel a fülébe súgta:

— Mi boldogok leszünk föld nélkül is: hiszed?...

Valahol két macska veszekedett egyik a másikkal. A Vernyica felé ugattak a kutyák. Az utcán egy nagy varasbéka lepcsegett utálatosan, de ők nem hallották; olyan boldogságos szerelemmel fonódtak össze, hogy még a hold is sietve taszigálta félre magáról a fellegek ezüst foszlányait, hogy láthassa őket. De amint kinézett, Badar Ferit látta meg hamarabb, amint kül a kert tövéhez húzódva hallgatózott.

Látta azt a hold is, hogy rosszban sántikál, mert mind rejtőzködni akart. Azért is megfogta az árnyékát, és kinyújtotta belől a kerten, hogy éppen a tornácig ért.

Orbán Andris meglátta a holdvilágnál, de nem szólott semmit, csak még jobban ölelte Penyót, hogy Badart törje a nyavalya, ott kül a kerten.

Penyó is észrevette az árnyékot, riadtan nézte, s egyszerre félteni kezdte Andrist.

— Ki van ott, Andris?... — kérdezte remegve és szégyenlősen, hogy valaki leste és látta őket... — Jaj, szólj neki! Lássad, hogy ki az?...

— Én vagyok, ha kíváncsi vagy rá!... — Badar Feri felállott a kert tövéből, és egy hatalmas ákácfa szőlőkaróval fenyegetett a tornác felé.

— Gyere ki, Orbán Andris, hogy igyam meg a vére-det!

— Ihacc te tőlem egyebet is, ha szomjas vagy — gúnyolódott Orbán.

— Híj, az anyád ámenit! — taposott Badar tehetetlenül kül a kertben, s csikorgatta a fogát, hogy recsegett. — Menyj bé, Penyó, menyj bé, te kapca, má téged is megöllek, ha a kezembe kerülsz! — Bé akart mászni a kerten, de visszaesett a sánca.

— Eriggy, menyj el, Badar!... Mi lel tégedet? Mit

keresel itt? Ejsze megbolondultál, vaj mi lel, sze én nem szerettelek sohasem!...

Kacagták mind a ketten, hogy visszaesett az árokba, és nyögve szöszmölődött fel a földről. De mikor felállott, megütődve bámultak el, mert még két karós állott mellette, amint a holdvilágnál kivehették. Tappancs Pista volt az egyik, a váncsa nagygazda, s a másik Güzü Jancsi, a jó táncú, részeges pacak, és még ketten sunnyogtak a kert tövében is négykézláb, de azokat nem ismerhették, hogy kik.

Penyó fehér lett, mint a fal. De Orbán is úgy érezte, hogy hideg lábú hangyák mászkálnak a hátán, öttel szemben, egyedül... erősen feletlen lesz a móka! Még ha volna minek nekivesse a hátát, mikor megtámadják, leverne tízet is.

— Kimegyek!... — súgta Penyónak... — Megvetem a hátamat a kapuhoz, aztán gyűjjenek!

Penyó belecsipeszkedett, mint a bojtorján, és kétségbeesve húzta vissza a kicsi székre.

— Ne menyj, Andris!... Ne menyj reggelig sem... — könyörgött sírva. — Ne menyj, má azok öton megölnek téged!

— Na jó, szót fogadok neked, má látom, hogy igazán féltsz. De csupa csak egyet kéne, hogy elérjek, s a többi futna, mint a nyúl... — gúnyolódott a külsőkkel.

Badar nem szólott, csak mutatta a karót.

— Gyere haza, Orbán, má késő van! Hazakísírünk!... — szólalt meg Tappancs is.

— Én akkó menyek, mikó akarok, má nekem itt helyem van reggelig is! De fogadom, hogyha mennék, én kísírnélek, s te futnál előttem hazáig.

— Mikó jüssz, hozdad a lepedőt is!

— Hogy gondoskodsz magadról előre... Biri ha meglát hónap a nyújtópadon, mind felfelé folyik a könyve bánattyában, s aztán akkó izenget még csak utánam, hogy „gyere igazán hozzám, má én akká mit adok, amit csak kérsz”.

A künnvalók nem feleltek, csak valamit mormogtak egymás között, és elindultak fel az utcán.

A falu csendesesen aludt. Világtalan ablakok megett a pihenés párolta ki a munkától gúzlódott testekből a fá-

radtság mezejét. Az utca néma volt, csak ahol Badarék elhaladtak, ugattak a kutyák, s puffant egy-egy kerítés.

Szárnyasegér suhant a csűr szája felé feketén, mint a tetre induló rossz szándék, és az utcán a holdnak egy sugara gúnyosan táncolt az agyonütött varasbéka tarka foltos hasán.

Penyó sokszor megálmodta ezt az estét, az igazi leányavatást, mikor két legény késhegyre megyen érte, ezt a legnagyobb büszkeséget, ami nem minden lánynak juthat ki, csak hús közül egynek, a legkülönbnek.

Tudta, hogy másnap róla beszél a falu, de azért másképpen gondolta ezt a dolgot: úgy, hogy két legény, amelyik közül ő még egyiket sem szereti, csak úgy né... egyszer a táncban összeverekednek érte. Mások sikítoznak, de ő csak mosolyog büszkén, és úgy néz, mintha nem is érdekelné. Aztán mikor a gyengébbiket elviszik véresen, a másoknak megsimogatja a dagadt orcáját, s a lesz a szeretője... De Andrist, hogy megüssék!... Inkább ötet öljék is meg, mincsább hogy Andrist csak egy ujjal is bántsák.

Átölelte a fiú nyakát, mintha védeni akarta volna.

— Ne menj haza... Én úgy félek... Hálj itt a szénatartóban reggelig!... Én bémenyek, má késő van, de te ne menj haza, jó?...

A fiú hallgatta a kutyaugatást... A köz felé járhatnak Badarék... Meguntak várni, mennek hazafelé, gondolta.

A két tenyere közé fogta a leány hamvas arcát, és csókolta pászmára, ahol érte.

— Na, most aztán menyek!

— Igazán?...

— Na, egy szót se!... Te kicsi buta, ha itt hálnék, mit mondana holnap a falu?... Ingem kacagnának, hogy gyáva vagyok, s téged, hogy rosszféle vagy.

Az udvaron Penyó elfutott a pajta felé a vasvilláért, de Orbán visszadobta a ganédombra.

— Vót nállok karó! Nem láttad? — Felöltötte az ujjast, és megsuhogtatta a kicsi vadalmafa pálcáját... — Elég e nekem. Szerusz!

Penyó nézte, amíg láthatta. Kezét rászorította dobogó szívére, hogy nehogy kiszakadjon a féltségtől. Aztán mikor már a kopogást sem hallotta, bément s lefeküdt.

Orbán lassan, figyelve ment az utcán végig. Rá volt készülve mindenre, de nem félt, csak valami merevedés-félét érzett a nyakában, de az, úgy gondolta, csak a nagy figyelem mián van rajta.

Egy-egy árnyéknak neki is ment, de mikor közel ment, nem volt sehohol senki: még a Vernycán sem, pedig ott a patak martja, csupa burján és bokor, igazi búvóhely.

A Fers utcán már nem is ügyelt semmit. Fűtörészve ment, mint máskor szokott, s csak megfagyott a megütődéstől, mikor a Közhídja alól elejébe állott Badar Feri.

Nem volt két lépésre sem tőle. Látta, hogy az álla reszket a méregtől, és fúj, mint a dühös bika.

Nem félt tőle csak egyedül: nyugodt volt, mintha ott sem lett volna.

— Mé mentél ahhoz a lányhoz, te!?!... — hörögte Badar, s olyan volt a hangja, mint a bika szagatott bömbölése. — Még mész!?!...

Nem volt ideje ütni, mert Orbán elkapta a felemelt karót, kifacsarta a kezéből, eldobta, és csak a pálcával indult neki.

Badar nem várta, megfordult, és indult be egy pusztá telken.

Orbán utána. De még kettőt sem léphetett, s valaki a hátára szökött.

— Az anyád felleget egit! Most ágájl!...— sziszegte a fülébe Tappancs.

Orbán le akarta rázni a hátáról, de nem tudta.

Badar visszatért, és nekiment előlről, csak úgy ököllel. A vadalmafa pálca egy ütésre kettőbe tört a fején. Orbán megfordította botvégre, s úgy kezdte kenni.

Tappancs nem ütött, mert mind abban járt, hogy tegye le a földre, ki akarta húzni a lábait alóla, de nem volt elég ereje hozzá.

Orbán a pálcavéggel úgy potyolta a Badar fejét, mint az almát. Ziháltak, herregtek, mint a marakodó kutyák.

Orbán még nem érzett fájdalmat, sem vért sehohol magán, de Badarnak csörgött le a képén, és melegen folyt le a hátán is.

— Megölünk, te!... Most meghalsz!... — hörögte, de csak vaktában ütött, mert a vérétől nem látott semmit.

Orbán megtántorodott, de nem esett el. Kikapta a lá-

bát a Tappancs kezéből és hasba rúgta, hogy elnyúlt a földön.

Badar is eleresztette, mikor látta, hogy a másik nem fogja, és ijedten hátrált.

Orbán, mintha semmi sem történt volna, nyugodtan begombolta az ujjasát, mint aki elvégezte a dolgát, és lehajolt, hogy keresse meg a sapkáját. Tudta, hogy a másik kettő pusztá kézzel többet nem mer nekimenni, de a karóról elfeledkezett, ott hevert a Badar Feri lábánál, az utca közepén.

Tappancs felkapta, és odanyomta a Badar kezébe... Puff...

Orbán úgy érezte, hogy az ég a fejére szakadott. Elveszett a szeme világa... Ezer harang kongott a fülében, hogy megsüketült tőle. Tántorgott, de nem esett el. Egy kicsi idő múlva megint látott. Látta Badart a karóval, de nem volt ereje, hogy nekimenjen.

Tántorogva elindult hazafelé. Badar utána a karóval.

— Nesze... szerető!... Nesze! Nesze!

Tappancs röhögött, s az jobban fájt Orbánnak, mint az ütések. Aztán otthagyták, és előrefutottak.

Orbán azt hitte, hogy valami csúfságot akarnak csinálni vele, de a Szittyomék kapujánál látta, hogy Badar tántorog, s Tappancs segít neki, hogy mehessen.

Még elfolyik a vére, s meghal, gondolta ijedten... Utálattal nézte kezében a vadalmafa pálca darabját; egyik vége véres volt, a Badar Feri véréből. Félredobta, s utána köpött.

Megtapogatta a fejét... Szépen nődögél, állapította meg. De az a fő, hogy nem véres: reggel mehetek kaszálni... — Fütty, Bundás!... Ne szökjél a lábamra, mert ott ütötte meg Badar.

De a kutya nem tudta a verekedést. Vidáman szökdösött körülötte, amég csak belépett az ajtón.

III

Másnap, az itatás idején a Tappancsék ökre bömbölve állott meg a vályúnál. Megvadulva, rémülten nézte a vizet, s szarvával hányta a földet, mint a dühös.

— Mi van abba a vályúba, te!?!... — szólott oda vén Tappancs a fiának a csűrbe.

— Hát izé... né...

— Ne nyegj, az anyád ámenit, má beléd eresztem a villát!

— A Badar Feri vére... Az este főbe ütötte Orbán Andris. Nye, Pajkos! Hogy az isten kutyája egye meg a csontodat!...

Az ökörrrel nem lehetett bírni, kész volt, hogy felbojítsa a vályút.

— Bár törte volna bé a tédet is... má csak arra való vagy... — zsémbelt a vénember, s nézte a fiát ellenségesen.

Badar Feri bekötött fejfel, véresen ült a pajta híján. Az apja már tízszer is szólította, de olyan véresen s úgy összetörve hogy álljon a szülei elé?...

Úgy érezte, hogy valami drága, drága portékát elvesztett, amilyen neki többet sohasem lesz. Fájt a feje is, de ha Penyóra gondolt, úgy érezte, hogy a szívét harapófogóval szagatják.

Orbán Andris a maglóherét vágta a Csutaklábban. Kalapját felvetette bal felén a daganat, de számba sem vette. Húzta a kaszát és énekelt, hogy csengett. Kaszafenéskor nézte a Penyóék házának a piros cserepes tetejét, és hallgatta a szapora sulykolást...

Penyó sulykolta az este megszapult gúnyákat, feltürkölözve, mezítláb, frissen olyan volt, mint a tavaszi hajnal.

A verekedés híre végigfutott a falun, és ő úgy érezte magát, mint mikor a buglya tetején állott, és mások mind alól voltak rajta... — Csak tudnám, hogy Andrissal mi van?...

*Zód erdőben jártam, ibojját gyomláltam, de gyomláltam.
Gyomlálj, babám, álgyon meg a teremtő Úristen,
Teérted halok meg, teérted zár el majd a temető!*

Istenem, ez ő! — szorította mellére a kezét. Andris!... ő énekel!...

Szerette volna megölelni az egész világot. Szíve megtelt az ének és az énekelő hangjával, és úgy érezte, hogy elég, ha nem nyomja belé az arcát a hideg vízbe.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

— Te lányka!... Megbolondultál?... — nézte az anyja megbotránkozva. — Vaj mondd meg, hogy mi lel?... — Aztán elmosolyodott, és egy sóhajtást küldött vissza, túl a harminc esztendőkön, mikor még ő is tizenhat esztendő volt abban az időben.

Mikor Andris elhallgatott, elkezdte Penyó, hogy:

*Bárcsak mindétig szombat este lenne,
Hej, hogy a babám mindég nálam lenne...*

Úgy válaszolgattak egyik a másiknak, énekkel, mint két vadmadár az erdőn fészekrakás idején.

1943

A fiatalember aludt az elsőházban, mint a té, de a menyecske nem tudott elaludni, csak forgolódott s nyújtózódott nagyokat az ura mellett. Meleg volt a teste, hogy süttött, s a vére pezsgett, mint a víz, ha főzik.

Gyáva, gondolta haragosan. Hogy ágált, mikor legény volt, s aztán né...

Lassan kihúzta karját az ura nyaka alól. Durcásan hátat fordított neki, s gondolt a setétben, isten tudja, miket.

Az ember nem tudott semmit, meg sem mozdult, csak aludt mélyen, kielégülten, s egyszer-egyszer csámcsogott, mintha valami édességet kóstolgatott volna.

Felköttem, gondolta az asszony. Legalább ő se aludjék... s még gondolt egyebeket is, mert a térdeit kezdte odasúrolni az ura térdéhez.

Az ember kezdett sűrűbben szuszogni, és aprókat horkolt.

— Jaj! — húzódott el ijedten a menyecske. — Még ki tudja, minek gondol, ha felébred! Valami rosszfélének...

— Alugy, te! Te! Istenem, istenem, hát miért is mentem férjhez?...

Rapp! rapp! cik, cik... roppant valami, és a cifra tárgyérok verődtek össze a falon.

— Jaj, istenem! Valami tisztátalan!... — nézett ki meredt szemekkel a feketeségbe a menyecske. De a tárgyérok még jobban zörögtek, és az ágy is elkezdett hinktázn.

— Bandi!... — rázta az urát. — Kelj fel! Mi van a házatokban?

Rapp! rapp!... csikorogtak a gerendák is, és a ház lógott, mintha a vízen lett volna.

— Mija, te... — riadt fel a fiatalember —, még nem aluszol?

— Valami tisztátalan... — nyögte az asszony, de nem végezhetette be, amit mondani akart, mert az ágy olyant lódult, hogy belefagyott tőle a beszéd.

— Földrengés!... — ült fel megütődve az ember is, és magához fogta a remegő menyecskét, hogyha leszakad a ház, még az is rá szakadjon hamarább, ne az asszonyra.

A föld alól tompa morgás hallatszott, mintha egy óriás vadkan durrogott volna futva a föld alatt, és futtában rázta a földet. De csak két szempillantásig tartott. Aztán utána megint csend lett a házban, csak a setétség rezgeti még, mint a megrázott fekete fátyol.

Künn a tornácban ijedten vonított a kutya, és a tyúkok kirrogtak, kotkodácsoltak az udvaron.

— Dőlj vissza!... — ölelte át az ura nyakát az asszony, és kinyújtózva, melegen hozzálapult, mint a víz színéhez a napfény.

Valaki künn a külsőházban zakatolt, matatott a setétben, és feldöntött egy széket is.

A fiatalember ölelte az asszonyt, de az tette magát, mintha álmos lett volna, s szégyellte, hogy sült ki a szeme.

Künn még egy szék feldőlt, s a vénember mérgesen beszólt hozzájuk:

— Bandi! Bandi! Meg vagytok halva, vaj mi? Gyerekek, a róka viszi a tyúkot!

Az egész udvar tele volt kirrogással, mintha legalábbis száz róka hajhászta volna a tyúkokat a telken.

A fiatalember egybe leszökött az ágyból, és futott ki úgy, ahogy volt, ingben-gatyában.

A menyecske egy szusszanásig még maradott, de úgy, mint aki valahonnét leesett, s nem ütötte meg magát, csak hirtelen nem tudja, hogy hol van. Aztán felkapta az alsószoknyáját, és kifutott ő is.

— Ne ez a villa!... — nyomta kezébe az apósa a csonka ganéhányó villát. — Ha el akar futni, ne félj tőle, szúrd belé.

Kereken vették négyen a tyúkólat jó messziről, s lassan lépegettek közelébb, közelébb.

A setétben itt is, ott is egy-egy tyúk baktatott vakon, s ha valaminek nekiment, kirrogott, mintha nyúzták volna.

A menyecske csak állott a villával, de nem a rókát leste. Tőle biza mehetett, amerre akart, mert még az esze sem volt ott, ahol állott.

A felső utcán egy legény füttyürelt, s az a fütty úgy érte a szívét, mint a hegedű húrját a nyirattyú...

*Úgy elmegyünk mi egymás mellett,
hogy még nem is szólunk...*

Kísérte magában ő is a szavakat, és a bánatos nóta úgy ömlött végig rajta, hogy egyszer csak érezte: a két arcán sűrűn meleg gyöngyök hengerednek lefelé. Szerencséjére a setétben nem látta senki sem.

Szegény Lőrinc!... — sóhajtott, és úgy érezte, mint ha a szívére egy nagy csujánlevél hullott volna. Az uramat jobban szerettem, az igaz, de most... tudja az isten, másnak gondoltam.

— „Sárba taposom a fényképedet”... — fújta keservesen a legény.

Holnap megmondom Juli nénnak, s még adok egy kupa lisztet is, hogy mondja meg nekie: jaj mit is mondjon? Este a szalma megett leszek, jöhet, ha akar... gondolta a fiatalasszony, és a szeme villant egyet, mint a csillag, amelyik éppen akkor futott végig az égen, s lehullott valahova.

A többiek már közel mentek a tyúkólhoz, s várták a rókát, hogy szökjön elé, de ő még mind egy helyben állott.

— Ügyeljetek!... — lármázott a vénember, s szúrkált bé a villával az ól alá.

— Happ, megvan!... — kiáltotta diadalmasan a fiatalember, s a villát kétszer is belészúrta valami puhába, hogy még recsegett.

— Hol van, te?... — szaladott oda az anyja és a felesége is.

Az ember ügyelve húzta ki a vasvillával a rókát az ól alól, s közben beszélt neki.

— Gyere csak, gyere. Kellett neked tyúkhús. Na megkaptad, ugyi? Mindjárt künn vagy. Na...

— Jaj, hogy a fene enné le a két kezedet, Bandi fiam! Hát te a nagy kendermagas kakast szúrtad meg! Jaj, drága magkakasam! Na, nézz oda te!... — kárpálódott a vénasszony.

— Hát akkor hol a róka?... — húlt el ügyetlenül az ember.

Nézték az ólat kereken, s tartották a villákat szúrólág előre.

— Innét nem mehetett el, annak itt kell lenni!... — erősködött az öreg.

— Az ólban!... — mutatott a nyitott ólajtóra a menyecske.

— Bé kell tenni az ajtót.

— Nyomd be a villával!

— Úgy, tedd fel a reteszt is...

— Namármost igazán megvan.

— Harminc pengő, asszony; ne sírard a kakast. Harminc pengő egy rókabőr — örvendezett a vénember.

— Égen, de ki húzza le?... — aggódott a vénasszony. — S ki adja el, sze nekünk nincsen vadászengedélyünk.

— Jó, hogy megvan. Nem kell búsulni, hogy mi lesz vele, csak ne hagyjuk élve, mert reggelig kirágja a lécet; a rókának s az asszonynak nem lehet hinni még hótan sem, ugye?... — csípte a feleségét játékosan Bandi.

A menyecske durván rácsapott a kezére, és olyan két szemet vetett rá, hogy az emberben elhúlt még a vér is.

— Hagyj békét nekem, sze már nem vagy mind legény! — és elfordult, hogy az ura nehogy meglássa a szemét még a setétségben sem.

— Na né, hát ezt már mi leli? Mé fújja magát?... — nézte az ember. — S az ágyban hogy csókolt! Hát ilyen az asszony?...

Úgy érezték mind a ketten, hogy kezd hideg lenni az éjszakában, de olyan, hogy még a szívük is érzi.

— Na!... — azt mondja a vénember — hogy lássuk! Te állj ide a villával mellém... — állította az ajtó mellé a fiát... — Ti, a két asszony álljatok hátul, hogy ha tőlünk elszabadul, tőletek csak ne mehessen el.

Felállottak, mindenki a helyére, s még csak nem is szuszogtak, úgy figyeltek. Lesték a rókán a harminc pengőt.

A vénember lassan nyitotta az ajtót.

— Na, aztán ügyeljete!

Odahajolt az ajtóhoz, s benézett, de setét volt az ólban, semmit sem látott. Bedugta a fejét is.

— Nye! Nye! — szökött hátra ijedten, hogy még a fejét is belévágta az ajtószemöldökbe, de a róka nem jött elé.

— Nyúlj bé a villával!... Félek, csúfé teszen, ha bebújok.

Az ajtót csak annyira nyitotta, hogy a villa befért, és a fia végigszúrkálta az egész ólat, de rókát nem ért, csak a léceket.

— Itt nincs — azt mondja.

— Ott kell legyen! — erősködött az öreg, és bújt bé szaporán az ólba.

Az ajtót végre nyitotta. Végigtapogatta az egész ólat, de a róka nem volt.

— Hát huva az istennyilába lett!? — mérgelődött, mikor kibújt az ólból.

— Hát vajjon vót is? Ked látta?... — lökte bé boszszúsan az ól ajtóját Bandi.

— Ki látta! Ki látta! — gyúlt meg az öreg. — Hát ha nem volt, mi verte ki a tyúkokat?

— A földrengés. Attól megijedtek, az ajtó kinyílt, s kirepültek.

— Miféle földrengés, te? Ejsze az eszetek rendült meg! — bámult el a vénasszony.

— A biza, a volt... — bizonyította a menyecske is.

— Hij, azt az áldóját a fejeteknek! Há mé nem mondtátok, hogy... Né, a kakast is megölted!... — vágta földhöz mérgében a villát az öreg.

— Ked azt mondta, hogy róka van.

— Azt az ámenit az élettyinek s a fejeteknek is, mert ilyenek is vagyunk mi örökétig; ilyen a magyar.

— Olyan biza, mint ked, hogy elalussza a földrengést, s eladja a róka bőrét, ha nincs is.

— Fogd bé a szádat, te! Sze te ölted meg a kakast a róka helyett, mert most agyon kellene üsselek érte tégedet is.

— Na, jöjjön, üssen, ha úgy üthetnékje van... — lépett elé a fiatalember, de a villát eldobta jó messze, nehogy az apja ellen használja.

— Üssen meg a ragya — morgott az öreg, és elindult lassan a ház felé.

A vénasszony is elindult utána a döglött kendermagos

kakassal. Aztán bémentek a fiatalok is, és lefeküdtek, de az asszony hideg volt, mint a kihűlt ágy, amelyikbe visszafeküdtek.

— Gyere, bújj ide, melegítsél meg... — húzta magához az ura, és meg akarta csókolni.

— Eriggy, ne legyél olyan utálatos! — fordult el tőle zsémbesen. — Inkább aludjál, s hagyj békét nekem, má késő van.

Az ember, mintha jeget tettek volna rá, szótlanul hátat fordított, és beleharapott a párnába, hogy fojtsa a mérgét s a megalázását.

Biri más lett volna, gondolta, és maga előtt látta a kerek, szőke lányt.

Szemei lassan leragadtak, s laposakat szuszogott.

— Biri, Bi-ri-ke... — suttogta álmában.

A menyecske riadtan fordult feléje.

— Bandi! Bandi! Aluszol? — próbálta, hogy lássa, ébren van az ura.

Jaj, most is azt szereti! — szisszent fel a szívében a féltékenység. De én nem hagyom! Az enyém, én nem adom senkinek!

Az utcáról füttyszó hallatszott be: „Te csaltál meg, nem én téged.”

Mind fűjjad, te utálatos, sze sohasem szerettelek! De hirtelen eszébe jutott, hogy miket is gondolt künn, és elpirult szégyenében.

Jaj, sze én is csak egy égetnivaló vagyok! De Bandi jó. Csak Bandit szeretem.

Átölelte az urát, és úgy lapult hozzá, mint a nyúl az oltalmat adó barázdához, és úgy is aludt el.

Kéthetős házások voltak...

A kalács szaga úgy terjengett a falu felett, mint a menyasszonyon a fátyol az úrasztala előtt: frissen, tisztán és kívánatos melegen. A házak földje frissen volt tapasztva. A sütőházakban egy hétre való fa volt, szép sorjában felrakva, egész a gerendáig. A marhák térdig állottak a polyvában, azért, hogy ne kelljen három napig hordani alájuk.

Karácsony szombatja volt.

A harangozó elindult a templom felé, nyomában, Keletről, lassan kezdett utána mászni a szürkület, és puha angyalszárnyakon, lassú libegéssel ereszkedett a falura a karácsony.

A Magóék csűrjében három gyermek mesterkedett a szekérrúdon ülve. Magó Feri egy vasvillaág vastagságú drótot erősített egy gyertyánfa nyélre. Nagy ügyekezé-
ben a nyelvét is kidugta, úgy szorított a harapófogóval. Varga Pista fogta a nyelet, s méregette össze a kettőt a szemével, hogyha csak lehet, a fájnabbikat válassza magának.

— Kettő mingye megvan... — sóhajtotta bánatosan Náci Pista. — Nekem má nem lesz... — simogatta, próbálgatta kezében a szerszámot, s a másik kettővel szemben végtelen szegénynek és kicsinek érezte magát.

— Ha nekem volna egy ilyen szuranyam, még a pri-kalicstól sem félnék!... — Reszketett az ajaka, és sírt volna, csak szégyellte a másik kettőtől.

— Hadd el, má újesztendőre neked is csinálunk... — vigasztalta Magó — most neked úgysem kell... Csak te tucc béköszönni; mi kell hagy őrizzünk a kutyáktól, nekünk azé kell.

— Há a gyerektáncba?... —

— Menyünk eccere, s akka a téd is lesz... Na, készen van, hogy lám, mejjik fájnabb?

Odatámasztotta a kerékfal fájához a két nyeles drót-szerszámot, s úgy nézte messzölnő.

— Na, te melyiket veszed?... Vaj húzzunk nyilat?

Varga Pista mind azt célozta a szemivel, amelyiknek a drótja kurtább volt, de a nyele erősebb. Csakhogy Magó Feri közelebb volt, s hamarább rátette a kezét.

— E fájinabb!... — azt mondta Varga Pista. De a hangjából kiérzett az irigység, mint az édes ételből a csípőspaprika íze. — Egy ilyen lándzsával eemenyek a nagytáncba is... Hagy lám, ki áll előmbe?!

— A nem is lándzsa... — kezdte diflamálni Náci Pista. Pedig ha neki adták volna valamelyiket, szívesen elcserélte volna a cifra fonatosával, amit a nanyója süttött neki, s a reggel azt mondta, hogy nem adná egy világért.

— Mi, te! E nem lándzsa? Ide nézz! Így szúram belé, ha valami előmbe áll!

De Náci nem hagyta magát... Ha neki nincs, hát más se büszkélkedjék.

— Egy rassz darab fa, s egy rassz razsdás drót; izélek rá, mit büszkélkecc vele!

— Hallgass, Náci, me beléd szúram!

— Szúrad ide né, az arradat... — s mutatta a helyet, hogy hova szúrja.

Magó Feri rájuk sem hederintett. Lába közé fogta a szurony nyelét, és egy hatalmas kacorral mindenféle cifraságokat faragott rája. A nyelve hegye piroslott az ajaka között, és a hegyéről egy-egy csepp hullott a térdére.

Náci elvette a vasvillát...

— Na, gyere ide te, avval a híres szuranyaddal!

— Macska, macska, macska!... Náci, páci... — csúfolkodott Varga Pista.

— Vortyika, voórtyika!... — feleselt vissza Náci a szekér alól.

— Rühes macska!... — kezdte vastagabban Varga.

— Rühes anyád!... — vágott vissza rá Náci.

— Ej, az anyád jóságát, há mé emlegeted anyámat? Nem tudad, hogy meg van halva?!... — Mászott keresztül a szekéren, nagy zakatával, hogy mindjárt megeszi a másikat.

Tudja az isten, hogy mi is lett volna, ha Lunyinas nem kondítja meg éppen abban a percben a harangot.

— Édes jó Istenem!... futott fel mind a három gyermeknek a keze egyszerre a kucsmáig, és abban a pillá-

natban leszállott közējük, mint egy hófehér szárnyú pilangó, a béke.

Kezdték kigyúlni a lámpák is. A szívek tele voltak valami jóleső, meleg feszültséggel. A harangzúgás rezgett, hullámozott, hömpölygött végig a falun imádkoztató erővel. A szürkületben mintha angyalszárnyak suhogtak volna, és valahol felcsendült frissen, ujjongó gyermekhangon: „Szívünk vígsággal ma bétött!”

Az asszonyok fehér takaróruhával a kötényükön, kipirosodva, a kemence mellett forgolódtak. A leányok vasalták az ünneplőket.

Az asztal sarkán aprópénz volt kikészítve a kántálónak, s a tálason bor piroslott a nagy hasú üvegkancsóban. Ki tudja, ilyenkor ki vetődik erre, jó, ha kéznél van.

— „Szívünk vígsággal ma bétött!”... — zengett egyszerre húsz helyen is, s hallani lehetett, hogy merre járnak a legények s merre a cengók. A legények vastag, zengő hangja úgy hallatszott ki a gyermekek közül, mint ha dongó zúgna a szűnyogok között.

A három gyermek együtt róttá az utcát. Ketten a drótlándzsával kísérték Nácit, mint a királyt vagy a rabot az őrizői. Varga Pistának egy csíkos tarisnya lógott a nyakába akasztva: Náci az apója disznóhólyag-zacs-kóját szorongatta a markában; a fenéken már zörgött jócskán.

— A kalácsot ne vegyük el, jó?... — ajánlta Varga Pista. — Kalács otthon is van. Aggyanak pénzt, má azt tudhatják, hogy a kalácsa nem lehet kifizetni a gyermektáncat!

— Ee kell venni!... — ellenkezett Magó Feri. — Régebben, azt mandgya anyám, hogy csak kalácsat adtak... Há ha nem adnának semmit?

— Akka nem is kántálnék.

— Sze nem is fizetésé ke kántálni, te!... — állott meg Náci a nagygazda Dudás kapujában —, má azé ke kántálni, hogy dicsérjük az Istent.

Belől az ajtón egy nagy, fekete kutya ugatott mérgeesen, s harapta a deszkát, mintha puliszka lett volna.

— E nem nyílik... — azt mondja Náci —, e bé van zárva.

— Gyertek, vessük ki a sarkából! — csikordult neki

mérgesen Magó, s — zupp! — egybe künn volt az ajtó az utcán.

Náci közből s a két lándzsás kétfelől szorították a kutyát fel a tornác felé. Hát éppen mikor felérnek az ablak alá, csak — nesze neked! — egybe elfűjják a lámpát, s néz rájuk az ablak feketén, mint a vak ember szeme.

— Hagy a fene a két szemit egye ki!... — átkozódott Varga Pista —, csak azé fűtta ee, hogy gyüttünk.

— Azé, hogy törje ki a nyavalya!... — áldotta bal kézre Magó is.

— Azért is, gyertek, vigyük ee az uccaajtóját — ajánlta Náci.

Egybe megfogták hárman, s a negyedik szomszédnál bedobták a ganédombra.

Azután úgy tíz óra felé mind a hárman berekedve indultak hazafelé az alsó faluvégéről. A gyermektánc forgott mind a háromnak a fejében, mint a vásári papírforgattyú.

— Téged eehagynak, Náci? — kérdezte Varga.

— Há téged?

— Ingem ee, csak pénzt nem ad apám.

— Nekem azt is adnak, ha ke.

— Há táncalni tudsz?

— Jabban tud, mint te — azt mondja Magó Feri.

— A seprűvel menyen éppe jól, de pantazni nem tudak, csak úgy, ha megfagózak valahuva.

— Na, gyere, lám, hogy tucc fardulni?... Letette a csíkos tarisnyát a hóra. Magó Feri fütyürölt, s nézte, hogy melyik tud jobban.

— Náci jobban menyen — állapította meg nagy hozzáértéssel.

— Tuggyan, de pitrazni nem tud. Na lám, mit kee mandani a lyánnak, ha kimész vele a setétbe?

Ezen sokat étődött Náci is, hogy mit is kell. Tizenegy esztendő volt. Lánytestvére nem volt, de még fiú sem. A lánykákat valami egészen más világba tartozó lényeknek tekintette. Már addig is szeretett közülük legalább hármat, de nem merte mondani senkinek, még ha más is mondta, tagadta vakulásig. Az egyiknek cukrot is vett,

de nem merte odaadni neki. Addig dugacsalta az anyja elől, hogy a háztalpa alatt megették a hangyák.

Leste eleget a legényeket is a lányokkal, de soha, egy szó nem sok, még annyit sem kapott el a beszédjükből, csak egy-egy csókot hallott, de már attól is kezdte rázni a forróhideg... Pedig ha már menyen a gyermektáncba, a pitrazást, azt tudni kell. Meg volt ijedve. Erre még nem is gondolt. De nem akart alól maradni Varga Pistán.

A másik csúfondárosan vihogott.

— Megkérded, hogy mit vacsarált, s hány tyúk vót tajós. Én, fíjú! Én már legíny vagyok. A tavaj a setétben még a nagylyányakat is megmarkásztam. Ijj, elig várom, hogy mennyek má a táncba... Rititi, tárará... — elkapta Magó Ferit, megforgatta, s aztán összebirkózva behengeredtek a hóba. Elkapták Nácinak is a lábát, s mászkáltak egymás hátán, mint a játékos kutyakölykök.

Éjfél táján elszenderedett a falu. A karácsony öröme telefolyta a kis házakat, és színültig töltötte az emberek szívét. Az ágyakból az első álom horkolása versenyre kelt a rotyogó káposzta zajával, míg a tűz világja piros meszelővel arany pántlikákat csikozott a falra, hogy a setétség nem győzte fekete festékkel.

Első napja reggelén Náci a pajtában még egyszer végigpróbálta a pontozást a tisztára sepert padlón. Egyéb ment minden, de hogy egy felszökésben kétszer összeüsse a sarkát, az nem ment a szentnek sem, csak úgy, ha megfogódzott az ajtószemöldökhöz.

Próbálta a villanyélhez fogózva. — Na, na... — örvendezett, mikor sikerült. — Most hagy lám, csak úgy!... — Felszökött, de már lefelé nem a végére, hanem hosszára találta az esést. A Rendes a zakatára hirtelen hátrarúgott, s csak úgy taláломra jól oldalba érte.

Mikor nagy nyegve feltápászkodott, megesküdt, hogy a két lába tőből száraggyék le, ha még megpróbálja a pontozást...

Vecsernyéig csendes volt a falu. Sehol egy kurjantás vagy muzsikacincogás nem taposott bele a karácsony hótisztaságú szentségébe. Úgy terült a falura, mint az éjjel esett hó; tisztán, töretlenül. De csak vecsernyéig, mert csak addig tart a lelkek karácsonya.

Vecsernye után, ha a falu felett végigsikolt a Csija hegedűje, abban a sikoltásban már benne van sok-sok elveszett leányság bűnbe szédülő első sikolya, tette készülő bosszúk vészes vijjogása, véres koponyák jajgatása, villogó bicskaélek csattanása, lánccsörgés és ügyvédek hangja, minden benne van abban a táncba hívó hegedűsikoltásban, mert akkor kezdődik a testeknek a karácsonya.

A gyermektánc Sánta Rebi nénnél volt, egy vén szalmásházban. A két cigánynak elöl az egyik sarokban három mosószékből volt ülés cövekelve. A hátulsó sarokban a vénasszonynak az ágya állott, kotlóstojással kevert festékekkel szép zöldre festve. A fal mellett kereken földbe vert cövekeken deszkaülés volt a szülők részére. Elöl a két kisablak között egy hályogos nézésű tükör, mellette kereken papírcifraság, s messzebb a falon cifra virágos, kakasos tárgyérok, az egyikben lobogó, s rajta: „Isten áldd meg a magyart!”

A két kezes a pitarajtóban állott. Hátuk megett úgy kucorgott a sütökemence, mint a szökésre készülő, összehúzódott macska, és felette álmosan tátotta nagy fekete száját a cserény.

Mind a két kezesnek bokréta volt a kalapjában, csináltvirágból és recésmuszkátából... Igazság szerint már nem is voltak gyermekek, mert konfirmáltak a múlt tavaszkor, csakhogy mivel mecsevézettek voltak, a legények nem vették be maguk közé őket; itt pedig ők voltak az elsők.

Írták a gyermekeket, melyik ahogy jött, mint a juhász a juhokat. De volt is mit írjanak, mert a nyolcesztendőstől tizenégy esztendősig ott volt az egész falu gyermeke.

A kicsik félénken közelítettek, mint a megriadt csirkék a keverthez. A nagyobb leánykák hegyesen, összefogózva, nagylányosan érkeztek. A cifra zsebkendőt kívántatóan biggyesztették a mellükre, s volt, amelyik vágott a kezeseknek a szemével, de olyan is volt köztük, aki már ismerte a legénycsók ízét is.

Még az elején érkeztek Náciék is hárman.

Magó s Varga Pista még voltak a tavaly is, de Nácinak, mivel akkor volt előbb, úgy zakatolt a szíve, mint

a szekér a fagyos göröngyökön. Ábrándozó, álmodozó természetű gyermek volt. Szerette a szépet, s mindent szépek szeretett volna látni. Érzékeny lelke kétszeresen érzett minden durvaságot. Egy ocsmány szótól már piros lett az arca.

A leánykák, úgy gondolta, tiszták, nálánál sokkal tisztábbak, és csak a szív legtisztább érzelmével érinthetők, olyanok, mint a rózsaszínű szifagomba, hogyha az ember durván, kézzel nyúl hozzája, egybe megvénülnek.

Nem mentek be mindjárt. Előbb körülszimatolták a házat. Benéztek az ablakon, s csak azután kerültek az ajtóhoz.

— Fizettek?... — állott eléjük a kezes. — Tánccas egy pengő. Tánccatlan nyócvan fillér!... Írjad fel őket!

Tánccosok voltak mind a hárman.

Magó Feri még megállott a pitarban, és nagy komolyan szembefordult a más kettővel. — Te, aztán ha valamijikbe baj lesz, mi hárman tarcsunk együtt!... — Avval legényesen, félrevágott kucsmával bé az elsőházba.

Bent az öreg Pitány bá húzta, hogy facsaró víz volt, és Sánta Rebi nén a puliszkkakeverővel védte a zöld festéket az ágyon.

Magó egybe meglátta Balló Katit, s addig húzódtak egyik a másik felé, hogy egyszer csak összeértek, mint két báránfyfelleg a nyári szürkületben.

Varga Pista a hátulsó sarokban elindította a pafazódás-játékot, amelyiknek az a neve, hogy „aggyad tujébb!”

Náci nézett szerteséjjel, idegenül a nagy lökdösődésben, csijjagásban. Úgy állott közöttük, mintha nem ismert volna egyet sem. Ezek az utcán s az iskolában mind másak voltak.

Pufi!!... Valaki jól pofon lepcsintette.

Néz hátra, senki se jelentkezik, hogy — ő volt. Megköpi a tenyerét, s — zupp! — azt sem tudta, hogy ki nek, de visszaadta valakinek.

A nagylánykák karéjba állva járták nótaszóra, s egyegy nagyobb fiú is kezdett nekibátorodni. Vacsoráig Náci is megpróbálkozott egy párban, de nem ment úgy, mint a pajtában a seprűvel, pedig nagy leánykát húzott táncolni, aki már rendes tánccos volt, de nem talált a lépé-

sük. Nem baj, gondolta, majd talál Kertész Rebivel, vele biztosan talál! Melege lett az örömtől, s végigborzongott a hátán, ha rágondolt, hogy tánc közben megfogja a derekát és magához öleli... Csak pitrazni ne kellene. Az isten verje meg... Mintha pitrazás nélkül nem lehetne szeretni!

Vacsora után megint egyszerre mentek hárman. Magó és Varga lándzsásan, Náci üres kézzel s tele keserűséggel, szemben a más kettővel.

— Én, ha ezekkel a rassz drótokkal gyűsztek, én többet nem gyüvek veletek!

— Na, há mi lel?... — bámult rá Magó.

— Mi hagy lejjen? De ingem nem ke hagy kísérjete. Én nem félek drót nékü sem. Tü, ha féltek, gyertek ketten, s én megyek egyedül.

— Igen, ha kísír anyád, Náci! Ne fé, má tudam, hogy még hátra is félsz egyedül eemenni a setétbe... Gyere csak egyedü, gyere! Aztán a patak alatt a prikalics csak — káps! —, s aztán nincs Náci... Nincsen kicsi macska.

— A Hárnyi kantarája mind azt mondja, hogy „vor-tyika, voórtyika”, s ha én is azt mandam a prikalicsnak, attó eefut.

— Mangyad, Náci! Nekem úgyse fáj.

Hirtelen elhallgattak, s megállották mind a hárman. Füleltek, mint három kopó.

Egyik kapuzábé mögül suttogás és mormogás hallatszott. Négykézláb, szuszogás nélkül másztak a kapu mellé, de hiába hallgatóztak, nem vehettek ki egy szót sem, de aztán annál többet képzelődtek. Varga Pista felmarkászott egy marék havat, s — zupp! — bevágta a kapuzábé megé. Aztán — szedd a lábad, gyermek! — meg sem állottak Sánta Rebi néinig.

A faluban itt-ott ének hallatszott. Egy-egy részeg kurjantás futott végig az utcán, élesen, mint az ostorcsatintás. Lányok csijjagtak a táncterem előtt, és a bőgő buffogása is hallatszott, szárazon, mint a tüdővészés vénember köhögése.

A gyermektáncban, bent rend volt, mert a szülők ültek kereken a fal mellett, és a szemük, mint a drótkerítés a csitkósrétet, úgy ügyelte a gyermekeket. De künn aztán szabad volt a világ.

Magó s Varga Pista bajban voltak, mert helyet kellett keressenek a ládzaíknak.

Kerülték a házat, hogy hova rejtsék el. Elöl a tornácban valami aprókenderféle volt. Bédugták alája.

— Né rá, igazi hejjet!... — azt mondja Varga Pista. — Én idehazak egy lyánkát... Ez éppen ajjan, mint egy ágy.

Náci úgy bámult rá, mintha a prikalicsot látta volna. Utálatos, gondolta, csak jár a szája, de melyik lyánka jü ide véle? S ha erővel hazza... én belészúrom a lán-dzsáját!... Félt még a gondolattól is, hogy egy lánykától kiteljék az afféle, de azért már előre irigyelte érte Varga Pistát.

Bent éppen pontozót húztak. Magó egybe beszökött, s rakta a pontot, hogy döngött.

Náci meglátta Kertész Rebit és elpirosodott, mint az alma a nap melegétől, s mikor a lyánka rámosolygott, nagylegényesen kihúzta magát, de a pontozást nem merte megpróbálni, pedig látta, hogy a lánykák előtt azok az elsők, akik pontozni tudnak.

Mikor a fordulót húzták, odaintette Rebit a szemével, úgy, ahogy a legényektől látta. Megfogta a lánykának a derekát, de a keze reszketett mind a kettő, amint fogta, s melege volt, hogy verte ki az izzadság. Előbb csak járták — kettőt erre, kettőt arra —, de ha meglökték, Náci egybe elvételte. Szeretett volna valamit beszélni. Valami erősen szépet, de nem tudta, hogy mit, s csak szoritotta némán a lánykát, hogy egészen magához húzta. Mikor egy kicsi helyet látott, beszökött a középre, és forogtak, mikor a nóta után, mikor előtte. De mások is csak úgy voltak. Lökdösődtek, taszigálták egymást. Filep Rózsit leverték a földre, Hegyi Jancsi, a táncosa ráesett. Kocsis Bándinak leesett a nadrágja, Rántás Borinak megütötték a szemét. Lärmáztak, sírtak, de Náci őrizte Rebit, mint a piros tojást, hogy ne érje semmi.

Mikor behúzták a párt, megölelte, mint ahogy szokás, s azt mondta nagy lihegve: — Rebi! Én úgy szeretlek tégedet!

A lyánka kipirosodott és felkacagott, de Náci nem tudta, hogy örömmel vagy gúnyosan, mert akkor már nem volt ott, szégyenlősen elfutott.

Másodnapján a templomban büszkén nézegette a piros papírrózsát és a rézzel hálózott muszkátabokrétát a kalapjában.

Addig mindig a papot figyelte a templomban, de akkor Rebit kereste szemével a leánykák között. Egybe meg is látta. A cifra varratos zsebkendőt kitette maga elé a padra, és annak a muszkátának a társa, amelyik a Náci kalapjában volt, a keze közé volt szorítva, úgy imádkozott.

Előbb a nagylányok kis tükröket tettek ki a padokra, és azokban nézték hátuk megett a karban ülő legényeknek az arcát.

Náci úgy gondolta, hogy ha Rebi is úgy csinál, mikor nagylány lesz, ő akkor igazán nem szereti, s megint a papot kezdte nézni.

Nappal nem sokat táncolhattak, mert egy-egy apónak is eszébe jutott a régi jó világ, s csak odaállott Pitány elé. Olyankor a vén cigány is mintha visszaszállott volna a múltba: szeme kigyúlt, a hegedűje ujjongva rikoltotta a rég nem hallott nótákat, s a nagyapák rogyant térde egyenesre rándult, hajlott dereka kiegyenesedett, és megfiatalodott egy fordulásig minden karácsonyban.

Vecsernye után, vacsorai táncbomláskor Varga Pista csak egyedül bandukolt hazafelé. Magó Balló Katit kísérte, Náci Kertész Rebit. Varga vitte két kezében a két lándzsát, de szívesen odaadta volna mind a kettőt a Náci bokrétájáért, ha neki tették volna. Ma este lecsalok egy lyánkát a szalmalyukba, gondolta, aztán akka hagy szoljan valamit Náci, sze ő még nem is pitrazott.

Vacsora után esmént hárman mentek a táncba. Már Náci sem érezte magát kisebbnek a másik kettőnél. De azért még mindig szerette volna, ha lett volna lándzsája neki is.

A Derce kapujában egy csoport részeggel találkoztak, összefogózva ellepték az utcát, és hadaztak az üvegekkel. Házasemberek, istvánózók voltak, de már inkább „Pali” volt az egész banda.

Tele volt már az egész falu dorbézolással. Szennyes lében olvadt fel az első nap szent tisztasága, s folyt a falun végig, befeketítve az emberek lelkét.

Mikor elhaladtak a részegek. Varga Pista elébe állott Nácinak: — Én is Pista, te is Pista. De aztán mű iszunk

is ma!... Hun az a pénz, ami megmaradatt a táncfizetésből?

Náci riadtan hátrált:

— Itt van, te, de én inkább vennék vele plajbászt, vaj... izé...

Azt akarta mondani, hogy Rebinek cukrot..., de elharrapta a szót.

— Én nem iszam, te, má ha anyám megtuggya, bacsarszijut hasít a hátambó.

— Há mé ne igyál... — kezdte biztatni Magó is...

— Csak egy kicsit iszunk. Tudad, mü ketten nem is menyünk bé. Varga kihazza, s att künn megisszuk, hagy ne lássa senki.

Elindultak vissza a nagytánc felé. A szövetkezet megett kórécsonmók voltak sorban egymás mellé rakva. Odahúzódott Náci Magóval, amíg Varga kikéri a bort.

Szép csillagos éjszaka volt, de a hold még nem bújt fel. A hó csikorgott, mint az új csizma, és az embernek ragadott össze az orra, ha szipogott.

Amint ott áll a két gyermek, egyszer csak hallják, hogy egyik kórécsonmó mellett ropog a hó, s valami susputa hallatszik.

Odahúzódtak éppen a rakás mellé, s úgy hallgatóztak, hogy melegük lett tőle.

— Jaj! — mondja egy leánynak a hangja —, itt meglát valaki!

— Ne fé, édesem! — dörmögte egy legény —, ne fé, má ha jü valaki, úgyis hallik, me csikarag a hó.

— Jaj, én úgy félek, igazán... még ne!... Hadd e inkább athan a pajtába.

— Ne fé, édesem!... Mitő, hogy féljé?... — Csókok csattantak, édes sóhajok... Magó meglökte Nácit. — Csak bá még ne jönne Varga! — Náci kimeredt szemmel bámult, és az arcán iszonyat és kíváncsiság tükröződött.

— Jaj, édes Feri! Ne, ne!... Eresszé... — könnyörgött a lány... — Sze te, jaj, ne kínozz!... Te úgysem veszel el sahase.

— Megvakujjak! Az Isten verjen meg ingem, ha ee nem veszlek... Édes, édes... — zihálta szinte hörögve a legény.

— Jaj, édes, édes, aranyos... drága... Ferikém... Jaj!... — aztán csak csókok és nehéz zihálás hallatszott és a kóré zörgése.

Náci kiszökött a kórécsonó megöl, s futott, mintha kergették volna. Ismerte a leányt a hangjáról és a fiút is. Ha más mondta volna, nem tudta volna elhinni...

Egy világ kezdett összeomlani benne. Rendre, darabonként omlottak a gyermeki lélek érintetlen tisztaságának csodás márványfalai, és egy másik fal kezdett emelkedni a való élet darabos köveiből, szürkén, feketén.

Magó Feri vihogva futott utána.

— Na, Náci, ijjent még nem hallattál!

— Bá ezt se hallattam vóna!

— Jó, hogy nem vettek észre, má Feri leütette vóna a fejünket. Az aztán legíny. De a lány... phi... Ha tudná az apja!

— Júnnek erre, te!... — hallgatózott ijedten Náci. De csak Varga Pista volt, kezében a literessel. Magó Feri elvette és kidugta.

— Híj, te, az ántiját, be jó szagja van... — tartotta az üveg szájára az orra hegyét.

— Na, Isten éltesse az Istánakat!... — meghúzta jól, és odaadta Nácinak. Mikor kiürült az üveg, odavágták a földhöz, ahogy látták a nagyoktól, és összefogózva elindultak fel a dombon a táncterem felé.

Mikor az ajtóhoz értek, összetalálkoztak Ferivel s a lánnyal. A legénynek büszkén félre volt csapva a rézbokrétás kalapja. A leány égő szemmel és kipirult arccal simult hozzája, alázatos ragaszkodással, mint akitől elvettek valamit, és attól félt, hogy ha a másikat megbántja, sohase kapja vissza. Náci szégyenlősen húzódott el előlük. Magó kiöltötte a nyelvét a lány után.

Ahogy beléptek a táncterembe. Varga Pistának egybe lekentek egyet. Lándzsástól együtt ijedten húzódott az asszonyok háta megé.

Elöl egy csoport fiatal részeg ember került kereken a cigány előtt, és azt követelték Csijától, hogy húzza mindegyik nótáját, de egyszerre. A cigány húzta egyfelé, a kontorás másfelé és a bögös megint másfelé. Közben jött még egy részeg csoport. Azok azt követelték, hogy: —

Akik rég benn vannak, azok mast hátra... Az anyyuk ragyogóját!

A lányok és menyecskék ijedten állottak fel kereken a fal mellé az ülésekre.

A régiek nem akartak engedni. Az újonjöttek már-már verték az üvegekkel a gerendát.

Régi haragosak voltak mind a két csoportban. Már rég várták a karácsonyt, hogy leszámoljanak. Nézték egyik a másikat keresztbe álló szemekkel, mint a döfös bika.

Az öles termetű Harmath Jóska meglökte Pázsint Gyurit, hogy még ötöt sodort hátra magával. Egy elérte a lámpát... Aztán a setétbe...

— Nyomjad az ódalát!...— ki, akit érhetett. A három gyermek ijedten menekült ki az udvarra, de kitódultak a verekedők is.

Feri, a rézbokrétás legény a szeretője bátyját fogta, és öklelték egymást orrba, szájba, ahogy érték. A leány kétségbeesve tépte őket kétfelé, és közbül állott, hogy inkább üssék ötet.

Feri lekapta a rézbokrétát, földhöz vágta és rátaposott, még rá is köpött.

— Nesze, te, nesze, te kapca, a bokrétád! — avval kikapta a Magó Feri kezéből a lándzsát, és a nyelvvel úgy találta föbe a másikat, hogy egybe elöntötte a vér.

A leány nem látta a bátyját, pedig előtte esett el, csak az összetaposott rézbokrétát nézte, s állott sápadtan, némán, mint egy halott.

Az első csoport: Harmath Jóskaék széjjelverték a Pázsint-bandát, de úgy, hogy kettőt úgy szedtek össze elnyúlva, a többi pedig elfutott.

Harmath Jóska eldobta kezéből a Varga Pista törött lándzsanyelét. De a bakter felvette, és eltette, hogy legyen, ha — törvényre kerül a sor. Meggyújtották az újonnan hozott lámpát, és folyt minden tovább, mintha semmi sem lett volna.

A három gyermek többet nem mert bemenni. Elindultak vissza a gyermektáncba. A Magó Feri lándzsája Nácinál volt. A Vargáé a bakternél. Némán kullogtak az utcán. Lelkükre ráfeküdt a nagyok lelkének szennyesége. A Pusztakertnél a bokrok mélyén húzódva megismerték a Szabó Jóska feleségét egy emberrel vagy le-

génnyel, de nem mertek arra menni, mert féltek, hogy az ember agyonüti valamelyiket. De már nem is voltak éppen olyan kíváncsiak.

Nácinak már volt lándzsája is, mert Magó Feri azt mondta, hogy neki nem kell. Legyen akárkié!... De már Náci előtt sem volt annyi értéke, mint mikor csak a más kettőnek volt. A cifra nyelet még lehet használni botnak is — gondolta —, és végighúzta kezét tapogatva a cifraságokon.

A keze ragadós lett valamitől. Nézi: hát vér... csupa vér a keze. A lándzsát behajította a patakba, és a fagyos hóval tisztára mosta a kezét. Szédült, hogy szinte tántorgott. De nem tudta, hogy a bortól vagy a sok minden másegyébtől.

A gyermektáncba Varga azt ajánlta, hogy álljanak meg a pitarban, és csipdessék a lyánkákat, ha jönnek ki a setétbe. Náci nem akart. Félt a lyánkáktól, vagy nem tudta, mitől, még ejsze Vargától is a setétben. Bément, megkereste Kertész Rebit, és elhúzta táncolni. Már nem reszketett a keze a leányka derekán. Kíváncsian nézte, mintha a lelkét kereste volna. A lányka félre kellett fordítsa a fejét a nézése elől, úgy nézte.

Vajjan te is ajan leszél? Vagy má ajan is vagy? — kérdezte tőle a gyermek lelke a szemén keresztül.

Mikor behúzták a párt, kimentek ketten, de nem állottak meg a pitarban, hanem kimentek az udvarra.

Egy csoport gyermek éppen akkor kísért egy leánykát a szalma felől, és kiabáltak utána mindenféle csúf ocsmányságot. A lányka sírt, és felelt vissza átkozódva. Háttul Varga Pista sandaralt, és kacagott a markába.

Elöl mentek, a tornác felé... Ott a berzókán Magó kínozza Balló Katit. A lányka körmölt és harapott, de közben beleegyezően kacagott is. Náci odaszökött s félrekapta Magót. Kati durcásan felszökött és beszaladt, Magó csak nézett és tátozott értelmetlenül, hogy — Náci mit lelte? Aztán szó nélkül felkelt, és lassan bement a táncba.

Náci a pitarban megállította Rebit, s félrehúzta a sütőkemence felé. Már nem félt a leánykától, inkább valami egyébtől félt, ő sem tudta még, hogy mitől. Tizenegy éves volt, a lányka tíz. Magához ölelte. Nem tudta, hogy

mit szóljon, de az ajakával megérintette a leányka homlokát.

A száját csak majd ha konfirmálunk azután, gondolta. De a lányka kínálva emelte fel az ajakát.

E sem különb, mint a többi! — döbbsent a gyermek lelkére feketén az utálat.

Fanyarul megcsókolta a feléje nyújtott ajkat. Aztán ellökte magától a leánykát, ráborult a sütőkemencére, és zokogott, sírt keservesen, mintha a lelkét veszítette volna.

Künn éppen éjfélre szólották a kakasok, és amikor elhallgattak, már karácsony harmadnapja volt.

Nagy ez a föld, s olyan, hogy nem tudja senki, milyenek látja a másik, mert az ember, ha nyomorúságon keresztül nézi, mást lát, mint a jó élet melegéből kitekintő. Az éhezettnek, hiába mutatsz virágos rétet, mert csak a sóskát látja rajta, s hát még az, akinek nincs hova a fejét se letegye rája, mint Útmarti Jóska, mikor az a téli éjszaka rászakadott volt.

Már négy nap óta rótt a havat, lépte a földet, nehéz, fáradt lépésekkel, mintha azt mérte volna, hogy kinek mennyi jutna belőle, ha már egyszer igazságot is teremne a föld.

Vékony városi gúnya volt rajta, lábán félcipő, s a vállán egyedüli terhe, az a keserves húsz esztendő, ami születésétől fogva rárakódott.

A nap fénylett felette, de nem melegített, csak a zúz-mara hullott csillámpolva. Fényes gyémánt hoszpák lepték be hidegtől meredt szőrszálait, s amint feltekintett, könny csillogott a szemében.

Reszelik a napot, tekintett az égre keservesen. Szúr, mint a vasreszelék, simította be keze fejről a kicsi jég-szilánkokat. Simítása nyomán elfehéredett a bőr, de hirtelen befolyta megint a szederjesség. Rálehelt tehetetlené görbült ujjaira, és összedugta kezeit a két kabátujjba.

Ameddig ellátott, fehér volt minden. Az ég is inkább fehér, mint kék, s nem szolgált messze a nézés, mert az ég és föld között villogó, szürke függöny libegett, s ahogy a nap haladott nyugat felé, úgy jött mind közelebb az ember szeméhez. Háta megett fekete foltként maradt el a falu, de úgy maradt szívében is a foltja: látta a kéményekből szálló ölelkező füstöt, érezte a hirtelen záródó ajtókon kiszivárgó ételszagot, de nem volt egy küszöb, amelyen mind a két lába belül került volna.

Mit akar?!... — nézték idegenül, s még a kutyának se szólottak, csakhogy hamarabb mentődjenek tőle. Szemük tele volt gyanakodással. Érezte, hogy félnek tőle. Féltik kicsi, összekuporgatott melegüket, filléreiket a pár-

na alatt, nézésétől a bölcsőben fekvő kicsi gyermeket, a fiatal leány pirosságát s még a tehén tejét is a pajtában... Féltették mindenben a maguk életét, s úgy nézték őt, mint aki ellenség, aki után a baj sompolyog, s nem adtak egy falás kenyeret, hiába ígérte a fizetést érte...

Elszégyellte magát, mikor a pénzre fordult gondolata, sze egy vasa sincs, ütődött meg aztán... A határnál maradt. Ott, mikor futott. Becsúszott az oldalon, s ott maradt. Vissza nem mehetett, mert futni kellett... Löttek. Hallotta a golyót is: sípolt vinnyogva a füle mellett. Futni kellett. Pedig akkor nem is gondolt semmit, csak az élet mentette a testet, anélkül, hogy a test tudta volna, hogy mit is csinál, csak futott, amíg egyszer már nem hallott semmit hátul, s akkor megint a test örvendett a megmentett életért; de... azért adhattak volna — tért vissza gondolata a falura. Bánta, hogy miért nem vette ki a gyermekek kezéből a tejfelt, amint vitték csuporban az utcán, egyik háztól a másikig, hogy legyen mindenkinek karácsony napján a tölteletes káposztára. Mégiscsak jók az emberek, sze azoknak vitték, akiknek nincsen, szégyellte el magát gondolatbeli rossz szándékáért, s mérekezett lelkén a két ellenség, mint gyerekek az ütőfával laptázás előtt.

Lába alatt csikorgott a hó, s az árnyéka elvetődött anynyira a fehérségen, hogy nem láthatta a végét.

Szán jött szembe vele, énekesen csilingeltek a lovak csengői, s lombos szőrű pokrócokban két fiatal melengette egymást.

— ...Csak egy karéj kenyeret! — mondta ki hangosan gondolata végét, és amíg a szán közeledett, abba igyekezett, hogy barátságos legyen az arca. — Hóó! — állott a lovak elé.

A fiatalasszony felsikoltott, s az ember megmarkolta a fejsze nyelét.

Csak egy falás kenyeret! — akarta mondani Útmarti Jóska, de valami úgy megfogta a torkát, hogy csak szaggatott hörgésféle tépődött ki a melléből.

A szán felé indult. Szederjes ujjait az asszony felé nyújtotta. De az reszketett rémületében, s nem értette a

kérő szót, csak a kezét látta, mely görbült ujjakkal feleje nyúl.

— Kenyeret!... Jó ember vagyok... Megküldöm az árát, ha dolgozok — beszélt szakadozottan a legény.

Az ember kihúzta az ülés alól fejszéjét, amit elébb még nem mert mutatni. Hátha pisztolya van? — gondolta. De ahogy látta a legény nyomorult állapotát, egybe megnőtt a bátorsága.

Kinyúlt az asszony is. Kerek, eleven szemével sajnálkozva pászmázta végig, aztán lenyúlt a tarisnya után, de hogy előbbi ijedtségét ne hagyja bosszulatlan, ágálva megkérdezte a legényt: — Az úr kúdos, ugyi!?

A legényen pirosság ömlött el, s nem tudta hirtelen, mi történt, csak azt látta, hogy a két ló megszöki magát, a szán sikoltva menekül, az asszony magára kapja a pokrócot, az ember nyírja korbáccsal lovait, s már jó messze járnak tőle.

Valami kiesett a szánból: az asszony megtántorodott, mikor megrándult, s elhajintotta messze a hóba.

Útmarti Jóska érte indult, felvette a gérmedt, nagy darab kenyeret, s bédugta a kabátja alá, hogy engedjen a fagytól.

A szán után nézett, látta, hogy az ember felesége felé hajol, érezte, hogy róla beszélnek: az ember hátra is fordul, és visszafenyeget a fejszével, aztán diadalmasan szánkáznak a falu iránt.

Valami fekete forrás indult meg benne. Előbb érezte, hogy szorul a melle, aztán nem érezte a hideget, két vakszeménél tompán dobogott valami. Valami láthatatlan súlyokbot. Ökle és foga összeszorult, s szaladni kezdett a szán után ...

Ölni akart.

Ha eléri, vadállat módján tépte volna széjjel őket, vagy bárkit, aki ember kerül eléje.

Egy megfagyott marhaganén elbukott, s mire nehezen feltámbályoskodott, nem volt sehol a szán, csak a csengők kacagtak valahol messze.

Ijedten állott meg a nagy, fehér csendben.

Hirtelen úgy érezte, hogy valaki üldözte, s csudálkozott, hogy nem látott senkit sehol.

Feje felett két varjú károgya húzott a falu felé. Az út

szélén egy borzas pacsirta tipegett csipogva. Lába előtt széttörve hevert a kenyér, s ahogy rátekintett, megborzongott önmagától.

Összeszedte a drága morzsákat, s nem mert a falu felé nézni, mintha nagy, valami égreakiáltó vétket csinált volna az emberek ellen.

A nap félig elsüllyedett a föld megetti végtelenségbe, s amint nőtt az árnyék, martok, hófúvások úgy kezdtek látszodni, mint futkározó, kék üveghullámok.

Hova legyek? — nézte a közeledő éjszakát Útmarti Jóska. Azelőtti két éjszakán egyikén egy szolgálégény osztotta meg vele a jászolalját, másikon egy jólelkű gazda adott szállást: igaz, hogy délután fát is vágott érte, de hát a szolgálégénynek is segített vakarni, s a gazda még ételt is adott. Megfagyok! — rázkódott össze a vinnyogó szélben, és mint a megriasztott állat, úgy indult szaporán, remegő inakkal végig az úton.

Távolról kutyaugatást hallott, de már egy órája, hogy hallja, s még sehol egy ház, egy lélek nem látszik, csak a setétség lesz mind sűrűbb, s a szél mind hidegebb.

Egy helyt az út szélén szalmaszakasz volt, négyszegletű, jól betetejezett, hatalmas rakás. Tetején mint csipkés szélű fehér abrosz, feléig nyúlt a hó felülről, és a déli oldalán jégcsapok lógtak: orgonasípok, de olyanok, melyen a halál leheletétől megfagyott a csermelyek éneke.

Útmarti Jóska nekitérdelt az aljának, s kezdte fűrni magát belé a szalmába. Nehéz volt a megrokkant, letapult szálak közt helyet fűrni, de mikor egy óra múlva, jó másfél méter mélyen fekhelyet vájt magának s megpihent, még örvendett is a munkának, mert jól kimelegedett tőle.

Na, hála istennek, helyem van az éjszakára! — dörzsölte kimelegedett ujjait. Aztán megette kenyérének felét, de attól megint megfázott, mert a közepe még jeges volt a fagytól. Lehúzta csonttá vált cipőit, lábát belérgudosta a szalmába, még megette a maradék kenyeret, aztán kezdte bétömni a teste után maradott nyílást.

Mielőtt bedugta volna egészen, még egyszer kitekin-tett az út felé. A határra ráborult a csendesség, a hóba lassan ivódott be az éjszaka feketesége, s a levegőben mér-ges fogú, hegyes nyelvű hideg sziszgett.

Nyomdoka mint setét pontozás látszott a havon, kísérte egész a szalmaszakaszig.

Az az enyém a világból... Az már nem lehet senkié, nézte a hóba pecsételődött nyomait. Annyim van. Arra mindenki azt mondja, hogy az enyém: még ha tagadnám is, rám bizonyítanak... Reggelre azt is befújja a szél! — sóhajtott keservesen, s egy szalmacsutakkal elzárta a nyílást.

Összekucorodott a lyukban, vizes harisnyáit maga alá rakta, s lehelte kabátja megé a meleget.

A szakaszban álmodó nyári virágok, burjánok szagát verte fel, azok aztán megbolygatták szívében nyugvó emlékeit. A setétségből, amint bámult nyitott szemmel, képek indultak, villogtak el lelke előtt; az anyja legelébb, feketében, sírva. Ha nem látta szemtől szembe, mindig úgy képzelte maga elé, mint akkor látta, mikor jött a hír az apjáról, hogy meghalt a háborúban. Aztán testvéreit látta, gazdáját, kinél inas volt, suszterinas Marosvásárhelyen, aki tanította volna, csak hát hiába tanítják arra az embert, amit még a más kezében sem kíván nézni... A kalapácsokat, vasszerszámokat szerette inkább... Az ügyes, karcsú nyelvű szegelőkalapácsot... Jó ember volt a mester, ha ütötte is, csak úgy, hogy nem fáj az még egy percig sem, emlékezett, de a mestert is mindig csak úgy látta, mint akkor, mikor beléült volt az árba: ott volt a kicsi székjén, s beléült a mester. — Juj! — mintha látná, hogy szökött fel, s forgott a szeme, hogy csúf volt nézni... Mind csak azt mondta, hogy „ár a fenekem! ár a fenekem!”... Még a mesterné is azt értette, hogy árva fenekét jajgatja a mester. Elkacagta magát.

Jólesett a kacagás, de megijedt tőle, s a kép is elszakadott... A gyár kimaradott emlékezetéből, mert a jó olyan, mint a tiszta víz, nem marad semmi folt utána, de a rossznak nyoma van, s érzik egy életen keresztül. A katonaság Krajovában, a szökés, s azóta erre az egész hét. A képek elértek a szalmaszakaszig, ott setétséggé váltak, és kezdtek szorongatni.

Szemét lehunyta, de nem tudott elszunnyadni.

Amíg emlékei voltak mellette, csendet érzett, de ahogy jelen helyzetébe rogyott hangok vették körül: susogás,

zörgés, mintha a szalmaszálak, összetört virágok sóhajtoztak volna.

Hallgatózott, s tisztán hallotta, hogy egér rág nem messze tőle.

Kettő van, hallotta a cincogásukat is, s csudálatosképpen örvendett. Örvendett, hogy más életet is érzett a magáé mellett. Sze az élet olyan, hogy... gondolkozott rajta, de nem tudott a végére jutni az ijedség miatt. Hátha farkas vetődik erre? — húzódott össze rébédezve, s még szuszogni is csak lassan mert, hogy tudjon jobban hallgatózni.

Hallott is mindent, de leginkább a szíve dobogását, s addig hallgatta, amíg lassan halkult, és aztán szépen átváltozott: a bölcsőtalp ütemes rengését hallotta már, anyja fél lábbal, fekete gúnyában följe hajolva ringatta...

Aludt összekuporodva. De a kínos életű embernek még az álma is csak riadalmat, keserőséget terem zavaros összevisszaságban.

Útmarti Jóska egyszer csak világosságtól vakult, s arra ébredt nagy ijedséggel, hogy jaj istenem, ég a szalmaszakasz.

Mikor kinyitotta szemét, csak a setétségbe nézett. Vak rémuléssel fel akart szökni, és amint nem tudott, még inkább beléje állott a féltés.

Kiáltani akart, de egy szalmaszál éppen a szeme végébe fúródott, s amíg törölte sziszegve, eszébe jutott, hogy hol van.

Mire kibújt, a nap már jó előre volt. Az égen szürke fellegek rongyolódtak, s árnyékuk futva törölte a hóról visszaverődő napsugarakat.

A hideg dühösen szökött neki minden oldalról, s egybe elszedte kicsi melegét, amit a szalmában gyűjtöttek hitvány gúnyái. Egy óra múlva úgy rázta a reszketés, hogy fogai citerázva verődtek össze.

Az úton nemigen jártak emberek, és ha találkozott is eggyel-eggyel, mind úgy nézték, hogy csak súlyosabb lett tőle az útja.

Szeméből csörgött a könny, a hideg és a keserőség miatt. Csontjai, úgy érezte, hogy csikorognak a forgókból,

s azt gondolta: Na, Jóska, nem leszel te addig ember, hogy elérhesd a várost!

Oda igyekezett, mert az volt az eszében, hogy ott, ha dolog van, hát ő nem fél semmitől. Sze minden munka, ami becsületességgel jár, csak elébb viszi a világot, számította, és sietett keresztül a falun.

Karácsony szombatja volt. A házakból kalács szagja érzett, s az emberek arcán kivirágzott az innep öröme. Ha találkoztak vele, nézték, mint aki rossz szándékkal jár. Hitvány, városi gúnyája úgy árulta, mintha a veszedelmet vitte volna két lógó, görcsös öklében.

Egyik percben szégyellte magát a világon, s szidta azt, aki legjobb volt hozzá a földön, az anyját. Másik percben sarokkal, körömmel kívánt nekimenni az embereknek, hogy neki is juthasson hely a földön, de mind csak magát emésztette keserű méreggel.

A legutolsó háznál benyitott, hogy bár egy ital vizet kapjon, mert a hótól már hangja sem volt, és nyelve megpuffadt a hólé hidegétől.

— Mit akarsz? — nézte szigorú szemmel a gazda, s állott eléje, hogy a lábát se tehesse a tornác lépcsőjére.

A legény úgy nézett rá, mint az idegentől megalázott kutya.

A gazda egy fokkal feljebb lépett a lépcsőn.

— Én is erre a földre születtem — szólott a legény, s hangjában parázs volt.

— Nem én voltam apád — nézte a gazda, s várták, hogy melyik nézi előbb a földet.

A legény megfordult, és indult ki az utca felé, összeroskadt vállakkal, meghajolva.

— Gyűjen vissza! — szólott ki egy vénasszony az ajtón.

A legény megállott.

— Gyere, sze látom, már mindjárt meggérmedsz! — biztatta anyásán, mikor látta, hogy kételkedik a legény. — Ked is ember! — fordult az ura felé. — Elküldené, most karácsony szombatja fejibe!... Na hát hunnét gyűössz? Fázol, ugyé?... Jaj, be hitvány gúnyád van — beszélt a legényhez, s biztatta maga előtt befelé.

Útmarti Jóskának a szíve táján elkezdett melegedni, s aztán a két szemén buzgott fel a forrás: nekifogott sírni,

mert úgy teli volt keserőséggel, hogy ha nem sír ki belőle, még annak a kicsi jóságnak sem érzi az ízét, amit az asszony juttatott neki.

Kérdezték, s ő felelt. Jól tartották kaláccsal, és sajnálták is, de mikor menni akart, csak avval marasztották, hogy: né, a nap éppen suhadóban van.

Serényen szürküledett, mert a fellegek egymás alá gyűrődtek, hogy szinte érték a földet. De Útmarti Jóska el akarta érni a várost, még karácsony éjszakáján, s hogy a gazda rövidnek ígérte az ösvényt hegy iránt, el is indult rajta.

Az idő meglágyult. A zúzmaracsipkék rongyosan szakadtak fákról, kerítésről, sűrű varjúcsapatok keringtek nagy károgra, s egy-egy hó pilinkélt lágyan.

Az útnak nem tudta hányad részét, de az időből két órát már letaposott. Setét volt, hogy csak a havat látta. Hallgatózott zaj után... A hulló, zizegő hónál nem hallott egyebet, de az már térdig ért, mert az ösvény valahol huncut hajlással kitért lábai alól.

A setétben nem tudta, merre van előre, merre volt hátra. Ment már addig, hogy azt hitte, leesik a világ végén. Időérzéke kilendült rendes útjából, s végtelenségnek mérte az éjszakát. Tele volt riadalommal.

Megállott... Csak a hó... Egyéb semmi.

Egy bokros helyet farkascsordának nézett, s azzal nekiindult futni. Futott, amíg egy hófúvásba beléesett derékig.

A feje csúful zakatolt, és kialudt benne minden értelem.

Bejutott egy erdőbe. Ritkás, szálas erdő volt, s az ágak, mint rosszakaratú szellemek, kutyaságból hódarabokat vetettek a nyakába.

Egyszer hallja, valaki azt mondja: — Né, né, ott mozog!

Valami állat futott el mellette, s aztán két lövés...

Belévetette magát a hóba... Várt egy kicsit, aztán felzökött, és futott a lövés iránt.

Ott emberek vannak, számította, s mikor futott egy jó darabig, meg is látott két fényes pontot. Tőle talán ötven lépésre voltak. Úgy nézte, hogy két cigaretta tüze égeti belé világát a setétségbe, de hiába futott, mert semmiként nem jutott közelebb hozzájuk.

A káromkodásból rég kifogyott, s elkezdett sírva imádkozni, de akkor: még ki sem mondhatta Isten nevét, mert egy nagyot villámlott, s úgy érte föbbe valami, hogy csak hengeredett bé egy meredek oldalú árokba.

Nem tudta, meddig volt ott, de mikor kimászott, következő utat érzett a lába alatt.

A két cigaretta tüzét nem látta többet, de helyette ott volt az út, rajta két nyom azon frissen.

A havazás kezdett aprózódni, és helyenként egy-egy csillag villant ki a fellegek közül, s ahogy tisztult az ég, úgy erősödött a hideg ereje.

Útmarti Jóskán facsaró vizes volt a gúnya. Kívül az olvadó hó, belül az izzadság áztatta keresztül, s a hideg már kezdte próbálgatni, hogy csonttá szorongassa rajta.

Egy fél órai út után meglátott egy kicsi házat, belől az úton, egy mart oldalán. Lépcső vitt fel hozzája.

Zörgette az ajtót, de senki... Egy szó sem hallatszott belülről.

Lassan lenyomta a kilincset, s belől lépett.

Megállott, nem is szuszogott, de semmit sem hallott.

— Alusznak?! — kérdezte, s fogta a kilincset, hogy ha szükség, futhasson.

Semmi, csak a csend...

Elébb lépett.

...A házban hideg volt, szuszogást nem hallott semmit, úgy érezte, hogy valaki mindjárt nekiszökik a sötétben.

Az asztalba botlott, s amint végigtapogatta, gyufát lelt rajta.

Háta megett valaki nyúlt a nyaka felé...

Hirtelen elhúzta a gyufát, s hátrafordult, de nem volt senki, csak a ház üresen.

Meggyújtotta a falilámpát, és egy pokróccal eltakarta az ablakot, aztán ételt keresett, de nem volt semmi, még edény se a házban, csak asztal, kemence s az ágy, de azon még volt egy pokróc. Elvette avval, hogy megvárja a reggelt.

Lefeküdt a kemence mellé: az ágyba nem mert. De a földön se volt nyugta. Ahogy hunyta be a szemét, lépteket hallott, s ajtó döngtetést. Addig ijesztgette magát,

hogy egy idővált már nem győzte, és felkelt, hogy menjen.

Kint már virradott. Várost nem látott sehol, de egy falu ott volt, nem több, mint háromszáz lépésre tőle.

A kéményekből füst szállingózott, marhák bögtek, és a karácsony örömet ragyogott be a kicsi házak ablakán.

Az utcán separték a havat, amikor Útmarti Jóska beérkezett, s amint meglátták, megálltak a sepréssel, nézték... Olyan volt, mint a megtestesült szerencsétlenség.

— Annak sincs karácsonya — hallotta a háta megett.

— Rossz a világ — mondta egy másik...

— De lehet ő is — ítélte harmadiknak az egyik, aki nek nagy, kajla bajusza volt, és aztán hallgattak egy kicsit.

— Karácsony még a raboknak is innep: állítsuk meg, lássuk, miféle ember — vetette fel valamelyik, s a legény úgy hullott bele a karácsony örömébe, mint viharból menekült pillangó a napsütés útjába.

Kérdezték, hogy honnét való, s mikor lépett a nyomorúság útjára? Aztán szidták a világot s az urakat, hogy mért nem csinálják úgy, hogy minden ember élhessen — sze ők megtehetnék, ha eccer olyan nagy tudományuk van. De csak arra használják, hogy nyúzzák azt, aki nem járt iskolákat.

Nem tudták, hogy miként osszák. De mégis, akihez elment, megállította a tornácban, s kérte, hogy ő mindent elhiszen, de éppen azért, hogy rossz a világ, mutassa meg az írásait.

A kerten szomszédok néztek át, s szedték le a gúnyát, ami szem előtt volt a térítón. De a karácsony jótállott az írásért, és megnevelte Útmarti Jóska hitelét.

— Üljön ide, a kicsi székre — ültette a háziasszony, de csak hátul az ajtó mellé, s ügyelt, hogy gúnya ne kerüljön közel hozzája.

Leült. De ha azt mondják neki, hogy üljön a tüzes kemencére, ejsze azt is megtette volna. Gondolkozni se tudott már, csak ült, mint akinek esze veszett, s reszkett, amint a sok hideg borzongott ki belőle.

Cipőiből tócsák olvadtak, és feláztatta a frissen tapasztott agyagot.

Az asszony haragos szemmel nézte, s valamit morgott az urának.

— Eriggy, hozz szárazat neki! — parancsolta az ember.

— Aztán jobb gúnyát nem kaptál, mikor elszöktél? — fordult a legényhez. — Sze az ilyen öltözetben tél idején Krisztust is cudarnak ítélnék.

Csak egy nagy sóhajtás volt a kérdésre a felelet.

A házban kezdett súlyosodni a levegő. A gazda gyanakodva nézte Jóskát, s az érezte, hogy hazugságba súlylyed karácsony ünnepe.

— Menjen a pitarba! — küldte az asszony. — Itt a gúnya, s mindjárt viszem a vizet is. Mosdjék s öltözzék, legalább érezze, hogy innep.

— Köszönöm, amíg megfizetem! — morogta az elkihozódott legény, hirtelen lehajolt, s megcsókolta az asszony kezét.

Ajaka hideg volt, hanem a csóknak olyan hatása lett, hogy az asszony egybe a gerendáig nőtte magát; hiszen még ember nem csókolt kezét neki, s a hiúság olyan madár, hogy ha bántják, tüzet tojik, és ha jól tartják, szeretetet énekel érte.

Útmarti Jóska öltözött a pitarban. Alól már száraz gúnya volt rajta, s az asszony zörgetett, hogy mosdóvizet tegyen. Könyökkel lenyomta a kilincset, s belépett, de amint Jóskára pillantott, elsikoltotta magát, mosdótálját védekezőleg maga elé tartotta, s hátrált ki az ajtón. Kiáltására futott az ura is, kezében a nagy disznóölő kés, de az ajtóban ő is megállott, s nézett kimeredt szemmel, mint a szélütött.

Útmarti Jóska nem tudta, mire vélje rébédezésüket, s nézte, hogy mért kell félni tőle... Keze fennakadott a levegőben, álla leesett, szemében rémület csudálkozással zavarodott, amint ingére tekintett.

Fehér inge véres volt. Véres, olyan, mintha megferegett volna benne.

Levetette, sebeket keresett magán, de testén sehol nem volt még egy karcolás se.

N... — valamit mondani akart, valami nagy, igazságos esküt, hogy ártatlan, hogy mindenki csak neki vét, de ő nem. Nem ártott senkinek!

Hangja nyögésbe fulladott, s csak jó későre mondta csendesén: — Ha félnek tőlem, menyek — s kezdte bontani magáról a szárazgúnyát.

— Nem!

— Nem félünk, maradjon csak! — mondták egyszerre mind a ketten, s jelentősen összenéztek. — Mi csak az Istentől félünk — tették még utána maguk biztatásaképpen, de az asszony nem mert belépni a pitarba, s csak úgy tette le a földre a mosdótálját.

Útmarti Jóskát asztalhoz ültették, ételt tettek eléje, s a gazda kínálta sűrűn itallal, de nem ült melléje, szemét se vette le kezéről. Felesége hárászkeszkenyőt vetett vállára, s mintha sietős dolga lett volna, futva ment az utca felé.

Az idő tiszta volt. A hó ragyogva verte vissza fényes sugarak millióit, a szívekben öröm bizsergett, s meleg házakból templomba készülődtek az emberek. Még a betegek is érezték, hogy ma szeretet született a világra.

Az asszony futva ment a csendőrség felé. Hárászkeszkenyője feketén libegett futtában, mint károgó varjú szárnya, s Útmarti Jóskát harangozáskor két csendőr kíséerte végig a falun. Rongyos, városi gúnyája, véres inge hóna alá volt fogva, úgy ment közöttük sápadtan.

A falun mint hideg fekete kígyó futott végig a hír, hogy Csulakék gyilkost fogtak, s hitte is mindenki, amíg az ünnep harmadnapján egy újságból azt olvasták a papnál, hogy „F... faluban véres ingű embert fogtak el a csendőrök. Amint kiderült, az ember soha senkinek sem ártott, de neki annyit a világ, hogy egy éjszaka vért izzadott kínjában.”

Nevet nem írt az újságíró. De Csulakné Útmarti Jóskával álmodott azon éjszaka, s tisztán hallotta, mikor azt mondta: „Ne bennem keresd a rossz embert. Keresd azokban, akik elfogják más elől a föld s az élet javait” — azzal eltűnt. De hónapok múlva pénzeslevelet vitt a postás.

Útmarti Jóska küldte a gúnya árát.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Erdélyi Magyar Adatbank]

VISSZAPILLANTÓ TÜKÖRBEN
(1945—1976)

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A legelőn kifelé, fel a hegynek, hallgatva mentek.

A Papösvényén, martos, szakadékos helyen haladtak egymás után. A gazda elől, hátrább egy kaszahosszal a napszámos.

Hallgatva mentek.

Árnyékukat élesen rajzolta ki a hold a martok oldalára, de a hegy élén fent már megrepedt az éjszaka, s mint egy nagy fekete tojásból, kezdett kikelni belőle a hajnal.

Alant, a gödrökben még csend kuporgott. A Telekútról egyetlen szekér zörgése permetezett a fülükig.

— Elhallgatott a szekér — horkant fel a gazda. — Most biztosan fölszedik a lucernámat — bosszankodott tehetetlenül.

Megállottak, néztek a hang iránt, de nem láttak az útig.

Figyelve hallgatóztak.

— Onnét viszik, ahol van — szólt a napszámos, és volt valami káröröm a későn kelt szóban.

A gazda elindult.

Többet nem szóltak. Nézték az ösvényt és mentek.

Éles, reggeli szellő libbent néha, s játékosan dudált a vízholdó légej száján. A légej szája rozsdás, elvágott gyűszűből volt, s olykor víz loccsant belőle a napszámos háttára.

A gazda hátán kaszanyélre akasztva lógott a tarisznya. Izzadság és hagyma szaga maradt utána.

A légej sem volt sokkal nehezebb, mint a tarisznya, de a napszámost erősen nyomta.

Ment meghajolva a teher alatt, a más tarisznyája után, és tokjában a vásott fenköve lépésre verte a taktust — tra-tra-tra —, s távol, alig észrevehetően, a Szurdukerdő visszaadta a hangot.

A gazda tokja régi tehénszaru volt. Szülenagyapjától maradt rá. Foszlott madzaggal kötötte a derekához. A tokban a fenkö azonban új volt. Feszesen állott.

Amint lihegve kapaszkodtak fel a marton, a gazda kétszer is krárogott. De nem szólt, csak fent a bércezen szólalt meg, amikor meglátta a búzaföldeket.

— A Varga földjén úgy áll a kalangya, mint a csillag — nézett szerte, és megállott egy lépésnyi időre.

— Több van, mint neked — felelt rá a másik, és a hangja szúrt, mint az ösvény szélén nőtt szamártövis.

Megint hallgattak, de súlyos lett a hallgatás, mint a haragosok némasága. Pedig azelőtt sohasem voltak rossz viszonyban.

Együtt nőttek fel, és legénykorukban is, ha az egyikkel baj volt, a másik mindjárt a háta mögött állott. Erre számított a napszámos a télen is. Mikor az asszony nem tudta, hogy hova forduljon egy falat kenyérért, a gyermekek pedig száradtak el a hagymától, pirított puliszkától, azt mondta neki:

— Eredj el Zsigához!

Egy véka búzát kért, hogy megadja csépléskor.

Zsiga egy kaszanapszámot kért a kamatjába.

Szükség volt rá, hát ígérte. Mit csinált volna?...

De azért mégsem igazság, hogy még éjszaka felferi az embert... Aztán most egy kaszanapszámért éppen egy véka búzát fizetnek. Százszázalékos kamat, számította. Gyalázatos ez, gondolta, és úgy érezte, hogy az ujjai kezdenek megduzzadni a kasza nyelén.

Nézte a másik izzadságfoltos, széles lapockáját, és úgy ment utána, mint akit kötélén vezetnek.

A gazda feléje fordult a kalangyáktól.

— Ládd, abból a kevésből is jut éppen elég ehezettnek — mondta, és feljebb rántotta vállán a rossz ujjast.

Andrist, a napszámot úgy érte a szó, mintha apró levelű csalánt vágta volna az arcába.

Nagyot lépett egyet előre, aztán mégis szélnek hagyta a szót, csak a fogát szorította még inkább egymásra.

— Akkor kedves voltál bezzeg s ajánlkozó — morogta a gazda.

A napszámos nem értette, mit morgott, mert egy száraz szamártövisbe lépett, és sziszegve lekuporodott.

Érezték mind a ketten az igazágtalanságot, de mind-egyik a másikban.

Régi barátságukat töből kezdte rágni a gyűlölet.

Végig az ösvényen a gazda járt elől. Meztláb volt, lába bütykös, s nagy kérges két keze éppen mint Andrisnak, és a napszámos mégis tudta, hogy ha ő most elől kerülne, a gazda kihívásnak venné. Pedig valami mind arra készítette, hogy kerüljön elébe. De meggondolta.

Napszámos volt, s a napszámos csak a munkában truccolhatott a gazdával. Abbaném aztán igen, amíg beleszakadt.

Árnyékuk fent a bérctetőn átállott a másik oldalukra a hajnal világosságától.

A hold félénken felkuporodott az ég közepére, lent át-látszó, apró párapamacsok ülték meg a gödröket. Távol kakaskukorékolás tekeredett a csendbe. Kék színű tavaknak látszottak a falvak a kék reggeli füstben, s mikor megérkeztek a kaszálóhoz, már egy pacsirta is jó fent járt, és fújta lelkesen az ébresztőt.

Szóltanul rakodtak le a nagy galagonyabokor alá.

A világosságnál mintha egymást is másnak látták volna. Még össze is mosolyogtak barátságosan. Vérükben bizseregve indult a munka láza. De mikor fenni kezdtek, a napszámos megint elkomorodott.

— Jó kaszád van — szólt oda a másiknak, s keservesen fente a vásott kétujjnyi élet.

— Megjár — nézett fel a gazda. — A tavaly az enyém sem volt jobb, mint a tied, azért egy szálíg levágtuk Szabóval — intett végig a táblán. — Az aztán vágta, ne félj — dicsekedett.

— Még voltam egy rendben veled — morogta a napszámos, és úgy hersentett a fübe, mintha a földet akarta volna kivágni a másik alól.

A harmat széles ívben perdült a kaszák előtt. Bojtos pézsmavirágokkal álmos dongók borultak a földre, és zsémbesen vinnyogva kászolódtak ki a fű közül.

Illatoktól nehéz, apró levegőhullámocskák ugrottak fel a suhanó kaszák előtt, s nyers, émelyítő szagok verődtek fel az élek nyomán.

A napszámos vásott, keskeny élű kaszájával mind ketőt vágott, amíg a másik egyet, és mégis kezdett lemaradni.

A gazda nagyokat adott a kaszának. Tempósan neki-hajolva, könnyedén haladt előtte új, széles kaszájával.

Ha megálltak fenni, nem szólt, de gögösen, kihívóan tekintett vissza a napszámosra. Végül mind dühösebben fordult hátra, s úgy nézte, mintha a vagyonát lopta volna.

— Hát mi az, hé, megkötelődztél? — kiáltotta végül feléje gúnyosan.

— Meg, a nyomorúságban... A világ fellegét! — csikorogta a napszámos, és összeszorított foggal vágta.

Vágta, hogy messze repült a rend, és a tenyerén keresztül vérébe ment át a kasza hersegése. Ledobta kalapját is. Aprókat adott a keskeny vasnak. Nyeste szaporán, mint a gép.

— Vágjad! — rikkantotta, s a kaszája hegye mint a felhergelt kigyó, úgy üldözte a gazda meztelen sarkát. Izzadt, hogy omlott róla a víz, de a második rendnél mégis lemaradt. Egyre távolabb kerültek egymástól.

A gazda mind messzebb járt előtte. Vissza se nézett már rá.

— Nem elég, hogy kihasznál, még ezt a megalázást is lenyeleti velem — kesergett a napszámos, és bosszúálló dühvel sodorta a rendet.

De hiába, a gazda már a háta mögé került.

— Na, fiú! — hallotta az ötödik rendben, közel maga mögött.

A gúnyos, kihívó szóra úgy nézett fel az égre, hogy szakassza magára.

A másik a sarka mellől vágta már...

Lihegett, vergődött előtte, mint az űzött állat. De ha nagyot adott a keskeny kaszának, az megfulladt vagy elhagyta a füvet.

Küszködött szaporátlanul.

— Na, pajtás!... én nem korpát adtam — hallotta már másodszer a háta mögött.

Hiába! Nem volt szaporája.

Pedig ha vagyonban hátul is volt, a munkában nem akart alulmaradni. Felül akart kerülni a másikon, s né, az kacagást űz belőle.

Nehéz nyomást érzett a mellében. Arcán rángatózott a düh, de nem szólott, csak a kaszáját vetette jó hátra, hogy a gazda ne mehessen közel.

Az nem sokat törődött a kaszájával. Félre vágott, és kezdte kikerülni a renddel.

Ennél nagyobb megalázás nem érhet egy kaszást.

A napszámos se győzte már tovább.

— Te, csúfot akarsz üzni belőlem? — sziszegte, amikor iránta ért. — Amiért megettem a búzádat, s hogy szegény vagyok, ne csúfolj ki, te!... Nézd meg ezt a kaszát! — s fenyegetve villant a keskeny penge. — A napszámot elkívánod ingyen, és kikacagsz ugye!... Fizesd ki, hogy vegyek kaszát, s aztán állj ki velem, te! Kifizethetnél, sze a búzádat ugyanis megadom — kiabált.

— Kifizetlek, te, hogyan... — hirtelen elharapta a szót, s ingerülten félrevetette a kaszáját. — Gyere, üljünk le enni — mondta aztán szelídebben, és anélkül hogy hátranézett volna, elindult a tarisznyája felé.

Hallgatva ettek. Kerülték egymás tekintetét.

A napszámos keserűen nyelte a falatokat. A gazda ámolyogva evett.

Ellenségek voltak. Tele keserűséggel — gazda és napszámos.

A fenőtokok ott heverték a bokor tövéhez támasztva. Nagy szemű, serény hangyák mászkáltak rajtuk.

A gazda a légejhez fordult, s amíg ivott, a másik gyorsan megragadta a régi, szaruból való tokot. Kivette a vadonatúj fenkövet, egy darabocska szalonnát vetett a tokba, rá a fenkövet; és visszatette oda, ahol volt.

Most kaszálj aztán!... gondolta.

Evés után egyszerre fentek.

— Eredj elől — mondta alázatosan a napszámos, és beállott a hátulsó rendbe.

A gazda úgy két lépés után újra megállott fenni. Köve alig fogott könnyen siklott az élen.

Kaszája mind tompábban szaggatta a fűvet.

Újra fent, aztán megint újra. Végül kételkedve nézegette a kaszáját. A fejét csóválta, és dühösen morgott.

Verte magát, de a kaszája csak tépte a fűvet. Fente merőben, s kapkodta ijedten a fejét, mikor a keskeny kaszaél a sarkát fenyegette.

— Összetörlek, a... — ordította magából kikelve, s úgy vágta földhöz a kaszáját, hogy annak pengve csapódott fel az éle.

— Ez is valami új kurázszi? — hergelte a másik, és kikerülve, kezdett átkanyarodni a gazda rendjébe.

— Ezt istenuccse valami csinálmány! — kárpálódott az kiveresedve.

Már a második rendből állott ki.

— Nézd meg, ez viszi, mint a borotva — adta kezébe a magáét a napszámos.

— Megy, mint a tüzes gyík — lelkendezett a gazda. És vágta jóízűen.

— Na, vágjad csak! — biztatta a napszámos.

— Cseréljük el mára — ajánlta fel nagylelkűen a gazda. — Verd csak meg... Láttad, hogy az előbb az ment jobban.

— Hagyd el, ne kínlódj te avval. Napszámoskasza az — ellenkezett a napszámos.

— Hát ez neked kínlódás? Nézd meg azt ehhez képest — intett megvetéssel a magáé felé a gazda. — Eredj csak, verd meg.

— Lássuk egyszer így — pengette meg a széles kaszaélet a napszámos. — Cseréljünk követ is — ajánlta.

A gazda könnyen a korcába akasztotta a bádogtokot, s mire a napszámos felkötötte a tehénszarut, már vágta.

Vágta elől.

A napszámos néhány vágás után hátrafordult. Egy kátáng szárával ujjhegynyi szalonnát piszkált ki a tok fenekéről. Egy vakondtúrásról földet markolt, végigdörzsölte vele a követ. Tiszta vizet öntött a tokba. Fent, és aztán nekieresztette a kaszát.

Egy-egy fél lépést fogott egyszerre.

Apró szivárványok képében rebhent előtte az alsófüvekről a harmat. A pillangók rongyosan ütődtek félre egy-egy virágról.

Szemében szikrák pattogtak. Vágta összeszorított foggal, mintha az igazságtalanságot vágta volna a világ színeről.

A második rendben már utolérte a gazdát. Nem kerülte ki, csak szorította.

Rajta volt, mint vad az üldözött állat nyomán.

— Eredj elől — állott ki a gazda.

— Vágjad csak! Jó kasza van a kezekben — intett a napszámos, és ott maradt a sarkában.

— Eredj elől! — morogta a gazda. Bajusza reszketett a méregtől.

— Eredj csak — biztatta csendesen a másik. — Magadnak csinálod, nem ingyen, mint én... Eredj! — És üldözte tovább, maga is belerészegedve a munkába.

Dongófészkeket vágta fel a mohából, s a fészkekből, mint megolvadt napfény, méz csordult ki. Vágták. Nem látták.

Apró madarak lábát szelte le valamelyik, s a kicsi, pelyhes állatok ott hengeröztek a rend szélén, anyjuk pedig kétségbeesve keringélt felettük. De nem ügyelték.

Dulakodtak keserű gyűlölettel.

— Te! — fordult szembe sziszegve a gazda. — Evvel köszönöd meg, hogy nem döglöttél éhen?...

— Hogy nem döglöttem éhen... Evvel! Evvel köszönöm meg, te — suhogtatta fenyegetve kaszáját a napszámos.

A gazda megszeppenve lépett hátra.

— Köszönet kell neked? Még köszönet? — fenyegette a másik. — Akkor adtál volt, de azért adtad, hogy most kétszeresen tudd visszavenni. Te hörcsög! — Keményen belevágott a fübe. Dühödt, szapora vágással. — Te, az ámenedet, még a keserűségemből is neked van hasznod! — rikoltotta, és vágta tovább.

A gazda sötéten nézte a keskeny napszámoskaszát. Tenyere csikorogva szorult a mankón.

Régi barátságuk valahonnan, egészen mélyről sajgott csak elő.

Olyan volt, mint kiszáradt kút fenekén a forrását vesztett víz utolsó felcsillanása.

De a napszámos ezt se bánta már.

A menyasszonyos ház vendégei csujjogatra mentek hazafelé a hérészből, de a vőlegény házánál úgy maradtak utánuk, mint eső után a majorság.

Az elsőházban az asszonyok összehutyanva ültek a fal tövéhez ácsolt lócákon, s aki nem aludt, az is csak lágyan, üresen báméskodott.

A gerendákon nagy cseppekben gyűlt meg az izzadság párája, s a lámpa, mint fulladozó állat, erőlködve nyújtogatta nyelvét.

Az egyik vőfély cserepet tett volt rá, hogy felhúzza a lángját, de Bódis Zsiga, a Marcié, leverte róla, mert arra számított, hogy a kínlódó láng úgylis megfullad nemsokára a sűrű levegőben. — Hát fulladjon minél hamarabb — s miután leverte a cserepet, beült a sarokba a kacagó szemű Ozsváth Kati mellé. Átfogta a leányt, és kezdett burukkolni neki, s bújtak össze úgy, hogy aki még pillogni tudott, az mind csak őket nézte.

A menyecskéknek láttukra tüzesen kezdett fényesedni a szeme, s térdüket megeresztve, lágyan ernyedtek el a lócán.

Egyik-másik asszony olykor ki-kinézett a külsőházba is, ahol a férfiak zúgtak, s a nyitott ajtón át kekes füst hömpölygött befelé az elsőházba.

Kavargott a füst földtől a gerendáig. Vergődött, mintha csak a szakadatlan muzsikaszó kékült volna meg kinyjában.

A cigányok húzták szakadatlanul.

Jóval éjfél után volt már, de az ablakokra csillagtanul és sűrűn támaszkodott még az éjszaka.

Az elsőház közepe üres volt, csak Györke Sándor járta egyedül a cigányok előtt.

Ez a Györke nagy, csajkos ember volt, hallgató természetű.

De ezen az estén csodálkozva nézték az emberek.

A ház közepén gödrök éktelenkedtek a döngölt padlóban, a fekete gerendákról izzadság csöpögött Györkére.

De ő semmivel se törődött, csak rakta nekiveselkedve a pontot. Nagy-nagy nekiszánakozással, halálos komolyan csavargatta a lábait, és kurjantott a cigány előtt.

— Tedd rá, te!

A rikoltása éles volt, szinte haragos. Utána mindig riadtan egyenesre kapta a fejét, meglepetten szétnézett, és dühösen, szilajon újra csak dobbantott.

De a dühössége csupán látszat volt.

Mikor a cigányok riadtan felpillantottak a rikoltásra, bűnbánóan nézett szembe velük, és kész volt, hogy megkövesse őket.

Hanem a tánccal, azzal sehogy se tudott betelni.

Gyermekkora pezsdült meg benne evvel a tánccal, keserves ifjúkora.

*

Hej, hogy is szerette valamikor a táncot!

Hajdanában ő volt az első, legelső a gyermektáncban, s első az iskolában is az egykoriak között... Csakhogy azóta az élet... Arra jobb, ha vissza se gondol, akinek ilyen élete volt, mint neki.

Az az élet úgy fogta le, mint vadvenike a fiatal fát. Betakarta, lefojtotta.

Lefojtotta már a konfirmálás után való legelső vasárnap.

Még Bódis Marci, a csámpás nagygazda Bódis is, aki észben csak bukdácsolt, baktatott mellette, s a táncban kalimpált, még az is legényebbnek mutatott csizmában, mint ő.

Csak ő, egyedül ő konfirmált bakancsban.

Rajta semmi se igazolta a legénnyé avatódást.

Csizma nélkül nem táncolhatott, bakancsban kiütött a többiek közül.

Szégyellte bakancsos lábát.

Félrehúzódott hát. Nekitámaszkodott a csűrhorgasnak, s amíg nézte a táncolókat, mindabból, amit a konfirmáláson tanult, csupán a Sámson neve maradt az eszében. Rájuk ontotta volna a csűrt...

Csakhogy kicsi, nagyon kicsi Sámson volt ő még akkor.

Száraz, égő szemmel, lihegve nézte a boldog többieket, s a szegénysége miatt akkora keserűség szakadt reá, hogy attól eleven szemet érzett a mellében.

Fájt a muzsikaszó, a lobogó pántlikák a leányok hajában, a kipirult arcok, s amikor Bódis Marcit nekilökték, nagy keserűségében úgy találta hasba ütni, hogy az csak összegörzsedt makogva, aztán kinyúlt ájultan, elsápadva a földön.

— Jaj, istenem, ez meghalt! — sikoltotta valaki.

Ő pedig futott... Keresztülszökött a kerítésen, otthon bebújt a rossz kicsi jászol alá, s egész délután rázta a hideg.

Ettől kezdve került a táncot, a fonóban is hallgatott, s a hallgatással gyűlt, gyűlt a keserűsége.

Egyszer tört ki csak, egyetlenegyszer, amikor a közgyűlésen szemébe mondta tolvajnak a főjegyzőt.

Másnap felírták a kutyája miatt.

Ettől kezdve aztán még hallgatagabbá vált, és ez a felgyűlt tömérdek hallgatás most, az új világban olyan erővel tört ki belőle, hogy azóta sincs nyugta.

Mintha új lelket kapott volna.

Ezért járta most.

*

Járta egyes-egyedül.

Szürkülő haján izzadság gyöngyözött, de rakta a leányest, és nem tudott betelni vele.

— Húzd rá, te!

A lámpa bele vörösen izzott, szikrákat vetett a kormos üvegben, s nem tudta elűzni az álmosító homályt.

Az éjszaka bárnyosfeketén nézett be az ablakon.

A sarokból csókok cincogása hallatszott édes játékos-sággal, s egy-egy menyecske úgy nézett arra, mint láncre kötött kutya a szabadon játszó felé.

De Györke avval se törődött; mintha csak egyedül lett volna, dobbantott, és pattintott az ujjával.

— Húzd rá, te!...

— Húzd rá, te-e! — utánozta az ajtóban gúnyosan a berúgott suszter, s kacagott hozzá csúfondárosan. — Né, a mutujnak hogy kinyílt a szája — mondta, és megint csak kacagott részegen.

Györke megállott, ránézett.

De a suszter úgy tett, mintha csak magának mondta volna. Leült, fejét a két térde közé lógatta, és motyogott tovább:

— Te Györke, eredj a fenébe... Én, én úr vagyok, nekem iparom van, pénzem, amennyi csak kell, iparom van. Hej-ej, világ, de meguntalak élni! — sírta el magát. — Ki vagy te?! — s holtrészegen lassan négykézláb ereszkedett a földre.

Györke szigorúan mérte végig, de aztán markába szorítva kivitte mérgét a másik házba.

A suszter meg-megingott, de nem dőlt lennebb. Homlokán veríték ütött ki, keservesen nyögött, s amikor felnézett, fehér volt, mint a fal.

— Ezekről csömöröltem meg — intett a csókolózó Bódis Zsiga felé, és ingadozva, nehezen feltérdelt.

A házban vigyázzba merevült a csend.

A legény, a suszter holtrészegsége miatt tehetetlenül, de, mint az ingerelt bika, úgy pillantott széjjel, s szó nélkül kiment a másik szobába.

Ott az asztalon csebrekben állt a bor. Az emberek kezében vagy előttük makfalvi mázas csuprok, s füst a fejük körül, hogy vágni lehetett.

Két vőfély éppen tele csebet hozott, a nyűszúasszony meg nagy kötény kalácsot vitt be az elsőházba.

Az udvarra nyíló ajtón fehéren ömlött utánuk a tornácból a hideg, s jólesően felhígította a bor-, füst- és izzadságszagú levegőt.

Bódis Zsiga, amint kilépett az elsőházból, nagyot lélegzett a beszálló friss levegőből, megmerített egy csuprot, kiitta egyszerre, aztán leült szembe Györke Sándorral az asztal mellé.

Az asztal végén énekeltek.

Györke Sándor a kurátorral vitatkozott.

— Te, ahogy mi élünk, nem is vagyunk emberek — erősítette. — Csak mi van itt is... Nézz széjjel. Meg lehet ettől csömörölni. — Én eddig kellett hogy hallgassak. Most megmondom úgy, ahogy van. Hallgattam... Na de miért kellett? Azért, mert nem lehetett szavam köztetek, hallod... Te kurátor vagy, ládd, de én azért többet olvastam, mint te.

— Csak az a kérdés, hogy mit — heherészett közbe a kurátor.

— Hogy neked pénzed volt?... Az is lehet, hogy te olvastál többet. De attól még marha marad az ökör. Te, hát ami itt...

— Hát ami?... — böffent közbe haragosan Zsiga, és az asztalra sújtott az öklével. — Ne ágáljon; hallja! Amért feljött most a napjuk, az emberek előtt csak azok, akik voltak — és egy darab kenyeret meghengergetett a sóban, s mérgesen belefalt.

— Én nem ágálok, hallod, sohase is ágáltam — pirodott el Györke. — Apádat csúfolják Ágálinak — vette oda, aztán folytatta tovább a kurátornak. — Nézd meg, csak amit itt a tegnapi megittunk, s né! — mutatott végig a bortól csatakos asztalon. — Kérem, ha egy idegen benézne, megutálna.

— De hát ez, hallod, így volt itt, amióta a világ, és éltünk azért — legyintett a kurátor. — Nem csinál itt a demokrata se jobbat... Itt így van... Hát nem lehet másként. Na, szerusz — koccintott a Györke csuprával.

Györke is felemelte a kékmázás csuprot, de nem ivott belőle.

— Pedig tudd meg, hogy ezután mégiscsak másképp lesz — mondta meggyőződéssel. — Csak tudod, te, előbb fel kell hogy forgasson ez a „demokrata”, ahogy te mondd, mert ládd — csapott az asztalra —, olyan vagy, mint a rest föld, a pala. Nem veszed bé a tudást, mint a pala, se a vizet, s nyomjuk egymást, fullasztjuk rétegesen. Fel kell forgassanak, hogy termőfölddé váljunk.

— Persze hogy felülkerüljön minden szerecsia — kopantotta az asztalra csuprát a kurátor.

— Hogy mindenki a maga helyére, barátom.

— Kendnek a fejét kellene hátraforogatni — morgott Bódis Zsiga, s a szeme szúrt, mint a vasvilla.

Az asztalon bajonétból való hosszú kés feküdt. Györke lassan kezébe vette, és játszadozott vele.

A Bódis Zsiga apjára gondolt, arra az első konfirmálási vasárnapra s az anyyi, de anyyi megalázásra.

— Az apádéból egy holdat se vettek el — fordult mégis csendesen a goromba legény felé.

— De parancsolnak. Nem hagyják, hogy úgy éljen,

ahogy akar. Részibe ne adj, napszámost nem találsz, vagy ha kapsz, ott a szakszervezet, az parancsol most... Minden ehezettnek földje van, s szava annak is, akinek so-hase volt — vicsorgott a legény.

— Ezután ágálj a magad eszével, nem az apád birto-kával, avval mutasd meg, hogy mennyit érsz — biztatta kajánul Györke.

A legény mérgesen falt a sós kenyérbe, s felvetette a fejét, hogy a haja csapzottan hullott homlokába.

— Hát azért hadd el, Györke, mindenki a saját eszé-vel él, ugye, fiú? — állott a legény pártjára uszítóan a kurátor. — Oda is ész kellett, hogy amért az apád meg-vert, útjába gödröt ástál volt, s beledöccentted, hogy most is abból dúcos az öreg, ugyi.

A kurátor szavára kacagás verődött fel, amitől a le-gény veres lett, mint a cserefa lángja.

Györke is kacagott másokkal.

A legény lángba borulva ugrott fel.

— Keed!... Még keed is herreg? Velem ne komédiáz-zék, azt a!... — ordította, és kezében megvillant a ki-nyitott bicska.

A padok recscentek, felbolydult a ház, és az álmoság kiröppent a szemekből.

— Kenj oda neki! — kiáltották Györke felé.

— Adj neki demokratát! — biztatta Bódist a kurátor.

Györke Sándor felugrott, és a fal felé hátrált.

Bent elhallgatott a muzsikaszó.

Asszonyok keveredtek sikoltozva a férfiak közé.

Csuprok, padok recsegték, s a rokonság, mint egy-másba gabalyodott kutyafalka, gomolygott.

Györke a falig hátrált.

A legény utána nyomult kinyitott bicskával.

Györke a fal mellett felugrott a padra, s mikor a le-gény már előtte volt, kezében hegyével felfelé megvil-lant a szuronykés.

Bódis Zsiga báván csak körülnézett, majd megkucoro-dott, aztán véresen összerogyott a földön.

Hirtelen olyan csend lett, hogy hallszott a földre le-pergő borcseppek kopogása is.

— Megölte — mondta aztán valaki, és szava különösen hangzott a csendben.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Utána mindjárt még nagyobb lett a lárma.

Némelyek riadtan húzódtak el Györke mellől.

A legény nehezen feltérdelt. Hajára agyag tapadt a házföldjéről, s a vér szemébe csepegett,

— Csak egy kicsit megkoppintotta. Odakoppantott a nyelével — motyogta a tántorgó suszter, s az arcok úgy nyíltak ki, mint nagyidő után a nap.

Bódis Zsiga, a nagygazda Bódis Marci fia kábultan nézett szét.

Senki se támogatta. Még a kurátor is elhúzódott tőle.

Fejébe húzta kucsmáját, s anélkül hogy valaki törődött volna vele, elindult lassan az ajtó felé.

Györke bámulva tekintett körül.

Barátkozó férfikezek nyúltak feléje.

Teleméritette csuprát, s valami könnyűséget érzett a mellében.

Benn a menyecskék járták karéjban, kint pedig puhán az ablak alá lopózkodott lassan a hajnal.

A töredezett, széles lépcsőkön kődarabok voltak. Cifra kőhulladék s nagy, sáros mezítláb-nyomok. A kastély előtti virágágyások közt vastag szénarendek heverték. Az ágyásokban a kényes úrvirágok révedezve húzódtak meg a kövéren növő sötétzöld porcsfű között. Az árnyék hidegen kucorgott a fal tövén, s marhalepények voltak elpettyegtetve a kastély körül.

A vén fák suttogtak valamit, s integettek, mint sápi-tozó vénasszonyok, de nem figyeltem rájuk. Kicsit mesz-szebb a lépcsőtől, egy emberfekvésnyi helyen, csupa szú-rós tövis volt, s a tövisek között apró bűdösburján, vér-cseppnyi piros virágokkal. Ez fogta le a nézésemet.

— Az biztosan a deres helye — mértem körül a gon-dolatommal, s amint néztem, hát mit látok a tövis ár-nyékában!... Egy ember fekszik ott, egy fehérharisnyás ember, s a teste kifacsarodottan, elnyomorodva...

Hideglábú hangyák kezdtek szaladgálni a lapockáim között, de a szívem három szapora dobbanása után le-futottak rólam. Azok le azért, mert amit én holt em-bernek néztem, nem volt más, mint három kérődző bá-rány. Heverték szelíden, s amit az ember mellén nagy vérző sebnek láttam, egy szárnyát pillegető piros pil-langó volt.

Lassan indultam fel a lépcsőn, melyen mint hivatalos pecsétek voltak odaütve a bütykös, göröngytől feltört talpak lenyomatai. Oda az ajtó elé, mintegy igazolás-képpen, hogy a kastély a falué már.

A faluban az a hír járta, hogy tisztátalanok foglalták el a kastélyt. Amiatt aztán a nagy dülás óta ember nem lépett belül az ajtón. Úgy volt a drót, azon mód, ahogy Teperty Jóska összecsavarta, s még valamiféle madár ügyesen pecsétet is pettyentett a két végére. Nem nyúlt hozzá senki.

Mikor éppen tekerni kezdtem kifelé, valahonnan csak előállott Teperty Jóska is. A jöttét arról vettem észre, hogy a hátulján lévő folt lepcsegett a rossz harisnyán,

mint a kóréképsogató. Mezítláb volt, s ahol a bőre ki-látszott az ingéből, a nap feketére cserezte azt, a szaka-dások iránt.

— Állj meg — tette vállamra nagy, széles tenyerét. Bajusza szála, ahány annyifelé, s mozogtak szaporán, amiből azt tapasztaltam, hogy nagy belső felbolydulás rángatja azok gyökerét. — Itt én őrzök mindent — mondta —, mert ez most a miénk.

— Sze éppen azért akarok bemenni — bontottam a drótot —, hogy lám, mi maradt még, mert én is aláz-kodtam; ládd itt ezen a helyen is — mutattam be az ajtó lyukján, de hirtelen elkaptam a kezem.

Hallgatóztunk mind a ketten, mert bent valami nagy erős dobbanás döndült.

— Ahol zúg, oda kétszer is löttem volt — nézett Te-perty egy kicsit ijedten. — Löttem, te. Tiszta élessel, de aztán még jobban zúgott... Nem hagyják ezek a ma-gukét, ha az élőktől elvettük, őrzik a hóttak.

Száját is eltátotta, úgy hallgatott, s borzas bajusza alatt, láttam, reszketett a nyelve. Nekem is valami kezdte szorongatni a vékonyom.

Hallgatóztunk...

Mintha valaki serény kopogással szaladt volna a lép-csön. Szaporán jött lefelé, egyenesen az ajtónak.

— Na most megfogjuk! — kaptam hátra az ajtót, s jött bátran, húségesen Teperty Jóska is. A lépcsőn vé-gig, ahol lejött a kopogató, látszott a nyoma fehéren, mint a hó, s vékonyan, mint a kréta vonala, de sehol senki, csak éppen előttem a legelső lépcső mellett ott volt kicsit szétmállva, sárgás fehéren egy öklömnyi da-rabja a falról leválott gipszcímernek.

— Úgy látszik, Jóska, a másvilágon is világfordulatja van, ha saját címerüket hányják le a grófi és bárói szel-lemek.

— Azé jüttek vissza ejsze — fülelt bēfelé, ahol szür-kületes homály volt, s amint mentem elől, jött utánam előre tartott puskával. — Tele van tisztátalannal az egész épület — suttogetta.

— Ez teli — mondtam — tisztátalansággal — s ügyel-tem a földre, hogy mire lépek.

— Ezek aztán hagytak nekünk — köpött nagyokat Jóska. — Teli volt katonával... — magyarázta.

— Ezek igen — mondtam —, mert ezt is ők hagyták nekünk — nyitottam be az egyik nagy terembe, s utánam Teperty is, de megálltunk, mert a terem két zöldes fejű fényes kígyó őrizte az egyik összetört kandalló megett.

— Né, né, nézz oda! — mutatta a nagy szál ember, s fehér volt, mint a fal.

— Cifraságnak szép volt — vettem kezembe a kandallóról letört kígyós címert, de a Jóska sok sűrű ránc közé beszorult szeméből nehezen szállott el a hitetlenség.

Az ablakon a szél sunnyogott keresztül, s az eltört zsaluk nagyokat dőndülve verték a falat. A szeméttel teli nagy termekben forgószél táncolt, különféle neszezést vert fel a sokféle gízgaz között, s libegtette a falról letépett tapétát.

Bejártuk az alsó részt, de semmi, csak a földön levő egy-más, s a szél döngetése az ajtók között.

Hol vannak a halott bárók? Na hol?...

Teperty Jóska úgy nézett, mint akinek hazugsággal győzték le az igazát. Ádámcsutkája vagy kettőt rándult, s azt mondta, várjak csak! De még időm sem volt várni, mert csak nyílik egyik nagy szekrény ajtaja, s Teperty a puskát a hátáról... puff. Az egész kastély dong, de mintha össze akarna dőlni, aztán a füst után nézem a lövés helyét, s hát a kinyílt szekrényajtó előtt egy hitvány pocegér. De már meg volt dögölve.

Mikor az emelet felé indultam, Teperty megvetette magát, s azt mondta, hogy ő oda nem jön — nem az istennek se!

— Az este is kihajolt az ablakon — nézett fel Teperty —, s hallgasd meg, most is sikolt fõnn a kisaszszony — mondta.

Hallottam valami sikoltásfélét, azt nem is tudnám letagadni, és ahogy haladtam feljebb, a zúgás is erősödött.

Mintha a forgószél zúgott volna a búzatarlón, olyanféle zaj volt, vagy mintha rajzani készülõ méhek lettek volna.

Fent még jobban fúj a szél, s verte a nyitott ajtókat, hogy dongott a nagy termék üressége. A halingázódó ab-

lakok nyikorogva fordultak ki s bé. Táncoló árnyékokat vetettek a falakra, hogy Teperty Jóska nem tudta merre kapja a puskáját, mert feljött, s járt velem hűségesen.

A nagy keményfaajtók felett fából faragott címerek, s egyik címer mögül, ahonnan éppen a kilencágú korona le volt törve, sárga lábú méhek jártak ki s be.

— Ott méz is van — örvendett Teperty.

— De zúgás is — vetettem oda.

Csak nyelt egy nagyot, s a puskát úgy fogta, mintha bot lett volna. Nem sokáig fogta úgy, felkapta egybe, mert éppen a háta megett valaki vékonyan nyöszörögve sikoltozni kezdett.

Hirtelen megfordultam én is, s ahová néztem, ott a falon egy sor kép volt, de mind grófok, bárók. Cifra gúnyában, kardosan voltak ott régebb, de ahogy odanézttem, hirtelen törvényre gondoltam, mert még láttam összeverve élő embert eleget, de ahogy azok voltak, úgy egyet se. Büszkélkedő, gőgös orcájuk s kopasz fejük bottal volt összeverve, sovány kielégítésképpen a késői boszszúnak. Közül egy jámbor nézésű kisasszony volt. Nézett két nagy szemével szelíden, s nem mozdult, mikor Teperty ráfogta a puskát, akkor sem.

— Ez nézett ki az ablakon — ismert rá az ember.

— Ez igen — mondtam —, ezelőtt háromszáz esztendővel. Odamentem, és szépen leemeltem a falról. Megnéztem a hátát is. Vászon volt, pókhálós, s valami fekete betűket őrzött ott a csend. Megemeltem a mellette lévő, s abban a helyben emelkedett a hajam szála is. A kép egyik sarkában ott kuporgott behunyt szemmel, s két nagy barlangos fülét felém tartotta egy óriás szárnyas-egér.

Hirtelen odakaptam, de az is próbált a kezemhez, csak-hogy a füle már a két ujjam között volt, húztam kifelé. Szája, mint egy sárkánynak. Sikoltott, verte a szárnyát, s Teperty, mikor meglátta, úgy ment puskástól le a lépcsőn, hogy dongott utána az egész kastély. Az állat előbb vergődött, aztán pihegve megjuhászcodott. Kiterjesztett szárnya volt, akkora, mint egy varjúé, s mikor kiengedtem az ablakon, fecske módjára viccant a levegőbe. De csak az első fenyőfáig. Alól egy puska roppant, s a szegény állat lágyan pillegett alá a fák között.

Lenéztem, s Teperty fel rám. Piros volt, két szeme teli diadallal, mint aki hőstettet vitt véghez, aztán jött fel a lépcsőn, puska nélkül, lajtorjával a vállán.

— Láttad, hogy mikor meglőttem, füstté váltott? — kérdezte. — Tisztátalan volt az, valamelyik régi bárónak a lelke.

— Az a — mondtam —, s közben egy csicsergő fecskét ügyeltem, amelyik a cifra, festett mennyezetre rakott fészket, és énekelt a szélen. — Az az, s ha úgy akarod, hogy el ne foglalják, ebből a teremből iskolát csináljatok. Az a legjobb orvosság a tisztátalanok ellen — mondtam.

Teperty megnézett, de egy szót sem szólott, csak mikor már a lajtorján állott, vetette felém: — Aztán a mézet harmadába osszuk, ugyi?... — Nyomatékképpen még hozzátette: — Mert itt minden a miénk, s én őrzöm, hát én felelek, akárki ha kérdi...

Amint ment fel, trottyán lepcsegett a folt, s a cifra gúnyás bárók megmaradt szemükkel csodálkozva nézték. De nézhették, mert Teperty hatalmas erővel haladt mind feljebb, s én fogtam a lajtorját, hogy biztos legyen a lépése.

A kolozsvári New York vendéglő és szálloda pincéjébe, ahol abban az időben laktunk, a külső világosság csak a kútszerű, mély, ablaknak nevezett szellőztető közepéig ért le.

Édesanyám örökké villanyfénynél mosott, vasalt, és sohase tudta, mikor van éj, mikor van nappal.

Mosott édesanyám a három másik mosónővel a nyálkásán gomolygó gőzben, s ami tömérdek vizet elmostak, azt én naponta nagy, csontot ropogtató kerek szivattyúval húztam fel a fejem fölött levő szennycsatorna-csőbe.

Óránk nem volt, csak otthon a faluban. Ide azért jöttünk, mert különváltunk nagyapáméktól. Jöttünk, hogy istállót tudjunk építeni a szolgálatból, otthon a házunk mellé.

Éjjel rendszerint akkor feküdtünk le, amikor apám lejött az étteremből.

Néha ismeretlen, úri ételek maradékát hozta le, üvegek fenekén illatos, kábító italokat, s ha egy-két pohárral megittam, alig éreztem éjjel a poloskák csípését.

Apámnak mint éttermi szolgának jobban volt dolga, mint nekünk. Ahogy mondani szokta — ő fenn a kutyák közt volt az étteremben, mi pedig lenn a patkányokkal a pincében.

Ezekben a napokban azonban apámnak is kijárt a nehezéből.

Miután éjjel az étteremből eltávoztak az urak, ők, az éttermi szolgák is átvonultak a Monostori útra, s reggelig sikálták a megyeháza padlóparkettjét.

Édesanyámék már nemcsak nappal, éjszaka is mostak, s ezen az éjszakán anyám olyan hosszú abroszt mosott a többi között, hogy két teknőt állított egymás végébe, s amikor ki kellett csavarni, kétrét fogva is átérte a mosókonyhát.

Már tántorogtunk a fáradtságtól, amikor apám káromkodva lejött.

— A keservét!... Amennyi király van, mind fel kéne akasztani! — lökte be a mosóház ajtaját.

De édesanyám akárhogy is el volt fáradva, csitította, s némi büszkeséggel nézte az abroszt, a király abroszát, melyet ő mosott ki, s remélte, nem marad jutalmazatlan becsületes, nehéz munkája.

Bennem a kintől, fáradságtól való elkeseredés változott az izgalmas várakozással, hogy élő királyt láthatok, s nemcsak látom, de arról az abroszról eszik, amelyet az én két kezemmel fogtam meg és csavartam minden erőmből.

Mert erősen ki kellett hogy csavarjuk. Apámat azért küldték le, hogy siessünk vele, de jött utána nyomban a főnök húga is, akit a pincében addig sohasem láttunk.

— Gyorsan, Kati néni! Azonnal vasalják is a király abroszát!

Csavartuk hát minden erőnkéből. Csavartam én is izgalommal, mert a kisasszonynak a pincében való megjelenése még inkább felcsigázta kíváncsiságomat.

— Ha a királyért ezt is megteszi, nekem is érdemes kockázatot vállalni — határozta el magam.

Édesanyám azonnal vasalni kezdett, apám sem feküdt le, visszament a felszínre.

Kint már megvirradt.

Én otthagytam félig vízzel telve a gyűjtőmedencét, az ágyneműt mosó nőknek se vittem vasalószenet, amit, mivel ez is kötelességem volt, addig sohase mulasztottam el.

Felsurrantam a lépcsőn, s jót szusszantam a szűk udvaron a reggeli levegőből.

Fenn is nagy volt a sürgés-forgás.

A New Yorkban valami büszkeségféle töltött el másokat is amiatt, hogy a mi vendéglőnk készít ebédet a királyi családnak. Mindenki valami hasznot, meglepetést várt. Új fordulatot az életében.

Előző nap sárga homokkal szórták be az utcákat, át a Főtéren, végig a megyeházáig.

Ezt is különösnek találtam.

— Mi a csodát akarhatnak vele, hogy a szép sima, tiszta kövezetre apró homokot szórnak?

Szerettem volna végére járni más, addig nem látott dolgoknak is, de amikor ki akartam sirülni a főkapun,

a dörgő hangú kapus nemcsak reám kiáltott, hanem nyakon ragadott, pofon ütött, és visszapenderített.

A pof, amelyet a királyért szenvedtem, nem volt túl nagy, s nem is az, inkább a kudarcom bántott, hogy nem tudtam az utcára kijutni. Kerestem hát a lehetőséget, s rá is leltem, mert néhány perc múlva, ölemben hófehér asztalkendőkkel, amelyeket anyám mosott ki, elindultam a megyeháza felé.

A házakon lobogókat lengetett a szél, s az emberek inkább nyüzsögtek az utcán, mint máskor.

A megyeház előtt rendőrök és csendőrök álltak. Fejükön sárga rézsisak, s ahogy a fekete szíj az állukra szorult, félelmetes embereknek látszottak.

Ki akartam kerülni őket, de elálltak az utamat.

— A királynak viszem — mutattam, különleges feladatomban, a csomagomra, de amint az egyik őrmesterre néztem, szinte elejtettem a drága holmit. Falunk volt csendőrőrmesterét ismertem fel, akitől előző télen olyan pofont kaptam a leányfonóház előtt, hogy a sövénykert is ropogott, amint nekivágtam az ütéstől.

Már közel álltam a remegéshez ijedtemben, amikor a piros szőnyeg végére, mely a járdán át az útestre kinyúlt, maga a főnökünk tette a lábát. Valami papírt mutatott fel, amitől mindkettőnk számára bátor és szabad lett az út, s én a negyedik lépcsőről úgy mértem végig az őrmestert, hogy úgy láttam, zsugorodik tőle.

Fennebb a lépcsőn fényes ruhájú tisztak s fekete ruhás urak állottak sorban, és egyiktől a másikhoz kellett hogy menjünk, s mindegyik nézett valamit rajtunk. Titokzatosak voltak mind, és mintha csak az életük forgott volna veszélyben, tele voltak haragos aggodalommal.

Kifelé csak a hátulsó kapun engedtek ki, de rajtam kívül mindenki más ott vitte be a New Yorkból hozott dolgokat is. Ott még tán több volt a katona s a tiszt, aztán voltak kutató tekintetű civil urak, akik különös szerszámokkal a tojásokon is átnéztek, amelyeket a kávéházi fiúk a mi vendéglőnkől hoztak.

— Miért csinálják ezt? — kérdeztem Dénestől, a szolokmai kávéházi legénytől.

— Féltik a kommunistáktól az öreget — mondta, és

kezembe nyomta a hóna alatt tartott habverő rézüstöt, s elindult egyfelé.

Én meg, mivel nem volt hova letennem a rézüstöt, ballagtam vissza szomorúan a New Yorkba.

A konyhában a jegest pillantottam meg, s abból mindjárt megértettem, hogy a hátulsó kapu nyitva van.

Mint a nyúl, úgy surrantam ki rajta.

Kint fényes sisakos rendőrök állták el végig a Nemzeti Színházhoz vezető utcát, s szolgáléle, amilyen én voltam, arra nem tehetta a lábát.

Lennebb, a színház felé katonákkal volt tele az utca. Tömve volt velük a párhuzamos utca is. Tüzérek ácsorogtak ágyúik mellett, amelyektől féltem egy kicsit, de a lovak szaga jó, bátorító, hazai volt.

Repülőök zúgtak Kolozsvár felett. Ünneplős falusiak álltak izgatottan a mellékutcákban. Zászlók virítottak a házakon.

— Jön, ott jön a király — suttozták az emberek.

Katonatisztek cikáztak, oldalukon kicsi, fényes rézta-risnyácskák.

A színház előtt piros lampaszos tiszturak álltak. Egy öreg, akinek fehér lófarok volt fényes sisakján, átszaladt az úton, de a homokon elcsúszott vén lába, és egész hosszában elvágódott.

A Főtér felől éljenzés hallatszott.

Más, lófarkas tiszték úgy felkapták az öreget, mintha a földön se lett volna, s porozták le gyorsan, de aláza-tossággal.

A vén, szürke tiszt meg egyből kirántotta a kardját, és akkor trombita harsant.

A tiszték megfeszültek, mintha egyből jéggé fagytak volna.

Zúgás nélkül galambszürke gépkocsi jött lassan a puha homokon.

Minden tekintet ráirányult.

A rendőrök nagy erővel s fenyegető hatalmi szóval nyomták vissza a járdára az embereket.

De egy rongyos, nyomorék, szakállas csak kiugrott az útra, térdre a homokba vetette magát, szembe a királyi autóval.

A legközelebbi rendőr egyetlen ugrással a rongyos után vetette magát, vad dühvel megragadta s visszapenderítette a zajongó tömegbe.

A galambszürke gépkocsi pedig jött méltóságosan.

A kocsiban kicsi, kucori ember ült, Ferdinánd király, s mellette egy eléggé szép asszony, a királyné, arcán mindig egyforma mosollyal. Hátral vadászruhás fiatal-ember, a trónörökös állott szétvetett lábakkal, dőlyfösen.

— Élje-en! — ordított a tömeg.

S a királyék integetve elnéztek fölöttünk, mintha csak a házak tetejének integettek volna.

Csalódottan siettem vissza a vendéglőbe, s nem a kucori ember, a király — az egész királyi felvonulásból az a rongyos ember maradt meg az eszemben, aki odatérdelt a homokos út közepére.

Édesanyámék visszakapták elszennyülten az abroszokat. Apám ott maradt a megyeházán az éttermi és kávéházi fiúkkal. Fel kellett kefélniük az elpiszkult padlóparkettet.

Én éjfélkor vittem le kimosni az abroszt, a tömérdek összekötözött szennyest. Már második éjjel nem aludtam. A medencében maradt vizet is fel kellett szivattyúzni. Hajtottam a nehéz, rángató szivattyúkereket. Törölgettem a verejtékem. De hiába, mert keserűen cseppent alá a medence vizébe.

Tizenöt éves voltam.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
ÍGY LETTEM BÍRÓHELYETTES

Úgy kezdődött, hogy... De hát ki is tudná azt elejétől végig elbeszélni?...

Az eleje éppen Bukarestig ért, s onnan ki tudja, hova, merre vezetett az a minden hetűs miniszterelnök- és kormányváltás. Elég az hozzá, hogy ebben a sok változásban valahogy én is községi képviselő lettem.

Ez azután történt, mikor Susuga Zsiga kereken hatheti bíróság után elesett a hivataltól. Mint a malac az anyja tőgyétől, pont hat hétre.

Pedig fogta a nyavalyás. Fogta a csicset úgy, hogy a faluból ki akarta húzni az utolsó csepp mézgát is. De hiába... Maradott a húsz hold földjével, egy szolgálával és két vármegye teméntelen erdőivel, melyek hivatalból neki hajtották a hasznót.

Amint mondom, hat hétig szipolyozta a falut.

Igaz, ő azt mondta, hogy úgy követelik Gogáék... De ki hitte? Goga Bukarestben, ő pedig Ózdon.

Aztán, amint lekerült, rá mindjárt elkezdődött a nagy barátkozás, susmuta, itatás, mint ahogy bíróválasztások előtt mindig.

Egyik utcán Pocok Pista járta a kapukat. Ennek a Pocoknak az apja még béres volt, de ő a szövetkezeten keresztül, amelyiknek az apósa volt az elnöke, még megszédte magát. Komának, sógornak vállalta azokat is, akikre azelőtt nézni is átallt, s még a cigányoknak is hivatalt ígért, csak rája szavazzanak.

A másik utcán, a felsőn Vakuti Jóska ígérte, hogy csak legyen ő a bíró, aztán megmutatja majd az igazságot, és közben hordta a bort kancsósáramra. Ennek a Vakutinak nagygazda volt minden őse. Olyanok voltak, mint a borz. Éjjel is gyűjtöttek, mikor más aludt. De Vakuti inkább róka szeretett volna lenni, aki ravaszságból, a hivatalból él. A hivatal után esekedett, s emiatt, mint a februári jégcsap délfelé, kurtulni kezdett a gazdasága.

Egybe kettészakadt a falu. Az addig gazdákra, középesekre, szegényekre oszlott nép két pártba tömörült, s

herregtek szemben egymással, mint a kutyák a döglött lovon keresztül. Felemlgették a két előállónak még a szülenagyapját is, hogy melyik ki tehene-borja. De ezt mind csak a hátuk mögött. Szemben úgy beszélt mindenki velük, hogy „ki tudja még, melyik kerül hatalomra, aztán a bíró bé is teheti s ki is húzhatja az embert”. Szóval elkezdett hazudni az egész falu.

Susuga Zsiga csak hallgatott lesütött fővel, mint a hó-harmatcsípett csalán, s nézte keservesen a község ládáját. — Be jól is állott ott az ágy végénél, a katonakép alatt! — És simogatta a kerek községi pecsétet, amelyik különbül csinálta részére a leukat, mint a Bodor-kútja, amelyik pénzverés közben muzsikált.

Haragudott mindenkire, s úgy érezte magát, mint gyermekkorában, mikor leesett a kakasülőről a csűr földjére, hogy egy darabig elállott a szava. Bosszúságában már az első nap kékre vert az erdön két szegény asszonyt, akik száraz rőzsét gyűjtöttek. De hát ki nem bosszankodott volna a helyében? Hat hétig még, amióta az első barátok leütötték a Garsa alá, nem volt bíró a faluban. S kit ne keserített volna el, ha azzal gúnyolják, hogy kiment a hat hétből, mint a betegágyas asszony? Fújta magát, akárcsak a patak martjára kivetett törköly, és hogy a hatalmát éreztesse, az erdőkből, amelyeknek felügyelője volt, a fogpiszkáló nem nagy, de annyit sem engedett kivinni a szegény asszonyoknak. Azonban az emberek nagy része már nem nagyon törődött vele. A két párt készítette nagyban a listákat a másnapi szavazásra.

Pocok Pistánál és Vakuti Jóskánál még fél éjszaka után is égtek a lámpák.

ÉN a Vakuti pártján voltam. Nála voltunk összegyűlve úgy tizenöten. Ültünk az asztal mellett körben, ki a székeken, ki a padláda szélén, amelyikben két gyermek aludt édesen. A lámpa a nagy lángján égett. Az asztalon nagy árkus papír volt kiterítve. Abból alakult a lista.

Vakuti kérdezett és írta.

— Te hányat hozol? — aztán írta sorban aszerint, ki amennyit elésorolt, s ha valamelyik kevés szavazót mondott, váddal s bosszúsán csóválta meg a fejét. Végül a neveket is követelte.

Ment minden szépen, zökkenésmentesen mindaddig, amíg nem ért el hozzám a rend. Ott Vakuti csak letette a pennát és nézett rám, mintha valami bünt követtem volna el, és most ő szégyenkezik helyettem.

Gyanakodva, riadtan néztem én is, mert tudtam, hogy valami készül ellenem. Ezt annál is inkább tudhattam, mert Pálinkás Gyuri, Vakuti édes sógora furt lökte az oldalát Vakutinak. — Te koma! — azt mondja nekem Vakuti. — Te szeretnél pénztárnok lenni? Mert lehetsz — mondta halálos biztosan. Ha én bíró leszek, kiviszem, hogy te legyél a pénztárnok.

— Hát... — mondom én. — Addig még baj van! Tar Feri már tíz esztendőől fogva mind pénztárnok. Az már úgy belefogódzott a faluba, mint a pejefű a szántásba.

— Mi, ha bíró leszek, nem kell, csak egy veder bor a szolgabírónak, s úgy kiferesszük vele Tart, hogy vacog belé — azt mondja Vakuti, s Pálinkás azonhelyt még a veder bort is felajánlta.

Nem mondom, szerettem volna, de gyanús volt a nagy biztatás. Fanyalogva néztem, de a körülöttem levők irigykedve méregettek már, s olyanfórmán, mintha máris az adókönyvet tartanám a hónom alatt, és hátam mögött lefoglalt párnáikat ölelné a bakter.

— Na, mondd csak a többit!

— A szavazóid szerint te kéne legyél a harmadik — azt mondja nekem Vakuti, s figyel nagy politikusan. Nagy bikahomlokú feje volt, nézni pedig úgy tudott, hogy a szavait beleégette tekintetével az emberbe. — Te úgyis pénztárnok leszel, cseréld el a helyedet a sógor Gyurival!

A többiek úgy néztek, amiből azonnal láttam, cserélek vagy nem, úgyis hátraszorítanak. Azt, hogy hat hold földet dolgozunk felébe, nem látták a legjobb firmának. Kezdtem hát lesorvadni. Képviselőnek a faluban mindössze tízen juthattak be, s ez a tíz a két pártból. A listákat mindig a nagyobb gazdák vezették, s persze a nagyobb gazdák kerültek az első helyekre. Nem is képviseltek ezek a testületek mást, mint az éppen uralmon levő kormányt. Az alkotmány prés volt, és arra jó, hogy a dolgozókból a lelket is kiszorítsa az urak hasznára. A képviselőtestület ennek a présnek a karja volt a faluban.

De mégis akárki szívesebben vállalta a kar szerepét, mint hogy a présben szorongjon.

Hát, mondom, tízen kerülhettek be a két pártból, ötig még lehetett némi remény, de öttől hátrafelé úgy állott, mint a gyík farka, a lista könnyen leszakadhatott.

Hatodiknak utánam Fekete Ferenc bá került. Eleven, cingár ember volt. Szívós, makacsul kitartó féle. Fanyalogva vállalta el a hatodik helyet. Egy darabig ki is volt válva a mi pártunkból, s beállt Pocok Pistához negyediknek, de mégis visszajött, és nagy mérgesen ült a helyén.

A bor sem oszlatta el a mérgét. Az ideje is legmagasabb volt, negyvenhét, negyvennyolc esztendő állott mögötte. Az első világháborút az első naptól az utolsóig a fronton húzta ki, s felvitte a káplárságig. És né, Vakuti, aki majdnem fia lehetne, csak úgy teszi előre-hátra.

Nem a legnagyobb összetartással széledtünk el, de másnap délelőtt azért Pálinkás már hajnalban megkezdte a kancsóval az agitálást.

Én még csak jó szót sem szoltam senkinek az ötödik hely miatt, s mégis tiszta isten csudájára a választáson bekerültem a képviselők közé.

A két párt négybe oszlott, aztán úgy olvadtak össze a megválasztottak, mint édes egy testvérek, s az ellenségek most már az ugyancsak összeolvadt lemaradtak lettek velünk szemben. Ezek mindjárt félrehúzódtak. Nézték nagy üresen, mint akik valamit elvesztettek, s tudják, hogy nincsen is ahol keressék.

Ezek között volt Fekete Ferenc bá is.

Mi, a hivatalbéliek félrehúzódtunk a szavazók közül, és arról kezdtünk tárgyalni, hogy kihez mennénk áldomást inni. Meg hogy miként tűnjünk úgy el a szavazók előtt, hogy ne vegyék észre, s ne kelljen megosszuk velük az áldomást.

Beszállingóztunk Pálinkás Gyurkához. Aztán neki az ivásnak, a község kontójára.

Ittunk éjfélig, s énekelünk megáradt kedvvel. De hát ki tudhatta akkor, hogy már nem vagyunk előljárók? Pedig még este kilenc órakor megbukott a kormány. Ezt azonban csak Bukarestben tudták.

Mi másnap délfelé azon lepődtünk meg, hogy mondják: feljött a jegyző, s a község ládáját viszik fel Tar Ferenchez, a pénztárnokhoz. Az lesz most bíró, pénztárnok, minden. Mit csinálhattunk? Az urak azt tették velünk, amit akartak. S Tar Ferenc annyi volt a szolgabíróhoz, mint a kicsi ujj a többiekhez. Kisebb a közép-sőnél, de egyszerre markol vele.

— Na, Pálinkás Gyuri! — gondoltam némi kárörömmel is. — Az este előmbé vágtaal a listán, nem is adom én meg neked a megivott bor részemet.

Akkor az egyszer ittam potyára, a falu kontójára.

Pocok Pista és Vakuti, akik borral öntözték a politika mezejét, azzal a reménnyel, hogy ropogós ezreseket terem majd nekik, úgy néztek minket, volt képviselőiket, mintha a húsuból haraptunk volna. Nézhettek. Senki se volt bolond, hogy megfizesse a bort sem nekik, sem Pálinkás Gyurinak.

Úgy volt, hogy már kezdtem is elfelejteni a képviselőségemet. Avval, mikor felvitték Tar Ferihez a község ládáját, a faluban el is ült a politika. A végrehajtók lefoglalták és vitték a párnákat éppen úgy, mint azelőtt, és a jegyzőt, ha nem voltak képviselők, a bakterrel felhívatott Tar Ferihez három-négy nagygazdát, és éppen úgy végigitta az éjszakát reggelig, mint a képviselőkkel. Szóval, ment minden a régi kerékvágásban.

Február második fele volt. Az asszonyok már az osztovátákat szerelték be a házba. Nálunk is evvel bajlódtak, s én a nagy felfordulásban az asztalnak kerestem helyet, majd a lámpának vertem szeget a gerendába, mert már ott volt az idő, hogy lámpát kellett gyűjtani.

Kint csörgött az eszterha, és a cserépről nagy lapító havak suvadtak le a földre. Az udvaron és az utcán sár volt, bokáig érő, s az ég fellegtelen és szürke.

Hát, amint verem a szeget, egyszer csak bejön nagy lihegve egy ember, s azt mondja:

— Én a bükkösi bakter vagyok. A jegyző úr küldött, hogy ebbe a helybe gyere le az irodába — avval indult is, hogy menjen.

— Állj meg te, ne fuss! — fogtam meg az ujjasát hátulról. — Hát mért hívat, nem tudod? — kérdeztem hebegve, s kezdtem gondolni mindenféle rosszat.

— Hát — azt mondja —, nem tudom, valami katonaság vagy mi a fene. De eressz, mert még kell menjek másfelé is.

— Még le kell menjen más is? — kérdeztem mindinkább megijedve.

— Le még kettő. Fekete Ferenc, a Mag, a faluvégéről — kiáltott vissza a tornácból.

Úgy álltam egy percig, mint a méh, ha nagyidőben a határon reked. Aztán vettem az ujjasom, hogy induljak.

Anyám s a feleségem is meg voltak ijedve, hogy most mi lesz. Ki tudja, hol és mit szólhattam?... Kínáltak, hogy faljak valamit. De hát kinek kellett? Búcsúztak, akárcsak ha háborúba indultam volna.

Mikor bementem Fekete Ferenc bához, már az ujjas a hátán volt, de úgy nézett ő is, hogy: na most, világ, tudom, mindjárt rám szakad az ég! Szorongással tele indultunk el. Róttuk a havat és a sárt, ki a Berken, keresztül az erdőn, hogy mikor a szomszéd faluba értünk a jegyzőségre, ki lehetett csavarni az inget a hátunkon.

A jegyzői irodában három lámpa égett, s mind a nagy lángján. De igaz, éghetett, mert négy falu fizette.

Előbb az ablakon néztem be, és meg is könnyebbültem mindjárt, mert csendőrt nem láttam. Csak a jegyzőék voltak hárman. A jegyző és az aljegyző kártyáztak, míg az írnok egy nagy széles könyvben valami régebbi írásokat üzött a pennája hegyével.

A főjegyző mérgesen nézett fel, mikor beléptünk.

— Na, üljenek le! — szólott ránk.

— Huszonegy — kiáltott ugyanakkor az aljegyző, s erre a jegyző úr úgy állott fel, mint akibe nyilallás szorult.

— Nem szeretnénk sokat ülni — mondom én. — Este van már, s kint az ujját se látja az ember.

— Mi? — ágaskodott felém a jegyző. — Ki kérdezte magát? — Mi az, hogy nem szeretnénk sokat ülni? Hát ki maga itt? Na, ha siet, takarodjon is! — s mindezt olyan egyből zúdította rám, hogy az ereszről suvadó hó nem hullott nagyobb zuhogással.

Na, gondoltam, hát még azért sem megyek, s leültem a király képe alá.

Egyszer jó későre azt mondja a jegyző:

— Jöjjenek ide előmbe!

Az aljegyző néz kacagva.

— Na, most felakasztják mind a kettőjüket — mutatta a kezével is.

— Mi volt maga a katonáéknál? — kérdi a jegyző Fekete Ferenc bától.

Az öreg hallgat, és néz szét segítségkeresve.

— Káplár voltam! — azt mondja, s láttam, hogy el van szánva mindenre.

— Hát maga? — fordul nekem a jegyző.

Na, te úristen, hogy az emberrel úgy bánjanak, mint az állattal! — keseredett mellemben a szorongás. — Csak. kérdik, azt sem tudja, miért, nem tudja a feleletének mi a következménye...

— Én még katona sem voltam.

— Hm... — így a jegyző, s néz nagy szigorúan. — Na, nem baj — azt mondja. — Mostantól kezdve annyi, mintha katona lenne. Tudják meg, azért hívtam magukat, hogy mostantól kezdve az egyik a bíró, másik a kisbíró. Akarnak lenni?

Úgy megvilágosodott előttünk az iroda, mintha egyből felbújt volna a nap.

— Hát, ha lehet...

Még felírt egyet-mást, s kezet is fogott velünk, de magasabbról nézett ránk, mint Mózesre az Isten fent a Sínai-hegy tetején.

Vak sötétségben, szortyogó sárban csbukoltunk hazafelé. A faluban még itt-ott pislogott egy-egy kicsi lángjára húzott lámpa. Ki-ki a saját vackán főzte a maga gondját. S ezek a gondok szűk, kicsi fazakakban szorultak, kövesedtek.

Fekete Ferenc bával még nem tudtuk, melyikünk lesz a bíró, de befelé már osztottuk a bíróságot. Hallgatva mentünk hazafelé, s éppen egy kicsit kezdtünk ellenségek lenni.

Egy hét múlva nála volt a község ládája. De a faluban csak annyival változott a helyzet, hogy a végrehajtók hetenként kezdtek járni, s a csendőrök mindennap megkerülték a falut.

Egy hét múlva fel is esküdt. De ahogy ma felesküdt, másnap reggel csak halljuk, hogy hírel a postás:

— Közhírré tétetik, minden ember büntetés terhe alatt jelenjék meg szavazásra az állami iskolánál!...

Előbb azt hittük, hogy megint bíróválasztás. De mikor lementünk az iskolához, a jegyzőn kívül három uraságot és négy csendőrt láttunk ott. Szigorúak voltak és fenyegetők, s Fekete Ferenc bá megszeppenve sunnyogott közöttük.

— Mire vagy kire szavazunk? — kérdeztem a baktert, aki dühös volt, és tele izgalommal.

— Hogy kire? A bőrdre! — azt mondja. — Ha azt mondom, hogy „dá”, akkor ez annyi, rá szavazol, hogy vigyék minden héten a párnádat, s a csendőr akkor üssön mellbe a puskatussal, mikor neki jólesik, ha pedig azt mondom, hogy „bá”, akkor már búcsúzhatsz is, mert akkor már visznek.

Bent az iskolában az asztal mellett, ahol az írrok jegyezte a nevek után a szavazást, két csendőr állott fel-tűzött szuronyal. Fekete Ferenc bá úgy ült az urak között, hogy az izzadság szakadott róla, s az asztról fel nem vette a pillantását.

Szívünkben az volt, hogy nemet ordítsunk az egész világ füle hallatára. Hogy széjjeltépjük azokat, akik amellett, hogy nyomorgatnak, még csúfot is üznek velünk. Megszavaztatják saját kirablásunkat. De ott villogtak a csendőrszuronyok, s nyelvünkről „bá”-nak indult a szó, de mire ajkunkról leszakadt, halk „dá” lett belőle...

Már két hét is eltelt a szavazás után, s biz én már el is felejtettem, hogy képviselő voltam és bíró is akartam volna lenni.

Egyik este, vacsora után le volt húzva a bakancsom, s éppen takarítottam a sártól, mikor egyszer csak benyit a bakter.

— Gyere! — azt mondja. — Hívat a jegyző.

Bosszankodva húztam vissza a bakancsaimat, és a jegyzőnek azt kívántam, hogy — de nem is lehet azt ide leírni.

Megyek, hát a bírónál ott ül az asztal mellett Tar, a pénztárnok. Előttük nagy pléhfazék, tele borral, s Fekete egy hasas üvegkancsóval töltögette a poharakat.

Mikor beléptem, a jegyzőnek izzadságcseppek gyöngyöztek kopasz fején, mintha a bevedelt bor serkedett volna ki rajta.

— Szenetátýe, Domnule bíróhelyettes úr! — ezzel a szóval fogadott, s így lettem én azon nyomban bíróhelyettes.

— Nem én! Ebben a világban nem! — mondtam, és húzódtam az ajtó felé, de a jegyző csak ki a zsebéből a revolvert, s egyenesen nekem.

— Mi? Maga ellene van a kormánynak? A királynak van ellene maga?...

Mit csinálhattam volna? Ott helyt le is tettem az esküt a jegyző kezébe, de már akkor tökrészeg volt. Az esküből egy szót sem értettem, de mondtam a jegyző után, s mint ahogy ő, én is megnyomtam a végén: „Sásze szute dumnyezo.”

Az eskü után az volt az első kívánsága, hogy hozzam tele borral a pléhfazakat, s a második az, hogy igyam ki a pohárból a bort anélkül, hogy a kezemmel a pohárhoz nyúlnék.

Kiittam, de mikor már üres volt, szétroppant fogam alatt a pohár. A bor pedig tűzként futott végig a mellemben.

Te úristen, mikor érjük meg, hogy kiseperjük ezeket a világból? — néztem a jegyzőt, de az akkor már az asztalra borulva nagyokat csuklott.

A kutya fiatal, játékos kölyökkutya volt, tarka foltos, lombos farkú, félig kuvasz, félig komondor.

Az ember is még eléggé fiatal, olyan harminc év körüli, négy apró gyermek apja, s fia egy középparasztnak.

A kutya a kas alatt volt, a rendes helyén, megkötve. A nyakán szíj, azon karika, amelybe rugós kapoccsal akaszkodott a lánc.

Az ember a sütőházban volt. A rendes helyén ült, a tűzhely végén, közel az asztalhoz.

Jobbra tőle szabad tűz pattogott a kormos puliszkás-fazék körül. Felesége venyigét tördelt. A fellobbanó láng, amely megvilágította piros, gödrös arcát, haragos vörös csapóval vágott a sötétbe. A falon fekete árnyékok táncoltak. Szemben vele, túl az asztalon az apja ült, fél vállal a menyecske felé fordulva.

Veszekedtek.

— Kend miatt kell vakoskodjunk — mondta haragosan az asszony.

— Hallod, megint a kollektívet kezdi — fordult az ember felé az apja.

A sötétben elmosódva látszott vékony, sápadt arca, fekete kucsmája, de a sötétben is átszúrt szigorú két sárgás fényű szeme.

— A szándék az övé, s a föld a kendé. Melyikkel álljak szembe? — morogta az ember, és tovább játszott a két gyermekkel.

— Te is láthatnád — csattant fel a tűznél a menyecske, de a vénember a szavába vágott.

— Már hallgass! Hallgass, te! Ne kezd megint. Tudom! Könyv nélkül tudom. „Ott az ember többet keres, s nincs így magára hagyva. Jobb az élet.” Tudom, kívülről tudom. Te, kik kellenek neked? A családban magadra vagy, mi? Mások kellenek, ugye? „Ott az embernek még ha beteg is, jár a fél napszám.” Ez kéne neked... Nekem ne járjon. Én még nem voltam olyan beteg, hogy ne tudtam volna összegyűjteni a magamét.

Amíg az enyém a föld, úgy élek, ahogy akarok. Nincs megkötve a kezem.

— Nincs?... Még a lelke is meg van. Így akar élni? Így, hogy vakoskodjunk? Volna csak pénzünk...

— Fogd be a szád!

A tűzhelyről sűrű rajban peregetek kukkra a szikrák.

Az ember odapillantott. Felesége serényen keverte a puliszkát. Vacsorára keverte. Anyja, töpörödött, törékeny asszony, pozdorját lobbantott fel a tűznél, és a lámpa felé indult vele. A világosságban egy légy is megindult. Felszállt a falról a sok közül. Zümmögve keringett a keserű füstben.

Az ember lerakta térdéről a két gyermeket, a középső kettőt, és elindult, ment a kutya felé, a magas árnyékot vető kas irányába.

Hold nem süttött. Az érett búzák szagától meleg, friss kenyérillata volt a levegőnek. Csillagok ragyogtak hidegen, s a kert sötét mélyéből szentjánosbogár világított zöldesen.

*

Szép este volt, nyári este, mikor az embernek a napi izzadság után jólesik a hűvös, s ha még fiatal is, szívesen nótára gyújt.

Az ember füttyörészve ment a kas felé.

Lenyúlt.

A kutya a kas lábához tekeredett a láncsal.

— Ó, te félfejű, hát meg akarod fullasztani magad? — szidta a kutyát, és egyetlen mozdulattal leakasztotta a láncot. — Na, bolond vagy! — lökte el magától a mellére ugró állatot. De a kutya alig zökkent a földre, újra rajta volt. Morgás nélkül ugrott rá, s mégis úgy a karjába harapott, hogy foga után az ingujj ropogva végighasadt.

— Ejnye, az anyád keservét, hát mi ütött beléd! — kiáltott rá az ember, és bakancsával messze repítette magától.

Az állat egy hangot se adott.

Fehér foltja mind távolabb látszott, végül a kert felé eltűnt, beleolvadt a sötétségbe.

— Megveszett — tört fel az emberből a rémület, és sajtó, lassan vérző karjához kapott.

Szaladva ment a konyháig.

— Anyám, hozzon ki pálinkát — mondta elváltozott hangon.

A felesége óvatosan kiszorította a vért, aztán beszaladt tiszta gyolcsért a házba. Anyja mosta, pálinkázta a sebet. Az ember felmarkolta a félliterest, s ijedten, mohón, egyetlen hajtásra kiürítette.

Utána nagyot sóhajtott.

A vénember — vékony, szikár paraszt — irigy, haragos szemmel nézte fia mellett a félredőlt üres üveget.

— Aratásra tartotta a vénasszony. Előlem is rejtegette, s né... — Megremegett a bajusza vége. — Minden baj elér. Még csak ez hiányzott... Éppen most, aratásra — förmedt a fiára, de amint ránézett, elhallgatott, és nehéz, vontatott mozdulattal húzta végig homloka ráncain földszagú, kérges tenyerét.

A fiatalember arca furcsán eltorzult. Rémület és rézségtség tükröződött rajta.

A vénember megint ránézett futó pillantással. Kerek kucsmáját mélyen a szemébe húzta, és az asztalra könyökölt.

— Hej, keserves isten, egy szilványi kutyaharapás miatt... Mi lesz most az aratással? Ha orvos elé kerül, lehet, két hétig is be kell hogy járjon a rajonhoz. Tengernyi idő. Arra s vissza mindennap öt lej. Aztán, hír szerint, erősek az ilyen injekciók. Nem tud dolgozni utána... Mi lesz az aratással? Úristen, mért kell ez így?!

A fiához hajolt.

— Várj, hadd lám — fogta meg menyé kezében a rongyot.

Elég mély harapás volt. Egy helyen a bőr is felszakadt. De hát ő nem ilyen sebbel dolgozott s hányszor... Elkeseredetten nézte. Ha muszáj, túri az ember, s aratáskor még a holt is megmozdul. Ki tudja, talán veszett se volt a kutya, s amíg azt a vacak sebet nézte, folyton az aratásra s a pénzre gondolt. A pénzre, amit az életnél is többre becsült.

A pénz az életnél is többet ér, mivel az élet arra való, hogy élje le az ember, de a pénzzel apát, anyát, birtokot vehet — szokta mondani. Kucsmáját idegesen húzta fölére.

— Kinél tudtok kőrisbogarat? — kérdezte, s úgy, mint-ha csak azt mondta volna, hogy segít ő azon nyomban.

A menyecske, a vénember menyé, ellenségesen fordult hátra.

— Kőrisbogarat! Most akar kend kőrisbogarászni, mikor minden rajonnál beoltják már az embert, inkább azt nézné s látná meg, hogy ha kollektivisták volnánk, most másképpen várná az aratást. — Pali, a gyermekekhez ne nyúlj. Reggel az ötössel megyünk a városba. Kend csak menjen, szedje a kőrisbogarait... — vágott a vénember felé. — Pali, gyere, feküdj le — fogta meg az ember kezét, s húzta fel ültéből.

A vénember elengedte az ajtókilincset, majd úgy lépett vissza, hogy döngött a sütőház földje.

— Az kell neked, a flangérozás, hogy menj... Te! ... Te kollektíves cafra! Azért fúvód, hogy Pali, a kollektív gazdaság, apám, a traktormunka, azért, hogy mehess! — csúfondárosan, asszonyhangon kiabált: — Eredj bé a kollektív gazdaságba... Eredj... Mehetsz tőlem, de a városba nem flangérozol. Nekem jobban fáj a fiam, mint neked. A saját véretem jobban őrzöm én, mint te — mondotta ellágyulva.

Az ajtót dühösen vágta be maga után.

Pali a kemencének dőlve részegen pislogott.

A vénasszony pálinkát készített elő a kőrisbogárnak, fodormentát szárított.

— Ne félj, anyámé, meggyógyítunk mi — motyogta közben. — Jön apád mindjárt a kőrisbogárral. Az oltások se jobbak. Kikúrálunk mi, ne félj.

S Pali ült, nem mozdult, hiába unszolta a felesége.

Telt az idő, későre járt már, mikor a vénember lassú csoszogással benyitott az ajtón.

— Nem találtam kőrisbogarat — mondta.

Ravaszul szétnézett. Menyé, a parázs-eleven fiatalasszony a fia mellett ült. Az öreg feléje pillantott, majd titokzatosan intett a vénasszonynak.

— Ha már így van, reggel mégiscsak megyünk a városba — mondta kényszeredetten. — Nem kell szólni senkinek. Kölyökkutya, ki tudja, mi jött rá. Miért zúdítsuk fel a falut. Az orvos megmondja majd. Reggel megyünk

Palival... Igen, igen. Azt hitted, hogy te mész? — dörögött a menyecske felé.

*

Másnap reggel hárman indultak az állomáshoz. Ment a menyecske is. Nagy fekete szeme ragaszkodással figyelt az urára, de a vénember közjük lépett. Ott ment köztük az állomásig.

Az ember, a vékony, magas ember mintha szégyellte volna állapotát, ingerlékeny volt. Vörös erezetű, szőke arcán, kék szeme mélyén riadalom tükröződött. Nem szívesen ment. Az injekciós tűtől is rettegett. Gyámoltalanul, megzavarodva bandukolt. Az állomáson ijedten szorongatta felesége kezét.

— Ügyelj a gyermekekre, asszony... — A többit elnyomta a vonatfütty, s a felszálló gőz beborította a könnyező menyecskét.

Pali az ablak mellett állt.

Lucernásföldek... Koriandertábla... Dinnyés, a kollektív gazdaságé.

Futnak visszafelé a földek.

A karja alig fáj.

A harmat mindjárt felszárad, lehetne indulni az aratóba... Né, a kollektív gazdaság gépje már kint van. Most szerelik. Úgy látszik, amint szalad a vonat, mintha a géphez fordulna az egész tábla... Most a hűvösön lehet igazán vágni.

Futnak visszafelé a földek.

Az apja beszél, beszél mellette:

— ...Az egész aratáson kell hogy járd, ha a kezébe kerülsz. Mondják, hogy olyan tüvel szúrnak, mint egy szalmaszál, s amellett mibe kerül az út is! Két hét mindennap, oda és vissza... A szengyeli tudós három nap alatt rendbe teszen. Hallottál a lekencei emberről? A bivalya megveszett, de ő most is él. Egy nap alatt kikúrálta a tudós. Bár a búzánk ne volna megérve. Meg azt se tudjuk, hogy veszedett volt-e. Fogaváltáskor ingerült a kutya...

A fiatalember hallgat. Hallgatja az ismerős, száraz hangot, az apja beszédét: — S amellett mibe kerül az út is — hallja, és mozdul már a nyelve, hogy visszavájon:

— Most is a pénz az első! — akarja mondani. Aztán mégse szól... Hogy menjen a kollektív gazdaságba föld nélkül? Így is kevés a termőterületük... Hova menjen az ember? Városon se könnyű négy gyermekkel előlről kezdeni az életet.

Fordulnak a földek.

Két hosszú hét, ha nem lesz belőle három, s a tű, mint egy szalmaszál... Fogaváltáskor ingerült a kutya... A lekencei ember most is él...

Csattog a vonat.

A kollektív gazdaság széles tábláján túl, a reggeli harmat után is fehérre érve látszik a Paliék búzaföldje.

Csattog a vonat.

Bodor füstöt húz maga után. Messze csattog.

Paliék szálltak az első állomásnál, és nekivágtak Szengyel felé a hegynek. Az ember a hegytetőről a vonat után néz. Elment már, csak a füstje látszik. Mint rúdjáról letépett gyászlobogó száll, szállong a szélben...

Dél volt, mikor megérkeztek. A tudós kőháza szőlővel volt befutva, s hátra a széles köistállóig cementjárda vezetett. Rendes volt, bizalomkeltő minden, mintha csak ott-hon lettek volna.

A tudós, kicsi, szürke ember, a méhesből jött elő.

Asztmásán köhécselt.

Fakó szalmakalapja, minden pillanatban más kifejezést váltó hegyes madárcarca, vékony karikalába, semmi se jelezte isteni vagy ördögi erejét. De a szeme, zöldes, apró szeme szokatlan mély villogásával megigézte a két segítségváró embert.

A vénember suttogva beszélt, míg a fiatal zavartan rángatta karjáról a kötést.

— Ne, ne! Hagyja csak a sebet... Jöjjenek fel az árnyékba — intette le őket a tudós. Mély, férfias hangja volt, mintha más testből szólalt volna. Nehezen foghatta suttogóra.

Két széket vett elő. Egy literes üvegben zöldes folyadékot állított a tornác párkányára, s egy vékonyra vásott borotvát, hántolatlan mogyorófanyélbe erősítve. A nyélén különös cifrázatú ábrák.

— Ülj csak ide, fiam, ide szembe velem — intett az előtte levő székre. — Milyen kutya volt? Fehér, tarka

vagy fekete? Tátsd ki a szád! Erősebben. Úgy... A nyelved hegyével érd el a szápadlásod!

— Akárcsak az orvos — nézte elragadtatott izgalommal az öreg.

— Igen. Tarka kutya volt. Vesszen minden erejével a tűzbe, hamvát mossa el a víz, hordja el a szél... Jókor jöttél, fiam. Amíg az injekció utolérte volna, az agyadig ér... Feketedik... Feketedik, de itt van már, a kezünkben van. Hajoljon csak ide, nézze meg, — intett fejével az öreg felé. — Ez, látja, ez a sötétkék ér, itt van — mutatott a nyelv alatt látszó két lilás érre.

Arcuk halvány volt a széles szőlőlevelek árnyékától.

A fiatalember zöldes színűre sápadt.

Kimeredt szemmel nézett a borotvára, amely a tudós kezében közeledett kitátott szája felé.

— Na most, fiam, csak fel a nyelved hegyét. Fel a szápadláshoz. Kieresztjük mindjárt a cudart.

Bal kezére nézett. Az ujjja tövén méz csillogott. Gyorsán lenyalta, és mutatóujjával hátranyomta a remegő nyelvet. Jobb kezével előretolta a csonka borotvát, és villámgyors vágással keresztalakban megvágta a nyelv alsó részét.

— Na most ne félj semmitől... Látod, milyen sötét — mutatott a kicsorduló vérrre. — Ne, végy a szádba ebből az orvosságból, de ügyelj, le ne nyelj belőle! — nyomta az ember kezébe zöldes tartalmával az üveget.

A műtét után mély csend ereszkedett közójük.

— Izabella? — kérdezte aztán az ember apja, s a szőlőgerezdre mutatott.

— Fehérre érik — válaszolt a tudós. — Jó, mert nem kell permetezni. Drága a kékkő. Pénz nincs.

— Hát kinek van most közülünk? Mi is úgy állunk.

— Az ember dolgozik, segít, akin lehet... De csak avval van az ember.

— Mondja meg, hogy mibe kerül... Én ingyen senkitől se kívántam semmit — mondta ellenségesen az öreg.

A tudós nem felelt rá mindjárt. Hidegen szólalt meg.

— Felelősséggel jár ez, s másként is megjegyzett ember vagyok. Listára tettek — mondta, s dörgő hangja hörgésszerűen tört át a suttogásán. — Ha rajtafognak, hogy

segítettem, vége a csillagomnak! Segíték én szívesen — fogta panaszra a suttogását. — De inkább én megyek, mintsem hogy hozzám jöjjenek... Számítsa ki, hogy mi-be került volna két héten oda s vissza az útiköltség, az elveszett napszámok. Na, legyen száz. Nem sok, alig harmadrésze annak a költségnek, s ez is benne van — rázta meg az orvosságosüveget. — Ne, vigyed, öblögesd vele — nyomta a fiatalember kezébe.

*

Csak estefelé indultak haza.

Fülledt este volt.

Száraz villámok hasogatták a fekete ég alját.

Lopakodva surrantak ki a tudóstól. Nem látta senki, hogy kinél jártak.

Úgy mérték léptükkel az időt, hogy a vonathoz arra a pontra érjenek el, amelyiken a városból való visszatérés idején juthatnak haza.

*

Már folyt az aratás. A menyecske is megnyugodott. Ha az orvos azt mondta, hogy nincs baj, hát nincs. Az ember is elfelejtette baját a nagy munkában, csak éjjel sóhajtott fel lopva, hogy a felesége ne vegye észre.

Ó, hátha mégis...

De elmúlt a kilencedik nap is.

*

Eltelt másfél hét.

Már túl voltak az aratáson. A hordás kezdődött.

A tizenkettedik napon nem kívánta az ételt. Azt hitte, csömör. Elmúlik estére. De nem múlt el.

Másnap reggel fejfájással ébredt. Azt hitte, az álmatlan éjszakától. Várta, hogy a hajnali hűvöstől elszűnik.

Szép volt a hajnal. Kacagó gyermekorcával ébredt a nap. Olyan csillogó volt a fűvön a harmat: szebbnek so-hase látta.

De a fejfájása nem szűnt. Végigment a kerten, a hideg szőlőlevelekhez szorította homlokát, s akkor jött rá a döbbenetes érzés: Te úristen, sze én már búcsúzom!

Lappangó félelme rátört. Farkasfoggal támadott rá.

Futni akart, be a házba, de meggondolta.

Nem kell megijeszteni őket... Ki tudja... A lekencei ember bivalya megdőglött, de ő nem pusztult el. Az embert megmentette a tudós.

Enni vetett a marháknak, s amíg a villával az almot kotorta helyre, egyenként végigsimogatta őket. Közben úgy érezte, hogy elszűnt a fejfájása, de nyugalját nem lelte.

Elindult ki a mező felé.

Felrakom a kalangyákat, gondolta.

Pedig tudta, hogy szél se volt, nem dőltek le, nincs is mit felrakni.

Feje mindinkább fáj.

Délfelé bevetődött a kocsmába. Italt kért, és kiment a szőlőbe.

Ivott nekibúsulva.

Nem nézett az italra.

Ha ránézett, görcsöt érzett a torkában. Behunyta a szemét, úgy nyelte.

A vége felé már úgyse ment. Ki kellett köpnie.

Nem tudott nyelni.

Eljött a tizennegyedik nap.

Az ember feküdt az ágyon. Szeme vörös volt, és nehezen lélegzett.

A felesége az orvosért futott.

A vénember az ágy lábához támaszkodott.

Meg kéne kötözni... De jaj, meghasad a szíve, ha tudja, hogy miért kötik meg... Megkötni a saját gyermekem... Jaj! Jaj!...

— Nyissátok ki az ablakot, nyissátok ki... Levegőt!... Víz!...

Kínlódott az ember. Rettenetesen kínlódott.

A vénember reszkető kézzel vitte a csuprot. Szeme, szúrós, sárga szeme száraz volt, de sírt az egész teste. Szívét fájdalom facsarta. Éles kések voltak a hasogató gondolatok.

Az ember ránézett a vízre. Felemelte a kezét, de mielőtt a csupor után nyúlt volna, keze görcsösen megmerevedett. Teste hánykolódott. Az ágy is recsegett alatta.

Az apja szorította a csuprot.

De az ember eszméletlen volt, s szörnyű volt ez. Bár inkább ne lett volna. Látta az apját.

— Jaj, apám! — hörögte, és a párnáját harapta kínjában.

— Megöltem, biztosan azt mondja — suttogott az apja. Rá akart borulni a fiára, de megrettenve visszahőkölt, s csak a ház közepéről nézte.

A fiatalasszony szaladva ért haza az orvossal.

A vénembert úgy találták, hogy a ház közepén állt, olyan mereven, mintha kőrisfából faragták volna.

A vénasszony reszelt tormát rakott a fia mellére.

A gyermekek az ablak alatt sírtak.

— Ne nyúljon hozzám, úgyis mindegy — suttogta az orvosnak a beteg. — Veszett kutya volt, s a szengyeli tudóshoz mentünk... Élni akarok! — üvöltött fel aztán zokogva.

A menyecske csak kitárta két kezét, s mint a szíven talált madár, lankadtan omlott a földre.

Az orvos döbbenten állott. Senki se volt, akihez szólhatott volna... Ilyent most, amikor minden rajonnál injekció van...

— Várjon, fiam — lépett aztán hangos szóval a beteghez. Arcán megfeszültek az izmok, amíg gyors, de kimért mozdulattal maga elé tartotta az injekciós tűt. — Narotikumot adtam — vont a félre aztán a vénasszonyt. — Most elcsendesedik a morfiumtól. S ha utána megint vergődni fog, holnapra úgyis... jobban lesz. Ez a csendesebb lefolyás, nem tart tovább három napnál... — A vénasszony esdeklő pillantására hozzátette: — Nem, segíteni nem lehet.

Gyorsan, nagyon sietve távozott a házból.

Az ember az injekció után nyugodtabban lélegzett.

A menyecske a kezét fogta. Szemében égett a fájdalom, de könnyeit visszafojtotta. Hallgatta az ember szavait, utolsó, halál előtti szavait.

— Ne maradj apámmal... Vele ne maradj. Eredj, menj... Menj be a kollektívások közé. A gyermekek... — szeméből egyfolytában lassan csörgött a könny. Arca vonaglott. Szaggatottan, selypítve beszélt, s hangja mindinkább sípoló suttogásba fulladt. — A gyermekeink ott

nem lesznek árvák... Nem. Nem lesztek egyedül. Egyedül, mint én... E-gye-dül...

Görcsös rángás futott végig a testén. Ujjai mintha fából lettek volna, mereven kapcsolódtak felesége kezére. Mélységes csendben elhallgatott.

Az asszony várt. Várt egy percig, kettőig.

Nem hitte.

Nehezen ébredt rá a rettenetes, megcáfolhatatlan valóra. A kezét szorító ujjak hidegedő merevségéről döbent rá.

— Pali! — sikoltott fel eszelősen. — Jaj, meghalt apátok!

A vénember örült mozdulattal ugrott a fiához. Megragadta a vállát, s rémulten visszahőkölt az élettelenül félrecsukló fejtől. Felállt, öklével végigtörölte homlokát. Tétova pillantása a fejszén akadt meg.

— Isten, hát mért hazudtak a világba, ha semmit sem érsz! — ordította, s a felragadott fejszével az ajtóba vágott, hogy az tetőtől talpig kettéhasadva dült ki a sarkából.

A csűrbe rohant, s onnan kötéllel fel a pajtahíjára. De a kakasülő magas volt. Leült hát a szénára.

Tizennégy nap... Csendesen halt meg... Elég szép halállal. Két nap se kínlódott. Tizennégy nap múlva az ő útján megyek el én is.

Sokáig ült. Mikor bement, már ott volt a néptanács elnöke is. Az orvos az asztal mellett írt.

— Hogy a bivaly elpusztult, és az ember megmaradt? — beszélt közben az elnök felé.

Elárult a vénasszony, mindent megmondott, ijedt meg a beszédre a vénember, de senki sem törődött vele.

Az orvos írás közben folytatta:

— A bivaly fertőzést kapott, az ember nem. Nem került nyál a vérébe, a kuruzsló pedig hasznót húzott belőle.

A vénember nem tudta hallgatni, a kútnak indult, de amikor belenézett, megijedt saját képétől. A vályúhoz fordult, s belenyomta fejét a csillogó vízbe.

Nem volt ereje meghalni.

A temetés se úgy volt, mint máskor. Nem volt virrasz-

tás, halottlátogatás. A család zárlat alatt volt. Nem főztek.

De szépen temették el.

A család se intézte volna jobban, mint ahogy a néptanács intézte.

*

Temetés után való nap az ablakokon behúzták a zsalugátért, és kívülről bezártak minden ajtót. A rokonok féltek az udvartól. Csak a néptanács elnöke és egy milicista lépett belül a kapun, s egyedül a végtelen árvaság volt az úr a nyomorúságos telken.

Az idő esőre fordult. Fekete színt vett a föld.

A korán felkeltett négy kicsi álmosan bámult a hajnalba.

A néptanács elnöke zsebébe rakta a kulcsokat, karjára vette az egyik kicsit, úgy indultak az állomás felé.

— Ne legyen gondotok — mondta a menyecskének. — A marhák mellé embert állítottunk. Az is lehet, hogy ti hazajöttök a kórházból, de apósodra még vigyázzatok. Azt hiszi, avval, hogy ő is meg akar veszni, jóváteheti, amit elkövetett.

A menyecske sokáig nem szólott.

— Ha sokáig ott kell hogy maradjunk, vigyétek be a marhákat... Vigyétek be oda a kollektív gazdaságba... Pali úgyis meghagyta — sírta el magát.

A vénember szótalan, haragosan ment a milicista mellett.

Valahol bolondul csataráltak a ludak.

Kövér, lógó fellegekből szakadólag állott az eső.

A milicista köpenyébe fogta az egyik kicsit. Egy-egy esőcsepp vágott le ferdén.

Később, amikor már vonatra ültek, verni kezdte a zápor a vonat ablakát.

Az öreg is megunt a veszekedést.

A milicistával veszekedett, de nem a kihallgatásért haragudott rá. Vallott ott nekik dühösen, s szidta lelkéből a szengyeli tudóst. Jegyzőkönyvbe mondta a követelését is, hogy a száz lejt visszaköveteli. „Az az árváké.” Neki semmi sem kell, csak hagyják meghalni. S né, nem hagy-

ják. Milicistával kísértetik az orvoshoz. Ezért veszekedett.

Zöld lucernások... A dinnyésen túl széles, meghántott tarló, a kollektív gazdaság táblája. Azon túl saját földje, s rajta az esőben feketedő búzakeresztek szomorú sora.

Megy a vonat.

Megfordulna a vénember, de nem mert a menyére nézni. Hallja, hogy a milicista az ő sorsukat meséli valakinek.

— Most itt van az egész család... Bizony úgy van, ahogy mondja. Az ember el se hinné. Pedig látja, a szemünk előtt van, még nyomozni sem kell. Így történt ez, s most ezerkilencszázötvenegyben.

A vonat csattog.

Valaki felsóhajt.

A menyecske kinéz az ablakon.

Nézi a vonat fekete füstjét, amely lassú, súlyos lebegéssel úszik a föld felett.

Nehezen bontja szerte a szél.

1

Még elindulás előtt határozatot hoztak, hogy kerülnek minden provokációt, és ő már Vapnyarkán ököllel ment neki az árulónak. Ha erre gondolt, ezt nem bánta ugyan, inkább azt sajnálta, hogy nem adott többet rá: a fejét törte volna össze a falon a gazembernek. A táborparancsnokság hiába kutatott, a szervezet beépült már a parancsnokság közé is. A kommunisták ismerték végrehajtás előtt az összes parancsokat, s védekezni tudtak úgy az erkölcsi lezüllesztés, mint a szándékos éhenhalatás ellen. Nem tudta a parancsnokság, hogy kik a vezetők, kinek mi a megbízatása, s az aljas áruló engedte magát félrevezetni egy nő által. Mindenki látta, csak ő nem, hogy a parancsnokság kémje az a szalmaszín hajú ördög, aki kicsókolta belőle az összes vezetők nevét. Még mindig a földet nézte, és a táborra gondolt. A táborra, melyet, hogy a szervezetet szétrombolja, háromfelé osztott a parancsnokság. Az internáltak egy részét Groszolokára vitték, a börtönre ítélt kommunistákat Ríbnitára hurcolták.

— Mint a férget, úgy kéne eltaposni egytől egyig az ilyen — tört ki belőle sóhajtásban a keserűség. A legényre pillantott, és felelősnek érezte magát az elvtársát ért ütés miatt. Még az első esetért nem ítélte el önmagát, ez a második kínoztta. A géppisztolyos csendőröket nézte.

Kint a szabadban lesoványodott testében zubogni érezte a vérét. Gyűlölete a szovjet földön tovarohanó gépkocsik láttán dühvé fokozódott, s erejébe került, hogy uralkodjék magán.

Nem messze Grünberg Lázár magas alakja haladt előtte, s még előbb Gál Mátyást látta. Szemüvegének horga villogott a füle mögött.

Amint az épület felé haladtak, szemügyre vett minden arasznyi helyet.

Az épület körül kökerítés volt. Nyugati és déli részén

három méter magas, az északkeletin, ahol a domb kezdődött, kívülről könnyen el lehetett kézzel érni a peremét.

Magas vaskapu előtt állottak meg, de a falba vágott szűk ajtón vonultak be az udvarra.

A kopár udvaron csak egyetlen fészkerféle állott közel a kerítéshez, amelyen fel lehetett volna jutni a kőfal tetejére. Egyéb semmi. Ez is alig ötven lépésre volt a börtönbejáratától, ahol csendőr állott őrségben.

Felnézett az épületre.

Az ablakok az alagsortól emeletig mind erős vasakkal rácsozva.

A rácsok mögül emberek néznek.

A földszint ablakaiban itt-ott látszik csak egy-egy sápadt, szakállas arc. A legtöbb ablak mögött kormos sötétség. Az emeleten viszont tele vannak az ablakok.

A csendőrök idegessége a kapun belül láthatólag megszűnt. Nevetgélnek, a puskájukat vállra vetve cigarettára gyújtanak.

Parancsnokuk beszaladt az épületbe.

A foglyok állnak sorokban. Állnak holtfáradtan. A térdük remeg, de senki nem ül le. Elszántan várnak. Maga sem mozdul. Az egyik, egy harmincéves, de már deresedő fogoly felnéz a mélykék égre. Szürke szeme sarkán két könnycsepp buggyan ki. Azonban mielőtt arcára gördülne, munkássapkáját hirtelen az arcába rántja, s mikor megint hátralöki, már nincs a szemében könny. Szürke szeme acélosan csillog, csak a szája széle vonaglik alig észrevehetően.

Bernáth Bandi tovább fürkészi a börtön környékét. A fölöttük elzúgó repülők zajától remeg a levegő, s ezt a remegést érzi; tovább rezeg benne a repülő eltávozása után is. Düh vagy félelem, vagy együtt a kettő? Maga sem tudja, de míg az udvaron várnak, amíg nézi a nagy, négyzet alakú börtönt, Vapnyarka első napjai jutnak az eszébe. A szenny, a tetű, a bűnözők több százat kitevő szertelen tömege. Az első napok, amikor az egyetlen vízcsap előtt agyba-főbe verték egymást az emberek. A második hét, amikor a tábor századosa a gyilkosokat, a betörőket szervezte meg, hogy agyonverjék a kommunista foglyokat.

— Itt az udvar tiszta — fűrészte végig az utakat —, de mi van a falakon belül?...

Némi büszkeséggel gondolt Vapnyarkára. Mennyi szemét, piszok volt ott kívül és belül az emberekben is, és pár hónap alatt, a kommunisták vezetésével nemcsak a termek, cellák váltak rendesebb, lakhatóbb és tiszta lakrészekké, nemcsak az udvar útjai futottak burján nélkül a megszabott irányba. Új utak nyíltak az emberek tudatában is. A tízes csoportokra gondolt, amely csoportokat egy-egy kommunista vezetett, akik ilyen alapon a vapnyarkai tábornok politikai iskolának szervezték... Hol vannak a tízes csoportok, és mi van itt a rácsok mögött? — nézte mereven a falakat.

Az épületből olajos bőrű, sápadt arcú, idősebb őrnagy közeledett. Ideges pillantásokkal szaporán pislogott. Látszott, hogy nem nagyon örvend a foglyoknak. Tekintetéből bosszúság és gyűlölet parázslott. Alacsony, szikár testéhez túlméretezett tányérsapkája alól ezüstös szürke haj csillogott, de a járása peckes, fiatalos volt. Két lépésre utána testes börtönőr cammogott. Apró, disznószeme kegyetlen hidegséggel bámult nyájas, vörös arcából, s hatalmas marka bikacsököt szorongatott.

Bernáth egyetlen pillantással körülölelte a csoportját. Aztán végignézte a foglyokat egyenként... Ki tudja, a következő percben talán örökre elválnak. Jánku Vasile, Mortu Ervin, Grünberg Lázár, Gál Mátyás viszonzják a pillantását, de csak a szemük rebben.

A foglyok komoran, és úgy látszott, közömbösen várnak.

Az őrnagy megáll előttük. Várják a köszönést.

Senki se köszön.

Zavartan topog. Száraz álla vonaglik. Alulról felfelé végigméri Lázárt.

Grünberg hidegen, megvetően néz vele farkasszemet.

Az őrnagy két lépést hátrál, aztán hirtelen előugrik.

— Kutyák! — üvölti, és belerúg az egyik bőröndbe. Visszaugrik egy lépést, majd lehajol, úgy nézi a bőrönd tartalmát.

Apró díszek: rézből, csontból, fából és bőrdarabokból faragott művészi tárgyak. Nézi a keservekkel csiszolt, fogásban készült apróságokat, melyeken mégis derű, az élet

diadala, a kommunista optimizmus tükröződik. Mohó szemmel nézi. Előbb csak bámulja, aztán közjük markol.

— Hagyja ott. Nincs joga elvenni! — szól rá Grünberg Lázár.

A tiszt láthatólag meglepődik. Mögötte az előbb még nyájasan mosolygó börtönőr arca sötétedni kezd, feldühödött vadállat nézése szúr a szeméből. Keze mozdulatlanak hat, s a bikacsök mégis fenyegetően suhog benne.

Az őrnagy visszaveti a bőröndbe a tárgyakat. Sapkáját a homlokába rántja, s rikácsolva ráordít a csapatra.

— Irány a börtön! Futólépés, indulj!

A börtönőr megköpi a markát. A csapat megbontatlan egységben, futva halad a bejárat felé. A lépcsőn is rajokban vonulnak fel, s a főbörtönőr, a disznószemű Băluța feltartott bikacsökjével csak az ajtó előtt heverésző farkaskutyára sújt. De arra csak kímélettel.

Grünberg Lázár, mielőtt belépett volna, egy pillanatra megtorpant, s hosszan felnézett a délutánra hajló nap felé.

Bernáth követte a pillantását, de visszanyelte a torokába tolult sóhajtást, és ugyanúgy, mint a többiek, éberen megfigyelt minden tenyéryi helyet maga körül.

Látta, hogy a bejárattal szemben levő cellának nincsen az ajtóján kémlelőablak. Látta az emeletre fel és az alagsorba levezető lépcsőket. Szeme nehezen szokta meg a homályt.

Hosszú és eléggé széles folyosó osztotta kétfelé közepen a négyzetalakú börtönépületet. Szorongatóan sötét volt a folyosón, és amint szemük kezdte megszokni a homályt, látták, hogy a folyosó mindkét oldalán cellák sorakoznak.

Az őrnagy eltűnt.

Băluța sorra nyitogatta és rácsukta a cellák ajtaját a foglyokra.

Legelőbb Mortut zárták be négy más fogollyal. Mortut, akit azért neveztek halottnak, mert agydaganata miatt, melyet a vallatás miatt kapott, sokszor holtta mevedett.

Bernáth még látta, amint Lázárt az egyik bal oldali cellába lökték. Nem szólhattak, csak a tekintetükkel kö-

szöntek el egymástól. Gál Mátyásnak is, akit továbbki-sérték Izsákkal együtt, csak a szemével intett.

Băluța rájuk zárta az ajtót.

— Elszakítják egymástól a vezető elvtársakat — szólalt meg keserűen az egyik fogoly, s szomorú arccal körüljárta a vasbeton falú cellát.

A csupasz négy fal között csak egy kübli és fél kosárnyi szemét volt a hideg cementpadlón.

— Csak elkülönítik, elvtárs. A kommunistákat nem lehet egymástól elválasztani. Vagy te hogy gondolod? — mosolygott Bernáth. — Na, ne keseredj el — mondta biztatva, azonban maga is érezte, hogy könnye a torkát égeti.

— Nem engednek ki — intett a kübli felé a szőke hajú legény, s ellenségesen bámulta a szürke falakat.

Az ablakból, ha felkapaszkodtak, az udvarra láttak s messze, ki a mezőre, ahol a Dnyeszter kanyargott tova. Csendőrök álltak őrséget az udvaron. Sokan közülük unott, szomorú arccal. A mező némán lapult az őszben, és elhagyott, kihalt volt.

Fasiszta repülők zúgását hallották. Nehézbombázók berregését, amelyek tudták, pusztulást visznek a szovjet földre, sivárságot a drága mezőkre.

Az ablak rácsai mélyen a betonfalba nyúltak. Egyenként kapaszkodtak fel, s végül, mikor leszálltak, mind a négyen elkeseredetten néztek össze.

A folyosóról hangokat hallottak távolabbról, tompán az ajtón át. A vasbeton falak hideget árasztottak. Leültek a bőröndökből előszedett hazai pokrócokra, minden figyelmük a kívülről jövő hangokra irányult.

Băluța lármázott. Dörgő hangja olykor magas rikácsolásba csapott. Valaki ijedt, de ijedten is ingerült hangon védekezett. A szavakat azonban nem értették. Végre ütés csattant, és utána elcsendesedett a folyosó.

— A foglyokat verik — szólalt meg fojtott, száraz hangon a konstancai munkás. Negyven év körüli, korán aszott, ráncos arcú ember volt. Csontos, tagbaszakadt testen foltokkal rakott, de szigorú következetességgel rendbe tartott kék munkásruha lógott. Amíg a lármára figyelt, jobb arcán elmélyült a gyertyánlevél nagyságú égési forradás pirossága.

— Valamelyik börtönőrt szabta Băluța — állott fel Bernáth Andor, s zömök alakja kettévágta a rácsok között betűző fénypázmákat.

Az ajtóhoz ment, aprólékosan körülkémelte, végül leterdelt, s az ajtó alatt egy szalmaszálat dugott ki a résen. — Na, elvtársak, hozzákezdhetünk a takarításhoz — állott fel szapora mozdulattal. — Kettő gyűjti össze, hárman pedig szállítjuk ki a folyosóra — intett az ajtó aljára.

Félóra múlva valaki megállott a cella előtt. Előbb boszszúsán morgott, aztán beordított a kémlőnyíláson.

— Hé, mit csináltok?

— Takarítunk — felelt ártatlan képpel Bandi, és felállott.

A többiek nem hagyták abba a munkát.

— Nekem ne szemeteljete!...

Bernáth megismerte a hangját.

— Félsz a disznószeműtől, mi? Hallottam, az előbb megégetett. Ne haragudj, pajtás, de te is rab vagy itt — mondta aztán barátságosan.

A fekete sörtés, széles arc közelebb nyomult a nyíláshoz. A dióbarna szemeket borongás felhőzte. Kíváncsian nézte a rabok munkáját, s láthatóan csodálkozott.

— Fogd be a szád! Nincs jogod megszólítani — ordított rá minden átmenet nélkül Bandira, s dühösen becsapta a kémlőablakot.

Továsietett, és utána mindjárt nehéz lépések közeledtek.

— Ez nem hivatásos börtönőr — állapította meg Bandi. A takarítást nem hagyták abba.

A börtönőr már harmadszor seperte össze az ajtó elől a szemetet, és úgy káromkodott, mintha életében azt tanulta volna. Bandi kihasználta a veszekedést, és úgy felelt vissza, hogy már az első két órában sok érdekes dolgot tudtak meg a börtönlakók életéből.

— Á, mit fenyegetsz te azzal, hogy a partizánokkal is el tudtok banni. Bolond hiszi neked, hogy itt partizánok is vannak bezárva — kiabált Bandi, megszakítás nélkül tologatva ki az ajtó alatt a szalmaszálakat.

— Hagyd abba, mert ha bemegyek, a válladból töröm le az ujjaidat! Várj csak, megszelídülsz te, ne félj! — fe-

nyeletett be a kémlőablakon az őr. — Csak az kell, hogy szóljak Băluțának, s ülhetsz te is egyedül, mint a két orosz tiszt, akik életfogytiglan még a napot sem látják.

— Szóval ezek a partizánok? Na, kettővel van is mit dicsekedni.

— Hát a többi háromszáz az emeleten s az alagsorban!? Na, megint kezded? Bizony isten jelentem Băluțának!

— Băluța veled is jól elbánik. Nemrég hallottam, milyen jó pajtásod... Te jól éreznéd magad ilyen szemétkben? — mutatott a padlóra barátságosra váltott hangon Bandi.

— Mondtam már, hogy nincs jogod megszólítani — ordított megint az őr.

Bandi feszülten hallgatózott. Tudta, hogy vagy az őrnagy, vagy Băluța közeledik a folyosón, és várta, hogy feljelenti-e az őr, s megnyugodva elmosolyodott, mikor hallotta a távolodó léptekeket.

Így kezdődött a barátkozás ezzel a börtönőrrel.

Az a hír, hogy szovjet partizánok vannak az épületben, felvillanyozta őket.

Napok múlva már azt is tudták az őrről, hogy olténiai paraszt. Férjhez adó lánya van otthon, akinek a vőlegénye egyetemi altiszt Bukarestben, s ezért felmentése van a fiúnak.

— Már tízen pusztultak el a faluból — panaszkolta egyszer az olténiai. — Az öcsém is, aki a Nichifor lányát vette el. Három gyermeke maradt. Hát gondoltam... Mégis jobb lesz, ha beállok fegyőrnek. Itt mégiscsak biztosabb...

Alacsony, cingár ember volt, s aránytalanul túl nagyfeje. Széles, kerek barna képével első látásra nevetségesnek tűnt. Rettegve félt Băluțától.

Amíg a foglyok ettek, suttogva beszélt és folyton kifelé figyelt, s ha léptekeket hallott, ráordított a foglyokra, hogy elferdült a képe.

Hetekig nem engedték ki a foglyokat, behordta a cellákba az ételt.

A nap mind alacsonyabban járt. Sugarai csak éppen érintették a cellák ablakát, erőtlen hidegen. A cella hi-

degebbé zordult, s a jégszerű cementpadlón vacogva feküdtek, éjjel egymás mellett.

Egyik reggelen Géza, a szőke legény üvegesen fénylő szemmel pillantott a világosodó ablak felé. Homlokán lázfoltok ütöttek ki pirosan, s apró verejtékgyöngyök csillogtak remegve az arcán.

— Elvtárs, te beteg vagy — tapogatta ütőerét Bandi.
— Ül fel, és dülj a mellemre — emelte magához a legényt.

A foglyok riadtan pattantak térdre. Az egyik közülük behúzódott a sarokba. Kitérdesedett fekete nadrágját, melyből élesen kiütött aszott lába szára, megszokott mozdulattal húzta fel, és a falnak dülve behunyta a szemét.

— Mi az, tanító elvtárs, hova húzódol? — szólott rá az égett arcú, mire a tanítónak nevezett zavartan pislogott.

— Kiütéses tífusz — mondta tompán, és irtózáttal nézett a szőke hajú legényre.

— Elvtárs, itt nincs tetű! — fordult feléje határozottan Bernáth. Érdeklődéssel és ugyanakkor bosszankodással nézte a vékonyka embert. Tudta róla, hogy mikor véresre cafatolták gumibottal a talpát és utána kavicson járatták, akkor sem vallott a szigurancán. De a kiütéses tífusz miatt majdnem megőrült Vapnyarkán is.

— Ne beszélj bolondokat! — kiáltott rá szigorú hangon. — Nincsen itt tetű, hol lenne?

— De igen, van — erősítette a tanító. — Én kaptam egyet — nyújtotta megrettenve az égett arcúnak a nyitott cigarettatárcáját.

A fekete bakeliton valóban egy döglött férget láttak. Megdöbbenve néztek össze. A legény beharapta az ajakát, és tenyerével letörölte verejtékező homlokát.

— Ez bizonyos, hogy tetű — nézte Bandi. — S aztán miért kell mindjárt a tífuszra gondolni? Nem látjátok, hogy ezen a cementen akarnak elpusztítani? Gyere csak, tanító elvtárs. A tetűtől a disznószeműek is félnek. Na, gyere, szervezett vadászatot rendezünk — kezdte levetni a legény ruháit, és egyenként átnyújtotta társainak.

— Áu! Áu! Áu! — utánozta kacagva a vadászkutyát a legény, de amíg Bernáth becsavarta a pokrócba, lát szott rajta, hogy majdnem szégyenli betegségét.

Férget nem kaptak egyet sem.

Az olténiai börtönőr, amikor meglátta a tetűt s a láztól vacogó legényt, egyenesen az őrnagyhoz szaladt.

— Őrnagy úr, parancsára jelentem, hogy a negyvenhetesben tetűt állapítottam meg és az egyik fogoly lázas, mint az ördög.

Az őrnagy szótlánul, szürke arccal állott fel. Odafordult az üveges szekrényhez, pálinkát vett ki, s hosszú kortyokban nyelte az italt.

— Többet ki ne nyisd az ajtót, amíg nem jön az orvos! Ha tifuszos a kommunista, agyonlövetem az éjjel. Na, mit tátod rám a szád! Eredj az...

— Az őrnagy úr parancsára — húzódott ki az irodából az őr, kívül az ajtón nekitámaszkodott a falnak.

Vadállat ez, nem ember, dörmögte magában, és elindult a negyvenhetes felé. Halkan kinyitotta a kémlőablakot, szótlánul megnézte a láztól vacogó fiút. Még egyszer megcsóválta a fejét, csendesesen bezárta a nyílást.

Bernáthék egész nap hiába várták az ételt. Éjszaka úgy nyúltak el egymás mellett a padlón, hogy a beteg legény rajtuk feküdt. Végtelennek érezték az éjszakát. Keveset aludtak, azonban nem mozdult egyik sem.

Reggel Băluța jelent meg. Az olténiai egy orvosi táskát tartott az ölében. Háta mögött elhájásodott, szigorú nézésű orvos lépett be a cellába.

Gépies mozdulatokkal és megszokott udvariassággal vizsgálta a legényt.

— Nem tifuszos — mondta. — Szóval, nem ragályos — legyintett.

— Még hány napig jegyezzük elő az étkezési állományba? — röhögött gúnyosan Băluța. — Na, hát te is itt vagy? — vette Őlébe az ajtón beugró tarka macskakölyköt, s gyermekes ártatlanság és átszellemült lágyság ömlött el az arcán.

Az orvos némán mérte végig, és köszönés nélkül kiment a cellából.

Az olténiai nemsokára visszatért. Darab kenyeret nyújtott be az ablakon.

— A fiúnak — suttogta szaporán, és sietve eltávozott.

Késő délután nézett be megint. Ismét zavart volt.

— Ha meghalna... — nézett a legényre. — Nem

mondhatjátok, hogy rosszal vagyok irántatok — hebegte. — Gondoljátok rám is... Băluța úgyis elveszi, amije van. De ha ti... — Megint nem mondhatta tovább, s amikor kiugrott a cellából, a foglyok döbbenettel néztek egymásra.

Este a vacsorabeadásnál szótlán volt az olténiai, mint-ha szégyellte volna magát.

— Azért ne gondoljátok, nem akarom én a halálát — vetett részvétteljes pillantásokat a legény felé. — De, tudjátok, már sokan haltak meg itt, s Băluța mindent összegyűjt. Azért is kérezkedett ide, a szovjetek földjére, hogy gyűjtsön, önként kérezett — suttogetta.

Bernáth Andor elgondolkozva hallgatta, majd gyorsan, a bőröndje mellé térdelt. A sarokvarrás alól karikagyűrűt feszített ki bicskával, és az olténiai markába tette.

Az őt előbb meglepetten, aztán felcsillanó szemmel nézte.

— Nem! Bizony isten nem venném el, ha tudnám, hogy kikerülnek innen — dadogta, s már ment volna. Bandi azonban megfogta a könyökét. Szaporán suttogett neki.

Az őt széles arcán csodálkozás, harag, bizonytalankodás tükröződött. Előbb hátralépett, aztán megint odahajolt Bandihoz. Végül markába szorította a gyűrűt, és úgy látták, haragosan hagyta el a zárkát. A folyosót fűrkészve szétnézett, aztán elindult Grünberg Lázár cellája felé.

— Elvtársak, lehet, hogy nem sikerül egyelőre a megszervezés. Az olténiai valószínűleg el sem ment Lázár elvtárshoz — mondta estefelé Bernáth. Ideges volt, de igyekezett nyugodttá fegyelmezni a hangját. — Ezen akarnak elpusztítani — kopogtatta sarkával a cementet. Hallgatózva figyelt, de a lépések tovahaladtak az ajtó előtt. — A szándékuk világos...

Váratlanul kinyílt a kémlőablak, és utána, amint érelyesen becsapta valaki, cigaretta- és cigarettapapír nagyságú papírdarabot sodort a cella közepére a levegő. Bernáth röptében, utána kapott, végül az égett arcú fogta el, és odanyújtotta neki.

Egyszerre hajoltak az írás fölé. Bandi első pillanatra megismerte Lázár betűit, de nem a válasz volt, amit egész délután várt. A papírról a következőket olvasta:

„Elvtársak, a parancsnokságnak az a célja, hogy a jéghideg cementpadlón halálra hűljünk. Mindannyiunk egyetlen és legfőbb feladata az életünk megmentése a győzelmes szovjet csapatok megérkezéséig. Harcot szervezünk, hogy ágyakat kapjunk. Addig, elvtársak, a cellában az összes pokrócokat kétrét hajtva úgy rakjátok egymásra, hogy egy vagy két ember férjen el rajta, és beosztva aludjatok.”

Mikor összenéztek az írás fölött, pupillájuk mélyén mintha szívük melege sütött volna.

— Látjátok, ez Lázár elvtárs — bökött ujjával a papír felé az égett arcú.

— Hát mi nem ezek vagyunk? — kacagott Bernáth.

— Persze ez a dialektika törvénye. Azonos helyzet, azonos világszemlélet, azonos cél azonos tervek szülője — mondta a tanító.

— Nem szimplista filozófia kell most ide — szólott rá majdnem durván Bandi. Nagyképűnek érezte a tanítót, ez bosszantotta. — Hát a társadalmi múlt? Egy ember sem azonos a másikkal. Ne általánosíts — folytatta szelídebben. A legénynek nyújtotta a papírt, aki nem tudott felkelni, csak kíváncsi érdeklődéssel figyelte őket.

Rövid hallgatás után a tanító megkérdezte:

— És most mit csinálunk?

— Ezen töröm én is a fejem — válaszolta Bernáth. — Lázár elvtárs arról értesít, hogy harcot szervezünk, az olténiai viszont nem hozott semmi választ — mondta elgondolkozva. — Ha csak egy cellában döngetjük az ajtót, elvernek anélkül, hogy valami célt érjünk, vagy ha Lázár elvtárs más módszert szervez a harcra, esetleg eléje vágunk. Holnapig várjunk — nézett a többiekre.

Az olténiai mogorván nyitott be másnap az étellel, és szótlánul távozott.

Bandi éberem figyelte minden mozdulatát, fürkészszerűen vizsgálta a tekintetét, de a széles, borostás arc semmit sem árult el.

Miután kiment, lehangoltan néztek össze.

— Nem biztos, hogy szólt a többi cellákban — bámult utána a tanító. — Lázárnál sem volt ez...

— Azért megcsináljuk — intett az ajtó felé Bernáth, és ideges mozdulattal simított végig rövidre nyírt fekete

haján. — Azonban nem tudjuk, mi lesz a következménye. Szervezzük meg a dolgot! — állott a cella közepén. — Az elvtársat, amennyiben lehet, ruhákkal és bőrdöngölivel meg kell védenünk az esetleges ütésektől — intett a beteg felé. Hárman leülünk oda az ablak alá. Ha kell, sorban felkelünk, de mikor belépnek, mind ott ülhetünk már. A kérdésekre senki egy szót sem szól. Volna valami javaslatotok? — nézett körül.

— Feltételezem, hogy megtámadnak. Nekem az a véleményem, ha valamelyiket megütik, a többiek fogják le a fegyőrt.

Egyszerre néztek a tanítóra, aki izgatottan és szaporán beszélt.

— Ellene vagyok, elvtársak. Nem lenne helyes — tette a tanító térdére kezét Bernáth. — Nekem az a véleményem, hogyha valamelyiket megütik, szorítsa össze a fogát és tőrje. Tőrje! — mondta határozottan. — Ezek a vadállatok, célzatosan, a hideg cementen akarnak elpusztítani. Mi éppen ez ellen harcolunk. Ezért követeljük az ágyakat. Nem, nem kommunista módszer az, hogy most, amikor a fő cél az életünk megmentése, harc közben agyonveressük magunkat. Hiszen ezeknek éppen ez a céljuk — intett a folyosó felé.

— Úgysem szabadulunk meg innen — szólalt meg a beteg, és könyökre emelkedett.

Kinyújtotta lesóványodottan is izmos karját.

— Majd azt mondom, hogy én voltam — suttogetta, és bágyadtan visszaereszkedett a fekhelyére.

Bandi odaugrott, és betakarta. Míg a többiek leültek a fal mellé, szokott fürgeségével járta végig a cellát,

A folyosón teljes csend.

Kint lövés kattant a mezőn valahol.

Tompa zúgás rezgése szűrődött a cellába halkán. Mindössze ennyi, ami a külső világból a börtönbe hatolt.

Kívülről sehonnan semmi hír.

Ez az első próbálkozás, s ez is bizonytalan.

Az olténiai hallgat, és Lázártól nem hozott semmi választ. Ha tett is valamit, ki tudja, mi lesz a következménye.

A többiek már a fal mellett ültek, és Bernáth még mindig körbe sétált a cellában.

Megdöbbenve jött rá, hogy a beteg legény szava még mindig ott ég a tudatában: „Úgysem szabadulunk meg innen.”

Megrázta a fejét, felemelte a lábát, és teljes erőből belerúgott az ajtóba.

A csattanás döngve visszhangzott végig a folyosón, Bernáthnak, amíg hallgatta, megint az az elszánt, eleven csillogás ült ki az arcára, melyet mindig nagy feladatok előtt láttak rajta az elvtársak.

Feszülten várt.

A tanító feltérdelt a fal mellett. A következő percben mintha sortűz robbant volna. Egyszerre válaszoltak az összes cellákból. Rúgásoktól dörögtek az ajtók végig a folyosón.

Valahol Băluța ordított. Nehéz bakancsok csattogtak a folyosó cementjén. Delcea hangját hallották. Magából kikelve rikácsolt.

A tanító felugrott, és teljes erőből kétszer belerúgott az ajtóba.

Kint az udvaron csendőrsípszó sipított. Katonák rohantak végig a folyosón.

A foglyok, mikor kinyílt az ajtó, mindannyian csendesen ültek sorban a fal mellett.

Bálufának egyik kezében pisztoly volt, másikkban a bikacsök. Mikor belépett, szó nélkül a fejére sújtott Bernáth Andornak. Mögötte lövésre kész puskával egy csendőr állott.

Bandi szisszenés nélkül nézett szembe velük.

— Ne üss, nincs jogod rá! — kiáltották egyszerre négyen.

A csendőr ijedten szorongatta a puskáját, és látszott rajta, hogy még nem ölt közlőről embert, de az ő szemében is volt valami a Băluța dühéből, amikor a főfegyházör a cingár tanítót rálökte a beteg legényre, szélesen mosolygott Băluțára.

— A fejét, hogy ne sántuljon — röhögött tele szájjal.

Bandinak vér szivárgott a haja körül, de amikor Băluța kifelé indult, elállta az útját.

— Ágyakat követelünk — mondta határozottan.

A csendőr elképedve bámult, és leeresztette puskáját is.

Kint megint csattant valahol egy ajtó, s rá sorban a

többi is. És nemcsak a földszinten, hanem az alagsorban és az emeleten is.

— Nesze! — ordított Băluța. Bandi azonban félreugrott az ütése elől, s míg a csendőr bevágta az ajtót, le-törölte homlokáról a vért, és mosolyogva néztek össze.

Estére az olténiai egy ágyat tolt be a cellába. Rá sem nézett a foglyokra, mogorván, szótlánul kiment. Az ajtó előtt hallották, hogy ágyakat cipelnek, s hallották a cella-ajtók csapódását.

— Addig döngetünk, amíg vagy mindenki ágyat kap, vagy Delcea megőrül — intett az egyetlen ágy felé Bernáth. Már tudta, hogy az őr eljuttatta Lázárhoz az üzenetet, csak azt nem értette, hogy mi történt az olténiai-val. Haragos volt az őr, és egyetlen szavát sem hallották, amióta elfogadta a gyűrűt. Azt sem tudták, ki dobta Grünberg üzenetét a cellájukba.

A legényt az ágyra fektették, s ezen az éjjelen már az ágyon aludtak rendre a beteg mellett.

Reggel másik fogházőr jelentkezett. Harminc év körüli, vékony testű, nagy ádámcsutkájú ember. Mélézó kék szeme s szabályos piros ajaka templomi Krisztusra emlékeztetett. Mosolyogva köszönt, de alig szólt pár szót. Közvetlen, barátságos hangon beszélt, és hamar eltávozott.

Délben megnézte a beteg fiút. A legénynek leszállt a láza, felülni azonban még nem tudott. A krisztusképű két aszpírint nyomott a tanító kezébe, s mindössze csak annyi, megjegyzést tett, hogy azért mégiscsak aljas ez az őrnagy.

Este már Băluțát szidta.

— Mi is csak rabok vagyunk — mondta. — Az őrnagyra, ha rájön a bolondja, korbácsol, mintha a kutyái volnánk. Ha megtudná, hogy beszélgetek veletek... Jaj!... Jaj!... Aztán tapogathatnám — ütött a hátuljára. — Ez az olténiai sündisznó is ravasz. Nem hiszem, hogy szólt volna hozzátok egy szót. Őrizen meg az isten, hogy rábízzatok valamit — suttogetta bizalmasan, és cinkosan mosolygott.

— Vad ember az — vetette oda kurtán Bernáth. — Te se beszélj sokat. Jobb, ha hallgatsz!... Még bajod le-

het! — mondta nyersen, és közletről fürkészsve nézte a krisztusképűt.

A mélézó szemekben düh parázslott fel, és egy pillanatra szétnyíltak a piros ajkak. A következő másodpercben már megint szelíd volt az arc, de a sebhelyes megfigyelte, hogy az ő jobb kezének vékony ujjai lassan, merev szorítással markolják a revolvertáskát.

— Az olténiai elárult — mondta meglepetésszerűen, és sorra figyelte az arcokat.

Senki sem válaszolt.

Még egyszer rájuk nézett, aztán szó nélkül kiment a cellából.

— Beléd kellene fojtani azt az aljas lelkedet!... — tekintett utána gyűlölettel Bernáth. — Amint belépett, azonnal megismertem, hogy provokátor — fordult a társai felé, de még be sem fejezte a szót, újra megdöndült valahol egy ajtó, s dörgött rá tovább az összes.

Estére az olténiai megint betett egy ágyat.

— Vigyázzatok, engem figyelnek! — mondta suttogva, míg az ággal bajlódott. — Delcea már két éjjel nem aludt. Báluťát is megpofozta. Nem tudja, mit csináljon veletek. Most holtrészeg, de még a délben kiadta a parancsot, hogy ágyakat hozzunk le a padlásról... Amit üzentél, megmondtam — fordult Bernáthhoz. — Minden abból a cellából indul ki. A tegnap nem volt szabad belépjek se oda, se ide... Ha elárultok, látjátok! — mutatott revolverére —, lelőlek! Úgy legyen este, ha meg nem teszem! Aludjatok felváltva — mondta aztán. — Úgysincs más dolgotok — tette hozzá, és közben zavartan, szinte ellenségesen nézte a lábadozó legényt.

Még a cellában volt, mikor kint megint kezdődött a döngetés. Ijedten kiszaladt, s az emeleti lépcsőn Delceát látta. Szürke haja csapzottan lógott a homlokába. Űlt a lépcsőn részegségtől bambán s az idegességtől elcsigázott arccal. Két tenyerét a fülére szorította, s mikor az utolsó szükséges ágyat is betolták a foglyoknak, amint a döngetés megszűnt, fáradtan felállt, és elindult az iroda felé.

Reggel Báluťa ordított be a kémlőnyíláson.

— Tíz órakor ellenőrzés! Jön az őrnagy úr. Fényesek legyetek, mint a hold! — becsapta az ablakot, és ment a másik cellához.

Tíz órakor az őrnagy kezében pisztollyal lépett be.

— Sorba a fal mellé! — kiabált Băluța.

Sorra kinyitotta a bőröndöket. Tartalmukat kiszórta a padlóra.

Az őrnagy mikor belépett, riadt szemekkel fürkészte a legényt, a következő percben azonban egészen belefeledkezett egy doboz vizsgálatába, melyet Vapnyarkán faragott Bandi, és csontbetétekkel díszített.

— Kié ez? — fordult a foglyok felé a börtönparancsnok, s miután felmutatta a dobozt, gépies mozdulattal a zsebébe csúsztatta.

— A feleségemnek csináltam. Kérem, tegye vissza! — szólott rá Bandi. — Vagy ha nagyon óhajtja, adjon módot rá, magának is készíték — mondta közvetlenebb, szinte barátságos hangon.

Az őrnagy tenyerén forgatta a dobozt.

— Készítene? Meglátjuk — vetette oda szigorúan, s visszadobta a dobozt a bőröndbe.

Băluța közben minden papírdarabot megnézett. Végül lábával egy csomóba kotorta a szétszórt tárgyakat.

— Ha ceruzát kapok, a torkotokon ütöm át! — fenyegetőzött. Valamit a markába szorított, és hatalmasan kivonult az őrnagy után.

— Ágyakat is csinálnánk! — kiáltott utánuk a tanító. Szavát azonban elnyomta az ajtó csapódása...

2

A szőke legénynek elmúlt a láza. Bőre azonban pergamenszerűen tapadt a csontjához. A vapnyarkai lóbabkoszt után (amelytől annak idején sokan meg is bénultak), a másfél liter moslékszerű levestől, amit Rîbnițan kapott egy napra, nem tudott megerősödni.

Bernáthék, akik megosztották vele az ételüket, maguk is alig álltak a lábukon.

Egyik este a fiú nem nyúlt a saját ételéhez sem.

— Elvtársak, hagyjatok engem — mondta határozottan, és makacs elszántság látszott rajta. — Én már úgysem állok lábra. Legalább ti maradjatok életben. Nézzétek! — mutatta csonttá aszott lábait.

— Nem, elvtárs, majd a többség határoz — fogta meg a kezét Bernáth, s hiába erőlködött, hogy ne remegjen a hangja. — A többség pedig úgy határozott, hogy neked életben kell maradnod! S neked kötelességed, hogy vesd alá magad a többség határozatának — mondta.

A legénynek könny szökött a szemébe, és elfordult, hogy ne lássák.

Kint havat vert a szél a rácsok közé. A tanító felállott az ágyra, és órák hosszáig elnézegette a szirmos hócsillogokat. Onnan szökött le most is, mikor az olténiai az ebédet hozta.

Az őr még mogorvább volt, mint máskor, azonban mielőtt elment volna, szinte ellenséges mozdulattal a Bandi kezébe nyomott valamit.

— Vitamin — bámult el Bernáth, miután kiment az őr.

Izgatottan hajoltak köréje.

— Úgy látszik, Lázár elvtárs előbbre jutott, mint mi. Ez már kívülről jött — állapította meg örömmel Bernáth.

Este falfehéren állított be az olténiai.

— Mára megmotoztak — beszélte lihegve, szaporán.

— Az a kék szemű sátán, Ivanovici mondott valamit. A gyűrűt lenyeltem, nem találtak semmit... De ha szóltok!... — hördült fel dühösen, fenyegetve...

Nem fejezhette be. Lépteket hallott a folyosón, és sietve kívül ugrott az ajtón.

Másnap nem kapták a cellába a reggelit. A folyosón jövést-menést hallottak. Néha úgy vélték, hogy ismerős hangok keverednek a zajba. Mikor a kulcs megcsikorodt a zárban, izgatottan lesték az ajtó nyílását. Az őr azonban nem lépett be. Hátralökte az ajtót, és a folyosón maradt.

— Na, gyertek csak, gyertek! — intett titokzatosan.

— Azt hagyjátok az ágyban! Mozgás szaporán! — kiáltott rájuk, mikor a legényt is magukkal akarták vinni.

— Nem megyünk! — állott meg az ajtón belül Bernáth.

Az őr bosszúsán vakarta a fejét.

— Hogy milyen emberek vagytok ti? — morogta csodálkozva. — Még itt se félték, mi?...

A tanító és az égett arcú gyorsan felöltöztették a legényt, aki minden erejét megfeszítve lábra állt, és átölelve két elvtársa vállát, kitámolygott a folyosóra.

Pár lépésre tőlük Mortu haladt negyedmagával. Sorban mentek a folyosó vége felé.

Szorongással léptek ki a cellából, de ujjongani szerettek volna, mikor meglátták a többieket is.

Gyanakodva néztek szét, s szóttlanul mentek a többiek után.

Eléggé tágas teremben találkoztak, de az egyes cellák csoportjait nem engedték egymáshoz az örök.

Munkapadokon, asztalokon szerte rozsdás, csorba szerzőszámok. A padlón és az asztalokon is fa, réz és egyéb hulladékok heverték.

A börtönörök idegesen, tanácstalanul topogtak közöttük. Az olténiai gyilkos pillantásokat vetett Bernáth Andor felé, s mikor az örnagy belépett, kemény vigyázzba húzta magát, hogy ne remegjen a térde.

Ettől a naptól a műhelyben kapták az ételt is. Dolgozhattak reggeltől estig. Dobozok, különféle faragások, apró díszek kerültek ki a kezük alól, s Delcea örnagy úr mind gyakrabban támolygott részegen végig a folyosón.

— Eladja ezeket. Másképpen nem engedné, hogy itt dolgozzatok — mondta egyik nap az olténiai. Gyűlölettel beszélt az örnagyról, és mohón nézte Bandi kezében a cifra borotvatokot. — Tudod, hogy a gyűrű megvan — suttogta, de abban a pillanatban teljes erejéből pofon vágta Bandit.

Bernáth meglepetten nézett fel, mikor azonban észre vette az ajtóban Băluțát, hidegen rászólott:

— Milyen alapon ver ez a sündisznó?

— Hm — vágta csípőre a kezét Băluța, és gúnyosan nézett. — Talán rosszul esik? Köszönd meg, hogy élsz — kiáltott rá fenyegetve.

A krisztusképű ör egész nap nem mozdult közülük, s még arra sem tudott rájönni, hogy miként szervezik az előadásokat. Szigorúan ügyelt, hogy az egyes csoportok ne beszélhessenek egymással. Dühöngve látta aztán, hogy a déli szünetben mégis egyszer az egyik, máskor a másik csoportból feláll valaki, és előadást tart irodalmi vagy természettudományi dolgokról.

Hogy mi tartja az erőt ezekben az emberekben? — nézte csodálkozva őket, és néha hideg rémület futott át

a gerincén. Úgy érezte, mintha maga volna ezeknek a kezében. — Áh, nem szabadulnak ki innen élve — biztatta ilyenkor magát, és a gyűlölete mind mélyebbé üszkösödött.

A műhelyből a Dnyeszter hídjára látott. Minden héten nagyobb volt a nyüzsgés. Az országút ideges érként lüktetett, az ég morgott, és a levegő reszketett, mint a lázas beteg.

Mindezt a foglyok is látták. Esténként a cellákban beszámoló üléseket tartottak. Politikai vitákat. Foguk összeszekoccant a hidegtől, s a vaksötétségben csak a rácsok közt bevillogó csillagfényt látták.

Első szervezett harcuk sikerült, de az olténiaival, bár az ajtódonogtást megszervezte, mégsem voltak tisztában.

Az ágyakat megkapták, már azokon ültek.

Éjfél után két órakor Bernáth a tanítóhoz fordult.

— Elvtárs, teljesítetted a feladatot? — kérdezte lehalált hangerővel.

— Teljesítettem. Körülbelül másfél centi gyertya, két szál gyufa és egy ujjnyi ceruza — válaszolt a tanító, s hallszott a sötétben, hogy a zsebét kutatja.

— Várj, még ne gyújtsd meg — nyúlt feléje Bernáth. — Az elvtársak huszonöt százaléka skorbutos a vitaminhiány miatt — mondta elkeseredetten. — Így akarnak elpusztítani — tört ki belőle az elkeseredés. — A szovjet hadsereg hatalmasan nyomul előre... Elvtársak, mindent el kell követnünk, hogy életben maradjunk — mondta lehalált hangerővel. — De ennél több kellene. Groszlovkával felvettük a kapcsolatot. Ott, amióta átvitték őket Vapnyárkáról, ugyanúgy folyik a munka, ahogy Grünberg elvtárssal Vapnyarkán megszerveztük. Már ők is elkezdték a harcot értünk. Rajtuk keresztül meg kell teremtsük az országgal is az összeköttetést. Az örök között vannak, mint például az olténiai is, akik csak azért lettek börtönörök, mert nem akartak a frontra menni. A csendörök között is vannak, akik titokban velünk tartanak. De nagyon ébereknek kell lennünk, elvtársak. Minél inkább szorul a kötél a fasizmus nyakán, annál inkább marcangol maga körül. Most egy elhibázott lépésnek komolyabb következménye lesz, mint Vapnyarkán volt. Te-

hát ne felejtsetek el, hogy a mi életünk drága, mert a munkásosztály, az egész nép tulajdona. Erre akartalak figyelmeztetni.

Utána az égett arcú konstancai munkás szólalt fel.

— Én azt a feladatot kaptam, hogy vegyem fel a kapcsolatot az orosz elvtársakkal. Ez sikerült is — számolt be örömmel. — Azt üzenik, hogy vigyázzunk, mert van itt harminc-negyven bűnöző is bebörtönözve, akiket velük szemben is provokációkra, verekedésre használtak fel. Arra kértek, segítsünk nekik, hogy valamiképpen vegyék fel a kapcsolatot a községgel. Erre azonban nem tudtam senkit beszervezni.

— Nekem is sikerült. Végrehajtottam a feladatot — újságolta vidáman a legény. — De még aztán hogy sikerült! Ez az Ivanovici maga a valóságos ördög. Mikor az ebédért mentem, akkor tudtam meg, Delceának a szeme s Băluțának a jobb keze. Egyszóval képzett provokátor. De nem is ez a fontosabb. Tudjátok, elvtársak, hogy az országból, az elvtársaktól élelem és vitamin érkezett a számunkra? Az irodából tudtam meg, a konyhán keresztül (mármint a konyhában tette a zsebembe valaki). Itt van né — nyújtott egy papírdarabkát Bernáth felé. — Delcea el akarja adni a vitamint, az élelmet pedig a bűnözőkkel eteti meg — mondta haraggal.

A sötétben nyomasztó csend gémberedett néhány pillanatig.

Kívülről behallszott az őrsegváltás. A téli éjszakában szúrósan villogtak a csillagok.

Bernáth keze alatt reccsenve tört le a prices korhadt deszkájának egy darabja. Ledobta kezéből a porló forgácsot. Felkelt, és a kabátját felakasztotta az ablakra.

— Elvtársak, valamelyik takarja el a kémelőablakot, és maradjon az ajtó mellett — mondta félhangosan. — Ha valaki közeledik, szisszenjen egyet, fedje ki a kémelőablakot és guggoljon le az ajtó mellé — suttogta, de a suttogásából is érzett, hogy düh rezeg a hangjában. — Na, tanító elvtárs, gyűjtsd meg a gyertyát — fogta meg a tanító karját. Végighevert az ágyon, kétujjnyi papírt fektetett egy könyvtáblára, és mákszemnyi betűkkel szaporán írni kezdett.

— Ezt reggel, a műhelyben eljuttatod Lázár elvtársnak — mondta az égett arcúnak, miközben apró kockába hajtogatta a papírt. — A más kezébe ne add, csak Grünbergnek. Könnyen le is lehet nyelni. Holnapra ez a feladatod!

Délben Lázár tartott előadást. A népegészségügyről beszélt. Számokkal bizonyította, hogy az ország lakosságának hány százaléka tüdővész, s mennyi a pellagrás a gyenge étkezés miatt. Beszélt a skorbutról. — És mindezeknek a betegségeknek honnan ered a forrása? — tette fel a kérdést. — Miért népbetegségek ezek?...

Az örök figyelemmel hallgattak, várták a választ, de Grünberg tovább kérdezett. S mintha csak éppen tőlük kérdezte volna.

— Látott valaki pellagrás bojárt? Vagy skorbutos gyárost? — és amikor látta, hogy az örök idegesen összenéznek, emeltebb hangon tovább folytatta a kérdést:

— Kik azok, akik elsorvasztják a munkásember tüdejét?

— Hallgass! Ne beszélj ilyeneket — ordított rá az egyik ör, de utána mintha a saját hangjától is megijedt volna, lehúzta magát, és a tenyerével száraz homlokát törülgette.

— Azért hull ki száz ember foga a skorbuttól, hogy egyetlenegy aranyfogakkal rakhassa végig a száját.

— Az anyja jó istenit — kiáltott fel az egyik ör.

— Csend! — kiabáltak többfelől is. Az ör, amelyik az előbb elkáromkodta magát, felágaskodott, és aggodalommal nézett az ajtó felé, ahol Ivanovici kisurrant. A krisztusképű után nézett, majd Lázárhoz rohant, s mikor Băluța megérkezett, Grünbergnek vérzett az ajaka.

— Ki innét! Vissza a skatulyákba! — állott meg vésszesen az ajtóban a disznószemű, s kéjesen lóbálta kezében a bikacsököt.

A foglyok csoportonként sorakoztak fel. Bandi legelől. Támadásra készen nézett farkasszemet Băluțával.

Az volt a szándéka, hogy nem előtte lépik el, hanem nekimegy és félrelöki az ajtóból, s ha a csoportok nyomban kettesével tódulnak utána, elkerülik majd, hogy egyenként verje végig őket.

Erre azonban nem került sor.

A folyosóról sietős léptek döngése hallszott, s Delcea őrnagy magából kikelve állott meg a műhely közepén.

— Ki issza holtrészegre magát a vitamin árából? — kérdezte még fulladozva a lihegéstől.

— Van ilyen úriember nem egy, aki alábbvaló a rablógylkosnál — mondta gyűlölettel valaki.

— Ki volt az? — ordított az őrnagy, és forgott, mint a pereszlen, maga körül. Egyik kezével revolvertáskájához kapott, másikkal sapkáját rántotta még mélyebben az arcába.

Az örök feszes vigyázzban álltak, de senki sem választott.

— Az volt — mutatott a fagyos csendben Mortura Băluța. — Az a hosszú, halottképű.

— Te? Te voltál? — ugrott Mortuhoz az őrnagy, s egyszerre két ököllel ütötte homlokon.

Mortu hang nélkül csuklott össze. Társai felfogták, de nem mozdultak a helyükről.

— Ne üssetek! — kiáltották egyszerre kórusban.

Kint az ajtó előtt kétfelől csendőrszuronyok hegye villogott.

Bent az örök vigyázzba merevedtek.

A foglyok álltak komolyan, szótlanul.

Delcea meghökkenve nézett saját két öklére, majd Mortura vetett riadt pillantást. Hirtelen nem tudta, mit csináljon. Állott zavartan, aztán az örökhöz fordult riakácsolva.

— Gazemberek! Még a mai nap felakasztatlak egyenként. Te leszel az első — lökte hasba az öklével Băluțát.

— Éljen az őrnagy úr, igenis — mosolygott sunyi alázattal a disznószemű.

Delcea még egyszer Mortu felé fordult, megint az öklére nézett, és megrettenve kirohant a műhelyből.

Mortu, az agydaganatos csak a második nap estefelé mozdult meg merevségéből. Még nem tért egészen magához, mikor Izsák két vitamintablettát nyeletett le vele.

Reggel kapták a vitamint, és amint az őről megtudták, minden zárkában osztottak.

Két napig senkit sem engedtek ki a cellából.

Vastagon zúzmara lepte be a zárkák ablakát. Nappal is nyomasztó homály volt, éjjel pedig fojtó, fullasztó a sötétség. Az öröket felcserélték, és Băluța naponként többször is betekintett az ajtó nyílásán. Az emeletről női hangokon orosz szövegű indulók dallama hallszott a földszintre. Lelkesítő szovjet indulóké. Dúdolni kezdték maguk is. Próbáltak szöveget csinálni a dallamra, s amíg énekelték, lehullottak a börtönfalak. A szovjet hadsereg nyomában végtelen termő térségképpen bontakozott ki a szabadság, s a Párt ötágú, vörös csillaga soha nem látott fénnel ragyogta be a világot. Reggel azonban megint csak a zúzmárás börtönfalakat pillantották meg, és túl rajta hallották a csendőrök vezényszavait, a repülők zúgását. A pusztulás jutott eszükbe. Az ismerős elvtársak... Ki tudja, hányat gyilkoltak halálra közülük?...

— Az öröket kicserélték, most kezdhethük újra előlről a szervezést — sóhajtott egyik reggel az égett arcú, s hosszan elnézte a befagyott ablakot.

— Ne sóhajtozz, elvtárs, mert a harcunk eredménnyel járt — mutatta a vitaminosdobozt Bandi. — Te, ha a felszabadulás utáni lehetőségeket és feladatokat látom, nincs olyan szenvedés, amit jelenleg ne tudnék elviselni — mondta lelkesülten, és közben elé s hátra járt a cellában. — Te... — Nem fejezhette be, amit mondani akart.

Kulcs zörrent az ajtóban, és az ör kurtán rájuk szólt:

— Gyerünk a műhelybe!

Meglepetten néztek szét a teremben.

Nagy csoport idegent láttak a politikai foglyok között. Legtöbbjük az ablakon nézett ki, mások az asztalokon ültek, s érdeklődéssel figyelték a politikai foglyokat. Nagyokat köptek a padlóra, és láthatólag élvezték a szabadabb teret a cellák után.

Egy magas, széles vállú, de fürge, hajlékony testű legény vadállatéra emlékeztető puha léptekkel végigjárt minden helyet a teremben. Meg-megállott egyik-másik munkásnál. Szokatlan mélységű fekete szemével feszélyezetlenül vizsgálta Bernáth Andor eleven kifejezésű arcát. Végigsimitott rövidre vágott kefeszerű, koromszín haján, s átment a Grünberg Lázár asztalához.

A magas, szelíd, de nagyon határozott és mégis meleg arcú lakatos átható tekintete zavarba hozta. Bosszúsan összehúzta vastag, előreálló szemöldökét, s mikor erre Lázár elmosolyodott, megsértődve félrefordult és továbbment.

Grünberg egy cinkbádogdarabot tett az asztalra. Reszelőt vett, és egy hegyes acélszilánkot fogott két ujjá közé. Apró mozdulatokkal reszelni kezdte a cinket, s az ujjá között tartott acéldarabbal betüket formált rá: „Vigyázzatok, az ebédnél provokálni akarnak.”

Órákba telt, amíg az üzenet eljutott az utolsó csoport-hoz. Ott Gál Mátyás simára reszelte a cinket, és félrevetette.

Ivanovici, aki nem messze állott tőle, hozzálépett, kezébe vette a bádogot. Vizslán végigfürkészte, aztán csaldóttan kiejtette a tenyeréből.

Attól kezdve, hogy a műhelyben dolgoztak, ott is ebédelték. Az ételt két üstben négy fogoly szállította a konyhából a műhelybe. Úgy szervezték meg, hogy mindennap más-más csoportból mentek az üstökért. Ugyancsak az étkezésnél mindig más csoport volt az első. Nem fordult elő, hogy kétszer egymásután ugyanaz a csoport állott volna elsőnek az üsthöz. Így aztán a három vízcsapnál is elkerülték a torlódást. Ezt a foglyok maguk szervezték így.

Băluța előbb elnézte, később a maga szempontjából hasznosnak látta. Az étkezésnél külön maradt csoportokat könnyebben elszigetelhetette egymástól.

Most, mikor az ajtóban megjelent a kondér, az új emberek egymást lökdösve tolakodtak feléje.

— Sorakozó az ebédhez! — kiáltott szokott erélyességével Bernáth, mire a tolongók megtorpantak, a politikai foglyok pedig sorokban körülvették a kondért.

— Elvtársak, előbb az új munkások kapnak — állott az üst mellé Lázár. — Na, sorakozzatok! — fordult a veszekedő, lökdösődő emberekhez.

A vastag szemöldökű legény cinikusan vigyorgott rá.

— Töltsed csak ide! Meg tudjuk mi enni sor nélkül is — tartotta eléje a csajkáját.

— Miért éppen neked? — kérdezte mosolyogva Lázár, s megfigyelte, hogy a zagyva tömegben összesúgnak az

emberek. De azt is látta, hogy a legénynek, akit a többiek Kosztikának szólítottak, egyik keze hátra van téve.

— Azért tölts, mert én állok elől.

— Akkor magamnak kellene töltsék, és utánam itt, ezeknek — intett a politikai foglyok felé Grünberg. — Ezek mind előbb álltak itt, mint te. Vagy miért ne tölthetnék a hátad mögött állónak?

Kosztikának egy pillanatra fennakadott a szeme.

— Akkor töltsél nekem — szólalt meg a háta mögül egy lusta mozgású, deresedő hajú, szeplős óriás.

— Igen, vagytok ötön-hatan, akiktől félnek a többiek, s persze ezért ti ennétek mindig a tetejéről. Hát, barátom, álljatok csak sorba!

— Töltsd ide, s ne filozofálj!

— Várj, kérdezzük meg a hátulsókat, hogy mi okból nem jöttek ők előre? Nem hajlandók-e előbb kapni?

Az örök egyenként kivonultak a műhelyből.

— Ne! — ordított magából kikelve Kosztika. Mielőtt azonban Lázárba vághatta volna a kezében tartott vésőt, az megragadta felemelt kezét, s nyugodt hangon rászólt.

— Ha mozdulsz, arcodba öntöm a forró levest. Ereszd el a vésőt!

Hátul röhögni kezdtek.

— Állj sorba, Kosztika! — kiáltott valaki a tömegből, és hátulról eléfelé kezdett kialakulni a sor.

Grünberg a háta mögé nyújtotta a vésőt.

— Te sem vagy állat, jobb, ha emberül viselkedsz — mondta közvetlen hangon a legénynek, és előbb a szeplős edényébe öntötte az ételt.

Kosztika gyűlölettel nézett rá, és csak a foga között sziszegett valamit.

— Ne bosszankodj, pajtás. Holnap majd te osztod, s legutoljára maradsz, mint én ma. És látod, mégsem haragszom — vigasztalta tréfásan Grünberg.

Az összetűzést kikerülték, de mindannyian meg voltak győződve, hogy Kosztika halálos ellensége marad Lázárnak.

A következő ebédosztásnál még az új emberek, a bűnözők kapták előbb az ételt.

Kosztika és a szeplős megint elől álltak.

— Álljatok úgy, mint ezek! — kiabáltak rájuk a rabok, és a politikai foglyok felé mutogattak.

— Hé, csináljunk mi is négy csoportot — javasolta egy papos arcú, szakállas rab, s kezdte csoportokba osztani az embereket.

Kosztika és a szeplős arcú zavartan néztek szét, mikor észrevették, hogy csak ketten állnak külön. Dühösen tekintettek egymásra is, és egyik erre, másik arra elindult egy-egy csoport felé.

— A mi csoportunk ki van már.

— Itt nincs helyed — küldték félre Kosztikát, míg a harmadik csoportba befogadták.

Sértődötten járt be a műhelybe, s egy hétig is parázsló gyűlölettel méregette Grünberg Lázárt.

— Na, most mit szólnál, ha arcul öntenélek? — kérdezte egy alkalommal, mikor ő mérte ki az ételt, és úgy tartotta a merőt, mintha csakugyan szembe akarná önteni Grünberget.

— Ne bolondozz, hát én vésőt akarok beléd vágni? — nevetett Lázár, és megfogta a Kosztika kezét, s a moslékszerű folyadékot átöntötte az edényébe.

A másik úgy állott első pillanatra, mintha torkának akart volna ugrani. Aztán elnevette magát.

— Fene egy emberek vagytok ti. Veletek nem lehet úgy, mint mással... — Meghúzogatta valamikor jó szabású, drága szövetből való, de már szakadozott zakóját. Gyors mozdulattal végigsimított serteszerű haján, s még egyszer felnevetett. — Na, egyen meg a fene! De ne legyek többet Kosztika, ha én arra gondoltam, hogy ételt adjak neked.

Băluța dühöngve nézte, hogy összeomlott a terve.

— Ha nem csináltok semmit, mentek vissza a cellába — hajolt egy alkalommal füléhez Kosztikának, s a hangja fenyegető volt.

Lázárral szemben még mindig égett a fiúban a gyűlölet, de Băluțát megfojtotta volna. Csakhogy a cellában úgy érzi magát az ember, mintha kőszikla feküdne a fején, s Băluța hatalmas úr a börtönben... Hát mégiscsak Lázárral kell valamit tenni. De mit lehessen csinálni? A rabok nagy része már egy-egy politikai fogoly vezetése

alatt csoportokban kezdenek dolgozni. Az előadásokat csendben hallgatják. Mit lehet itt csinálni?

Ivanovici lépett hozzá, s felrázta töprengéséből.

— Maradj közöttük, vigyázd minden tetteket, s az öröket is figyeld — utasította. — Ravasz vagy inkább okos: szóval nem mindennapi emberek ezek!...

Grünberg Lázár nem tudta, mire vélje a dolgot, mikor Kosztika megállott az asztala mellett, és elkezdte figyelni a munkáját.

A szeplős arcú ezalatt Bernáth Andor mellett állott, és buzgón faragott egy kőrisfadarabot.

— Kinek csinálod? — vetette oda Lázár felé a kérdést. Aztán mind nagyobb érdeklődéssel kezdte figyelni, hogy a rézdarabból miképpen alakul ki egy ugrásra készülő, macska.

— Magamnak csinálom, de ha kész lesz, Delcea veszi hasznát — válaszolt Lázár, és élesen belenézett a barlangos mélységű, fekete szemekbe.

— Nem értelek — dörmögte a másik, és kényelmetlenül elfordította a fejét.

— Ne, ezt neked adom — nyújtott feléje Lázár egy elkészített rézmacskát.

Kosztika utána nyúlt, de mielőtt megfogta volna, a macska kítátotta a száját, és láng lobbant a torkában.

— Ilyen öngyújtó? — örvendett, és két kézzel egyszerre fogta meg.

— Vigyázz, mert az őrnagy elveszi, ha megtudja, hogy nálad van... Te nem szeretnél dolgozni? — kérdezte aztán barátságosan.

Kosztika csak legyintett rá, és továbbment. Később azonban visszatért. Hallgatva nézte a munkát, és két nap múlva kezébe vett egy reszelőt.

— Mit akarnál csinálni? — kérdezte Lázár.

— Ennek nyelet — vett elé egy bicskát. — Az egyik börtönőr, az a kicsi, nagyfejű kapta valahol, s megkért, hogy csináljam meg.

— Na, gyere csak — fogta meg a karját Lázár. Kiválasztott egy megfelelő rézlapot, és satuba szorította. — Lássam csak, hogy méred le a szélességét? — kérdezte, és figyelte a másik minden mozdulatát. Kezébe

adta a vásott acélfűrész, és a fűrészben megfogta a kezét. — Na most kezdjük!...

A fűrész simán indult, de mikor elengedte, összevissza kalimpált.

Nem figyelt oda többet.

Kosztika bosszankodva tette le a fűrész, és elkeseredetten nézett maga körül.

Lázár már oda-odapillantott, azonban úgy tett, mintha teljesen a munkája kötné le a figyelmét.

Kosztika körülnézett, és megint kezébe vette a fűrész. Egyik lábát elébb, másikat hátrább megvetette, egy kicsit előrenyúlva bevágásba fektette a fűrész. Lassan, óvatosan kezdte. Aztán mind gyorsabban vágta. A fűrész nyomán már egy centi fényes csík villogott. A szeme is fénylett. Megállott, ujját a fűrész által lemorzolt rézporba mártotta, csodálkozva a szeme elé tartotta, s mikor megint a fűrészre hajolt, az arca sugárzott az örömtől.

— Ügyes kezed van. Jó munkás lennél. Hol dolgoztál mostanig? — szólalt meg a háta mögött Lázár.

Kosztika meglepetten fordult hátra. Arcán különféle érzelmek színei váltogatták egymást.

— Jól csináltam? — kérdezte örömmel.

— Mondom, hogy ügyes kezed van.

— Ne mondja ezt! — kiáltott fel ellenségesen.

— Hol dolgoztál mostanig? — ismételte meg a kérdést barátságosan Grünberg.

— Hol? Azt hiszi, valaha is próbáltam a munkát. — Előbb még örömtől derűs arca elborult. Szinte haragosan támaszkodott az asztalnak. — Gyermekkoromban koldultam és loptam — mondta kihívóan. — Mit csináltam volna? — vont a vállát. — Mikor láttam, hogy annyian jól éltek, én haltam volna meg éhen? De azt hiszi, hogy élet volt az, amit én éltem? — tört ki keserű indulattal. — Élet a vénistent! Nincs, aki ne szeretné a rendes s a hasznos életet. Vagy azt hiszi, van?... De mikor már hiába nyújtottam a kezem, mikor a lej helyett azt vetették felém: „már nagy vagy, eredj dolgozni”, az étel helyett csak a könnyemet nyeltem. S azt hiszi, nem mentem el? El én, de mit mondtak! „Eredj innen, még a rendes munkásokat is elbocsátják, nem-

hogy egy ilyen csavargó munkát kapjon!”... Lehet, hogy nem is tudtam volna dolgozni. Én nem tudtam, mi az, hogy munka. Hanem élni, akármilyen nyomorúságos is voltam, szerettem. Tudja, én nagyon szeretek élni... Aztán meggyilkoltam egy bankárt — mondta tompán s még mindig némi hetykeséggel a hangjában. Mereven nézte a padlót, s a szomorúsága ellentétben volt a hangja hetykeségével. — Ötvenesztendőös lehetett, de ötven esztendőig élt annyi jót az életben, mint az ilyen magamféle háromszáz... Na, most tudja, ki vagyok, és lám, megfogja még a kezem, hogy fűrészelnék? — Úgy állott, mintha védekezni akarna, s hangját hiába akarta cini-kussá élezni, elfogódottság rezgett benne.

— Még megfogom — tette vállára a kezét Lázár. — Miért ne fognám meg?... Nem születél te gyilkosnak. Tudod te, Kosztika, hogy eljön az a világ, mikor nem lesz olyan ember, aki ne ismerje a munkát...

A fiú érdeklődéssel nézett fel.

— Sem olyan, amilyen a bankárod volt, sem olyan, amilyen te voltál — mondta komolyan Grünberg.

— De többet ne mondja, hogy ügyes kezem van!...

Lázár csodálkozva nézett rá.

— Ezt mondták az orvosok is... A törvényszéken mondták ezt!

— Na, kezdj csak hozzá. Nem mondom hát. De az biztos, hogy jó munkás válhat belőled.

Otthagytta a fiút, Kosztika azonban összeroskadtan bámult utána. Megint fűrészelni kezdett, s a munkában felderült az arca, hanem a mozdulatai már nem voltak olyan vidáman fürgék. Végül lecsapta a fűrész, és odalépett Lázárhoz.

— Elárultalak — mondta.

Lázár közömbösen nézett fel. Meglepődött. Óvatos volt minden mozdulata, és gyanakvással figyelte a másikat. Nem tudta, hogy hirtelen mire gondoljon.

Legelőbb is az örök jutottak eszébe. Hárman közülük és két csendőr beszervezetten dolgoztak a politikai foglyoknak. Csak kettőt ismertek, az olténiait és a konyhában az egyik szakácsot. Ezek közül az olténiai egy óráért vállalta a munkát, a szakács régi szimpatizáns, a másik

őr, aki az irodában dolgozott, sohase volt a foglyok között, s mégis ettől kapták a legtöbb segítséget. Azt sem tudták, ki ez az ember, de ő elvtársának érezte. Egy a sok közül, aki harcol a maga helyén. Az utasításokat végrehajtja. Volt idő, mikor gyanakodott rá, amiért azt kérte volt, hogy maradjon ismeretlenül. Most helyesnek tartotta éberségét az ismeretlennek. De az egyik csendőr ismeri, hiszen azáltal juttatott leveleket ki és híreket be a börtönbe. A két csendőrt se látta soha, csak annyit tudott róluk, hogy rokonszenvből kapcsolódtak a munkájukhoz, s ezek annál hűségesebben dolgoztak, minél győzedelmesebben törtek előre a szovjet csapatok. Aggodalommal gondolt mindannyiukra... Ha ezek lebuknak, azonnal ki is végzik őket. A partizánokkal nem sikerült, csak egyetlenegyszer kapcsolatot teremteni, s az is megszakadt. Băluța a maga kipróbált embereit helyezte a szovjet foglyokhoz. Megint megszakad a kapcsolat a külvilággal is. Szíve hevesen dobogott, míg keze nyugodt mozdulatokkal kezelte a vésőt.

— Most bánom, de Băluța azt mondta, hogy csináljunk már valamit, mert ha nem, megint visszazár a cellába. Az őrnagy két csomag Nacionalt adott. Megmondtam, hogy te s az a másik alacsony, ti vagytok a vezetői az egésznek. Azt is megmondtam, hogy egyszer valami papirost is küldtél neki.

Hebegve beszélt, szaggatottan.

Lázár megkönnyebbülten nézte.

— Ne haragudj — állott eléje a fiú. — Bizony isten a bíróság előtt nem bántam úgy, amit tettem, mint ahogy most szégyenlem. — Zavartan topogott egy helyben.

— Látod, pajtás, mikor a vésőt emeltem rád, megbocsátottam — mondta nyugodt, szelíd hangon Lázár. — Ezt, ezt azonban már nehezebb megbocsátani. Eredj, amit vállaltál, be is kell fejezni — küldte ridegen.

Kosztika borúsan fogott a munkához. Néha megállt, Lázár felé pillantott, és elbúsultan lehajtotta megint a fejét.

Lázár egy idő múlva újra odament hozzá. Megmutatta, miként kell átfúrni a lapokat, s csakúgy közömbösen odavetette:

— Tudod, mi volt az a papír?... Ismered ezt a dallamot? — s dúdolni kezdte a szovjet foglyoktól hallott éneket. — Na látod, ennek a szövege volt azon a papíron. Szöveget csináltunk a dallamra. Ez az:

Szakadnak már zsarnokunk láncai.

Recsegve törnek rábigák.

Nincs halál, mely megrémítsen.

Erőnk előtt nincsen gát.

— És ezért veled mit csinálnak? Megvernek, ha a kezükbe kerül a papír? — fenyegetés volt a hangjában, és a reszelőn idegesen szorult a marka. — Az írást nem ismerem. Sohase voltam iskolában. Ezt, amit az előbb elmondtál, ezt sem értem jól, de szeretném megtanulni. De nem is ezt akarom mondani — közelebb hajolt Lázárhoz, és suttogva mondta: — Ha megvernek, ezzel a reszelővel döföm keresztül Băluțát!

Lázár kikapta kezéből, és félrevetette a szerszámot.

— Te, nehogy valami számárságot kövess el! — szólt rá erélyesen. — Csak nekünk csinálnál bajt. Én is szegény munkásember fia vagyok, s az a másik is erdélyi asztalos — intett Bandi felé. — Vertek minket már nemegyszer. Te, ide hallgass! — fogta meg komolyan a Kosztika karját, mikor látta, hogy annak tovább is makacs düh sötétíti el az arcát. — Te megölted a bankárt, mert nem kaptál munkát és enni, élni akartál, ugye? A következménye pedig az lett, hogy kínoztak, bíróság elé vittek, elítéltek, és most itt vagy. Miért? Azért, mert ezer meg ezer bankár maradt. A csendőrök, a bírók mind a bankárokkal tartottak. Alul maradtál, ugye?... De gondolj csak arra, ha minden bankárt s a hozzájuk tartozó csendőrt, bírót elpusztíthatnál volna a föld színéről? — Na, látod, mi ezt akarjuk. Nem akarjuk megölni őket, de visszajuttatjuk a népnek a pénzt, a gyárat, földeket, amit elraboltak tőlünk. Érted? Mindenkinek munkát akarunk adni, mint ahogy az a Szovjetunióban van. S aztán a bankár, ha nem akar dolgozni, hát senki sincsen ellene, hogy éhen haljon. Mi tudjuk, mit csinálunk. Maradj csak

nyugton! — felpillantott, és éles, nyers hangon rászólt Kosztikára. — Előbb nitteld rá, aztán reszeld simára!

Kosztika meglepetten fordult meg. Pár lépésre a krisztusképű Ivanovici-ot látta.

— Legyen nyugodt, úgy csinállok, ahogy mondta — szólt Lázár után, és a munkája fölé hajolt.

4

Este két magánzárkába külön zárták Lázárt és Bandit.

Másnap hiába várták a munkások, nem jelentek meg.

Izsák és Iancu vették át a vezetést.

Az olténiai hallgatva magábaroskadt néha, és ha meghallotta a Băluța hangját, összeresztett. A krisztusképűt kerülte, s gyűlölettel nézte, amint a foglyok között sunyonyog. Olykor megállott az ablak előtt. Észak felé egy szétlőtt falusi házat látott. A hó már lekopott egyik oldaláról, s gyászosan ágaskodtak a kormos üszkők. Sebesültekkel megrakott gépkocsik robogtak az úton nyugat felé. Mindennap több és több. Nap nap után zajosabb lett az országút. Német gépkocsiktól az út szélére szorított rongyos román sebesültek lézengtek: lábadozó rokkantak. Amíg ezeket nézte, elfeledkezett a foglyokról. Akár le is üthették volna. A maga kis telkét látta ilyenkor, amely felé mindinkább közeledik a háború. Néha úgy vélte, már az ágyúk dörgését is hallja, és szorongó érzésekkel futni szeretett volna. Futni haza az asszonyhoz, gyermekekhez. Tűzzel, aknával rakta volna tele az országutat, a mezőt, hogy egyetlen német se jusson túl a Dnyeszteren, hogy égjenek meg saját tűzükben, amellyel az emberiségre gyújtották a világot. De ha mindezt nem tehetette, legalább hűségesen elvégezte a politikai foglyok által rábízott teendőket. A Pártról nem sokat hallott. Kommunistákkal életében most találkozott először. Csodálta őket, s legfőképpen azt, hogy amit ő csak érzett, ezek mind ki tudják fejezni szavakban is. Mindent tudnak, hogy mi miért van, és az ő érdekeit jobban ismerik, mint saját maga. Jó érzés közöttük lenni. Az ember csak tanul tőlük. Azt a gyűrűt is vissza kéne adni. Igaz, hogy lenyelte volt, de megkapta és egy hétig áztatta hideg vízben. Az

óra, az más... Nem, ezek inkább meghalnak, de nem vallanak, csak ez a menyét Ivanovici ne tudna valamit...

Állott az ablaknál, és egymást kuszálták a gondolatai.

Olyan ijedten rezzent össze a kiáltásra, hogy az orrát is a hideg üveghez csapta. Megfordult a lármára, és megszokott mozdulattal a revolveréhez kapott. Aztán megnyugodva leengedte a kezét.

Az üst előtt Kosztika állott szétvetett lábakkal, és előtte a földön a szeplős arcú óriás fogta összekuporodva a hasát.

— Na még csak egyszer próbáld megbontani a rendet, mert összetörlek, és veled borsolom meg ezt a moslékot! — fenyegette.

Csodálkozva nézte a különös jelenetet. Ez a két ember a legjobb barátságban élt eddig. Nem értette, mi történt. Közelebb ment, és amikor Izsák mellett elhaladt, érezte, hogy papírdarab simul a kezéhez. Gyorsan beszorította tenyerébe, és közömbösen továbbment. Kitért Băluța elől, aki magából kikelve gyúródott Kosztika felé.

— Te patkány! Hát verekedés kell neked! — és ráhúzott a bikacsökkel.

— Ne bántsa. A szeplős volt a hibás — lépett előre Gál Mátyás, de Băluța már lesújtott.

— Ne bántsa! — kiáltották egyszerre többen is.

A legény, mint a megvérzett vad, úgy állott. Ugrásra készen várta a második ütést.

Băluța meglepetten nézett szét. Apró disznószemű idegesen forogtak. Bal kezében a bikacsöket suhogtatta, s jobb kezét a revolvere agyán tartva kiment a műhelyből.

Este elcsendesedett a börtön. Csak az örök bakancsainak kopogása hallatszott olykor a folyosón, és mintha nagyon messziről jönne, az orosz partizánok éneke szűrődött be a cellákba. Máskülönben csend volt.

Tíz óra tájban a folyosó végén megdöndült egy ajtó, és a következő pillanatban dongott az egész földszint, aztán átment az emeletre, és tompán hallatszott az alagsorból is.

— Grünberg Lázár! Bernáth Andor! — zúgott a kiáltás, mikor megszűnt a dőngetés.

Delcea részegen támolygott ki, és feje felett tartott revolverrel végiglövöldözött a folyosón.

A lövésekre megszűnt a döngetés. Ezen az éjszakán azonban háromszor megismétlődött.

Hiába volt mindez, Grünberg Lázárt és Bernáth Andort másnap sem látták. Lehangoltan álltak a műhelyben, és a foglyok közül senki sem fogott szerszámot a kezébe.

Kosztika délután dühös arccal lézengett a műhelyben. Egyik csoporttól a másikhoz ment. Még kötekedett is. Kezében egy cinkbádogdarabot szorongatott. Estére aztán mindannyian tudták, a bádogra írt sorokból, hogy az őrnagy megrendelésre szállítja a foglyok által készített tárgyakat.

Másnap el sem hagyták a cellákat.

— Mi, nem akartok dolgozni? — szólott be sorra a kémlőnyílásokba Băluța.

— Kérjük vissza Grünberg Lázárt és Bernáth Bándit...

— Gyertek, a műhelyben vannak — próbálta másodszor.

— Mondd, hogy hívjanak ők — és nem mozdult ki senki a cellákból.

— Éljen az őrnagy úr, már nem csak Grünberg Lázárt és Bernáth Andort követelik — jelentette a parancsnoknak Băluța. — Azt mondják, ha nem pótoljuk meg a puliszkaadagot, többet nem dolgoznak.

Delcea szó nélkül félrelökte, és úgy nyargalt a folyosón. Az öröket kikergette Băluțăval együtt.

— Feküdj! Vigyázz! — ordította tízszer, hússzor, amíg maga is beleizzadt. — Már te is ellenségem vagy, feküdj, amíg megdöglesz! — agyargott Băluțăra...

— Delcea megőrült — nézte az ablakból az égett arcú munkás.

Feleletül Géza, a szőke legény mosolyogva énekelni kezdett.

*Szovjet földről győzelmes seregek:
felszabadítónk közeleg.
Vörös zászló leng a szélben,
és a burzsoá remeg...*

Delceára valóban és mindinkább ráillett az ének utolsó sora. Lázárt és Bandit kiengedték ugyan, kezdetben felémelték a puliszkaadagot is, de amilyen arányban közeledett a front, Delcea olyan mértékben ivott. A foglyokat hajszolta a munkában, és az örökbe belerúgott. Csak a farkaskutyáját dédelgette majdnem szerelemmel.

A front pedig közeledett. Ezt abból látták, hogy az országúton mind kevesebb jármű tartott kelet felé, nyugatra pedig hömpölygött az áradat. Február közepe után a szovjet repülők már a Dnyeszteren túlig üldözték a német bombázókat. Gyakran hallották szaggatott, a németekétől elütő, mély zúgásukat.

A cellákban esténként a Párt történetét ismertették azok, akik Tîrgu-Jiun, Doftanán, Karánsebesen tanulták keserves éveken át.

A műhelyben Kosztika már nemcsak a vésőt és a fűrészket kezelte mesteri módon, hanem egy vadméh szorgalmával fogott hozzá a betűk megismeréséhez is. Egy napra öt betű megtanulását vállalta, s Grünberg éppen úgy vezette kezét a cinklapon, mint első alkalommal a fűrészben. Nehezen ment a karcolás. Ceruzára és papírra vágyott, a ceruzát azonban szigorúan tiltották a foglyoktól. Vad, hirtelen mozgása kimért, nyugodtabb ütemű lett. Járása azonban megmaradt olyannak, amilyen volt. Puha, vadállatléptű.

A szeplős képűvel megint helyreállt a barátsága.

A nagy, lompos ember megpróbálkozott minden csoportban, végül is csak lézengett a műhelyben.

Bernáth figyelte ezt az embert, és látta, hogy távolról gyakran összenéznek Ivanovici-csal. Egyebet nem vett észre rajta.

— Ki volt ez a szeplős? — kérdezte egyszer a szeplős arcúra intve Grünberg.

— Iskolázott ember. Sokat tud — válaszolt Kosztika, de nem tette le a kezében tartott rézmacskát, melyen már hetek óta kétségbeesetten és konok kitartással dolgozott. — Nem tudom, miféle. Nekem sokszor mondta: „Nem olyan szemétből vagyok, mint te.” — Minden mondatnál vésett egyet, és Grünberg ilyen szaggatott mon-

datokból még annyit megtudott, hogy a szeplős képű betörő, és gyilkolt is már három ízben. — Bizony, milyen emberekkel is zártak össze titeket! — hagyta félbe a munkát a fiú, és megbotránkozva nézett szét a műhelyben.

— Na, talán ártott neked? — mosolygott Lázár.

— Hogy miket nem beszélsz — kacagott Kosztika, aztán egyből elkomorodott. — Én csak azóta kezdem embernek érezni magam, amióta lefelőbb megfogtad a fűrészren a kezem... Ha kikerülünk, segítsz nekem, hogy munkát kapjak? — kérdezte hirtelen.

Lázár továbbra is mosolyogva nézte a fiút, de a gondolata messze túl kapcsolt rajta... — Milyen óriási feladatok nehezdednek most az országban az elvtársakra, s mennyi nehézséggel kell majd megküzdeni még ezután is. A fasizmus úgy kiszívta a vérét az országnak, mint a menyét a fészkében lepett galambét. Egy ország, az egész nép gondjának, felelőségének a terhe nehezül minden egyes elvtársra, és íme, ő örülni tud ennek a gyilkosnak, aki emberré kezd nevelődni.

Ajkán tovább is ottmaradt a mosoly, s indokoltnak érezte örömét.

A hó foszladozni kezdett a hegyek verőfényes melléről. A merevnek tűnő, hideg téli fellegek helyén kövér ezüst színű felhők úsztak az égen, amely, ha kivillant, derűs volt a mindinkább melegedő naptól.

A határon csatangoló lovakat lehetett látni, s a Dnyeszter hídján át az ukrán falvakból elhajtott hatalmas csordákat tereltek a németek.

Delcea kétségbeesetten ivott.

— Örültök, ugye, hogy jönnek? — futott be egyik nap a műhelybe, mikor szovjet repülők zúgása közeledett. — Örültök a vörösöknek, de innen nem kerültök ki élve — üvöltötte, és ezen az estén nem adott vacsorát a foglyoknak.

Máskor beült közéjük, és az őrség ételével együtt főzetett az összes foglyoknak, majd sírva panaszkodott:

— Tudom, hogy felakasztanak. Pedig én semmi rosszat nem akartam. Azt hiszitek, ha más lett volna a helyemben, csak ilyen sorsotok lett volna? Vénségemre félrevezettek. Megették az életemet!

Szeme gyulladástól vörösölt. Aszott kezei reszkettek. Megtörtén nézett a foglyokra.

Reggel aztán nem kaptak enni. Az örökkel a pocso-lyákban csináltatott hús, harminc „feküdj”-t. Az épületben lövöldözött. Éjszakára pedig a folyosóra rakatta ki a cellákból az ágyakat.

A műhelyben készült tárgyakat már nem lehetett szállítani. Az országút zajosabb volt, mint a recsegő jégtáblákat sodró, forgató, megdagadt Dnyeszter.

A szovjetek mind gyakrabban énekeltek.

Idegesen figyeltek kelet felé az örök, és Băluța léptenyomon belekötött a politikai foglyokba.

Már hetenként csak kétszer engedték ki őket a műhelybe. Băluța napjában háromszor végigjárta a cellákat, és beordított a kémlőnyíláson.

— Rabok jelentkezésre!

Elcsigázottan ültek az ágyakon. Egyik-másik cellában sorba álltak, a legtöbben azonban hagyták, hogy ordítson. Meg se mozdultak.

— Majd megmozdítlak én! — lökte be a Bernáth Andorék cellaajtóját. Megvadulva ütött, kit ahol ért.

A tanító sírva kuporgott a sarokban, mikor Băluța becsapta az ajtót. A szőke hajú legénynek vér szivárgott alá az arcán, de gyűlölettel átítatódott hangon, teljes erejéből énekelni kezdett:

Szovjet földről győzelmes seregek...

Bekapcsolódott az énekbe a sebhelyes arcú is, és velük énekelt Bernáth Andor. A tanító azonban tovább sóhajtozott. A tétlenség marcangolta az idegeit, megtörte lelki erejét. A régebbi, kihívóan hetyke magatartása és vitára kész kedve roskatag magábamélyedésbe és szomorú hallgatásba süllyedt.

Éjjel is sokszor hallgatták szaggatott, hisztériás sóhajtozását. Ha lépteket hallott a folyosón, ijedten nézett az ajtóra, és megfélemlített állatként lapult a sarokban.

Bernáth részvétellel nézte, de sokszor azon kapta magát, hogy megveti az összeroskadt embert.

— Tanító elvtárs, ismered a párt munkáját az októ-

beri forradalom előkészítésével kapcsolatban? — kérdezte egyik reggel a tanítót.

A tanító fásultan emelte Bernáthra tekintetét.

A felkelő nap legyezőszerű fénypászmákkal csíkozta lent az eget, s kint madár csipogott.

— Nem ismerem — válaszolt tompán, lehangoltan, és tovább figyelte a madár csipogását.

— Hallgass csak ide — fogta meg Bandi a vállát, és maga felé fordította. — Mi megtanultuk Doftanán, Karánsebesen, Tîrgu-Jiun. Előbb is ismertem már valamit, de mikor vallattak, s utána több, mint tíz évre ítéltek el, az első időben minden erőmet a párttörténet adta... Nagy iskolát jártunk mi, tanító elvtárs! Te most rokkansz meg az erődben, mikor naponként közelebb a szabadulás? Mi van veled? — rázta meg biztatóan, s beesett arcából lelkesedéssel lobogott fekete szeme. — Ide hallgass! — Különben most mondtad, hogy úgysem ismered.

Néhány lépést végigsétált a cellán.

Az égett arcú egy hosszú lábú pókot figyelt a falon. Régebb nézték órákig, amint hibbanó lábain ingatva magát elindult egy irányba. Rohant bolondul, rávetette magát egy szúnyogra, egy muslicára, aztán megállt, és nem mozdult fél napig egy helyből. A legény Hitlernek nevezte, és sokszor fogadtak rá, hogy nyugatra vagy keletre támad-e... Az utóbbi időben elfeledkeztek a pókról.

A legény az ágyon honolt. Azon erőlködött, hogy még egy új szakaszt találjon ki a partizánok dallamára. Mélyen elgondolkozott. Az ujján számolta a szótagokat, aztán fennhangon dúdolni kezdte a szöveget. Végül is anyiba hagyta, csak a dallamot fújta órákon át.

— Elvtársak, azt javasolnám, hogy kezdjünk hozzá a párttörténet hetedik fejezetének a tanulásához — állott meg pár lépés után Bernáth. — Én elmondom, mit tett a Bolsevikok Pártja az októberi szocialista forradalom előkészítésének és végrehajtásának a szakaszában. Egy bizonyos részt elmondok háromszor, aztán a tanító elvtárstól visszakérdzem. Ő pedig majd visszakérdez titeket.

Az égett arcú és a legény egyszerre ültek fel.

A tanítón előbb úgy látszott, hogy közömbösen hallgatja, de arcából mindinkább eltűnt a fásultság, és fátyolos tekintetét a régi csillogás elevenítette.

Délután már vitázott az égett arcú munkással.

— Jegyezd csak meg a neveket is — mondta. — Ha a neveket és dátumokat nem tudod, ha Gucskovot össze téveszted Bubnovval, egybekeversz te mindent!

Néha még el-elbámult, de többet nem sírt, még akkor sem, mikor háromszor egymásután nem kaptak enni.

Az ételt Ivanovici-csal együtt az olténiai hordta szét. A másik mellett feszélyezetten pislogott. Látszott, hogy beszélni szeretne.

Másfél napi éhezés után megint a műhelyben osztották ki az ételt. Ott voltak a bűnözők is.

Az ablak mellett az országot nézték.

Itt az ablakok rendes magasságban álltak. A hótól kopaszodó határra bámultak ki a bűnözők. Ellenségesek voltak. Ingerültek.

Kosztika éhségtől elcsigázottan, szótlantul bámult. Arcán megint a régi vadság sötétedett.

Grünberg Lázár a csoportjával dolgozni kezdett, s a szerszámok zörgése, csattogása a teremtő élet zajával, munkazajjal töltötte meg a termet.

Kosztika hátrafordult a zajra, és előbb meglepetten nézett Grünberg felé, aztán kitörő örömmel az ajtó irányába, ahol a két fegyőr párologó üsttel lépett éppen akkor a műhelybe.

— Sorakozó! — kiáltott a következő percben Bernáth.

A bűnözők egyszerre rohantak az üst felé, és a politikai foglyok közül is páran.

A két ór félreállott az üst mellől.

Grünberg átugrott az asztalon, megragadta a merőt, és míg az ablakoktól egymást lökdösve rohantak feléje a bűnözők, nyugodtan töltött a sorban legelöl álló Mortunak.

Kosztika, mint a vad, úgy vetette át magát az asztalon, s kezében egy hosszú faráspolyt tartott.

Grünberg arra készült, hogy ráveti magát a fiú. Láta szemében az éhes ember vad mohóságát, mikor a pillantásával is falni szeretne. Láta, hogy visszavadult, de

mikor az Mortuhoz ért, a gyenge, roskatag ember szelíden megfogta.

— Ne zavarogj, nesze, neked adom az én részemet is — mondta, és a fiú kezébe nyomta a csajkáját.

Kosztika meghökkenve nézett. Végigpillantott a legyengült emberen, majd a csajkára bámult, nagyot nyelt, és dühös mozdulattal visszanyomta a Mortu kezébe.

— Sorba, csürhe! — ordított magából kikelve a tolongó bűnözőkre, és vészesen forgatta a reszelőt.

Ott állott az üst mellett végig, s maga vett utolsónak.

A tolongó bűnözők között az olténiai Grünberghez gyúródott.

— Hány kenyeret tettél a zsebedbe? — kérdezte fenyegetve. Megtapogatta a Lázár zsebet. Kétujjnyi, szappanszerű kenyérdarabot vett ki és a kosárba vetette.

Lázár előbb meglepetten nézett rá, majd a kosárba vett kenyér után.

— Az az ő része volt! — kiáltott az örre Kosztika, de az közömbösen továbbment.

Lázár a zsebébe nyúlt. Összesodort papírt tapintott az ujjá. Hamar félrevonult a munkaasztalához, figyelve szétpillantott, s bosszúsan visszaengedte zsebébe a papírt. Láta, hogy Kosztika elmerülve reszel valamit, de ott volt mellette a szeplős is. Rosszkedvvel nézte. — Megint összebarátkoztak!...

Ült az asztalon, és hallgatta, mit beszélnek. Közben már ideges volt a papír miatt.

A szeplős egy slágert füttyörészett, s unottan ingatta a fejét.

— Bolond vagy te, kulcsokat csinálsz! Kasszafúrót! Prrrr!... Ilyent, né! — mutatta a kezével. — Maholnap itt vannak az oroszok, mi is kiszabadulunk, s élni kell, barátom!

— Ha kiszabadítnak, bemegyek egy gyárba.

— Ha, ha, ha, te, a gyárba?

— Eredj innét! — nézett fel mérgesen a fiú. — Nem hallod?... Eredj, ha mondom! — fenyegetve kapott fel egy vésőt.

Mikor a szeplős duzzogva továbbment, Lázár benyúlt a zsebébe. Egyetlen, vékonyan összesodort cigarettapapírt bontott ki, s meglepetten olvasta: „A szovjet csapatok

gyorsan közelednek. Ha el akarnak szállítani, ellenállunk. Támogassatok. A szovjet foglyok” — olvasta, aztán porrá morzsolta a papírt.

Egy óra múlva Bernáth is tudta a hírt. A szovjet foglyok magatartása felvillanyozta őket, és mosolyogva hallgatták Delcea káromkodását és Băluța ideges üvöltéseit.

Delcea mindennap örültebben viselkedett. Fásult hallgatásba burkolódzott napokig, aztán csak kitört, s verte korbáccsal a foglyokat. Már azzal sem törődtek, hogy az egyes cellák foglyai összekeveredtek a műhelyben. Băluța azonban éjjel minden órában felzavartatta őket.

— Itt döögöltök meg a kezem alatt! — ordította, s maga is fogyni kezdett a nyugtalanságtól.

6

A hó elkopott a mezőkről. Már nemcsak az országúton, hanem a határon is katonák tünedeztek fel. Átlyuggatott, golyóktól tépett gépkocsik sebesültekkel megrakva gomolyogtak az úton.

Állatok ezreit terelték az út mentén.

Kelet felé tankok, gépágyúk robogtak.

Egyik nap különös kép tűnt fel ebben a zűrzavarban. Egy öreg paraszt nagy sűrű lóval a szétlőtt háztól nem messze ekét akasztott a földbe, s fekete barázdákat hasított a felpuhult, málló talajba.

Az olténiai megilletődve nézte, aztán hirtelen odafordult a mellette álló Gál Mátyáshoz.

— Látod, nemsokára itt lesznek az oroszok... Megölnek, ha itt kapnak veletek — mondta elérzékenyülve... — Otthon is szántanak már... Sohase megyek haza. Verje meg a jóisten Antonescut!...

— Ivanovici-től őrizkedj, te, és Băluțătól! — figyelmeztette Gál. — Ha közöttünk maradsz, nincs okod félni. Legfennebb fogságba kerülsz — vigasztalta.

— Az asszony az ősszel is egyedül vetett — mondta az őr, és mély szomorúsággal fordult megint a szántó felé.

Többen is az ablakhoz léptek.

Két német állott az eke mellett. Egyik a lovat kezdte kifogni, másik a vén szovjet parasztot lökdöste, aki, miu-

tán elhajtották a lovat, leült az elárvult ekére, s ült szürkén. Ősz feje hó foltjaként ütött el a felbontott föld fekete színétől.

Délután már pej színű lóval szántott tovább. Estére egy román őrmester vitte el a pejt. Reggel feketével jelent meg az öreg, s mikor ezt is elvitték, másikat fogott a határon csatangoló lovak közül, és a szántó nőtt, szélesedett.

És folyton nőtt az országúton a zűrzavar. A repülők zúgása már éjjel sem szünetelt.

A foglyok elcsigázott arcán a várakozás nyugtalansága és az öröm váltakozott.

Băluța a műhelyekben szigorúan megtiltotta az előadásokat, de éjjel a cellákban szemináriumai megbeszéléseket tartottak a kommunisták.

— Ez igen alapvető kérdés, elvtársak, és nemcsak az erdélyieknek fontos, ahogy a tanító elvtárs látja — magyarázta a kérdést Bandi, és közben szokása szerint sétált a cellában. — A sovinizmust mesterségesen oltották bele a tömegekbe. A munkásságot is megfertőzték részben, de a parasztság nagy részének már a vérévé vált, főképpen Erdélyben. Azt elfelejtette a parasztság, hogy a húszas években úgy kiszívta vérüket a tőke, hogy végül konverzióval kellett felinjekciózza. S honnan vette a vérátömlesztést, amivel főként a földesurakon és a zsíros paraszton segíttet? A munkásság véréből. Amit a konverzió veszítettek a tőkésék, a munkásság bérére nyerték vissza. Odaemelték az értéktöbblet rátáját, hogy a munkásnak a leszorított munkabérek mellett a száraz kenyér is gondot okozott. Hogy ne is említsem az elbocsátásokat. Lupény, Grivica jött ezután. A paraszt ezeket, mivel akkor sem tudta az okokat, elfelejtette, de a numerus valachicust és Horthy kakastollasait nem hamar felejtje el. A háború után nyomor, pusztulás marad. A burzsoá reakció még évekig kihasználja ezt. A románok Erdélyben a magyaroknak tulajdonítják minden szenvedésüket, a magyarok a románoknak. Ezt pedig ellenünk, vagyis ellenük, a nép ellen használják ki éppen azok, akik a szenvedéseket okozták. Nagy fontosságú kérdés ez, elvtársak! Most az a feladat, hogy elejét vegyük a nemzeti-

ségi vérengzésnek, de évek múlva is kell még harcoljunk a sovinizmus ellen. Szóval...

A kémlőablakra nézett, amely zajtalan kinyílt, s Băluța disznószekeit látta a lámpavilágnál.

— Jelentkezni! — ordított a főfogházőr, s miután sorba álltak, becsapta az ablakot és továbbment.

Régebb, ha rájuk parancsolt, legtöbbször közömbösen ültek az ágyon. Az utóbbi három nap azonban határozatot hoztak, hogy a feszült helyzethez alkalmazkodva módszert változtatnak. Kerülnek minden összetűzést. Ugyanekkor határozták el, hogy az erősebbek megosztják ételüket legyengült elvtársaikkal. Az örök ezután meglepődve látták, hogy minden parancsot teljesítenek a foglyok, és azok, akik erősebbek, amúgy is kevés ételüket ebédkor megfelezik a legyengült Mortuval és másokkal.

— Ezeket, ha megöled, akkor sem tudod legyőzni! — állott fel Delcea őrnagy az asztal mellől, mikor Băluța jelentette a kommunisták újabb magatartását. Józan volt és öregebbnek látszott, mint régebb. — Mi vagy te? — állott hirtelen haragosra vált arccal Băluța elé. — Hát mi vagyunk a foglyok vagy ők? Te nem hallod, hogy az oroszok egész nap énekelnek?

— Hallom én, éljen az őrnagy úr!

— Hallod? — ordított az őrnagy. — Hallod, ugye, s még annyit sem vagy képes csinálni, hogy hamarabb megőrülj, mint én.

— Éljen az őrnagy úr, adja ki a parancsot, s elintézem én az éneklést örökre.

— Mi?... Milyen... Hogy én adjam ki a parancsot?... Te, te, gazember! — rázta meg mellen ragadva Băluțát. — S ha ideérnek az oroszok?... Takarodj előlem! — lökte az ajtó felé.

Băluța alázatosan tisztelgett, de mikor kilépett az irodából, szó nélkül végigvágott az olténiai lapockáján. Káromkodva ment a műhely felé, s felhördült, mikor a krisztusképű Ivanovici elállta az útját.

— Éljen a főbörtönőr úr, ezek valamire készülnek. A szeplősképű már régóta figyelni Kosztikát — jelentette szaporán, mire Băluța lassú mozdulattal leengedte a bika-csőket. — Az a tudós a hatvanasból az előbb írt valamit

Kosztikának, mire odamentünk, lenyelte vagy mit csinált vele.

— Honnan van ceruzája? — nézett szét vészesen Băluța, és szűkebbre húzta a derékszíját. — Hozd csak azt a Kosztikát, eredj!

Félóra múlva Kosztika összekötözve, elkábulva feküdt az első cella cementpadlóján.

— Úgy hát, csak írni tanított? — hajolt följe Băluța, s bakancsos lábát rátette a fiú karjára. — Mi?... Azt is letagadod, hogy a ceruza az övé volt?

— Az enyém volt a ceruza — nyöszörgött a kintől és dühtől eltorzult ábrázattal a fiú.

— Hm, honnan volt neked ceruzád? — gúnyolódott Băluța, és lába mindinkább ránehezedett a legény karjára.

— Ennek a krisztusképűnek a füle mögül loptam el — ordított fel fájdalmasan Kosztika. Kínos erőlködéssel megemelte a fejét, és teljes erejéből beleharapott a Băluța lábszárába.

A főfoglár felüvöltött, és belerúgott a fekete sörtés koponyába, s anélkül hogy ránézett volna az ájultan elernyedő testre, nekiment a krisztusképűnek. Nyakára sújtott a bikacsökkel, aztán még lihegve, de megnyugodott idegekkel kilépett a folyosóra.

Kosztika csak a következő nap jelent meg a műhelyben. Arca véreres daganatokkal volt tele. Szeme a szep-lős arcút kereste, s mikor nem látta sehol, olyanszerű hang tört fel a torkából, mint a kutya visszafojtott üvöltése. Odament Grünberg mellé, de nem fogadta el a félje nyújtott kezét, csak megnézte, és némán félrevonult.

A következő napokon sem szólott senkihez. Hallgatva ült, pedig mind zajosabb lett a börtön élete. Az örök ijedt, ingerült arccal, lármásan jártak közöttük és a folyosón. A foglyokat néha teljesen magukra hagyták, más-kor nem engedték az ablak felé sem őket.

Bernáth és Grünberg megszervezték a tájékozódást, és este minden cellában beszámolóik voltak a napi csapatvonulásokról.

Băluța már felhagyott az éjjeli sétáival.

Repülők zúgásától rezgett szakadatlan a levegő, és tompán hallszottak már az ágyúdörgések is.

Már a mezőn is mind nagyobb csapatokban tűntek fel

a katonák, és 1944. március 13-án megtorlódott a visszavonulás a Dnyeszter hídján.

— Itt hagynak az oroszok kezében! A gyalázatosok, itt hagynak! — tépte a haját Delcea. Kiment a foglyok közé. Gyámoltalan, kétségbeesett képpel ténfergett közöttük. Aztán, anélkül hogy megkérdezte volna azt, amiért közójük ment, lemondóan legyintett, visszatért az irodába, és megint csak a telefont nyaggatta.

Mikor már a német parancsnokságot is felhívta, rémült arccal, összeroskadva tette le a kagylót.

— Eh, a fene egye — morogta magában. — Hülye! — húzta el a száját Hitler képe felé, mely ott függött szemben a falon, és a kommunistákra gondolt. — Ezeknek a csodafegyverét akarja legyőzni ez a hülye? — ijedten nézett körül, s önkéntelenül vigyázzba húzta magát Hitler örülten fanatikus tekintete előtt.

Kint zúgott a levegő, és az épület vasbeton falai mint-ha együtt remegtek volna a levegővel.

Géppuskaropogás hallszott, orosz vadászok és német bombázók egymásba fonódó zúgása.

Robbanás rázta meg az épületet. Csörömpölve szakadtak szilánkokká a műhely felőli részek ablaküvegei. Por, faldarabok vágódtak be a műhely ablakán.

Az emberek a földre lapultak, csak Kosztika maradt ülve az asztalon.

A robbanás után kitörölte szeméből a port, az ablakhoz ment, és közömbösen nézte a negyven—ötven méterre levő gödröt, melyet a lodobott német bomba vájt az orosz földbe.

Grünberg Lázár és Bernáth megdöbbenve nézték a bomba helyét.

— Ha csak lehet, a cellákban kell maradnunk — szólt meg hamarabb Grünberg.

— Az aljasok!... De igazad van. Ha egyik részét eléri az épületnek, legalább a másik részén levők életben maradnak, és segíthetnek a sebesülteken is. Mondd, mit csinálunk, ha az oroszokat el akarják szállítani, és ellenállnak? — kérdezte Bernáth, és közben Mortut kereste a szemével, mígnem meglátta, hogy az nyugodtan áll Gál Mátyáshoz támaszkodva.

— A cellákat, úgy látszik, már nem zárják ránk. Meglátjuk — válaszolt Grünberg. Kezet szorítottak, és elváltak egymástól.

Délután a cellákba vonultak.

Míg végig a cellákban felcsendült a partizáninduló dallama, kint a folyosókon remegve jártak az örök.

Băluța azonban nem engedte, hogy megbomoljon a börtön rendje. Évtizedek óta beidegződött mesterségét gépiesen üzte, és éjszakára bezárta a cellákat.

A tanító, aki nemrég még felzokogott éjjel, a tanügyi reformról beszélt a sebhelyes arcúnak, s olyan hévvel, hogy az nem tudott szóhoz jutni.

A szőke legény Bernáth mellett ült. Csendesen beszélgettek.

— Jó, jó, én megértem, hogy a párt új típusú párt, de azért mégis... Már előre elszorul a mellem, ha arra gondolok, hogy csak egy megyét is nekem kellene vezetni, irányítani, gondoskodni róla. Már bocsáss meg, hogy egy munkás miniszter legyen? Nem, hidd el, nehéz dolog ez — mondta elgondolkozva.

Bernáth jóízűen kacagott.

— Ugye, meg sem értetted? Te gyermek, hát gondolj csak a Szovjetunióra... Nem munkások verik-e most is a fasiszta hóhérokat? Te hogy gondolod? Egyedül vezetsz? Hiszen a mi erőnk éppen abban van, hogy nem egyedül, hanem a párt vezet, támogat mindenkit.

— Azért mégis nagy bátorság kell hozzá...

— Hát ahhoz nem kellett bátorság, hogy meghaljanak a pártért, a párt eszméiért, s hányan meghaltak! Mit gondolsz, miért voltak bátrak? Azért, elvtárs, mert tudták, hogy halálukkal ezreknek viszik elébb az életét a kommunizmus felé — mondta nagyon komolyan, s mikor kevés szünet után folytatta, mintha csak önmagának beszélt volna, szaggatottak és súlyosak voltak a szavai. — Tovább éltek abban a fejlődésben és célban, amelyet halálukkal előbbre segítettek... Ezt kell megértsd, s ha ezt tudod, nem félsz már a nehézségektől! — beszélt átforrósodott hangon. — Te!...

A beszélgetés megszakadt, mert az emeletről új, eddig nem hallott ének dallama hallszott elmosódottan. Nők énekeltek, és annyi bizalom, ragaszkodás, öröm volt a dal-

lamban, hogy percekig hallgatták, míg a legény dúdolni próbálta, de nem ment, és az énekesek is elhallgattak.

7

Reggel az olténiai nyitotta ki az ajtót. Nagy kerek arca sugárzott az örömtől.

— Ürítik ki a börtönt — újságolta. — Megyünk haza! A bűnözőket már fel is készítették. Megy Delcea is, s amíg a tábori csendőrséget megerősítik, hogy átvegyenek titeket, Băluța marad a parancsnok.

Örömmel tódultak ki a folyosóra, de mindenre elkészülve tízes csoportokban maradtak, és közel egymáshoz.

A nyitott cellaajtókon át a nap egy-egy fénycsíkja a folyosóra is bevetődött, s feloldotta a nyomasztó homályt.

Ivanovics alázatos, megszeppent képpel járt a foglyok között, és úgy nézett rájuk, mint aki kegyelemért könyörög.

Băluța fensőbbéségen sorakoztatta a bűnözőket. A folyosó végében, a kijáratnál gyülekeztek.

A szeplős legelől állott.

Kosztikán nehéz láncok csörögtek. Sápadt arcán még kék foltok sötétedtek.

Őrizték, hogy ne jusson közel a szeplős arcúhoz.

Mikor meglátta Grünberget, rá se nézve Băluțára, elindult feléje.

Utána elindultak mások is.

Băluța felvonta a vállát, és csak nézte, hogy mit akarnak.

— Sohase felejtlek el — állott meg Grünberg előtt a fiú. — Nem azért nem szóltam hozzád, hogy haragudtam. Miért csináltam volna bajt neked?... Amire megtanítottál, nem felejttem el — mondta elérzékenyülve, és hirtelen odahajolt, s arcon csókolta Lázárt.

— Ne sírj, te legény! — nevetett Grünberg, de őszinte meghatottság fátyolozta a nevetését. — Még felkereslek én, s úgy látlak viszont, mint szakmunkást — szorította meg a fiú láncos jobb kezét.

— Mellettetek kezdtük embernek érezni magunk. Ki

tudja, most hova visznek — szorongatta Bernáth kezét az egyik rab.

— Akárhova vigyenek, mi mindenüvé eljutunk — kacagott vigasztalólag Bernáth, és visszaugrott Băluța ütése elől.

A parancsnok bikacsökkel terelte a bűnözőket a kijárat felé, s a tolongásban nem vették észre, hogy Kosztika már vészesen kezdi megközelíteni a szeplős arcút.

Az egyedül maradt a folyosó végében.

Megrettenve nézte a fiút. Összehúzódott, ugrásra készen. Mielőtt azonban Koszfika hozzáért volna, kiszökött előle az ajtón.

Az olténiai utána vetette magát. Lárma hallszott az udvarról, aztán egy lövés csattant, s az őr megint visszavért a folyosóra.

— Éljen a parancsnok úr — jelentette. — Nem tudtam visszahozni.

A csendőr a Dnyeszter hidját bámulta, a háta mögött szaladt el a szeplős, s mire észrevette, már túl volt rajta. A kerítés tetején találta el. Kívül esett.

— Az aljas gazember! — keseredett el Băluța. — Most jelentést kell csinálnom róla. — Hajtsátok ki ezeket az udvarra! — kiáltott vissza az irodaajtóból.

A csendőrök egy része elment a bűnözőkkel. Elvezényelték a beszervezett két csendőrt, és az irodával elment az ismeretlen őr is. Akik visszamaradtak, haragosak, mogorvák voltak.

Délben Băluța a folyosón sorakozót parancsolt.

— Készüljetek fel, holnap kiürítjük a börtönt! — adta ki a parancsot kurtán.

Mint egy dübörgés volt a levegő, s furcsán ütött ki ebből a zajból egy cinege szakadatlan, lelkes éneklése.

A szöke legény, miután összecsomagolt, hanyatt feküdt az ágyon, a pókot figyelte, és hallgatta a madár énekét.

Bandi elgondolkozva állt mellette.

— Minden eshetőségre fel kell készülnünk — szólalt meg a csendben. — Az is lehet, hogy már el sem szállíthatnak...

— Csak lenne minél hamarabb! — vetette közbe élénken a tanító. Szórakozottan egy ötágú csillagot próbált a

betonfalra karcolni. Látszott, hogy a börtönön kívül jár a gondolata.

— Mindenesetre meg kell szerveznünk a csoportunkat. Megyek Grünberghez — indult az ajtó felé Bandi, s meglepetten állott, mikor látta, hogy az ajtó zárva van. Nem vették észre ki és mikor zárta rájuk.

Három óra tájban egy csendőrtiszt nyitott be a cellába. Tisztelgett mikor belépett, és sorban kezét fogott a cellában levőkkel.

— Ne búsuljanak, nem sokáig élnek itt már — nézett körül a cellában. — Pár óra múlva önökért jövünk. Várjanak csak nyugodtan — összeütötte a bokáját, és kiment. Az ajtót nyitva hagyta maga után.

— Jaj, istenem, azt mondják, már nem tudnak elszállítani — futott Bernáthhoz az olténiai, mikor az kilépett a folyosóra. — Azt mondják, az oroszoknak adják át az épületet, s mi nem mehetünk el már.

Nagy, kerek arca sápadt volt. Kétségbeesve kódorgott a folyosón.

Băluța, bár igyekezett magabiztosan mozogni tovább is, a bikacsököt már nem suhogtatta. Lankadtan lógott a kezében, s apró disznószekeit riadt, nyugtalan pillantásokkal fordította el, ha a foglyok szembenéztek vele. Összeválogatta a Delceától megmaradt tárgyakat, s már azt sem ügyelte, hogy a foglyok szervezett gyűlést rendeznek a folyosón.

A Grünberg cellája előtt gyűltek össze. Az arcokon izgalom tükröződött. A közelgő szabadság reménye csillogóvá tüzesítette a szemeket. Hangosan beszéltek, átforrósodott hangon, de mikor a gyűlés megnyílt, néma csendben, fegyelmezetten vártak.

Grünberg már éppen a napirendi pontokat sorolta fel, mikor az emelet felől zajongást hallottak, örömtől ujjongó hangokat, és pár percre rá az oroszok özönlöttek le a lépcsőkön.

Elöl egy börtönőr jött, aztán egy férfit pillantottak meg. Vidám, tizenhárom-tizennégy éves lányka fogódzott a karjába. Utánuk leginkább nők tűntek fel, de már nem nézték őket. Kitoró örömmel indultak egymás felé, s amint összeölelkeztek, beszéltek egymásnak. Végül szem-

benevettek, mikor rájöttek, hogy nem értik egymás szavát.

Az örök zavartan állottak mellettük, s kigombolt revolvertáskájukon babráltak.

Egy szálas, egészen ősz hajú parasztasszony fél karral átölelte Gál Mátyást, másikat magasra tartva énekelni kezdte az Internacionálét.

— Persze, ezt mindannyian értjük — nevetett Gál, és belekapcsolódott az énekbe.

Feltartott ököllel halkan énekeltek, összeölelkezve. Kint fasiszta harckocsik dörömböltek, motorkerékpárok patogtak, s egy tank közvetlen közelben csörömpölt.

8

Mikor az oroszok eltávoztak az udvar felé, Băluța maga zárta rá a földszint foglyaira az ajtókat.

Az udvarról lármát, zajt hallottak. Nem tudták, mi történt az oroszokkal. A legény a kapu felé látta az udvart. Arra nem kísérték őket.

— Az alagsorba vitték a többiekhez. Nézd meg, nincsenek németek az udvaron? — szólott fel a fiúhoz az égett arcú.

— Csak román csendőröket látok...

Nyomasztó csend ülte meg az épületet, örlő bizonytalanság a foglyok idegeit, és amint szürkült az alkony, mindinkább mélyült ez a bizonytalanság.

A legény az ablakon figyelt ki, a tanító az ajtó mellett a folyosó felé hallgatózott.

— Az emelet felé hallok járkálást. A lépcsőn mennek fel tömegesen — mondta izgatottan.

Valószínűleg az oroszok holmiját hozzák le — találgatta Bernáth, és nyugtalanul sétált a cellában. Hallotta, hogy tömegesen mennek fel az emeletre. Az volt az érzése, hogy az oroszokat kísérik vissza, de erről nem szólt, csak a lélegzete kezdett elszorulni.

— Na, most jönnek értünk... De nem! — kiáltott le az ablaktól a legény. — Nem látom jól a sötétben... A csendőröket leváltották... Katonák vannak az udvaron, csak azt nem tudom, kik...

— Valaki jön — jelentette a tanító.

A legény leszállott az ablakból.

Ivanovici, a krisztusképű nyitotta ki a kémlőnyílást, és nála szokatlan erélyes hangon kiáltott a cellába.

— Jelentkezéshez sorakozó!

Utána csend maradt az épületben, és az udvarról sem hallszott semmi zaj.

— Lehet, hogy itt hagytak bezárva, és eliszkoltak — szólalt meg jó későre Bernáth, s órák teltek el néma hallgatásban.

Hallották a tanító ziháló lélegzését. Nem látták egymást a sötétben, de az idegeikkel érezték a maguk és egymás szívverését.

— Hogy van csak az a partizándallam? — kérdezte Bernáth, és mindjárt dúdolni kezdte a dalt:

*Szakadnak már zsarnokunk láncai.
Recseggve törnek rabigák.
Nincs halál, mely megrémítsen.
Erőnk előtt nincsen gát.*

Mind a négyen dúdolták már az éneket, és csak akkor hagyták félbe, mikor azt hallották, hogy nehéz csizmák döngése közeledik a folyosón.

Băluța nyitott be, és alázatosan maga előtt engedett négy németet.

Egy magas, fiatal tiszt, egy köpcös őrmester és két közlegény lépett be. Zseblámpájukkal világítottak a foglyok arcába, és anélkül hogy szóltak volna hozzájuk, felírták a számokat. Az őrmester írta, míg a tiszt a „viszontlátásra, hadnagy úr”-t fütyörészte. A két katona unottan állt az ajtóban.

— Ezek megölnek!... — sóhajtott fel a legény, mikor becsukódott az ajtó, és hosszan nézte az ablakon át a végtelen messzeségből villogó csillagot.

— Nem mi leszünk az elsők, akik meghalnak a pártért, a kommunizmusért. Bár élni kellene — mondta Bandi. Szavait furcsán ejtette, mint nagy hidegben, ha merevvé fázik az ember ajaka. Maga is észrevette. Fia, felesége volt az eszében, és olyan világosan, ahogy legutoljára látta őket. Erőszakkal is ezerkilencszázharmincra, Lenin

halála hetedik évfordulójának estéjére terelte az emlékezését. Marosvásárhelyen, a munkásifjakat szervezte meg akkor. Erőszakkal nyitották fel a bezárt tanoncotthont. Maga elé idézte az elfoglalt, kivilágított termeket, ahol az ifjak forradalmi dalokat énekeltek, míg a rendőr ijedten elhagyta az őrhelyét. — Mi sem leszünk gyávábbak azoknál, akik meghaltak érte! — mondta hosszabb szünet után, s hangja már tisztán, határozottan csengett.

— Gondolj csak Vasile Roaitára, aki a sziréna fogantyújával a kezében halt meg a grivicai sztrájk idején...

Lövések zaja szakította meg a beszélgetést. Egyelőre nem tudták, hogy az épületen kívül vagy az épületben hallszanak a lövések. A vasbeton falak mélyen visszhangoztak, de az alagsorból tompán engedték át a hangot.

Elnémulva ültek az ágyakon.

— Az alagsorban lönek — szólalt meg az égett arcú.

— Igen, celláról cellára hallszik — tette hozzá a tanító.

Bernáth már tudta, hogy hova vitték az oroszokat...

— Igen, túl sokan lettek volna egy cellában a kivégzésnél az alagsorban. Visszavitték hát az emeletre őket...

Emberi hangokat nem hallottak, csak a lövések zaját. Minden idegszálukkal figyeltek.

Hallották, amint felérkeztek a földszintre.

— Félek... Hiába nem akarok — suttopta a legény.

— Valahol fáj. Nem tudom, a fejemben vagy a mellemben... Különös fájdalom.

— Az emeletre mennek fel — lépett az ajtóhoz a tanító, s amint elhallgatott, világosan hallották a lépcsőn fel távolodó lépteket.

— A romániai foglyokat kikerülték, lehet, hogy elszállítanak — reménykedett az égett arcú.

A léptek megszűntek, s nemsokára rá hallották a lövéseket is.

Még az első lövések visszhangja el sem némult, mikor felcsendült az Internacionálé, és a lövések közepette is énekeltek.

— Hallod, elvtárs — fogta meg Bernáth a legény kezét. — Hallod, így viselkedj! Döglésében marcangol szét az imperializmus. Vegyél példát, és haláloddal is gyen-

gítsed, siettesd a döglését. Mutassuk meg, hogy a halálunkban sem győzhetnek le! Hallod az elvtársakat?

Nyugodt volt a hangja, csak a tehetetlen düh fűtötte. Kicsit túl hangosan beszélt.

— Két éve ifjúkommunista vagyok — szorította vissza Bernáth tenyerét a fiú.

Amint a lövések jobbra, előre haladtak az emeleten, úgy szűnt az ének is, míg végül a lövések visszhangjával elhalt, és a rémületkeltő csendben megint hallották a vasazott csizmák kopogását.

Hallották, amint leérkeztek a folyosóra.

9

Băluța bővizű verejtékét törülgette arcáról. Disznószemét rémülten szegezte a német őrmesterre, akinek sima, szabályosan szép arcán egyetlen izom rándulása se árulta el, hogy több mint háromszáz ember életét oltotta ki másfél óra alatt. Csak a szeme, kék, fátyolos szeme ugrott örült forgással. Băluța rémülten nézte jól formált termetét, kezében a pisztolyt, és a gyomra kavarogni kezdett. Szólani akart, de mikor az őrmester szembenézett vele, nem tudta szóra nyitni a száját. Maga előtt látta az összeölelkezve, ajkukon a párt és Sztálin nevével, az Internacionálé elhaló hangjával egymásra omló nőket, férfiakat. — A sátán ez! — bámulta hideg rémülettel a németet. Parancsára azonban szolgálatkészen nyitotta ki az ajtót.

Az őrmester közben golyót tett a tárba, másik két német zseblámpával állott mellette.

Băluțának reszketett kezében a kulcs, de ki kellett nyissa az ajtót.

A foglyok összeölelkezve álltak, arccal a fal felé.

— Térdelettek le! — parancsolt rájuk az egyik német románul.

A foglyok álltak egy helyben, és válaszképpen énekelni kezdték az Internacionálét.

Băluța közbül megismerte Mortut, és kilépett a cellából.

Az őrmester sietve vette célba sorra az öt embert. Azok hangtalanul hullottak egymásra, az éneket azonban tovább fűjták a szomszéd cellában.

Băluța határozottan négy lövést hallott. Benézett a cellába, s mikor látta, hogy az őrmester egyenként bele-rúg az öt élettelen testbe, csodálkozva felvonta a vállát.

A következő cellában az ágyakon feküdtek, s az éneket nem szakították félbe, mikor beléptek, akkor sem.

— Keljetek fel! — parancsolt rájuk a német.

Fel sem néztek, tovább énekeltek:

Semmik vagyunk, s minden leszünk.

*Ez a harc lesz a végső, csak összefogni hát,
és nemzetközivé lesz holnapra a világ!*

Az őrmester nem tudta félbeszakítani az éneket, akár-hogy sietett. Egyetlen hang maradt, amely befejezte. Az egyik kommunista még sebesülten felült, kábultan körülnézett, s a következő lövésre lágyan visszabukott.

Grünberg Lázár cellájában az ágyon ültek mind, kart karba öltve.

— Hóhér! Azt hiszed, megsemmisítsz? — nézett szembe a némettel Grünberg. — Már csak félelmekben öltök, de minket nem tudtok elpusztítani. Ott leszünk, amikor Berlintek elesik! Feletted is mi ítélkezünk! Aljas hóhérok! A világ minden fasizmusa felett! Na, lőj, gyilkos! — nézett szembe az őrmesterrel.

— Forduljatok a fal felé! — ordított rájuk a német.

— Megölhetsz, de nem parancsolsz nekünk.

A német megzavarodva, bosszúsan forgatta a pisztolyát.

— Hajtsátok le a fejeteket!

— Mi? Mi hajtsuk le? Hajtsd le te, vadállat! Te szégyellheted ember voltodat. Mi, nincs bátorságod szembe nézni velünk? Lőj hát...

Nem fejezhette be. Homlokon találta a golyó.

— Hajtsátok le a fejeteket! — üvöltött a német.

Ötön néztek elszántan farkasszemet vele.

Célzás nélkül, sorozatban lőtte ki rájuk a tár egész tartalmát.

A cella bömbölt a lövésektől, és a füstben, halálukban is egymást öelve hulltak az ágyra a kommunisták.

A német magából kikelve, feldühödve futott ki a cellából.

A szemben levő harmadik cellában, mikor belépett az ajtón, Bernáth villámgyors mozdulattal vetette rá magát, öklével szájon vágta.

— Nesze, emlékül!

Egyszerre három golyó érte három pisztolyból, s mielőtt támadhattak volna, holtan omlottak egymásra társai is.

Kint a folyosón Băluța nekidőlt a falnak, és öklendezni kezdett. Halottsápadt volt, mikor bezárta az utolsó előtti cella ajtaját, és benyitott a legutolsóba.

A foglyok itt már kimerültén ültek az ágyakon. Ebben a kettős cellában nyolcan laktak együtt. Egymás mellett ültek.

Gál Mátyás, mikor beléptek, gépiesen felvette az egyik ágyat, és a szomszéd cella ajtaja elé tette.

Közben a többiek letérdeltek a fal felé fordulva. A helyét szabadon hagyták, közbül a második sorban.

Odahajtotta fejét az egyik elvtársa hátára, és világosan kezdte számolni a lövéseket.

Érezte, amint balra tőle megrándul a szomszédja. Aztán az előtte levő s az előbb még feszes hát megroksad.

A lövések szárazon kattognak...

Egy, kettő, három, négy...

Megrándul a jobb oldalon levő is.

Egy végtelennek tetsző pillanat...

Elnézett, világosodik aztán az agyába, és igyekszik halottá roksasztani a testét. Szeretne elájulni, de mindent világosan érez, tud és hall. Talán egy kicsit túl világosan. Felnagyítva hallja a vér csobogását. Érzí, hogy valaki belerúg. Fáj, de nem mozdul a rúgásra. Minden erejével élni akar. Hallja, hogy becsukják az ajtót, ráfordítják a zárat, és eltávoznak.

A cellában sötétség maradt. A lőporfüst és a vér szaga fullasztó.

Felugrott a halottak mellől, és ösztönösen menekülni akart.

A szomszéd cella felé botorkált. Megbotlott az ágyban.

Mi lesz, ha visszajönnek, és hiányzik egy hulla? — jutott az eszébe.

Próbált higgadtan gondolkozni, de gondolatai is összekuszálódtak, és egyelőre csak azt érezte, hogy élni kell, élni akar.

Átmászott az ágyon, be a másik részébe a cellának... — Nem maradhat bosszúlatlan ennyi szörnyű gatzett. El kell mondani a világnak, hogy a dolgozó emberiség irtsa ki maga közül a háborús hóhérokat.

Félhangosan beszélt. Megijedt a saját hangjától, és akkor döbbsent rá, hogy Grünberg Lázár szavait ismétli meg öntudatlanul a gondolatában, és ezek közé odakeveredik az anyja egy-egy szava is, és gyermekkori emlékei jutnak eszébe tisztán.

Megsimogatta a homlokát. Keze hideg volt, és az ujjai reszkettek. Állott és próbált nyugodtabban gondolkozni. Csak az elvtársak védhetnek meg holtan is — indult vissza a halottak felé.

A fal mellől nyöszörgést hallott.

Az első pillanatban megrettent, aztán villámgyorsan letérdelt, és tapogatni kezdte a hullákat.

Az egyik mozgott, és hörgő nyöszörgéssel vizet kért.

Átölelte, térdére fektette a fejét. Keze nedves lett. Érezte, hogy a sebesültnek állát roncsolta meg a hátulról belelőtt golyó. Az ingébe hasított, hogy elkösse a vérzést, de mikor felemelte a fejét, a sebesült erőtlen mozdulattal megfogta a kezét.

— Hagyj! Fáj! Vizet! — kérte. — Ki vagy? — kérdezte hörögve. Szétroncsolt álla miatt rosszul beszélt, de eszméletén volt. — Te vagy Gál elvtárs? Ne fáradj, úgyis meghalok — mondta, mikor Gál megint hozzákezdett, hogy bekösse.

— Mondd meg, hogy nem hoztunk szégyent a pártra. Bátran haltunk meg... Bátran... Vizet! — szava összefolyó suttogásba ment át, s a teste ernyedten élettelené roskadt.

Kint a folyosón léptek hallszottak.

Gál felnyalábolta a halottat, visszatámasztotta előbbi helyére. Közben hallotta, hogy csapódnak a cellák ajtói, és egy-egy lövés kattan itt-ott.

Gyorsan a halottak alá fúrta magát. Magára döntötte

két oldalról a hullákat, hogy csak a lábai maradtak szabadon. Arcát is leszorította a síkos nyirokba, s mikor benyitottak a németek, a lélegzetét is visszafojtotta.

Zseblámpával végigvilágították a hullákat, azután eltávoztak.

10

Kint világosodni kezdett. A zárka vaksötétsége szürkületbe oldódott, s halálos csend borult az egész börtönre.

A cellaajtó zárva... Ha elviszik a hullákat, észreveszik közöttük, hogy élő. Ha pedig nem jönnek vissza, itt halhat éhen...

Már éppen ki akart bújni a hullák alól, mikor megint lépések közeledtek az ajtó felé.

A belépők között az olténiai hangját ismerte meg.

— Éljen a főtörzsőrmester úr, én a halottakhoz nem nyúlok! — mondta határozottan.

— Ne pofázz! Vedd a bőröndjeiket s vigyed! — parancsolt rá Băluța, de csak kívül állott a folyosón.

Hallotta, amint elhordják a bőröndöket. Az ajtó nyitva maradt, de a folyosóról szüntelen lépteket hallott. Félt kibújni a hullák alól.

Nemsokára másodmagával visszatért az olténiai.

— Nekem leginkább bakancs kellene — mondta. — A lányom vőlegényének sincs nagykabátja. Băluța a pokrócot is elvitte...

— Na, melyiket húzzuk le? — kérdezte a másik.

— Te, hogy milyen emberek voltak ezek — állott még mindig az ajtó mellett az olténiai. — Én még ilyenekkel nem találkoztam.

Tágra meredt szemmel nézte a hullákat. Mély rettenet volt a pillantásában. Úgy látta őket, amint beszéltek, dolgoztak. Fülében csengtek az ismerős szavak: „ki látott bojárt?” „A föld azé kell legyen, aki megműveli.” Nézett, mint a gyermek, aki halott apját látja. Hazagondolt, a bojár birtokára, s nagy-nagy árvaság szorongatta. Álla vonaglott. Kínosan érezte, hogy mennyire összeforrt velük. Szemében izzani kezdett a rettenet ki-

fejezése, s széles arcán a düh és gyűlölet pirossága ütött ki tüzesen.

— Gyere már, mert visszajöhetnek a németek! — hívta a társa.

— Látod, megölték őket, s én mégis azt érzem, hogy élnek. Itt élnek azzal, amiket mondtak — fogta meg nagy fejét az olténiai. — Hagyj békét, ne nyúlj hozzájuk! — kiáltott a másikra. — A hóhérok!... — jajdult fel sírósan. Kirántotta társát a cellából, és bezárta az ajtót.

Gál kibújt a hullák alól. Elcsigázott volt, kábult, de éberen figyelt. Olyanféle csoszogást hallott, mintha két ember nehezebb tárgyat cipelne.

Valahol egyik cella ajtóját ököllel döngették.

A léptek megszűntek.

Kinyílt az ajtó. Beszédet hallott. Megismerte a Vasile hangját.

— Ne lőj! — hallotta a kiáltását.

Döngetni kezdte az ajtót, a lábával is rúgta.

Mikor kilépett, a két román katona meghökkenve ugrott hátra.

Arca, ruhája színe nem látszott a vértől.

— Elmentek a németek? — ez volt az első szava, s maga is meglepődött hangja idegen csengésén.

A két román vadász élelemért nézett be az épületbe, s megrettenve siettek kifelé.

Az örök eltűntek a börtönből.

Szennyes lábnyomok tarkították a folyosót. A kulcsok a zárakban voltak.

Sorra kezdték végigjárni a cellákat.

— Nincsenek németek. Gyertek! — szaladt vissza az egyik katona. Mikor közel ért, meglepetten nézte, hogy az ágyon egy sebesült mellett térdelnek.

— Nem hagyhatjuk itt az elvtársat, s ki tudja, még hányán élnek — tekintett fel Gál Mátyás.

A katona egy pillanatig bámulva s tanácstalanul nézte őket, aztán futólépésben elhagyta az épületet.

Végignyargáltak a folyosón celláról cellára.

A Bernáth Bandiék zárkájában Bandi feltartott ököllel és rúgásra húzott lábbal feküdt, mintha még kész volna a támadásra. A szőke legény fél karral átölelte, úgy pihent a mellén. Arccal zuhant a padlóra a sebhelyes

arcú. Ökölbe szorított, hosszú karja úgy merevedett, ahogy a lövés pillanatában volt. Mereven előrenyúlt a földön. A tanító a fal mellé roskadt, és úgy maradt ülőhelyzetben. Félrecsuklott fejfel mintha csak a pókot figyelte volna.

Hónapok távolságában érezték az előző estét. Egymásnak is idegennek tűntek.

Az utolsó cellában meghökkenve állottak meg.

Mortu térdelt a cella közepén, s kínosan feltápászkodott.

— A többiek hol vannak? — kérdezte bámulva.

Gál kivezette a folyosóra.

— Négyen maradtunk ötvennégyünk közül. A németek még visszajöhetnek! Térj magadhoz! — rázta.

Az udvaron lármát hallottak, léptek zaját.

Mortu visszaugrott a cellába.

Gál Mátyás végigrohant a folyosón. Beszólott a sebesülthöz:

— Vigyázz, jön valaki!...

Vasile magára húzta a bejárattal szemben levő első cella ajtaját, s mikor a németek elhaladtak a folyosón, kiugrott és az udvarra rohant.

A világosság már jól besütött a cellák ablakán. Fénycsíkok vetődtek a padlóra. Gál nézte a hullákat, s nem volt annyi ereje, hogy megint alájuk bújjon.

A belső cella sarkába lapult.

Két lövés csattant. Egyik bent, a másik kint az udvaron. A csizmák kopogását mintha a szívében hallotta volna. Gyorsan csattogtak fel az emelet felé, majd lent a földszinti folyosón, s mikor a cellába léptek, úgy érezte, a szívverése is eláll.

Hallotta, hogy valami folyadék csobog. Megérezte a petróleum szagát.

A németek futva távoztak a cellából. Figyelte gyorsan távolodó lépteiket.

A külső cella lángokban állott.

Keresztülrohant rajta, ki a folyosóra.

A sebesült feltérdelve támaszkodott a falnak. A földről még nem kaptak az ágy fölé a lángok. Gál az ölébe kapta, és futott vele a kijárat felé.

Mortu átlőtt koponyával feküdt a hullák között.

Vasilét hiába kereste. Eltűnt. Nem volt sehol.

Az üres cellában hagyta a sebesültet, kinézett az udvarra, s vissza is ugrott rémülten.

Németek álltak az épület előtt. Nézték az emeleti ablakokból előtörő füstöt, csapkodó lángokat.

Fullasztó fekete füst és kibírhatatlan szag töltötte meg a folyosót. Az ajtók nagy roppanásokkal szikráztak, és a folyosóra csaptak ki a lángok.

Vállára emelte Sergiut.

— Hagyj itt! Így mind a ketten elpusztulunk. Menekülj egyedül! Tegyel le! — könyörgött Sergiu, de ösztönösen és görcsösen kapaszkodott elvtársa derekába.

Gál a lángok között visszaroht a műhelybe. Pusztá tenyerével markolta le a tüzet, ahol ruhájába kapott.

Égett már a műhely is.

Kétségbeesve állott meg egy pillanatig.

A füst éjszakába borította a folyosót.

Kint a németek nézték élvezettel az ablakon kicsapó lángokat.

Megtörülte a szemét, szorosán magához ölelte Sergiut, és visszaindult a kijárat felé.

Az épületben recsegett, ropogott minden.

Megállott az udvaron. Első pillanatban nem látott. Mikor szétnézett, nem messze Vasilét pillantotta meg. Jobbra a kijáratról, arccal egy tócsában feküdt. Halott volt.

A kapun kívülről hangokat hallott.

A fészkerhez vánszorgott, megkapaszkodott a peremében, s hátán a sebesülttel, minden erejét megfeszítve kúszni kezdett fel a tetőre.

A kerítésről szétnézett. Túl a temetőn sötét oszlopokban égő épületek pernyés füstje kavargott. A kerítés tövében, arccal az ég felé, a szeplős arcú feküdt megmerevedve.

Kikerülte a leugrásnál, és óvatosan leemelte Sergiut is.

Futva tette meg az utat a bombatölcsérig, s mikor beleugrott, összerogyott.

Éles golyószórókattogás térítette magához.

— Jönnék már! — suttogta Sergiu, s vértelen arcán öröm derengett. Ó, de szomjas vagyok! — kiáltott fel utána.

Gál kimászott a verem szélére. Kelet felé nem látott sehol egyetlen embert sem. A németek elszórta, rendetlenül szaladtak át a hídon. Egy tank állott nem messze a folyón túl. A börtön irányából halmozva megrakott, kétlovas szekér rohant a híd felé.

Az olténiai hajtott, és a szekér tetején Băluța ült. Mellette a krisztusképű Ivanovici-ot ismerte meg. Vágtában hajtották a lovakat. Motorkerékpáron hét német robogott utánuk a börtön kapujától.

Az elsők között, úgy vélte, a gyilkos őrmestert látja. Veszettül hajtott.

A golyószóró tovább kelepelt a szétlőtt ház mögül. A tank előbb feléje fordult, aztán, mint a megriasztott patkány, tovarobogott a híd túlsó felérol.

Băluța lefordult a szekérről, s a német őrmester örült iramban keresztülhajtott rajta. Ivanovici is leugrott, és gyalog érte el a hidat, míg az olténiai korbácsnyéllel verte előtte a lovakat.

A hét német közül kettő messze repült a kerékpárról. Egy az oldalkocsiban roskadt össze. A többiek átvágtattak a hídon.

Egy szakasz román katona maradt utolsóinak. Puskájukat kezükben lóbálva futottak. Kettő kihullt közülük, aztán elhallgatott a golyószóró.

A romok mögül az ősz hajú szovjet paraszt emelkedett fel. Inge ujjával megtörülte a homlokát, és feltekintett a nemrég felemelkedő napra.

— Nem találta el — nézte Gál a tovarobogó őrmestert, amint nyugaton eltűnt a szeme elől.

Balra füstölt, koromtól üszkös falakkal égett még a börtön.

Puha legyintésű tavaszi szellő fűjdogált. A füstöt dél-nyugat felé sodorta. Fekete lepelként elnyújtotta a föld felett. Az égés szaga azonban szél ellen is terjedt.

A sebesült a ruháján, a saját kezén is érezte. A gödör fenekén feküdt. Sebe sajogva égett. Halálosan szomjas volt. Mindezek mellett mégis éberem hallgatta a keleti irányból mindinkább közeledő dübörgést. Összeszorított foggal túrt, és várta az első szovjet katonát.

Gál feltápáskodott, elindult a község felé.

Feje fölött repülők húztak nyugati irányba.

Futva ment a temetőig.

Tankok robogtak el mellette, s mikor a fennsíkról végigtekintette a beláthatatlan hadsereget, csak nézte, nézte, s azt érezte, hogy végtelenül kitarul a világ.

A megrongált házak fölött lengő vörös zászlókat teregetett lágyan a szél...

A börtön felé fordult. Mellében éles fájdalom hasogatót, szeméből csörgött a könny. Hagyta, hogy folyjon. Feketén füstölögtek a borzalmas romok, s a romok alatt csodálatosképpen a németeket, a fasizmust, az elűszköst, gyilkolva pusztuló kapitalista világot látta. És azt érezte, hogy a következő percekben találkozik Grünberg Lázárral, Bernáth Bandival, a háromszáz orosz partizánal, ezer meg millió elvtárssal együtt. S ezt olyan világosan érezte, hogy hirtelen megint a falu felé fordult.

Előbb azt hitte, szédül. Meglepetten nézte, hogy egy zászló önmagában száll, röpködve tör nyugat felé a házak között. Aztán meglátta a vezértankot. Nyitott páncéltornyaiban, a zászló alatt egy szovjet katona állt.

Megtörülte a szemét. Végtelenül szabadnak és remegő térdekkel is olyan erősnek érezte magát, amilyenek azelőtt soha. Keze ökölbe szorult... Nézte a párt vörös lobogóját, amint a szovjet katona fölött a gyors rohanástól vászna hosszan kinyúlt, s repült feltartóztathatatlanul, szállt tova nyugat felé.

1

A július végi ég fellegtelen, de szürke a hőségétől, és a nap úgy tüzel, mintha a tegnapi zápor után most egyszerre csonttá akarná aszalni a földet. Túl a Sajón minden eső után feketébbek a boglyácskák. Gyászosan roskadnak laposra, s körülöttük a sarjú haragoszöld csillogással borítja el a régi törzsököket. Egyik boglyácskán gólya álldogál. Nem a földre les, az ég felé bámul. Messze néz, és néha bánatosan kerepel. Széles a rét. Túl rajta, a sárga tarlókon fekete csíkok — barázdák húzódnak át.

Hántják a tarlót. Időnként ostor cserdül. Csattogása végigvonaglik az erdőn, mélyen, sajogtatóan, mint szüntelen riadalom az emberi szívben.

A rét a néplaki állami gazdaság birtoka. Amolyan fiókgazdaság. Ilyen több is van errefelé, faluk, tanyák, kastélyok körül. Egyik nagyobb, másik kisebb. Aligazgatók, gondnokok vezetik, s ki ahogy tudja. Egyik-másik nagyobb birtoknak vagy két kisebbnek együtt politikai felelőse is van. De távol a főigazgatóságtól maguk gazdái ezek a vezetők, s széles táblákon jellemzi őket a föld.

A Sajón innen, fel a legelő aljáig, addig, ahol északon már a hegy kezdődik, s bokros, majd szálas erdőkben folytatódik, mind a gazdaság birtoka. Nyugaton, az északnyugatra hajló völgyben, látszik fákkal szegélyezett széle. Túl a Sajón az országútg ér, keleten a kastély udvar s mögötte a falu, Néplaka lészás kerítései húzzák meg határát.

A kastélyt fenyes veszi körül.

Innen, a Sajó-partról mindebből csak a rét látszik, s túl a réten a délkelet felé tarkán hullámozó mező, melyből csillogva kiüt a Sajó, és szürkén átvág rajta a kelet felé futó országút. Falu nem látszik, de nagyon halkan harangszó rezeg át a Néplakától keletre, délnek kimellestedő hegy fölött. Erdőfalván harangoznak délre.

Erdőfalvát is érinti a Sajó. Ezüstfonalképpen bújik át rajta, s felfüzi sorban az útjába kerülő faluk mellé. Erdőfalván ugyancsak állami gazdaság van. Egy központhoz tartozik a néplakival, de az erdőfalvi szőlőgazdaságnak csak a politikai felelőse ugyanaz, aki a néplaki fiókgazdaságnak. Erre sincs szükség. A szőlőben idénymunkások dolgoznak, leginkább fiatalok. Délkelet felől, ahol megint domboldalakra ugrik a lapály, traktorok zúgása hallszik. A zúgás elvegyül a harangszóval, s egybefonódva, egyszerre ér a kettő Néplakáig. A váralji határon, délkelet felé, kollektív gazdaságban zúgnak a traktorok...

A Sajóban szürke a víz, de a parti öblöcskékben már elcsendesedett. Leülepedett a szélekre sodort gaz is. Kicsi kék pillangók repkednek felette. A súlyos léptek zajára szétrebbennek, majd egymás körül gomolyogva tovább szállnak.

Csali Pál, a néplaki fiókgazdaság politikai felelőse gondterhelten megáll az öblöcske felett, nehézkesen leereszkedik a partra, s hanyagul vízbe veti a horgát. A kicsi horog hullámot ver. Előbb csak kicsi a kör, aztán mind nagyobb, mind szélesebb, míg a sodrásig nem ér, ahol egyből és hirtelen széttöri, felragadja az áradat.

Csali nézi a remegő köröket. Mintha csak szívében rezegnének a megszakadó karikák. Halászni jött, hogy megnyugodjék. De hiába, nincs nyugta.

Fölötte az úton szekerek haladnak végig a part mentén, búzával megrakott nagy, imbolygó szekerek. Libák gágognak, szedik az elhullott szemet. Most csicseregve kacag egy leány. Szaggatott, mély dörmögés fonódik a kacagásba.

— Még idehozza őket a fene — néz fel ideges ijedtséggel Csali, és bennebb húzódik a nád közé.

Nem akarja, hogy lássák. Szürke szemében dühös fény villan. Tudja, hogy hiába húzódik. Nád csak a Sajó partján terem, s nem kíséri, hogy rejtse. Azt szeretné, hogy senki se ismerje. Pedig be jól ismeri mindhárom falu népsége. S milyen ez az ismeretség!... Erdőfalván, a szülőfalujában úgy ismerték, mint alázatos bérest, aki háta mögött halált ígért az úrnak, előtte pedig földig hajolt: „Alázatosan instállom, méltóságos uram!” Ismerik,

mint nagyhangú demokratát, olyan embert, aki annak idején minden szervezetnek tagja volt, a legelsők között lépett be a pártba, és első volt a haszonban, dicsőségben. Milyen mohósággal is esett neki az uraság birtokának. S jóllakott. Csak falt, falt, és nem emésztette meg. Most pedig nehézsége van, fojtogató fullasztás kínozza. Néplakán négy hónapja ismerik... Ó, be cudarok is az emberek! Szemben már messziről köszönnek, s ha elhaladok, utánam köpnek — gondolja minden köszönés után. S ezelőtt négy hónappal milyen volt ez az ismeretség!... Csillogó tükrű tó volt, amelyen kitárt karokkal, könnyedén úszott, most pedig kanyargó örvénynek érzi, amely kérlelhetetlen húzza, szorítja vissza a mélybe. Ez gyötri, ez kínozza. Ó, bárcsak ne ismernék!

Barázdált, száraz bőrbe vont, rideg arca olyan, mint a meddő ugar. Sivár. S ami átüt rajta, rosszabb a kutya-tejnél. Kihívó hetykesége pedig minden tövisnél szúrósabb.

A nád árnyékot vet fejére. Ujjasát, melyen vékony bárányszőr a gallér, félrevetette. Kék, kihajtott gallérú kartoninge szabadon hagyja szőrös mellét, és kimutatja bütykös lapockacsontjait. Szürkés bajusza szúrósan előremered. Egyik szárnyába árpakalász ragad, ami azt mutatja, hogy a munkát hagyta félbe valahol. Őszbe csavarodott borzas hajára könnyű pöszmék hullnak a nádvirágról.

Messze traktor zúg. Fent zörögve, csikorogva vonulnak a szekerek. Már vékony por lebeg az út felett. A tarlón szélesednek a szántások. Izzadságtól átázott emberek lihegve szorítják előre a munkát. Csodálatos nyugtalanság űzi őket. Előre! Előre! — szorítják a munkát, és gyönyörködnek saját nagyszerű erejükben.

A pedző pallóka kétszer is rezdül. Csali nem veszi észre, csak a gyűrűző karikákat nézi. Szikáran ül. Bajusza olykor megrándul. Bütykös, vaskapocsszerű ujjai idegesen szorítják a hajlott horgászbót. A vízre mered, de befelé, önmagába néz. Saját életét látja az egymás után szélesedő gyűrűkben.

Sokáig megáporodott állóvíz volt ez az élet. Szűk meder fogta. Nem gondolta, hogy valaha túlcsap hasson a

partján. Elnyelte az egyhangú napokat. Elmerült benne az állati munka, a kín, pofonai az uraságnak. Lassan rakódtak a mélybe. Elfedték vágyait, s csak azt tudta, hogy ez már így lesz: gyűlnek, gyűlnek, amíg kiszikkad, elfogy tőlük az élet.

Ez az áporodott élet hogy megbolydult 1944 őszén!...

Csali a gyűrűző vízkarikákat nézi, és azokra az időkre gondol. Így szélesedtek a gyűrűk az ő életében is. De né, a partról visszaindulnak. Vissza, semmivé. Csak a sodrás felől szaladnak tova, forrongó-erővel. Nézi, amíg a partig jutó félkörök kiindulópontjukba vesznek, s utánuk megint csendes a víz.

Könnyű a víznek, nem érzi saját hullámzását, mint ő. Miért van az, hogy az embernek legsanyarúbb sorsa közt térnek vissza legkönnyebb napja emlékei? Csak azért, hogy még fájóbb legyen a baj! Ó, az az 1944-es ősz!... Ki kérdezte akkor a faluból, hogy tudsz-e írni, olvasni?... Nem kellett se könyv, se ceruza. Lépésekkel is el lehetett osztani a földet s amit kellett... Megvolt a hatalom. Ha jó szája volt s kemény ökle az embernek, megvolt mindene. Nagyobbat nem ismert magánál. A tanítónőnek is csak úgy odakiáltotta: „Mi a, te borzas!”... Hova lett az a szabadság?... Addig tartott, amíg bontani, osztani kellett. Nem tartott sokáig!

Parázsló, merev nézéssel bámult, prédájától elriasztott farkaséra emlékeztetett a tekintete. Már látja, hogy elvétette valahol — de hol, mikor?

Sokszor visszatér erre.

Hogy bontott tarajos hullámokat ez az elcsigázott, félig kiszikkadt élet, s most belülről apad, iszaposodik.

Úgy kezdődött, hogy... Ó, bárcsak a lába tört volna el akkor, azon az estén, amikor Jámborhoz indult.

Már két év telt el azóta, 1947 elején volt. Hivatalt viselt, s tanulni kellett volna. Betűvető tanfolyam indult a faluban, de ő nem ment. Restellte már a tanítónőtől. A pártban is megbírálták. „Ugyan te, Csali elvtárs, hogy mondhatod egy tanítónőnek csak úgy: mi a, te borzas?” Úgy érezte, hogy hatalma, tekintélye ellen törnek. Ebben pedig ő nem enged.

— Ha más jönne, annak... De ha már egyszer így

van, nem csinálom vissza — ellenkezett, és nem ment iskolába.

Ekkor már határfelelősként járta a mezőt, s a falun végig piros ceruzát hordott füle mögött. Ujjasa felső zsebében jegyzetömb fehérlett tünetően.

Az utcán még megbújt hetykesége mögött a tudatlansága, de este, amikor papír fölé hajolt, dobverővel verte a két halántékát...

Kihez forduljon?

Elindult le az utcán... De ha a párthoz megy, megint csak azt mondják, hogy járjon iskolába!... A tanítónő?

Baljós, csillagtalán este volt. Egy percig tétovázott a Csorgóköz tetején, aztán, mintha valaki csak a fülébe kiáltotta volna, olyan villámszerűen jutott eszébe: Jám-bor! Ki lenne más? Tíz esztendeig bíró volt, sógor is, s hogy nagygazda, annál jobb. Hallgat az, mint a fű — örvendezett, és elindult le, Jám-bor felé. Visszamenőleg erre az estére kívánja a lábtörést. Valahol ott vétette el...

Az ostorcserdülésre riadalom fut végig hajlott gerincén.

Szüntelen riadtsága is azon az estén kezdődött. Soha nem érzett nyugtalanság űzi azóta. De nem tud Jám-borra haragudni. Nem. Inkább az egész világra... Akkor egy félóra alatt kész volt minden írással. Jám-bor kezében repül a ceruza. Hiába kulák, nincs több olyan ember. Amíg otthon volt Erdőfalván, mellette lehetett, nem is volt semmi baj. De amióta Néplakán politikai felelős, egyre nehezebbek a napok. Ott, ha termelési íveket kellett kiállítani, este megcsinálta Jám-bor. Ha bro-súrából hagyott fel tanulnivalót a párt, Jám-bor elmondta kívülről, könnyű volt utánamondani. Még a nyelvét is megmutatta, hogy tartsa, ha egy-egy csavarintos új szó lefordult a nyelve hegyéről. A politikát hamarabb megtudta Jám-bortól, mint akárki mástól. Annyit tanult, hogy sokszor még dicsekedett is vele. — Na, látjátok, iskola nélkül is több vagyok, mint ti... — De itt vége a világnak. Vége!... Ó, be későre is jön az a fordulat!... Akkor nemcsak csúfságból kacagnának az ember után: „Csali gróf!”, igazi gróf is lehetne Csali... Pedig meg

kell hogy forduljon a világ. Jámbornak jó összeköttetései vannak. Óvatos is. Nem beszél az pusztán...

De mi lesz, ha Jámbor is csalódik?

A horgászbót egyik vége a puha földre süllyed nagy keze súlya alatt. Erős álla a térdén fekszik. Messze elnéz a rét fölött tovaszálló gólya után, majd vissza a sarjúba süppedt szénába. Szürke szeme alattomos, és gyanakvással van tele. Riadt tekintete a rothadó boglyácskákra tapad.

— Ezek a fekete csomók, ezek temetnek el!... Tizenkét szekér széna, amiből gané lett. — Keresi a kiutat, de hova, merre? Ezt nem lehet Gerendre kenni. És Gerend is csak úgy áll, mint ő. Inog felettük a tető... Aki hamarabb roskad, arra zuhan minden. Ha rá, Gerend megszabadul. De ha Gerend bukik, Szabó jön helyébe, az erdőfalvi szőlőbirtok gondnoka... Elég baj volt már vele az erdő, az akácháncs miatt. Azóta is folyton bírálja. Első nap kitöri a nyakát...

Gyötrik a tervek, kínozzák a gondolatok. Gerendet nem lehet elbuktatni, vele maga is bukik. Előbb Szabót kéne félreállítani, s ehhez szükség van Gerendre is... Előbb Szabó, aztán majd Gerendre is sor kerül... Te jóisten, egyszerre kettővel!

A veszedelem előérzete jéghideg karmokkal szorítja oldalát, s szinte látja a boglyákat, amint komoran, félelmetesen egyetlen óriás szekér szénává nőnek, amely már a feje fölött imbolyog, csak pillanatok kellene, hogy rázuhanjon.

Halkan zizeg a nád.

Csali felemeli a fejét, de nem a horogra néz. Nem is halászni jött. Vércsepillantással figyel szét. Tekintete már határozott, de összezavart agya még nem tud megnyugodni. Furcsa érzések születnek benne. Kacagni való, de az az érzése, hogy saját magával találkozott. Most szemben áll. Kitérni nem lehet, s előre is csak úgy jut, ha áttör saját magán... Amint feláll, minden mozdulata ideges, célratörő. Cserkésző vadra emlékeztet.

A horog üresen csillog. A Sajó vize halkán csobog köves, kavicsos medrében.

Szöke porban fürödnek a cséplőmunkások. Tízen dolgoznak, három szerződéses és hét napszámos. Tizenegyedik az agronómus.

— Hé, milyen legények vagytok? Belefulladtok a szalmába! — kiált a szalmával kínlódó legényekhez egyik leány az asztagról, és egyszerre két árpakévért repít a gépre. Szeme odavillan az agronómus felé, aki a mérlegnél áll. Az agronómus kicsi bajusza meg-megrándul, mint az ideges kandúr, s pillantás nélkül bámulja a lány szétnyílt ingéből kivillanó, keményen rezgő mellét.

Egyik legény villájával fenyeget az asztag felé. Előtte nálánál magasabb szalmahalom. Ráveti magát a villával, és a következő percben tovavonul a halom. A gép ontja a szalmát. A hely nem üresedik. A polyvát se lehet már kihúzni a felgyült szalma miatt.

Fullasztó a hőség.

— Ne étes, hé, eldugultak a szalmarázók!...

Csali kimért léptekkel közeledik az árnyas úton. Horgát a hóna alá szorítja. Hallja a kiáltást. Meggyorsítja a lépteit.

— Hé, mi van ott? Menjen az a gép, a keservét! — kiáltja még messziről.

Az agronómus úgy érzi, hogy az a „hé”, az neki szól. Előbb dühösen Csali felé fordul, aztán behúzza a nyakát, és a legényekhez rohan.

Azok a szalmában hevernek hason.

— Mi lesz, az anyátok! — ordít rájuk. De ettől is megriad. Ez a hang a volt premilitár-parancsnok hangja... — Jaj, ha még más is megtudja!... Elég baj az, hogy Csali értesítették. Mert az már tudja. Hiszen valóssággal átszúrja szemével az embert. — Vigyétek, fiúk! Vigyétek! — fogja könnyörgőre a szót.

— Hiába, nem győzzük... Maga is viheti! — térdel fel az egyik legény. Haja polyvával tele, kuszáltan a szemébe lóg. Kihúzott ingealján csepeg az izzadság.

Az agronómus bal kezével mérgesen megrántja apró bajuszát, jobb keze úgy lendül, mintha ütni akarna, és a szeme szűkre szigorodik.

A legény lassan, ráérősen a villa után nyúl, és némán farkasszemet néznek.

— Na? — kérdi ellenségesen, de az agronómus nem felel. Tétován az asztag felé néz. A leány feléje fordulva igazgatja a haját.

— Na! — kacag feléje kihívóan.

Az agronómus megragadja a villát. Nehezen felegyenesedik a szalma terhe alatt. Lassan cammog fel a latorján... Már a tető felé jár, mikor meginog.

Utána nagy villa terével nyomul a két legény is.

Ha lezuhan... Jaj!... Teljes erőből a létrához tapad. A villa nyele megakad a létrafokban, s a szalma fele leborul róla. Zuhog vissza a két fiúra. Megkönnyebbülten viszi fennebb, fel a tetőig a megmaradt szalmát. A tetőn átlépik a leszálló létrára. Kipirosodva néz az asztag felé. De a leány háttal van feléje, és úgy látja, hogy kacagás rázza a vállát.

Csali a mérleg mellett várja. Horgát a tele zsákokhoz támasztotta, és az árpát csorgatja egyik markából a másikba.

Az agronómust a méreg rázza. Szeretné arcul köpni — hogy né, a gép a szalmába fullad, és ez horgászni jár! De azzal az átkozott premilitársággal megkötve érzi magát. Hát igyekszik a legalázatosabb arcot magára ölteni, de mégis marad benne valami hetykeség, amint megáll, ahogy bozontos hajú, legényes fejét felveti.

— Mit csináljunk? — int a gép felé.

Csali megvetett lábakkal, fensőbbsegesen áll előtte.

— Mi nem azért vagyunk, hogy kizsákmányoljuk a dolgozókat — ropogtatja súlyosan a szót.

— Mi az, hogy kizsákmányoljuk? — kezdi kérdéssel az agronómus. — Persze hogy kizsákmányoljuk ... De még hogy!... — fordít aztán a beszéden.

Csali elsötétül. Gyanakvással fürkészi a fiatalember arcát. Kezéből lassan csorog a földre az árpaszem.

— Hogy maga ki, az lehet — mondja kurtán.

Az agronómus megszeppen, de nem hagyja magát.

— Ha megszerveztük volna a munkát, nem ment volna kárba a széna se. Ide is csak egy elevátor kéne, és lenne elég munkaerő. A központi igazgatóság hiába számítja jól ki... így van ez — folytatja nekihevülve és

szaporán, hogy Csalinak nincsen ideje közbevágni. — Szabónak az erdőfalvi szőlőben miért elég a munkásokra a pénze? Ha nincs elevátor, álljon a csépléshez mindenki!

Csali úgy látja, hogy a horgászbót felé int. Lassan a felső zsebébe nyúl.

— Na-na, ne mérgesítsen! — mondja fenyegetve.

Az agronómus megszeppen. Nézi a kinyitott füzetet. Hányszor látta már, hogy Csali figyelte munkáját, és jegyzett. Ha vitába száll vele, mindjárt jegyez. Ilyenkor mindig úgy érzi, hogy tudatlanul is megint a nép ellen tett valamit... Ó, ha bár csak egyszer látni lehetne, hogy mit jegyez. De Csalinak itt még soha senki se látta az írását. Soha egy betűjét se, pedig már a negyedik hónapja, hogy a gazdaságban dolgoznak... Elveszett embernek érzi magát.

— Az aligazgató is a szalmát kéne hordja. Nem?... Mindenki! Mi?... — kérdi fortyogva Csali.

— Hát mit csináljunk? — tárja ki gyámoltalanul mindkét tenyerét az agronómus. Aljasnak érzi ezt az embert és magát is. — Mit csináljunk? — ismétli meg fojtottan.

— Szabó kéne aligazgatónak, nem?!... — A metsző fény, amely csak sercenésnyit csillan meg a Csali szemében, lesújtja az agronómust. Nem tudhatja, hogy másnak szól, és az az érzése, hogy — vége van!

— Csak azért mondtam, hogy ne járjunk úgy, mint a szénával — hebegi, s kezét feszesen a nadrágja varrásán tartja.

Közben halk brummogással megint csépelni kezd a gép.

— A saját feladatát töltse be mindenki! — kiált az agronómus fülébe Csali, és közben segít felkapcsolni a zsákot. — Hívasson még egy legényt gabonáért... Nem érti? Gabonával fizetjük... Ki tudja, mennyi termett?

Az agronómus halkan, érthetetlenül dörmög. Kicsi bajusza dühösen előre áll. Keskenyre hunyorított szeme sűrűn, nevetségesen pislog. Folyton csak a zsákot rázza, anélkül hogy feltekintene. Nem válaszol, csak mikor Csali már elhalad, akkor tekint utána, és köpik egyet...

Csali a kastély felé tart. Arcáról lassan eltűnik az előbbi gög. Riadt, fürkésző a tekintete. Még mindig az

az érzése, hogy saját magával áll szemben. De furcsa, zavaros érzése mindinkább tisztul. Hányja-veti a gondolatait, és a lelke mélyén nagyon birizgálja valami. Attól kellene szabadulni. Háromszor is hívták pártiskolába... Tanulni kellett volna — sóhajt. Ha a pártra gondol, égést érez a mellében, néha az arcára is pirosság fut tőle, a szégyen pirossága, és ó, hogy gyűlöli az előtte táncoló, kunkorgó fekete ördögöcskéket, a betűket. És még halálosabban gyűlöli Szabót, aki hatalmat vett felettük, rendbe sorakoztatja őket. — Eddig betű nélkül is élt az ember, a drága istenit! — suhint a levegőbe, s a horgászbót ütésétől messze repül az út mellett nyíló georgina virága.

A kastély csatornáján vörösés kandúrmacska kapaszkodik a tető felé. Már az eresz alatt van. Előtte verebek csiripolnak. Nem veszik észre. A macska elvakultan csak a prédát látja. Felhúzza magát a csatorna széléig. Egy pillanatig a levegőben lóg, majd lendít egyet magán, és a verebek közé ugrik. A madarak riadtan hessenek szét, csak néhány pihe marad a kandúr karma között. Bután szétbámul, aztán kinyújtott nyakkal letekint a mélységbe. Borzadva összerázkódik, félénken topog egy helyben, és keservesen nyávog.

— Na, most várjad, hogy dőljön össze a ház — kacagja Csali, de nyomban el is komorodik. A macskát nézi, és magára gondol. Így van ő is... Fennebb nem lehet, s alol a mélység... De vajon összedől-e?... Ez birizgálja a lelkét. Kavicsot ragad, és a macska felé hajítja... — Hát, ha kell, dőljön — határozza el, amíg a fenyves végéig ér. — Szabót félre kell állítani!... — Gyűjtsd meg a más házát, ha a magad telkén embert akarsz ölni, ne félj, senki se néz feléd... — Fanyar, fagyos mosoly fut szét szürkés bajusza alól. Megpróbál füttyürészni, de az ajaka szikkadt, száraz, mint a beteg emberé. — Eh, fel kell menni Jámborékhoz! — Nehéz marka alatt megroppan a korlát, s a lépcsőn nehezen vonszolja maga után a lábait.

A kastélyban nyomasztó a homály. Börtönre emlékeztet.

Csalit, ha egyedül van, még mindig szorongás fogja el a folyosón. Az az érzése, hogy egyszer csak eléje toppan

a báró, és nincs ahová elszaladjon előle. Riadalom úzi végig a kongó köveken...

Nagy lendülettel nyit be az irodába.

— Szervusz! Hogy állsz a munkákkal, hé? — lépik a papírral telerakott íróasztalhoz.

Az aligazgató — kicsi, kopaszodó, tokás ember — ásítva nyújtózkodik. Kurta nyakát ropogtatja, és fontoskodva pislog apró kék szemével.

— Kimutatás, havizárlat, könyvelés, fityfene!... Nem ilyen fejjel csinálták eddig az ilyesmit. Nem ám, komám! Akadémiát végzett emberek munkája ez! — hadarja egy szuszra. — Nézd meg, na! Gyere, komám! Látod, tört osztva törttel, ezrelékig, te... Most kéne lássa a fenyvesi gróf Gerend Miklóst, a béresbíróját!... A fene egye meg... Nézz oda, elszédültem — borul elomolva az asztalra.

Csali valóban szédül a sok szám láttán. Fontoskodva nézi a papirost. Egyiken világosan látszik az aligazgató izzadt fél arca nyoma s kicsorduló tiszta nyála helye. Összeszűkült szemmel nézi az aligazgatót. Végigméri piros bilgericsizmájától kidudorodó nyakcsigolyájáig. Mutatóujját beleakasztja zöld vadászzekéje gallérjába, és lassan felhúzza az asztalról.

Gerend meglepetten forgatja a szemét. Nevetségesen pufókra fúvódott arca fenyegető.

— Térj magadhoz már, nó! — biztatja szelíden Csali.

Az aligazgató felül, de továbbra is gyanakvó, szapora pislogással figyel.

— Ki vállalja a nehezét, ha nem mi?... Tudod, Gheorghiu-Dej elvtárs is azt mondja... — Csali itt egy számoszlopot kezd figyelni. Még az ujját is végighúzza rajta. — Jól kicsináltad. Van itt ész — koppant behajtott mutatóujjával fejére a másiknak. — Van itt... De azért nem muszáj úgy nekifeküdj a munkának — kacag, s elfordul, hogy a másik ne lássa az arcát.

— Segíthetnél — könyököl az asztalra Gerend. Egyik lábát átveti a töltött szék karján, hogy Csali felé fordulhasson. Arcán még látszik a gyanakvás, és amikor Csali szó nélkül sétálni kezd a szobában, Gerend egészen megzavarodik.

— Segíteni akarok — fordul vissza az ablaktól Csali.

— Tudod, hogy így, ahogy te szervezed meg a munkát, kizsákmányolod a dolgozókat... Emellett kárt csinálsz a Népköztársaságunknak is.

— Kárt? Én?... Hogyhogy?... Miféle kárt?

— Ha az elevátort idejében megcsináltattad volna, most nem állana le a cséplés.

Most Gerend sétál. Aprón tipeg kurta lábaival. Feltekint a falra festett grófi címerekre, majd szétvetett lábakkal megáll Csali előtt.

— Ugye, a szalma dugult el? — kérdi, és az arca szenvedő. — Igazad van, elvtárs, nem szerveztem jól meg... De hogy győzd meg, komám? Nézd meg, komám! — üt a papírokra egyszerre két kézzel. — Hát ez nem dugul el? És ez a fő, komám! — kiabál kivörösödve.

— A gép áll... Hiába... Én ezt kell hogy jelentsem... Muszáj — válaszol sajnálkozva Csali, de a tekintete ravasz és gonosz. — Még egy legény kéne — veti utána lomhán, közömbösen.

Gerend bal kezével az állát fogja, míg a jobbal saját fülét morzsolja szaporán.

— Gabonával lehetne... Árpával... Pénz nincs erre a célra — mondja, és kutatva fürkészi a Csali arcát.

Csali elfordul. Nehezen nyeli el a mosolyát, s mikor megint visszafordul, furcsán merev az arca.

— Árpával? — Előbb fenyegetőnek hangzik a kérdés.

Gerend megint az állához kap.

— Ha el tudsz számolni velem... — vonja meg a vállát Csali — csináld, én nem tudok róla... Te vállalod a felelősséget...

Gerend most már bánja előbbi riadtságát. — Ho-hó, komám! Várjál csak! — gondolja felcsillanó szemmel.

— Amilyen sarjú indul, a tizenkét szekér szénát is el tudjuk tüntetni. Hát ez mi ahhoz képest, komám?...

Csali minden szónak érzi az élet. Hirtelen nem talál helyet a kezének. Egyiket a másikba fogja. — Nem, ebben nem kellett volna Jámborra hallgatni — csikorítja össze a fogát. — Mindegy! Ez most már elintéződik... De Szabót is el kell intézni — fut át megint az agyán.

— Hát nem könnyű a mi életünk — sóhajtja. Aztán egyszerre felderül az arca. Boltozatos szemöldöke szétsimul, csak a tekintete, az marad olyan, mint a lebegő

ölyvé. — Te, gyere, lovagoljunk egyet — kiáltja erőltetett vidámsággal, és hátba üti Gerendet. — Gyere, addig kiszellőzik a fejed is!

Gerend még mindig bizalmatlanul pislog. Hátha csak próbára akarja tenni a politikai felelős.

— Nem, komám... Én a géphez megyek — jelenti ki határozottan, és közben fontoskodva rakosgatja az iratokat. — Eredj, neked van időd — vágja oda éllel, és kerülnek egymás tekintetét.

— Én?... Hát persze — kérdezi Csali. Reszket benne a düh és a riadalom. Megint sétálni kezd a szobában. — Mit akar ez?... Egész beszélgetés alatt gyűlölettel nézte. Amíg az írásokat, számításokat mutatta, nyelvén törte volna össze öklével a dicsekedését. — Igaz, hogy a papírokba fullad, de tud. És érzi, hogy fél... már ettől is fél!... — A tizenkét szekér szénát emlegeti!... Hát emlegetse az istennek! Ha Jámbor 250 lejt adott szénacsinálásakor egy napszámért, hát nem az volt az igazság, hogy az állam is annyit adjon?... Mi rosszat tett ő, mikor azt mondta, hogy addig ne fogja meg senki a villa nyelét, míg az állami gazdaság is nem ad kétszázötvenet... Ó, be aljasok is az emberek! Akkor csak hogy éppen az ölükbe nem vették a napszamosok, s mikor a széna kárba ment, ők károgtak a leginkább. „Félrevezettél, te! Hát az állam nem mi vagyunk?... Hogy ilyen kár! Hát ez nem a mi kárunk?... Inkább ingyen is megcsináltuk volna, ha tudjuk, hogy félrevezetsz...” Nem lehet eligazodni az embereken ... Ebben se lehet megbízni — nézi fél szemmel az ablaktól Gerendet. — Egyedül Jámbor őszinte... Ez a szénával, Szabó az akácháncs miatt. Még csak az kéne, hogy ő legyen itt az aligazgató... Nem, ezt még ma el kell intézni! — Katonás fordulattal fordul meg.

Gerend meghunyászkodva tekint fel rá.

— Hiszen én... szívesen... Mennék én — szólal meg barátságosan. — De a szalmánál nincs legény, oda kell menjek.

Csaliban olvad a riadalom.

— Na, na, ne siess, van már ott legény azóta — kiáltja hangosan. — Miért vagyok én itt? — dobbant saját mellére. Ej, te!... — kurjantja, és hátba veregeti Gerendet.

— Nó, hát akkor gyerünk! — vidul fel az aligazgató is.
Az ajtó dőndülve csapódik be utánuk...

3

Erdőfalván, a Vinci Pista eresze alatt levő két lócán három asszony ül. Nagy gyapjúhengerek árnyékában ülnék a guzsalyok mellett, és pergetik az orsót.

Az eresz nyitott. Szemben vele, távolabb fehér habokat pörget a Sajó. Meztelenre mossa a vén fűzfák gyökereit, és kacagva zúdul át a fürdőző gyermekek hajlékony derekán. Kelet felé az erdő látszik az oldalon, borongó zölden. Egy folt sötéten válik ki, mintha égett seb volna az erdő mellére sütve. Északnyugaton szőlőoldal kéklik. Egy része ünneplő-kék, s az élénkebb kék szegélyén vörösréz permetezők ragyognak a napsütésben.

A tegnapi zápor után olajos folt jelent meg egyik-másik levelen. A fűrt-peronoszpóra kezdte emelni gyilkos csápjait. Szabó, az állami szőlő gondnoka maga vezeti a permetezéssel szélesen előnyomuló csapatát.

Az utcán még látszik a búzahordás nyoma. Laposra tiport szalmaszálak hevernek a porban. Az utcán kevesen járnak. Fürdőző gyermekek vidám lármája hallszik a Sajó felől. Lent a másik utcán, az országúton gépkocsi robog, és megszakítás nélkül, mint óriás macskák dorombolása hallszik szüntelen a távoli traktorok dübörgése.

Az asszonyok az első kapálás óta most ültek ki először az ereszbe. Egy kicsit még idegenek is egymáshoz. Lassan indul a beszélgetés.

— A tarlót hántják a váraljai kollektivisták — mondja eltűnődve Fábiánné. Kicsi, kerek asszony, még nincs harmincöt éves, de már előreesik a két válla. Hasa és háta közepe kidomborodik, mintha örökös erőlködéssel, le nem vethető terüt emelne mindig. — Tavaly az én emberem is első volt a tarlőhántással... Acaton kívül nem is volt más burján a törökbúzafelelőnkben — mondja dicsekedve. — De most... Amióta eldöglött a tehenünk!... — Könnyel telik meg a szeme, úgy hallgatja, sóvárogva a traktorok zúgását. Tudja, hogy nem jöhetnek az ő kes-

keny földjére. Könnyes a szeme, s a többi asszony hallgat. Osztják a szomorúságát. — A télen a testvéremnél voltam — viszi tovább saját gondolatait Fábiánné.

— Váralján? — kérdi Szabóné. Vékonyka, de eleven asszony. Úgy változik az arca, mint az áprilisi ég, hanem a két szeme, az november érett kökényét juttatja az ember eszébe, de csak a színét, mert az elevensége olyan, mint a fecskemadár játékos röpte.

— Igen... Katinál... Fonni... Aki ott van férjnél, még az első világháború óta. Ott aztán láttam.

— Láttad?... Az jó, mert az ember azt hiszi igazán, amit a szemével lát.

— Még úgy is bajosan, ha olyant lát, ami más, mint a régi. Egy életen át arra törekedett a mi Katink is, hogy bár öt holdat össze tudjon kapirgálni. Kapirgált, amíg a körme is beletört, a dereka is belegörbült, s régebben nem hallottam egyebet a szájából, csak hogy „jaj, te így, jaj, te úgy”. Az örökös panasz... Most azt kérdi: — Tudod, hány hektárom van? Kétszáz. Gyere, nézd meg a szuszékomat. — Minden tele van búzával. — Na látod, én se tudtam, mi ez. Ilyen a tudatlan ember. A lelke van a régi világhoz kötve. Azt nehéz elszakítani. De amíg nem szakasztod el, nem leszel szabad... Ó, mennyit is gyötörték! — Így mondta. S hogy dicsekedett!... Más lett, mint aki volt... Pedig még verekedtek is a kezdetén... Ott láttam!... Most, mikor marhánk sincs, szívemben érzem a traktor rezgését...

Jámborné méltóságosan ül, szigorú tartással. A beszédet figyeli. Száraz, vékony ajaka egyszer gúnyos mosolyra rándul, máskor meg mereven összezárul. Amint a guzsaly mögül kihajol, gonoszság csillog vén, táskás szemében.

— Traktor már régóta van. Akkor is volt, amikor még nem vágta ki lábad alól a földet — mondja álszent jámborsággal.

— Volt, hogyne! — pattan fel Szabóné. — Volt a grófnak... S amíg Kocsis Gyurka a grófnál béreskedett, az vágta ki három darab földjét a ked lába alá — kiabál kipirosodva Szabóné.

A vénasszony sajgó fájást érez a mellében. Égetik a

Szábóné szavai. Nem tudja lenyelni, és hidegen, dühösen dörmögi:

— Csali grófnál is napszámban dolgoznak, éppen úgy, mint Wass grófnál dolgoztak volt... — Gúnyosan ránt egyet a vállán, mintha kellemetlen terüt rázna le, és dühösen fennebb löki guzsalyán a gyapjút. — Csakhogy Wass gróféknál nem ment kárba tizenkét szekér széna, lelkem. Ilyen kárt nem csinált az az államnak — recsegi gúnyosan.

Orsója, melyet beszéd közben a Szábóné térdének támasztott, az eresz oldalának repül. Nagyot koppan a deszkán.

— Nem?... — Szabónénak olyan az arca, mint a szilvafaparázs, s villogó két szeme kék láng a parázs fölött. — Hát az öcsémet kik ölték meg? — kérdezi tompán, száraz ajakkal.

— Hát a Sajó hídját ki robbantotta fel? Né, ezt a jegenyefát kinek a golyója szakította derékból ketté? Hát a fél falut ki égette le? Na, erre feleljen!... Erre! — követeli Fábiánné is.

Jámborné szaporán nyálazza a gyapjút.

— A háborút az Isten rendeli — tekint ájtatosan az ég felé. — A Bibliában is benne van... Meg van írva, hogy azt mondja az Úr: „Elveszem a békességet a földről.”

— Ezt?... Ezt mondja az Úr? De ki az az Úr? He? — csap rá Szabóné. — Hol van a grófja?... Amerikában, ugyi? Kik pusztítják Koreát? Az amerikaiak, ugyi? Kik veszik el a békességet a földről?... Na, erre feleljen nekünk! Erre, most né!...

Jámborné óvatosan hallgat. Keresi, hogy mit válaszoljon. De nem válaszol. Nem is kell válaszoljon. Egyéb vonja el a többi asszony figyelmét.

Az utcán két lovas vágtat végig. Az egyik, akinek piros bilgericsizma van a lábán, szürke lovon ül, és hetykén tartja magát. A másik ugyancsak nyeregben üli meg a tüzes pej csikót, de hatalmas bakancsának csak a hegye fér a csillogó kengyelbe. Kék inge kibújva lobog a háta mögött.

— Jószerencsét, asszonyok! — köszön futtában a bil-

gericsizmás. Szélesen meglóbálja kalapját, s máris messze poroz vele a ló.

— Nézzétek, meg, Csali gróf... — bök orsójával a lovasok után Jámborné. Sűrű ráncain éles gúny motol-lázik.

— Mit hogy nézzünk? — veti oda Fábiánné, de erőtlen a kérdése, és úgy érzi, hogy Csali valamit elrabolt az erejéből.

— Ha majd mind kommunisták leszünk, mi is úgy csinálunk — kacag a vénasszony. — Fel a lóra, s hí, vág-tában... Né, hogy lobog az inge.

Szabóné nem szól, de a jó gyapjút is leköpi, amíg a lovasok után néz... Jaj, hogy a gyeheña égesse meg a Csaliját, hogy mibe nem húzta be az urát is. Szőlőkötözéskor volt. Nem küldött rafiát a központ. Az ura se kért idejében. Hát nem rávette Csali, hogy hántson az akácfákról rostot. Negyed hektárnyit hántottak meg. Az látszik úgy, az elszáradt lombokkal, mintha seb volna az erdő zöldje között. Az a folt árnyékot vet az ura szívére is. Erdőrongálás miatt jegyzőkönyvet írt alá. Kör-mével barázdálná végig a Csali pofáját, de Jámborné fogja be a száját!

— Még Csali is becsületesebb a ked uránál — fordul oda mérgesen.

Jámborné kezében elpattan a fonal. Ajka lassan mozog, mintha hangtalan, néma átkokat szórna. Nehezen tör ki fogai közt a hang.

— Tőlem lehet, szógám. Most ti ültök a lovon... Most tiétek a tisztesség — vág vissza.

Orsója pergésében nyíltan pattog az indulatja.

A két asszonynak mindinkább az az érzése, hogy Csali meglopta őket. Nincs elég erejük Jámbornéval szemben, s vele együtt gyűlölni tudják Csalit is.

Hallgatnak, csak a pereszlenek pirregnek, egymásnak feelve.

Alma koppan az eresz fedelére, onnan a földre. Piros jonatán-alma. Élénk vörösen kiüt az utca szürke porából. Most egyet fordul. Gurulni kezd...

Csaliék visszafelé robognak. Messze dőnget a lovak patája. Most Csali van az eresz felől.

— Szabadság, asszonyok! — kiáltja gögős vidámsággal, és kipirosodva elvágat mellettük.

Az alma már messze gurul. Színe egyforma a porral. Gágogó ludak szaladnak feléje.

Szabóné hosszan Csali után néz.

Hull a férgese. Ez is lehull egyszer, gondolja... De né, mit akarnak azok? — kapja fel meglepetten a fejét.

A Sajó szélén, hol a kertek végénél elkanyarodik a folyó, leszállnak, s kötőféken fogják a lovakat, és eltűnnek a Sajó partja alatt.

Fábiánné is ezt nézi. Kezét szeme fölé tartja, úgy nézi, de nem látja, nincsenek sehol. Itatnak, gondolja.

— Olyan az efféle, mint a hólyagférges juh — mondja hangosan. — Kereng, kereng, s vagy elmarad a nyájtól, vagy kárba viszi a többit is. — Az ura szava jut eszébe: „Hiába mondom, hogy csináljunk úgy mi is, mint a vár-aljaiak, ezzel vágnak pofon: — Igen, hogy Csali vezessen, mint az állami gazdaságot. Azt már nem!”

— Az ördögnek is megvan egyszer a maga ideje — kacag a vénasszony. — A Csalié most van. Élni akar.

— Ahogy ő él, az már a halál — válaszol, de mintha halálos ítéletet mondana, olyan szigorú Szabóné.

A vénasszony Csali pártjára áll.

— Mért kívánod a halálát? Mindenkinek szép a maga élete. Nem volt ő rossz ember — sápítozza, és ráncos szemhéjával ájtatosan elfedi vércseszemeit.

— Az ember aszerint rossz vagy jó, ahogy él.

— Te azt mondod?

— Én azt — vágja oda szenvedélyesen Szabóné.

— Akkor hát nincs bűnben fogantatás?

— De van! Ked már abban fogant. Nagygazdaságban.

Jámborné nem kérdez többet.

Szabóné folyton Csalit lesi, de nem jönnek ki a part alól. Nyugtalanító gyanú fúrja az agyába magát. Mind gyakrabban tekint a Jámborék kapuja felé. Jámbor kertje a Sajóra nyúlik.

Jámborné is sűrűn tekinget arra, de inkább csak lopva csinálja.

Fábiánné nem figyeli a beszédet. Közben hallgatja a traktorok zúgását, és arra gondol, hogy milyen furcsa is ez a Csali. Nem osztályellenség, és mégis az... Ezzel a

bilgericsizmással jóban van. Furcsa az ember. Ez is bérésbíró volt a Bethlen-udvarban, most pedig úgy jár, mint Gálfí, az ispán. Még a lovon is úgy ül. Hanem beszélni... Ó, be szépen tud. Mintha csak cémára fűzné a szavakat. Nagy pártfogója Csalinak, de fél is tőle. Ez még nem osztályáruló, hanem Csali, az igazán hogy az!

Végül is világosan látja, hogy miért gyűlöli Csalit. Erre csak most jött rá, és mindjárt szeretné is elmondani Szabónénak, csak ez a vén sátán ne volna itt.

Amint feléjük néz, látja, hogy Szabóné kezében megáll az orsó. Meg a vénasszonyéban is... Néznek egy irányba.

A bilgericsizmás Gerend kipirosodva ugrat ki a Sajóból, Csali Jámboréktól vágat az utcára. Aztán hajrá!... Vágásban fel az utcán.

Köszönés nélkül vágatnak el az eresz előtt. Utánuk porzik az út. De nem mennek messze. A szövetkezeti kocsmánál leszöknek a lovakról.

Legények állnak ott. Most érkeztek le az állami szőlőből. Ruhájuk kék a nyári bordói létől.

A szőlőhegy árnyékba borult. Nem szárad már a permet, hát abbahagyták a munkát. Szemükön megcsillan a lesuhadó nap. Arcuk az estéli sugaraktól még a szokottnál is pirosabb. Ketten birokra kelnek. Porzik, dong alattuk a hely. Egy a többi közül a kerítésre könyökölve énekel.

Mikor a lovasok leugranak, félbemarad a bakalódás, csak az énekes fújja tovább. Fújja, amíg kiviszi a végéig:

*Hej, a szőlő
gerezdjében
bor terem.
Tüzes, mint a
legigazabb
szerelem.*

A kocsmából cigarettafüsttől szálkásan libeg ki a pálinkabúzzel terhes levegő.

Gerend eltűnik az ivóban. Csali a legények közt marad. Valamit beszélhet nekik, mert szorosan körülállják.

Távolról a falu felé közeledő disznócsorda lármája hallszik.

Széled a fonó is. Csak Jámborné marad az ereszen. Csattogó szárnyú galambok térnek meg a tarlókról. Varjúpár száll sietve az erdő felé, csak egy héja köröz, kering kitartóan a falu felett.

4

Szabó most ereszkedik le a dombról. Arca gondterhelt, kezében hosszú gerezd, rajta borsszemnyi bogyók, s az apró bogyók tövén penészszerű fehérség látszik.

Nézi a peronoszpórák gerezdet, s közben arra gondol, hogy jó volna még hajnalban elkészíteni a kéklő bordói levét, s harmatszáradtán suhogjanak már a permetező rózsák. Erre kéne rávenni a legényeket. Ezért indult utánuk.

Amint lefelé ereszkedik, meglátja a csoportot s a csoport között Csalit.

Egy pillanatra megtorpan, majd megáll. Dús, messzeálló szemöldökei közelebb rándulnak egymáshoz. Egész testében kinyúlik, úgy néz le a dombról. Csontos, borostás arcán gyanakvás és bosszúság árnyéka fut át. Utána megint csak az aggodalom tükröződik. Szeme vörös a beharmatozott bordói létől. Arcát és kezét borecettel mosta tisztára, de a ruha kék rajta, tetőtől talpig. A szerzőségeket ellenőrizte. Egyik gépnek szivárgott a szelepje. Azért maradt el a fiúktól. Az övé a felelősség. Ha az ember este látja a bajt, reggel nem éri meglepetés.

Most már bánja, hogy elmaradt. Mit akarhat Csalit? Gyanús az a sűrű karika, ahogy a legények körülállják.

Na, mindegy... Sietve közeledik a kocsmá felé. Csapzott gesztenyeszín haja a szemébe hull. Sapkáját a szőlőben hagyta.

Amint feje felvetésével hátralendíti homlokára boruló haját, rövid, kimért a mozdulata. Mintha még az is előre megfontolt volna. Ilyen a járása, arca játéka: lassú víz, amely, ha kell, a hegyet is átfúrja, de megkeresi a maga útját. Így megy a kocsmá felé. Nem néz se jobbra, se balra, csak a csoportot figyeli.

A feleségét se veszi észre, aki hóna alá szorított gu-

zsallyal hazafelé ballag, és menés közben is pergeti az orsót.

— Na, hát meg se látsz? — szólítja meg az asszony.

Szabó nem tudja, hogy az asszony durcás-e vagy más valami bántja. Látja, hogy mondani akar valamit, de azt is látja, hogy Csaliék a lovak kötőfékét oldják el. Hát csak elmosolyodik, és fejével a kocsmá felé int: — Sietek!

— Ügyelj, mert Csali ma Jámboréknál volt! — szól utána halkán az asszony.

Szabó nyugtalanságot vél a felesége hangjában.

— Ugyan, mit árthat nekem? — szól vissza megnyugtatóan. — Eredj, siess haza, nehogy a tinóval baj legyen — kiáltja, miközben Csaliék után bámul.

Néplaka felé szembe kellett volna jöjjenek. Hova az ördögbe vágtnak azok? — kíséri szemmel a kelet felé eltűnő lovasokat...

Nyomukban a felszálló por lassan összekeveredik a nyári konyhák keserű, kékes füstjével.

A legények még mindig csoportban állanak, s amint a közelükbe ér, egyszerre elhallgatnak... Mogorván pillantgatnak feléje. Állnak zsebre dugott kézzel.

— Mi van, fiúk? — lépik közéjük Szabó. De meglepődik a fogadtatáson.

Csend.

Senki se válaszol, s a tekintetek élesek, metszők.

Szabó áll. Szemében nyugtalanság röpköd. El-elkap egy-egy mogorva pillantást.

A fiúk a földet nézik, és egymás közt morognak. Háttuk mögött kicsi forgószerű táncol végig az utcán.

Szabó ránt egyet a vállán, és áll. Úgy látszik, nyugodtan.

Ez a nyugalom a fiúkra is hat. Kezdenek összenézni. A sötét tekintetek röpködnek, mint a megzavart varjak. A csapat szétlazul. Egyik-másik hátrább húzódik.

— Na?...

A kérdés közömbös és szikkasztóan száraz.

A legények közül többen is zavartan, kényelmetlenül feszengnek, csak az egyik cigányképű, hórihorgas fiú, Gábor Gyurka áll szilárdan, és farkasszemet néz Szabóval.

— Nem hittük, hogy ilyen ember! — mondja kurtán és fenyegetve.

Szabó még mindig közömbösnek látszik, csak az ujjasát fogja szorosabban magához.

— Valami baj van? — kérdi nyíltan, és hanyagul nekidől a repedezett kerítésszfának.

— A baj az, ami nincs — lépik eléje Gábos Gyurka, s most már a többiek is Gábos mögé állnak.

— Ejnye te, hát az baj, ha a leányok mondják ezt egy legénynek — veti oda tréfásan Szabó. De a legények gúnynak veszik a tréfát. Hátul a kurta Szakáll fiú ágaszkodva kiabál:

— Hagyja csak!... Nem tréfáról van itt szó... Tudja keed!...

Szabó fürkészve nézi őket. Egymásba font ujjai félelmesen megroppannak az ujjasán.

Gábos kihívóan áll előtte, s mögötte szorosan a többiek.

— Mi?... Apátok tán jobban szerzett a grófnál?...

— A szerzéssel nincs hiba... De ami jár, az jár!

— Nem tudom, mi lel titeket — lépik előbbre Szabó, és a hangja egyszerre rideg és metsző.

— Hát a gúnya — mondja ki Gábos, és utána zavartan behúzza a nyakát. Pedig nincs miért, mert a többiek mellette állnak.

— Az, a... Ami jár! — kiabálják kórusban.

— Gúnya?... Hát milyen gúnya, te? — képed el Szabó.

— Amit tőlünk elhúzott. A munkagúnya... Hát ilyen ember keed?... Amíg nem adja ki, egy lépést se megyünk a szőlőbe!...

Szabó csak most veszi észre, hogy az ujjasát gubancá gyűrte a markában. Ingerült mozdulattal a hasa alá csapja, s olyan közel lépik Gáboshoz, hogy látja annak feszesen remegő orrcimpáját.

— Te! — hördül fel mélyről, és a szeme parázslani kezd.

De a legény is áll. Nem mozdul. Farkasszemet néz vele.

Szabó már látja, hogy itt hiábavaló a beszéd. Felesége figyelmeztetése jut eszébe, és lassan, gépiesen vállára veti az ujjast.

— Ha Csali mondta, akkor lehet — morogja rekedten. — Lehet, na... — legyint. És úgy néz szét, hogy a le-

gény, aki az előbb még kihívóan állott előtte, megrettenve húzódik félre.

Szabó kifordul a kocsmaudvarról. Egy pillanatig megáll a kicsi hídon, aztán elindul Fábián felé.

Sietve megy.

A hegyek felől apró szellőcskék nyargalnak alá. Fenyőillatot hordnak. Jólesően simogatják a homlokát, majd pajkosan ködöt vernek fel az utca porából.

A Sajó felől ázott kender szaga érzik. — Mégis beleáztattak!... Ó, ez az ideiglenes néptanács is! — boszszankodik Szabó... — Hiába! Váralján erős az alapszervezet, a világ is más!... Itt heten... Hét párttag az egész faluban, s Fábián is lágy egy kicsit... Ohó, sze nem a Sajóból, a zombékosról érzik a kenderszag — szimatol a levegőbe.

Nagy lármával libák szállnak el a feje fölött. Egyik közülük néhány szárnycsapás után a földre huppan, és keserves gágogással szalad a többiek után.

— A fene egye meg, mi is így vagyunk Váraljához s az olyan falukhoz képest. Repülnek!... Mi pedig totyogunk a porban... Hess, te toppancs — kergeti félre a libát, s mintha csak a totyogásból akarna menekülni, szaporán szedi a lábait.

Siet. Űzi az aggodalom. — Mi lesz, ha reggel nem jönnek ki a legények? — Kezében péppé morzsolta a peronoszpórás gerezdet, de még mindig morzsolja, szorongatja. — Ó, ha a kezem közé kerül! — gondol Csalira gyűlölettel, és a levegőbe bámul.

Kékköves ruhája kérgesen zörög járás közben.

Úgy érzi, hogy szorítja a kérgesség, s a szívéig ér... Mi lesz itt, ha Jámbor még most is uralkodik?... Honnan fizetett kétszázötven lejes napszámot szénacsinaláskor?... Úgy látszik, Csali jó fejsze a kezében. Odavág vele, ahova céloz...

A kérges szorítás nem szűnik, s alig észrevehetően és hidegen, mint a tűhegy, ijesztő gyanakvás fúrja az agyába magát. A járásnál is hiba van. Hiba kell hogy legyen, gondolja. Hunyadi kulák, Varga János is. És ha így tart a piac, kulák lesz Cseke, Nagy Pista és még mások is a középparasztok közül... Hát nem látja ezt a járás?... Hallgatnak ezek, de némán, mint az őszi fagy, úgy mere-

vítenék meg a világot. Csali ezekkel cimborál, Gerend itt szívesen betér hozzájuk... Elárulnak!... Meglopnak!... Olyan keserűséggel gondol Csalira s olyan haraggal, hogy ha most kerülne az ökle elé, hát a fogát verné ki. Fel is néz... De amit a lovak vágzásának hall, az csak egy talicska döcögése.

A Tatárdomb felől tolja lefelé Király Minya.

Bosszúsan néz feléje.

Ez a Király a szegényebb középparasztok közül való. De nem szereti.

Még nem volt gyűlés, ahol ez a Király fel ne szólalt volna, és mindig a párt mellett, s vágja Jámbort, Hunyadit is, hogy izzad bele. De ha párttaggal beszél, külön, a kékkő nem csípi úgy az ember szemét, mint ahogy az ő szava csíp.

Szabó el is akarná kerülni. Úgy tesz, mintha nem venné észre. Csakhogy Király már messziről kiabál feléje:

— Hallottad?...

Szabó már semmit sem akar hallani, ámde Király eléje tolja a talicskát, és lezökkenti, hogy zörögnek benne a téglák.

— Kemencének viszem — int a téglákra, és titokzatos arccal hajol Szabó felé. — Túl a hegyen... Hallottad?... Elrabolták a disznókat... Utolsó szálig!... — Szörnyülködve suttogja, de mikor Szabó a téglára néz, hirtelen grimaszt vág feléje.

Szabó megáll a hírre. „Túl a hegyen” hitlerista szászok harminc hold birtokán állami disznóhizlalda van... Negyven disznó.

— Hogyhogy elrabolták? — kérdi vontatottan, hitetlenkedve.

Király nem válaszol mindjárt.

— Hová indultál? — kérdezi ártatlanul, és láthatólag élvezzi a Szabó meglepődését.

Hunyori szeme könnyesen csillog. De ha az ember jól a szeme közé néz, kópés, ravaszul csillogó tekintete és vörös sörtés, keskeny arca a rókát juttatja eszébe.

— Na, ha Fábiánhoz indultál, gyere visszafelé. Az előbb ment itt le — int a másik utca felé, és megragadja a talicska szarvát.

Szabó mellette megy. Letekint rá. Bolti nadrágjára, háziszóttos ingére. Látja feszülő, hajlékony izmait: nyakán nevenségesen táncolnak a vörös szőrszálak, amint a talicska az egész testét rázza, rezegetti. Bosszantja, hogy sohase tud tisztában lenni ezzel az emberrel. Most különösképpen bosszantja. Nem tudja hinni, amit mond, de nem hinni sem tudja egészen.

— Szóval ellopták! — ismétli meg haragosan, majdnem fenyegetve.

Király meglepetten fordul feléje.

Nem akar ő haragot, csak önmagában füstölög. Egyik oldalra csíp, a másikra harap, s keserű ingerültség nyugtalanítja.

Mikor látja, hogy Hunyadi, Cseke s Nagy Pista is rakott szekerekkel indulnak a piacra, s gögösen zörögnek el a kapuja előtt, parazsat érez a szívében. A reggel is úgy vágta a kútba a kútosort, hogy a veder beleszakadt róla... A csillagát, hát se erre, se arra!... Hát mi vagyok én, pillangó a kalap alatt?... Irigykedve nézte az őszi osztáskor, hogy mit kaptak a váraljai kollektivisták. — Na, asszony, már látom az utat, amelyiken megelőzzük és keresztülvágjuk a Hunyadiék ösvényét — mondta az aszszonynak. De hát lehet itt?... Ki megy Csali után? — Szabót is hibásnak érzi Csali miatt. Állj meg csak! Kell nektek Csali! — gondolja, s meglepetése fanyar gúnyba simul át, és búsan, kárvallottan suttozja:

— Két teherautóval jöttek ki...

Szabó a földet nézi, szemét nem látja Királynak. Hangjában sem veszi észre a tréfás kajánságot.

— Hivatalos írást mutattak, s nem telt bele egy félóra: mintha szél seperte volna el... Se kocsi, se disznó... A hegyek közé vitték — suttozja titokzatosan Király, és a messzi kékségbe vesző fenyvesek felé billent a fejével. — Rablók voltak... Na, hallod!...

Szabó gyanakodva, ellenségesen fürkészi — mit akarat ez is?

— Ez rémhírterjesztés — veti oda kurtán.

— Mi? Hivatalos ember mondta — válaszol kaján gúnnyal Király. — Nagy ember... Tyű, de nagy!... Csallitól hallottam — vágja rá aztán rögtön. — Az pedig ilyent nem mond... Nem az — s kacag, kacag...

A kacagása éles, bántó, olyan, mint a félredőlt telekorsó idegesítő kutyogása.

Szabó olyannak érzi.

— A tetű azért csíp, mert éhes... Te rosszabb vagy... Mint a hangya, úgy kucorodsz neki az embernek... Csak azt nem tudom, hogy mi gyűjtötte így fel a mérgeket.

Király megvetést érez a Szabó hangjában, az ellenkezőjét annak, amit várt. Kópés, eleven szeme élesen villan, aztán elsötétül.

— Nem szívlelem, hogy Csali felül legyen rajtam... Azért ilyen itt a világ — mondja komoran.

— S aztán milyen a világ?

Király lezökkenti a talicskát.

— Na, hallod!... — megköpi a markát, és továbbsiet.

— A világ nem a mi falunkból áll. Nézd meg Váralját! — biztatja Szabó.

— De én itt lakom — veti ellene haragosan Király.

Szabó valahogy úgy érzi, hogy szövetségesére akadt — ez is Csali ellen van, de úgy látja, hogy egy kicsit ellene is, s ez bántja, bosszantja. Éleszti amúgy is parázsló indulatát.

— Ejnye, hát nézz túl rajta! — vágja oda türelmetlenül.

Király felfortyan.

— Nézzek túl? — áll meg egy helyben. — Nézzem túl, hogy a nagygazdák merik a pénzt a piacról!... Az istenit, sze ez a világ azt akarja, hogy azok éljenek, akik dolgoznak!... Hát melyik dolgozik többet, mint én?... Sze amennyit én tettem, csak a tavasztól, a kollektív gazdaságban kitenne háromszáz munkanapot... S a keresetem így még százra se futja... Nézzek túl rajta, ugyi? S nézzek túl Csalin is!... Pfuj! Leköpní is undok, nemhogy ő vezessen... Na, hallod!... Lovagolni, azt tud, de nézzétek meg a tizenkét szekér szénát!... Nekem ne emlegesd Váralját. Látom én... Sze éppen ez a! — csattan fel méltatlankodva.

Szabó meglepetten nézi. Felelni kéne, de mit feleljen, s maga sem tudja, miért, amikor elköszön barátságosan, melegen kezét fog Királlyal.

Az országúton a szérü felé indul. Árnyéka messze túlér a Sajón.

A nap vörösen már a hegy élére támaszkodik. Pázmás sugarai végignyúlnak az égen, s a széttáruló nyalábok vége a szürkületig ér. Keleten nő a homály. Lassan nyomul előre, mintha csak a leszálló nap húzná sugárnyalábjaival nyugat felé.

A traktorok zúgása felerősödve hallszik az alkonyatban.

Terepjáró Skoda vágat porosan, prüszkölve nyugat felé.

Tehergépkocsi zakatol szembe az úton. Utána vörös színben lebeg a felszállott por.

Sztálin tartományból való, néz a tovarobogó teherkocsi után Szabó. A kocsi széles, imbolygó teteje eltűnik az utána kavargó porban, de a zúgását még sokáig hallja. Hány hegy, völgy és folyó van addig... Mennek éjjel is, bámul délkeleti irányba. De hát a vetés s a lomb se nézi májusban, hogy éjszaka van. Nő az egyfolytában... Ilyen most ez az ország!... Máskor is szeretett színekben, képekben gondolkozni, de most... ebben a ragyogó alkonyatban összezavarodnak fejében a képek. A nap se süt egyformán mindenüvé, gondolja. Gödörben maradt, hófúvásos hely ez a két falu... S Csali?... Az aztán nap-sugár! — pillant az alkonyat felé, és kurtán, keserűen felkacag.

Az ég tiszta, csak északon úszik egy lepedőnyi, magános felleg.

A szérűn messze vetik árnyékukat az asztagok.

Nyugatról már a lapályon nyomul előre a hegyek árnyéka. Keletről a szürkület borul, hogy nemsokára egy irányba jussanak, és elnyessék a nappal világosságát...

A bordói levét már hajnalban meg kellene csinálni...

5

Fábián az asztagok közül ballag az út felé. Egyszer visszafordul, végignéz az asztagsorokon, és sietve továbbindul.

Villa van a kezében. Hosszú nyelű villa. A gazdájához való.

Amint meglátja Szabót, vállára veti a villát, és megszorázza a lépteit.

— Na, mi van? — kérdi előre, és nagy, széles tenyerét Szabó felé nyújtja.

Félelemkeltőek ezek a hatalmas tenyerek. De a Fábián arca olyan szelíd, hogy még a bajusza két vékony szára is lefelé áll, nehogy megszűrjön valakit.

Szó nélkül végighallgatja Szabót, de közben a villájával apróra szurkálja a földet.

— Ha a legények reggel nem jönnek, tudod te, mekkora kár lesz itt?... Ülhetek én is a karó hegyébe — fejezi be Szabó. — Most aztán segíts, ha alapszervezeti titkár vagy!... Telefonálj a járáshoz, hogy jöjjenek ki. Itt nincs mire várni!...

— A járáshoz, a szőlő miatt? Miért nem inkább az állami fiókgazdaságok központi igazgatóságához?

A Fábián nyugodt, megfontolt beszéde ijedelemmel tölti el és egyben dühíti is Szabót.

— Az igazgatósághoz?... Gondolj csak a rafiára!... Nézz az erdő felé! Aszaljuk meg a szőlőhegyet is! Erre való a központi igazgatóság! — kiabál. Bajusza rezegve borzong remegő ajka fölött.

— Na, na, ne rángasson a görcs!... Én már láttam olyan állami gazdaságot, amilyent álmodban sem tudsz elképzelni — csitítja Fábián, és meglepődve figyeli a szokatlanul ingerült Szabót.

— Mit ér az nekem? Az én szőlőm nem olyanhoz tartozik — válaszol lehangoltan a másik.

Pár lépést hallgatva mennek, s végül is Fábián szólal meg:

— Telefonálok... Csali csinálta a bajt... Nem a szőlőért telefonálok, hanem Csali miatt... Különbén a kettő egy — elgondolkozva néz, s mélységes kék szemét pillantás se rebbenti.

— Ó, a gyalázatos! A nyakát szakasztanám el! — fenyegetődzik Szabó. — Gyere!... Jöjjön ki még ma este valaki! — nógatja szaporább lépésre a másikat.

— Kollektív gazdaság kellene, akkor már kevesebb baj volna — ismétli meg a titkár.

Szabó felfortyan, de mindjárt le is nyeli az indulatát. Király szavai jutnak eszébe, s majdnem azokat mondja:

— Amíg ez így van, addig az is bajosan lesz... Hát

nem érted? — fordul méltatlankodva Fábián felé. — Azt hiszed, hogy Csali magától csinálja?...

Fábián csendesen húzza a szót.

— Én azt — mondja vontatottan. — Tudod te, szegény Csali nemcsak tudatlan volt, hanem, emlékezz csak rá, került a munkát is... Különben te szolgáltál vele.

— Hogy sohase ismertem volna!...

— Ez már mindegy... Vezető helyre került. Tudása nincs, s szándéka se, hogy tanuljon. Mit csinál? Mutatja a politikust és a hatalmast. Mit gondolsz, miért kellett ez a lovaglás is?...

— Hogy lássák a hatalmát.

— Na látod, ez az!... Csali ellensége minden munkanormának. Ravasz az!... Tudja, hogy a norma majd megmutatja, hány fokos az ember. Ettől fél ő. S ezért az ilyen ellensége a kollektivizálásnak is.

— Jámborral áll össze az aljas!

— Összeállna az a pokolbeli ördöggel is, csakhogy fennmaradjon... Ellenben az ilyen, ha egy kicsivel tanultabb, akkor már erővel akarja végrehajtani a kollektivizálást. De miért? Nem egyébért, csak azért, mert az ilyen azt gondolja: „Állj meg, hátha vezető ember lehetek.” Cudar, kártékony ember az efféle.

Szabó bámulva nézi a titkárt.

— A mindenit — morogja. — Ha így látod, hát mért nem tettél ellene?

Fábián villájával félreveti a virágzó katángkóróra tapadt ördögszekeret, s csak azután válaszol.

— Hallhattad, bíraltam a gyűléseken is. Falra hányt borsó volt. A járáshoz két jegyzőkönyvet küldtem... Aztán így még én sem gondoltam végig... Hanem ott is lehetnek ilyenek, a járásnál — folytatja némi gondolkodás után. — Beszéltem Csaliról szóval is, de ott azt mondták: „Nem lehet elvtárs. Béres volt az.” Na most mit gondolj, ha ott is van, aki csak így nézi. Mi pedig itt látjuk, ugyi?... Csali most már ellenség. Félre kell állítani. Ellenségünk lett, mert mi is gyengék voltunk.

Szabót eszi az idegesség. Neki minden perc késő, s né, a titkár olyan nyugodtan lépked, mintha a világon semmi baj se volna. — Olyan, mint a gumi, az ember beleharap-

hat, és a foga helye nem látszik rajta, gondolja bosszúsan.

Szembe velük Jámbor hajt a mező felé. Ül a szekeren, s már messziről megemeli sapkáját, és sápadt, hosszú képe ragyog a nyájasságtól.

— Az örök ott vannak a szérúnél? — fordul a szekér után Szabó. Tekintete találkozik a Jámboréval. Az is utánuk nézett. Gonosz, gyűlölettől felhős az arca. — Ma enél is volt Csali — int a szekér után Szabó.

— Tudom, hogy volt — vág a szavába Fábián. — Eredj, menj le most azonnal az állami gazdaságba. Tisztázni kell a dolgot Csalival. Én megyek, felhívom a járási szervezetet. Nem törődnek eléggé velünk. A motor vagyunk, de csak magunkban pufogunk. Nézd meg Váralját! — csattan fel váratlan kitöréssel.

Szabónak felderül az arca. Most már mind a ketten sietnek.

— Váralját? — kérdi. — Az olyan falukhoz mérten úgy vagyunk, barátom, mint a gépben csépléskor félrecsúszott búzaszem. Ami rendes úton ment, már a kalászát hányja, s minket félrehullva belep a por... Na, szóval hát akkor menjek le Váraljára... — tér vissza a bajára.

— Eredj, persze hogy eredj! — sietteti most már Fábián.

— Aztán telefonálsz? — aggályoskodik Szabó.

— Itt? Ejsze a bogánckóróval... Halló! — húzza magához a bogánckóró tüskés bugáját Fábián, és gúnyosan, bosszúsággal néz Szabó felé.

— Na, akkor megyek itt, át a hídon — indul az balra. De a hídon újra megáll.

— Hallod, te Fábián?

A titkár hátrafordul.

— Aztán nehogy úgy járjak, mint az erdővel, hogy én fizessek rá.

— Hogyan ráfizessz?

— Még a járásnál is lehet Csali.

— Eredj csak! — szól rá most már Fábián is ingerülten.

Szabó betér a törökbúzatáblák közé.

Hűvös szél vág le a Kelemen-havas felől. Susogva megremegnek a törökbúzaszálak, s a kalászos vadmuharok süvöltöznek a szellőben.

Cudar egy növény a vadmuhar. Az utolsó eső után megint ellepte, végig a Gödörszőlőt.

Szabó a törökbúzatáblák között siet, de a szőlőt látja maga előtt, s a holnapi nap nyugtalanítja.

Megállj csak, Csali gróf! — fenyegetőzik magában...

A levegő terhes a tejesedő törökbúza illatától. Virágos kender sárga pora száll, s a szálló hímportól íze van a szellőnek.

Szabó keserűnek érzi.

Most, amikor egyedül van, fokozottabban érzi nyugtalanságát. Aggodalom szorongatja, és félelem kezdi birizgálni.

Szándékosan főzi magában a mérgét. — Hogy állottak előttem..., hogy tépjenek szét — idézi maga elé a fiúkat. Az erdőre gondol, de... furcsa!... Mind csak az van az eszében, hogy avval is alul maradt. Megállj, Csali! — ismétli, és a néplaki utcán úgy sújt az ugató kutyák felé, mintha mindegyik Csali volna.

Azok ugatnak. A vacsorát várják már. Lámpák pislognak, rőzseláng lobban a nyári konyhákban...

Megállj, Csali gróf!...

Szabó már a fenyvesen siet végig. A fák alatt vastagabb a sötétség. Csendes már a levegő is, s a cséplés keserű, csípős pora láthatatlan szállong a fák között.

Zöldes csillogású két fénypont mozog az egyik fa tövénél, és valami fehérség látszik.

Szabó göröngyöt hajít feléje, mire a fehérség megvonaglik, és egy macska keserves nyávogása visít bele fájdalmasan a csendbe.

Közelebb megy az állathoz.

Nagy, vörösesfehér kandúrmacska vonaglik a fa tövében. Menekülni próbál, de a hátulját élettelenül húzza maga után. Vonaglik, és szívszagatóan nyávog.

— Ó, te szerencsétlen, hát hogy törted el a gerince-det? — próbálja megfogni. De a macska ellenségesen prüszköl, és fogával a keze után kap. — Pusztulj el hát,

esztelen dögje!... Mit csináljon veled az ember! — kiált rá bosszúsán, és otthagya. De a nyávogás kíséri.

Szabónak még ez is fokozza a bosszúságát. Siet, hogy ne hallja, és úgy nyit be a Gerend irodájába, hogy a lámpánál dolgozó agronómus ijedten bámul rá.

— Itt van? — lépik az agronómus elé.

Az megszeppenve, alázatosan áll fel a székről, és zavartan csak a vállát vonogatja.

— Hol vannak? — néz szét a teremben Szabó. — Csaliit kértem. Hol van?

Az agronómus bizonytalankodva fesszeng. Mit mondjon?... Ó, hiszen volna mit, csak tudná, hogy nem Csali mellett van ez az ember.

— Kérem, kint vannak... Izé... Ellenőrizni... Csali elvtársat tetszik keresni?

Szabó sötét pillantása alatt még inkább összehúzza magát.

— „Csali elvtárs”... Gané!... Tudja maga, mi az? — tör ki Szabóból az elfojtott indulat.

Az agronómus előbb nevetségesen bárgyún pillog a meglepetéstől, majd fény csillan a szemében, és mintha nőni kezdene, egész testében, hosszan kinyúlik.

— I-igen, tudom, mi az — kezdi, előbb még bizonytalanul. — Gané ember! — vágja ki aztán olyan gyűlölettel, hogy izzik a hangja.

Ej, be gané ember vagy te is, méri végig lesújtó tekintettel Szabó. Az előbb még lapultál, s most kinyúlsz, mint a görény, gondolja, és közben nézi, hogy hova köpjön. Muszáj kinyissa az ablakot.

Kint már sötét az este.

Az agronómus idegesen hajtogatja a fémvonalzót. Most már mindegy. Ha azt a súlyos szót kimondta, utána a torkába tolul minden panasza.

— Nekem már mindegy — kezdi, és a vonalzóval saját combját ütögeti. — Így is, úgy is csak rossz vár rám, tetszik tudni... Csak az van, más nincs!... Kérem, én nemcsak ismerem: csodálom, nemcsak csodálom, de alkalmazni is tudom Micsurin és Liszenko tanításait. S látja, mi van itt!... Mit csináljak?... Csaliit sértsem meg? Bezárnak... Ezért is bezárnak, ami itt van... Siralom és kacagás, kérem! Nézzen széjjel. Ma is a Sajóban halá-

szott. Délután pedig elmentek lovagolni. Mit csináljak?... A párttal nem állhatok szembe ...

Szabó nem bírja tovább.

— Milyen pártról beszél, ember? — fogja meg az agronómus vékony csontú vállát. — Hát azt akarja a párt, hogy tönkremenjen tizenkét szekér széna? Na ezért, látja... az ilyeneket mind be kéne zárják!... Hm! — csóválja meg a fejét.

Az agronómus kerekre nyílt szemmel, ijedten néz rá, majd szürke bricsesznadrágját bámulja végig.

— Kérem, én mondtam, de ismétlem, nem állhattam szembe Csali elvtárssal... A párttal álljak szembe?

— Csali? Hát magának Csali a párt?

— Kérem szépen, hát ő van itt.

Szabónak meleg fut végig a hátán, és úgy fogja meg az agronómust, mintha ketté akarná törni. Megfogja, és az asztalhoz vezeti.

— Na, most üljön le és írjon! Írjon az istenit! — parancsol rá a megszeppent emberre.

— Kérem, nem értem. Mit írjak? — hebegi a fiatalember.

— Mindent!... Mindent! A tizenkét szekér szénát, a gazt a termény közt, Csalit! Minden gazt!... Magát is!... Magát is, érti?... Azt mondja, hogy tudná alkalmazni Micsurin tanítását! Írja szó szerint így: ellene voltam a pártnak, mert elszabotáltam a tudásomat, s megkárosítottam az emberiséget. Írja!

— De kérem, hát Csali... — próbál védekezni az agronómus.

— Termelhettek volna többet?...

A Szabó hangja olyan egyszerre lehalkul, mint a szobába került dongóé, amely nagy zúgással indul a világgosság felé, és az ablaküvegnek csapul.

Az erdő jutott eszébe. Hát nem ő is Csalira hallgatott, s az erdőt gazolta el.

— Ohó, de még... — a többit elharapja az agronómus. — Igaza van. Mindent megírok — legyint, de a hangja már csengő, határozott. Meggyújtja a lámpát, félszegen elmosolyodik, és szaporán írni kezd.

Szabó az ablaknál álldogál. A holdat bámulja, mely az

előbb még vörös volt, de amint fennebb hág, mind fényesebb.

Nézi, hogy egy kavicssal meghajíthatná.

A falu csendes, de a messzeségből dobbanó, morgó zajok szűrődnek át az éjszakán.

A traktorok is zúgnak még mindig.

Hallgatja, és megint a tavaszra gondol.

Denevér suhan el az ablak előtt. Háta mögött hallja az agronómus pennájának a sercegését. És az istállóból hallszó marhabőgésre saját tehene jut az észébe.

A nyugtalanságához újabb társul. A gyermek egész nap leste, hogy szóljon, ha borjadzik a tehén. És hátha éppen most jött rá...

Mindegy, most a szőlő az első, és Csalival is le kell számolni egyszer.

Ha nem várja meg és nem tisztázza a dolgot, vége a szőlőnek.

A tehén is előhasas... Kétség kezdi gyötörni.

Kínlódva mered bele az éjszakába.

— Megyek — fordul meg aztán.

Az agronómus riadtan néz rá, majd az előtte levő papírra.

— Az igazságtól ne féljen. Írja csak! — biztatja Szabó. — Hajnalban majd visszajövök — ígéri, aztán elindul hazafelé.

Az út szürkén válik ki a gabonák közül. Messze látszik a holdfényben. Sötéten csillognak a törökbúzalevelek, és egyenletes kopogással csepeg róluk a bőséges harmat.

Szabó a törökbúzás mellett megy, az ösvényen, fent az útmarton. Harmatos pókháló tapad a homlokához.

— A fene egye meg, egészen benne vagyok — dünynyögi, és amíg letörüli homlokáról, keserűen felkacag. — Jól benne vagyok — mondja ki most már hangosan, és megy tovább sietve.

Az út négy kilométer hazáig. Jobb kéz felől, a dinnyeföldekről bársonyos leányhangon ének szövődik a csendbe. Sietés közben is hallgatja:

*Kertünk alatt
kinyílt az ibolya.*

[Erdélyi Magyar Adatbank]

*Gyere, babám,
szakíts egyet le róla.
Lyukas a kötényem alja,
a fonálja lila.
Kihullott
belőle
a kék ibolya.*

Távolabbról egy legény hangja válaszol a leány énekére:

*Hej, a Sajó hídja alatt
folyik a szerelem-patak...*

Az énekesek elhallgatnak, és Szabó hallja, amint a bőséges harmat egyik törökbúzalapuról a másikra perog.

Egyszerre megáll.

Mintha ügető lovak dobogását hallaná.

— Ők azok! — ismeri fel a paták zaját... Az ügetés lassul, de tisztán kivehető.

Szabó nem mozdul. Vár egy helyben, a törökbúzás szélén.

A lódobogás váratlanul inegszünik.

Figyel még néhány pillanatig, és már éppen azon van, hogy továbbinduljon, mikor léptek zaja és beszélgetés hangja üti meg a fülét.

Alatta sarjával benőtt árok húzódik az út mellett. Le-csúszik a gyepes marton, és az árokba lapul. Hűvös a harmat, átáztatja ingét is, de most nem törődik vele.

A holdvilágnál jól látja már a két lovast. Poroszkálva jönnek, és hangosan beszélgetnek. Csali viszi a szót:

— Te, azért egy béresbíró csak nem volt éppen a legutolsó... De mi voltam én?

— Igen, komám, én kaptam a farba rúgást a béresekért is — válaszol méltatlankodva Gerend.

— Azért tudsz te most olyan jól parancsolni — kacag cinkosan Csali. — Hm... Jó volt az neked — heherész kuncogva.

Gerendnek panaszos a hangja:

— Éppen az a baj, hogy nem tudok. Ha úgy tudnék,

ahogy kellene, másképp menne a gazdaság, komám...
Nagy a felelősség.

Csali fenyegetésnek érzi a választ.

Szabó hencegést hall a Gerend hangjában. Már csak pár lépésre vannak tőle. Ló, ló mellett jönnek.

— Eh, felelősség — csattan fel Csali. — Az a fő, hogy élj! Más is ezt csinálja! — vágja oda fölénnyel. — Ne félj, tudom én a vonalat. Itt te vagy Gheorghiu-Dej, s én az atyaisten. Ha...

Szabó úgy pattan a lovak elé, hogy a szürke ijedten felhorkan. Futtában kapja el a kantár szarát. A Csali lováé már előbb a markában van.

— Mik vagytok ti?... Az anyátok jó istenit! — kiált közbe a két lovasra.

Csali csak hápog a torkán akadt szótól. Némák a hirtelen meglepetés miatt.

— Na, gyertek csak! — lihegi haragtól elváltozott, fenyegető hangon a lovak közül Szabó. — Majd beszélünk még! — ígéri, s kezében a két kötőfékszárral, sietve elindul a lovak előtt.

Némán mennek a csillagos éjszakában. Halványan csillognak a törökbúzalevelek. A két lovas árnyéka előre, az útmarra vetül. Szabó jól látja minden mozdulatukat. Feje ott imbolyog a két ló feje között.

Csali azt nézi mereven. Északon egy meteor fut le kékes ragyogással. Csali utána pillant, de csak azt látja, hogy feketék... Nagyon feketék a hegyek.

— Na há, mia? — szól le óvatosan, barátkozólag a lóról.

Szabó nem válaszol, csak a kötőféken ránt egyet.

— Ellenőrizni voltunk — próbálja más oldalról Csali.

— Jól ellenőriztetek... Várj csak! — válaszol kurtán a gyalogos.

Gerend kicsire húzódik a nyeregben.

Csali óvatosan sarkallni kezdi a lovat. Az állat felkapja fejét a biztatásra, indulna is, de Szabó észreveszi, könyökkel orron vágja, és anélkül hogy megfordulna, hátraszól:

— Ne próbálj, mert lehúzlak a lóról, és a derekadat töröm el!

Ettől kezdve egy szó sincs a faluig.

Gerend szentül meg van győződve, hogy vagy a járástól, vagy az igazgatóságtól várja már valaki... Vége az aligazgatóságnak. Félelem szorítja az oldalát, mintha hideg jégcsapok szúrnák. Ó, ha csak most az egyszer megszabadulhatna, hogy lerázná ezt a Csalit, gondolja, és olyan gyűlölettel telik meg iránta, hogy kész volna leütni.

Az utcán már jobbra vetődnek az árnyékok. Elmaradnak. Szabó nem láthatja őket. Vad ugatással egy-egy kutya rohan eléjük, mások a kapuk alól csaholnak utánuk.

Már a harmadik háznál járnak...

A Csali lova váratlanul, egyetlen vad ugrással kirántja Szabó kezéből a kötőféket, és vágatában eltűnik az utcán.

Szabó messze lendül a rándítástól, de markában szorosán tartja a másik ló kötőfékjét... Káromkodva fenyeget Csali után.

— Tút vagy árat döfött belé — magyarázza készüléggel Gerend, s rá se gondol, hogy maga is elvágtasson.

Együtt mennek az istállóba, fel a kastély lépcsőjén: igaz, hogy jó távol egymástól.

— Szóval kettesben is beszéltek Jámborral, azt mondd — folytatja az istállóban elkezdett beszélgetést Szabó. — Na és a gúnyák?...

— Arról nem tudok. Bent voltam a kocsmában — válaszol közlékenyen Gerend, s olyan szolgálatkész, hogy ha tán gyilkolt volna, most azt is bevallaná.

Halkan nyit be az irodába, bűnbánó arccal, de mihelyt körülnéz s látja, hogy az agronómuson kívül senki sincs, azonnal szigorú képet ölt.

Az agronómus, aki most hagyta félbe az írást, rákönyököl a papírjaira. Segítségkérően nézi Szabót, és zavartan pislog Gerend felé.

Gerend fölényesen eltekint a feje fölött, aztán Szabóhoz fordul:

— Na ülj le, ha van bajod — int a szék felé, és maga is leül szokott helyére az íróasztala mögé.

Szabó nem ül le. Kezdi kényelmetlenül érezni magát. Keresve néz körül a tágas teremben.

Az egyetlen lámpa homályban hagyja a sarkokat és a nehéz bolthajtások mélyedéseit. A három íróasztal — kettő

egymásnak fordítva, egyik, az agronómusé, külön — ridegen állnak szembe vele.

Nem, erre ő nem számított. Biztos volt benne, hogy közben a járástól is megérkezik valaki. A terem nyomasztó. S nagyon, de nagyon egyedül érzi magát.

Az agronómus rémulten meresztli rá szemét, Gerend gögösen felfújja az arcát, de nem mer szembenézni vele.

Szabó nézi őket, és arra gondol, hogy mennyi aljasság lakik az emberben. Rabok ezek... De ki kényszeríti őket, hogy ilyenek legyenek?... Önző célok bábjai!... Szabadnak, erősnek és felettük állónak érzi magát, s ez a gondolat és érzés elsepri előbbi nyugtalanságát.

— Bajom?... Van nekem bajom... De várj... Még neked is lehet — fordul fenyegetve Gerend felé. — Hol van Csali? Kerítsd elő! — áll meg vészesen az íróasztala előtt.

Gerend nem válaszol mindjárt. A folyosóról léptek hallszanak. Azt figyeli. Feszengve lesi az ajtót.

Szabó is megfordul. Előbbi szigorúsága meglepetésbe váltódik át az ajtónyitásra. Védekezőleg összehúzódik, a pillantása nyugtalan.

Kék, fényes gombos ruhában milicista lép a szobába, s mögötte Csali, sandán, behúzott nyakkal.

Az agronómus már előbb elrejtette a papírjait, most alázatosan feláll, és igyekszik minél kisebbre zsugorodni a fal mellett.

Csali nem néz fel a padlóról. Bajusza folyton rezeg zavartan mosolygó ajka fölött. Messze elkerüli Szabót, és nesztelenül egy székre ereszkedik. Mihelyt azonban észreveszi, hogy Szabó feléje fordul, kidülleszti mellét, s a vállát hetykén feszesre húzza.

Gerend értetlenül bámul egyikről a másikra. Lezsugorodva, óvatosan hallgat.

A milicistának szigorú, hivatalos az arca. Fegyverét a kezében tartja, úgy lépik Szabó elé.

— Maga Szabó József? — kérdezi röviden.

Szabó rosszat sejtve tekint végig a milicistán.

— Én — válaszol még kurtábban.

— Maga az úton ma este megtámadta és meggyilkolással fenyegette Csali elvtársat... A törvény nevében

letartóztatom! — s nyomatékképpen a fegyver is megzörren a kezében.

Szabóval forogni kezd a világ.

Gerend szólni akar, de Csali hallgatást int felé a szemével, mire csak az asztalt bámulja, s izgalomtól sápadtan, mereven ül.

Szabónak vadul villan a szeme, egész alakja fenyegetően megfeszül a milicista előtt.

— Hogy azt ígértem... Hogy meggyilkolom?... Hát én most ígérem! — szólal meg vészes nyugalommal. — Mint a tetűt, úgy kell elnyomni!... Te szemét! — fordul undorral Csali felé.

Csali piros, és a homlokán verítékcseppek gyöngyöznek. Roskaton feláll a székről, és óvatosan, majdnem nesztelenül közeledik a milicista felé.

— Hagyja!... Hagyja már, na! — lépik eléje. — Elintézzük mi is, ugye?... Ugye, te, Szabó elvtárs! — és cinkosan kacsingat Szabó felé. — Mi?... Miért csináljunk bajt mi egymásnak? — Széles, rábeszélő mosolya nehezen sikerül. Megzavarodik remegő ajakán.

Szabó meghökken. Mit akar ez? Kővé mered a csodálkozástól, de a következő percben már úgy átlát Csalin, mintha táblaüvegből volna. Tyú, a gyalázatos!... A milicistával ijeszt, hogy elhallgattasson... Na várj csak!...

— Kössön meg, ha úgy akarja, és írja a jegyzőkönyvet. Vallani akarok — nyújtja előre a kezét.

Csali arcából egyszerre lefut a vér. Gyámoltalanul tekinget Gerend felé, s a hangja már könyörgő.

— Nem kell az! Te, Szabó elvtárs, te!... Hát mikor akartam én rosszat neked?

— Pfuj, te nyomorult!... Köpni is átallok rád... Eredj előlem! — kiált rá Szabó, és hirtelen dühösen a padlóra köpik.

Csali lassan, szóttalanul visszasomfordál a székéhez, és összezsugorodik, mintha letaglózták volna.

A milicista megzavarodva néz hol az egyikre, hol a másikra, végül is ránt egyet a vállán, és papírt tesz maga elé az asztalra.

Szabó vallani kezd.

A milicista szorgalmasan ír, de ő sem állhatja meg,

hogy olykor meg ne csóválja a fejét. Egyszerre csak dühösen Csalihoz fordul:

— S ezek után még arra vetemedett, hogy félrevezesse a milíciát is?... — Aztán tovább ír.

Gerend idegesen feszeng az asztal mellett. Mind ellenségesebben nézi Csalit, és nagy, barátkozó szemeket merget Szabó felé. Egyszer csak, mintha parázsba ült volna, úgy ugrik fel. Egy pillanatig még gondolkodik, majd erélyesen Csali felé fordul:

— Na, most a többit mondjad te! — szól rá szigorúan.

A milicista kezében megélj a penna. Mondani akar valamit, azonban meggondolja a dolgot. Aláhúzza a befejezett sort, és új bekezdést csinál.

— Írja alá, és aztán üljön le — nyújtja a tollát Szabónak. — Hivatalosan nincsen több dolgunk egymással — mondja, és Csali felé fordul.

Csali vigasztalan pofával, alázatosan pislog. Már érzi, hogy vége a grófságnak. Száraz torkán nehezen szakadnak ki a szavak. De amit most mond, azt mindannyian érzik, hogy őszinte és igaz.

— Mit mondasz, hogy a fahántásra is Jámbor tanított? — szól közbe csodálkozva Szabó. — Ó, be gyalázatos voltál — mondja megvetéssel.

Az agronómus előbb feláll a sarokban, majd izgatottan előjön. Kárörömmel nézi Csalit, és csillogó szemmel bámulja Szabót.

Gerend magábaroskadtan hallgatja Csali vallomását, s mintha kígyómarás érné, úgy-úgy megrándul, mikor Csali a délutánról beszél... Két lépésre tőle ott tárgyalt Jámborral a disznókról. A munkaruhákról is Jámkortól hallott ez a szerencsétlen... Ó, ez a marha, hogy jól értesült, nagy politikusnak lássék, vitte a Jámbor híreit. Megcsóválja a fejét. Mondani akar valamit... Szemétnek érzi magát is. Egy gazból valónak Csalival. Már a nyelve hegyén a szó. De nem mondja ki...

Gépkocsi áll meg a kastély előtt. A zajára Csali is elhallgat. Néma csend ereszkedik közéjük. Hallják a folyosón közeledő lépteket is...

A járási titkár nyit be halkán. Hízásnak indult, nehézkes ember, de a szeme járása eleven, fiatalos. Fürkészsze

villog kerek, ráncos arcából, egyikről a másikra. Végül élesen, metszően Csalin állapodik meg.

Csali szemében remény éled. Esdeklő pillantással tekint a belépőre. De az hidegen végigméri, majd int, hogy folytassák, és leül Szabó mellé.

Csali tovább beszél.

A titkár arcán meglepetés, bosszúság, majd zavar tükröződik. Közben szaporán jegyez.

Gerend a legédeskésebb jámborság kifejezését öltve kekrere húzott arcára, feszélyezetten hallgat.

Az agronómus boldog, felszabadult mosollyal az íróasztalához megy. Kiveszi a teleírt íveket, keblébe rejti, és lábujjhegyen a titkár mellé sompolyog, s bátor, érelyes mozdulattal kezébe nyomja a jelentését.

A milicista lezárja a jegyzőkönyvet.

— Írja alá! — nyújtja a pennát Csalinak.

Csali áll, lelógó karral áll, és nem nyúl a penna után.

— Reszket a kezem — mondja halkán.

A milicista keresztet rajzol. Csali ujjá helyén éktelen folt marad a papíron... Az ujjára néz. Sötét folt van az ujjá begyén is... Nem tudja letörölni.

7

A ragyogó hold az ég közepéről világít Erdőfalvára, s mintha tejet csorgatna, fehérek a háztetők, az utca s még a Sajó is sok helyen. De ahol sebesebb, ezüstcserepeknek látszanak az apró hullámok.

Gábos Gyurka most alussza az első álmát, és a rángatásra nagyokat horkan. Kékköves gúnyája mellette hever a szénán, két lába szétvetve, mint egy nagy olló.

Valaki rángatja az egyik szárát.

Előbb utána rúg, végül a fejét is felemeli.

— Ébredj, hé! Ereszd el a lóbőrt — hajol föléje az IMSZ titkára.

— Reggel van már? — méltatlankodik Gábos. — Csak akkora az éjszaka, hogy az ember lába kiér belőle... Óá-á-á! — ásít álmosan.

— Na, gyere, a szőlőbe kell menni! — sietteti a másik.

— A szőlőbe? . . . Oda ma nem! — És Gábos visszaveti magát a szénára. — Gúnya nélkül nem! — ismétli meg konokul.

— Csalit Jámbor biztatta, hogy felhergeljen titeket... Leleplezték... Kint vannak a járástól is — újságolja az IMSZ-titkár. Csak egyszerűen elújságolja, szenvtelenül beszél, de Gábos megriad. Veszélyt szimatol.

— S aztán most mi lesz? — kérdi, és közben húzza már serényen a nadrágját is.

— Mi lenne? — vonja meg vállát az IMSZ-titkár. — Hát az csak természetes, hogy gúnya nem jár, ha nem vagytok kollektív szerződések... De most velem kell gyere!...

— A miliciára? — habogja Gábos, és olyan éber, mint-ha életében sohase ismerte volna az alvást.

— Még oda is eljuthatsz — kacagja a másik. — Most csak a fiúkhöz megyünk... Tudják meg ők is, hogy miről van szó. A szőlőt nem lehet hagyni!... Gyere, mert ez IMSZ-feladat.

— Még hajnalban kimenyünk... Na gyere! — csúszik le a létrán, és mezítláb, zajtalan sietnek tova.

A faluban még a kutyák is alusznak. Csak két háznál világolnak az ablakok.

Jámboréknál mind a három szobában lámpákat gyújtottak.

Az ajtóban milicista áll. Bent, a Csali vallomása alapján, házkutatást tartanak. Olykor eltakarják a lámpa világát. Zubzonyuk gombja élesen csillog.

A másik világosság a pártházból vetődik az utcára. Az ablak alatt ott áll a járási autó. Éjfél már rég elmúlt, de a gyűlés még mindig tart. Az ablak mögött kékes dohányfüst kóvályog. Az ajtón is kilebben, amint az lassan kinyílik, és fáradtan, mintha beteg volna, halkan becsukódik.

Egyetlen ember botorkál az utca felé.

Csali!

A gyűlés még tart.

Csali megáll az utca közepén. Roskatagon áll. Szívében érzi. Ott sajog a Fábián szelíd hangja.

Sohase gondolta, hogy egy ilyen szelíd hang úgy tudjon fájni. Nem lehet szabadulni tőle. Folyton ezt hallja:

„Csali Pált mint osztályárulót a párt kizárta. Hagyja el a gyűlést!”

Áll az utca közepén, összevicsorítja a fogát, és gyűlölettel néz a gépkocsira is.

Majd még leszámolunk! — fenyeget vissza a világos ablak felé, aztán a csillagos égre néz. De a csillagok közbömbösen ragyognak, éppen úgy, mint máskor...

Szabó is az égre tekint, mikor kilép a pártházból.

Keleten lilába hajlik az ég színe, és az alja szivárványzölden világosodik.

Haza kéne menni... Ki tudja, mi van a tehénnel?... El is indul, de még százat se lépik, s már lassabbra fogja a menését. Ha valami baj lenne, megkerestek volna, legyint, és visszafordul a szőlő felé.

Még senki sem mozdul, csak a szél lengeti az akácfák lombját, és sün motozása hallszik a kerítés tövén. A gyűlés után kellemes, megnyugtató a csend, s Szabó mégsem tud megnyugodni. Sietve kapaszkodik a présház felé.

Már a keresztúton jár, amikor hirtelen megtorpan.

A mart alatt mélyebb a sötétség. A nyugatra hajlott hold világa se világít már oda, s onnan a sötétből cigaretták parázsa fénylik.

Az út szélére kidobott szőlőkarók közül kiválaszt egyet, hóna alá szorítja, és óvatosan elindul arrafelé.

Megmozdulnak a cigarettázók is. Egy hosszú, hórihorgas alak válik ki a sötétből, és elindul feléje.

— Már egy félórája várjuk — szólítja meg Gábos Gyurka. — Itt vagyunk mind — int a csoport felé. — A szél is szárogatja a harmatot. A bordói levet meg kell csinálni... Láta már, mi volt a tegnap! — hadarja szaporán. Nem tudja palástolni a zavarát.

Szabó szeretné megölelni, de csak kurtán ennyit vet oda:

— A te gépednek új szelepet tettem az este...

A szőlőben érzik a tegnapi permetezés illata, s összekeveredik, felerősödik a feloldódott rézgálic és a friss, oltott mész szagával.

Keleten mind szélesebb a szivárványzöld sáv...

Már az útig is le lehet látni.

Kurta Szakáll egyszer csak megáll a kavargatással, a füttyöt is félbehagyja, s az út felé mutat:

— Odanézzetek, fiúk!

Az úton Jámbor megy elöl, még mindig gangosan, feltartott fővel, s szuronyos puskával a vállán egy milicista lépked a nyomába.

Szabó is nézi. Összehúzott szemöldöke alól messze kíséri a pillantása... Nézi, amíg elhalad. Kurta Szakáll már rég tovább füttyüli mögötte az indulót, s ő sem tudja, mikor kapcsolódott bele, csak azon veszi észre magát, hogy Szakállal együtt fújja:

*És akik ellenünk állnak,
azoknak nem kegyelmezünk.*

Az ég fellegtelen. Tisztán önti el a szőlőhegyet keletről a legelső kiomló napsugár is.

A legények versenyre kelnek. Hajrá! — végig a rendeken...

S a kék harmatos levelek közül, mint huncut leánypillantások, kicsillognak a gömbölyű szőlőszemek.

Ezerkilencszázharminchét december közepe tája volt.

A székely naptár szerint már tél kellett volna hogy legyen, de még nem akart engedni az őszt a télnek. Birkóztak, de úgy, hogy zúgva sírtak a falu felett az erdők. Az apró házak dideregve lapultak a sárban, és szinte csipogtak, mint fázós csirkék a kotló melege után, hogy bétakarja őket a hó.

A marhák a jászol mellett, a juhok az akolban. Éjjel esett az eső, nappal sütött a nap, de olyan keserves ábrázattal, mint vénkisasszony, aki az elmúlt fiatalságát siratja.

Őszi szántásról, árkolásról szó sem lehetett. A kórék is kinn rothadtak csomóban. Úgy álltak a határon a sok esőtől megfeketedve, mint hárászeszkeszkenős vénasszonyok. Erdülés nem volt. Semmi olyan munka, ami huzamosan lekössön; a pálinka kifőzve, bor letisztulva. Nekikeseredve politizáltunk.

A búzák vereses-szederjesen dugták ki fejüket a sáros földből, és keservesen vinnyogtak, ha a szél végigtaposott rajtuk.

Sáros földnek éreztem az egész életet, s az őszi szélnél kegyetlenebb gondok, megalázások tapostak végig rajtuk.

Már évekkal azelőtt fagyasztó szelek kezdtek süvíteni nyugat felől a világra. Ez a szél aztán a rettenet és szörnyű gyűlölet keserű kódét hömpölygette Erdély apró falvaira is — a fasizmus mérgező levegőjét. Soha nem hallott ismeretlen szavakat hozott magával, s többek között a „*numerus valachicus*”-t is.

Nem értettük ennek a mondatnak az értelmét, de következményét, annyi egyéb hasonló mellett, keservesen tapasztaltuk.

A hivatali szolgák is hazakerültek, vissza a nyomorgó faluba. Gyárban, hivatalban nemigen maradt helye kétkezi magyarnak.

Nem tudtuk mi akkor, hogy olyan volt az a „*numerus valachicus*”, mint a csalásul kutyák elé vetett konc,

amelyikért véresre marják egymást az éhes ebek, s a győztes is csak akkor veszi észre, hogy ehetetlen az eléje vetett konc, amikor a fogai belétörnek.

Ezek után könnyen elhihettük egyes magyar urainknak, hogy mindez csak azért van, mert rettegnek tőlünk a románok, s mindez csak annak a biztató jele, hogy nem-sokára a magyarok kerülnek felül.

Ilyen volt akkor az az ősz.

Az utak helyén fekete szurok csillámlott. Helyenként térdig ért az utcán a sár.

Falábas emberek hajtották a marhákat itatni, falábas asszonyok mentek a fonóházba fenni. Falábbal mentünk este a dalárdába.

Sorban állottak az iskola fala mellett végig a falábak.

Az iskolában a kemence mellé gyűlve a papot, tanítót hallgattuk. Vitattuk a világ sorsát.

A papunk vérmes, hatalmas ember, huszonöt év óta nevelte már a falut. A politikához nem sokat értett. A bárót és a felsőbb hatalmasságokat szívéből gyűlölte, igazi magyarnak csak a parasztot tartotta. A tanító ugyancsak úrivilág-ellenes, kicsi, sápadt, gyomorhajos ember, kitűnő kántor. Államfegyelmi miatt kellett hogy elhagyja előbbi helyét. Bűne: az iskolatelek új ajtószemöldökére tulipánt faragtatott, és pirossal, zölddel festette színesre.

A bükkösi csendőrőrmester mint gyanús egyéneket figyelte, mi pedig éppen ezért hősöknek láttuk őket.

Ezt a két embert vettük közre, rájuk hallgattunk es-tétként az iskolában.

Az egyik ilyen este beállított közénk a bükkösi őrmester, és elkezdte hivatalosan, hogy „többet nem szabad gyűléselni”. Ő még elhagyná, mondta szelídebb hangon, de hát a mazsor neki is parancsol, s ne várjuk, hogy rossz ember legyen, mert ő, ha muszáj, az is kell hogy legyen.

El is széledtünk mindjárt, csbukolva a sárban, s húztuk magunk után a riadalmat, amely szürke óriáspók hálójaként beszötte az egész falut.

Ez egy szereda nap volt.

Másnap este újra összegyűltünk, és izgatottan tárgyaltunk a dalárdában.

Ezen az estén a pap s a tanító semmit se mondott. De amíg a négy szólam felállott a próbához, a tanító, mintha csak szórakozottságból tette volna, a „Fel, fel, vitézek” című éneket játszotta a harmóniumon.

Aznap, csütörtökön, nem sütött a nap. Az éjszakai fellegek leereszkedtek a hegyek közé. A Dégicsúpról nézve úgy látszott ilyenkor, mintha fésült gyapjúval töltötte volna meg valami óriásasszony a völgyet, s körül a hegyek tetején a verőfény őrizte, hogy a szél belé ne herteregjen.

Utáltuk a falut megfekvő ködöt, de örvendtünk is neki. Tudtuk, hogy havat kotol, s csak vége lesz már a sárnak.

A falu csendes volt. Az utcán nemigen jártak, csak a kakasok kukorékoltak, s egy-egy vén juh bőgött keservesen.

Úgy délután felé két lovas csbukolt a Fers utcán végig. Mind a kettőnek az öltözete urat mutatott, de hogy nem román urakat, azt is észre lehetett venni rajtuk.

Én éppen az istrángfonást fejeztem bé. Kész ágáról vágtam le a kiálló kenderháncs szálakat, és vitatkoztam a feleségemmel, aki azért veszekedett, hogy azelőtt való este nem motolláltam mind fel a tele font orsóit.

— Örökkétig csak bújod, s lám, mit érsz vele? — nézte a könyvet az ágy végén.

A könyv, amit a paptól hoztam, Merezskovszkij *Istenek alkonya* című regénye volt. Előzőleg a Napisten templomában állottam Juliánusszal, és fürödtem a Napisten, a veresbika vérében, onnan hullottam vissza sóhajtván az istrángfonáshoz, s az asszony beszéde úgy ömlött rá a lelkemre, mint úrasztali abroszra a fekete tinta.

— Te mit érsz avval, hogy csak létezel? — szóltam rá ingerülten.

— S te mit a könyvvel? A könyvből nem élsz meg! — így az asszony. — Manyi egy betút se tud, s jobb bornyúja van, mint nekünk... Egye meg a tűz a könyvedet! — szidta a könyvet, s a kosárból az orsók is hegyes karmokkal mutogattak a könyv irányába.

Nekem már kezdett melegedni a fülem töve a féleszű Manyihoz való hasonlítás miatt, és a mérges tövisek szökdöstek a véremlenben, s szurkáltak az asszony felé. Pedig Manyinak valóban jobb bornyúja volt, mint nekünk.

Ki tudja, mi lett volna a végén, ha szerencsére nem kiált be Varró Pista Dida, a komám.

— Hej, komám, gyere, de hamar!

— Na, én megyek is — dobtam le az istrángot. — Aztán civődj a macskával — hergeltem meg az asszonyt, s fel a falábat, és indultam. De előbb a könyvet elrejtettem kinn a tornácban, mert a feleségem erősen ellenségesen nézte.

Már csoportosan jöttek az emberek le az utcán, mintha valami áldomásra sietnének és bé egy szálíg Magyarai Ferenc Cucuhoz, akinél tárva volt mind a két kapuszárny.

Az istenért, tán csak nem pusztult el valamelyik marhája! — gondoltam, de miután a komámra néztem, inkább azt hittem, hogy tűz van. Szaporán topogott egy helyben a falábal, hogy el ne düljön, s közben lelkenedezve siettetett.

— Siess, mert itt vannak Dicsőből Pekryék!

A köd még vastagabbá szürkült, mint délelőtt volt. Nyálkásan érzett benne az évődő trágya büze, kérgesen a szapuló üstök alatt égetett magoskenderszár füstje. Egyegy lúd gágogott kurtán egyik utcáról másokra.

A ködből úgy bújtak elé az emberek, mint a mesék a képzeletből.

Cucuék tornácában ki volt téve az asztal, rajta kockás ünneplő szőrabrosz. Mellette ott ült a két úr és néhányan a faluból, akik tudtak úri nyelven is. Kívül a kerítés mellett asszonyok ágaskodtak.

Az urak úgy tekintettek minket szülőfalunkban is, mintha ők lettek volna otthon — és mi lettünk volna az idegenek.

Idegenebbek voltak tőlünk, mint a szomszéd falusi román parasztok, de a Pekry név Rákóczi Ferenc kuruc brigadérosát idézte, s ez meghívította bennem is a kurucodást.

A nagy zúgásból már az elején kivehettem annyit, hogy szavazás lesz megint.

— Általános szavazás — világosított fel az öreg Magó Ferenc Gunci —, olyan, mint most két esztendeje vót törökbúzaszedéskor.

— Olyan már ne legyen — ijedtem a hírtől is. — Olyan

már ne! Akkor még lőttek is utánunk. Az újságban is benne voltunk.

A talpunk már kezdett megfájdulni a faláb lapockáján, amikor végre az öregebbik úr, Pekry felállott, hogy szóljon.

Megelevenedett a zúgás, aztán hirtelen elhalt, miként a darázsfészek, ha forró vizet öntenek rája.

Az öreg úr pedig így szólott hozzánk:

— Emberek, testvéreim, ózdi magyarok!... Azt hiszem, mindannyian tudtok arról, hogy az országban megint, mint már annyiszor, kormányváltás van, és ebből az okból kifolyólag engem ért az a szerencse, hogy a Magyar Párt megbízásából én jöhettek el közétek. Közétek, ide Pekry Lőrinc kurucai közé. Ide, ebbe a faluba, ahova én mindig a legnagyobb örömmel jövök, mert tudom, hogy a legőszintébb testvéri szeretettel fogadtok és vesztek körül. Nem szónokolni jöttem, hiszen mindannyiokat ismerlek, és tudom, hogy nektek nem szükség semmi biztatás, semmi propaganda. Én csak beszélgetni jöttem hozzátok, mert tudom, hogy nektek is jólesik, ha meglátogatunk és elpanaszoljuk közös bajainkat, új erőt merítünk egymás bizodalomból. A szavazásokon ti mindig hűen és hősiezen viselkedtetek. Most se lesz könnyű, de a magyar nemzetéért az életét is bátran kockára tette mindég. Titeket pedig igaz magyaroknak ismerünk. Ilyen veszélytől talán most megőriz az Isten. Igaz, a prefektus úr és Muthu úr is megígérte, hogy szabadon szavazhatunk. De azt már megszoktuk, hogy az ígélet csak akkor hiteles a részünkre, ha fenyegetés van benne... Legyen szíves, gróf úr, mutassa meg a listákat, és magyarázzon meg mindent.

Hogy ne tűnjünk némáknak, megéljeneztek a beszédet.

A gróf úr kijött a tornácajtó elé. Arcát a beszédhez igazgatta, és kezdte válogatni kezében a papirosokat.

— Éljen! — kiáltotta erre is valaki, s rá kiröpült mindenkiből úgy az „éljen!”, hogy a köd is megreszketett tőle.

A gróf egy kicsit elpirosodott, lenézett a földre.

Pedig az az „éljen!” nem neki szólott, hanem szólt az főképpen magunknak.

— Ózdi magyarok, testvéreim!...

Csend volt. Hallgattunk. Néztük a grófnak az ajakát, és valami olyan szóra vártunk, amitől megvilágosodják a köd.

— Én ismeretlenül is úgy jöttem közétek, mint ismerősök közé — folytatta a gróf. — Ti nem ismertek engem, én viszont ismerlek egyenként titeket. Ennek a falunak a magyarsága ismeretes még Bukarestben is. Ismerik az egész Kis-Küküllő vidékén tiszta, acélos búzátokat. Súlyos, kemény és gaz nélküli, miként a lelketek. Ismerik tüzes borotokat. Úgy emlegetik Ózdot Erdélyszerte, hogy itt az ökor is bort iszik.

Jólesett a dicséret, de azért mégis inkább valami biztatást vártunk, s hallgattunk, mint a holdvilágos éjszaka. Fényesen, de meleg nélkül.

A gróf meg biztatás helyett így kiáltott fel:

— De arról is ismerhetnék Ózdot, hogy itt van a világ legnagyobb sártengere, ami falun is csak átok lehet, s nehéz kín annak, aki benne jár, amint magam is tapasztaltam.

A falábak cuppogni kezdtek, amint egyik lábunkról a másikra nehezedtünk. Mind kisebbnek kezdtük látni a gróf urat.

— Az anyja sóját, sze nem is ő, a lova járt benne — mordult fel valaki. Ballai Gyuri bá Lupuj kétszer is meglogatta a fejét, s odaszólt a gróf úrnak:

— Ej, gróf úr, nem átok ez biza, sze ilyenből van itt az egész ózdi határ. Má hogy volna átok ez az áldott, kő nélküli, jó föld, amelyik azt a dicsírt tiszta búzát termi! Áldás ez, nem átok, csakhogy úgy vagyunk a földdel is, mint az emberrel. Addig van becsülete, amég adni tud, s aztán amikor felázik a nyomorúságban, akkor már csak a lenézés jár neki. Biza mi szeretjük ezt a földet, gróf úr!

A gróf úr valamit nézegetni kezdett a listákon. Pekry meg bosszúsán csóválta a fejét az asztal mögött.

A tömeg, mint a magában fővő víz, tompán, sustorogva zúgott.

— Bocsássatok meg érte — kezdte csendes, otthoni hangon a gróf, de én, amit mondott, huncutságnak éreztem már. — Minden magyarnak így kéne szeretnie ezt az ősi földet, ahogy ti szeretitek. Ezek után még többre

becsüllek titeket, ózdiak, és nem is kérlek semmire. Itt vannak a papírok, meg van írva rajtuk, hogy hol, mikor és miként lesz a szavazás. Nem mondom, hogy jöjjetek, úgyis tudom, hogy ott lesztek, mint ezelőtt is mindig, ahogy a magyarságunk megköveteli.

— Mi ott lennének, csak az a kérdés, hogy hagynak-e?
— hallatszott egy hang a köd alól.

— Hagynak vagy nem hagynak, mi menyünk s ott leszünk — hökköltette vissza a felvert kételkedésnek még a gondolatát is a komám. Varró Pista.

— Ezt a magyarságunk követeli meg — vette át az urak szájából a szót, s azon a nagy bikahomlokán, mint a tüzes vas, úgy pirosodott ki az erőszakosság.

De a gróf többet egy szót sem szólt. Elvégezte a magáét. Cigarettaét vett elé, s minket már úgy tekintett, mintha ott se lettünk volna.

Félórával később a két uraság a Hegy alatt lovagolt le Bükkös felé.

Pénteken már olyan volt a falu, mint a hangyaboly eső előtti napon. Végig kinn voltunk a kártyázó ereszekben az utcán. A marhákat az asszonyok kúralták úgy-ahogy, asszony módra.

A köd felhúzódott a hegyek tetejére, ott halingálta a szél, mint a guzsaly tetejére feltaszított csepűt.

A Tövis felől fűrt jöttek a varjak káromva, feketén. Az ember már riadva nézte s hallgatta őket. Jöttek a faluig, s ott, mintha megbolondultak volna, egyszer csak le a házak tetejéig, mint fekete örvény, aztán fel megint kukkra. Forgószél se hányhatta volna inkább őket. Károgtak keservesen, hogy az tiszta csuda volt.

Sokan így szóltak a varjakat látva:

— Nem jó jel ez, halljátok!

— Valami intés van ebben.

— Bajt jeleznek a falura, meglátjátok, emberek!

De hát akkor még ki tudhatta, hogy mekkora baj szakad a falura a szavazásból.

Gyorsan telt ez a nap. Egyszer csak azt vettük észre, hogy este van.

Hűvös szél kezdett lengedezni, s a nap már a Bükk-erdő fáiba kapaszkodott féltében, és veresen nézte, hogy mindjárt elnyeli az éjszaka. Lassan csúszott lefelé, mint

kígyó torkán a katonabéka. Már csak fele volt kinn, már csak egy kicsi, már kicsi sem, már csak valami fényesség látszott a helyén — az éjszaka tüzes nyelve, amint nyalta szája szélét az elnyelt nap után.

Lement a nap.

A falu megborzongott fázósan, mint a kicsi gyermek, ha setétben egyedül hagyják.

Jött az éjszaka tele félelemmel, nyugtalanító fenyegetéssel.

A szél mind hidegebben fűjt. Süvített, és éles karmokkal felhasogatta a falu fölé terült puha füst kék színű selymét.

Ludak gágogtak lármásan. Szinte úszva tapicskáltak hazafelé a sárban. A tojó elől, a gunci meg nagyokat rikkantva kísérte hátul. A rucák bánatosan hápogtak. A disznók visítva kérték az ételt, a tyúkok elgondolkozva sorakoztak fel az ülöre, csak a kakas kukorékolt büszkén. Mutatta, hogy ő az éjszakától sem fél.

Lassan rámászott a falura az éjszaka. Elcsendesedett minden, csak a kutyák ugatták a sötétséget, s a házak ablakaiból ugráltak ki apró fényecskék, pajzánkodva.

Vacsora után aztán megint kezdett megbátorodni a falu.

Előbb egy legény énekelt végig az utcán, azután kettő, három. Leányok faláboltak csijjogva a fonóba. Csicsergő kacagásuk ellentéte volt a rosszkedvű, hallgatag éjszakának.

Az asszonyok a setétbe olvadva némán, egyenként mentek a fonóba. Egy-egy ablak előtt megállották a belső zajra, s gyűjtötték a pletykát, mint hörcsög a gabona-szemeket.

Tőlünk is készültek az asszonyok.

Feleségem csatolta fel a falábszíjakat, és mind követelődzött ismét, hogy motolláljam fel az orsókat.

Sóvárogva néztem a könyvet az ágyon. Az újabb, megkezdett istráng is várt az ajtó sarkára akasztva, s közben apám is mind nézett, hogy segítsék a disznóknak való törökbúza fejtésében.

Na, most mihez fogjak? — gondoltam. Aztán elvettem az ujjasomat, ki az ajtón, hamarább, mint az asszony.

Elindultam le az utcán, egyenest a papi lak felé. Űzött a szavazás.

Amikor beléptem a papékhoz, már ott volt a két komám. Varró Pista Dida és Nagy József Cubák, a fiatal, meg a sógorom, Ballai Pista Háné, Nagyjános Pista s még mások is. Az asztal mellett ültek. Hallgattak, amikor beléptem, és riadtan nézték az ajtót.

— Az áldóját, komám, hogy megéjesztettél! — támadt rám Cubák, s úgy megzavart, hogy még nem is köszönhettem. — Azt hittük, hogy Csirikló Gyurka, a vasgárdista cigány kémkedik az ablak alatt — világosított fel aztán, majd újra a paphoz fordult: — Már ne haragudjék, tiszteletes úr, de az Úristen se vót igazságos...

Nehéz keserőségek s gúzsba kötött erőszakosságok csikorogtak bennünk.

Az a nagy, hideg fekete felleg úgy nehezedett ránk, hogy a fejünk is meghajolt alatta.

A pap az asztalra könyökölve bámult a semmibe.

Én néztem a papot, lám, most mit felel.

De ugyanakkor feszélyezve éreztem magam az úri lakásban. Kötöttség szorongatott. S a kicsi hiúság, ami abból fakadt, hogy viszonylag járatos vagyok a paphoz, nem tudta feloldani nyomasztó érzésemet. Szerettem volna valami olyan nagy dolgot elkövetni, hogy az urak előtt is feloldódhassak, halljam, amint ropog, szakad körülöttem a szorongató világ. Vártam, mit válaszol Cubáknak a tiszteletes úr.

— Az Isten igazságos, Jóska — nézett reánk aztán vádolón a pap. — Az Istentől ezt érdemeltük, mert tudjátok meg, hogy a bűnnel mindég vele jár a büntetés is, mint anyafarkassal a kölykei.

Rácsapott az asztalra, hogy összerezzen tőle. A két szeme könnyes volt, s égett, mint a parázs.

— Hát akkor az urak voltak a hibásak, ha nem az Isten! — dühösödött neki Dida komám az uraknak.

De a pap úgy nézett rá, hogy visszanyelte, amit még ki akart mondani.

— Akkor is az Isten volt a hibás, mikor nagyapáitok Áxentyének, ahogy ők mondták, császár Axentyének szavaztak, Radák báró helyett?... Na, az Isten vagy az urak?... Mondjátok, ki volt akkor? — kiáltott ránk a

tiszteletes úr. — A báró annak idején erdőt, földet, legelőt ígért a falunak, s ki szavazott reá? Báncs Józsi, akinek a régiek szerint apai ági őse valamikor süyei román szolgalegényként származott Ózdra.

— Égen, mert Áxentye báró nélkül ígerte a földet — kezdtem én, de a pap elhallgattatott.

Hallgattunk a pap előtt. Keservesen tudtunk hallgatni.

Most a pap is hallgatott. A papné orsója hangosan pergett a csendben. A szomszéd szobából áthallatszott a varrógép csergése meg a papkisasszonyok dúdolása.

Úgy tudtunk hallgatni, mint az utcán maradt árva, aki tudja, hogy hiába sír, úgysem törődik vele senki.

Kinn a faluban dühösen ugattak a kutyák, és éles csendőrsípszó csapult az ablakhoz.

— Azt mondják, hogy egy század csendőr van a бүккősi őrsön — nézett fel a sípszóra Ballai Pista.

— Itt is vannak, a faluban... Halljátok!?!...

Két sípszó felelgetett egymásnak a két utcáról.

Felugrottunk riadtan mindannyian.

Az ablak iránt dobbant valami a tornácban, és a pap kutyája erősen fogott az udvaron.

Szuszogás nélkül néztük az ajtót, és a pap egy cseppnyit el is fehéredett: Mi lesz, ha itt kapnak nála a csendőrök?

Szemünk a kilincsen volt, az eszünk meg szaporán dolgozott, hogy készen legyen a hazugság is, mikorra bélepnek.

Aztán senki se jött, a kutya azonban továbbra is erősen fogott. Ugatott vadul a tornác alatt.

Ketten Dida komámmal kióvakodtunk a tornácba, de csupán egy fekete macskát láttunk, s annak is csak sárgászöld szemét, amely úgy fénylett, mint két eleven páráz. Ott kapaszkodott a tornác fáján.

— Megyünk, tiszteletes? — állottam a pap elé, amikor bémentem, mert láttam, hogy a csendőrök miatt szeretné, ha már elszélednénk tőle.

— Igen! Egy nappal hamarabb, vasárnap — suttopta, s a pillantását le nem vette az ajtóról. — Úgy kell beszélni az emberekkel, hogy megyünk. Ki, amerre lehet. Lehetőleg csak egyenként. Úgy könnyebb átcsúszni a csendőrök között. A szélkúti erdőnél összegyűlünk, ha ad-

dig eljutunk. Onnan aztán együtt megyünk. De ha valakit megfognak, mondjátok meg mindenkinek, ne álljanak szembe velük. A puskát nem szabad használniuk, de azért használhatják... Te se hősködj, Jóska fiam. Ne az embert nézd, hanem a puskát! — intette külön is Cubákat.

Felajzottan mentünk el a paptól. Azzal az elhatározással, hogy jóvátesszük most déd- és nagyapáink „vét-két”, akik hajdanán Axentyére szavaztak.

Úgy egyeztünk meg, hogy vasárnap harangkonduláskor ki a Telken, az Erdő alatt, fel a szőlőn, végig a Sziloldalon, a legelőn. Megyünk, ki amerre lehet.

Szombaton feltisztult a hegyekről is a köd. Fákon, bokrok ágain apró gyémántlegyezők zizegtek. Pókhálók ragyogtak bészöve zúzmarával. Szikráztak a délelőtt feltisztult ég alatt. A pocsolyák helyén cifra virágos jégfedők fénylettek, de olyanok, hogy gyönyörűség volt látni s ha az ember hozzájuk ért, pengve, muzsikálva hullottak össze.

A ludak a sánc jegén némán, fél lábon, oldalra hajtott fejjel nézték a nyugati ég alján domborodó, de még alig látható kövér hófelleget. A varjak fekete serege hallgatva ült a szőlőtetőn, letelepedve a levél nélküli diófákra.

A Tövistetőn dörömbölve zúgott a tél, és kacagva rázta a kegyetlen északi szelet a nyögdecselő késő ősz nyakába. De a sár még csak alig dermedett.

— Még ejsze az éjjel lehull a hó — nézte a pajtából apám az eget elborító szürke hófelleget. — Össze kell szedni mindent, ami az ég alatt van — szólt felém, s már kezdte is összeszedgetni a széthullott kórészárakat.

— Én menyek a faluba — tekintettem az utca felé, és máris indultam.

Csak estére kerültem haza.

Szombaton este, mivelhogy akkor szünetel a fonó, ott-hon vannak az asszonyok is. Egyik motollál, másik a gyermeket fereszti vagy a kovászt gyúrja bé a vasárnapi sütögetéshez. Szombat estéje már inkább a vasárnaphoz tartozik, mint a szombathoz.

Nálunk is otthon volt az egész család. A kicsi házban érzett a friss tapasztás büze, s melegebb volt benne, mint máskor. Anyám szó nélkül küzdött a pánkónak való tész-

tával, feleségem kislányunkat fésülte, mosdatta, és énekeltek ketten azt, hogy: „Ej, haj, újra élünk, vigadunk.”

A gyermek hangja csengett és kanyargott, mint a forrásból kiszabadult csermely, s beléveszett húszesztendő anyja mély zengésű patakjába.

Nekem úgy telefolyták a szívemet, hogy melegem lett tőle.

Apám a törökbúzáat fejtette a vékába, másnapra a disznóknak. Mind nótára járt tenyere a csuszán, s az unokája hangjától verőfényes hullámzásban rezgett a lelke.

Én a bakancsaimról takarítottam le a latyakot, és zsíroztam bé a másnapi útra, hogy ne fogja a sár. Közben a könyvet is néztem fél szemmel, de az asszony, amint meglátta, megint rám állott:

— Inkább az orsókat! — s szedte elé az ajtó mögül a motollát. — Na, segíts, sze a leányka nemcsak az enyém. — És mosolygott éppen úgy, mint leánykorában szokott, csakhogy valamiképpen rávegyen.

Túl a szomszédban bagoly csivikolt élesen, mintha a halál fente volna a kaszáját. Hidegen végigborzongott rajtunk a hangja.

— Na, meghal vén Kaszásné — mondta csendesén édesanyám, de szavát még bé sem fejezhette, megütődve néztem az ajtóra.

Nem a csendőr, Horváth Gyuri bátyám nyitott bé, apám testvére, magas, csupa szíj, izom ember. Éles, értelmes pillantású szeme vágott, mint a jól kifent borotva. Megállott a küszöbön, hosszú kucsmája meghajlott fején, aztán belépett. Béjött és leült apámmal szemben a véka mellé, s elkezdett fejteni ő is.

— Na, ecsém, hát lesz menés? — fordult felém, miután egy csuzát már eldobott. — Mire jártál ma? — tudakozta. Pedig tudta már, hogy menyünk, csupán a beszédet akarta elindítani.

— Én menyek egyedül is — mondtam.

Egy kicsit már a kurázsit is akartam mutatni előttük.

— Ha már rászántam magam, menyek! — ismételtem meg határozottan.

— S ha nem hagynak? — pillantott fel most már heccelődve Gyuri bátyám.

— Ej, há, sze éppen azért kell menni, amiért nem hagynak — vágtam vissza. — Ha csak azt tesszük mindég, amit hagynak, mit gondol, azóta mi volna velünk? Én elmenyek, még ha puskákkal kell szembenézni, úgy is — tüzeltem belé magam a hősködésbe. — Ha meglőnek, azt úgysem hagyják annyiba, kikerül a világ elé, s annál hamarabb változik a világ — szónokoltam, de hamar el is hallgattam, mert Gyuri bátyám lekicsinylőleg pillantott fel rám.

— Igazán nem mész sehova! — kezdte ijedten a feleségem. — Miért, kikért akarod meglőtetni magad? Mért akarnak a te bőrödön magyar világot az urak? Sze azt is csak maguknak csinálnák — lármázott, mint kotló, ha a héját látja. — Nekem nem kell semmiféle világ nálad nélkül — kezdett pityeregni. — Nem éri meg az a szavazás, hogy szaggasd a bakancsot — utalt a pénzbeli kárra is, miközben törülte szipogva a szemét.

— Te motolláld fel az orsókat, s hallgass. Ezt hadd csak rám, ez a férfiak dolga. Mit tudsz te ehhez? — zártam le a vitát.

El is hallgatott, de szép könnyes szemével úgy nézett engem, mintha bolond lettem volna.

Apám is nézett, csakhogy az ő nézése egészen más volt.

— Az én fiam vagy, egészen az enyém — ezt mondta az én sokszor oktalan merészségre is hajlamos apám kék szeme.

— Jó, hát próbáljuk meg, ha már így van — hagyta rá bátyám is. — Ha lehet, menyünk, s ha nem lehet, visszajövünk, mert akárhogy akarjuk, egy világgal úgysem tudunk mi megbirkózni, ecsém.

— Mi? Én már ötvenen jóval fejül vagyok, de még most sem félek tíz csendőrtől! — erősködött apám, s a csusza összeroppant hatalmas tenyerében.

Erős ember volt, sokkal erősebb nálam, és keze úgy ráállott a hirtelen ütésre, mintha a munka mellett csak arra született volna.

Anyám nézte büszkén, s mondani akart valamit, de csak elkezdte, mert mind felugrottunk, és néztünk össze ijedten, hallgatva.

Az utcán szólott a dob. Doboltak éjszaka.

Setétben, sárban, vacsora után sohase hallottuk, hogy doboltak volna.

Kifutottunk a tornácba.

A falu hangosan mordult fel megzavart nyugalmából. A kutyák mérgesen ugatták a dobszót, a ludak elkezdtek gágogni, s egy-egy hízó ruca nagyokat hápogott.

Csak az emberek hallgattak, s várták, hogy mi lesz.

És a setétben ott lapult a kihívott, harcra kész erőszak, akár a sebzett vaddisznó.

Bíró Pista, a dobos éppen a kapunk előtt állott meg, és egy darabig sűrűn, szaporán verte a dobot, aztán rávágott kettőt kurtán.

Már húztuk volna ki belőle a szót, de még előbb köhécselt, s csak azután kezdte:

— Közhírré tétetik: minden ember, aki szavazó, megjelenjék, rendes üdőben, Radnóton, szavazni! Aki nem menyen, ötszáz lejig büntetik! — És rávágott újra a dobra.

Nagyot szusszantunk, mintha a ködből hirtelen friss levegőre kerültünk volna, s mintha az éjszaka se lett volna már olyan setét, mint amilyen azelőtt volt.

— Még erőszakolnak is — örvendett apám.

De bátyám leintette.

— Ne hidd te azt — mondta kételkedve. — Akkor mi célra van az a csendőrcsorda a bükkösi őrsön?

Én a papnál való beszélgetés után úgy bele voltam melegegdedve a hőssé válásba, hogy inkább a Gyuri bátyám jóslatát hallgattam meg. Még egy kicsit le is hangolt ez a hirtelen jövő szabadság.

A dobszó pergett, mint mag a kilyukadt zsákból. Bétöltötte az egész falut, aztán elhalt a setétségben, sárban, csak a hír maradt utána, mint szekér után a kerékvágás.

A felzavart víz letisztult, akár a határi kút, ha nem nyomnak sokáig légelyt belé. Rendre elhallgattak a kutyák is.

Az ablakokból kialudt a világ, és a falu elszenderedett.

Aludt minden és mindenki első, mély álmában, ahogy csak a falu tud aludni, majdnem mint a halál, olyan nyugodalmasan.

Tizenegy óra körül, amikor legjobban belé voltunk merülve az álomba, egyszercsak, mintha nem tudom, miért

volna, úgy szöktünk fel az ágyból, és ki megint a tornácba.

Kinn újra dübörgött a dob. De mintha nem is dobolás lett volna, hanem az a sok félelem, titok, amit az éjszakák összegyűjtöttek százesztendők óta, mintha mind akkor kezdett volna nyögni, bömbölni, hogy reszkettünk tőle.

Félelmetes az éjszakai dobolás falun. Félelmetesebb, mint városi embernek, szabad mezőn a mennydörgés.

A kutyák ugattak megint, de volt, amelyik a szokatlan éjszaka miatt felállott a ganédombra, és elkezdett keservesen vonítani.

Olyanféléképpen kiáltott Bíró Pista is: hosszan, keservesen, szinte sírva.

— Közhírré tétetik: senki ki ne merjen mozdulni a faluból! Ragályos betegséggel le van zárva a falu!

Kiáltása végén rá se vágott a dobra. Nem tett pontot a hirdetés végére, mintha csak figyelmeztetni akart volna, hogy ennek lesz még folytatása is.

Csak a szőlőoldalon ment végig, de azért hallotta mindenki a dobszót.

Álottunk kinn a tornácban ingben, gatyában. Fázva, dideregve.

A pap kapuja felé lámpával ment keresztül valaki az úton.

— A paphoz mennek — néztem a világot, de apám azt mondta, hogy biztosan Manyi nézte meg a marháját. Nem akarta, hogy ezen az éjszakán elmenjek hazulról.

Reggel olyan volt az idő, mint az asszony olyan idős tájban, amikor nem tudja, hogy már a vénekhez tartozik-e vagy még a fiatalokhoz.

A sár megdermedett az árnyékban. Néhol az embert is megbírta, de ahol beszakadt, ott preckelt nyakig. A nap olyannak látszott a lomha, szennyes fellegek között, mint nagy, sárga tök a nyári árvízben. Csak hengeredett sárgán nyugat felé.

A falu úgy ébredt, akár máskor, csupán egy kicsit hamarább.

Nem mutatta semmi a földön, hogy Magyarózd, az én falum szembe akar szállani a világgal.

Majdnem minden harmadik kapun abrosznyi piros papírosok voltak, tele isten tudja miféle ragályos betegségekéről szóló fekete parancssal. S mindez azért, hogy ember ki ne merészkedjen a faluból.

Senki se látta, hogy ki, mikor ragasztotta a kapukra. Csak reggelre ott voltak.

De ott mind lehettek, mert még fél nyolc sem volt, s a vének ünneplőben, fehér harisnyában mentek kifelé a Sziloldalon.

A fákról zizegve hullott a zúzmará; s fénylett, hogy az embernek káprázott a szeme, ha nézte.

Gyuri bátyám kinn állott az udvar közepén, s nézett a szőlőhegy felé. Egyszer erre, máskor meg arra hajtotta fejét, hogy jobban lásson a zúzmarás faágak között, s nem tudta, hogy szóljon-e vagy még várjon. De aztán, mintha valamit megfogott volna a szemével, valami retentő dolgot, ijedten kiáltott:

— Hej, Pista! Hallod, te!... Csendőrök vannak a szőlőben!

A szőlőhegyen, zúzmarába öltözött birsalmafák mögött, a keresztutakon csendőrök sétáltak. Feltűzött szuronyuk villogva agyargott le a falura.

Mi azért még harangozás előtt már kinn állottunk az Erdő alatt, az ellenkező oldalon azzal a tetővel, amelyen a csendőrök cirkáltak. Kerülővel, a legelő végén levő vízmosásokban akartunk a csendőrök mögé kerülni.

Nehezen haladtunk a részben felengedett sárban. Súlyos bocskorok ragadtak a bakancsokra.

Közben telt az idő is. Megkondult a két harang, s a hangjuk kísért ki a legelőn egész addig, amíg békanyarodtunk a Dégicsúp mögé.

— Na, most leshetik a szőlőtetőt s a Hegyet — nézett visszafelé diadalmasan Varró komám. S egy kicsit mámorosán az első sikertől, megállottunk szusszanni a Dégi szénafűben.

A szélkúti erdő a szénafű mellett tépett volt és rongált, mint a táncterem hétfőn reggel. Itt-ott zúzmarás pókhálók lógtak a fákról, és egy kövér szarka reccsengett árulkodva, mikor megállottunk a Radnót felé vezető út mellett.

Voltunk itt már negyvenen is, és még mindig jöttek, szállingóztak az emberek a Dégicsúp mögül.

— Ne, komám, húzd meg! — nyomta kezembe Cubák koma a literest. — Ez már áldomás arra fel, hogy eddig eljöhettünk. Igyál.

Koccantak körbe az üvegek, s még a máskor ellenségek is megkínálták most egyik a másikat.

— Ha, te?! — kiáltott fel aztán valamelyik, s egyszerre vége lett a zajnak.

Megütődve hallgattunk el, mert izgatott lárma hallatszott a ciheres erdőből.

— Állj! — rikoltott egy hang. Aztán román nyelven mocskolták az anyját valakinek.

— Ne hagyj!

— Eléje! — hallottuk a csendörök lármáját.

— Szaladj ide, a sűrű felé! — kiáltott valaki magyarul az erdőből, s most ő kezdte tisztelni a csendörök anyját.

— Állj, vagy tüzelek!

Aztán lövés csattant, s visszhangja végigrecsegett az erdőn. Majd csend maradott a lövés után, mélységes csend. Csupán a szél vinnyogott hátunk mögött, és egy száraz repcekóro alatt kicsi veresbegy siratózott bánatosan.

— Meglöttek valakit! — tette torkunkra hideg kezét a döbbenet. Megbénította a nyelvünket is. Néztük, ki az eget, ki a földet, elkeseredve, árván, s vártuk, hogy a föld tegyen valami csodát, értünk, gyermekeiért, vagy az Isten nyúljon le hozzánk, ha van...

De nem mozdult egyik se, csak egy csapat varjú károgott a fejünk felett, és a szél zörgette a bokrokat.

Nem hallatszott semmi jajgatás.

— Hátha nem találták el — fogódzott jobbik felébe a gondolatnak Ballai sógor.

— Úgy is elérhették, hogy mukkot se mondott — sóhajtott valaki színtelen hangon.

Arra senki se gondolt már, hogy otthon is maradhatunk volna. Megmámorosított saját lázadásunk, az, hogy szembeállunk az eddigi egész világgal. És hajtott, fejtellenül hajtott az oktalan szenvedés felé ez a mámor.

A szélkúti szőlők tetején leültünk delelni, s vártuk,

hogy teljen a nap, mert úgy akartuk, hogy csak estére érkezzünk Radnótra.

A határon nem volt egy lélek se rajtunk kívül. Gömbölyű hófellegek csömbölyödtek össze a felszálló ködökkel, és a szél hidegen, sziszegve bújt bé a bőrünkig. Kétfelől egy hegy lábánál két román falu kuporgott csapzottan, szegényesen a télben; szegényesebben, mint a hegyen túl Ózd. Fenn a hegyélen, dideregve a szelek járásától, ott ültünk mi, egy megbolydult magyar falu felajzott indulatú férfinépe. Ittunk is delelés közben, de a beszédünk itt már csendesebb volt, és a két falu felé kémleltünk falatozás közben.

— Né, egy ember! — mutatott aztán botja végével a szélkúti ösvény felé vén Bóka Pista bá, s szavára megállott kezünkben a vágásra indult bicska a szalonna fölött.

Rómán ember jött felénk felfelé a domboldalon. Megállott, amint észrevett minket, kucsmáját is kinnebb nyomta, úgy nézett csodálkozva. De mintha félt is volna... Tétovázott, hogy visszatérjen-e, vagy menjen tovább, ahova elindult.

Zsinór nélküli harisnya volt rajta, s az inge elnyűtten libegett ki aszalyban szabott kék ujjasa alól.

— He-hej! — kiáltott felé valaki.

— Hai măi!

— Gyere, frátye Manasia, ne félj, mert nem eszünk meg! — lengette feléje kalapját, és kacagott neki ismerősen apám is.

Manasia bának kiderült a nézése, s elindult, de nem arra, amerre tartott, hanem egyenesen felénk. Ismertük többen is. Sze nem egy nagyvásár idején áldomásiváskor úgy voltunk a környékbeli románokkal, mintha édes testvérek lettünk volna. Úgy a malomban is, csupán a beszédünk s a gúnyánk szabása volt más. Az életünk öröké egyforma volt.

— Buná ziuă, fraților! — köszönt jóakarattal s kacagva Manasia bá, de mikor körülvettük, mégis mintha félt volna.

— Na, itt van, húzzon egyet belőle — nyomta kezébe az üveget apám, s biztatta a szemével is.

Manasia bá elvette az italt, és szemei elkezdtek fényleni, mint az ablak hűsvét szombatján.

— Adjon az Isten áldást, békességet, tartsa meg közöttünk a testvéri szeretetet — köszöntötte ránk az italt, és emelte az üveg fenekét az ég felé.

— Az Isten hallgassa meg — kívántuk kórusban, és néztük, hogy a nyakán be jóízűen mozog le s fel a gégeje ivás közben.

— Na, emmá aztán jó volt — törülte meg száját az ujjasa ujjával, s végignézett rajtunk, de nem alattomosan, hanem becsületes, tiszta nézéssel. Felemelte a kezét, hogy ő mondani akar valamit.

— Halljátok, ózdiak — mondta románul —, én látom, hogy ti mentek. Nem mondom, hogy ne menjetek, mert ti tudjátok, miért mentek. Ez a ti dolgotok. De én azt mondom, hogy ügyeljete, mert titeket várnak. Egy század csendőr van lehozva Marosvásárhelyről, azért hogy... Nem tudom, mit akarnak veletek, mert még van köztük ezekből a falukból is egy csomó aljaember. Láttam őket ma reggel, amikor vágták az akácfabotokat. Ügyeljete, mert rossz vár ma rátok!

Mi csak hallgattunk, és néztünk egymásra: na, ez kell nekünk!

Végül egyik ezt mondott, a másik mást, de nagyobb-részt azon voltunk, hogy ha már eddig eljöttünk, megyünk, amíg csak lehet.

— Nesze, Manasia, igyál ebből is — kínálták körben az embert.

— Húzz egyet ebből is, mert látom, becsületes ember vagy. De ügyelj, mert ez szilvapálinka.

— Noroc, frate Pista!

Arcát pirosra festette az ital, szeme akár az ekevas játékos villogása szántás után a napsütésben. — Jaj, be áldott jó emberek vagytok. De hát mi is azok vagyunk, sze egy a mi életünk — ölelgetett sorra búcsúzásképpen, s nézett utánunk szomorúan, amikor elindultunk.

Aztán ment ő is, egy kicsit bizonytalan léptekkel ugyan, Marosdég felé az erdei úton.

Lassan lépdeltünk végig a hegy tetején. Szerettünk volna segíteni a napnak, hogy hamarabb teljen az idő.

Valamelyik faluból harangszót hozott a szél, és egy marha hosszán, keservesen bögött fel valahol.

Voltunk már legalább száznegyvenen, vagy tán többen

is, de úgy mentünk összevissza elegeyvedve, hogy nem lehetett megszámlálni az embereket. A dégi románnal való találkozás után pillantásunkkal beléakadtunk minden kicsi bokorba, és felbolygattuk fürkésző tekintetünkkel a barázdákat, martokat, s kerestük mögöttük a csendőröket, az ákácfaakarós civil aljanépet, akikről a dégi román beszélt. De sehol senkit se láttunk mindaddig, amíg le nem tértünk a Csigás fölött, a dégi keresztnél a széles radnóti főútra.

Az út jobb oldalán, úgy kétszáz lépésre az úttól, a szálas akácerdőből fiatal román legény bújt elé. Jól megnézett minket, és avval iramodott le a dombon, mintha valaki kergette volna.

— Hej, az kém volt, hiszitek-e? — mutatott utána Ballai Gyuri.

— Azért volt ide kiküldve, hogy lessen ránk.

— Meg kellett volna fogni.

— Ki tudja, még kik lehetnek ott abban az erdőben!

Néztünk tanakodva az ákacos felé, s kezdtünk félni egy kicsit. Nagyon kezdtük fürkészni a vidéket.

— Né, ott egy embercsoport! — állott meg legelől Nagyjános Pista, és valami trágyarakások iránt mutatott, amelyek mögött egy csoport fehérharisnyás ember lapult a falu felé leskelődve.

Lassan mentünk, a félénkebbek már kezdtek hátramaradozni közöttünk, s a csapat elnyúlt, mint a nyáj, ha elaluszik a pásztor, és a szemünk ellenséget látott minden borozda megett, akármerre néztünk.

A trágyahalmok mellől integetni kezdtek felénk, és mutatták a kezükkel, hogy siessünk, de ahogy csak lehet.

— Azok a miéink, te!

— A vének, akik még a reggel eljöttek — ismerték meg az élesebb látásúak.

Olyanok voltak a vénemberek, mint a veteményeskert hóharmat után.

— Baj van! — kiáltották felénk, s hangjukból is éreztük a bajt.

— Teli van csendőrrel Radnót!

— Itt várnak alól, az ákácfaék mellett!

— Teli vannak velük a tanyák is — mutattak a tanyák irányába.

— Itt baj lesz, fiúk! — aggodalmaskodtak.

Végül egyszerre beszéltek mind a húszan, és erősködtek, mintha nem hittünk volna nekik.

A visszatérés szándéka már kezdte felkínálni magát, de azért senki se pendítette meg. Közrefogtuk a véneket, hatos sort formáltunk, mint a katonák, és úgy mentünk tovább Radnót felé. Miután már jó darabot haladtunk az úton, egyszer csak hallottuk, hogy kezdenek sípolni innen is, onnan is a tanyai udvarokból. Láttuk, hogy katonák nyargalnak keresztül mindenén, mint a veszettek. De egy se felénk futott, hanem le a Pop Gyorgye ákácosa felé. Ettől megbátorodtunk.

Hó-hó, félnek ezek tőlünk! — erre gondoltunk első pillanatban.

Nagyon nagy jelentősége lehet ennek a mi szavazásunknak, hittük aztán a következő percben, s ettől valami rézszezséghez hasonló kábulat fogott el.

Csakhogy a katonák nem a tőlünk való félelmük miatt szaladtak Pop Gyorgye ákácosa felé. Tűz lobogott ott hatalmas veres lángokkal. A tűz mellett vártak a husángos falusiak, az „aljanépek”, ahogy a dégi mondta, és velük csendőrök is legalább húszan.

Mentünk hallgatva, összeszorított ajakkal, csak vén Bóka beszélt. Az urakat szidta magában.

— Most mért nincs itt egy se? Most félrehúzódnak bezzeg, ha az ember kell hogy tartsa a hátát. Csupán akkor állnak elé, amikor a markukat tartják... Azt a!

Csak akkor hallgatott el, amikor a katonák kezdték elállni előttünk az utat.

Kirajzottak élénkbe, és rakták fel puskájukra a szuronyt. Hátuk megett ellenünk ingerelt katonasapkás civilek vártak minket.

— Állj! — kiáltott élénk egy halvány képű, sárga stráfós katona.

Mentünk, mintha nem is hallottuk volna.

A katonák fogták a puskát, és tartották felénk a lyukas végével, de amikor látták, hogy úgysem állunk meg, már nem tudták, hogy mit tegyenek vele.

Már csak tíz lépésre voltunk tőlük. Koplalástól csontos

álluk reszketett a hidegtől és az izgalomtól. A civilek közül néhányan kullogni kezdtek a vasúti átjáró felé.

— Állj! Állj! — lármázott a sárga stráfos, és csattogtatta puskáját, hogy ha nem állunk meg, ő ereszti nekünk, ami benne van.

Mi nem szóltunk egy szót sem, de mentünk olyan elszántan, hogy a katonák egy szálíg félreállottak az utunkból, s csak néztek nagy csodálkozva, és mondták egymásnak:

— Ördögök ezek, nem egyebek.

Aztán vállukra vetették a puskát, és futottak Radnót felé, mintha valaki kergette volna őket.

— Álljon meg, ember! — fogta meg egyik a karomat, amint velem tartotta a lépést. — Álljanak meg, emberek, s ne csináljanak bajt maguknak s nekünk is! — kért jóakarattal románul. Aztán mikor látta, hogy nem hallgat rá senki, megrázta vállát, hogy még a puskája is zörgött, s elkezdett fenyegetni. — Menjetek csak, sok marha, menjetek! — szidott csúful. — Visszajösztek ti úgy, ahogy nem kívánjátok. Menjetek! — kiáltott mérgesen, s aztán futott előre, még jobban, mint a többiek.

A nap már lesuhadóban volt, és kezdett mind hidegebb lenni. A tél az utolsó nyögéseket taposta ki az őszből, és a szél gúnyolódva siratózott, mint rossz meny az anyósa koporsójánál. Fehér fellegek kóvályogtak nyugatról keletnek, s egy-egy hópihe szállott kerengve a szélben.

Sárosak voltunk és fáradtak. De mikor a katonák félreállottak az útból, olyan erőre kaptunk, hogy kurjantani szerettünk volna. De csak a vasútig tartott az erőnk, az a nagy, bolondító, mert amikor megláttuk a leeresztett sorompót és mögötte a nagy, fekete vonatot, megint éreztük, hogy: hej, nem jó vár ránk ma itt ezen a napon!

— Ezeket előnkbe húzták — álltak meg az elülsők, s néztek vissza ránk: most aztán mi legyen?!

Hat teherkocsi állott előttünk a vágányon, elzárva az utat, hogy ne mehessünk túl a vasúton, csak a vonatok között egyenként, vagy a vonat végét megkerülve, letérítve a nagyútról, hogy csendesedjék meg az erőnk, mint a folyóvíz ereje a gát előtt.

— Te, komám, én már el is felejtettem, hogy a szavazásért menyek — lökött meg könyökével Dida komám, amint egymás mellett mentünk a vonat vége felé. — Ebből, amit most teszünk, legalább annyit tudok, hogy én is a világon vagyok.

Szaporán beszélt Dida komám, de nem tudta béfejezni, amit mondani akart, mert a vonat végéhez értünk.

— Állj! — ordított valaki Nagyjános Pistára, aki már fenn állott a vágányok között.

— Na, hát mért kiabálsz? — kacagott szembe vele gúnyosan Nagyjános Pista, és a község felé intett, hogy menjünk.

Ömlöttünk keresztül a vasúti töltésen. Túl meg tíz csendőr tátotta a száját, s nem tudta, hogy mitévő legyen velünk. Voltak ott még nadrágos urak is, de azok nem szóltak egy szót sem, csak jól megnéztek, s avval siettek bé a csendőrörs felé, mintha valamit üzentünk volna tőlük.

— A törvény nevében szólítom, álljanak meg! — állott elénkbe egy kék gúnyás, szálas csendőr, és olyan szépen beszélt magyarul, hogy egybe meg is állottunk. — Forduljanak vissza, emberek, s menjenek haza! Ki boldította meg magukat, hogy ilyen oktalanságra képesek? Ne csináljanak bajt maguknak, úgysem lesz semmi hasznuk belőle. Forduljanak vissza! — kért szinte könyörögve. Aztán, amikor látta, hogy egyik-másik csendőr igen kezdi nézni, mérgesre fogta a hangját, és ránk agyargott. — Sok hazátlan! — szidott románul. — Tele van a falutok minden nyavalyával. Menjetez túl a töltésen, ne hozátok be ide is a betegséget!

A tíz csendőr megzörgette a puskáját.

— Na?!... — néztünk egymásra kérdőleg s biztatólag.

Aztán egy szó nélkül a csendőrök mellett elindultunk béké felé az utcán. A csendőrök ekkor itt is előreszaladtak. Amikor elhagytuk az Orza fogadóját, csak előállott valahonnan a Magyar Jóska fia Ozdról, az asztalosinas. Jött lélekszakadva.

— Menjenek vissza, emberek! Menjenek vissza, az istenért, mert a törzsrőmester, Nasodean arra biztatja a csendőröket, hogy szúrjanak le mindenkit, aki szembeáll velük. A csendőrök töltött puskával állnak a csendőrörs

előtt az úton, vannak legalább százan. Apám! Nincsen itt apám? — kiáltozott. De az apja nem volt közöttünk.

— Ne jajgass, a nyavalyádba! — fogta meg a gyermeket Ballai Pista, s indította maga előtt. — Eriggy, szaladj az ügyvédhez, Vikáriushoz, és mondd meg neki, hogy itt vagyunk.

A gyermek eliramodott.

A csendőrök ezalatt eltűntek mellőlünk, mint a kámför, de még közülünk is sokan. Osontak bé a kicsi utcán, egyik ide, másik oda, kihek merre volt rokona vagy ismerőse.

— Gyere! — fogta meg apám a karom. — Gyere, menjünk Mikéhez, akinek a Szilaj tehenemet adtam el a nyáron. Itt lakik ennek az utcának a végén.

Nem akartam elmaradni a többiektől.

— Menjen csak — mondtam apámnak. — Én még a többiekkel tartok egy darabig, hogy, lám, mi lesz, aztán visszajövök.

Apám megnézett szeretettel és féltéssel. Csak gyermekkoromban éreztem tekintetének ilyen melegét. Aztán mentem a többiekkel. Minden utcánál apadt a csoportunk; annyira, hogy amikor megláttuk a csendőröket, nem voltunk már csak nyolcvanan. Ballai Pista sógorom, amint megpillantotta Nasodeant, bátran biztatni kezdett.

— Ne féljetek — mondta. — Nekem Nasodean tegező barátom. Nem bánt az senkit, amíg én itt vagyok. Gyertek csak! Gyertek egész bátran!

A nagy, széles utcán rajtunk kívül senki se járt. A radnótiak behúzódtak megriasztva. A laktanya előtt ott álltak a csendőrök, mint sötét, ijesztő gát, kékgúnyásan, villogó fegyverekkel. Egészen ellepték az utcát a járásbíróságig, csak az út közepén hagytak annyi helyet, hogy egy szekér átférhessen rajta. Nasodean, a törzsőrmester, nagy pocakú, széles vállú, kurta ember, ott sétált a csendőrök előtt hatalmasan, s nézett felénk, mint meghergetett kutya. Sárgásbarna bőrén szederjes foltokban ütött ki az izgalom, s mocskolt már előre, amikor még nem is hallottuk.

— Stai! — ordított ránk, amikor úgy ötven lépésre lehettünk tőle! — Állj! — ismételte meg magyarul.

Mentünk, mintha nem is nekünk mondta volna.

— Vigyázz! Fegyvert töltés! — vezényelte.

Szavára csattogni kezdtek a puskák.

— Tüzelő állás! — ordította, s a szuronyok felénk mutatnak, és láttuk a csövek végén a kicsi, fekete lukakban a halált. A csendőrök arcán ijedtség merevedett, szemükben ott szökdösött az irtózat, hogy: jaj, most ölni kell!

Na, most!... — borzongott végig rajtunk is a hideg.

De Nasodean csak hápogott, s ő sem tudta, hogy mit, mert mi nem állottunk meg. A csendőrei pedig összefutottak, hogy ne mehessünk át a szekérútnak hagyott résen.

Erre megállottunk. Egy percig, vagy talán addig se, farkasszemet néztünk a csendőrökkel. Aztán csak elbámultunk, mintha álomból ébredtünk volna.

— Na, most mi lesz? — kérdeztem fennhangon. De senki se felelt. Néhány perccel azelőtt meghalni sem féltünk, abban a pillanatban pedig mintha nem is az előbbi emberek lettünk volna. Hátrálni kezdtünk.

Nasodean azonnal felfogta a megváltozott helyzetet, s kezdett fölénk nőni tövisbokor-tüskésen.

— Hova akartatok menni? — kiabált, és szidta anyánkat mindenféle ocsmánysággal. — Te is, marha! Bíró voltál tíz esztendeig, s most avval köszönöd meg, hogy ellenünk dolgozol! — agyargott Ballai Pistára, s még csak kezét se fogott vele.

A csendőrök közben körbe akartak keríteni, mi pedig húzódtunk visszafelé.

— Dobjátok el a botokat! — parancsolt most már fölényesen Nasodean, és kikapta Ballai Pista kezéből görcsös, kankós vadalmafa pálcáját.

— A botokat nem! — mordult fel egyik is, másik is, és senki se dobta el a magáét.

— Irány a csendőrlaktanya! — mutatott a nyitott kapura a törzsőrmester, és husángos civilek is kezdtek már felénk sunyogni. Voltak legalább harmincán.

— Olyan isten nincs, hogy oda mi bemenjünk! — kiáltott Nasodean felé Cubák, s egyik kezében a kacrot mutatta, másikkal meg a botját rázta fenyegetve. Nem is mentünk bé, hanem elindultunk vissza az utcán hazafelé.

Hátul kétoldalt a csendőrök kísérték, meg a husángos civilek.

Menekültünk volna már. Próbáltunk egy-egy utcaajtón bésírulni, de a legtöbb ajtó zárva volt, és a csendőröktől se lehetett, mert úgy nyargaltak kétfelől, hogy félrelépni alig lehetett tőlük.

— Jöjjön! — fogtam meg Gyuri bátyámnak a karját.
— Fussunk előre, s bé azon az utcán, amerre apám ment!

Mások is követték a példánkat, amint mi nekiiramodtunk, a többiek meg kacagni, gyávázni kezdtek. Kiabáltak utánunk csúfondárosan. Az út szélén szaladtunk, nyomunkban a csendőrök és néhány husángos. Kiabáltak, hogy álljunk meg, mert ha nem, lönek. A lövéssel való fenyegetés elakasztotta futásunk lendületét, s éppen a kicsi utca elején utol is értek aztán a csendőrök, és neki-szorítottak egy sarokház falának. Két husángos és három csendőr jött nekünk, de úgy, mintha meg akartak volna enni. Egy kicsi, töpörödött csendőr, talán azért is, hogy a többiek lássák bátorságát, nekifeszítette szuronyát az ujjasomnak a mellemen, és lármázott szilajul.

Arra gondoltam: megütöm, s már emeltem is a kezem, de bátyám rám szólt:

— Ügyelj, mert feleséged van s gyermeked!...

Még nem bántottak senkit, csak fenyegettek, és engem piszkált mind mérgesebben szuronyával az a szirimány csendőr. Megfordultam, hogy lépjek keresztül a sáncon, vissza a többiek közé, s akkor az a ványadt odaszökött a hátam mögé, nekifeszítette szuronyát a lapockámnak, hogy már bőrömön éreztem a hideg vasat. Keresztül akartam ugrani a sáncon, de valamelyik husángos úgy talált föbe, hogy azonnal napfogyatkozást láttam, s keringett előttem minden. Fejemben ezer apró húr pengett, és két fülem zúgott. De nem estem el, és amikor már kezdett tisztulni a fejem, ott álltam a falumbeliek között. Kínáltak itallal, és sajnáltak káromkodva, mintha az használt volna.

— Az volt, né!

— Nézd meg jól — mutattak egy nagy, farkasképű civilt, egy vásári kupecet, akit ismertek is sokan.

Néztem én aztán eléggé, de az már mind abban igyekezett, hogy meg ne jegyezhessem. Dugta az arcát. Fel-

túrte gallérját is, s mind csak a házak tövét bámulta az utca egyik oldalán.

A vonat már nem volt a sorompó mögött, könnyen átjuthattunk a vasúton, és azon túl kezdtünk már lassabban menni. Úgy számítottuk, hogy a csendőröknek a mezőn nincs joguk parancsolni.

— Álljunk meg, emberek! — kiáltott Kóródi Marci Bóka, s még akart volna mondani valamit, de Nasodean úgy vágta hátba a Ballai Pista botjával, hogy a beszéd belészakadt Marciba, és a bot eltörött a hátán.

— Futás! — ordította a törzsőrmester. — Üssétek őket! — adta ki a parancsot a husángosoknak, és a kezében maradt botvéget bévágta a csapatunk közé. Néhányan szaladni kezdtek. Ezek az ijedségükkel egyben megnövelték aztán a husángosok bátorságát. Rikoltozva estek nekünk civilek, csendőrök, s ütöttek kegyetlenül. A törzsőrmester puskájával gáncsolta el Ballai Pistát, de az nem bukott el, csak megtántorodott, és igyekezett minél távolabb kerülni tegező barátjától.

A nekünk vadult csendőrök és aljanépek ütöttek agyba-főbe, kit ahol értek.

Ősz fejű vénemberek hullottak le a hideg sárba.

— Szaladjatok! — követelték az üldözők, és ütötték a földön is az elbukott véneket. Egyik öreget kétoldalról védte a két fia, testükkel fogtak ki minden ütést, amely az apjukat érhetne volna. Arcukról csörgött a vér, de nem mozdultak el apjuk mellől.

— Hagyjatok itt! Meneküljete! — kérte két fiát Horváth István vén Bús. — Én már úgyis vénember vagyok... Jaj, Pista fiam! Nézz oda, csupa vér vagy, jaj, a füled is kettőbe van szakadva az ütéstől.

— Ne ölj meg, te vadállat, sze nem vagyok gyilkos! — jajgatott vén Bóka.

— Szaladj, vén disznó! Kell neked szavazás? Most megkapod! — s ütötte a törzsőrmester, amíg csak le nem rogyott előtte a vénember.

Dida komámat úgy érte egy puskaagy főbe, hogy csak elhajgatta magát, és beléhengeredett az árokba. Sógorai, a három Ballai, visszaszaladtak hozzája. Indultam én is feléje, de távolabb voltam, s Nasodean jött nekem, fel-

emelt puskával. Keresztülszöktem az árkon, és befutottam az ákácfaék közé.

Futott mindenki, aki csak tudott.

Az ákácfaék között nem üthettek, oda hát nem is jöttek utánunk, hanem az út másik oldalán igyekeztek előnkbe kerülni a csendőrök. A farkasképű husángos legelől szaladt, s még a kucsmáját is levette, hogy meg tudjon előzni, de azért arra is vigyázott, hogy ne kerüljön túl messze a csendőröktől. A szirimány csendőr, aki megszárt volt Radnóton, leghátul baktatott, s ütötte azokat, akiket már a többiek levertek.

Megállottam egy pillanatra. Tekintetemmel Gyuri bátyámat kerestem, de sehol se láttam. Ballai Pista és a bátyja hozták támogatva Dida komámat, Gyuri, az öcscsük keresztülvágott az úton, és menekülni akart a husángosok elől, de azok eléje kerültek, s mentek neki rikkolozva. Szaladt az egyik csendőr is, az, aki magyarul szólt a vasútnál, és szitkozódott futtában olyan vadul, hogy még a husángosok is megtorpantak.

— Hagyjátok nekem azt! — káromkodott, s a puskáját megkeringette a feje fölött. — Essék le a földre és jajgasson — mondta közlelő Ballai Gyurinak, és úgy tett, mintha leütötte volna. Hadonászott a puskával úgy, hogy akik látták, azt hitték, hogy őli a másikat.

Ballai Gyuri meg szófogadóan jajgatott, mintha nyúzták volna.

A csendőr csak tette az ütést, s mikor Gyuri elhallgatott, ráhajolt, mintha nézte volna, hogy él-e még?

— Mondtam, hogy ne menjenek, mért nem fogadtak szót nekem? — suttozta magyarul. — Engedik, hogy vadítsák egymásnak magukat, szerencsétlenek! Az urakért törörik a csontjukat — suttozta, aztán újra csak káromkodni kezdett hangosan románul, és szaladt előre.

— Jaj, istenem! Megölték őket! Meghaltak legalább tízen! — futott el mellettem Kocsis Jancsi bá Kicsi, a szepora öreg. Tarisnyája lappadtan harangozott hasára fordulva, s apróra nyírt szürke haján izzadságcseppek gyöngyöztek.

Szaladni kezdtem én is, ahogy csak tudtam, mert máris szembekerültek velem a husángosok. Hátam mögött lihegést hallottam, és Cubák komám érkezett egy vonalba

velem. Arasznyi kolbászból harapott nagyokat futtában, kezében meg a literes üveg volt. Legalább negyvenen hátul maradtak. Azokat békerítették.

— Állj meg, komám! Álljunk meg! — szólított hátulról Cubák. — Állj, mert utánunk, né, már nem jönnek. De azoknak ott most jaj lesz! — nézett vissza az elmaradottakra, akiket csomóba tereltek, és Nasodean beléfekette őket a dermedni kezdő, ragadós sárba.

Setétedett már. Setét volt az ég a fellegektől. Feketék voltak az ákácfaik is.

— Azokat most megölik! — néztük a sárba fektetett csoportot.

Ott feküdtek a hideg, dermedő földön a Ballai testvérek, Dida komám, Kóródi Marci bá, Nagyjános Pista s még sokan mások, többnyire öregek. Körül, puskákra és botokra támaszkodva csendőrök és husángosok várták a Nasodean parancsát.

— Na, most szavazunk — nézett végig a sárban fekvőkön a törzsörmester. — Add ide azt a botot! — nyúlt az egyik karó után.

— Gyere, komám, menjünk! — fogott meg Cubák. — A setétben minket is bekeríthetnek — intett az ákácós felé. — Na, már jönnek is! — riadt meg aztán, s kezdtünk szaladni megint...

Fenn a lapályon, ahol nappal az öregeket vártuk, a pappal találkoztunk. Horváth Ferenc bá Pikó éppen akkor fordította hazafelé a szekerét, amikor mi odaérkeztünk. Ott volt már Gyuri bátyám is, s vele még legalább húszan. De voltak, akik már a tető felé járhattak, úgy nekiiramodtak a futásnak. Panaszkodtunk a papnak, káromkodtunk, s aggattuk rá a keserűségünket, hogy könnyebüljünk.

A pap semmit se szólt, csak a szekerest biztatta.

— Hajtson, ahogy csak tud, Ferenc! — és otthagyt minket.

Fent a tetőn azért csak megvárt minket a szekérrel. Félóra múlva jöttek aztán az elmaradottak is. Sápadtan, véresen, mintha háborúból érkeztek volna. Dida komámat úgy hozták ketten, támogatva. Nem volt jártányi ereje.

— Na, tiszteletes úr, ide nézzen! — fogódzott a löcshöz Kóródi Marci bá, és vádolón nézett a papra. Csak a szeme látszott a sötétben. Arca fekete volt a ráolvadt sártól, vértől.

— Istenem!... Hát kendtekkal mit tettek? — rémült el a pap. — Nem öltek meg valakit? — nézett sorra minket. — Ha én ott lettem volna... — suttogta. — Hova lettek a csendőrök? — kérdezte aztán idegesen, és sietve húzta maga mellé a szekérre Dida komámat.

A lovak nekifeszültek a hámnak, és a kerekek szortyogva vágták a dermedő sarat. Az út felfelé tartott még, a lovak csak lépésben haladtak, s Kóródi Marci bá és mások is, a sebesültek a löcshöz fogózva mentek a szekér mellett.

— Ilyent nem értem még a háborúban sem, pedig végig ott voltam — panaszkolta Kóródi Marci bá.

— Én már azt hittem, hogy onnan élve el nem szabadulunk, csak hóttan visznek haza — panaszták mások.

— Nem emberek voltak ezek, tiszteletes úr — lármázott Nagyjános Pista, s majdnem dicsekedve beszélt a papnak, hogy miben voltak ők. — Egy darabig feküdtünk a sárban, s akkor Nasodean neki Ballai Pistának. Összetört rajta egy botot, elvett egy másikat. Akkor nekünk eresztette a husángosokat és a csendőröket. Engem addig vert az egyik, hogy elfáradott tőle. Mondtam is: ügyeljen, pihenjen, mert tüdőgyulladást kap. Attól még jobban ütött. Azzal volt szerencsém nekem is, Ballai bátyámnak is, hogy erős emberek vagyunk. Ha nem, meghóttunk volna. Kóródi Marci bának egy csendőr rúgta meg a homlokát, azért olyan véres. Keresték a tiszteletes urat is. Nasodean folyton kérdezte: „Hol van a papotok, hogy bontsam ki azt a nagy hasát?!”

— Hajtson, Ferenc, csapjon rá a lovakra! — suttogta idegesen a pap. És az emberek lemaradtak a löcsöktől. Otthagyt minket a szekér.

Ballai sógorom keservesen nyögött, sóhajtozott a sok fájdalomtól. Szidta a világot.

Szélkútról legény-ének hallszott fel hozzánk, sirámos román dojna, s Radnót felől éles csendőrsípszó hasított utánunk ijesztően.

Hazafelé közeledve úgy éreztük, hogy az idegenség is mind hátrább marad, s mikor megállottunk a szélkúti erdő sarkánál, a szenvedésünk miatt kétszeresen sajtott bennünk az árvaság. Megittuk a maradék italokat. Nem sok volt, mert annak a negyven embernek összetörték az üvegét is.

— A csendőrök még most is itt lehetnek! — mondta a Dégicsúp előtt vén Bóka, és megtapogatta az oldalát, ahol a puska érte.

— Ha itt lesznek, akkor jaj is nekik! — vette elé a kacrot Cubák komám, de ez csak üres virtuskodás volt. Furcsa fejhangon énekelni kezdett, de hamar elcsuklott a hangja. A hegytetőn senki se volt, csak a csendesség, s egy-egy hulló hópelyhet zizegtetett a sötétség.

Előbb csak az oldalát bökdöste az asszony. De mikor úgy se mozdult, künn levő hideg kezét befúrta az inge alá.

— Hej, ember! Kelj már, na... Mozdulj!

Az ember abbahagyta a horkolást, lábát összerántotta, s egymásra koccantotta a fogait.

— Na! — rázta az asszony. — Aluszol bezzeg, s én-né...

A bölcső madzagját az ura nyakára húzta, hogy fűrészelje a bőrét.

Az ember sóhajtott, és ébredett szaporán.

Amint megfordult, nagy, kérges tenyere az asszony combjához ért.

Az meg riadtan húzódott tőle.

— Eredj! — szólt rá dühösen —, csak hányod ide őket nekem, aztán döglesz egész éjszaka, én meg kuporogjak a bölcsőn.

Hirtelen lekapta uráról a pokrócot, s facsarodott bele dideregve.

Az ember szótlan, szuszogva csúszott le az ágyból. Az előző napi kaszálástól keservesen fájtak az izmai. Nehezen mozgott. Arca borús volt, keseredett.

Hátul az ajtó sarkánál tömény sötétség feketedett a házban.

Tapogatva kereste a gúnyáit.

A mestergerendában tisztán hallatszott a szű hersegte-tése, s az ablak párkányán egy egér nyalogatta a zsíros szöszcsomót, amivel az este a bakancsát megkente.

Leült a padra, s a csillagok állását vizsgálta.

Fejében még nehezen helyeződtek a gondolatok. Mint-ha félig még aludt volna, de aztán hallotta, hogy az apja rönkölve horkol, anyja pedig pufákolva szuszog, mintha a nappali gondok felhőit igyekezne álmában elfújni a feje felől.

Éjszaka volt. Éjszaka, s hús darab tojásért fel kellett kelnie, hogy a városba vigye az adó miatt, s mert a ház-

nál se só, se petróleum, se semmi. Egy lejért felakaszthatták volna.

Az az ezerkilencszázharminckettedik esztendő a többiekénél is cudarabbá cudarult.

A földön, amíg a bakancsát kereste, recsegett az agyag a lába alatt.

Az ágyak sötétben voltak. A levegőben savanyú bűz terjedt, és a kemence mint egy fekete vadállat lapult a sarokban. Az ablakon halovány ezüstvásznon nyúlt be a ház közepéig, kicsi, apró fénypillék csillogtak rajta, s fenn az égen hidegen lengett a hold.

A kihúzás padlájához támaszkodott az ablak mellett, s morogva, nyögve húzta harisnyáját.

Három gyermek aludt a padban, s amint rájuk nézett, derűs lett, meleg a tekintete. Szorongva feküdtek a szűk kicsi helyen. Egyik, a nagyobbik, lábtól aludt. Keze között ott tartotta testvéreinek rózsaszín, kicsi kövér lábát. Pihegtek édesen.

Az ablak alatt fiatal szilvafa ingatta magát. Árnyéka benyúlt az ablakon, és játékosan cirógatta a gyermekek pőfőtyős arcát.

Ezeknek is vásárfia kéne, jutott eszébe az embernek, s dohányom sincs, keseredett el. Nem szívtam már három napja, csak lóheremurvát. Ha dohányom volna, rágyújtának, s legalább meggyújtánám a lámpát is, gondolta.

Nagyot sóhajtott, aztán kitapogatta a kapcáját. Kérges volt, elébb hát megdörzsölte, és nézte, hogy mindenféle karikák vetődnek a porból a holdfénybe.

A bölcső állott, nem rengett, s amíg a másik kapcáját kereste, tisztán hallotta, hogy a kotló riszálva forgatja tojásait az ágy alatt.

Kínosan fűzni kezdte a bakancsát. De mint aki valami hirtelen gondolatot nem akar elszalasztani, vagy attól fél, hogy közben másképpen gondolja, úgy, ahogy volt, fűzetlen bakancssal gyorsan lecsapult térdre, s előbb négy, aztán még két tojást kihúzott a kotló alól.

Lihegett, tele félelemmel.

Ha kevesebb marad, jobban eltakarja, próbálta menteni a tettét.

De tolvajnak érezte magát.

A kotló kétszer is megvágta. Nem ügyelte. Vad igye-

kezettel, mintha részeg lett volna, szedte ki rendre a hat tojást. Négykézláb, félig az ágy alatt, úgy el volt foglalva a meleg tojásokkal, hogy a keze, amelyikre támaszkodott, a bölcső talpa alá került. Feje a surgyéhoz ért, s amint megzördült a szalma, az asszony gépiesen megrántotta a bölcső madzagját. A bölcső átdöccent a kezén.

Ijj! — sziszegett befelé, s nyalta az ujjait. Kicsordult a könnye is kínjában, s a feketeséget csikorgatta a foga között.

Egyedül érezte magát, s mindenkit ellenségnek.

Az asszony, a gyermek, a két vén, mind tőle várnak. Értük kell felkelnie éjjel, értük nem lehet egy szál dohánya. Mind-mind rajta és benne élnek, örölik, reszelik, gúzsolják, értük nem lehet nyugta... Értük?

Feltérdelt.

Hát ők a hibások?... A jóistenit! A házhoz só kell s egy s más... A gyermekek... Aj, azoknak a világ kincsét összegyűjtené, hogy örvendjenek. Akkor, akkor az asszony is jókedvű lenne, s nem veszekedne örökké a vénekkel. Akkor ő is boldog lehetne.

Már nem érezte egyedül magát: mintha mind a teste része lettek volna a többiek. Részei, mint a szeme vagy a szíve, amelyeknek öröme-fájdalma benne csikland és sajog. Akik mind érette vannak...

Összegabalyodtak a gondolatai, végül csak azt hallotta, hogy a két fülében gépek zakatolnak.

— Ferenc!

Hirtelen talpra ugrott.

— Elaludtál, fiam, vagy mi? — hallotta a vénember hangját.

Nem szólott, csak szaporán szedte össze a tojásokat.

— Ha lejjé tudod már itthon változtatni őket, akkor ne siess — mondta még gúnyosan a vén, s nyögve megfordult az ágyban.

A sötétség rebegni kezdett az ember előtt, mert az apja hangjából úgy érezte, hogy észrevette a tettét.

Hallgatott hát, füzte igyekezettel a bakancsát.

Darabos gondolatai voltak.

A korszóból vizet vett a szájába, markába csorgatta, s végigvizezte vele az arcát. Amíg törülközött, félig elhaddarta a Miatyánkot is. Vette a tarisnyát meg a kosarat,

megtapogatta felül a hat tojást, s megállott a ház közepén.

Vágy fogta el, hogy csókolja végig az egész családot, de végül csak az asszonyhoz hajolt, s puhán, ahogy még soha tán, megcsókolta a homlokát.

Az asszony felrezzent, gépiesen rántott egyet a bölcső madzagján, aztán aludt tovább.

Kinn csillag futott le, melytől egy villanásra megrepedt a sötét, zöldes fény villant a gyermekek arcára. Az ember végigsimogatta őket a tekintetével, s a melle melegen emelkedett.

A fiúnak cukorsípot ígért, a leánykáknak egy-egy pogácsababut, szép kicsi zöld papírral.

Nagyot sóhajtott, aztán megfordult, s ügyelve jobb lábbal kilépett az ajtón.

Fájó izmai lassan már beletörődtek a mozgásba. De az ágy melege még nyúlt utána lágy tenyerekkel, s kint a nagy, csillagos ég alatt erősen kicsinek érezte magát. Kicsinek és árvának.

A holdvilág alatt úgy lapult a falu, mint nagyidő után a hangyaboly.

Nyugosznak, nézett széjjel, s a sötét ablakok babonás borzongást ébresztettek benne.

A tornácon kaszák, kapák villantak felakasztva, karókon, kőasztalokon edények kuporogtak s tükröződtek a holdvilágban.

Hogy el lehetne lopni, állott meg a nagygazda Magyarai Mózsai kapuja előtt. Tiszta új kasza, nézte, csak fel kéne hogy álljak a kerítésre s levehetném. Letette kezéből a kosarat, de egybe fel is kapta, mert jött a kutya, s tépte a kerítést, hogy ropogott.

Úgyis ráismert volna Magyarai Mózsai, vigasztalta magát, pedig nincsen kaszám, csak egy rossz vásott, borult el újra, s többet nem mert az ereszekre nézni.

Megtelt irigységgel, s különös gondok vették elő megint.

Most alusznak, nézte a házakat, de reggel azzal kelnek, hogy ki előzze meg a másikat, ki gyűjtsön a legtöbbet, s vegye ki a másik szájából a betevő falatot. Mennyi mindent összegyűjthetnék most, iszkitelte ismét a gondolat. Én vagyok fenn egyes-egyedül.

Csoszogás zavarta meg a gondolatát, s egy fiók széna közeledett szaporán.

Megbújt az egyik kapuzábé mögé.

Na megállj, Vitéz Monyi, ezt a fiók szénát megfizeted te nekem, morogta, s nézte örömmel, amíg Vitéz Monyi behúzta maga után a kaput.

Így lett nagygazda Magyar Mózsi is, jutott eszébe megint a kasza. Én csak dolgozom, mint a marha, s nem tudok egy kaszát venni. De az, aki lopni tud, lám, annak mindene van.

Ment az utcán.

Árnyéka megtört a kerítések oldalán, s a házak fekete ablakaikkal mintha ellenségesen nézték volna.

Aki lop meg csal, annak többje van... S hát akitől ellopják?... Ej, sze én is csalog. Ez — jutott az eszébe Vitéz Monyi —, ez most hazaemelte valaki szénáját, s hogy én el ne áruljam, nekem szépen megfizeti. Egyik lekaszálta, felgyűjtötte, a másik hazaemelte, s utóvégre mind a kettő nekem dolgozott.

Hirtelen s keserűen felkacagott. Kacagására kórusban kezdtek ugatni a kutyák, de már kint volt a falu végén.

Visszanézett a házakra, s megcserélte kezében a kosarat.

Aki lop, az kevesebbet kell hogy dolgozzék. Hát lop, fűzte tovább a gondolatokat. Akitől lopnak, az is kell hogy éljen, hát többet dolgozik, hogy legyen. S ha nem győzi, mit csináljon? Lopni kezd ő is... Nyomorult világ!...

Egy darabig megzavarodva ment.

Léptei messze hallatszottak a határi csendben, s a kutyaugatás mind távolabb maradt utána.

Ilyen gondolatai addig még sohasem voltak, s nem tudott a dolgok végére jutni.

Az kéne, hogy mindenki dolgozzék, s ne lopjon senki. Az kéne, hogy ne legyen hova, s ne legyen miért. De hogy?...

A feje furcsán zakatolt, meg kellett állnia.

De hogy? Hát úgy... Magyar Mózsinak három kaszája van, s nekem egy se. Ha elmegyek neki kaszálni, a kaszáért is lehúz a napszámból. Megcsal, az anyja homályát! Hohó, sze így én vettem azt a kaszát is neki.

Háborogva ment tovább, s bánta szívéből, hogy nem lopta el, mert a magáénak érezte.

De ha nekem úgy volna, én is csak úgy tennék, borult el aztán. A világban van a hiba... Azt kéne, hogy...

Nem tudta egészen tisztán, de valahogy úgy képzelte el: a falu a családjá, ahol egy minden, és mindenki dolgozik, hogy mindenkinek legyen, s közösen viselik egymás gondját. Ebbe belegabalyodott aztán teljesen, s ment szaporán, mintha a gondolatnak akarta volna léptekkel elérni a végét.

Az út két oldalán illatok verődtek fel kicsi szellőcskék legyintésére, s a határ éjjeli csendje óriás és kusza lombokat növesztett a kikelő gondolatnak.

Messze járt már a falutól, amikor egyszer csak megtorpant léptében és a gondolatában is.

Zajt hallott, morgást, sziszegést, marhák szuszogását.

A Csetiek parlagán, az akácfaék mögött négy darab marha legelt, s valaki halkán térítgette a patak felé őket.

— Megállj, az anyád! — kiáltott rá, de a másik nem felelt. Eltűnt marhástól együtt a mart alatt.

Akkor ez sem volna. Nem éetnének le egymás terményét, bogozta össze az elszakadt gondolatokat.

De azon vette észre magát, hogy nem is a lelegelt fűvet sajnálja, csupán a más marhájától irigyli.

— Állj meg csak, tolvaj! Megtudom én, ki vagy. Ismerlek, tolvaj! — fenyegette, de azért csak ment tovább az úton.

Hangja megnőtt a csendben, s a hegyoldal tisztán adta vissza:

„Állj meg csak, tolvaj!”

Hallotta betűről betűre, s eszébe jutott a hat tojás.

És rájött, hogy azokból kelt ki eddig is ez a sok és kínosan terhes gondolat. Megtapogatta a tojásokat: ott voltak a kosár tetején légfelül.

Tolvaj vagyok? Sze az én tyúkjaím tojták, próbálta igazolni magát. Aztán a gyermekeknek veszek ezt-azt, számította, de egyszer csak megállott, mintha mellbe vágták volna. De csak az én tyúkjaím?... Hát az asszony és a többiek, mi?...

Olyan csend volt, hogy hallotta a búzaszáron végigördülő harmatot.

Távol a hegyszakadéokban bánatosan kiáltott a vadtyúk.

— Hátha kikeltek volna — mondta ki hangosan, s idegen volt a hangja. Magamat, a családomat loptam meg, láncolta tovább hangtalanul a szavakat, s tele volt keserűséggel.

Tele, hogy fájt.

Lelke háborogva tépte-kötötte a gondolatokat, s megjelentek előtte a tojásokban kihűlt állatok, fényes farkú kakas, büszke járású jércék. Végül már száz meg száz csirkével együtt röpködtek körül.

Ment a hegyen fel, s a gondolataiból csak annyi maradt, hogy kárt csinált magának, ezt pedig a föld fenekéből is helyre akarja, helyre kell hogy pótolja.

Nézte a fiókokat, s hátára vette volna az egész határt, hogy vigye a városba pénzért.

Keresett, mint a bolond.

De gyalog, szekér nélkül... a határon nem látott sehol semmi ellopnivalót.

Nem volt mit csinálnia.

A Magyarai Mócsi búzaföldjéből nyúl ugrott ki, s nagy szökkenésekkel futott előtte keresztül az úton. Fehér hátulja megvillant a holdfényben.

Kelet felé már kezdett vékonyodni az éjszaka, s a hegyi fogadó akácfái bokrétásan ütöttek el a földtől. Jól látta őket, s egész közéről hallotta a kakast is, amint három órára kukorékol az ólban.

A kakasszóra megállott. A hang irányába szegte fejét, aztán, mint aki nagyot gondol s erőszakosat, szinte futva elindult a fogadó felé.

Az út martja alatt, a fogadón alól leült, s lehúzta bakancsát. Szíjával felkötötte a nyakába, s közben kérte buzgón az Úristent, hogy csak most segítse meg, csak most az egyszer.

Térdei reszkettek, amikor elindult az ól felé. De gondolni semmit se gondolt.

Úgy érezte, hogy a feje nagy, hideg és súlyos kő, a mellét pedig vaskapocs szorítja kétoldalról, és húzza, húzza az ól felé.

Keresztülmászott a kerítésen.

Sohase lopott még.

Mintha egy más világon lett volna, éjjel az idegen udvaron, s mintha nem is ő lett volna.

Az ólajtónál hallgatózott egy kicsit.

A ház körül, sem az udvaron semmi nesz, csak az egyik tyúk sípolt egy kicsit.

Pípje van, ez nem lesz jó — állapította meg, s ott az ól mellett csodálatosképpen nyugodt lett.

Valami bolondság kezdte kínozni. Őlte a kacagás, hogy erőszakosan kellett visszafojtania.

Nyugodtan és óvatosan húzta félre a reteszt.

De amikor megmozgatta az ajtót, a félsarkú ólajtó zakatolva vágódott a deszkához.

Egy tyúk ijedten felkodácsolt.

Az embert váratlanul valami melegség lepte meg.

Bolondul, szokatlan furcsa dühtől üzetve behajolt az ólba, és vaktában kapkodott az ülők felé.

Tollu akadt a markába, meleg tyúktollu.

Szorította, s a kakas keservesen elkezdett kirrogni.

Kikapta magát az ólból, de csak egy marék tollu maradt a kezében, s nyakán a nyargaló tyúktetűk.

— Haj ide, nye! — kiáltott valaki a ház felől.

Ijedten hallotta, hogy csapódnak az ajtók.

Rémület fogta el, s úgy látta, hogy szakadni kezd az ég, s a hideg telehold a fejének tart, hogy súlyával szerkezűzza.

Felkapta a kosarat, és futott, mint az örült. Futott keresztül a töviskerítésen.

A lábát tüskék hasogatták véresre, amint kiugrott, de már kívül az útról látta, hogy a fogadós fehérben, gatyásán nyargal az ól felé, onnan összevissza a kertbe, s végül abba az irányba, ahol ő lapult.

Az út alsó oldalán gyalogbodza virágzott.

A fogadós már nem volt messze, káromkodva szidta a rókát, s kiabált nagyokat.

Az ember hason küszött a gyalogbodzás felé. Amint odaért, megzördült a cserje, s aztán már semmivel sem törődve, nagy zörgedelemmel behengeredett közéje.

A kert felől puska roppant az első zördülésre.

De ő már nem hallotta.

Azt se hallotta, hogy a fogadós még lőtt egyet, és aztán

a kerítésig jött, belehallgatott a megfagyott csendbe, s morogva elindult vissza a ház felé.

Nem mozdult többet.

Reggel, amikor a nap felsütött, akkor is ott feküdt. Ott feküdt, fejével lefelé a marton.

Két nyitott szemén fényes zöld legyek szerelmeskedtek. Mellén egy játékos gyík leste mohó étvággal őket.

A hőségától ólomszínű júniusi ég alatt kesernyésen terjengett a megbolygatott töméntelen föld szaga. De nyers szag volt ez, idegen, vad, nem olyan, mint a frissen kapált törökbúzafölde.

A síkságnak ez a része rongyosan, szomorú-tompán ütött el az alföld sokszínű gazdagságától. Körül letiporva küszködött életéért a fű. Viharvert sátrak s rogyant barakkok éktelenítették a mezőt, és az északról délnek húzódo irdatlan földsáncon rongyos, elgyötört emberek kínlódtak.

Bőjthe Dénes dühösen, nekivadulva dolgozott.

Bicskával faragott fatalpot kötött földtől kérgesült mez-telen lábára. Avval nyomta keservesen az ásót.

Lájbija, amely oda volt vetve melléje a martra, mintha mágnessel vonzotta volna.

Zsebében ott volt a felesége levele.

Tamási Imre, aki hozta, a cséplőgéptulajdonos Tamási, kora hajnalban érkezett meg a táborba. Az égen elhalványodva megbénult a csillagok ragyogása, lopva, sunyin született az árnyék, s bár a levegő tisztára derítve ömlött a síkságon végig, az emberi nyomorúság csípős szaga szomorú szirtként ütött ki belőle.

Tamási riadtan sóhajtott bele a virradatba.

— Vége van itt az emberi örömnak!

Bőjthe Dénes mégis rácáfolt.

Amikor szólították, úgy szökött fel a gyötrelmes pricc-sről, mintha Tamásival az egész faluja jött volna hozzá, olyan kitörő örömmel.

— Na, hát te is itt vagy, egykorim! — szaladt ki eléje. — Téged is behúztak, mi? — fogta két tenyerébe Tamási jobbját, s öröme mellett részvét is csengett a hangjában. Aztán tekintete szúrósra fagyott, s keserű mosoly remegett át az ajakán.

Még egyszer tetőtől talpig végigmérte a másikat.

— Hát nem mondom, jól fel vagy tarisnyálva — dörmögte sanyarú kajánsággal. — Nézz ide rám! — hajtotta

félre mellén az inget. — Rajtam már csak tallóznak a tetvek, pajtás.

Tamási önkéntelenül lepallta baljával a jobb kezét, s repkedő, ijedt tekintete fennakadt a piszkos, füstszínű barakkon.

Nem mert a Bőjthe szemébe nézni.

— Inkább legyen sátoros cigány az ember — hebegte, s úgy érezte, hogy sírógörcs kúszik az álla felé.

Bőjthe nem is próbálta vigasztalni.

— Az, pajtás, ha megunja, szedi a sátrat. De te itt kell hogy ülj — intett a barakkra. — Itt, ládd, amíg csak a velőd ki nem szívja ez az átkozott Károly-vonal... Na, gyere velem. Te is kibírod — indult a vacca felé. — Gyere, mellettem csinálok helyet — mondta jóindulattal.

De Tamási Imre nem mozdult. Állott tétovázva. Válláról lekasztotta a kisedet csomagot, és Bőjthe felé nyújtotta.

— Hozzád jöttem legelőbb, Dénes — kezdett beszélni szaporán, mintha valami vád ellen védekezett volna. — Még nem is jelentkeztem, hallod. Csak éppen futólag megálltam a százados úrnál... Ott van, ott hagytam a bőröndöm is. Ha felkel, azonnal visszajövök... Köszönöm a jó szándékod. Csinálj csak helyet — mondta hangosan, de súlytalan szóval. És megfordult, futott a barakkok közül.

Bőjthe Dénes leült a nehéz éjszakáktól simára koptatott priccsre. Ült, kezében a levéllel, a reggelbe bomló nyári hajnalon, s fakóvá merevült tekintettel bámulta az elolvasott sorokat.

A hazai kenyér ott volt kibontva mellette. A piros csíkos takaróruhában az otthon ismert, kedves illata érzett. De a szalonna rajta: az idegen; nem az övéké. Kicsi darab, de tenyérynyi vastag szalonna volt.

Tudta már a levél tartalmát, de újra elismételte az asszony szavait, s megfontolt, szomorú hangját is hallotta a szívével.

„...Szeretett társam, tudatom, hogy mi, a gyermekkel egészségesek vagyunk, melyet neked is kívánunk Istentől. Tudatom, hogy a másodszeri kapálást elvégeztem a Tamási harmadásában, de malacot nem tudtam venni, mert szalonnát vettem Tamásitól. Neked is abból küld-

tem, s mi a gyermekkel is azt esszük egyszer napjában, mert főzni nincs mikor. Látástól vakulásig a mezőn vagyunk. Ha már disznó úgysem lesz, bár egyéb, a napi betevő falat legyen meg. De ejsze az se lesz, s azért nem dolgozol itthon, te is kell hogy egyél, ha valahogy hazaszabadulsz. Szeretett társam, tudatom, hogy inget nem küldök, mert itthon csak két lengeteg maradt s az ünneplő. Ott, ha csurdén jársz, akkor se szólnak meg, s nyár van, nem fázol, de, ugye, ha hazajössz, itt nem lehetsz kacagás. Annyit küzslődünk, hogy már nem is tudom, hogy győzöm. Madár vagyok társtalanul, akinek csak a könnye hull.

A gyermek azt kérdezte, édesanyám, Tamási Imre bá kövérebb, mint édesapám, őtet mért nem vitték el? Na, most elvitték. Tőle küldöm a levelet. Vess ki még helyette is egy-egy ásó földet, hátha itthon megsegítenek vagy egy kupa liszttel. Na, már több nem is fér erre az irkalapra. Tisztellek.

S ha madárt látsz, ki sír a fán, én vagyok az, úgy gondoldj rám.”

Ennyi volt a levélben, s az utolsó soron betűkkel öszszemosó három petty... És Bőjthének megremegett az ajaka, amint fölējük hajolt.

Sokat elmondott a kurta levél, de Bőjthének mégsem eleget.

Tamásit várta vissza, várta, hogy kérdezzen még tőle.

De Tamási későre tért meg, sietve jött és nagyon elcsüggedt ábrázattal.

— Gyere ki! — intett a barakkajtóból szóval. — Írjál, ha akarsz — mondta lehajtott fővel.

Zavartan pislogott. Nem mert Bőjthe szemébe nézni.

— Kavernám van, tüdőbajom — sóhajtotta. — Azt mondta az orvos, hogy lyuk van a tüdőmön... Hát... — elharapta a szót, és riadtan kapta Bőjthére a szemét.

De Bőjthe hallgatott. Hallgatott, mintha nem is belőle szakadt volna ki az a kurta, riasztó hördülés. Csupán fekete szemén cikázott félelmes villanás. De hamar kialudt bágyadtan az is.

— Jól van, egykorim... Adja isten, hogy igaza legyen az orvosnak — kacagott fel aztán szárazon. Majd kajánul, kurtán megkérdezte:

— Mennyit adtál a századosnak?

— Nyolcezeret! — tört ki hangosan Tamási, s olyan csüggedten legyintett, mintha a fél életét vették volna el tőle.

A barakkok között vezényszó harsant fenyegetően. A nyári nap meg zuhogva öntötte végig forróságát a földhányás fölött.

Bőjthe sápadtan állt a reggeli napsütésben.

— Hát annyi, nyolcezer, ejsze nekem is van — húzta szét lassan a gallérját —, tetűm.

Tamási meghökkenve hátrált egy lépést.

S a füledt nyári reggelen maró fagy ereszkedett me-reven közéjük.

— Mondd meg az asszonynak, hogy egészséges vagyok... Az én tudóm vasból kell hogy legyen, s a szívem a farkasmérget is ki kell hogy bírja. Ezt mond meg — lihegte Bőjthe. — De... Semmit se mondj — legyintett aztán. — Na, már fűjják a desteptárét... Szervusz — nyújtotta a kezét.

Falubeliek voltak, egykorúak. Kezük még átnyúlt a közéjük ereszkedett fagyon.

Bőjthe a földbe ölte tehetetlen bosszúját. Fel se nézett egész nap, szót se szólt, csak az ásójáról huppanó föld beszélt tompán, súlyosan.

Villogtak körülötte az ásók, repült a lapátokról a rög.

Bőjthe, bár kívülről tudta a levelet, nehezen állhatta meg, hogy le ne tegye az ásót, ki ne vegye lábija zsebéből, s nézze, olvassa újra meg újra.

De az őrmester ott sétált fölötte.

Ott sétált az őrmester, majd megállt a nagy sánc iradatlan peremén, s rosszindulatú, kegyetlen játékba kezdett.

Ravasz, kiszámított mozdulatokkal hajladozott a reggeli párákból kimosdott nap előtt.

Nyakának megnyúlt árnyéka odavetült folyton a villogó ásók alá. Bőjthe jól tudta, ha megéri az ásóélel, fél gyilkosságnak számítja fel az őrmester. Vigyázott hát, és kínlódott keservesen. Legszívesebben behajította volna az ásót, de még arra is ügyelnie kellett, nehogy az őrmester árnyékába merítse.

Csörgött róla a verejték. Dühében megkétszerezett erő-

vel ásta-hajította a földet. Repült a föld. Ásójával lapítósimára gyalulta az árok oldalát, s csak akkor vette észre, hogy két ember munkáját végzi, amikor az őrmester hangját hallotta a feje fölött.

— Bravó, Bőjthe, bravó! Látom, hű katonája vagy Károly királynak, az anyád! — kiáltotta, és félig elszívott cigarettáját kegyesen odahajította meztelen lába fejére.

Bőjthe felszisszent. S elpirult úgy, mintha kegyetlenül arcul verték volna.

De a cigarettacsonkot azt felvette. Tüzét elnyomta körmével, és a csutkát kalapja pántlikája mellé tűzte.

Kábultan tekintett körül.

Károly király, Tamási Imre meg a kegyetlen őrmester furcsamód egy személyé olvadtak keserűségében, s felnagyultak egy egész gyűlöletes világgá, amely ellen sajjogva lázadt minden idegszála.

Lázasan forradalmi s romantikusan szép volt az az idő, a Falvak Népe második indulásának az ideje. Szerkesztősége több volt, mint csak szerkesztőség. Írók, művészek, tudós egyetemi tanárok, tarisnyás parasztok lépték át sűrűn a küszöbét. A művészek közül Kós Károly, László Gyula, Andrásy Zoltán, Abódi Nagy Béla, Balázs Péter illusztrálták a lapot. A tudományos cikkeit egyetemi professzorok jegyezték, s vezércikkeket írtak falusi parasztok. A pillanatnyi gazdasági, politikai szükség igényelte; távoli perspektívákba illeszkedő lázas tervek születtek, viták zajlottak, s valahogy olyan gazdagnak éreztük mindannyian magunkat, amilyennek annak idején Dárius király se érezhette. Pedig anyagilag ugyancsak szegények voltunk. Az európai hírű egyetemi professzor munkatársunk falusi ujjasposztóból varrt ruhában járt. A lapban annyi minden mellett arról is írtunk, hogy miként, hányféleképpen lehet elkészíteni még a megmaradt hidegpuliszkát is, s be vígan voltunk paraszt munkatársainkkal, olvasóinkkal, ha kibontották íróasztalainkra tarisnyáikat, domború kenyeret, fehér szalonnát és szikrázó szilvapálinkát rakva ki belőle.

Felelősséggel éreztük szabadnak magunkat, s szabad új világunkat úgy a sajátunknak, hogy érte semmi se elég drága.

A legelső lapterjesztésünk is eredeti volt. Halomszámra vittük magunkkal utazás közben, és a vonat ablakából szórtuk ki ott, ahol dolgozó parasztokat láttunk a mezőn.

A lapot hárman indítottuk el: Kacsó Sándor, Kós Balázs és jómagam, majd néhány hónap múlva Asztalos István is hozzánk jött a Képeslap szerkesztőségéből, nagy részben azonban később is hárman szerkesztettük, mert Kacsó Sándor, akitől sokat tanultam, lekötődött a közvetlen politikai munkában.

A lapban mindhármunknak megvolt a maga rovata, de minden írást közösen vitattunk meg, s a technikai szerkesztést lapszámonként váltva végeztük.

Vitánk volt elég, szerkesztés közben veszekedés azonban soha, s mégis, egy délelőtt majdnem ököltre menő harc robbant ki a kályha ajtója előtt.

Én írtam, végeztem a munkámat.

Asztalos maga elé húzta a papírt az asztalán, jobb lábát keresztülvetette a szék karján, néhány pillanatig keservesen nézte az ívet, majd kaján irritáltsággal odaszólt hozzám:

— Írsz, kulák, mi... — s felállott, és füttyörészett ki a Szabadság tér felé.

Kós Balázs makacsul javított, de egyszer csak lecsapta a ceruzát.

— Nekem ne füttyölj!... Menjetek a nyavalyába, sze csak azért vagytok itt, hogy én ne dolgozhassak — s azzal felugrott, és meghazudtolva sántaságát, gyorsan sétálni kezdett a teremben.

Asztalos fújta csak tovább.

Kós néhány forduló után a kályhának dűlt, majd lehajolt, kinyitotta a kályhaajtót, letérdelt, s átszellemült arccal kezdte kiszedni a valamikor odaüritett cigarettacsikkeket.

Asztalos is odaviharzott, s félszeg mosollyal letérdelt Balázs mellé.

— Csak kettőt szívtam tegnap is — mondta panaszosan, és benyúlt a kályhába.

Néhány pillanat múlva térden úgy néztek egymásra, mint két megvadult kakaspulyka. Komolyan veszekedni kezdtek.

— Hagyjátok ott a padlón a csikkeket, s álljatok félre innét! — léptem melléjük, majd szám és nagyság szerint két részre osztottam a zsákmányt, nyilat húztunk rá, s a következő percben bodor füstfelhőben vidáman kacagták előbbi magukat: az embert, aki egy idegrendszerben hordja fenséges célok kifutópályáit s buktatóit a kicsinyes szenvedélyeknek.

A hidegpuliszka példájára javasoltam, hogyha már nem lehet dohányhoz jutni, szívjanak csicsókalevelet vagy száraz nyúlzsart, amelyeket gyermekkoromban én is szívtam papírba csavarva az ugaron, s éppen úgy füstöltek, mint a legfinomabb dohány.

Fensőbbiségesen leintettek.

— Nem tudod te, hogy mi a jó.

Másnap éppen hazakészültem Ózdra. Utazási igazolványom zsebemben volt, mert abban az időben a feketézés elfojtása céljából rövid távra is csak igazolvánnyal lehetett utazni. A családommal együtt utaztam.

Otthon kerítettem két kiló szűzdohányt, s a bőrönd fenekére rejtettem, ami által, bár a törvény szerint feketézővé avattam magam, már előre élveztem két barátom, munkatársaim repeső örömét.

Este ültünk vonatra, csonttípró gyúródásban, s szerencsére velünk egy ózdi diáklegény is.

Jön a kalauz, vele egy rendőr. Kapok a farzsebemhez. Nemcsak a jegyek, az igazolvány: a pénztárcám pénzzel, mindenestől hiányzik.

A rendőr számba vesz és továbbmennek. Kocsárdon elintéznak majd.

A két kiló szűzdohányt szerettem volna semmivé varázsolni a bőrönd fenekén. De úgy éreztem, hogy kidagad a bőröndből, óriás bálákká nő és rám nehezedve megfullaszt.

Kocsárdon, amikor leszálltunk, szigorúan megjelent a rendőröm.

— Gyerünk! — mordult rám hatalmas tudatában.

Az elképedt diáklegény bőröndjét kaptam fel, s a dohányos bőröndöt neki hagyva elindultunk a rendőr előtt.

Az új világ alján akkor még benne zavargott a múlt. A dési állomáson harc közben tettek ártalmatlanná nemrég két SS-katonát. Háborús bűnösök lapultak s próbáltak az országból kiiskoljni, Maniu-gárdisták és a hegyekbe felhúzódott fegyveres reakciós bandák tagjai vegyültek el a nép között. Feketézők serege igyekezett kijátszani a hatóságot is.

Arra gondoltam, hogy még az lesz a legjobb, ha feketézőnek tekintenek. Csakhogy a diák bőröndjének a tartalma erre nem adott alapot.

Azt nem mondták meg, hogy mit gondolnak rólam, de amikor elsoroltam, hogy a Falvak Népe szerkesztője s a közvélemény szerint író is vagyok, még gorombábbak lettek. Az akkori rendőrség egy része a régi királyi rendőrség tagja volt, inkább ellensége, mint támasza annak, amit mi képviseltünk. Nem engedtek Kolozsvárra telefonálni.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A dohány ment vígan Kolozsvár felé, rajtunk pedig, az egész család fölött, rendőri fedezet mellett, a gyéresi állomáson szűrődött hajnallá az éjszaka.

Reggel Tordán igazoltak és hazaküldtek kocsival Kolozsvárra, s másnap diadalmasan vonultam bé lapot csinálni két kiló szűzdohánnyal barátaimhoz, akikkel — ilyen anyagi körülmények között indítva a lapot, idővel új erőkkel töltve fel a szerkesztőséget — százezer előfizető nevére küldhettük el a Falvak Népét.

1970

AMIKOR NEM VOLT ÉG BUKAREST FÖLÖTT

Mint sebből az élő vér, oly elevenen tör elém ez az emlékezés.

Ezerkilencszázhuszonöt tavaszán hárman, én és két szülém, azzal a reménnyel bújtunk ki a kolozsvári New York szálloda dohos, patkányos pincelakásából, hogy először hazamegyünk Ózdra, szülőfalumba, rendbe tesszük a szolgálatból épített istállót, szénatartót, aztán... Aztán majd Bukarestben úgy fogódzunk az élet bokájába, hogy kikússzunk gyötrelmesen súlyos talpa alól.

Néztem a vonatból az elmaradó várost, s amit addig tudatosan észre se vettem, az emberi kéz, értelem, érzelem teremtette szépségeket, most nehezemre esett elhagyni. A tőlük való elszakadás fájni kezdett.

A ritkán bár, de mégis megtekinthető mozi, a csodálatos, rádiónak nevezett láda, amely az előző esztendőben éppen a mi szállodánkban, a New Yorkban szólalt meg legelőbb Kolozsváron, egy izgalmas, ismeretlen világot kezdtek feltárni nekem. Elszakadok tőlük! A könyveket, a színes táblájú füzeteket ki menti ki a szálloda szemetesládájából? Kerek Ferkó is ottveszett volna, bár azt nem jegyeztem meg, hogy ki is írta. Ott vesznek nálam nélkül. Pusztulnak a rothadék között. S legénykeszívemben be harmatcsillogóan fáj a siklódi szolgálólányocskáktól való elválás érzése. Beszédes hallgatásuk, virágbeszédű csicsergésük, amíg vasárnap estéken a szálloda kapujáig kísérték, be gyönyörűek voltak! A másokéi lesznek már.

A vonat közömbösen mondta a magáét. Futott, mint az idő, s nem törődött az emberek érzéseivel.

Szüleim megtanulták, és tőlük s tizenhatodikba fordult éveimtől én is tanulgattam már, hogy bármi munkára kész kemény két karunk, józan, eleven eszünk rakjon költőfészket az érzelmeinknek is. Mert ilyen fészek nélkül csak keserűség és rossz szándék költi, neveli fekete fiókáit.

Falunk, a telkünk másként fogadott, mint ahogy elen-

gedett. Az érzelem pedig fényesedő tollakat kezdett nevelni. Első gazdának is tisztességére való istálló, szénatartó, csűr, búzaszín állott az udvarunkon, melyek a kolozsvári szolgálat idején épültek. Csak még a szénaszín alját kellett földdel meghordani, az istállóba való két jó tehén, a házba egy leres vaskemence árát kellett, a munkát megfogva, a nagyvárosi élet csömbölgő zakotájából kikeresni.

A szín aljába én hordtam a földet kerekas targoncával. Apám a jászlat építette.

Előző nap színéig, később már halmozva raktam a targoncát. Ha lassan toltam, nagyon nehéz volt, ha szaladtam, könnyebbnek éreztem. De vigyáznom kellett, mert a szín ajtaján belül elkaphatott a lejtőn megiramodó talicska.

Vigyáztam, de miután már gépiessé vált a munka, egyébbel is foglalkozni kezdtek az örökké nyugtalan gondolatok. Egyszer aztán elkapott az egykerekű. El, hogy a fejem tetejét az ajtó felső szemöldökfájába vágtam. Szédülten összeestem, s amikor magamhoz tértem, orromból még mindig csepegett a vér. A földön, ahol fejem feküdt, jókora vörös-fekete foltot láttam elterjedve.

Port rúgtam rá. Véres orromat megmostam. Nem szóltam szüleimnek, mert már csak egy hét volt az indulásig.

A talicskába mind kevesebb földet raktam, de az utolsó héten még így is nemegyszer eleredt orromból a vér.

Édesanyám nagyon aggódva figyelt.

— Á, csak a növéstől van — legyintett apám. — Legalább nem gyűl fel a vére. Ilyenkor nem jó a fiatalnak, ha túl sok a vére — mondta.

Én meg sápadtságomat is rejtettem volna. Túlzott vídamsággal lepleztem kifelé fejfájásomat, belső szorongásomat: mi lesz, ha betegség kap a markába Bukarestben?

Otthon a falumban azelőtt is a nagyobbakkal, nem korbelleikkel barátkoztam, s Kolozsvár után még inkább megnőtt a tekintélyem. Fokozódtak velem szemben az elvárások. A túlfokozott elvárások pedig vagy elbuktatják, vagy kivételes eredményekig kényszerítik az embert. Én nemcsak az elbukástól, a megtorpanástól is irtóztam. De amikor apám zsebében Horváth Sándor falunkbeli tisztiszolga bukaresti címével, vállunkon átalvetővel el-

indultunk a dombói állomás felé, a gyávaságig riadt voltam.

Május utolsó hetében, amikor a pacsirták úgy szórják tele csicsergésükkel az eget, hogy megpendített hűrként rezegve zsong a levegő, s a búzák már tudják a hullámok futását játszani, akkor mentünk, míg mások a szerszámokat forgatták a hazai földeken.

Nekünk nem volt igásállatunk.

Amikor elhagytuk falunk határát, talán titkolt bajom miatt is úgy éreztem, mintha árvaságországba léptem volna.

Négyen mentünk hallgatagon, csak a talpunk dobbant, surrogott a mezei út porában. A negyedik Koródi Pengó, nálam nyolc évvel idősebb, már öregedő nagylány volt, akinek nénje Bukarestben szakácsnéskodott.

Ennek a Koródi Borinak címe volt az az egyetlen bizonyos pont az irdatlan embertengerben, ahol kivethetjük a bizonytalanságnak nekiindult, merész, kicsi csónakunk kötelét. Mert Horváth Sándor csak egyszerű katonabaka volt Bukarestben.

Hallgatásunk nem tompa, élettelen hallgatás volt. Fájdalommal és bátorsággal, a bizonytalanban is bizonyosságot teremtő, makacs akarással tele hallgatás volt. A szadokból örökölt hallgatás. A rabszíjra fűzöttek hallgatása volt, amelyben az élni akarás hallgatott.

Balázsfalván az éjszakából zakatolt elő a fekete vonat, amelybe elnyelődünk, és az éjszakába zakatolt belé.

A bágyadt világításban csak embereket láttam, egymásba mosódó tömeget, amelybe mi is beleolvadtunk.

Ülőhely kettő volt szabad. Pengó és én szembefordulva, a poltartó oszlopba fogódzva álltunk. A vonat ringása egymásnak préselt. Közélről éreztem leányillatát. Melegség futott végig rajtam, eszembe jutottak a Kolozsváron maradt siklódi szolgálólányocskák, és átöleltem Pengót.

De ez csak az út elején volt. Később, fáradtságba zsibbadva, önmagunkat is idegeneknek éreztük. Körülöttünk az emberek és az álom egymást gyötörték. Az álom az embereket kínozza, az emberek az álmot törték darabokra, furcsa, kimarjult testtartással, ijesztő ábrázatokkal.

Brassótól nekünk is jutott ülőhely, s próbáltunk az al-

vással is kiegyezni, de amit tőle úgy ülve kaptunk, az csupán gyötrelmes kábulat volt.

Bukarest úgy állott elélem, mikor az állomásból kiléptem, mint óriási s egy kicsit eszét vesztett falu. Az állomás környékén nagyobbbrészt földszintes vagy egyemeletes házak, kúriaféleségek, udvarral, kerítéssel.

Gyalog mentünk, és amit láttam, hallottam, riasztó volt a számomra. Az utcákon túl hangosak voltak az emberek, s az egybefolyó lármából, mint hullámtarék, kicsapott a vállrudas emberek éles kiáltozása. A két rúd végén kosár vagy kondér. Hibbadó, lengő lépésekkel szaladtak az árusok, és valami dühös, követelődző kétségbeeséssel kínálták áruikat:

„Jaurt! Jaurt! Jaurtesiu!”

„Gáz! Gáz! Gáz!”

„Zárzavát! Zárzavát! Zárzavát!”

Zakatoltak, csengettek a villamosok is, de meglepett a vasúton lóval vontatott, formájában villamosra hasonlító utazó alkalmatosság, s mindezeket látva még a két tehént és vaskemencét délibábozó remény is kezdett elhalványodni bennem.

Szüleim ábrázatán kerestem a bátorítást. Apám orcáján szilárd elszántságot, édesanyámén a bizonyosság szelíd nyugalmát láttam. És elszégyelltem magam.

Vajon meg tudom-e állani a helyem? Meg kell hogy álljam!

Koródi Bori a Bolintineanu utcában, emeletes házban lakott, megbecsült szakácsnőként. Férje a Suchardt csokoládégyár kazánfűtője volt, s apám általa már másnap munkát kapott ott.

Ott is maradt Koródi Boriéknál, hogy előre tájékozódjon a gyárban való teendőiről, s hogy reggel idejében tudjon munkába állni.

Szállást mindhármunknak nem adhatott Bori. Étellel is lopva kínált meg. Pedig be jó volt falumbeliként látni, hazai beszédet hallgatni az idegenségben. Örömmel maradtam volna mellettük éjszakára. De így is nála kezdett újfrafényesedni bépárállt lelki kardom, s már úgy léptem ki tőle, hogy béveszem Bukarestet, bár még nem tudtuk, hogy édesanyámmal ketten hova hajtjuk le éjszakára a fejünket.

Édesanyám a betűt, én a román nyelvet nem ismerem. Édesanyám, amikor apja a Kemény bárók szőlőpásztora volt Lándorban, hét-nyolc éves korában tanult meg románul. A lándori dialektus miatt néha el-elakadtunk, de azért hősiesen haladtunk előre. Édesanyám kérdezősködött, én az utcák nevét olvasgattam le, s nem sokkal naplemente előtt rátaláltunk a Cometa utcára, a Horváth Sándor címére.

Földszintes ház volt, udvarra nyíló kapuval, s csengetésünkre Sándor nyitotta az utcaajtót.

Amikor meglátott, öröme úgy megkondította a szívét, hogy felkiáltott, de mindjárt riadtan hátra is nézett, s ettől kezdve már a riadtsággal birkózott öröme.

— Jöjjenek bé, na, csak nehogy meglásson a főhadnagy úr! — suttogetta, és vezetni kezdett hátra egy deszkafészer felé.

— Hát te így kell hogy féljél tőle? — kérdeztem suttogetva, és egy kicsit már én is riadt voltam.

— Tőle? Véle én elbánnék, de attól kell féljek, hogy nem adhatom vissza, ha megüt.

Ezt már én is megértettem úgy, ahogy érteni muszáj volt, ahogy az értelme belénk ivódott annyi időn s a paraszti ősökön át.

— Szólj, hogy né, faludbeliek vannak itt. Ne félj, én majd beszélek vele — bátorította édesanyám.

De Sándor sietett, hogy minél előbb elérjük a fészert.

A kicsi deszkaépület egyik felében felvágott tűzifa volt, másik fala mellett négy földbe vert cöveken deszkapriccsféle, a priccs mellett egy szék, amelynek egyik csonka lába gyalulatlan lécdarabbal volt kitoldva. Sándor katonaköponyege a gerendáról lógott alá.

Ennyi volt, de fejünk fölött fedél, s ha lábunk alatt csak a pusztas föld is, már voltunk valahol, mert kint az utcán, a nagy idegenségben, bár felfokozottan tudtam, hogy létezem, mégis úgy éreztem, hogy nem vagyok sehol se.

Sándor átalvetőinket gondosan a gerendába vert két nagy szegre akasztotta, aztán bément a hadnagyához, s amire visszajött, édesanyám az ágyon, egy takaróruhán asztalt terített hazaiából. Én meg a Sándor szeretőjének, Magó Pengó Cibóknak a levelét és egészben mutató fény-

képét úgy tettem a székre, szemhelyre, hogy Sándor egyben meglátta, amikor belépett.

A szégyenlős mosoly annyi örömtől terhesült, hogy megremegtetten az ajkát. Sápatag orcájára is felfutott a pirosság képében, de azért Sándor a hazai ételek mellé ült le előbb.

Megvárta, amíg a puszta földre, egyik pokrócra lefeküdtünk, s a levelet csak azután olvasta el.

Nem volt takarónk, párna se a fejünk alatt. Egymáshoz bújtunk édesanyámmal, és az álom egyben lefogta szemünket. Meg se mozdultam reggelig. De a fáradtság utáni mély alváson át is nemegyszer azt éreztem, hogy szapora, guruló gömböcök hengerednek át rajtam.

Reggel mi ébredtünk hamarabb, de amint megmozdultunk, Sándor is felült.

Tekintete a Pengó képét kereste, és amint a székre pillantott, fel is pattant a deszkapriccsról.

— Lerágták a fejét! — suttogta, s mutatta felénk szeretője lerágott fejű fényképét, majd kétségbeesetten felkiáltott: — A derékszíjam!...

A derékszíját is háromba rágták azok az én guruló gömböceim, amelyek fektünkben rajtunk is átugráló patkányok voltak.

— Hadd el, ne búsulj, csak otthon ne vesztesse el a fejét — próbáltam tréfásan vigasztalni Sándort. De az otthon mindig mókára kész legény, mintha kicserélték volna, csak szomorúan legyintett.

Kint az utcán remény és bizonytalanság fogott közre, amint kiléptünk, ám az az előző napi bizonytalanság, hiszen Koródi Boriéknál, majd Sándornál már léket ütötünk az oldalába, mára meghuttyant. Mert ha azt még nem tudtuk is, hogy élénk áll-e aznap, s magához köt-e a szolgálat, azt viszont igen: estére fedél lesz a fejünk fölött. S ettől a remény jókedvű bátorítása megizmosodva előttünk járt egy lépéssel. Vállunkon lovagló átalvetőnk-ből kikacagtak a hazai illatok, és azt kiabálták, hogy a világon csak addig lehetünk valakik, amíg nem hagyjuk el magunkat.

Hát, hogy úgy legyen, és eleget tegyünk ennek a hazulról hozott igazságnak, igyekeztünk volna a cselédpiac

felé. Csak azt nem tudta az igyekezetünk, hogy melyik irányba lendüljön neki.

Az utcán, ahol mentünk, egylovas hintókocsi állott az irányba, amerre mi haladtunk. A hintó bakján ellenzős sapkás, palástos ember ült, akit én igen nagy úrnak gondoltam, s egy cseppet hátrább maradtam, amikor édesanyám feléje indult.

— Mi a baj, kicsi menyecske? Valami segítség kéne? — szólalt meg, elképedésemre, magyarul a palástos uraság, és a mosolygását is úgy virágoztatta felénk, hogy annak nagyon meleg színei voltak.

Ő mondta meg, merrefelé menjünk. De már csak azért, hogy az én szolgálatomat próbáljuk fellelni, mert édesanyámnak ő azon nyomban tudott helyet ajánlani.

Anyám köszönni akarta, de azt nem várta tőle. — Te tudsz románul? — kérdezte tőlem.

— Egy kicsit — mondtam bizonytalanul, mert azt a „kicsit” is túl nagy dicsekedésnek éreztem a valósághoz mérten.

— Én se tudtam, majd megtanulsz — s anyámra rámosolygott, nekem meg a bakról lehajolva keményen megszorította a kezem.

A szegődőhelyig sohase jutottunk el. Menet közben egy kicsi, ősz hajú úriasszony jött szembe velünk, és már messziről feltűnően rajtunk tartotta a tekintetét.

Magyarul szólította meg édesanyámat, s nem telt el fél miatyánknyi idő, és már egy hintókocsival vágattunk a Brutarilor utca felé, ahova édesanyám nemcsak szobalánynak, hanem egy kicsit hazaérkezett.

Az ősz hajú úriasszony ugyanis a mi vidékünkéről való, marosludasi volt, s amíg a hintó a lakásukig eljutott, amennyi földbirtokos úr és gazdatiszt lakott Ludas körül és végig a Malozsa-völgyön Ózdig, mind felszálltak rendre a hintónkra. Az öreg nagysága a szülőföld után való kiéhült sóvárgását édesanyám szívbéli örömmel és tollasodó bizodalommal igyekezett táplálni.

Házuk, ahova mentünk, egyik vejéé, egy Gheorghiaide nevű tőkés úré volt, akit görög-románnak mondott az öreg nagysága, s domnu bojárnak kellett szólítani. A fiatal nagysága olyan anyámmal egykorú, szép, barna asszony, s neki is egyetlen fia, Puju, nálam egy évvel fiatalabb.

A kúria földszintes volt, csak az udvar végében megtört részen emelkedett a garázs fölött egy konyhányi és kicsi szobányi emelet, ahol a szakácsnő uralkodott. Meg aztán a padláson végigmenve, elől, a bádoffedél alatt rejtőzködött egy deszkafalú, de meszelt padlásszoba, amelybe a szüleim költöztek belé.

Számomra is különös dolog, okát adni nem is tudom, ha csak azt nem, hogy a lélek azt, ami hasznavehetetlenül fájdalmas, igyekszik levetni — de itt kihagy az emlékezetem. Pedig a Gheorghiade-kúria előtt álló kőrisha is felém lengeti a múltból barátságos lombjait, arra viszont már nem emlékszem, hogy miképpen lettem szolgálja a Romana utca egyik zöldségkereskedésében.

Úgy gondolom, belém is útközben, véletlenül botlott a szolgálát, mert oda, ahol magukat árulták az arra ráutaltak, nem érkeztem el, s az este mégis mint bukaresti szolgálégyre borult reám szorongatóan.

A zöldségesboltra viszont már eléggé jól emlékszem. Hosszúkon nyúlt az utcától hátrafelé, az elején ajtóval, egy másik ajtó jobboldalt a kicsi, szűk udvarra nyílt. Ide vittem ki az üres ládákat. Ajtó volt baloldalt is, de ez már hason feküdt a pince fölött, ahova meredek falépcső vezetett alá. Ide tele ládákat vittem le reggel, s hordtam fel rendre napközben.

A három ajtót mindjárt hármunkhoz hasonlítottam. A fő ajtó gazdám, a főnök, az udvarra nyíló ajtó Iosif, a segéd, az a földre vetett pedig az én szolgálai állapotomnak felelt meg.

Azért lélekben nem engedtem el magam. Villogtattam bátran a bizakodás kardját. Szerencsémre az orrom vérzése is elmaradt. De az előző másfél héten eléggé megcsapolt erőm helyébe lopva az aggodalom kezdte bévenni magát.

Pedig milyen bizakodóan jó érzés volt az, hogy még aligformán gyermeklegényeképpen már úgy lehetek én a világban, mint aki áll a maga egyensúlya szerint, s nem erősíti azt a mások támaszán. A támaszhoz mindig meg is köthetik az embert, s én akkor éppen abban a korban voltam, amikor leginkább kötélzagató kedvében van az ember.

A román szavakra úgy figyeltem, hogy egyből az enyé-
mek legyenek. De túl sokan voltak, s nagy gyűrődásuk-
ban egy-kettő is nehezen jutott végső helyet találva a
fejembe. Szerencsémre Iosif, a segéd, akit ugyancsak Er-
dély hajított át a Kárpátokon, értett néhány szót ma-
gyarul.

Nem vártam én a szóra, parancsra; orcáról, tekintetből
igyekeztem a gazdám s a domnu Iosif akaratát kiolvasni.
De így is el-elakadtunk néha egymás megértésében.

A lakóházra, konyhára már megint nem talál vissza az
emlékezés, bár az üzlet mellett kellett hogy legyenek,
mert déli és estéli zárás után az üzletben ültünk asztalhoz.
Gazdám, a segéd és a kokoana, gazdám felesége, hár-
man egy asztalnál ültek. Én tőlük jóval hátrább, külön,
az ecetszagú cibréskád mellett étkeztem.

Éhes voltam, de tikkadó, elszorult torokkal nyeltem.
Egyszerre éreztem a befogadottságot és a kivetettséget.

Ezt nem érezhettem első vacsoráig, mert hármunk kö-
zös munkája olyan egybőr alá tartozó volt, mint az élő
test részei. A befogadott munkám s kizárt szolgálétem
tudomásul vétele másfajta gazdagítása volt annak a tu-
dásnak, amit én a fővárostól, tudásra szomjjasan, vártam.

Vacsorám hajában főtt pityóka volt és sós telemeatúró.
Gazdámék s velük a segéd más ételeket faltak. Nekem
mindennapi ebédem, vacsorám pityóka s telemeatúró.
Igaz, cibrért is ihattam mellé. Reggel jaurt volt vagy tea
a reggeli, kenyérrel. Hogy a gazdám és Iosif hol, mikor
reggelizett, azt én sohase láttam.

A sajdulásig érzékeny fiatal léleknek avval van sze-
rencséje, hogy még a teljes, az el nem használódott re-
mények veszik védőleg körül. Máskülönben összetörne az
olyan ütések súlya alatt, amilyenek engem is gyermek-
koromban értek.

Nyeltem félrevetetten, egyedül első bukaresti szolgál-
vacsorámat. És félni kezdtem. Falum s még szüleim is
messzi, emlékszerűvé távolodtak. Csak a bolt volt, s benne
mi. A gazdám, ha nem is ellenség, nem mellettem — a
másik oldalon, velem szemben áll. Iosif kettőnk között,
csakhogy a gazdánkhoz közelebb.

S amint riadtan rádöbentem kiszolgáltatottságomra, a
szemem elhomályosult. Most aztán attól is megijedtem,

hogy gyáva vagyok, s hogy el ne sírjam magam, bár az ízét nem éreztem, szaporán faltam a vacsorámat.

A boltot még vacsora előtt rendbe tettük, s már jól benne voltunk az éjszakában, amikor Iosiffal a szállásunkra indultunk, ahol — mint útközben megtudtam — lovunk és szekerünk is volt.

A kevés beszédű, kicsit hajlott, sovány legény egyszer csak, amint mentünk, testvériesen váltamra emelte a kezét.

— Nehéz... Lesz neked sok — mondta, s mintha megbánta volna szavait, egy kicsit eltolt magától.

Sokáig mentünk. Az éjfél is közel volt már, amikor én szénát tettem a ló elé, Iosif vizet hozott neki, és belépünk szálláshelyünkre, levethetem magam a priccsre, amelyen pokróccal letakart töredékszalma zizegett.

Mennyivel otthonosabb volt az a puszta föld, a patkányos fészter, amelyben édesanyámat éreztem magam mellett, meg Horváth Sándort a szeretője fényképével.

Iosif a csergőórát kirregtette, s amint megnéztem, hány órára állította a mánust, siettem elaludni.

Az óra ébresztője a hármason állott.

Három órakor egyszerre mozdultunk a csirregésre.

— Tégy szenet a ló — mondta Iosif. — Én... — és mozdulatokkal mutatta, hogy ő a trágját gyűjti majd össze.

A „tégy szenet”-re nehezen fogtam vissza a kacagásom, mert otthon a nanyó meséiben a táltos lovat etették eleven szénával. A mi lovunk pedig messze volt a táltosságtól.

Bágyadt voltam, enyhe émelygést éreztem a kialvatlanság miatt, de amint a szekérral vágattunk a megdidergető hűvösségben, elseprődött a bágyadtságom.

A gazdánk már a piacon várt reánk.

A tele zöldséges ládák közül némelyik csontropogatóan nehéz volt. Kezdetben még szaporán legénykedtem, de az üzletben már egyre lassabban mozogtam. Iosif pedig csak addig segített, amíg a szekérről leraktuk a ládákat. A pincébe egyedül hordtam le, míg ő az előző napi üres ládákkal a szállásig szekerezett.

Ez volt a mindennapi munkamenetünk.

Amilyen mértékben fogyott fent a zöldség, olyan tem-

póban kellett a ládákat fölhordanom, s emellett a cibre gyártása és árusítása is az én feladatomból volt.

A búzakorpából való cibre erjesztését már otthon, nagyótól is láttam. Otthon azonban csak salátasavanyítás céljára tartottak egy korondi parasztfazékkal. Itt meg nagy, hatalmas káddal, s azon vidultam árusítás közben, hogy ha otthon azt mondanám, Bukarestben a király asztalánál ettem, inkább elhinnék, mint azt, hogy cibrért árultam egy lejért literenként.

Tükörben nem láttam magam, de az első hét vásárnapján, amikor szüleimhez mentem, anyám megriadt, szomorú tekintete s apám kedvetlen gondba szigorodott arca minden tükörnél mélyebben tükrözte szerencsétlen állapotomat.

Apám testben nagy erejű, a találékonyságtól és testi erőtől függő bármilyen nehézséget legyőző ember volt.

Szégyelltem panaszkodni neki, és féltem. Örökké féltem tőle, mert ha utóbb meg is bánta, hamar elöntötte az indulat.

Nem panaszkodtam hát. Inkább dicsekedni próbáltam, s az ételt is, amit édesanyám hordott elém, úgy ettem, hogy kiséhezetségem ne tűnjön fel nekik.

De édesanyám szeméből egyszer csak mégis hullani kezdtek a könnyek.

Be szívesen feküdtem volna a kicsi és tiszta padlás-szoba rendes ágyába, s mégis, ehelyett, megnyugtató végett, maradék erőm áldozatul hozva, azt ajánlottam — menjünk a városba.

Amikor az udvaron a kapu felé tartottunk, a nálam egy évvel fiatalabb Puju úrfi nagy bőrlabdát puffogatva az udvaron játszott. S hiába volt bojárfiú, gyermeknek tartottam, és méltatlannak, magamra nézve megalázónak, hogy hozzá mérjem magam.

Tudtam az órát, amikor édesanyámnak vissza kellett térnie a bojárékhoz, s addig húztam az időt, amíg lebeszéltem arról, hogy szállásomra kísérjenek. Egyedül mentem haza.

A ló már ismert. Rám nyihorászott, amikor az istállóba léptem. Megettettem, vizet adtam neki, s mivel senki se látott, meleg marjának dülve, keservesen elsírtam magam.

A pihenésre, az erőgyűjtésre gondolva hamar lefeküdtem.

Pihentem. De cseppenként nem pótolható a literszám elfolyt erő.

A közömbös, rideg világban a ládák is, amelyek kezdetben eléggé engedelmesek voltak, ellenségessé válva, megmakacsolták magukat. Nehezen engedtek, ha fel akartam emelni őket. Sokszor a fejem is belenyilallt az erőlködésbe. A pityókával, telemeatúróval szemben meg az étvágyam hirdette ki a szembenállást.

A hadakozó lélek számára kezdett lazává, ingoványossá válni a test gyötrelmes elgyengülése. A „mi lesz?” jele emelte elém fekete kaszaformáját. „Mi lesz a tervünkkel?” „Mi lesz, ha kórházba kerülök?” „S ha Bukarestben halok meg?...”

Erre gondolva, nem magamat, édesanyámat sajnáltam. Apám pedig csak félelemmel jutott az eszembe. Az a tudat gyötört, hogy az én helyemben ő kibírta volna tizenhatodik évében is azt, amit én már nem bírok. De leginkább attól féltem, hogy megint gyermekké sanyarodom vissza.

A negyedik hét közepén egy láda pityókát kellett felvinnem. Zöldje nem lévén, a pityóka volt a legsúlyosabb. Nehezen emeltem fel. Előbb térdemre, majd mellem magasságáig, s lépegettem vele fokenként a meredek lépcsőn. Már fele körül tartottam a lépcsőnek, amikor a túl nehéz láda alatt meginogtam, és hátratántorodtam. Én hanyatt a pince földjére, a láda pedig rám, a mellemre zuhant.

Estemben nem kiáltottam, hogy fent ne tudják, mi történt, s a földön nem kiálthattam, mert a lélegzetem elakadt, hogy csak sípolva kapkodtam a levegő után. Kibújtam a láda alól, a kihullott pityókát visszadobáltam belé, fogam összeszorítottam, s lépcsőről lépcsőre emelve, felvittem a ládát. Kiléptem az üzletbe, nekidőltem lihegve a falnak, aztán elfeketült körülöttem a világ.

A pincében tértem magamhoz, ahol a gazdám olyan ijedelemmel ápolt, mintha a saját fia lettem volna. Amikor felmentünk, be volt zárva az üzlet ajtója, s bár én akkor nem tudtam, de később visszagondolva a zöldségárus ijedelme, a zárt ajtókra, rájöttem, hogy mindez

amiatt volt, mert engem hivatalosan sehova se jelentett be.

Kinyitotta a fő ajtót, visszajött hozzám elszomorodva, és hátrahívott a cibréskád mögé.

Szavakkal, mutogatással úgy, ahogy tudta, de olyan ábrázattal, hogy nemcsak magamat, de őt is meg kellett sajnálnom, kétheti pihenést tanácsolt. Két hétig fenn tartja a helyem, ha addig erőre kapok, s akkor az eddig való béremet is kifizeti.

Iosifot mellém adta az édesanyám szolgálóhelyéig való kísézőnek, mert eléggé imbolygó állapotban voltam.

Jóraláló békességben köszöntem el gazdámtól, s azt is elhittem, hogy őszintén sajnál, mert erősebb szolgálja sok lehetett, de nálamnál becsületesebb, hűségesebb egy se a sok közül.

Csak az, aki forrása mélyét, azt a setétet, ahonnét ez a népdalsor kiszakadt: „Hej, édesanyám, mért szültél a világra!” — megjárta, az érthette meg az én lélekbeli állapotomat, amivel akkor a Gheorghiaide bojár kapuján beléptem.

Édesanyám, aki korai árvaságra jutva, az én nyomorúságom mélyénél mélyebbeket is megjárta gyermekkorában, mindenkinél jobban megértett.

— Menyek haza a fiammal, nagyságos asszony — mondta az öreg nagyságának, aki feljött hozzánk a padlás-szobába. — Ha semmi sem marad, semmim se lesz, akkor is megyek, mert nekem csak ő van egyedül.

Édesanyám őszintén érzett, de bennem a „semmim se lesz, semmi se marad” vádként visszhangzott, önvádként, s felfelé való ágaskodásra termett emberségemet kezdte megroggyantani.

Ebben az irányban pedig én engedni nem akartam.

— Ha már muszáj, haza most csak én megyek — mondtam olyan határozottan, hogy elesett állapotomhoz mérten a kézből ki nem adott zászló lobogtatásának is megfelelt.

Délutánra, csak hogy édesanyámat szobalányuknak megtarthassák, a bojárék azt javasolták, hogy egy hónapig, amíg nanyónál megerősödöm, menjek haza, aztán jöjjenek vissza, és legyenek szolga a bojár bankjában.

De édesanyám már az átalvetőket is kezdte előszedni.

Apámtól nemhiába féltem, mert mikor hazajött, ő a népdal sorát káromkodással bokkrétázva, ekképpen fogalmazta át: „Mé is kellett hogy a világra szüljen anyád!” — és még hozzátette: „Döglöttél volna meg otthon, ha nem vagy erre a világra való!”

Édesanyám csak csendesen azt mondta neki: — Pistal!...

Apám erre elharapta, amit még mondani akart, csupán a nyelve rezgett némán félig nyitott szájában. Bennem meg olyan fájdalmas lázadás csapott fel ellenében, hogy már a mózesi parancs is kezdett veszélybe jutni, amelyik azzal kezdődik, hogy — „Tiszteld atyádat...”

Hát én vagyok a hibás azért is, hogy erőmön felül való teher szakadt rám?! — nyüszített bennem a lélek fájdalma.

A keserű érzések hányféle sajdulása viharzott keresztül rajtunk, amíg arra az elhatározásra jutottunk, hogy ők maradnak, én meg elmegyek haza a falunkba, ahol élve vagy halva — otthon találnak.

Nem belső gyávaság tört le, hanem az erőmön felül való nehézség. Inkább elestem, de nem futamodtam meg, mégis bűnösnek éreztem magam, amiért nem voltam elég erős. Magam meg nem adtam, s már a szándék kezdett vigasztalóan felcsírázni bennem, hogy otthon keressen meg a kitűzött cél érdekében rám eső részt. S bár nem kevés félelem nélkül, makacsul ragaszkodtam hozzá, hogy egyedül induljak haza. Ebben a szándékban valahol mélyen az is benne vibrált, ha meghalok útközben, azzal bosszút állok apámon, azért a „Döglöttél volna meg otthon”-ért, ha meg szerencsésen hazaérek, az egyben apám mellé emelő győzedelmem is lesz.

A léleknek evvel a meghősiesülésével aztán, merészet gondolva, még többre vállalkoztam.

— Én csak Medgyesig utazom vonattal. Kevesebb pénz kell. Onnét gyalog is hazatalálok — ajánlottam apámnak.

Apám erre egy kicsit elgondolkozott. Anyám még patkózóbban hullatta könnyeit, s kicsi ideig csak a szívünk dobogását hallgattuk.

— Az utat meg tudom magyarázni — szólalt meg aztán igen csöndesen édesapám. Anyám meg erre ráemelte

beszédes, könnyes tekintetét. De apám szigorú pillantására lehúzta remegő szempilláját a könny.

Apám jól tudta az utat Medgyes felé. Hiszen annak idején, nyaranta sokszor végigjárta napszámostarísnnyával a negyven kilométert.

De én még életemben nem jártam azon az úton.

Magyarázta hát apám készséggel az utat még akkor is, amikor az állomás felé mentük, s olyan buzgón magyarázta, mintha csak lelke terhén akart volna könnyíteni vele.

Hogy a Gara de Nordig mi zajlott le nagy, kemény szívében, azt a drágán vásárolt fehér vekni s az eléggé nagy darab szárazkolbász, amit az útra vásárolt nekem, mutatta, de leginkább az a szigorú kék szemében megcsillant nedvesség igazolta, amely a szeme sarkába gyűlt, amikor kezdett elvinni tőle a vonat.

Sokan voltak a teremszerű harmadosztályú kocsiban. Velem szemben nagyon sovány, bekötött fejű öreg paraszt ült, és igen szomorú szemekkel nézte a tarisnyámból kipirosuló fehér veknivéget.

A román nyelvből akkor még kevés szót értettem. De beszéltek ott magyarul is, és hamar megtudtam, hogy a bekötözött fejű, szomorú ember kórházból tér haza olténiai falujába, s koldult pénzen vásárolt jeggyel viszi a vonat. Azt mondta, nem evett már a második napja, mivel minden koldult lej a jegy árába kellett, s amint a jegy megvolt, ült is fel a vonatra.

Amint ott ült szemben velem, szerencsétlenebbnek éreztem magamnál. Kihúztam a veknit, és a végéből letörtem neki egy darabot. Kolbászt is adtam volna, de azt csak köszönte. Nem vette el. Igaz, nem is volt szüksége, mert táplálni kezdték ott mások is, harmadosztályú utasok.

A szegény ember jó szívvel segíti a nála elesettebb becsületes szegényt, s nemcsak az adás örömét éli meg ezáltal, hanem azt is, hogy valakinek tarthatja magát.

Ilyen emberek, akiket testvérekként tarthattam számon, jócskán voltak a vonatban. Maradtak azután is, miután az olténiai leszállott. Közöttük már otthonformává váltott számomra hosszú utamon a kocsi is, s amikor Medgyesen kiléptem a vonatból az éjszakába, szorongva tet-

tem, mintha egy sajátságos otthonból léptem volna ki idegenbe.

Éjjel volt. Ismeretlen hely. Riasztott az idegen város éjszakája, pedig, bátorítottam magam, nem is olyan idegen, hiszen falumbeliek is lehetnek benne. De hiába reméltem, hogy falumbelivel találkozom, s képzeltem, hogy most talán éppen apám nyomdokaiba lépek, mert éjszakát olyan riasztónak s lámpavilágot olyan közömbösnek még Bukarestben se láttam.

Mentem a néptelen utcán. Még ha nappal lett volna! De éjjel nem sok hasznát vehettem apám útbaigazításának. Mentem ösztönösen, s amikor elértem a hidat, úgy álltam meg, mintha varázslat történt volna velem.

Az a híd volt, amelyet apám megnevezett, s túl rajta ott a kicsi liget, mellette az út hazafelé és felette a lámpafényektől nem zavart csillagos ég.

A ligetben éjjel volt és csend. Levél se sussant a fán.

Beléptem a hallgató fák közé.

A fű olyan kedves, olyan simogató volt, de azért hiába gondoltam a vacsorára. Mellem még nyilallott, szinte ütemesen, a szívem dobbanása szerint.

Falat nem ment volna le összeszorult torkomon.

Fejem alá tettem hát tarisnyámat, összekuporodtam, ahogy csak tudtam, s hogy a világot kizárjam, igyekeztem behunyni a szemem.

Az álom nem jött. Nyitott szemmel feküdtem, s boldogan újra felfedeztem a csillagos eget.

— Bukarestnek nincs ege! — döbbsentem rá utólag a lámpákon túli, nyomasztó feketeségre.

A határtalanságával feloldó csillagos ég, mint gyermekkoromban annyiszor, a földtől újra magához oldva lebegtetni kezdett. És ekkor képletesen a fűbe markoltam, mert tudtam már, hogy nekem feladatam van a földön.

Igaz, egy ideig még úgy éreztem, hogy fáj ez az egész föld, s valami hideg borzongással vele sajkok én is.

Nem vettem észre, mikor szűnt meg ez a hideg sajkás, csak egyszer, álmomból arra ébredtem, hogy valami jól-eső meleg van a hátam mellett.

Hogy az alám szorult meleg ki ne röpöppenjen, nem ültem fel, csak a kezemmel nyúltam hátra, s amint meg-

éreztem, hogy ember melenget, nyugodtan tovább aludtam.

Már vadgalamb-színbe fordult pirosból az ég alja, amikor megébredtem.

Hűvös volt. Jó bő harmattal meghintett júniusi reggel.

Társam még aludt, hátamhoz bújva. Csak akkor nyitotta ki pilláját, amikor megfordultam.

Nálam valamivel idősebb, de nem nagyobb falusi román legényke nézett rám pislogó szemmel és egy kicsit meglepetten.

Aztán vidáman összerosolyogtunk.

Együtt reggeliztünk a bukaresti fehér vekniből és szárazkolbászból.

Ha nem is olyan lélekvesztőn, mint én, velem egy vízen utazott ez a völci román legényke is. Napszámot keresett Medgyesen, de neki nem jutott napszámot fogadó gazda, mert azok felnőttekből is válogathattak bőséggel. Szállása sem volt, ételme is elfogyott. Kijött hát a ligetbe, s mivel dideregni kezdett, hozzám bújt. És testvériesen melengettük reggelig egymást.

Én magyar voltam, ő román. Néhány szót ha tudtunk egymás anyanyelvén, s még a nevét se kérdeztük meg egymásnak. Kezet fogtunk, és ő elment a város felé, én meg elindultam, ki a Hulán, neki a negyvenkilométeres útnak.

A napszámba járók fél nap alatt tették meg ezt az utat. Én napsuhadatkor érkeztem az ózdi tetőre.

A veknit, a szárazkolbászt a völccel megettük reggelire. Betegen, kiéhezve, már csak vánszorogtam az út vége felé.

Amint benyitottam házajtónkat, kenyérmaradék után kezdtem kutatni.

Tálasunk végén öklömnyi, kőkemény kenyérdarabot találtam. Nekiestem. Jobban még étel nem ízlett életemben, s amíg a kőkemény kenyeret rágtam fiatal fogaimmal, a győzedelem sasmadara körözött felettem, további bátorításul.

Amint kisuhantunk a szülőfalum markából, elhagytuk a villanyfényeket s visszanéztem, a haragosan piros Holdat pillantottam meg, amely a mélyen hallgató Bükkerdő fölött utánunk rohant.

Megdöbbsentem, mert nyilvánvalóan láttam, hogy üldöz. Nemegyszer tréfált meg, amíg a mezők fiaként tartott számon. De akkor játékosan. Ilyennek sohase láttam.

Mert játék volt az, amikor a patak szélén úgy csillanott a vizet, hogy én a közepének néztem, és az ugrást elszámítva, a túlsó part helyett a mély vízbe szöktem, vagy ha a virágzó bodzafát fehér kísértetté varázsolta, s farkassá a nappal jól ismert kökénybokrot. És ezt mind mosolyogva csinálta, s kacagtak hozzá a csillagok is.

Hányszor elnéztem, amint a fellegek között bújócskázott, vagy az éjszakai viharral rohant szembe, s gyermekként féltettem, hogy szétszelik tüzes kardjukkal a csatogó villámok. Hány vihar után láttam, amint diadalmasan mosolyog az ég temérdek csillaga közt, rajta a pakulár, aki a bokron szárítgatja megázott kapcáját.

Az üldöző Holdra pillantva, valami riadt önvád és szorongás fogott el a morogva rohanó gépkocsiban. A faluban a villanyfények alatt nem vettem tudomást róla. A csillagos égről sem.

Az apró, emberkéz alkotta körtékből sugárzó fény magába fogott, kizárta látásom elől a hold- és csillagfényrel felém kiáltó végtelent.

Most, ha hátrapillantottam, döbbenettel néztem a kocsink után rohanó Holdra. A tájon, a kocsiból tekintve, ólmos, fémes súllyal élettelen holdvilág hevert. Előttünk, az úton, harsogó erővel vágta szét a két reflektor ezt a halottinak tűnő holdvilágot, s kocsistól hozzákötődünk ahhoz a mesterséges reflektorfényhez.

Szép volt, megnyugtató ez az agresszív sugárzás, amely leleplezte a lapuló kutymányokat, leskődő köveket, traktornyomokat. De bennem nem oldódott a szorongás, sőt fokozódott. A minden porcikájában ember alkotta kocsi

bezártságában, az egyetlen sajátos szag vattájában, a kimért reflektorfényben rabnak éreztem magam.

A Hold futása a lapály kitérülésében lelassult. Feloldódott haragos pirossága is. Hanem az üldözés, az nem-hogy csökkent volna, belülről tevődve lelkemben folytatódott, nyugtalanított.

Tudtam, hogy nem halott, nem is fémes a kocsiból annak látszó holdvilág, hanem nagyon is élő és mesés gazdagsággal telides-tele. Tudtam, ha kiszállnék, s úgy nézném a hegyek, dombok vonalait, csúcsait, azok lágy mozdulatokkal integetnének, a leszállott harmat sejtelmes csillogással nézne rám a fű hegyén, bársonyos árnyékom körül erősebb volna a megtorló hold sugar, és a partak vizén játékos csodák fürdetnék egymást. Állnék a holdvilágos, csillagos égre nézve, illatok hullámverésében, s nem hatnának rám a nehézkedési erő törvényei, mert ez a lebegés nem tartozik a hatáskörükbe.

De én a gépkocsiban vagyok. Csodálatos a gép. Az űrhajó az emberi tudás dicsőségének fénylő égiteste. A kabin ablakán kinéz az űrhajós. Számára új világra tekint. De csak annyit lát, amennyit az ablak kerete megszab neki, amennyit az az őt *magába záró világ* engedélyez. *A teljes világ* megoszlik *két világgá*. Egyik a végtelen, magábanvaló, másik a mesterséges, amelybe bezárkózva a teljességből zárja ki magát az ember. Ezt a ki- és bezártságot éreztem a rohanó gépkocsiban, az éjszakai úton.

Ó, te Hold! — néztem a kocsik ablakán át a fényes korongot. — Te, emberi lábnyomtól pecsétetes égitest, be messze vagy attól a bokron kapcáját szárító, pásztoros, régi, méla Holdtól.

Ebben az utóbbi, felgyorsult tíz évben hangtalan tájaidról tekintett szét az ember, a döbbenetesen fenséges mindenség mezeten arcába. Onnan szemlélte az abszolút fekete, némaságos égbolt merev, mosolytalan, komoly csillagait; földünket, amelynek gyönyörű kék fénye elrejtve, önmagába zárja annyi dicsőségünk mellett sok-sok fájdalomunkat, balgaságainkat s lesújtó szegényünk csúf penészfoltjait.

Ó, te továbbra is csak a változatlan Hold vagy, aki voltál, semmit nem változott pályád, lényeged se, amiért emberláb taposza szikláid. De közben az emberiség számára a világ és a világ számára az ember, jaj, hogy megváltozott!

Mosolyogsz, hideg Hold, hogy — ez mit érdeklí a befoghatatlan világmindenséget. Hát ezért kísérsz te? Vitatkozni akarsz? Én az égiekkel rég nem vitatkozom. Vagy talán már nem is számítász éginek, mióta emberek lábnyoma rajtad?

Már a belső világmindenségből hallak. Belső világomból, melynek naprendszerét üstökösök, rémes szorongások járnak.

— Nana! — hallom gúnyos figyelmeztetésed. Hát legyen igazad. Igazad abban, hogy ezt a mostani szorongást hírből sem ismertem, amikor a bokrot s a rajta kapcáját szárító pástort láttam egykor tele korongodon.

— Ne feledd, hogy akkor is voltak szorongásaid, csak nem ilyen természetűek. Azoknak nem volt még ennyire oka, miként ma, az ember. Akkor nagy részben a természet volt társad. Ezeknek a mai szorongásaidnak főképpen magad, az ember az oka. Az ember, fajtád, mert ugye, az állat is óvakodik, figyel, állati ösztöne parancsai szerint. Szorong az is, de nem tudja, hogy szorong. Csak az ember tudja, s hogy szabadulhasson szorongásaitól, a legparányibbtól a végtelenségig kutat, tapogat, és mind mélyebbre hatol a kiszemelt ponton lázas, nyughatatlan, éber értelmével. Valamitől folyton menekülőben van.

— Tehát szerinted a magasabb rendű értelem és vele a teljesebb tudás felfokozott szorongásokkal jár?

— Azért éppen ne vágj fel. Költő vagy, költőként felérzel egyet-mást. Azokhoz mérten is, amiket hajdan tudtál, tudogatsz valamit, de az csak viszonylag, csak így „fokozottabb”.

— Jó, jó, de a kérdés, amit felvettem?

— Hát ide hallgass, én láttam az ösödöt, láttam a küszöbön. Küszöbén annak az ősi állapotnak, mikor az állati létből ugrott át az emberré válásba. Magas és széles volt, százezer évvel mérhető az a küszöb. Büszke vagy erre a huszadik századra. De akkorát soha nem ugrott a fajtád, mint az a hajdani küszöb-ugrás volt. Most pedig újólág küszöb elé jutott.

— Ezt hogy s miként érted? És a kérdésemre még nem kaptam választ.

— Azt mondtam: „az emberré válásba ugrott”. Mert, látod, millió év se volt elég, hogy kivesse végleg az állatit magából. Már rég az ég felé emelte a fejét, de testében ott van, ha változottan is, az állati forma. Gyönyörű értelme az, ami kiemelte a nagy vadcsaládból.

— Én a kérdésemre igénylem a választ.

— De hát éppen azt teszem most: válaszolok. Én láthattam egykor fajtád legelső, megdöbbszent emberi, vad szorongásában. Egy másik, akkori magához hasonló toppant elébe a kevés bokrú, ritkás őserdő tisztásán. S nagyon meglepődött. Meglepődtek mind a ketten. Sok volt a vadállat, de szokásait eléggé ismerték. Azokhoz könnyű volt alkalmazkodni. De ehhez, ehhez a hasonlóhoz? Ez éppen azáltal vált félelmissé, hogy nem csupán ösztöneiben, de már tudatosan is alkalmazkodott az előállt helyzethez. És ezáltal, mindig kiszámíthatatlan viszonyulásában, örökké meglepő s egyben félelmes volt. Mindketten megtorpantak. De hogy, de hogy megijedtek! Hanem — ravaszul — az ijedtségüket már akkor rejteni igyekeztek, s a legjobb védekezés a támadás elve alapján, szikrázó szemmel méregették, riasztgatták egymást. Agyarszerű, nagy szemfogaikat kivicsorították, izmuk fitogtatva szőrös mellükre is rá-rádöndítették. Míg aztán az egyik, talán a gyengébb vagy talán a félénkebb, meghátrált, s eltűnt a cihe-res lombjai közt. A tisztáson maradt győztesben azután oly mértékben oldódott fel a szorongás, mint ahogyan a vesztes félben fokozódott. És azon az éjen a győző nyugodtabban aludt a fa ágai közé szőtt lombágyán.

— Azt akarod mondani, hogy százezer évek vonulatain át az a magatartás kísért el korunkig?

— Alapjában az, csak százezer évek megannyi áttétele rejti, színezi át, s éppen ezért, hogyha azt állítanám, hogy az fokozódott a jelenleg gyötrő szorongássá, lemosolyognának.

— S a százezernyi fényévek határát fűrkésző emberagy hogy nem figyelt fel, s ha felfigyelt, miért nem eléggé e mélyében rejlő vészes maradványra?

— Mondtam már: azért, mert az áttételeknek nagy végtelensége elfedi, de rejtve ma is jelen van még. Példákat ma is hozhatnék erőfitogtatásból. Ember vagy. Figyeld meg. Magad is láthatod.

— Megdöbbsentesz, te Hold — riadtam meg. — Igen. Agyam rejtett mélyén, szorongásaimnak hullámverésében nemegyszer felsejtlett, bár még csak testetlen sejtésként, hogy szinte apokaliptikus válság előtt áll a mai emberiség. Te egy újabb küszöb elé jutásunkat látod mindezekben?

— S legalább olyan jelentőségűnek, mint amilyen az az első volt.

— És úgy gondolod, hogy képes lesz az ember ennek a küszöbnek átalugrására?

— Igen. Az embernek a nagy természethez való legelső tudatos alkalmazkodása volt az a pillanat, amelyben az első öröm megszületett, s akkor jelentkezett az első kiállítás a félelem ellen. Az ember azóta betelhetetlen az örömmel, és harcol a félelem ellen. Ez az erő sarkallja a természet minden rejtett törvényének felkutatására. És feltárásukkal újabb s folyton újabb, nemegyszer csodáknak tűnő titkos erők birtokába jutott. Közel jutott ahhoz, hogy megértse: az emberiség végül önmaga is. Társadalom nélkül vagy azon kívül — ma mindinkább — éppúgy nem élhet az ember, mint ahogyan tájaimon nyomot hagyó fajtád is elpusztul, hogyha az indulás percétől magára hagyja a földi emberiség. De a Kozmoszban az emberiség végig az űrhajósokkal volt, s kezét a szívverésükön tartotta éberén. Elszomorítóan idejét múlta hát, hogy az ember ma is embertársától tartson leginkább. A mai emberi tudományhoz méltó és társadalmi valóság szintjéhez mért új, másszerű gondolkodás szükséges ahhoz, hogy a megbolydult ember felülkerekedjék gyötrelmes válságán, félelmetes szorongásain. S mert válságának egyik, mélyben rejlő gyökere éppen a *másiktól* való állati félelem, ezt kell a küszöbön innenfelől hagynia, s túlnan rajta már csak Emberként haladni tovább az okosan szervezett fejlődés félelmetlen útján.

— És ha nem lesz képes erre az ugrásra az emberiség? — szakadt fel belőlem ismét a kétkedés.

— Képes kell hogy legyen! Más kiút nincs! Önnönmagáért kell megtennie! — jött a biztató s egyben fenyegető válasz.

— De hát értelmünk se lát előre mindent. Gépeket teremtve már oda jutottunk, hogy gépeink maholnap elkezdenek a teremtményeikként kezelni bennünket.

— A Föld, bár magán viseli kezetek embertyomát, talán nem mindig szerencsésen, s a világmindenség azért ugyanaz, amelyben az emberiség teremtődött.

Csodálatos emberagyatokban már a legelső tudatos felismerés valami elemi alapvető törvény felismerése volt. Ez a törvény pedig már akkor, eleve visszahatott, vissza az emberi agyra, újabb s újabb felismerés irányába. Hát ez az értelmes, csodálatos agy az önmaga teremtette veszedelmeket is képes lesz jókor felismerni.

— Igen. De épp elég magasabb rendű agy még ma is külön magáért, magában gondolkozik.

— Rejtett vicsszítás, szemszkráztatás ez is, hiú melldöngetés. Egyéni fölényre szánt, és éppen ezért sorvadásra ítélt.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

— A *tudomány*, amely a *tudományoktól* elszakad, magában, különálló részként nem segítője, veszedelmes ellensége lehet az emberiségnek. S mivel tudod, hogy még van ilyen, hát azért riadozol attól, amint mondottad, hogy „gépeket teremtve már oda jutottunk, hogy a gépeink maholnap elkezdenek a teremtményeikként kezelni bennünket”.

— Nem túlzol-e, amikor mindent az emberre háritasz át, s végül már önmagáért is egyedül őt teszed felelőssé?

— Az ember tetteiért nem a természet, önmaga felelős. De ha a tetteivel megbontja a természet szép egyensúlyát, bosszúlatlan ez sohasem marad.

— Látod, vitázófelem, én ezekre rég felfigyeltem már: *természeti ember*, földműves koromban. Mert, ó, hogy szerettem én a természetet! Mélyen láttam, hogy a természettel, amelynek maga is része, az ember nem állhat háborúságban, örökké éreztem, hogy a mindenség ősi törvényei mindig azonosak örök önmagukkal. És a mindenkori ember tudásában ott is csak ezek nyilvánulhatnak meg. És nem tudtam soha azt a fogalmazást magamévá tenni, hogy itt vagy ott, ezzel és ezzel mi, emberek legyőztük a természet erejét. Vajon ebben a megfogalmazásban nem az a hajdani agyarvicsoritásos melldőngetés nyilvánul meg, melyről az imént szót ejtettünk?

Gyökkenve hallgattam el. A Hold hátraugrott, én meg durva lökődéssel előrezökkentem a gépkocsiban. Vejtem olyan hirtelen fékezett, hogy kocsink velem együtt felnyögött. Leányom is ijedten ébredt szunyókálásából. Előtünk a reflektorfényben egy halálosan megrettent nyúl tehetetlenkedett. Mintha valami szörnyű ketrec zárta volna magába, néhány hisztériás ugrás után a rémülettől megbénult a fénynyalámban.

Halálra tiporhatta volna a gép. De vezetője idejében kapcsolta a fényszórókat.

A Holdat most vettem észre, újra, igazán, mert az, amellyikkel útközben vitatkoztam, az belső világomban, nem a fenti csillagok között kísért engem az úton. Régóta hordozott, gyötrő kérdéseim meg nem oldódtak, de mert nagyon nyomasztottak, ha másként nem, magamban vitázva ki kellett mondanom őket. Az egyszerű s elég gyakori közúti eset belső vitám következtében drámaian felnagyult előttem. A dübörögve rohanó gépkocsi roppant szörnye-

teggé nőtt, s az elvakító, mesterséges fényben tehetetlené bűvölve magamat láttam a vágató szörnyeteg előtt.

Kinyitottam a kocsiját, s kiléptem az életet lélegző, neszező tájba, amelyen az élő, *igazi* holdvilág simította arcom. Egy kicsit arrébb mentem, de a régi bűztől bénított érzékeim csak percek múlva fogták fel a holdvilágos mező illatait, a föld leheletét, és kezdtem hallani a lőtücsök üvegszengettyű-hangjait. A hegyvonulat lány lebegését láttam a selyemszövetű holdfény alatt — és a felhőtlen, csillagos égbolt semmivel össze nem mérhető, feloldódó fenségét.

Milyen balga is az ember, aki mesterségesen teremtett világában szorong, mint nyúl a reflektorfényben — visszhangzott vissza előbbi belső vitám. — A megkettőzött *Egy*, a természeti és társadalmi szembeállítás a szkizofrén nyugtalanságot termel azokban, akik nem egységében élnek a kettőt. És feltettem magamnak a kérdést: — Próbálta-e felmérni valaki, hogy egy új égitest felfedezésének értéke miképpen viszonyul a kárhoz, amely az élő szentgyörgybogár-fény elvesztésével éri az embert?

Karomat kitérve nagyot lélegeztem a mező élő illatából. Végigsimítottam a hideg fémen, amely a gépkocsi volt. Belezártam magam, hogy lefussa velem a Kolozsvárig hátralevő hetven kilométert. Halott anyag csak a gép, vejem kézmozdulatára indul el burrogva, s vetette harsogó fényét az országútra.

A vitától is fáradtan útközben elszunyókáltam, s csak a Feleki-tetőn nyitottam fel a szemem. Legelőbb az vilant eszembe, hogy gyalog még csak a Magyarózd és Ludas közötti kövecses úton ballagnék.

Az erős villanyfény alól nézve halványnak, távolinak tetszett a Hold. Az ég fekete volt, s csillagai mintha mind a kitárult völgyben gyűltek volna össze, elbűvölő fényárban sziporkázott felém városom.

Az utca, akár a kérges tenyéren a szarusodó bőr. Szélén, az árokban barna színű ganélé. Zöld legyek s apró kék pillangók táncolnak fölötte, récék tapicskálnak végig rajta, disznóhentergés nyoma benne, s egy helyen, ahol tó gyűlt a disznóferedés nyomán, gyermekek ülnek. Ülnek kétfelől az árok martján Isten nevére bízva, esznek, amikor eszükbe jut, s tesznek, amit akarnak szabadon, természet adta ösztönük szerint. A gúnya rajtuk egyetlen vastag szöszvászonging. Arcukon meg lehet számolni, hány versen sírtak reggel óta. Mutatja a más-más színű, konyvel elmázolt maszat, a hajuk borzas, szemük mint a szopóborjúé.

— Kóstold csak meg, édes! — biztatja az ötesztendős Piló Kali a nála kisebbet, s nézi csorduló nyállal a kávészínű tócsát. — Ilyent ittunk az udvarban is, amikor édes mosni volt. Bizony isten ilyen volt! Kávé!

— Hogyne, te Piló Kali, ejsze ez kávé, sze ez tán ganélé! — ellenkezik Kaszás Rebi, de ő is közelebb hajol, és látszik arcán a kívánság, hogy szeretne ő is kávé tócsát. Kávé, melynek a nevét is ritkán hallotta még.

A kicsi szaporán lehasal.

Közben a többi titkolt kíváncsisággal várja, s ismeretlen ízek elképzelt zamatát csámcsogja.

A kicsi kortyint egyet szaporán, aztán feltartja fejét. Szeme tele van riadalommal. Ránéz mindegyikre. Piló Kalira vádolón, a többiekre segélyt kérve, s aztán elkezd keservesen pityeregni.

— Na, Piló Kali, most!... Ha meghal, aztán lám?! — mondja Kaszás Rebi.

Piló Kali dadog és fanyalog.

Nézik egymást ijedten, aztán szétrebbenek és futnak, ahány van, annyi felé.

Fut a kicsi, de nem mer egyedül maradni.

— Meghalok! — sikoltja, s szalad, amerre Piló Kali, hogy mentse meg, ha biztatta.

Piló Kali bécsapja az utcaajtót, s még a hátát is neki-veti, hogy a kicsi bé ne mehessen.

Az meg zokogva lerogy a küszöbre, s várja, hogy meghal. Nézi az ingére folyó fekete nyálát, és még jobban sír.

Az utca felett fecskék villannak, aztán csicsergő beszéddel lesikamodnak a tócsához, szárnyuk hegyét is hozzácsapják, apró csőrükkel sárt csípnek fel és viszik fészekrakáshoz.

Az apró leányka nézi a küszöbről. Sírásra szűkült szeme kikerekedik, szája ügyesen helyreáll, s amint a fecskék felszállnak, diadalmasan beszél az ajtón.

— Úgyse halok meg, Piló Kali — dicsekszik. — A fecskék is abból ittak.

A leánykák újra összegyűlnek. Kutyák, malacok elnyúlva lihegnek az árnyékban. A házak őrzik keserű gondok és nehéz álmok áporodott szagát.

Az üres utcán magános forgósziel táncol végig. Belékap a leánykák szöszingébe, fejükre borítja, port vág vékonyka, meztelen testükhöz.

Ijedten húzódnak egymáshoz. Köpnek a forgósziel után, s mondanak ígéket, vénektől hallott ismeretlen szókat a szélben vágató boszorkánynak.

A szalmás házokról ölébe kap egy-egy revesült kormos zsúpot, s meghinti vele a falut, mint zsidók a maguk fejét, ha gyász éri őket. Még a határra is viszen ki belőle, és a kapások úgy nézik a forrongás közepét, mintha az ördög fekete lelkét látnák benne.

Izzadt homlokukon megborzong a verejtékcsepp, szemükbe apró porszemek szóródnak, de máskülönben jól esik a hűvös fuvallat. Körülöttük illattal párázik a föld ereje, hogy a szagától mámorosán hullnak egymás ölelésére a csapongó pillangók, s zöld búzabogarak egybeforrva mutatják a világnak, hogy ameddig föld lesz, s a nap süt rája, nincsen megszűnése a teremtésnek.

A forgósziel már messze burungózik. Utána szárba szökent búzaszálak kacagják susogva, amint virágporosan hentereg a törökbúzaföldekig, ahol növendék törökbúzaszálak tapsikálnak neki lapos leveleikkel.

Hadnagy Pistáné, amint hozzáér a libbenés, megemeli kihúzott, csípőig érő ingét, hogy az játékos ujjával csik-

landozza hűvösre domború mellét s csókolja végig izzadt hónaljáig.

— Ez esőt hoz — veszi le kalapját az ura is a hűsítő legyintésre, hogy győzze a hőséget, és száradjon homlokán a verejtéke.

— Eső nem lesz, mert forgószeél is volt — mondja rá az asszony, aki úgy szokta meg, hogy mindent kétszer is vissza kell mondani az urának. Megemeli fersingét, s édesen borzong, amint a szellő játékosan végigmatat a hófehér bőrén.

Az ura rátekinthet simogató, kíváncsi nézéssel. Kerek, jó formájú asszony, lába, mint a gyolcs, ameddig gúnya takarja, de azon alól poros, napégetett, karcosok is rajta, egyik lábujjáról meg kapavágástól forradás látszik.

Szaporán kapálni kezdenek.

A föld göröngyös, kökemény, s a burján több, mint a törökbúza.

Egy ideig hallgatva kapálnak, de úgy kevesebb szaporája van a munkának, és a kinnak is hosszabb a foga.

— Ilyen forgószelet még nemigen látott ember — kezdi a férfi, de csak inkább magának beszél.

— Apádat vitte a közepén — veti oda az asszony. Nem néz fel, de piros, keskeny ajaka csípősen veti a szót, s két szeméből apró tövises szökdösnek elé.

Hadnagy Pista csattanva vágja kapáját a földbe.

— Anyádat vitte ott, hálótársnak — mondja érdesen. — Láttam lába közt a seprűt is a vén boszorkánynak; egy nagy kígyó volt rajta, s szopta a mellét.

Az asszony mérgelődik.

— Anyádnak vitte a másvilágra a seprűt! — csattan mint kovácsbogár. — Itt is egy hónapban egyszer seprűt, te, amíg én nem jöttem a házához.

A tücskök ijedten menekülnek a két kapa elöl, s egy felleget ügyesen árnyékot terít az emberpárra, hogy színeljen a külső borongás a belsővel.

Teli van méreggel mind a kettő, de hallgatnak, s az egymás iránti bosszúság úgy mozgatja a kapákat, hogy örömeiben kacag a munka. A pászma két széle hegyesen előresiet, mert húzódik egymástól a két ember. Az asszony már liheg, de nem hagyja a maga részét, szorítja előre, mint jó igás állat a jármot. Szorítja, nem akarja,

hogy az ember kidúlja a munkával. Vágja, hogy belekábult. Már olyan, mint a fazékba esett hímporos dongó. Kábultan liheg, nem veszi észre, hogy az ura hóna alá támasztott kapával áll és nézi. És amint nézi, kicsi bajusza táncol a kacagástól, miként jókedvű bárány a nap-sütésben.

— Ha gyermeked csak egy is van, de a forgószelek mind tőled származnak — mondja kacagva.

Az asszony úgy áll meg, miként Lótné, amikor visszafordult s a tűzbe nézett.

— Fene egye ki mind a két szemed!... Utálatos! — csak ennyit mond, de ahogy: abban benne aztán minden, ami csak rossz lehet a földön.

Hadnagy Pista megrándul, mint aki parázsra lép meztláb. Ezt a szót még nem hallotta az asszonytól. A „fene”, és ennél sokkal vadabb is, már megszokott, az már mind semmi, de ez az „utálatos!”... Indul az asszony felé, aki lesuttyanva törli a szemét, mintha por hullott volna belé. Pedig nem hullt, csak ravaszság ez is. Időt nyer vele.

Még csak egy szó kellene, csupán egy kurta szó, s érzik mind a ketten, hogy rossz vége lenne. Az ember ott áll az asszony mellett, és lelkében zúg az a számtalan durva szó, amit az asszonytól eddig hallott, kérésítve a lelkét is. Minden szót hall, mi rossz volt eddig. Megbolydulnak s mind a szívére pettyentenek égető cseppek, miként vereshangyák cseppentik a mérget.

De az asszony nem szól. Takarítja a kapáját buzgón, pedig fényes az, akár a csillogó üveg.

— Utálatos, ugye! — szisszen az ember.

Ahogy az asszony feltekint, két szeme, mint a kölykét vesztett macskáé.

A levegő megtelik kettőjük között szikrákkal, és nem hallanak már semmit kifelé, csak a belső megzajdult hangok zúgását hallják, pedig Zilahi Jóska nagy szuszmutával jön végig a barázdán, s már ott áll mellettük hátul, de nem hallják.

— Nyugusztok? — kérdi.

Hirtelen ránéznek mind a ketten, s rajta keresztül érintik egymást is a pillantással.

— Elég kérges, látom — veti a szót Zilahi, s nem tudják, hogy a földre érti vagy rájuk, az állapotukra, s emiatt, mint közös ellenség ellen, hamar szövetségre lépnek.

— Ha kása volna, nem kapával vágnók — veti oda Hadnagy, s megköpi tenyerét, ami azt jelképezi, hogy vége a diskurálásnak. Rátekint a napra, aztán vágja, hogy poroz.

Zilahi Jóska nézi egy pillanatig. Úgy áll, hogy induljon, aztán mégis végére fordítja a nagy súrlott vízholdó légelyét, rátelepedik, és abban a helyben térdére száll két szerelmes búzabogár is.

— Ozsonya van, Pista. Mások leültek! — int a mezőn szerte, ahol egy lélek sincs lábon, csak apró, tarka csomók látszanak a zöldesszürke kapálókon.

Hadnagyné szó nélkül indul a tarisznya után.

Jó hosszút kell hogy menjen, mert alaposan „ráhúztak” delelés óta. Sziszegve lép és aprókat, mert a göröngyök szűrják a talpát.

Leülnek, egy kicsit félen Zilahi Jóskától.

Nem muszáj hogy lássa: szalonna nincsen, csak hagyma és kevés száraz túró egy repedt cserépcsuporban.

— Szüvesen látunk! — szól felé Hadnagy Pista. — De a szád ne hozd, mert kevés van — mutatja a kenyeret, amely fehér, de, mint a kő, száraz, s szélén szép zöld penész igyekszik mutatni magát.

Zilahi a két piros fejű, zöld hátú bogarat figyeli, szerelmes tusakodásukat, és nem lehet tudni, hogy a kínálásra mondja-e, mint ahogy szokás, vagy az egybeforrt, elröppenő két bogárra: — Isten hírével.

— Tü veszekedtetek, ugyi? — csap le a házastársak közé a szóval, és olyan váratlanul, hogy száraz mennykő az, ahogy közójük vág.

Az asszony feltekint, de Hadnagy Pista nem veszi észre a kérdést, mert a Mihándi Bandi tehenét ügyeli, a pirostat, amelyik kész borjúzó.

— Annak már vége! — riad utána a nézése, amint egy cengőlegényke kétségbeesve zaklatja ki a Csendesék luccernásából, s trappol hazafelé vele.

Az asszony hallja a kérdést, és igyekszik a hagymával, hogy tudjon szabad szájjal felelni, s méghozza úgy,

hogy Zilahinak ne legyen köszönete. Két szeme már mutatja az elkövetkező mondás erejét.

De Zilahi leborítja, mint szárnyát libbentő mérges darazsat.

— Azért higgyétek el, nemcsak tü veszekedtek — mondja csendesen. — De mindenki... Én is. — Hangja tele van örömlével. — Mert itt Krisztus se tehetne más-ként! — legyint borúsan.

— Ügyelj, a palástodat elrágják a prücskök — veti oda az asszony, s jólesik lelkének, hogy szóra szót talált. Nézi ellenségesen Zilahi Jóskát, de az csak ül a légelyen, akár egy király, két kérges tenyerét kiterjeszti a mező fölé, szólana, csakhogy Hadnagy Pista eléje vág a szóval.

— Áldd meg ügyesen — mondja tréfásan. — Né, hát-ha ezen is cső lesz — mutat egy szál kivágott törökbú-zára —, akkor neked is viszek képét az őszön.

Zilahi mintha nem is hallaná.

— Nézzetek végig az egész határon — kezdi csendesen. De a hangja zengése sistereg. — Állatok vagyunk, te! — mondja keserűen, majd váratlan elhallgat...

A legelőoldalon rakott szekér ereszkedik lefelé, meg-rakva lóherével. Az ember fogja a tehén szarvát, felesége a lóherébe ütött villa nyelén csipeszkedik a szekér oldalán. Fogja, de billeg azért a szekér, hogy mindjárt-mindjárt borul.

Nézik Zilahiék hárman. Nézik mások is, akik látják. Megtelik a határ feszültséggel.

Meredek kanyar következik. Az ember megvetett láb-bal tartja a marhát, ostorát olykor meglegyinti az orruk előtt, pedig a két tehén tart szegény úgy, hogy csúsznak is már megvetett lábbal. A kanyarban gyorsabb lesz a tempó. A marhák meg-megcsúsznak. Az asszony fog teljes erejéből. A megkötött két kerék alól mintha füst szállna. Aztán egy billenés, egyik kerék eloldódik, és a szekér megindul, mint jó talpú szánkó. A két tehén a hirtelen lökéstől megszöki magát, és az ember, mint szél-től dobott szalmazsúp, elterül a földön. A szekér rohan, akár a meglódult kő, de szegény marhák igazságosan tart-ják az utat, s az asszony mintha ráforrt volna a rakott szekér oldalába ütött villa nyelére, zászlóként libeg a le-vegőben.

Hadnagy Pistának összeroppan kezében a repedezett rossz csupor.

A szekér meglódul, aztán messze hallatszó reccsenéssel lendül, az asszony túlrepül rajta, s rongyként hull le a martra.

A négy kerék égnek fordulva idétlenkedik, és egyik tén a járómból kiszabadulva szelíden legelni kezd.

Pillanatokig tart csak az egész, de óráknak tetszik; Hadnagy Pistánénak még a falat is a szájában maradt. Most nyeli le, de szinte torkán akad, amint ura kezében meglátja az összeomlott csuprot.

— Te, hát mért etted meg azt a csuprot is?! — csattan fel.

— A kerék alá tettem, hogy segítsen tartani — válaszolja az ember, és rátekint Zilahi Jóskára. — Na, Jóska!... Ott hagyta abba, hogy „állatok vagyunk”.

— Kínra való tekintettel nyomorultabbak az igás állatoknál! — kong a Zilahi hangja. Aztán néhány pillanatra egy szürke varjút figyelnek. Valaki tarisznyájából ki-lopta a maradék szalonnát, és nehézkesen repül az erdő felé vele.

A suhadó nap piros permettel színesíti a dombok vállát, hegyek süvegét. Piros verőfény csorog a martok oldalain, s prücskők százai csilingelnek búcsúztatót a homályba suvadó világosság, elszáradt remények, pusztulásba roskadt életek útjára.

— Még hajnalban nekiállunk, ugye! — mutat a földre Hadnagy Pista. — Amikor még alig látjuk, melyik a burján s melyik a törökbúza. Aztán fel nem vesszük a szemünket róla. Amíg csak látunk. Csak a földet nézzük. Testünk belézsibbad estére a kínba, lelkünk kiszáradott kút lesz, eszünk nehezen fog szikrát, mint a vízbe vetett tapló. Nézz széjjel a határon. Mi itt, s tőlünk még egy-egy kilométerre más kettő-három. Hetekig, hónapokig minden család magában. Muszáj hát veszekedni is. Nincs amit beszélj.

— Ez az életünk. Kín és nyomorúság elegez vászna — hagyja rá Zilahi is.

— Az a, s ránk van szabva, hogy viseljük — veti Hadnagy Pista, és aztán mohón nekihajol a munkának.

Zilahi továbbindul a léggellyel.

— Papolni, azt tudtok — néz utána haragosan az asszony, és még látszik, hogy mondana, de szaporán kapálni kezd, mert az ura mindjárt ledúlja a munkával. Máris elmaradott az ő fele.

Zilahi még visszaszól. Mintha fünek, fának, a nagy végtelen mezőnek kiáltaná panaszát, úgy beszél.

— Már magamról sem tudom, hogy ember vagy állat vagyok, te! Honnét tudjam? Csak érzem, hogy ez nincsen jól. Addig nézzük a fekete földet, hogy a lelkünk már csak ezt a setét földszínt veri vissza, és olyan lett, mintha vak tükör volna.

Hadnagy Pista megáll a kapálással.

— Azt már igazán jól mondod, Jóska — néz fel az asszony is. — Mert ládd... — vág még pár kapavágást, aztán abbahagyja, keresi gondolatait. — Mit is akartam?... Égen, azt, hogy a múlt nyáron, mikor itthon voltak a papék nagy úri rokonai, az úr mintha bolond lett volna, úgy kacagott a madarak énekének. Mondta is, hogy mi süketek vagyunk a szépségek iránt. Írt papirosra mindent, s örvendett még a szamártövis virágának is, mint lúd búzahordáskor a kihullott szemnek, s hát az a fehér testű kisasszony, a lánya! Örömeiben sikoltozott a szénafű láttán, pedig gyenge fű volt, inkább burjánvirág. Én nem is kívántam nézni, s végül azt mondta rám, hogy vak vagyok. Pedig neki volt pápaszeme. Fekete, mint a vak koldusnak... Na, de hagyjuk, mert marad a munka.

A napra tekint, ijedten megköpi a markát, s nekife-szülve munkára lendül.

— A virágzó szamártöviset hamarabb meglátta bezzeg, de téged nem, hogy reggeltől... — mondja Zilahi, aztán hökkenten elharapja a szót, mert a levegőből suhogó zöld vessző csapul a homlokához, és amint odakap, nagy, vitéz kardos sáska harap belé azon a helyen a bőrébe.

Az asszony kacag, mint a szarka, s mind jobban, ahogy nézi Zilahi homlokát, mert sárgásfekete folt marad ott, buggyanó veres ponttal, ahol a kardos beléharapott.

— Na, Zilahi, te már elpecsételtéted — kacagja el magát Hadnagy Pista is.

— Én el a sáskáknak még születésem előtt — sistergi Zilahi, és fogja két kemény ujjal nagy kardú támadóját.

Tartja harapófogós száját, míg kiharapja a saját potrohát is. — Ez a miénk, te, az örökös marás!

Egy pillanatra felleg borít árnyékot rájuk, s a cseppnyi hallgatás közben lótetű üveghangú csirregése kél a föld alól.

Az asszony egyedül kapál. De vágja úgy! S nézi Zilahi Jóskát, mintha ki akarná igézni az élők sorából. Né, még az ura alig kapált valamicskét, s már rég felkeltek az uzsonnától.

— Még te is pap leszel egybe — morog mérgesen a férjére, és feltekint a napra, mely éppen egy felleg zsákjából csúszik a homályt teregető nyugati hegy éle felé. Még egy jó félóra, s a hegy mögé suhad, hogy csak ragyogó pontok lepik bé csillogva az eget. De azoknál nem lehet kapálni. Vágja aztán szaporán, mintha belé akarna bújni a földbe.

Egy-egy tücsök ijedten hagyja félbe megkezdett nótáját, igyekszik menekülni a csattogó kapa elől. Apró szelölöcskék kergetik egymást, és messziről bánatos tehénbőgés hallszik. Az alkonyat hűvöseben dúsabban páráznak fel az illatok.

Hadnagy Pista szaporán lendül a munkának.

Zilahi Jóska hosszú, felleges pillantással megáldja őket, s vállára vetett légellyel nehéz, rögöt mállasztó lépésekkel elindul tovább a föld szélén.

A nap már a hegyhez ütődik nyugaton, s fölötte pirosra festett felhőcskék indulnak lomhán. Méhek igyekeznek hazafelé, fecskék villannak játékosan, s mint kicsi ködöcskék, gomolygó muslicaszúnyog-rajok libegnek, gomolyognak az alkonyatban. Egy raj pont a Hadnagy Pistáné feje fölött.

— Nézz fel, bűnös! Számláld meg, hány van! — hergeli tréfásan asszonyát Hadnagy, de csak addig tekint rá, amíg megköpi tenyerét.

Az asszony fel is néz. Fel az urára is, de úgy, mint a kígyó, ha farkára lépnek, s mond egy olyan csúfot, amit ha az ura meg kéne tegyen, Zilahi Jóska volna mit hiányoljon a hátulsó feléből.

— Azért jól mondta, te — békíti az ember. — Jóskának igaza van!

— Jól, hogy száradna le a nyelved!

— Legalább a tiédet, egyiket neki adnád.

— A tiédet is leehetné! Te! — csattan a menyecske, és piros, mint a láng. — Nézd meg, mit kapáltunk ozsonnától fogva! Nézd meg, te! Csak lefetesz ott, s én verjem magam! Látod?

Az ember önkéntelenül hátranéz. S a tarisznya csak ott van. Nem elég messze. Végigpillant a határon is.

Utakon, ösvényeken asszonyok sietnek hazafelé. Egyik innét, másik onnét tépáz egy-egy marék füvet, lucernát, lóherét, burjánt; tépik a malacnak, borjúnak. Mindenki a máséból.

Hadnagy úgy érzi, magát lopta meg a beszélgetéssel, s mégis azt, hogy nyert is valamit.

Indul aztán a felesége is, elmegy szó nélkül hazafelé.

A mezőn maradt kapások nekifeküdve vágják, mintha attól félnének, hogy többé nem lesz másnap a földön.

Hadnagy is vágja, de egyedül maradva, a felesége híján könnyebbnek, oldottabbnak érzi a világot.

A határ nőni látszik, és a szürke ég hűvösen távolodik a földtől, s rózsaszínű verőfényekre lassanként sötétet szítál az alkony.

Leány éneke csendül a patak felől, rózsaszín fersing terül a gyepen, apró fűzfák között kicsi, kacagó patakban göröngyöktől felsebzett lábát mossa az énekes. Alsó láb-szára naptól, portól megbarnult, felkarcolt, fennebb a térdtől, akár a frissen fejt tej, fehérlik illatosan, és lát-szik messze, mert gúnyját derékban összefogva szorítja ágyékához. Éneke előbb csak olyan dúdolás, el-elakad, amint mélyen lehajlik a sekélyke vízhez. Előbb csak dúdolja a bánatot, de aztán kibuggyannak vidámabb szavak is.

Hej, szépen úszik, a vadruca a vízen.

Szépen legel az ökör a réten...

Egy legény vág le a gabonákon keresztül a patakhoz. Elkapja és tovább zengi az éneket:

Szépen szól a csengő a nyakába.

Hej, tiéd leszek én, babám, nemsokára.

Az érzelem előre egybecsokrozza őket, és nemsokára, mint egymástól megmámorosodott pillangók szeretik egymást, de mindjárt el is válnak. Kapja kapáját a lány, s szalad, siet a többi kapásokkal, megy az úton a falu felé.

A legény vágyón néz utána, majd énekelve ő is elindul. A Szurdukerdő felnagyítja az éneket és mélyen visszazengi.

Hadnagy is megy már egyedül, hallgatja a legény énekét. Magára és az asszonyára gondol.

— Be énekes volt lánykorában, s most csak a veszedését lehet hallani...

Az utcákon a hazaszélelt csorda nyomán szürke por szállong. Egy-egy ló vágtat végig, amint a gyermekek riogtadják. Köztük van Piló Kali is, s az, aki „kávét” ivott a sáncból.

Sütőházakból ételszag árad s keveredik a frissen kidobott trágya bűzével meg az első nyílását bontogató tea-rózsák bódító illatával. Ahogy a sötétség nő, úgy merül el benne a zaj is. Még itt-ott ugat egy-egy kutya, aztán azok is elhallgatnak. Kihunynak az apró ablakok. Körül fekete hegyélek, fent az ég, mintha irtózna a földtől, végtelen magasságokból tekint alá, s rezegő csillagsugarakkal csiklandozza a születő harmatokat. Az erdön fülemilék csattognak, és a szőlőhegy meredek szakadékaiban két kuvik visító bagolyhangon köszönti a felkelő te-leholdat.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Erdélyi Magyar Adatbank]

MINT A MAGBÓL KIKELT FÁCSKA

(Önéletrajzi regényrészlet)

(1975—1976)

Lehet-e ember több a világból befogott emlékeinél? Se több, se kevesebb nem lehet senki, mert mindenki pontosan annyi, amennyit élete minden szakaszán emlékezetében, ismereteiben az őt is változtató, változó világból felfog, ismer és megőriz.

Világra cikkant életem, mint a makkból csírázott kicsi cserefa az erdőben, az élő elődök irányító, napsugár felé segítő emlékeinek gazdagságából szívta magába a mindig fény felé törő, törekvő erejét.

Anyámtól tudom:

Ezerkilencszázkilencben, egy októberi délutánon, húszesztendős kicsi asszonyka fut a Sziloldal felől. Le a szőlő útján szalad a falu felé. Megszökött. Egyik kezével nagy hasát tartja óvólag futás közben. Dióbarna szemében áhítatba öltözött riadalom rebeg, széles, magas homlokán gyöngyös verejték.

— Jaj, istenem! — sóhajt szinte nyüszítve, s körülnéz ijedten: ki hallotta meg? Nekifordul egy szőlőtökének. Mindig tisztelte a más tulajdonát. Most szedi tele a kötényét. Szedi a másét, s nem tudja, miért. Meg se kóstolja. A szőlőpásztorra se gondol.

A szőlőlevelek megsussannak.

A kicsi asszonyka belehallgat a mindenségbe. S a mindenséget önmagában hallja. Ott érzi a mindenség lüktető központját.

Jelnek érzi, a titokzatos mindenség szavának a birsalmaizű szellőlibbenést, és összefüggést érez a suttogás meg a hasában ránduló különös görcs között. Leengedi a kötényébe szedett néhány gerezdet. Szalad, fut tovább. Le az ösvényen.

A szőlő alatt megtorpan. Férje családja: apósa, anyósa, két legényfiú és egy lányocska a Szilben törik a feles török buzát. Otthon senki. Már bánja, hogy nem szólt az anyósának. Szégyellte szólani. Szaladna, de már a faluban van, és szégyenli a futást. Nem messze nagynénje háza. Gyermektelen, áldott lelkű asszony. Korai árvaságától gyámolítója volt. A szolgálatból hazatérve, tőle ment férjhez a faluba.

Anyámat kiáltana a kicsi asszony, de ezt a szót négyéves kora óta nem volt akinek mondja.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

— Nénii! — s ahogy a szót kimondja, abban együtt van az elkövetkezett idő bizonyossága. Öröm, kérés és riadalom.

De a nagynéni, a másik Magyar Kata, Kucsisimre néni hátal elállja a léces hilajtót a sütökemencés pítar előtt. Biztató, tréfás, szelid mosolygással mondja:

— Nem eresztlek bé, Kati, mert idekölykedzel, mint a macska. Gyermeke nem volt. Még életében nem látott vajúdnó nőt.

— Gyere, siess, a patakon átalkísérlek — fogja karon a fiatalasszonyt.

Siet a kicsi asszony. De mind nehezebb a járás.

— Ágnis néén! — kiált át sírósan a fonott kerítésen a szomszédba. — Jöjjön, mert baj van!

— Menyek, fiam, menyek! — kiáltja vissza a törökbúzával megrakott szekér löcsének feszülve Ágnis nén. — Gyűjts tüzet, tégy vizet az üstbe melegedni. Még bé kell taszítsuk a csürbe ezt a szekeret... Húzza, ember! — kiált a férjére. — Csak behúzzuk, aztán megyek én is.

A kicsi asszonykában oldódik a félelem.

— Be jó, hogy a bábaasszony a szomszédban van.

A sütőház fölött füst bodorul. A nap lesuhadóban van, s világra lobbant kicsi testemet elébb fűrésztli meg fényével a szalmaház agyagos földjén, mint Ágnis nén a feresztóvízben.

Még a feresztóvízben vagyok, mikor bedobban szép szál nagyanyám. Szeme rám villan, de az ágyhoz lép előbb fáradtan pihető, egy kicsit szégyenlősen s dicsőséges-boldogan mosolygó édesanyámhoz.

— Ej, Kati, hogy a fene ette volna meg a csontodat — mondja, de olyan szeretetbe, meleg mosolyba burkolja a szót, s úgy ragyog egymásba a két pár asszonyszem, hogy szentség illatoz a mestergerendás, kicsi ablakos, vén házban. Aztán feresztóteknőm mellé lép nagyanyám, s még a pókarongy előtt úgy bonyál szeretetébe, hogy életem végéig védje, melengesse, őrizze a lelkemet. Ő is tesz anyám karjai közé, s nézi, nézi, hogy első unokája miként mutatja életrealóságát, amint rátapad a szép formájú, gazdag anyai mellre.

Kint a melankolikus októberi alkony hulló levelek hangján suttog. Az ablakhoz egy-egy lehulló eperfalevelet sussint a lágyan lebbenő szél.

Anyám s körém, a betegágy fölé, titokzatos, támadó s védő szellemek sereglenek. Anyám — gyermekkorában városba vető-

dött szolgálólány — keveset tud még róluk. De sámánlelkű nagyanyám tabukra tanítja a kicsi asszonyt, s varázsszerekkel szereli fel az ágyat. Hat hétig tisztátalanok lesnek rám, hogy tisztátalan szellemcsecsemővel váltsanak el, cseréljenek ki. Hat hétig anyámat is körülveszik. Ha férfi ülne az ágyára, tejjel telt emlővé duzzasztanák meg férfimellüket.

Hat hétig sok minden tabu anyám számára.

A szalmásház mestergerendás, hatalmas szobája velem s általam új érzelmekkel telítődik, és estére kelve, azzal, hogy Horváth Pistánénak, Nácínénak fia született, szülöttjének, a maga fiának fogad el Magyarózd, a falum is.

A faluban egy bárány, malac vagy borjú születése is tervezetések, remények bimbózását indította el az emberben. Hát egy gyermek, aki első unoka a nagy családban?

Máskülönben is hallgatag nagyapám semmit se szól, amikor a házba lép. Félpillantásokkal tekint felénk. Semmit sem szól, csak halvány mosoly berzenti lehajló bajuszát, és azzal indul is kifelé. Ferenc bátyám szemérmes zavarral áll meg két lépésre az ágytól.

— Na, hát fiú? Ügyes voltál, Kati — mondja szégyenlős mosollyal. Gyuri, a kisebbik, a tizenhat éves nagybátyám megilletődött, de szokása szerint kötekedve kérdi:

— Na, Kati, van legalább akkora, mint egy kicsi macska?

Tizennégy éves Pengő néném mandulavágású, fekete szemében rajongással hajol fölém, de meghökken a vörös, alig emberformájú apróságtól.

Nagyanyám jóízűen kacagja, s küldi ki őket törökbúzat hán-tani. Nem néz az ágy felé, amikor apám hozzánk hajol. Anyám dicsőséggel és alázattal néz urára, s mikor az hatalmas kezével, gyöngéden végígsimítja homlokát, felmutat neki maga mellől. Nézi a kicsi fiát és az ő kivételesen erős, gyönyörű testű emberét.

— Ugye, olyan, mint te?

Apám kék szemén valami csalódás árnyéka suhan át.

— Hozzád üt inkább — mondja. — Csak ép legyen s egészséges.

— Apád nagyon szeretett — erősítette felnőtt koromban is édesanyám. — Féltekenységgel szeretett, s én ezt már akkor, születéskor észrevettem benne. Az övének akart volna. Úgy érezte, hogy ha téged szeretlek olyan

erősen, neki jut kevesebb. De hát hiába akarná akárki másként, az ember úgyis csak maga szerint érez.

Születésemmel megkavartam a nagycsalád előbbi énzelemvilágát. A férjből apa lett, nagyszülővé minősült, aki csak apa és anya volt addig, két legény nagybácsivá, s nagynénivé lett egy bimbózó lányocská.

Az embert már világra születésekor, mintha tengerbe zuhanna, az érzelmek vonzó-taszító hullámverése veszi körül, s élete végéig közöttük kell fenntartania magát.

A férfiak a hideg beköszöntéséig felöltözve, bakancsosan, kinn a szénán aludtak a pajtahíján. Apám rést ütött ezen a régi szokáson. Házasságától bent aludt, levetkőzve, a feleségével.

Most, hogy édesanyám mellett ott vagyok én az ágyban, apám egy kicsit kivetettnek érzi magát, s ehhez még kell most mutassa jókedvét is, nehogy az öccsei bosszantani kezdjék.

A csűrben a pajtalámpa pislákol, herseg a törökbúzalapu, amint a csövekről lehántják. Csendben dolgoznak. Nagyanyám velünk marad. Komlós korpát áztat tésztakelesztéshez vasárnap reggelre. A kicsi asszony anyai félszendergő álomban hallja az éjszakában vonuló vadludak egymást biztató, kérő, bátorító, szomorkás kiáltásait.

Reggel almaszedés van. A vén szalmásház messze az utcától, a gyümölcsös között rejtőzik. Amíg a kürtösnek való tészta kel, még nagyanyám is almaszedni van. Anyám párnája alatt összekötött seprűág, olló és fokhagyma, a gonoszok ellen. Anyám nappal sohase feküdt az ágyban. Most, fekvé, különös, szinte borzongató a nagy ház. Könnyűnek, frissnek érzi magát, s hogy én is alszom habkönnyű pihegéssel, dologhoz szokott keze nem találja a helyét, hát az agya, emlékezete kezd el dolgozni serényen.

Gondolatai öccse körül és körülöttem forognak. Újra látja a legtávolabbi, nyomasztó emlékek világában, ott a szülőfalutól harminc kilométerre levő vadvermi tanyán azt a négy évben járó leánykát, aki kétségbeesve, sikoltozva támad a kocára, amely a rábízott, kicsi tekenyőben fekvő, pokrócba csavart, másfél éves öccsét a pokrócba harapva vonszolni kezdi. Anyjára nem emlékszik, de arra igen, hogy betegen az ágyból jelent meg, s mentette ki kicsi fiát a koca fogai közül. Látja magát a szánon, amint hegyeken, völgyeken át költöztek haza a tanyáról. Ő egy kádban, csattogó hidegben. Mikor hazaérve ki akarják emelni a kádból,

lábait nem érzí, bénává merevedtek a hidegtől. Más tavaszon az anyja a nyújtópádon van. Öccsével a székre mászva költögetik a halottat. Simogatja a hideg arcot, öccse meg sírósan követeli: „Anyám, aggyon kinyeret!” Egyik nagylány rokona zokogva kapja ölbé: „Nézd meg, Kati, nézd meg! Mert többet sohase látod anyádat” — síratózza, és kiviszi a tornácba. S ezeket most mind újra látja, de az anyjára, hogy milyen volt, arra nem emlékezik. Remegve szorít engem magához.

— Csak árva ne légy, csak az ne legyél — suttogja. — Jaj, hátha Pista leesik a nagy almafáról — jut eszébe, s már kapja is a fersinget, az ollót, seprűfüvet, fokhagymát rám teszi az elváltás ellen, és siet fel a kertbe.

Apám tíz méter magasán egy faágon ingadozik.

— Pista! Pista! Leesel! — akarja kiáltani, de apám hamarabb rákiált.

— Eriggy vissza, te, sze még a kutya se bújik ki első nap a kölykei mellől.

Nagyapám elítélőleg morog valamit, Gyuri bátyámnak tetszik az ánya bátorsága, Ferenc bátyám a városon nőtt lány tudatlanságát s nem az ángyát ítéli el. Pengó néném előbb riadt csodálkozással nézi, majd elmosolyodik: — Azért nem is lehet olyan félelmetes, nagy dolog az a szülés. — Nanyó szelíden mondja:

— Na, gyere, Kati, mert én is menyek. Ejsze megkótt a tészta is. — És elindulnak vissza a házba.

— Anyám — suttogja nanyónak édesanyám —, mondja meg Pistának, hogy ügyeljen magára.

— Én annak gyermekkorában is hiába mondtam — válaszolja egy kicsit keserűséggel nagyanyám. — Mondjál te neki, szógám, hátha rád jobban hallgat — s meglelégedéssel csillan bent a szeme, amikor meglátja rajtam a varázsszereket.

Vasárnap Kucsisimre néni s más közeli rokonok hozzák a betegasszony-ételt. Anyám kitakarja az arcom, s megköpdősnek, hogy az igézet ne fogjon. Apám, aki nagyon szeret enni, falja a hozott süteményeket. Anyám mellett csak neki jár, de édesanyám az apósát is kínálná, ha nanyó idejében ki nem oktatja, hogy az illetlenség. Férfiatlan volna a betegasszonymnak hozott ételből enni, csak Pengó néném nyúl hozzá, azzal a joggal is, hogy amiként ő engem szeret, egy cseppet az övé is vagyok. És az ételt, amikor édesanyám már nincs az ágyban, hat hétig akkor is hozzák.

Hat hétig nem veszem eléggé észre a megszületést, vagy próbálok kiegyezni az engem körülvevő világgal, mert ritkán adok

hangot. Közben hivatalosan nevet is kapok, csak apám — a részeges vén jegyző hibájából — elveszti a hozzám való tulajdonjogát és én, hivatalosan, egy teljes napot az életemből. Kilencedikén való születésnapom helyett tizedikét írják, és Horváth István, apám helyett Horváth Józsefet, nagyapámat nevezik ki közvetlen nemzőmmé. Anyám neve Magyar Kata, s a nagyanyámé is az, de hivatalosan kiderül, hogy a nagyanyám szülötte vagyok. Ezt a hibát kijavítja később a vén jegyző, de hivatalos életemből végleg elveszett az az egy nap, amelyen megszülettem.

Az embernél mindig hamarabb születik meg a sorsa, és mindig úgy jár előtte, hogy kikerülni, megelőzni so-hase tudja.

Az enyém a szalmafedeles, kicsi ablakos, mestergerendás, agyagpadlójú vén házban várt, s ha bármerre, bármilyen messzi, magasan, mélyen bolyongtunk az emberélet rejtelmes földrajzán, oda, arra a szalmafedelű vén házra mutatott vissza.

A nagyszüleim nyolc hold földje, melyhez felest is vállalt a nagycsalád, apám házasságával, s a másik két fiú házasságát tekintve, mint a száradó nyersbőr a beléköltözött emberen, szorongatóvá kezdett válni. Én már „egy szájjal több” voltam. Sorsom, miként a rejtett micéliumok szálai egymásba, úgy fonódott egybe a többiek sorával.

Második héten apám lengő bölcst készített a számomra, s az már előléptetésnek számított. Olyan még csak az ő fiának volt a faluban. Nem a régi, félhold alakú, négy faragott szarvú rengő, hanem két talpas oszlopra, karikákra függesztett lengő láda. A hatodik héten abba kerültem anyám mellől, s apám feküdt a helyemre. De én, aki nagyon türelmes embernek mutatkoztam, a lengő bölcstől való különlegességet se véve számításba, elkezdtem üvöltöni. Talán ügyetlen, kicsi teremtés, nem hallván anyám szíve dobogását, csak akkor vettem igazán észre, hogy idegen világba szakadtam, mikor a bölcsőbe kerültem.

Üvöltök nappal, üvöltök éjjel, hogy dugtik telik életemmel a ház.

A szólásmondás azt tartja, hogy „szép vénasszonyt, jó kicsi

gyermeket nem lehet látni”. Apám ebbe nem tud belenyugodni, se abba, hogy azért sírok, mert a tudómet igyekszem erősíteni. Ő aludni akar. Bennem meg álmának ádáz ellenségét látja. Egyik éjjel hát, amikor már-már tikkadásig a legmagasabb fokon erősítem tudómet, kiugrik anyám mellől az ágyból, hatalmas tenyerével úgy sújt a zsenge hasamra, hogy nyekkenve hallgatok el.

— Pista! Pista! — suttogja kétségbeesetten édesanyám.

— Hallgass! — szisszen rá gyermeke apja. — Még ha nyár volna, hogy a nyüvek csípjék a bölcső szalmáján. El se váltották, mert hat hétig nem ordított. Hát mi az anyja öregistene!? — S míg anyám gazdag mellével bölcsőm fölé hajol és megszoztat szótlán könnyhullatással, apám sietve el is alszik már.

Mi történt addig, és mi volt ezek után kezdő életemnek zsenge korszakában, az rejtve maradt az emlékezet előtt. Többet olyan ádáz sírással nem sírtam. De édesanyám még jó néhány napig könnyezett helyettem.

Karácsonykor már nappal a táncba is elvisz édesanyám. Hurkás csuklómon piros gyöngyfüzér az igézés ellen. Apám büszkén szeret, gyermeki örömmel hallgatja a menyecskék dicséretét, mint mikor a remekbe faragott fejszenyelet vagy a kitűnően fogazott gereblyét dicsérték.

Közben az időben és életében a falunak ágazásnak-levelezésnek indul a sorsom is. Ferenc bátyám Ballai Sári Horgast, a falu leggazdagabb leányát táncoltatja, Gyuri bátyám Gilyén Katicit, a Magópistáékét, ahol vejnek való hely van. Pengó néném az egyedülvaló Magyarai Ferenc Pálmínyával kénytelen szóba állani. De ő Nagy István Notinyt, az udvarba szegődött szolgálényt szereti, és boldog és csicsergő madár, amikor vele forogva repkedhet. Anyám a második telet tölti a faluban. Látja, hogy nagyanyám úgy irányítja másik három gyermeke sorsát, hogy gazdagabbak vagy legalább olyan gazdagok legyenek, mint apó a faluban. Apámnak hiába ajánlt válogatott gazdag lányokat, hozzá hasonlító fia nem hallgatott rá. Árva szolgálólányt vett feleségül. Ezért anyámban, amellet, hogy büntudat sajog, erősödik az akarat, a szándék az irányba, hogy túlságosan ne maradjanak el a többi testvérektől.

Tanulja és megtanulja anyósától, urától a fonó-, szövömesterséget, de sokat gyötrődik amiatt, hogy amit mások már leány-

kakorukban eltanultak, neki nagyon is, olyan gyötrelmesen nehéz.

A szándék, hogy maguknak szerezzenek, tavaszra elhatározással érlelődik. Közben melléből hármunkat szoptat. Egy darabig a szomszéd menyecske szerelemgyermekét, Pendzsikót. Egyszerre tart két mellén, engem a bal, Pendzsikót pedig a jobb mellénél tartja.

— Többet ide ne vállalj! — tiltakozik Ferenc bátyám. — Ha csinálta a hájta, szoptassa a bitangját.

— De ha nincs elég teje, s nekem igen sok van — csendesítgeti nagybátyámat édesanyám.

De Ferenc bátyám valahogy úgy érzi, hogy engem is profanizál a bitang gyermek, s nem nyugszik, amíg Pendzsikót ételre fogva el nem választják édesanyámtól. És milyen tiszta ragyogású, meleg szemmel figyeli azt a születésekor árván maradt fehér bárányt, amellyel, mint Pendzsikóval előzőleg, egyszerre szopjuk édesanyám tejét, amíg meg nem tanulja lábából szürcsölni a tejet.

Bárány volt, árván maradt fehér bárány, de árván maradt szopós farkaskölyök is lehetett volna tejtestvérem, ahogy édesanyám szánta az anyját elvesztett árvát.

Hova tűnt el a tejtestvér fehér bárány? Hír, emlék nem maradt róla.

Vajon érezte különleges voltát, amelyé azáltal vált, hogy emberanya tejével táplálkozott? Külsőleg magába olvasztotta, magával sodorta a hömpölygő nyáj. Elmerült. Utódaival beolvadt a közönségesbe, amely igyekszik lehúzni, felszívni az ellenállót is.

Ha farkaskölyök lett volna a tejtestvérem, talán háziállattá szelídül, vagy a farkába visszatérve, az ember szagot érezve rajta, már nem fogadták volna be. Széttépték volna társai. S tejtestvérségünkből milyen, mifajta sarjadzás indult volna el bennem az érzelmeknek nagy titokzatú csemetekertjében? Mert a fehér bárány, bár csak az anyám elbeszéléséből volt ismerős, tudom, hogy hatott rám. Zsenge lábam még túl érzékeny tapintóidegei találtak a fehér bárány göndör, hófehér, puha gyapjával. S bár hihetetlennek tűnik, most is érzem még, ha erősen visszagondolok reá.

S hogy a tejtestvérség hatástalan nem marad, anyai dédapám, Magyar Ferenc Nemes esete is bizonyítja.

Anyai ági ükanyám udvari szoptatósdaajka volt, s báró Radák Ádámot Feri fiával együtt szoptatta, csak azzal a bárói kikötéssel, hogy a bárófiút mindig azonos egyik melléből táplálja.

Dédapám az udvarhoz ragadt, s közelebb maradt tejtestvéréhez, mint falusi öccséhez, falusfeleihez. Naccsás bárónak szólította tej testvérét, az meg csak Ferencnek őt, de mindez nem zárta ki azt, hogy civódjanak, hogy ugrassák egymást.

A báró szárhegyi Lázár Olga grófnőt vette feleségül. Dédapám sem a faluból házasodott, Szászvesszősről kerített feleséget. Nem volt már gyakorló paraszt, nem is értett eléggé a földműveléshez. Előbb fehér kesztyűs, libériás parádés kocsis volt, aki hintó- és lótararítással nem bajlódott. Kesztyűs kezébe adták a gyeplőt. Útközben beszélgetett a két tejtestvér. Olykor a báró is a bakra ült, hogy könnyebb legyen a tanácskozás. Egy ilyen alkalommal, amint összevesztek, a báró rákiáltott a kocsisára:

— Add ide a gyeplőt, ülj hátra az úri ülésre! Hozzám egy szót se szólj, amíg Gezsére meg nem érkezünk.

Dédapám hátraült, benyúlt a szerládába, kihajolt, lecsavarta a tengely végéről a kereket tartó szerkezetet. Átült az ülés másik felébe, s egy kilométert se robogtak, a kerék kirepült, de a tengely csak akkor érte a földet, amikor Gezsére megérkezve leugrott a kocsiról.

— Ferenc, hát hol van a kerék?

— Az még a cintosi hegyen, a tetőn kiesett.

— Hát te mért nem szólottál, ember?

— Hát nem a naccsás báró mondta volt, hogy ne szóljak, amég meg nem érkezünk?

Máskor meg:

— Ferenc, kenesd meg hájjal a hintát!

Egy idő múlva Ferenc:

— Naccsás báró, kérek még egy kicsi hájat, mert a hintó egészen meg van kenve, csak éppen a tengelyeknek nem jutott.

Valami rejtett kompenziós vágy lappangott dédapám tudata mélyén. Nem földműves öccséhez, falusfeleihez, hanem tejtestvéréhez, a báróhoz viszonyította magát, s amikor belső inas volt, ezt a Bécsből jött urakkal is ér-

zékeltette. Tejtestvére, a báró pedig élvezte, ha meghök-
kentette az urakat.

— Kérdeztétek csak meg Ferencről, hogy mit csinál-
nak a parasztok — biztatta őket.

— Hát méltóságos grófok és naccsás bárók, szarik a
paraszt, hogy legyen mit egyék az úr.

Az urak megbotránkozva képedtek el az inastól hal-
lott szavakon.

— Azt is kérdeztétek meg, urak, hogy miképpen ér-
telmezi Ferenc a szavait — állott tejtestvére mellé a
báró.

— Én azt úgy, urak — válaszolt dédapám —, hogy
nincsen élő, aki *azt* ne tenné, s ha nincs élő paraszt,
bizony az urak éhen halnának.

A tejtestvér, az utolsó Radák, egyetlen lányát kita-
gadva, a bényi kastélyba költözött, A szőlőoldalakon ki-
haltak a filoxérától meggyilkolt hajdani híres szőlők. A
Radák-udvarra csend ereszkedett. Az öregedő báró, kita-
gadva katolikus hitre tért egyetlen lányát, elborult lel-
kileg. Megtörtén vált el a két tejtestvér. Az uradalom
bérlő kezébe jutott. Dédapám az ősi telkét eladta test-
véröcsének. Ő maga sehogy se tudott már teljesen pa-
raszttá válni. Nagypámnál, a lándori Kemény báróknál
vincellérkedő fiánál halt meg, de nyomorult szegényen
és vígan. Két unokája, édesanyám és kisöccse volt mel-
lette hagyva, hogy kiáltsanak fel a szőlőben dolgozó szü-
leiknek, amikor nem szuszog már.

Táncosán bokázott, rúgta az ágy végét.

— Húzzad, cigány, mert most menyünk a hegyen fel
a báróval — suttozta, s amikor elhallgatott, az állá le-
esett. Nem szuszogott már.

Végig kihatott életére, visszahatott rá bárói tejtest-
vére, s még az én sorsomat se hagyta érintetlenül. Az ő
hajdani életének egy-egy sötét rostszála az én sorsom-
nak fonalába is beleszövődött.

De most még csak a fehér báránnyal szopjuk édesanyám
nevelő tejét. Kint a jégpáfrány virágokat sugárzó ablakokig gyap-
jadzik fel a frissen hullott hó. Bent a házban a nagycsaládnak
jövendő felé tapogató gyökereit irányítgatja nagyanyám örök
ébersége. Legényfiait illetlenség megkérdezni, hogy kihez járnak,

kit kísérnek a fonóházból haza. Nénikóm, míg a kenderrostot tépi guzsalyba, vidám puszogással számol be róluk, s közben fel-felkacag csengetős kedves vicogással. Azt, hogy a leánykát kísérgeti-e Pálminya Peri, Gyuri bátyám mondja el titkon. Mert a másik fiú, ha ilyen kérdésként az anyja, veszi az ujjasát és a kucsmát, s indul is kifelé. De a titkot csak anyám tudja. Amikor nanyó szalonnát vág fenn a hiuban Ferenc bátyámnak, aki erdőlni jár, megfigyeli vágása nyomát. Tudja meg, ha valaki más is vág belőle. Szerelmes kicsi néném, kit az egyedülvaló Pálminya Feri kísér haza minden este a fonóból, nanyó vágását utánozva szeli a szalonnát, és anyám segítségével kicsempészi. Viszi a fonóba, s belopja a lelki szerető szolgálégény tarisnyájába a fonóháznál.

A vén ház eszterhéján mind hosszabbra nyúlnak a jégcsapok.

Apám apóval faragni járt a télen, de a kereset a nagycsalád keresete volt. S anyám szeme már túlnéz ezen a régi igazságon, amely rám vonatkoztatva nem kecsegtet, csak patkanca reményekkel. Apám februárban beáll a marosgezsei Bánffy báróhoz vincellérnek. Február utolsó hetében, amikor a jégcsapok úgy megnyúltak, hogy déltájon, néhány szalmaszálat is magukkal húzva, súlyuktól a földre pendültek, szüleim már az útra pakolnak. Szekér jön Gezséről, de anyámban ott él még kicsikori emléke — a csattogó tél, a Vadverem—Ózd közötti harminc kilométeres út. Bár a gezsei csak tizennyolc kilométer, azért engem egy kisebb párnahuzatba csomagol, és hátizsákként az apám hátára szerel, hogy teste melege melegítsen.

A Hegyalatt, az út szélén ózdi férfiak tanácskoznak. Köztük Magyar István, apám nagyapja, nagyanyai dédapám is. Nyakába akasztva pénzzel tele jókora vászonzacskó. A bükkösi Kemény báró bomlásnak indult birtokát vásárolják. Mikor közelebb érünk hozzá, valaki megjegyzi neki:

— Vegyen az unokájának is vaj egy holdat, Pista bá, hogy ne menjen családostól a gezsei vincellérházba.

— Szerezzon, mert elég nyakas — böki ki kurtán dédapám, és el sem köszön tőlünk.

A vincellérházban teszem legelőbb földre a talpam.

Apám még karózásig bejár a borpincébe dolgozni.

Bánffy báró kegyetlen, vad ember. Béreseit és cselédeit kegyetlenül veri. A falusiakkal szemben egyik büntetése az, ha állatuk a bárói területre téved, hajtóval behajtatja, és az állatért

megjelenő parasztot meztelenre vetközteti, majd állatával együtt kívül korbácsoltatja a kapun.

Apám eleven esze, kivételes ereje meghökkenti a bárót.

Százötven literes tele hordót vontatnak fel a lépcsőn. Elsza-lasztják, de kivételesen nagy erejű apám már a második lépcsőn nemcsak megállítja, de vissza is juttatja előbbi helyére.

— Te, te, te! Leszakad a tököd! — kiált fel bámulva a báró. Fenn az udvaron összevesz az ugyancsak hirtelen mérgű, atléta termetű borkereskedővel, aki előre lekötötte az évi bortermést. A gyenge testalkatú báró gigászi méretű bátorságától meghökken és visszahúzódik a borkereskedő, s apám is bámulva nézi a gyenge termetű nagyurat, míg az végignézve rajta, bosszúságoldó fél-mosollyal le nem leplezi magát.

— Én benned bíztam, te! Ugye, hogy adtál volna a testére?

— Én igen, méltóságos báró úr.

— Te, te! Te, talán hozzám is visszaütnél, ha megvernélek?

— Ha csak felém emelné is a kezét, engem nem volna, aki megverjen, méltóságos báró úr.

Ez után a párbeszéd után még csak egyszer fenyegeti meg apá-mat a báró, de akkor is lövéssel, míg a másik vincellért naponta megpofozza.

A szőlő, amerikai alanyon, új, nemes szőlőfajta. Anyámnak keserűséggel kezdődik a szőlőmunka. Ujjai alatt nem hajlandó karikába hajlani, eltörnek a szőlővesszők. Karózáskor vállon hordta fel az oldalon a szükséges karókat. Sokszor kifulladt tüdő-vel roskadt le, de az csak nehéz volt, nem járt keserűséggel. Apám mutogatja a fogást, hanem amikor a negyedik, ötödik vesz-sző is elroppan, felforró méreggel úgy löki félre kicsi asszo-nyát, hogy a harmadik szőlőtőkéig hull alá az oldalon. De lép is utána azonnal.

— Apám, apám! Hát mért adott szolgálni? — zokog fel édes-anyám, s nem a férjére haragszik, aki már bűnbánóan simo-gatja.

Újra hajlítani kezdi a karikát, s mintha csoda történne, hajol-nak engedelmesen, és könnyein át megvilágosodik diadalmasan a karózott hegyoldal és az egész környező világ. Április hónapja. Mámoros pacsirtáktól cseng, zeng a megselyemesedő levegő.

Az ősoktól kapott gének százezer évek életanyagát hor-do-zó gazdagsága mellé, megfogamzástól szegény anyám méhében a szakadatlan izgalmak villámkisülései koszo-

rúztak körül. Amit mások a faluban eszmélő koruktól évekig tanultak, édesanyám órák, napok, hetek alatt kellett hogy megtanulja. Figyelő, nemegyszer gúnyos tekintetek előtt. Ki tudná megmondani, hogy azok a villám-lások is nem járultak-e hozzá, hogy nem mindennapi érzékenységű idegzetten születtem? Nem azokat is sajogtam, sajgom egy életen végig?

Kint játszunk a szalmafedelű, földtöltéses vincellérház előtt. A háztól nem messze, földbe vert cövekhez kötve ügyes, szép üsző hersegteti a füvet. A tízéves szolgáló Ózdról, a sokgyermekes szomszédból való Magó Kalári Kaszás unja a hegyen magában álló vincellérházat, engem is. Szüleim minden percét leköti a szőlő. A házig hallatszik kapájuk ütemes csattogása. A szolgálak kicsi szolgálója felugrik a töltésről, megriszálja magát, s szalad a közeli tavacska felé, ahol jókedvű, eleven békák kibálnak.

— Aztán hallgass, Pistuka! Hallgass! — kiált vissza, és eltűnik a ház végénél.

Én a hason való közlekedést próbálgatva igyekszem az üsző, a Hegyes felé, s hogy a távolság nem akar fogyni, üvöltő sírással kezdem a teret betölteni.

Szalad Kalári a tavacska felől, markában nagyokat rúgó, apró termetű pumibéka.

— Hallgass, te gyermek! — mordul rám ijedt, szeppent arccal, s tekinget fel a szőlő felé. — Ej, az anyád!... — huppan mellém a gyepre, s gyúrja kitátott, síró számba, gyúrja a szegény kapálódzó, döröncsös bőrű békát.

Néném, a másik vincellérné, nagyapám testvérének a lánya látja, de nem szól. Haragszik rám, amiért erősebb vagyok fiánál, akit két hónappal hamarabb szült, mint engemet anyám. Csak egy hét múlva árulja el Kalárit, aki mielőtt elküldenék, kétszeres bért kap szegény. Anyámtól, amit szüleivel kiszegődtek, apámtól, amit a fenekére kap, egy hajlós fűzfavessző nyomait a kicsi béka miatt.

Anyám nemcsak a szőlőművelést tanulja meg, de ő, aki sose lopott, apámmal eljár éjszakánként. Lopják, hogy nőjön jól a Hegyes, lopják a sűrű törökbúzát, a csalamádét a báróéból.

— Nem bűn, se szégyen az uraktól lopni — biztatja minden úttal apám. — A mű kezünk után terem.

Anyám meg, de lelke mélyén szorong, rettegés sanyargatja.

— Meghalok, tudd meg, szégyenembe, hogyha a báró elé visznek.

Más erkölcs ez, s bár idegen tőle, azt is látja, hogy van igazsága apámnak, amikor azt mondja, hogy. „Mind a mű kezünk munkája után terem.” Ez a városban nem látszik így. Gyenge, gyatra épületnek látja a rejtett igazsággal megtámogatott tolvaj-ságot. Szeretne kimenteni engem a tövéből.

Mások is készülnek Amerikába. Apámat is ráveszi, hogy szerezzenek hajójegyvet. Csakhogy a szőlő fedéséig, az erjedő bor ledugásáig köti a szerződés.

De még csak szőlőérés van. A gezsei legények rájárnak a báró szőlőjére. A kárért a vincellér felel, s a falu, melyben fő a bosszú a kegyetlen nagyúr ellen, még a vincellérjét is gyűlöli. Édesanyám ebben a gyűlöletben, amely összefonódik az ért szőlő utáni vággyal, riasztó veszélyt lát. Okozott ez már vincellérhálát is vad kitörésében.

De a báró a vadnyulakat félti, és nem a szőlőpásztort. Nem ad puskát a vincellérjeinek.

— Mi kell neked, te? Puska kell neked! — rivall apámra a vadászteremben. — Ki takarodj, mert lelőlek, mint a kutyát! — fogja apámra az egyik puskát.

— Csak jól találjon el, méltóságos báró úr, mert ha nem, baj lesz! — morogja apám vészjóslóan.

A báró, mintha rugó lökné fel, a levegőbe ugrik.

— Te, te, te! Ezt, te, nekem mondtad! Lelőlek, az anyád szakramentumát! Hú! — s apámra céloz a puskával. — Hú — mondja aztán még egyszer csendesebben, és leereszti a fegyvert. — Ne, te. Jó lesz ez neked? — nyújtja a puskát apám felé.

De apám nem mozdul. A báró viszi hozzá.

— Nyulat nem lösz, ugye? — mondja inkább rábeszélőleg, mint parancsolólag.

— Nem lövök, méltóságos báró úr — mondja apám, aztán jól végignéz a nyeszlett nagyúron, vállára veti a puskát, és hatalmasan kilép az ajtón.

Már javában érik a szőlő. Szüretig csökken a vincellérmunka. De a szőlőben benne kell lenni. Meghajlik vagy ki is törik egy-egy karó, s a gerezdnek nem szabad a földet érnie.

— Vincellérné! — hallja anyám a sorok közül a báró úr mindig riasztó, csattanó hangját.

Szalad a keresztút felé.

— Nem megmondtam, hogy kutya és tolvaj ne tegye be lábát a szőlőbe? Hát miért van az a puska? Ni, ni, kutya van a szőlőben.

S anyám csodálkozik, hogy kacagni látja a ritkán mosolygó nagyurat. Néz, amerre mutat, és ott vagyok én egy muskotály-szőlő tövében. Számmal nyúlok a kövér gerezdek felé, akár a kutya, s két arcom a szememig maszatos. Édesanyám boldogan pirul el, amint a meleg gyönyörködést látja a báróné arcán.

— Hozza ide, vincellérné — mondja az úriasszony.

De anyám nem tesz felém táruló, illatos karjába. Végignéz drága ruháján, fehér kesztyűjén. Anyai szemmel összerosolyognak. Magához szorít, s a báróné csak a hajamat simogatja meg.

Az urak továbbmennek. Számomra muskotályízű a világ. Anyám örömmel látja, hogy távolodnak a vincellérház tájékáról, ahol túlon túl nagyra dagadt a szénaboglya, és a Hegyes már kinőtt a borjúkorból.

Munkálkodik a szeptemberi verőfény. Útra készülődnek a fecskék, s anyám is repülne tovább, menekítene abból a világból, ahol az urak büntetlenül korbácsoltathatják, vettethetik ki meztelenül az utcára az embert.

A hajójegyért befizettek az ügynökségre. De egyelőre apám kell hogy elmenjen. Nyolc napra behívják katonának.

A szőlő őrzése anyámra marad. A puska a vincellérház falán lóg.

Anyám egyetlen fegyvere a bátorsága. Vigasztalója a barátságos szeptember éjjeli ég. Nem csattog, nem sziporkáztat félelmes villámokat. Szelíden villogtatja temérdek csillagait, de a csend mintha leskelődne, alattomosan hallgat, lapul, és hogyha benne zördülést hall, füttyül a kicsi pásztorasszony. Nótákat füttyörész férfi módra. Hallgatja az ég lélegzését, s hiányzik valami. Kicsi fia piheszuszogását nem hallja. Indul a vincellérlakás felé, felém, hol kislány pesztonkámmal hagyott.

Belép és hallgatózik, s csupán egyetlen szuszogást hall, s az a szuszogás nem az enyém. Ugrik a bölcsőhöz. Kicsi fia sehol.

— Máriskó, hol a gyermek?!

Jeges, szívszűrő riadalmat bokrodzik a pusztá helyem a bölcsőben. Aztán rádöbben, hogy nyitott ajtón lépett a házba.

— Hol a gyermek? Jaj, ha valaki elrabolta?!

— Jöjjön, mert kint van — vigasztalja Máriskó, s aztán zokogni kezd.

Kint a Hegyes, az üsző mellett, hasához bújva ott vagyok én. Párnám a föld, s takaróm a fekete-aranszöttes nagy ég, még a remények születése előtti idő békéjében, büntudatlanság álmaival aluszom, fenn a gezsei szőlőhegyen.

A szüret és a szőlőfedés után anyámmal ketten hazamentünk. A Hegyes és a szénaboglya velünk jött egy új pénztárcában, melynek már úri illata volt, s célja az, hogy majd Amerika dagadt-kövérré hizlalja fel. Szekér vitte a prémondánkat. Jutott a disznóhizlaláshoz, s tavaszig az is volt, amit a közös étkezéshez adjunk a házhoz. Engem örömben fűrésztött a szülőhely. Szótlan nagyapám is térdére vett, és bozontos szemöldöke lágyan megvonaglott, amikor első unokája szájából először hallotta: „Apó”. Meg is simogatott.

Nagyapám még a nagycsalád-rend törvényei szerint gondolkozott. Nehezen tudta elfogadni, hogy a szülei különöznek már a közösből. Kiválnak. Nem a nagytárból esznek együtt az egész családdal. Külön esznek ketten egy kisebb tárból az asztalon. Nagyanyám szíve érzelmeit szigorú bilincsbe fogta, hogy jövőjét ésszel szabja meg három gyermekének. Ha már apám nem hagyta a maga útját általa egyengetni.

— Menjen ez — hagyta apámat. — Ez a legerősebb. Nagy munkás. Tud is szerezni, s a szilaj, gyermekes természetét ez az eleven kicsi asszony gyeplőbe fogja szelíd kézzel. Ferenc, a mindent megfontoló s pontos a hajszál mértékéig, már a Ballai Sári Horgas jó kilenc holdnyi örökségéért megfojtotta a szerelem szép madarát, s ha utána való bánata borong is fekete szemében, többé nem engedi feltámadni azt. Gyurinak, a legkedvesebbnek vág az esze, erőben, tekintélyben is első tud lenni, de szerezni nem tud, mert nem a föld, az állatok iránt állhatatos, a könyvek, az észbeli dolgok elsőbbek neki. De jó, szófogadó, és szereti is egy kicsit Gilyén Magópista Katit. A lányka, aki arcra az apjára hasonlít, de más-ként csupa tűz, játék, elevenség, minden ujjára kaphat egyet, de az a Pálminya Ferié lesz, aki most katona. Notiny Pista még ezután vonul be, s amíg hazajön, Pengó már asszony lesz.

A testvérek, mint mindegyik külön ember, egymáshoz mérik magukat. Jövőjükben szeretnének különbnek, de legalább olyannak lenni, mint a másik. Rejtett féltékenységek is felsajognak.

Szüleim előtt egyetlen út áll: a szolgálat. Amíg a másik három előtt nyitott kapukkal kecsegtet a gazdag reménység, ők a kaput is maguk kell felépítsék. És nagy erőt éreznek hozzája.

Sorsom irányát ezek a közvetlen sorsok szabják meg, mint az erdei csemetéét a környező fák. De most egyelőre a szeretetnek olyan éltető melegségét sugározzák rám, hogy a vén ház velem van tele.

Járok már, s rakom mondatokká a drága kincset, lelkem mélyében a szavakat, őseim legszebb örökségét.

Közben megjön a hajójegy, és apámnak úri gúnyát vesznek. Így diktálja ezt Amerika.

Pattannak már a kötelek a felnyilalló szakadásig, a szülőföld porszemeiben óriási, titkos erő marasztal, s bátor szüleim mind komorabbak.

— Pista, azt mondják, hogyha a hajón meghal a gyermek, belédobják a nagyvízbe — tudatja a hírt apámmal édesanyám.

És a hajójegy átmegy a sokgyermekes Horváth János Puli tulajdonába.

A pénz a takarékpénztárba jut, az úri gúnya már várost kíván, s édesanyám is oda kíváncsozik.

Eszerint pedig tőlem kell hogy megváljanak. De a ház örömmel vállal. Így hát, ha nem is tudok róla, mégiscsak magam határozom meg a sorsom,

Apám még elmegy a gezei báróhoz, vincellér-igazolványt kér tőle.

— Ne menj Amerikába, te — próbálja marasztalni a báró. — Ilyen Amerikát nem találsz te, mint Bánffy bárónál. Te, itt mindig van csalamádévetés, te!

Apámban eláll a szusz.

Beárulták, hogy hordták a csalamádét. Talán éppen a sógora, a másik vincellér.

De hát, ha tudta a báró...?! A falusiakat csórén korbácsoltatta kívül a kapun. Hát ember is a báró, nemcsak úr? — fut végig a gondolatán, de nem szól, mintha észre se vette volna a megjegyzést. — Még meglátom, méltóságos báró úr — csak

ennyit mond, és sietve elköszön, nehogy meggondolja magát a báró s elkezdje vetköztetni, mert abból emberhalál lehet.

Déltájon anyám könnyezve szorított magához. A két tele átalvető bekötve aládáján. Úgy sírt, hogy én is sírni kezdtem. Este már nagynéném fektetett le. De nem a bölcsőbe. Maga mellé vett.

Édesanyámék hajnalra érkeztek meg Budapestre, de a város már olyan ébren volt, mintha sohase aludt volna. Mellen vágta őket harsogó zakotájával. A szomszéd falusi Vas Marci bánál vették le piros-zöld kockás átalvetőjüket. Letették, de anyám újra felvette a magáét, és elindultak ketten kétfelé, munkát keresni. Anyám a cseleedszerzőhöz ment, apám, mint olyanhoz, aki az utcát legjobban ismeri, az utcaseprőhöz fordult legelőbb.

Édesanyám csodálatosan dús, gesztenyeszínű, nagy haja koszorúkoronaként pompázott magas, szögletes homloka fölött.

— Be akar állni, székely lány? — fordult hozzá, amint belépett, egy úriember.

— Azért jöttem — mondta csöndesen anyám, és bár szeretett volna szóba állni a többi lánnyal, nem tehetett, mert az úr már indult is, és édesanyám is elindult mellette. A nagyságával hamar megegyeztek, de azt kikötötték, hogy legény nem járhat a házhoz. Leánynak nézték, nem kérdezték, és anyám se mondta meg, hogy férjes, gyermekes asszony. Egyelőre az volt a fontos, hogy fedél legyen a feje fölött.

Tudta a munkáját. Hamar megszerették, de az asszony többször azon kapta, hogy magában zokog.

Ha nem látták, titokban elővette hármunk fényképét a vincelléridőkből. Nézett engem és siratott titokban. De ezt is félve tette a nagysága miatt.

Biztos volt benne, hogy az egész ház rajongásig szeret otthon, de anya nélkül mégiscsak árvának érzett.

Már a harmadik hét is eltelt, s anyámnak mindinkább kezdett kibírhatatlanná válni elvesztődöttsége. A köregeteg között bukdácsoló napfény, a hideg lélegzetű csatogás, zúgás nyomasztó idegensége már-már beteggé tette. A Vas Marci bá címe apámnál. Egyszeri látás után nem

is képzelhette, hogy merre van a lakás. Szegődött munkájából nem indulhatott el, hogy megkeresse, anélkül hogy a munkáját ne veszítse el.

Az egyik napon ül a harmadik emelet egyik ablakkeresztjén. Ablakot tisztít. Le-lepillant a mélyben morajló utcára, és egyszer csak megrázó sikollyal felkiált.

— Marci bá! Vas Marci bá!

Vas Marci bá egy szódavizes stráfszekér bakján ül, oldalán ügynöki bőrtarisznyával. A kocsis kezéből elkapva a gyeplőt, megállítja a lovakat.

— Hát te vagy az, Kati? Itt laksz? — kiált fel az utcáról. — Pista mindennap keres. Estére itt lesz! — s írja is már a kapuról a számot.

Anyám néz a forgatagban eltűnő szekér után, s asszonya nagy meglepetésére, vidáman füttyörészni kezd. Füttyül, mint társát hívogató énekes madár, füttyül a harmadik emelet kinyitott ablaka keresztjén. Aztán leugrik, s megtörli a szemét, mert reám gondol, és az előbb látott utcaforgatag van még a szeme előtt.

Zsibongásában ez a budapesti utca titokzatosabb és félelmesebb, mint az a szeptember éjjeli ég, amely egyedüliségében borult reá a gezsei szőlőhegyen.

Nem ebben a világba szánt ő engem *valakinek*. Nagyenyed meghitt hangulatába képzelt bele, s oda se ügyvédnek, törvényszéki bírónak, hanem mélyebb tiszteletű, nagy tudású kollégyumi tanárnak.

Ezek az urak mások, mint a nagyenyediek. Gazdájának foglalkozását sem tudja. Délelőtt mindig elmegy valahova. Hozzá nem parancsoló, inkább kérő, de mindig egyszerű szavakkal szól. Asszonya se rossz, de erősen idegen. A nagyvendéglős Gázsáné is nagyúriasszony volt Enyeden. Néha a kutyakorbácsot is megsuhogtatta. Csak ott mégis azt érezhette a szolgál, a szolgáló, hogy ember. De itt, csupán „a cseléd”. Idegenek a szomszédok is, mintha minden lakás más ország volna, s az utca, amely Nagyenyeden jóízű szabadterület volt, itt a fényes kirakatok között mint mérgesen megáradt patak kóvályog, csakhogy zubogásában gépek, emberek sodródnak örvénylő patakként, félelmetesen.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

— Megint sír, Kati? — kérdezi asszonya olyan részvétellel, amelybe a megrovás is belefonódik.

— Mára fűtőrészttem is, nacsásasszony — mosolyodik el anyám. — Ezután nem sírok már — rebegi némi diadallal, s hangját a szégyen feltekeredő indája fogja rebegőssé, mert már tudja, hogy estére lelepleződik asszonyi, anyai mivolta. Lánynak tekintették, és ő, tudva asszonyiságát, nem cáfolta meg, s a tetszhalott hazugság is, bár szótalán néma, úgyis csak hazugság marad.

Az edényeket mossa el uzsonna után a konyhában, s hallgatja a szellőztetőre nyíló ablakon át a kívülről tompán beszűrődő zajokat. Apám lépteit hallja ki belőlük, aztán rádöbben feszült várakozásában, hogy saját szívdobogása az.

Röppenve ugrik, amikor megszólal az előszobacsengő. De ajtót éppen az előszobában tartózkodó asszonya nyit, aki egy kicsit riadtan kérdi a nyílt tekintetű, bizalmasan belépő embertől:

— Kit keres? Miért jött maga?

— Én a feleségemet keresem — tekint apám rebegő asszonyára a nagysága vállán át, aki félrelép közben, és hirtelen nem jön hang az ajakára. Nézi a két embert, aki kitárt karral áll egy pillanatig, aztán csak kezet fognak, és apám homlokon csókolja édesanyámat.

Az asszony nézi jó nagy meglepetéssel és egy kicsi harag vegyületével szolgálóját.

Anyám pirul, de nagy-nagy bátorság övezetében áll embere mellett.

— Kati, maga mért nem mondta, hogy asszony? Hát nekünk leány kellett — fordul keserű hangon anyámhoz a nagyságos asszony.

Anyám apámba fogódzik segítségkeresőn és majdnem néma már szégyenében.

— Hát senki se kérdezte, nacsásasszony — rebegi. — Bocsanatot kérek, s ha így van, elmenyek most az urammal.

— De mi már úgy megszerettük magát, Kati — veti közbe önkéntelenül az úriasszony.

Annyiban feloldják a bejárás tilalmát, hogy apám hetente kétszer felkeresheti a feleségét.

Ketten maradnak a konyhában. Hármunk képe a gezsei időkből felkerül a cselédszoba falára, s az úriasszony, miután apám

elmege, elégedetten néz körül, hogy a cseléd nem kínálta meg semmivel se a férjét...

De anyámnak fáj, rosszul esik ez a megelégedettség.

Legalább annyit mondhatna, csak látszataból is, hogy „mért nem kínálta meg az emberét?” Nincsen lélek ezekben a pesti urakban, állapítja meg.

Apám fővárosi alkalmazott már. Hitelesített utcaseprő. De lusta, tompa agyú embernek való munkának minősíti foglalkozását. Próbál szabadulni tőle, s anyámnak is olyan szolgálatot keres, ahol bár éjjel együtt lehetnek ketten.

Talál is egy viceházmesteri állást, és közben, amíg édesanyám felmond, kétnaponként jár fel vacsora után, lopva.

Az előszobakulcs egyik vége belül van, a másik kívül az ajtó alatt.

Az úriasszony vacsora után ritkán néz be a konyhába. Ha mozdulni hallják, amíg átér az előszobán, addigra apám kilépett a konyhaablakon a tizenkét méter mélységű szellőzőakna kisarasznyi párkányára. A külső ablakkeretbe kapaszkodik, a belső konyhaablakot pedig behajtja anyám, amíg a nagysága kimegy a konyhából.

Már csak napok vannak édesanyám kilépéséig.

Vacsora után az idő.

Szél zörrenti a konyha ablakát. Villám is végigcikkán a szellőzőakna falán, és apám akkor oszon be sietve a konyhába.

Anyám aggódó, megriadt tekintettel úgy öleli magához, mint-ha életveszélyben lenne.

Kint megdördül az ég, és mélyen belegurguláz a szellőzőaknába. Rá nemsokára a nagysága zaját hallják meg az előszobából. Apám pedig már lép is ki a konyhaablakon, ki a szellőztető párkányára.

— Kati, mi úgy gondoltuk, hogy szívesen megtartanánk — kezdi az úriasszony.

Kint nagyot csattan és csapódó cseppekben hullani kezd a hirtelen zápor.

— Úgy, mint eddig — folytatja az asszony.

De édesanyám nem hallja szavait. Remegő ajakkal áll a konyhaablak előtt, és a két szeme riadalommal, könnyel van tele. Kint már szakadva zuhog az eső.

— Ne féljen, Kati. Maga falusi és úgy megrettent a villámcsattanástól? — próbálja bátorítani az úriasszony, aki a csattanásoknak tulajdonítja anyám félelmét. De végül maga sikolt fel

halálos rémületben, mert a kitáruló konyhaablakban egy ember jelenik meg a kinti zuhogó feketeségből. Kalapja kezében, csapzott, göndör hajáról, lekonyult bajuszáról csermelyben csorog a víz.

Édesanyám az asszonyát öleli át, s míg apám lábai körül tágul a tócsa, hangtalanul kacagni kezd, és kacag megállíthatatlanul.

— Jaj, naccsásasszony, ne szóljon a naccságos úrnak — sírja el magát átmenet nélkül anyám. — Elmenyünk, elmenyünk most. Hát mért kell még azért is szégyenkezniünk, hogy élni akarunk a világon?!

Az úriasszony nagyon haragos, s miután kimegy, várják, hogy jön majd a nagyságos úr. De nem jön. Apám vár egy darabig, aztán vetkőzni kezd.

— Szárazsd meg a kemencénél — nyújtja anyámnak csuromvíz ruháit.

— De hátha rendőrt hívnak — rebegi anyám.

— Ha hívnak, itt lesz. Te a feleségem vagy! — csattan fel apám. Gyorsan leveti az alsóit, és szaporán bebújik a cselédágyba. — Nekem hajnalra szolgálatom van — sóhajtja szelídebben.

Édesanyám éjfélleg szárítgatja a ruhákat, s amikor apám felöltözik, legnagyobb bánatuk már csak a kapupénz. Azt muszáj hogy kifizesse apám.

Mielőtt elmegy, még megnéz engem a képen, s anyám utána is még ül-ül az ágyon, nézi a hármunk fényképét, és olyan nagy akarattal gondol bele a világba, hogy arról sem tud már, milyen csorogva hull, hull közben a könnye.

Abban az állapotában az időnek, történelemnek, amelyben életünk lefolyik, éppen a kor által, valami módon mindannyian részei vagyunk, részeseivé válunk, maradunk egymásnak, éltető korunknak.

A huszadik század tízes évei közül az első év heteiben háromhónapos koromba léptem. És ez után az első év után következő második, harmadik esztendő is a béke látszatával érlelte öröknek tűnő országhatárokat pozdorjaként összetörő erők robbanását, hatalmi rendszerek földrázó porba omlásának idejét, új erők, új, sohase volt rendszer véres születését.

A pénz, amely ebben az időben aranyból és ezüsből is volt, ha éppen nem rajzott, de el sem bújt a szorgalmas kezű, józan gondolkozású, kétkezi munkásember elől.

A viceházmesteri lakásba két fekvőhely kerül, a szemétpénzen és az idegenektől, vendégektől járó kapunyitási díjon kívül, fűtéshez, vízhez, világításhoz is joga van anyámnak, s a nem kevés viceházmesteri munka mellett még egyebet is dolgozik pénzért a lakók számára.

Kezdetben ösvénytelen erdőnek tűnik a kicsi vicénének a nevek, címek rengetege, a galagonyaszintű ténsasszony házmesterétől a címével égbe nőtt, aranykulcsos királyi tanácsosig.

Ez azzal is nehezül, hogy írni, olvasni nem tud az asszonyka.

De azért ő, „az asszonyság”, aki legalul van, feltartott fejfel áll ebben a rengetegben, mint kék virágú örökzöld az erdei aljban.

Már apám sem fecséreli az utcasepréssel kivételes erejét. Szállítómunkásnak állott. És az első cölöp kezd feltűnedezni, amelyhez a többiek sorakozva viselik majd a padlókat, melyeken én — szüleim szeme előtt — átlépegetek az elválasztó szakadékon a tanult emberekhez, az urakhoz tartozó szintre.

A szállítovállalat jól fizet, borralaló is megvillantgatja magát, de az én erős apámat hiába eteti, az ételt magától húzva el, édesanyám. Nem fog az rajta. Hetenként dőlnek ki mellőle társai. S együtt indul el minden reggel a rám szakadható árvasággal.

— Ne menj többet, Pista! — kérleli édesanyám.

De nemcsak apám volt az élhetőséget makacsul akaró szegények közül, aki az arany és ezüst csengéséért megfeledkezett magáról, s kábultan érettük adta szíve dobbanását is.

Nehéz, faragott bútorokat visznek fel a harmadik emeletre. A vállra szerelt „gurtni“-nak az alsó felébe kell hogy beültesse a két vagy a négy ember a néha több száz kilós bútort, hogy szabad karral egyensúlyban lehessen tartani kétoldalról.

Ha megbotlik a szállítómunkás, vagy őt, vagy társát zúzhatja agyon az elzuhanó bútor a lépcsőn.

Apám társával már csak négy lépcsőt kell hogy lépjen a bútorral fel a körfolyosóig, amikor társa megtorpan a negyedik lépcsőn, s egyben szisszenve fel is jajdul.

A bútor enyhe megbillenését kiegyensúlyozza apám egy csuklónyilallás árán, és fel is jutnak a folyosóig, de ott mint rongy-

csomó esik össze a társa, s hiába szólongatja melléje térdelve. Ajultan viszik el a mentők.

Jóformán nem is ismerte apám a társát, mert a szállítók nem beszédesek. Szállítás közben erejüket igyekeznek összehangolni. A borralalót becsülettel megosztják, s ott, ahol önmagukról is szó esik, apám a kocsmákban nem jelenik meg.

A gurtni ezután gazdát cserél, örökre megválík apámtól. S hogy miként képes örömet melengető fészekké varázsolni a rideg házmesteri lakást egy serény, kicsi asszonyka, aki a poloskákat kiirtva, fehérre meszeli, két ággal, asztallal, kéz alól vásárolt varrógéppel és egy hetykén ketyegő ébresztőórával berendezni, azt csak az a munkás tudja, aki estére üres kosztoscésészével érkezik haza, a telefonyárból.

És az a telefonyári munkás az én apám, aki otthagya a szállítóvállalatot, s aki ha lelke mélyén nem is, külső látszatra valódi munkásnak tűnik már.

Az ezerkilencszáztizenegyedik év nyarán hetenként eljár a viceházmesteri lakásba apám unokatestvére, Horváth Ferenc vasmunkás is, akit két évvel előbb mint cucilistát kiutasítottak Szegedről. Magyarózd létezése óta ő az első ipart tanult kocsikovács szakmunkás. De apám számára ragadványnevén csak az a Darnai maradt, akivel együtt őrizték közös nagyanyjuk pipéit.

A cucilizmus, úgy tudja apám, a munkások baja. Ő a mezőkhöz vágyik vissza. Mindent a mezőkhöz, a faluhoz viszonyítva értékeli.

A bérházban lakó urak és uraságok között egy sincs olyan, ki munkásember fia volna. Ezt tudja anyám a cselédlányoktól is. Falusi ember fiát tán még úgy se találná az urak között. De azok, a falusiak legalább a szabad mezőben élnek.

Cucilista munkás unokatestvére próbálna hatni apámra, de végül lemond a neveléséről, annak ellenére, hogy minden vasárnap együtt töltik a napot.

Édesanyám a lányok nagy többségével hamar barátságba kerül. De a cselédek csak titokban járhatnak le a viceházmesteri lakásba az úriasszonyok miatt, akik attól való féltükben tiltják őket, hogy valamit odavisznek a házból.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Egy-egy kanálnyi zsírt, pohárnyi cukrot visznek is előbb, és a kanalat, poharat is hagynák a vicénénél, hogy aztán, amikor tovaszállnak gazdájuktól, magukkal vihessék a vicééktől. Csak-hogy édesanyám csupán azért fogadja el tőlük kanál nélkül a zsírt, pohár nélkül a cukrot, mert úgyis eldobnák, mivel már félnek visszavinni. Ezek a végül elszálló madarak, akik falusi fészekrakáshoz gyűjtögetnek, ezek után csupán az ajtón kívül tartják a barátságot.

Pedig be jóleső érzés a folyton alárendelt és gyakran megalázott cselédlánynak, ha valakit magánál is lennebbvalónak tudhat. És az én anyám, mivel nem vállalja ezt a ráképzelt szerepet, anélkül hogy akarná, hogy maga is tudna róla, mélyen megbántja ebben az érzésükben a leányokat.

A város olyan, mint a hömpölygő Duna, amely bár folytonosan azonosnak tűnik, lényegében szakadatlanul változó.

A napfényt sziporkázó felszín s a fenék egymásba koccanó kavicsszemei, a *fönt* és *alant* között annyi, de annyi minden kavarog zúgva egymásba és kegyetlen egymás ellen, s amint átzubog rajta, megkínozza a szüleim lelkét.

A Magyarózddal szomszédos Dombórol való Molnár Miklós harmadik gyermekét édesanyám tartja keresztvíz alá. Molnárék megrokkant, forgalomból kivont uszályhajó barakkjában laknak.

A Dunán a hullámzó víz megállíthatatlan bölcsőként ringatja a lakást. Altatódalt a szegénység suttog, s anyám szinte menekülve igyekszik le róla a keresztelő után.

— Komám! — mondja szinte hebegve az ijedtségtől, amint a víz fölé nyúlókáló egyik kétéves apróságot látja. — Ne hagyj, ügyelj, mert belefut a vízbe.

— Hadd el, kománé, ne búsulj, mert még van ott, ahol ez volt — kacag fel egy kicsit mámorosan a koma.

És ettől még inkább igyekszik, fut le a hajóról az új koma-asszony.

Messze, mind messzebb ettől a hajótól, amelyre engem képzél a víz fölé nyúlókáló gyermek helyébe, és irtózat szorítja el a mellét.

Nem, ők nem szegények, bár még csak a töretlen akarat és villogó remény emeli fel a nap felé sorsuk vezérvesszőjét a többi földön kúszó emberi sorsok között. Nem tartják szegénynek magukat.

A bérház visszhangos, hűvös udvarán ébenfekete, fényes, nagyon vén, öreg, úgymondott antik bútorokat árusít az egyik bérházi lakó. Új bútorokat készíttetett a helyükbe.

Édesanyám gyors, szinte megszállott elhamarkodással meg is veszi a régi, fekete bútorokat, és, csak miután kifizeti, döbben rá, hogy mit is tett már. — Jó, vagy rossz lehet-e ebből? Hova tegye a bútorokat?

A gyönyörű, fekete ingaórát és a velencei metszésű tükröt beviszi a viceházmesteri lakásba, s kint a többi fekete bútort kétségbeesetten nézi, nézi.

— Mi lesz ezekkel, ha Pista hazajön?

És a leggyötrőbb érzése az, hogy engem lopott meg, a fiát, a bútorokért kiadott pénzzel.

Legnagyobb bánata közepette egy colikalapos, nagy orrú, folyton kajtató tekintetű, de csendes beszédű úriember jelenik meg az utcáról, és elkezd körüljárni a bútorokat.

— Nem eladók? — kérdi meg aztán, és nézi, firtatja mindinkább a fekete-fényes szekrényt és egyebeket.

Az utcáról jött. Talán a nyitott kapun pillanthatta meg az udvarra kirakott tárgyakat. És édesanyám már fél is egy kicsit ettől az úrtól.

— Eladó, naccságos úr, az enyéme, most költöztünk s nincs ahova tegyük — hazudja belső pirongásba font bátorsággal édesanyám. S mikor az úr az árát kérdi, maga se tudja, miért, a vételár kétszeresét mondja.

Az úr pedig, anyám nem kicsi csodálatára, alig alkuszik. Szinte szerelmesen nézi, simogatja a fekete szekrényt, és ki is fizeti mindannyit, a vételár több mint másfélszeresével.

A tükör és az ingaóra bent marad a viceházmesteri lakásban.

— Hát ezek honnét valók? — komorodik el apám, és a meggyűjtött pénzre gondol, de anyám sugárzó örömét komorsága még fokozza, nemhogy csökkentené.

— Onnan, ahonnan ezek! — szórja apám elé az arany-, ezüst- és papírkoronásokat.

— Egyszer még tönkretesz, asszony — öleli felvidulva magához kicsi asszonyát apám.

Végül meg azt vitatják, hogy talán kincs lehetett beépítve azokba a bútorokba, ha a colikalapos úgy rajongott értük. Az „antik” megnevezés izgatja őket. De se a házmesterné ténsaszszony, se a cselédek nem tudják, mi az. Az uraktól pedig nem kérdezhetik meg.

A pénzt beteszik a takarékpénztárba. Az asztalra cse-repperselyt állítanak. A föld színéig lefojtott igénnyel, részben abból élnek, ami az anyám mellékkereseteként gyűl a perselybe. Havonként külön izgalom a persely-törés.

Magyari József nagybátyám, anyám testvére is hűségesen fizeti a szállásdíjat. Apám levelére indult el Magyarózdról. Sörgyári munkás, és a fizetése mellé minden hét végén két liter sör is jár neki, s mikor szüleim kezdetben ellene vannak, hogy szállásbért fizessen, tréfás büszkeséggel azzal tiltakozik: „Csak nem gondoljátok? Tán nem néztek koldusnak egy gyári munkást!” A reggelit elfogadja anyámtól, testvérétől, de a két liter sört nekik kínálja fel. Aztán, mivelhogy hosszú az út a sörgyárig, közelebb keres szállást magának. S ezután mindhármuk részére várva várt ünneppé melegednek át a hét végi vasárnapok.

Megindulnak a lányok is, szállnak a Bükk alól, Magyarózdról. Már négyen vannak ózdi leányok vasárnaponként a viceházmesteri lakásban: Magó Kalári Körc, Pataki Kalári s Magyari Kati Pálmarci, édesanyám legkedvesebb barátnéja, meg Magó Kati Kaszás, és velük Jóska bátyám. S együtt Magyarózd színeit, illatát idézik az idegen falak közé.

Mennek a férfiak is. Mennek Amerikába. Elment mostohafiával, Nagy Mínyával Magyari Ferenc Nemes, Bajusz nagyapám is. Család nélkül mennek a férfiak az Újvilágba Ózdról. Nem is kimondottan a szegénység miatt. Ózdon nem, de a szomszéd falukban oszlásnak indultak az úri birtokok. Bükkös, Marosdég, Herepe, Sülye határaiban szaporodik az eladó föld. És nő az ózdi népben, mohóságig nő a föld utáni vágy.

Mert a föld, az nemcsak anyagi biztonságot jelent ebben az időben, de társadalmi emelkedést is. Minden újabb hold föld egy lépcsőfokkal több a társadalmi el-

sőbbség felé. Nem is a szegényebbek mennek, bár azok közül is. Vas Marci bá inkább közepes volt, de elment ő is Budapestről.

Pengó nénikómtól levél jön néha. Rólam azt írják hazulról, hogy a háznak éke vagyok, de nagy tekerdő. Lejárok már az alsó utcára, Bajusz apóékhoz, mert a másik nénikómat, a tizenkét esztendő Nemes Pengót is erősen szeretem. Megyek oda, hol sok a gyermek. Nem nagyon kell a faág-ökör, sem az ostor, de ha egy hangyát vagy egy bogarat megpillantok, lehasalok és elbajlódom vele. Ha azt mondják, hogy szép kicsi szám van, sírni kezdek, hogy nekem nagy szám van, s nagyra tátom a szám; hasonlóképpen vagyok az orrommal, fülemmel. Mindennel nagy, a legnagyobb akarok lenni. Nanyónak volt gyermeke elég. Ilyent egyiktől sem látott. De nem baj, én is elnövöm majd. Aztán, ha esik az eső, akkor kéne hogy lássanak, amikor foly a víz, s én az utcán a sáncban azon töröm magam, hogy a vizet futásában megmarkoljam. Megyek, kísérem folyásában, nyakig sárosan. „Azért el ne vigyétek, ángyó!” — írja Pengó néném. „Most már nem is emleget téged, mint az elején.”

És ez a mondás fájón sajdul bele édesanyámba.

— Hallod, Pista? Már ejsze azt sem tudja: „édesanyám”. Anya vagyok, s ő árva szegény.

Nénikóm arról is beszámol, hogy ezerkilencszáztíz ösztől, amióta katonának mentek, mind a két szeretője, Notiny és Pálminya is voltak szabadságon, de Pálminya hamarabb leszerel, és ő Pálminyához kell hogy feleségül menjen.

Anyám bánat sóhajtozását hallja ki a sorokból, apám örvendez, mert nagyon jó barátja Magyar Ferenc Pálminya, akivel mint építőácsok apó mellett teremtő kezű mesteremberként dolgoztak. — „Bíró Pista Nyuli is jár utánam s Vecsei Jóska Búza. Örökkéig itt vannak. Mutatják, mintha Gyurihoz jönnének. De nekem már csak úgy lesz, ahogy anyám akarja.”

Édesanyámat a betegségig kezdi gyötörni az utánam való vágyakozás. Csontra fogy, mert a sok munka mellett az ételt is megvonja magától. Tömérdék viceházmesteri munkáján kívül még varr is a cselédlányoknak, és aludni sem tud jól.

Egy vékony, bánatos képű ember szokott az udvarra bejárni. Tűzifát, szemet hord fel a pincéből a lakóknak. Tőle tudja anyám, hogy három gyermeke van, és betegség miatt folyamatos munkában nem képes dolgozni. Amíg anyám varr, a nyitott vice-

házmesteri ajtó előtt, a lépcsőn fogyasztja el nemegyszer a lakóktól kapott eledelt. Közben elbeszélgetnek ketten.

Egyik alkalommal anyám az alig megvilágított fászpincébe megy le, s valami csüngő tárgyat érint befelé menet. De fel se figyel rá. Kifelé jövet homályhoz szokott látása a kiöltött nyelvű, felakasztott fahordó ember arcába csapul. Nem ijed meg, de szívet szorító döbbenete még sokáig elállja álma elől az utat.

Apám, ha maga nem is tekinti annak, nagyot lépett előre, mert ezerkilencszáztizzenegy őszétől telefongyári szakmunkás, s a többi munkáshoz mért kivételes szorgalmával az igazgatóságig eljut a híre. De a munkásság közegéből kiűtő, szokatlan test. Különös szaktárs, aki más szemszögű réteg nézőpontjából látja a világot, s egy kicsit félvállról tekinti munkatársait. Befogadnák, de nem oldható. Számukra, ha eleven észjárását, keze ügyességét méltányolják is, fősvény, igénytelen. Apám talajtalan népségnek ítéli őket, az övénél magasabb életigényüket prédaságnak. Ő még nagygazda is lehet. Ezekből? Ezek csak ennyiek lehetnek — munkások. A nehéz, de sokszínű földműves foglalkozás után kevésnek tartja az üzemi munkát. Az egyhangúság magába fogja, mint az őszi köd, s nem tud belenyugodni, hogy csak az élettelen gép élő társa legyen.

Ebédszünetben a munkások kötelesek kivonulni az udvarra. Apám nem cigarettás, az ételt, falusi szokás szerint, pillanatok alatt bekapja. Nem megy ki. Már napok óta motoszkál egy ötlet az agyában. Mellette egy másik gyalugépen ugyanazt a munkát végzi az egyik munkatársa, amit ő. Kiveszi a két hullámos élű, cifrázatot vágó gyaluvasat. Egymás mellé illesztve pontosan leméri együtt a kettőt. Horváth Ferenc kovács unokatestvérével egyben csináltatja meg a két vasat. Egyik következő ebédszünetben, bár a mérnök őt is kiküldi, visszaoson és elkészíti a kettős él számára az ágyat. Elhelyezi a befogó részben, megfelelő diófadeszkát igazít alája, s az izgalomtól lihegve végigfuttatja rajta a gyalut. Aztán áll és diadallal gyönyörködik pazarul sikerült alkotásában.

A főmérnök kivételesen megdicséri, s egy héten át egyedül végzi két ember munkáját. Társa eltűnik mellőle. Bérét a többi

munkásé fölé emelik, és nemcsak engedik, hanem biztatják, hogy ebédszünetben is maradjon a csarnokban.

De hiába dicsérte meg a főmérnök, munkatársai hidegen fogadják köszöntését, vagy éppen elfordulnak tőle, hogyha feléjük közeledik.

Gyotrődik lelkében. Nem tudja, mi történt, hol követett el hibát velük szemben. Ő csak egy embert akart a munka alól felszabadítani.

— Hej, ha otthon hat helyett három ember kapálhatna meg egy hold törökbúzáföldet naponta! Hát itt ez is bűn?

— Általában nem bűn, Horváth szaktárs, de a gyári üzemben, s nemcsak itt, munkáselbocsátások kezdődtek — próbálja felvilágosítani az egyik munkás, akinek még előtte is tekintélye van. — Azt tudja, hogy a maga mellett dolgozó szaktársat elbocsátották?

— Mi az öregisten!? — fut ki apám száján a káromkodás. — Nem adtak munkát neki? — kérdezi. Aztán magában, csendesebben folytatja: Hát a munka, az mindég több, mint az ember. Csak meg kell keresni.

És az alig fordul meg az eszében, hogy kevés városi ember van, aki egy szakmukánál többet is tud. S ha ez jut eszébe, ezért megint egy kicsit lenézéssel sajnálja elbocsátott szaktársát.

Magasabb bére örömmel tölti el. Földvásárlási reménye nemcsak szárba, de kalászbomlásig szökik.

Apám becsülete az igazgató, a főmérnök előtt a tekintélyét kellene nevelje. De nem így van. A részleg szakmunkásai között soha nem ismert szorongás kezd kihozni.

Ha nem is oldódott középük, velük tartott, s ha azelőtt se tisztelte az urakat, most gyűlölni kezdi. És rejtett módon a munkásokat is.

A maga igazát világosan érzi. Csakhogy itt olyan igazságok közé van szorulva, hogy ha kiáltani akarná, akkor is csak nyöszörgéssel mondhatná önmagát.

Szerencséjére üzenet érkezik hazulról: „Úgy hallik, hogy a dégi uraság, a katonatiszt Tamás György a csúp alatt el akarja adni három hold földjét.”

Szüleim számára vagyonnak tűnik a kaszálónak gyenge, de szántónak kitűnő három hold szűzföld, még ha messze s a legmagasabb helyén is van a tájnak, össze-

számolják takarékbba tett pénzüket, az anyám lánykori szolgálatából félretett százötven forintot, a gezei, a pesti szerzeményt, az antik bútorok után valót. És a három hold föld felett, mint a szivárvány íve hajol át szépen a reménység.

Apám egyheti szabadságot kér a telefongyár főmérnökétől. Meg is kapja. És a Dégi szénafüben a három hold szolgálatból vásárolt kaszáló Horváth István Náci és neje, Magyar Kata nevére száll át, a falu végén egy lakhely, s közeli tervben, a három holdra betáblázva, bankkölcsönnel még két hold kaszáló.

Engem úgy szorít ölébe apám, mint a kicsi falu egyik jövendőbeli nagygazdáját. De mikor letesz, én nanyóhoz búvok, s mikor le is ül apám és magához húz, csak állok egy kicsit megseppenve a két térde között.

Nagyapám, rejtett vággyal, a már elsodródó nagycsalád erkölce alapján magáénak kezdi érezni az öt holdat, s mozdítja — anyám reménye, terve ellenére — karját felém a rögökhöz kötő földművesélet.

Ferenc bátyám katonának készül, Gyuri bátyám izzani kezdő nagyravágyással s némi irigységgel figyeli bátyja, édesapám földvásárlását. Nénikóm beletörődéssel álcázott lázadással készül a férjhezmenéshez, nanyó pedig mindinkább igazolva látja anyai terve alapjait.

Egy hét múlva, sodródó porszemecske, már Budapesten vagyok. Szüleim mellett, de nanyó és a többiek nélkül, újra csak árván, a félelmes idegenségben.

Az akkori idők már belevéshették nyomukat zsenge lelkembe, de az emlékezés csírában halt el az éledő tudat alatt, s nem maradt semmi jele a felszínen.

Szüleim lelke virágot hajtott úrifűságotmtól, mert a legúrjobb ruhában fényképeztettek le, sallangos hintalovon ülve. Az a lovas matróz a képen Ivangorod tájékán, Lengyelországban tűnt el örökre az első világháború forgatagában. S az a kicsi matróz, az emlékeim nagymélyű homályában most is hintázza magát sallangos lován, mert csak három év múlva, apám behívásakor került a frontra az a kép.

Budapesti első tündöklésem nem tarthatott sokáig. Már az őszi lombhullás után (ez az első saját emlékem) megérkeztem az ismerős, de — Budapest után látva

újra — ijesztően összetöpörödött faluba, melyben a szalmás házak megkucorodva hallgattak, s a hepehupás, göröngyös utca nem is tűnt utcának.

Hogy miért maradt fenn ez és csak ez az emlék vilánása, ki tudná megmondani? Ezután megint csupán az akkori felnőttek által közvetített világra látok vissza. Valamit az alábbi levél is felvillant, melyet annyi más-sal együtt megőrzött a hajdani nagycsalád.

„Kelt levelem Budapest 1912 XII ho 10 én kedves szüleim ezenpár sor irásommal tudatom hogy a hozánk küldött levelet megkaptuk melyet olyan nagyon vártunk és mejből olvastuk hogy egészségesek mi is hála jó istenek elég jó egészségnek örvendünk mej hasonlot keteknek is kívánunk és most tudatom kedves szüleim hogy Feritől is kaptam most szombaton levelet mejben írja hogy egészséges és még nem is telik roszul anyira megörültem hogy még sirtam is örömömbé hogy még eccer bár a keze irását láthatom és mingyer irtam is neki mingyer és most felkérem kedves szüleim hogy valamit csinájának és azt a hárszkeszkenyőt mit pistukáva haza vittem hogy külgyék el és azt a fényképet amit innét kültünk, azt a tavast és ha még van vaj egy tojást mer it két tojás tizenhárom krajcár mi nem kívánjuk má megfizetjük és most tudatom hogy itt ahun lakunk nem valami nagy jövedelem van már csak tizenkilenc forint van egy honaprát hát ez nem valami sok de hát most tél van és ez is elég kel hogy legyen és most tudatom kedves szüleim hogy ha lehet a dégi-szénafübe a gyepet szántsák fel mert ugy fünek majd semit nem hajt és most tudatom pengőékat már két vásárnap mind vártam az államásná mé nem engedik hogy jüjen meg még szaknék írják meg ha jü külgyek pénzt neki hogy tугyan feljüni és most már tudatom hogy it olyan hidegek vannak hogy már mind jég van az uczán de most kint elég jó idő van tudatom hogy az ágynemüt vaj a héten vaj a jövőhéten hazakülgyük mert it mind tönkremennek má még egy kisebb lakásunk mind a hungária köruton és most már többet nem irok hanem mégegyszer felkérem hogy aszta a kendőt külgyék el és hogy ügyeljenek pistukára nehogy megfázzék és most már bezárom levelem tiszteljük mindnyájukat, tiszteljük a kicsi fíjunkt edesapámé pista légy jógyermek mertha haza menyek megverlek ha rősz lesz csokolunk mind a ketten edesanyádda.”

A messziről érkezett fenyegetés, amely egy tőlem mind ide-

genebbé távolodó embertől süvített hozzám, elhaló suttogássá halkult abban a csivitelő szeretetben, amely a nanyó, nénikóim, Gyuri bátyám s még a kurta nyakú, borzos szemöldökű, hallgatólag nagyapám részéről is körülvett.

Az a fenyegetődző ember pedig, az én apám, most még a gyalugép részlegen, a gyárban figyelni találomra siklását, hallgatja forgácsszalagot gondörítő hersegését. De az újítása miatt való büszkesége mindinkább rongyosodik. Bár eléggé cicomázza az uraktól jövő elismerés. Apámat, hiába földtulajdonos, gyötri az, hogy újítása miatt egy munkás kiesett a munkából, bántja a munkateremben mellette dolgozó munkatársainak tekintete.

Átkérezkedik a szalagfűrész részlegre.

„Földbirtokosi” gögjét félretéve igyekszik közelférközni munkatársaihoz. Nem érti, de érzi, rejtetten tapasztalja, hogy valami feszül, forr bent a munkásérzelmekben, gondolatokban.

Ezerkilencszáztizenkettőben a budai barackfákat virágba lobbantó május vért is virágzó robbanásba lobbantotta fel Budapest utcáin a forrongó munkásérzelmeket.

És ezen a „Vérvörös Csütörtökön” talán az én apám volt a legerősebb hangú tüntető munkás.

A tüntetők elindulását egy nagyrészt falusi ruhás, komoly tekintetű, kicsi asszonyka várja. Fürkészve nézi az elvonuló sorokat. Az ő emberét, apámat keresi az én anyám a többiek között, s amikor meglátja, odakiált és elindul a járdán, egyvonalban az emberével. Apám hangját ki-kihallja a többiek közül.

— Abcúg! Le vele! Le a kormánnyal! — harsogja együtt a többiekkel.

Apám az abcúgot gyalázonak vagy átkozónak gondolja. A csendőröket, rendőröket mindig gyűlölte. Várja most, hogy hátha verekedés is lesz majd velük.

Mint jégverés csattogása, rendőrlovasok robaja hallszik.

A gyalogjárók kihaltak, csak az én anyám halad hősiesen rajta, apámmal egyiránt.

A redőnyök lehúzva, az építőállványok üresek az épülő házak körül, csak az egyiken ül, lábát a mélybe lógatva, egy ételét fogyasztó munkás.

A tüntetők közül lövés dördül. Az eddegélő golyótól érve zuhan a mélybe. Apám és anyám is látja az állványról alázuhanó embert.

Villog a rendőrök kezében a kard. Anyám megijedve rebeg a járdán. Újabb lövések dördülnek. Apám, szaktársaival együtt,

a leállított villamost döntik barikádnak az utca kövére. De a döbbenet, az állványról alázuhanó munkás látványa ott marad benne. És az a tudat, hogy közülük való lőtte le. Ütne, de kit üssön? Szemben a rendőrök, a gyilkos golyót küldő a munkások között. Apám arcában riasztó zavar. Gyors pillantással anyámat keresi.

Az anyád istenibe, hát mért kellett hogy ide gyere! — káromkodik magában hangtalan, de végtelenül jólesik, hogy közelében láthatja feleségét. Rohan a rendőrök felé. Lövések, jajkiáltások. Valahonnan benzines hordókat gurítanak a rendőrök felé a munkások, és felgyújtva a kiengedett benzint, lángfolyót lobbantanak maguk és a lovas rendőrök közé. Anyám folyton az embere közelében. Próbálgatja a kapukilincseket. Rebeg tanácstalanul a bezárt kapuk előtt. Valaki kulccsal benyit az egyik kapun. Anyám a kavargó tömeg közé ugrik, derékon kapva hatalmas emberét, magával viszi a megnyíló kapu mögé, s a kaput újra bezárják.

Állnak lihegve, egymásba fogózva, megdöbbenően és szinte gyermeki értetlenséggel. Apámnak félig nyitott szájában — mint mindig, ha idegfeszültséggel telítve, gyorsan gondolkodik — remeg a nyelve.

— Ki tudja, hány gyermeke maradt árván annak a kőművesnek — néz fel ijedt pillantásával apám szemébe édesanyám.

— Közülünk lőtték le. Csak azért dolgozott a sztrájk idején. Hát ilyent!... — S az apám hangjában, mert azt, hogy anarchista, csak mint szót ismeri, a gyilkos iránti megvetésben az egész munkásság is érintve van egy kicsit.

Aztán hallgatnak. És ebben a sokágú hallgatásban nőni kezd sorsom vízváltatója, amely elzárja a munkáslét felé vezető utat előlem; ha tanult ember nem, akkor földműves, a mező lekötöztetettje maradok.

Leülnek egy lépcsőre és hallgatnak. Aztán később kitekintenek, majd ki is lépnek a megcsendesült utcára.

Anyám szomorúan nézi a kárt, a rendetlenséget. Apám kettős érzéssel tekint szét. Valami büszkeség is lappang a tudatában, amikor érzi, hogy része volt annak az erőnek, amelytől oldalukra fordulva hevernek az úton a villamosok. De üres szemükkel vádolnak az összetört kocsiaablakok. Az is bántja apámat, hogy szökevénynek tarthatják üzemi szaktársai.

— De hát ők hol vannak? Sehöl sincs egy se közülük.

Sietve elindulnak lakásuk, az egyszobás viceházmesteri lakás felé. Viszik lelkükben a riasztó döbbenettel összefonódott vissza-

vágyakozást, akár a gezsei szőlőoldalra is. De nem, oda nem! Annál már a majdnem biztosra vehető öt hold föld nagyobb társadalmi magaslat. Ha ház és igavonó van, abból már élni lehet. S hiába akarja fekete vasmarkával magához idomítani a nagyváros. Csaló simogatása mögött érzik a hidegségét s gyötrelmes szorításait, de ki kell bírni, mert a pénz, amely a banktörlesztésre és a házépítésre szükséges, itt van a zubogásában.

Anyám tovább is küszködve, de panasz nélkül végzi viceházmesteri teendőit. A viceházmesterek átkát, a városi havat már második tél zuhogtatja az udvarra, a járdára. Seper, lapátol.

Apám a szalagfűrész megszokott muzsikálását hallgatja a gyárban. A földről, a felépítendő házról ábrándozik, amikor jobb keze mutatóujja második ízétől villámszerű fájdalom csap a szívéig. A munkadarabon pirosan fut el a vér, és a fűrész se dalol már, csak alattomosan csattog és sziszeg. Apámnak keze a legfőbb vagyona, és a segélyhelyen megműtik lecsonkult mutatóujját.

„Abcúg! Le vele!” Be hiába kiáltották ezerkilencszáztizenkettő májusában, és kiáltják a bankkamatokra. Azok szilárdak, s míg a három holdra tart a betáblázás, az a két hold magával viheti a másik hármat is az örökké telhetetlen Albina bank feneketlen bendőjébe. A pénzt küldeni kell, s amint az 1913. I. 10-én indított levél bizonyítja, küldik, mihelyt csak lehet:

„Kedves szüleim ez pár sor írásal tudatom hogy ami pakot küldtek megkaptuk és amejet nagyon szépen köszönünk és most tudatom hogy én elküldtem haza ötven forintot irják meg hogy megkapták vaj nem és most felkérem hogy legyenek szivesek és ha valaki jön hogy külgyenek vaj egy tojást mert megfizetjük és külgyenek egy kis ineresztő burját mert fáj a kezem külgyenek választ rögtön tisztelünk mindenkit.”

Az összeg egy része vérehullása és elvesztett fél ujjá árában a Betegsegélyző pénztárából való.

Otthon ki fizeti meg az ember nyomorúságát? — fordul meg apám agyában, amikor megkapja a pénzt. És elvonul előtte a fél lábú Bulger Lőrinc bá, akinek favágás közben szelte lábcsontját véletlenségből Kertész Marci; s vonulnak mások, megrokkant nyomorékok; és végül a sor végén ott gyökrint saját apja is, az én apóm, aki fiatal korában cserefarönkök alá került, és törött lába rövidebbé vált, jobb karja pedig csak válla szintjéig engedelmeskedett ezután.

Egy pillanatig úgy mozdul sorsom csillaga, hogy város fölött állapodik meg, de aztán tovább rebeg, mert ahány városi nyomorékot lát apám, azok mind szélbevetettebbek a falusiaknál. Betegszabadsága idején pedig elég sokat láthat, s valójában csak ekkor kezdi megismerni a várost, mert amíg dolgozott, nem láthatott a munkától. Kocsmába nem jár, színházba el-elmennek néha. Anyám falusi ruhában jár, de feltűnően szép, derék emberét igyekszik rendes szabású úri gúnyába öltöztetni, és míg ő természetes kecsességével úgy viseli a paraszti ruhát, hogy nem tűnik falusinak benne, apám darabosságával messze harsogja paraszti mivoltát úri gúnyában is. Anyám bátor és szelíd lelke illeszkedni tud már a városhoz is, de társával egyvonalú repülésben a falu felé fordul. Én pedig, a fővárost megjárt, félig úri gúnyás: élő szülőkkel s mégis árva gyermek, fonogatom egymásba. Özdon a falusi szemmel csodáknak tűnő városi dolgokat a hazai csodákkal, ahol varázserejű boszorkányok élnek, a másvilágról hazajáró fejéremberrel lehet találkozni, ahol jelbeszéde van a szélnek, s néha hallani lehet a földet hátán hordozó cethal rejtelmes szíve dobogását.

Annak a kettős világnak az összefonódása volt talán jegecesedő alapja a későbbi kettős világomnak.

De apám csak a falura, a földműves életre alapozott, amint az egykori levél is igazolja.

„Kelt Budapest Kedves szüleim ezen pár sor irással tudatom hogy mi hála a jóistenek elég egészségesek vagyunk mejhez hasonlot keteknek is kívánunk a jóistentől és most tudatom kedves szüleim hogy mi mind vártuk hogy külgyenek levelet de ugy láccik hogy hiába várjuk mert nem küldnek hát felkérem hogy legyenek szivesek írják meg hogy mi van a fődeke hogy mit vetnek belé hát ha nem tuggyák megkapálni hát agyák oda valakinek harmadába vagytalán a sogorék megkapálnák és a badolábba vesenek répát s terebuzát csakhogy ugy vesék hogy legyen terebuza is mert az ugy szokot leni hogy ahol répa van ot nem sok terebuza lesz de ha ugy vetik hát lesz terebuza is répa is most tudatom írják meg hogy a buza milyen a dégiszéna fübe és hogy a lábvégebe megganézták és most tudatom írják meg milyen időjárás van hogy most is ojan nagy sár van és írják meg pistukának elszakadt a czipője hogy külgyünk nekie és írják meg hogy nem beteg és írják meg hogy pengoeék hogy vannak és nem betegek mert mi egészségesek vagyunk csakhogy még a kezem most sincs meggyavulva talán még husvét után is

egy hétig fog még tartani de csak valahogy meggyavul talán nem fog hajlani az ujam dehát csak mégis bírok dolgozni most tudatom hogy Feritől kaptam levelet és azt írja most más városban van de azért elég jól telik neki csakhogy mégis job othon és most tudatom hogy most akartunk Ferinek küldeni pakot de elhatuk pünkestre mert nekünk most sok költségünk volt és most tudatom hogy fát hogyha lehet okvetlen vegyenek mert eszten-dejenka szükség fog lenni mert ha az isten segít hát eszten-dejenka hazamenyünk hagy egy rasz házat csinájunk és most már többet nem irok nincsen mit írják meg hogy széna valahol van és most már tiszteljük mindnyájukat tiszteljük a kicsi fiunkat és csokoljuk Budapest 1913 márciu 19 én”

A nyár égetős, lángos heve, a tél harapós, csontig vágó foga, villámvicsorítás, magába szívó sár s a természet annyi más, szorító, kízó jelensége ijeszthet, meg is semmisíthet, de vele való küzdelmünkben meg nem aláz. Viszonyulásunk nem egyenlő félnek egyenlő félhez való viszonyulása. Megalázni csak ember tudja a másik embert. Ezért lehet hát másokhoz és másoknak hozzám való viszonyulása, ha olyan, minden hönél és fogas fagynál kínozóbb, gyötrelmesebb. Azért érezte ezt a nem szeretem férfihoz férjhez ment nénikóm, s ezt tapasztalhatta édesapám üzemi munkatársai irányából, és anyámmal együtt a várossá tömörült sokszínű és -szintű városi népesség között.

Madárcsicsergésű Pengő nénikómat nyomasztó asszonykonty alá szorítja ezerkilencszáztizenhárom víg zajú farsangja, s virágzó vidámsága hervadozni kezd, dermedezni Magyar Ferenc Pálminya mellett.

Lakodalmának emléke megrekedt emlékezet előtti szinten tudatomban, mint az a szüleimmel való találkozás is, amely a néném lakodalma révén juttatott újra az anyám karjai közé, s élő szüleim nélküli árvaságom is nemsokára, tavaszra véget ért.

Ezerkilencszáztizenhárom tavaszán, három hold szüzföld örököséként, úri gúnyában vonulok be az ijesztő zajjal fogadó fővárosba. De már a harmadik viceházmesteri „kastélyba”, a nagy nevű Király utcába.

Ennek a bérháznak sárga keramitkockákkal kirakott udvarához kapcsolódnak álomszerűen felsejlő legelső emlékeim.

Egy kicsit szomorkás, de mindenre éberem figyelő fiúcskát látok. Az udvaron fényes fejű óriáskígyó, összezcsavarodva. Farka egy lyukban, s amikor a fiúcska édesanyja a kígyó felé közeledik, megrettenve nézi a gyermek, s midőn a fényes fejű fel-szisszen, és anyja vízszaggárral seprí vele végig az udvart, a gyermek felujjongana. De nem szabad kiabálni. Hát csak beletapicskol a lefutó vízbe, amely nem szalad játékosan messze, mint otthon, hanem eltűnik egy fekete lyukat takaró vasrács rései között.

Lent az udvaron mindig több az árnyék, mint a napfény. A magasban körbefutó rácsos folyosókon fel-feltűnik egy-egy gyermek is. De az udvaron csak átvonulnak néha. Szólani se szabad hozzájuk, s ha szabad volna is, azok nem tudnak úgy beszélni, ahogy kell. Még a házmesterné se tud jól beszélni, mert úgy az igazi, hogy „kicsiszék”, és ő azt mondja: „sámli”. Aztán nem értette, csak kacagta, mikor elmondta azt, hogy „huva mész, te kicsi egér”. Azt a részt aztán egy cseppet se értette, hogy: „A kecskének nyí a lába, ava menyek Moldovába, eveszek egy alá fátát, s ava járom a zasukát.”

Hát kitette az udvarra a kicsiszéket, amelyiket sámlinak csúfoltak, utána néhány tűzifahasábot. Aztán: si! si! si! Az a fekete, kormos mozdonyvezető volt, akit akkor látott, amikor Marosludason felült abba a kerekeken gördülő házba.

Így látom akkori magam.

Emlékszem még egyetlen szeretett barátomra, a házmesterék teknősbékájára, akivel, bár hangját sohase hallottam, nagyon el tudtam beszélgetni. Az udvaron kevéske vízben, mosdótálban volt, s csak ha megijedt vagy ha aludt, akkor húzta be teknője alá hosszúkö nyakát s totyóka lábait.

A többi emlék, amelyekből megterhelően sok volt, szálló állapotban, összekeveredve kísér az életen végig.

Apám hajnalban indul a gyárba, de anyám már azelőtt fenn van, és végzi viceházmesteri röpködéseit körbe a bérház korlátos folyosóin, s fel és le a kopogós lépcsőkön. Apámat ő kelti kész reggelihez, s teszi keze ügyébe a kosztoscsészéjét. Én, aki otthon „nagy tekergő” voltam, nem tűnhetek el az anyám szeme elől, de ha az udvaron van, a kapun is kinézhetek vagy a hátsó udvarra nyíló ajtón bevihet a fiatal trafikoszó, akivel nagy szerelemben vagyunk. Verseket szavaltat, amelyeket eléggé könnyen megtanulok. Hanem szavalni csak akkor vagyok hajlandó, ha székre vagy valamilyen emelvényre állítanak. Szorító félelem és

sovárgó vágyakozás abroncsos, gátol és vonz a szélfúvásos kapu alatt, amíg anyám a bejárat márványszegőjét fényesíti. Vonz és riaszt az élő utca.

Két úriember lép be a kapun. Megszólítanak, s rövid beszélgetésünk részemről azzal ér véget, hogy a kicsi markomba nyomott filléreket feléjük nyújtva még azt mondom: — Én ezt nem veszem el, mert az én apukámnak van pénze.

— Talán az asszonyságé itt ez a kisfiú! — fordul dolgozó édesanyámhoz az egyik úriember.

— Mit csináltál, Pista? — lepődik meg édesanyám, mert a lakásuk előtt, ha szólnak is hozzá az urak, az udvaron, az utcán soha, s még ha kaput nyit, akkor is ritkán.

— Ajándékot, pénzt adtunk neki, s nem fogadta el — mosolyog az úr, míg közben maga felé fordítva, arcom nézegeti.

Én pedig úgy, ahogy anyám tanított — „mindég nézz szemébe az embernek” —, ha cseppeskét szorongva is, de állom a tekintetét.

— Te — simogatja meg homlokomat az úriember —, te vagy nagy tudós vagy nagy rabló, de híres ember leszel még. Igen, asszonyság! — erősíti meg anyám felé, aki meggyorsult szívveréssel hallgatja.

És a mosolygós úriember, bár sejtelve se lehetett róla, egy életre szóló reményt és aggodalmat plántált a kicsi viceházmesterné anyai szívébe.

A jövőbe ki láthat bele? Hogy a futó időben milyen értékű termést hordoz a csíra a terméséréséig, ki tudja felmérni előre?

Az a jóslat talán a visszanyújtott ajándéokra vagy az anyámtól tanult szembenézés merészségére alapozott. Lehetett tréfás, könnyű kiszólás. De hát nyoma a szellőnek is van, ha csak annyi is, hogy ernyős pitypangmagvat tovamozdít a helyéből.

Ezután anyám a jóslat szerint figyelt engem, a fiát.

Nagyenyeden a Kollégyom tanárai mind igazi tisztelt nagy urak, de híresek nem voltak. A vármegyét vezető főurak gögösek ugyan, de egy se híres közülük. Egy viceházmesterné fia csak úgy lehet híres, mint a szobalány, Kóbori Rózsi, aki szeretőjével szövetkezve meggyilkolta az egyik milliomos felékszerzett szeretőjét. Mágnás Elizát, s a hóhér kezére került.

Az előző bérházban, ahol édesanyám viceházmesterné volt, egy vak úriember lakott. Azt mondták, az író. Ajtója előtt az úri lakók is úgy lépdeltek, hogy ne üssenek zajt. Arra azt mondták, hogy híres. Hogy mivel lehet híres, azt nem tudta az írástudatlan vicéné, de szerény, csendes természetét látva, a fiára gondolt: — Ha ilyen lehetne látó szemmel!

De én, a fia nagyon szomorúan ülök a varrógép pedálján. Lipinkázok, mert a varrókerék üresjáratra van beállítva. Csak-hogy a kényszerű lipinkázás lélekfárasztó, és én parancsra ülök a varrógép alatt, amíg anyám az emeletet járja. Tudom, hogy felkelhetnék, hiszen hallszik, ha közeledik anyám. De nem mozdulok. Úgy érzem, hogy mindenem fáj, és azért se. Addig fájjon, hogy haljak is meg. Legalább akkor sirat és búsul édesanyám, s most már azért változom könnyesen szomorúvá, mert édesanyámat sajnálom, aki engem sirat.

Közben arról is elfelejtkezem, hogy parancs köt a varrógép alá. Magam teremtette világban élek, és egy cseppet sem unom magamat.

Anyám bármilyen mélyen figyel is, a kóboriságnak halvány nyomát se veheti észre bennem, s idővel nemcsak a teknősbékával játszom.

Az első emeleten, a kapubejárat fölött, két úri lakónak nálamnál egy vagy két évvel idősebb fiúgyermek van. Egyiket Zolikának, a másikat Ferikének hívják. Kint a folyosón játszadoznak, s ha valamin összevesznek, hozzám szólnak le, hogy menjek fel és tegyek közöttük igazságot. Megyek merészen, megyek anélkül, hogy az én anyám, a kis vicéné engedélyét is lobogtathatnám.

Zolikát és Ferikét úgy meglepi az alulról jött harmadik fiú, becses személyem, hogy azt is elfelejtik, miért idéztek föl.

Zolika vállas, nagy fülű fiú. Ferike vékony, sápatag. Játékuk tömérdek, és olyan játékok, amelyeneket én még sohase láttam. Gazdag, izgalmas gyermeki világ, de a számomra mégis az a legizgatóbb, hogy mi lehet belül a játékokban, s ha izgalmasak is, csaknem olyan csodálatosak, mint otthon azok az élő bogarak, pillangók voltak.

Játszunk gyermeki jóérzéssel. Játszunk, amíg Zolika édesanyja ki nem lép, s bele nem szól a játékunkba.

— Vigyázz, Zolika, nehogy a vicéék fia elrontsa vagy elvigye valamelyiket a játékaid közül.

Zolika fel se figyel az édesanyjára. Tovább játszik. Én azonban szomorúan, elborulva leteszem kezemből a városi játékot. A rácshoz megyek, és nézek a korláton át, nézek alá az árnyékos udvarra néma barátom, a páncélos teknősbéka felé. Édesanyámat nem látom sehol az udvaron. Fentről tekintve ridegen sívár a sárga keramikockás, árnyékos négyszög, és a földszinti lakások között az, ahonnan én a bátorítást várnám, az a legkisebb. Riasztóan szegényes a keskeny ablakos viceházmesteri lakás.

De hát én — én vagyok, nem a lakás. És amiért Zolikáéknak nagy lakásuk van, azért én miért ne volnék annyi, talán több is, mint Zolika? Játéka sok van. Hát vajon verset tud-e annyit, mint amennyit én tudok? S már éppen bizonyítani akarom, hogy én is vagyok valaki. Felállok a harmadik lépcsőre, s onnan nagy bátran elkiáltom magam: „Talpra, magyar!” És ekkor újra közbeszól Zolika édesanyja:

— Gyere be, Zolika, ne játssz a viceházmesterné fiával!

Zolika elindul pityeregve. Bennem meg talán máig felsejlőn ottmarad az a fájón sajduló, sérelemmel vegyes ijedelem, hogy nemcsak értékem szerint ítélnének. Riasztón tör fel sejlésemben a később olyan mélyen megismert igazságtalanság első felismerése. A faluban mind csak gyermekek voltunk, s az első mindig az volt közöttünk, aki leginkább képes volt rá.

Szomorúan ballagok le a lépcsőn.

Ferikéhez másnap is fölmehetek. Megszólít az édesanyja. Magához hív, kikérdeget, s amíg én felelgetek, illatos, puha ujjjával hajamat simogatja.

Ferikének kevesebb a játéka, mint a másik fiúnak, de azért, amikor a következő napokon újra megjelenik Zolika temérdek játékával, már csak könyörgés árán vesszük be harmadiknak.

Édesanyám észrevétlenül figyeli az első emeleten, hogy nem üt-e ki belőlem a kóboriság a másik két gyermek között. Kóboriságnak nem látja nyomát. Tartózkodóan játszik a fia. De hamarosan annyira vezetek a játék irányításában, hogy Zolika elfogad vezetőnek. Ferikét viszont bántja a háttérbe szorulás. Játékunk közben egyszer csak feláll, és minden átmenet nélkül kijelenti, hogy:

— Az én apukám ügyvéd! — És az „ügyvéd” szót olyan nyomatékkal hangsúlyozza, mint hogyha varázshatalma volna a szónak.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

— Az én édesapukám bankigazgató! — vágja rá azonnal Zolika is. — A bankba megyen el minden reggel.

Nekem az jut eszembe, hogy az én apám a gyárba megy.

— Az enyém — mondom —, az én édesapám gyáros, és az én édesanyámé minden lépcső itt, az övé az udvar és a kapu is. Meg kell fizesse, hogy béeressze, akinek nincsen kapukulcsa.

— Te a viceházmesterné fia vagy — vigyorog Zolika.

De engem nem bánt úgy ez, mint amikor az anyukájától halottam, s mert még nem tudom, hogy mi az ügyvéd, ki a bankár, azért se érzem magam mellettük megalázva.

Ferike talán jobban tudja, mint én, és hogy tekintélyemet maga alá szorítsa, tovább igyekszik fölém emelni magát.

— Én aztán katolikus vagyok! — kiáltja fennhéjázóan.

— Én református! — vágom rá diadallal.

Zolika elbizonytalanodva tekinget reánk, aztán ő is csak ki-vágja magát:

— Én zsidólikus vagyok — mondja.

Aztán hallgatunk, méregetjük egymást. Jó lenne tudni, hogy a titokzatos szavak alapján miben különbözünk egyik a másiktól, de nincsen semmi jel, hiába figyeljük fürkészve egymást.

A különbség abban van, hogy Zoli és Ferike játszhatnak egymással. Nálunk nem, és én se náluk. Zolikához tanár jár, akit Zolika nem szeret, s mégis be kell mennie, hogy tanuljon vele. Én arra gondolok, hogy verseket is tanít, és én szeretnék tanulni, de hozzánk nem jár tanár úr. A Ferike szülei anyámnak kínálják fel a Ferike kinőtt vagy viseltes ruháit, hogy viseljem én, s az én anyám, ha nem is fogadja el, már tudom, hogy ő nem kínálhatná fel Ferikének az én ruháimat.

Este édesanyám kacagva meséli apámnak, hogy gyárosnak nevezte ki aznap a kicsi fia.

Hogy én is tanuljak, mint Zolika, azt követelem: nekem is hívjanak tanárt! S ha nem is hívnak, a házmesternétől s édesapámtól kezdek tanulni egy-egy beszédes betűt. Tanulok Gyuri bátyámtól is, aki az őszi betakarítás után útra kel a vadludakkal, s hogy apám nehogy kielőzze a gazdagodás felfelé kaptató ösvényén, megjelenik Budapesten, magával hozva a vén ház megszentelt illatait, és bennük, mint fészekben, mohó gazdagodási vágyát.

Nekem még előbb idegen egy kicsit, aztán, akárcsak otthon, inkább vonzódok újra hozzá, mint apámhoz.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyuri bátyám alkalmi munkásként dolgozik, ahol munkát talál, és szorgalma, éles esze segítségével vonzza magához a koronásokat. De nem csak ujjbeggyel csipegetné, marokkal szeretné mérni, hogy utolérhesse apám üzemi keresetét.

Egyik este úgy érkezik haza, hogy láthatatlanul is diadalkoszorú villózik homloka körül.

— Nézzetek ide, mit vettem — nyúl az ujjasa zsebébe titokzatosan. — Azt mondta, többet ér nyolcvan koronánál — mutat szorongva széttárt tenyerén egy villogó fejes gyűrűt. — Valódi arany, s csak negyvenért adta, mert erősen kellett neki a pénz.

— A pénz, az mindenkinek erősen kell — kapja elborulva apám két ujjá közé a csillogó karikát. — Téged bécsaptak, ecsém, az istenit a fejednek. Kati, add ide az ecetet.

Gyuri bátyám pedig nézi megkövesülő arcizmokkal, figyelő zöldülését az előbb még villogó gyűrűnek. Háromhónapi nehezen szerzett keresete vész el, vakul bele az ecetes zöldülésbe.

Apám szó nélkül földhöz vágja a rézkarikát. Bátyám meg szinte fuldokolva mondja:

— Azt a jóistenit a Pesteteknek! Én holnap menyek haza.

És apám ad pénzt a hazautazáshoz.

Én közben számúztetem az első emeletről, mert a Zolika két-kerekű, csengetős, lovas játékanak szétfeszítettem gömbszerű, fényes, csengetős részét, hogy lássam, mi csenget benne.

Előveszem újra, mint az első napokon a kicsi széket, mögé a fahasábokat. Mozdonyvezető vagyok ismét a négyszögű keramikockás udvaron, s amikor megkérdik tőlem, hogy hova utazom, mindig csak Visegrád felé vágatok kicsiszék-mozdonyommal, Visegrádra, ahol — a házmesterné meséjéből tudom — Mátyás király lakott hajdanán.

Még azt is megkérdem édesanyámtól egyszer, hogy: „Mikor hal meg már az a vén taknyos Ferenc Jóska, hogy én legyek a király.”

És a helyett a vén taknyos Ferenc Jóska helyett a férfiak legküiönbjei indulnak meghalni, és éneklük káromkodó, remegő ajakkal, zeng az országon végig:

Ezerkilencszáztizennégy évben

Gyászba borult az egész világ népe.

Ferenc Jóska, sejhaj, háborút indított,

S be sok édesanyát hogy megszorított.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Édesapámat Magyarózdton éri a mozgósítás, de csonka ujjja miatt nem viszik az első bevonulókkal. Sógora, Pálminya Feri az elsővel indul. Anyámnak még van annyi ideje, hogy engem Budapesten hagyva, búcsúzni hazaérkezik. Aztán siet vissza utánam, a kevés bútor, a varrógép és a hatalmas láda után, amelyben a falu számára sohase látott konyhafelszerelések mellett több kiló vasszeg van a tervbe vett családi ház építéséhez. Bőröndben, az én holmim között ott van Ferikének néhány ruhája, melyet indulás előtt mégis elfogadott édesanyám. A tükör, az antik óra külön csomagolva, s egy augusztusi hajnalon kiszálunk a marosludasi állomáson.

Szóródtak, mint a vihartól szaggatott falevelek, fiak és családapák. Áradattá vadult a történelem. Véres napok, lőporfüst kormos sodrásában emberi sorsok hanykolódtak, s remények merültek el örökre nehéz, fortyogó iszapjában...

Mi lesz az én sorsom ebben a világban, amely gyermekek százezreit sanyarítja ködhideg árvaságba? Paraszti, írástudatlan édesanyám szelíd, de erős kezével, miközben védve a reményt, feje fölé emelte, úgy tartotta sorsom felfelé törő csemetéjét, hogy az áradat ki ne mossa a gyökerét.

De most még a marosludasi sarki fogadóban vagyunk, napfelkelte táján. Várjuk az ózdi lószekeret, hogy hazaszállítson.

Kint az állomáson, a katonavonaton, hogy halálfélelmüket tompítsák, katonagúnyás parasztok harsogják, hogy:

Ne hidd, ne hidd, kutya Szerbija.

Nem lesz a téd Hercegovina.

És közben egyszerre gondolnak a cséplés előtt álló asztagra s a cséplésre, vetésre, aratásra teremtett eleven testükre, amelyek kihulló vére talán más, idegen ország mezőit termékenyíti.

Én didergek egy kicsit a reggelben a deszkapadlójú fogadóban. És örökre élön vésődik belé emlékezetembe az a harminc év körüli falábú koldus, aki pontozó legényest táncol. Koldustarisznyája a fogadó asztalán. Arcán riasztó, keserű öröm. Izmos, ép lábával a figurákat cifrázza ki a padlón. Falábával az ütemet

kopogja. Szájával, ajkával kápsogtat a tánchoz, s kápsogtatása úgy hallszik, mint a katonapuszkák kattogása.

Csak mi vagyunk, néhány asszonnyal rajta kívül a fogadóban.

Már-már dühöngéssé fajul a tánca. Miért? Talán azért, hogy megelőzve annyi ezeret a nyomorékságban, nem kell a háborúba mennie, vagy azért talán, hogy maradni kénytelen?

Nem tudhatom én, ötéves kisgyermek, csak szorítom édesanyám tenyerét, és végtelen nagy idegenséget érzek magam körül.

Mint annak idején Budapest, most ez a falusi környezet ráfoz szorongást reám, de ehhez a szorongáshoz már védekezéséppen városi fölény társul, s némileg közömbösíti ezt.

Magyarózdton, a kapunk előtt kíváncsiskodók csődülete vár. Hajdani pajtásaim is. Megilletődött, kíváncsi mezítlábasok. Hintalovamon, mihelyt a földre kerül, a falu híre kezdi elhintázni magát. Városi ruhám, beszédem távol tartja tőlem régebbi játszótársaimat. Amikor apó azt mondja: „Accide a karsót!” — én mindjárt kioktatom: „Nem karsó az, apó, hanem korsó.”

Ettől a gyermekek összevihognak, a felnőttek pedig vizslató, lélekboncoló tekintetükkel fonnak körül engem.

— Ha, te, hagy tud ez úrul! Ez tud asztán beszélni az urakka' is.

Szülőhelyemre visszatérve, újra csak idegenbe érzem. Gyuri bátyám sem fogadhat már. Ferenc bátyámtól megjött az első harctéri levél.

„Kelt levelem 1914 augusztus 14-én tudatom ezen soraimmal hogy hála istenek egészséges vagyok mejhez hasonlot kívánok keteknek is Számukra tudatom továbbá hogy bizony már meg is halhattam vona ha az isten meg nem őrzöt vona mert ugy jártak az ágyugojok a fejem felet mint mikor rajznak a méhek hát Szoval még idáig élek szerencsére. [...] Írjanak ha megkapják Horváth Ferenc”

Nagyanyám homlokán mélyebb a ránc, de szemében nem csapant az életigenlése és a bátorsága sem.

Nagyapám félszegen viszonyul úri formámhoz, amely félszégéből sokáig fennmarad valami. Pengő nénikóm, Magyar Pálminya Feriné vidám és búzaillatú szeretetébe érkezem legelőbb haza, amikor rég hallott, kedves szavával ölel a kebelére.

— Gyere ide, kiesi csürkém!

Még Ózdra se érkezünk jóformán, és jön a hír Gyulafehérvárról, hogy édesapámékat indítják Galíciába.

Anyám lángban is párjához szálló galambként siet velem, fiókájával társához, hogy én is búcsúzhassak édesapámtól. De csak Székelykocsárdig jutunk már el, ahol a lesújtó hírral találkozunk: apámékkal elment a vonat. S olyan gyors nyeléssel kapta magába a háború, hogy napok múlva már ezt olvashatja nénikóm egy futólagosán írt tábori lapról:

„Kelt ivahova kedves társam és édes szüleim tudatom hogy mi most menyünk lengyelországon keresztül csokolom mindnyájukat szerető fiuk Horváth István 1914 augusztus 24-én.”

És alig pár nap múlva olvasható a következő:

„Kelt levelem 1914 VIII 29 kedves szeretet kedves társam és édes szüleim tudatom hogy lengyelországba vagyok de tuggy az isten hogy megfogom látni a szülőföldemet vaj soha mert nagyon roszul kedvez a szerencse, de azért majha az isten megsegít hazamenyek mert it most anyi a katonaság hogy töb mint a csilag az égen mi még nem voltunk a csatateren de a puska-lövést már haljuk majd fogok töbet írni csokolom mindnyájukat és a kedves kicsi fiamat kedves feleségemet.”

Aztán jönnek, egymásután jönnek a piros harctéri levelezőlapok. Apám a tréneknél van, két nagybátyám tüzér, és ha a levelek szomorúak is, a Ferenc bátyám címét kacagtatónak halom: „Gebirc habic”. Most újra hallom, mert Ferenc bátyám ír.

„1914 Szeptember 22 Édes szüleim tudatom először is hogy még idáig egészségben vagyok és épen tudatom hogy a multkori levelet megkaptam és irtam is választ de most már más a cim Gyuri küldött egy levelet augusztus 17 én kaptam meg hát bizony Édes Szüleim már sokat szenvedtem és még sokat kel szenvedni amég megtalál egy golyó És azután vége van mindenek gondolhattya akárki hogy már 2 hónapja hagy csak az ég a takaró ha esik és ha meleg van de azért ne busuljanak hátha megsegít az isten most má tisztelem mindnyájukat És a kis pistukát Egészséget kívánok Fiak Ferenc.”

És hogyha nem is sereggel, mint legelőbb, mennek, mennek a férfiak ki a Tövis útján. Magó József Flintás és Kóródi István Csija délután érkeztek meg Amerikából. Éppen csak megölelhették gyermekeiket, egy éjszaka háltak feleségükkel, s másnap déltájban, kakastollas csendőrök parancsára, ott mennek már két bevonuló társsal a Tövis tető felé. Egyiküket a síró asszonnyal hét gyermek kíséri, négy a másikat, s úgy mennek szótlantul, hogy a családnak, maguknak s az őket ocsmányul becsapó Istennek is idegenek már.

A Tövis tetőn van egy könnyáztatott hely. Onnan viszsza lehet az egész falura látni. Szülők, feleségek, lánytestvérek, igaz szeretők addig a helyig kísérték a háborúba vonulókat. Azok még egyszer vissza-visszanéztek a szülőfalura, merevvé váló arccal végigjártatták pillantásukat a szeretett földeken, amíg a feltörő könny el nem vakította őket, akkor gyorsan szívükhöz szorították asszonyukat, szüleiket, leánymátkájukat. Apró gyermeküket magasra tartották, mintha csak azt mondták volna:

— Nézd meg, Isten, te adtad, hát mért akarsz árvát csinálni belőle?

Aztán elindultak, anélkül hogy visszatekintettek volna. Mentek a háborúba.

A hozzátartozók néztek utánuk, mint a sírban eltűnő koporsó után, s amikor nem látták már, elindultak le a Tövis útján a falu felé. Előbb némán hallgattak, leletörülve a ki-kibuggyanó könnyeket.

— Ti legalább már csípeltetek — ilyen vagy ehhez hasonló felsóhajtással megindult aztán a beszélgetés is cséplésről, szántásról, a jövő vetésről, s közben, amíg a megsebzett érzelmek még fel-fellökték a gördülő könnyeket, a falu a maga megtörhetetlen erejével tette a magáét a fészkeben csipogó életért.

Legtöbbször én is együtt ballagok a bevonulókat kísérelőkkel. Ellenállhatatlan vonzással hatnak rám a tragikus emberi sorsok. Kikísérem, és kezet fogok a búcsúzókkal, s néha üzenetet is küldök édesapámnak tőlük a háborúba.

A falu elfogad, de csak a maga törvényei szerint hajlandó szóba állni velem. A nálam három évvel nagyobb Horváth Már-

ton Kloka nem magáz, mint az intező leányát, de városi gúnyám miatt nem tegez, hanem megkedez úgy, mint a felnőtteket szokás. Az óvodában én vagyok az első, a kivétel, aki már jó néhány betűt is ismer. „Úribb”-nak tűnök, mint az intező leányai és Jancsi, az intező árva unokaöccse. Az óvónéni kedvence vagyok.

Más a helyzet falusfeleim élettáján. Még nagyapám is gyűlöletizű viszolygással hallgatja néha számára utolérhetetlen kérdéseimet. Szerinte az érthetetlen semmiségekben erősen szapora vagyok, de a nagy szarvú ökreinktől félek. — Pedig azok után él a falusi ember.

Játszunk a Horváth Feri Pálék kertjében.

— „Korsó! Nem karsó, apó, hanem korsó.” Korsó! Korsó! Korsó! — kezdenek csúfolni.

Lélekben lefelé szorítanak. Én pedig egyedül érzem magam köztük, hiszen az óvodában csak ott van az óvónéni. Jancsi, az udvari úrfi sincs mellettem, és a csúfolódók mind nagyobbak, mint én. Magamra vagyok utalva. Édesanyámat szólítom, ózdi szokás szerint, csak első tagját ejtve a megszólító szónak.

— Hej, é, ezek mind csúfolódnak!

De az „édesanyám” szó is ismeretlen Ózdon, és kórusban harsannak fel körül a társaim.

— Hej, é! Hej, é! Hej, é!

Meg kell küzdenem velük. Felül kell kerülnöm rajtuk. Felül még a nálamnál nagyobbaknál, erősebbeknél is.

A Pálék kertjében, fehér csontvázként, kérgetlen, göcsörtös száraz somfa áll, tövén, fekete odúban hirtelen mérgű darazsak. Ki kéne irtani őket, mért utánunk zúgnak játék közben. A terv: a lyukba beleszurkálva bottal, a fészket összetörni.

Csakhogy vállalkozó nem akad reá.

— Adjátok ide a botot! — mondom.

Társaim arcán káröröm pillenti könnyű, sárga szárnyát, aztán mereven megfagy, s helyébe száll a hökkenet.

— Megmarnak s meghalsz — ijesztget Magyar András Nemes.

Fenn a kert végén döröncsös kérgű szilfák. Águkon tobozos csüngő virágokkal felfutott komlóindák.

— Hozzatok komlót s fonjatok bé! — parancsolom, mert már öltöztünk komlóindába, s mert azt érzem, hogy már én vagyok a legfőbb, én a „merész”, a „bátorságos”. Pedig hogy félek, milyen nagyon.

Amíg a dús lombozatú komlóba öltöztetnek, s az arcomat is befedik — csak a két szememnek engednek rést —, a szívem dönget, s felsírnék, de már nem sírhatok, mert most csak halott vagy az lehetek, akinek ők, a többiek képzelnek már — hős. Édesanyámat sajnálom, hogy el sem búcsúztam. De hát nincs idő. Mennem kell. Kezem befonva, s még a bot is a kezem táján. Hallásom tompa a sok zöld között.

Nem is én megyek, az a csontváz-fa jön felém, és látom is már odvát, szélén a sárga habzást. Botom bedöföm. Forr az odú. Tiprom a mélyét, aztán futok, mert a komló közt vinnyogások hangzanak és szapora szárnyzúgás. Lekuporodom, komlós arcomat térdemre rejtem. De még látom társaim vadul hadonászó karját, miközben szertefutnak. Ülök, és csend van. Dicsőségem nem öröm. Inkább félek, hogy már amíg csak élek, ezután így lesz.

Vannak, akik a nagyravágyás vak lovára vetik a nyergük, mások a közönyösség szürke szamarán kocogják végig az életüket. Azt, hogy gyermeki zsenge lelkem ezeket miért kerülte el, nyom s jel nincs, miből felfedhetném.

Az, hogy balkezűnek születtem, s jobb kézzel kényszerítettek mindent elvégezni, külön legyőzni való megterhelést rótt rám, és nem egy testi tevékenységben gyötrően gátolt. Korán kezdődő, gyorsan fokozódó rövidlátásom más látási perspektívában s azáltal, jószemű társaim között, hozzájuk mérten némileg elütő formában érzékeltette a látható világot. S mindezeket a hiányosságokat az ész eszmélő hatalmával kényszerültem bepótolni, kiegészíteni. Az értelem erejével — kicsike falunk s szalmafedelű vén házunk hatókörében.

A mestergerenda füsttől patinás vége alatt a sárral válykolt, hófehérre meszelt falon méltóságosan ketyeg és jártatja csillogó ingatányérját a Pestről való, mahagónifából faragott tokú, nagy antik óra.

Napkelte táján az idő, és én egyedül vagyok a házban, egy kicsit riadtan s nagyon szomorúan. A tegnap este apó mérges volt. Azért haragudott, hogy édesanyám mért kérte: hozzák haza a szénát, azt, amelyik a mi földünkön termett.

— Nem elég, hogy a búzát külön raktad! — mondta apó. Aztán később: — Az én telkemen nincs külenezés.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Anyám sírt. Nanyó nem hallotta apó beszédét, mert a kamarában szitált, s közben siratózott. Siratta már régebben meghalt nagylegény fiát.

Ja — ja — ja — ja — ja — ja — jaj!
Drága Jóskám, édesanyámé, jaj!
Drága, hűszesztendősen elhírvadt virágom.
Ügyelj a három ecsédre.
Mind ott vannak a nagy tűzben.
Ott, ahun a halál van velek.
Nehogy magadhoz hívd
közülek valamelyiket.
Édesanyámé, jaj!

Aztán vette volna sorba a más hármát, akik a háborúban voltak, de az élőt nem szabad siratni, mert az akkor meghal. Hát csak a hűszesztendősen meghalt Jóska fiát siratta.

Siratozása szívszaggató ének volt, olyan, hogy én, ha hallottam, vagy elmenekültem, vagy én is vele zokogtam, s megtanultam, mint a verset, egyes siratozását. Néha meg is ijedtem, mint az este is, mert a siratozásban félelmetessé váltak a szavak.

Amint szétnézek a házban, s leereszkedem az ágyból, most is van bennem valami félelem. A nap már bújik, mert nyugaton a Mál tetőt felöltözteti aranyba. Megpattintom a pitarba nyíló madzaghúzó ajtót, és riadtan visszahökkenek.

Nanyót látom, aki a hátsó ablaknál térdel, szemben a felkelő nappal, összefogott két kezét a feje fölött nyújtja a nap felé.

— Istenem! — kiáltja. — Vesd ki apámnak még a csontját is a földből! Ne legyen nyugta a másvilágon, azért ingem, a lányát kitagadott!

Némán lekuporodom a tapaszos házföldjére, és nem értek semmit abból, amit én nanyótól látok. De egyet talán mégiscsak igen. Azt, hogy a Nap az Isten. Annak kell mondjam a Miatyánkot, amelyre nanyó tanított még akkor, amíg azt néztem mellette ülve, hogy miként tátja ki a ruca száját, s jó fél marék vizes törökbúzáat gyömszöl le a torkán.

— Öltözz, nanyóé — mondja, amikor meglát nagyanyám. — Öltözz s erigy aztán, csapd ki a ludakat az utcára.

És már más, mint aki az előbb volt. Az én szerető szemű, bátorságot árasztó nagyanyám ismét.

A pesti uraság által jósolt hírnevesség felé vezető út egyik ága, anyám bánatára is, erősen békurtult, de szerencsére a másik, a rabláság felé irányuló se mutatta magát.

Anyám egybefonta nappalát az éjszakával, és nem hagyta elhalni reményét, azt, hogy a fiából csak lesz majd valaki. A családban reászakadt a munka neheze. A miénket, a Dégi szénafűt apó ellenére se olvasztotta egybe a házival. Apó pedig csak nanyó sokágú rábeszélésére volt hajlandó a „másban” dolgozni. Édesanyámnál a nehézséget még az is tetézte falusi életében, hogy a sokszínű földművesmunkával még mindig nem volt eléggé meghitt viszonyban, ismeretségben. Nagyapám, ha gyors nem is, de kemény munkás volt.

Pengó néném már a Magyarai Ferenc Pálminya felesége. Két bátyám, ha életben marad, a Ballai Sári Horgas és a Magópista Kati hozományára alapoz. A háború semmit se változtat ezen, ha megérik a végét. A mi kicsi családkra ellenben riasztó, hideg ködökkel fűjt rá a háború. A betáblázásra felvett bankkölcstől fizetni kell, mert ha nem, viszi a földeket. Ezért állott szembe apóval édesanyám, és ezért próbálkozott következetesen „különözni”, miközben szelíd jósággal kímélte a munkában az öregeket.

A balesetbiztosító haza is elküldte az apám elveszített fél ujjáért az esedékes pénzt. És az a pénz az apó pénzt ritkán látott szemében jelentős összegnek tűnt, s a hajdani nagycsaládi erkölcs alapján jogot is érzett hozzá.

— Ember, Pistának gyermeke van — intette le okos nagyanyám. — Kati nem másnak, a ked unokájának gyűjti s tartja meg, amit tud.

— Beszélj, beszélj — mordult fel apó, és csak magában tette hozzá: Ilyen nem volt a régi világban.

Pedig tudta, hogy volt, mert nanyó is már különözni kezdett, amikor titkon próbált búzáat kimerni a közös szuszékból. Apósa, dédapám, amikor rajtakapta, úgy sújtotta fejbe a kezében tartott vesszővel, hogy nemcsak a kendő, a bőr is repedt a sújtástól. Vér öntötte el nagyanyám arcát. Nagyanyám kifelé tartott már akkor abból a világból, de az én ritka szavú, bozontos szemöldökű nagyapám még a nagycsaládfő vesszősuhogtató világában élt.

A nehezen bomló, megkövesült nagycsalád-erkölcs kötéseire tűz- és vasízű lehelettel fújt rá a riasztó háború, s lazulni kezdett, bomolni a kő.

Az addig csak kimondottan férfimunkának minősített tennivalókat nagy részben nők kellett hogy elvégezzék, s ezáltal a faluban maradt öregebb emberek férfitekintélye oldottan kezdett lefelé suvadni.

Nagyapám ötvenöt éves korát tekintve, ha nincsen háború, öregembernek számított volna. És rákényszerült, hogy megfiatalodjon. Újra megfogta a kasza nyelét.

Budapestről hazajöttek a lányok is, és a kamaszok minősége férfiértékbe ugrott át.

Én az ötödik évem vége felé az óvodában — a tekintély fegyverébe öltözötten — első vagyok a többiek között. Könnyen tanulom és nagy örömömre vannak a versek, s szavalom azokat kivételes élvezettel. Az óvónéni segítségével a kisbetűkből is tudogatok már. Az intéző leánya, Somogyi Icike csak velem játszana. De ha délután elmegyünk a lovas géphez, ahova se Icike, se árva unokatestvére, Jancsika nem jöhet, félszegség béklyóz rám bénító köteléket.

Megbámulom a lovas gép fogaskerekű járgányát, amelytől forgó rúd vezet, közel a föld színéhez, a cséplőszekrényig, amelyik akkora, mint egy szuszék. A lovat is szeretem nézni, amely körbesétálva hajtja a járgányt, és vigyáz, hogy a rúdon átlépjen. A cséplőszekrény kévétet nyel el, és hátul szalmát göngyölget, búzaszemeket perget a földre. De ami a többieknek csodálatos élvezet, hogy egyenként felülnek a körbe járó ló rúdjára, s — gyiala! — kiáltják harsányan, az az én számomra szorongató.

Szorongva nézem őket, mert tudom, hogy nemcsak azért nem ülök fel a rúdra, amire hivatkozom — hogy kímélem a nadrágom —, hanem azért se, mert félek, s befelé szégyenkezem magamban. Máshelyt ugyanazzal a nadrággal, amely a pesti Ferkéé volt, úgy süvöltök alá a szőlő alatti porcsúszkán, hogy mindenkit megelőzők.

Hát amíg a többiek a lovas géphez mennek, én az Icike és Jancsi meghívására a négy sarokbástyás kastélyba megyek, az ózdi úrigyermekek közé.

A falu tudja, hogy az udvarba járok, s tekintélyem kalapja mellett villogó kakastoll ez a többi falusi gyermek előtt.

Egyik vasárnap Jancsika is eljön hozzánk. Megüli kopásnak

indult hintalovamat. Az ember nagyságú bürök között a sütőház mögött képzeletbeli rókát üzünk, amitől Jancsika megszomjazik.

— Kérj egy pohár vizet a cselédtől — mondja hangosan, amikor édesanyámat megpillantja.

Édesanyám elmosolyodik, és pohárban hozza Jancsikának a vizet. Én pedig elkomorodva nézem a földet és hallgatok. Tudom Budapestről, hogy ki a cseléd az urak között, s kényszert érzek, hogy felkiáltsak:

— Az én édesanyám nem cseléd!

Mégsem kiáltok, mert Jancsika jó barátom. De elhatározom, hogy én oda többet nem megyek, ahonnan az én édesanyámat cselédnek nézik, én pedig az Icike édesanyját tekintetes asszonynak kell hogy szólítsam.

Jancsit még kikísérem az utcáig, s visszafelé jövet az apó haragos pillantása állít meg.

— Pikó — mondja a tekintetéhez mérten nem is olyan haragosan. — Ezt ide az életbe bé ne hozd többet. Ez nem közénk való. Na, azért mondom! — üt pecsétet szava végére, aztán mosolyra villan szigorú arca. — Gyere csak! — fogja meg nagy, kérges tenyerével a kezem, s vezet szokatlan gyöngédséggel a pajtaajtó felé.

Fejemen bojtos zsinórú, zöld kalap.

— Gyere, lássuk, beléfér-é a Vidám töke — adja kezembe a kalapomat.

Tudom, hogy az ökör rúgni is szokott, de már ott állok a Vidám hátuljánál.

Apó végigsimogatja az ökör lábaközét.

A Vidám szelíden kérődzik.

— Na, most!

Két kézre fogom a zöld kalapot, és bár egy kicsikét remegve is, ügyesen ráhúzom alulról a Vidám tökére.

Alig fér el a kalapomban, mert hát nagyapám hizlalja az ökröket.

És most az én nagyapám, aki mosolyra is ritkán rezzenti szigorú ajakát, diadalmasan, hangtalan kacag.

Már érzem kezemen a bársonyos, meleg bőrt, s lépek apóval, mert húz, irányít a Vidám feje felé. Én a szemét nézem az ökörnek, és meglepődöm, amint a nagy szem lilás tükrében eltorzított arcomat ismerem fel. Elnézném a megnevetető, érdekes csodát, csak közben apó a Vidám orrára vonja már a kezemet. Hideg és döröncsös tapintású a bőr, olyan, hogy elhúzom tőle a

tenyerem. Hatalmas szarva töve meleg, de fennebb mind hidegebb. Fényes fekete hegye, akár a jég. Amint a Vidám elrántja szarva hegyét, ijedten összerándulok.

Örvendek, amikor újra kint vagyok a savanykás bűzű istálló előtt.

Idővel rájövök, hogy apóval ketten kétféleképpen látjuk a világot. Vagy apó talán nem is látja teljesen, mert nemigen ejti ki azt a szót, hogy — szép. És nemcsak apó, gyermektársaim is ritkán látják. Nem egy csupán csak akkor, ha megmutatom. Mások akkor sem.

Úgy mondják s talán úgy is látják, hogy:

— Jó ökreink vannak.

— Jó búzánk termett.

— Jó disznót hizlaltunk.

— Jó malacot malacozott a kocánk.

— Jó borjút borjadzott a tehenünk.

Pedig ezek mind szépek is, ha jók. Én így látom, és közben büszke vagyok, s örvendek boldogan, hogy látni tudom a szépet.

De ők nem félnek az ökröktől, mint én. Csak akkor félnek, ha erősen dőfös valamelyik ökör. Mikor mondtam, miként láttam magam a Vidám lilás fényű szemében, amíg maguk is ki nem próbálták, egyik se hitte.

Hogy e felfedezés számukra volt-e olyan jó öröm, mint nekem, azt nem tudhattam. Nekem nagy öröm volt s kacagtató is, amint láttam magam az ökör néző szemében.

Igaz, én néha többet is mondok annál, mint ami éppen akként van, ahogy azt más is mindenki vélné. Nemrég a Körcek szalmafedelű kártyázóeresze padján üldögéltünk, és azt meséltem, hogy:

— Van repülőgép. Én ültem is rajta, s amikor a Dégi szénafű fölött repültünk, a sapkám leesett. Leszálltam, felvettük és repültünk tovább.

— Ja-ja-jaj! Mekkora hazudott! — kiáltott közbe Magyar András Nemes, és mind kikacagtak.

Én megdöbbenem néztem egyikről a másikra.

Kerestem, hogy hol a hazugság?

Repülőgép van. Amíg Budapesten voltam, nemcsak mondták, ott volt a képe az újságban is, láttam. Ember ült benne. A Dégi szénafű is létezik, s inkább, mint bármi más, hiszen a mi földünk ott van a Dégi szénafűben. Az igaz, hogy nem én ültem a gépben. De ülhettem volna, ha van. S hogy a sapkám se esett le a Dégi szénafűben? Hát valóban nem éppen így volt. Azért

lehetett volna. Miért ne? Mégsem egészen hazugság hát, ha többet is mondtam valamivel, védtem magamban az igazamat.

De azért elhatároztam:

Nem baj. Ezután ügyelek. Sohase hazudok. És hát a mesék? Amiket nanyó meg apó mond, éppen úgy igazak? S mindenki hallgatja azokat. És senki se állítja róluk, hogy azok hazugságok. Azokat szépeknek is mondják. Hát akkor én miért ne mondhatnék ilyeneket? S mondok is, ha ki tudok találni.

A falu, mint a tó a belehajított kő nyomán, megbolydult a történelem kőhajításától. De azért a napnak se örök a járása, s megszokott fénye semmit se változott. És ők, azok az eleven, embert, állatot életető növények is úgy, mint mindig azelőtt, sürgetve követelték a szükséges mezei munkákat.

Asszonyok, gyermekek álltak — mint mindig századok vonulatain át — a harcba távozott férfiak helyébe.

A virtust, amit azelőtt magukmutogató ünneplőként vettek magukra néha a legénykék, most mindennapi viselőségnyaként kellett hogy felöltözzék.

A törökbúzaszemek acélosodó szemei a verőfényesebb helyeken kezdtek már kinézni a selyembélésű burok hegyén. Magágyba kívánczoltak a búzaszemek, s ha hideg üresség, meghökkenés maradt is a szívekben, a falu az élet megtorpanását nem engedélyezte. S nem a pusztítás szándékát sem. A falunak ezt a békés, teremtő lelkületét vitték magukkal a férfiak a tűzbe is, ahogy — háborús szóval — a harcot emlegették.

Ha a félelmetes golyók rajzása lankadt vagy elült, a lövészárokból íródott rózsaszín tábori levelezőlapokra nem vagy alig írtak a veszélyről, a háborús élményekről a katona-parasztok. A terményről, a mezei munkákról kérdezősködtek, az állatokról tudakozódtak, mintha csak a családi házban, vacsora után rendelkeztek volna a tennivalókról vagy az ágyban, elalvás előtt tanácskozták volna meg az asszonnyal a távolabbra utaló terveket.

A föld, a robbanásoktól feltúrt föld, tiport terményeivel, a lövészárokból nézve se volt másabb, csupán szerencsétlenebb, mint az otthoni. A drága termőföld volt, csak a megszabott országhatárok miatt az emberek által teremtett halált kölykedző állapotáért váltott félelmete-

sen Szorongatóvá, idegenné halma, vízmedre, minden-egy árva bokra is.

S küldték a leveleket a félelmes földről. Egymás után jöttek a halványrózsaszínű harctéri levelezőlapok.

Apám a trénszekerekénél van. Két nagybátyám tüzer. Apám utolsó levele riasztó volt, és két hete elmúlt, hogy megjött.

„Kelt 1914 Szeptember 6 án szeretet kedves társam és édes szüleim ezen pár soraimal tudatom, hogy én hálajó istenek elég jó egészségnek örvendek mejhez hasonlót keteknek is kívánok... mert még edig az életem megvan hamár csak a börem is van dehát nem baj mert ha az életem megmaradna valahogy megint kiheverném csakhogy az nem bizonyos mert elég szerencsétlen világ van továbbá tudatom a sogor korodit már egy heténél töb hogy nem látam és ejsze hogy nem is fogom töbet látni mert ugy halik hogy az ő százagyakbol csak épeg huszonkét legény maradt meg nem tudom hogy ő megmaradot vaj nem most töbet nem is irok tisztelem édes szüleim... kedves feleségemet és kisfijamat Horváth István.”

A falu látszólag a régi megszokott állapotába csendesedett. De a csendesnek tűnő felszín alatt az addig alig észrevehető áramlások sodrással indultak egymással szembe. Irigységek támadtak például az amerikások iránt.

— *Azok, ameddig ezek pusztulnak, gyűjtik a vagyont, a pénzt ott túl a nagyvízen.*

Termő kalászkok fényévé váltott át annak a néhány faluban maradt, fegyverre alkalmatlan fiatalabb férfinak addigi szalmaértéke.

Találkozáskor köszönés után anyák, feleségek között az volt az első kiejtett szó, hogy:

— Mit tudsz a tiédről? Kaptál levelet tőle? Jaj, az enyémről, az enyémeokről nem adott valami hírt a leveleiben?

Az amerikásokról nem kérdezősködtek.

A Magó Feri Cibók apja is „ámerikás”. Cibókék ott laknak közel hozzánk. Házuk olyan vén szalmásház, mint a miénk, csak az utcánál van, a miénk meg majdnem a Bükkerdő alatt. Azért az utca kapunk közel van egymáshoz. Feri az egyik legjobb barátom.

Ma mégis jó, hogy nem mentem hozzájuk.

A tegnap erősen mérges volt az anyja. Megverte mind az ötüket, mert ők ötön vannak, s még Jóskát is, aki a legnagyobb, kellene hogy járjon az iskolába. De nem járhat, mert dolgozik, mint a felnőttek. Reám is reám kiáltott Kati nén, pedig jó asszony, s jóban vannak édesanyámmal is.

— Eriggy! Bár te ne légy itt! Elegek nekem ezek! Apád, ha nem hal meg a háborúban, földet kap. Én ezeknek az apjától (apátoktól, te!) egy krajcár ért se kaptam Amerikából! — mondta inkább sírva, mint kiabálva, s nem is nekünk, csak magának mondta, és úgy mozdult, mintha az ágyra akarna esni. De aztán nem esett, hanem nagyon is egyenesen rákiáltott a gyermekekre, s én a kicsi asszonyt, aki csak akkora, mint édesanyám, olyan nagynak láttam, hogy megijedtem tőle. Mondta, ki, melyik mit csináljon, de parancsait nem hallottam, mert én már kifelé mentem a pitvarból.

Most itt vagyok, az ökrökre ügyelek a Dégi szénafüben. A mi törökbúzánkat szedik, melyet a tavasszal feltört gyepterületbe vettek, s Pengó néniék kapáltak felébe.

Apó így már nem tekintette a „másénak”, mivelhogy a Pengó néni részét is hozzánk viszik, mert most Pengó néni is, mióta az ura háborúba ment, inkább nálunk van, mint Pálmínyáéknál.

Apó az ökröket tova csapta a törökbúzaföldtől a szénafübe, mert a Pajkos — azt mondja — erősen kajtár, s béményen törökbúzát enni.

Én úgy érzem, hogy ilyen messze még sohase voltam. Pesten sem. Mert ilyen messze sohase nézhettem, mint innen, ahol most vagyok. A mi falunk túlmaradt a bérceken, túl a másik oldalon. De messzébb, mint a mi falunk innen, efelől is látszik egy falu. Ott románok laknak, azt mondja édesanyám. Abban az irányban lefelé a szénafü olyan, mintha a mesében levőnél sokkal, de sokkalta nagyobb óriások gypes lépcsői volnának. Olyanok azok a lapályok: nagy lépcsős martok, vetődések. Simára borotvált kaszáló a földje a szénafünek. A kisarjadt füvek selymesen simák. Azt legelik az ökrök. Csupán a nagy, tövises bokrok tövével van szálas fű és nyílik kék virág meg halványsárga tántó is.

Csodálkozom a vonuló kövéres fellegeken. Az ég a földet éri körös-körül, de ők átbújnak a föld és ég között. Nyugatról jönnek, vonulnak egymás után. Nézem őket és megdöbbenek. Élni látom a fellegeket a magasságban, s a magasság is él. Él, csak még nem tudom, hogy miként.

Érzem, hogy lenyúl hozzámig a nagy, csendes mély kékség, s mintha magához akarna vonni, könnyűség kezd el lebegtetni.

Kutyaformájú felleg vonul, a másiknak meg emberfeje van. De nem sokáig. Amíg az emberfejet figyelem, addig kakassá válik a kutya. Vannak fellegek, melyek egymás felé nyúlnak, úgy, mintha hívnák egymást, majd lassan egymásba olvadnak, úgy mennek tovább.

És én sem vagyok a földön már. A magasságban érzem magam, s hallom, hallom a csendet. Fülemben zsongva zeng, s leérezem mélyen, mélyen a szívemig, mint a nénikóm énekét vagy a nagyanyám éneklő siratózását.

Jaj, ha úgy el tudnám mondani, ahogy van! Csakhogy Nemes Bandi vagy Pál Feri erre is azt mondaná:

— Jaj-ja-jaj! Mekkora hazudott!

Vajon a repülőgéppel én át tudtam volna bújni, mint a fellegek? — villan elé a „hazugságom” és Nemes Bandi kacagása.

Nemes Bandiról az ökrök jutnak eszembe, s a Pajkos sehol. Dehogynem! Bent van a törökbúzásban, s falja a csöveket.

Ej, ha most apó meglátja! — s futok a Pajkos felé. Csakhogy az se félelmet, se tiszteletet nem mutat irányomba. Öklözöm, s hiába. Aztán mögéje kerülök, óvatosan nyúlok a lába közé, majd két körömmel kövér tőkébe csípek. A Pajkos hatalmasat rúg, de szerencsére nem talál engem, és trappolva fut ki a kaszálóra.

Nagyot rikkantok örömben, mert el tudtam banni vele, s azért is, hogy nagyapám nem vett észre semmit. A rúgástól csak utólag ijedek meg, és megjegyzem magamnak egy egész életre, hogy amit a Pajkossal tettem, azt többet ne tegyem.

Nyakam bőre sajog egy száraz törökbúzalapu ételtől. Előbbi érzésem szürkül, és már nem a csendet, hanem a két ökör ütemes hersegtetését hallom, amint a sarját harapdálják.

Maradt azért a mesevilágból is még. Éneket hallok, amelyent még nem hallottam. Mintha nagyanyám siratózása volna — és mégis egészen más. Alantról hallszik, ahol a románok földjei vannak. Onnan ér hozzám a kanyargó ének, szívig hatóan. Hallgatom a szokatlan, különös dallamot, közben meg a vörösödni kezdő, csipkés levelű, hosszú tuskéjú galagonyabokrot figyelem.

Again szabályosan szétterülő csillogó sugarak, rajtuk hasonló körbe font szálak.

Mitől és hogyan került oda?

Még nem tudhatom, s amíg csodálom, elgyönyörködöm benne. Aztán már a szövőjét szeretném megtalálni.

A szuronyos, tüskés galagonyabokron fürkésző hangyákat veszek észre. Egy tüskébe szúrva négylábú, zöldes, megszáradt állatkát pillantok meg. Ilyent se láttam. A bokor tövénél lapos tetejű hangyavár. A felszínén avartörmelék s elszáradt fűszálak darabjai, ügyesen elrendezve. Sötétbarna, vörös derekú, nagy hangyák futkosnak rajta. Hosszúságra nagyobbak az én kisujjam begyénél.

Hátha azok készítették azt a sugaras, körös szépséget is a bokron?

Lehasalok és nézem szapora bozsgásukat.

Amint közelebb hajolok, bár hozzájuk még nem érek, ugyancsak bozsogni kezdenek. És a levegő, a levegő savanyú ízű a nyelvemen. Fülellem hallom a zizegést, fűszálakon a hangyák léptei zajját.

És mindez újra csak olyan izgalmas, hogy közben már el is felejttem azt a sugaras, csillogó szőttest. Az izgat módfelett, hogy mi lehet ott belül, a mélyben, ahonnan s ahova, rejtett lyukakon ki és be, járnak futva a hangyák.

Ujjammal nyúlok az egyik lyuk felé, de még nem érek hozzá, s egy hangya már az ujjamon! Gyorsan megkucorodik, szája olyan, mint a nagyapám harapófogója, s amikor ujjamba harap, égetően sajdul a harapás helye.

Még ez a fájdalom se nyomja el kíváncsiságomat. Gyorsan a bolyba kapok, és kimarkolok hangyástól félmaréknyit a várból.

Aztán már semmi mást, csupán csak hangyát látok. Hangyát a vár megrongált tetején, hangyát a kezemen, és elkezdenek csípni irgalmatlanul.

— Pikó, hej! Hajtsad az ökröket! — hallom közben a nagyapám kiáltását.

Hajtom egy kitörött kenderkóróval, csapom az ökröket, s közben kétségbeesetten visítani szeretnék. Markolom a hangyacsípések helyét, s az ökrök betérnek elől a törökbúzásba. Szalad Pengó néném is, s míg az ökrökkel bajlódik, nem figyelhet fel az én nyomorúságomra. Néném a szekérrudat tartja, apó és édesanyám az ökröket fogja a járomba.

Eltorzult arccal szaladok nanyóhoz, apótól félve még mindig

nem sírok, de az arcom módfelett el lehet torzulva, mert nagyanyám riadtan szorít magához, aztán hátralép, s azonnal meglátja a haragos hangyákat. Gyorsan lefejtí rólam a városi kabátot, lájbit, s le az inget is.

Anyám ijedten szalad hozzám.

Bárcsak nagyapám indulna már a szekérrel!

S nem indul.

Nézi, amint nanyó pesti nadrágomat is lerántja rólam, anyám meg szoknyájába fog, úgy, meztelenül.

— Sohase lesz belőle semmi! — horkantja felém dörmögő hangján nagyapám. — Na, Pajkos, Vidám! — legyint ostorával az ökrökre, és én hangosan felnyüszíték, s talán gyűlölöm is már nagyapámat.

De leszek! Azért is leszek! — feszít a hangtalan belső kiáltás.

Bánt az asszonyok sajnálata is.

Nem fáj! Azért sem fáj! — biztatom magam, amíg sajtó testemre ráadják hangyátlanított gúnyáimat.

A sajnálatukban is lebecsülést érzek, s honnan tudhatnám, hogy nagyapámnak lesz-e vagy nem lesz igaza. S azt sem tudhatom még, hogy az én apóm világában minden semmi, ami nem a kézügyességre, a testi erőre alapozódik.

Bennem nem dült a kézügyesség, és testi erőm még zsenge csemete volt. Serény értelmem — amely apómat, mert fárasztotta, bosszantotta is — szerinte szárnyas szármákként repül.

Ezért mondta rám oly lenézéssel azt, hogy sose lesz belőlem semmi.

A *kézügyesség*, a *testi erő*, ezek látható, nyers erők voltak. Falusi szem az *értelmi erőt* már nehezebben vehette észre. Ha feltűnt neki, ha meglátta is, míg a más kettő nyers-meztelenül mutatta magát, ez a harmadik mindig rejtetten. És mert a másik kettőnél *ez* ritkábban tűnt fel, s elűtött tőlük, fenyegető volt és félelmetes.

Ezért a falu nagyobb többsége úgy tett, mintha a szellemi erőt megvetette volna. Lebecsüléssel, semmibevevéssel feszült szembe vele. Pedig tudata mélyén becsülte. Csak mert félt tőle, azon igyekezett, hogy eltiporja.

Az, akinél az első két erőhöz hozzátársult ez a rejtett harmadik is, más volt, más, kivált a többiek közül. Kiemelkedett, mint hullám az egyszintből. Az ilyent ke-

gyetlen makacssággal szívta, húzta volna vissza magába a szürke, áporodott egyszint.

A falu népe fájón érzékeny volt. Sajogón felszisszent minden kívülről jött lenézetetésnek. De a falun belül hideg, vad göggel villogtatta a sújtó lenézést.

Apó becsülte a vejét, aki okos, ügyes építőmester volt. Várta, hogy majdan nénémmel együtt gazdagok lesznek. De a szülőtársait lenézte. Pedig csak alig volt kevesebb földjük, mint neki. És az udvaron nem volt nagyállat.

— Azon a telken még egyetlenegy borjúfarok se csap a légy után.

A gyeptöréshez is nagyapám adta ökreit, mert hát Pálminyáéknak nem volt igásuk.

Magyari Ferenc Pálminya sógorom augusztustól a háborúban.

Hiába volt *csak egyedülvaló*, Pengó nénikóm a mi életünk után szegénynek érezte magát a Pálminyáék szegényes telkén. Apjának címeres ökrei vannak, és az apósa, ha puliszkának kell örletni, a vállán cipel le két véka törökbúzáat, le a bükkösi malomba. Szokatlanok a hajnalok is — mintha bénák volnának —, hogy nem kell férfinak soha felkelnie a szarvasmarhák etetéséhez. S mintha magában szégyenkezne marhanyom nélkül, olyan az udvar. Ha a házföldje tapasztásához agyagot akar gyúrni, ahhoz a marhaganét mástól, a szomszédoktól kénytelen gyűjteni.

Férje mellett is idegen volt nénikóm, mert nem szerette soha a férjét. Aztán nélküle még idegenebb.

Asszonyi szíve férje mellett is titkon megtartotta Nagy István Notinyt. Megőrizte és szerette tovább.

Habár árva volt, szolgálégény Notiny, a gyermekkoruktól virágzó szerelemben annyi érzelmi gazdagság halmozódott fel, hogy az a kincs inkább vonzotta nénémet, mint a Pálminyáék szegényes élete, a marhanyom nélkül szégyenkező udvar.

Anyja, nanyó még nem, de kicsi ángya, édesanyám tudott róla, hogy Pengó nénikóm tollasítgatja már a szándékát, és bátorságát szárnyasítja titkon, s el is száll velük nemsokára Pálminyáéktól.

Már előre összebeszéltek édesanyámmal, hogy az ő törökbúza-részét ne Pálminyáékni, de hozzánk vigyék. S a

ránk eső részt Kucsisimréni. Ott volt egy üres törökbúzakas is, vesszőből font, s még jó állapotban.

Apó szó nélkül vitte hozzánk, de Kucsisimréni?! Nanyót kellett hogy megnyerjék, aki okos szavakkal lebontja majd apó örökké kőkemény makacssága falát.

Jó alkalomként jött a hangycsípéses, csúf kalandom is, mikor Pengó néném alapvető érvként rám irányította nanyó figyelmét. Reám hivatkozott.

— Anyám, a Katiékét jobb volna, ha Kucsisimréékní viszi apám — kezdte el Pengó néném. Nem akarta, hogy anyám lássék a kezdeményezőnek.

Nanyó nem válaszolt, csupán szaporábban törte a csöveket.

— Azt mondják, rékurálás is lesz. Elveszik a gabonát — próbálta oldalból is néném.

— Te honnét tudod, kitől hallottad? — hagyta félbe a szedést nagyanyám.

— Mondják. Aztán, anyám, eddig csak Pistuka van — állott meg néném is. — Ki tudja, a tűzből ki jön haza, ki nem? Apám után csak Pistuka van itthon ember, s Horváth a régi Horváth-telken...

— Te ilyent ne mondj, hogy hazajönnek vagy nem! — emelte fel a hangját nagyanyám.

Anyám is félbehagyta a törést.

— Ne, Pengó, ne mondjad!

— Aztán kas van ott, Kucsisimrénitt? — kérdezte nagyanyám, s szótlanul szedték a törökbúzákat.

Én, az „ember” pedig a gazdag gyepföldben nagyra nőtt tőköket igyekszem a martokról és kisebb lapályokról a legalsó, legnagyobb lapályra lehengergetni. Onnan majd apó kórévágás után székérre rakja és hazaviszi. Nagyok a tőkök, legtöbbjét fel sem bírom, akkorák. Tüskés farkukat a sarkammal se tudom letörni. Az indát kell hogy elszakítsam. De az se szakad könnyen. Némelyiket foggal harapom el a nagy tők farkától.

Egyedül vagyok a kórék között. Senki se lát, pedig szeretném, ha most apó meglesne. S amint egyedül erre gondolok, már úgy érzem, figyel reám és les valahonnan.

Hordom, gurítom le a tőköket. Némelyiknek nevet is adok. Zörgetve gurulnak le a kórék között. Azok útközben akadályozzák is, úgyhogy nem tudnak alant kifutni a kaszálóra.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A Pál Feri és a Nemes Bandi nevű már jó messze zörget. Jancsika is halad, de Zolika és Ferike, a két budapesti gyermek elakadt valahol. A többieket csak eregettem, de Kloka Marcit jól meglököm, és az a lökésemtől megszöki magát úgy, hogy kórékot tör, gázol a marton.

Hallgatom eleven zakotáját, és figyelem a kórék mozgásán, dülésén futása irányát. Hát egyszer csak látom, amint nagy sárga gömbje kifut a kórék közül, le a gyepes marton, és ugrik akkorát, mintha egyből az égbe akarna szállni. De mikor visszahull, továbbra nem fut már. Széthasad a földön.

Na, ha les apó!

És megszeppenve hallgatózom, s közben összerezenek. Nem messze tőlem furcsa zajt hallok. Keserves, zokogó, fel-felvinnyogó siratózásra figyelek ijedten.

Távolabb, a földünk külső vége felé hallom a nanyóék ropogtatását, amint tördelik a kórékról a törökbúzacsöveket.

Előbb kiáltani akarok. De azt sem merem már a furcsa, ijesztő siratózás miatt. Ott hallom magamhoz közel, bár úgy tűnik, mintha nagy-nagy messzeség falán szűrődne át.

Bátorítom magam, s lépdelek lassan a sírás irányába. Aztán felfigyelek egy kórélapura, mely csak alig rezeg a sóhajnyi szélben. Tőle indult az a zokogó, síró hang.

Bámulom ott a többi kóré között.

Olyan, mint bármelyik törökbúzakóré szerte körülöttem.

Hát csak ő sír?

Titok érint. És számomra nem, nemcsak kórészál az a zokogó. De titokzatos valaki is már.

A siratózást hallgatva, közben egyszer csak nagyon elszomrodom, s érezni kezdem, hogy ég, sajog a hangyacsípés helye.

Amíg a tököket eregettem, miért nem vettem tudomást a hangyacsípések sajgatózásáról?

Lekuporodom a síró kórészál tövébe. Néha elhallgat, aztán újra sír. Sír, zokog tovább.

Mennyi félelmes, érthetetlen titok! Ki sír a kórészálban? Miért csak ő sír, s a többi egy se? Valaki kell hogy legyen benne! Az a Kloka Marci tök miért szökött akkora nagyot? S miért kellett hogy széjjeltörjön, amikor visszaesett?

Egyelőre nem találok választ a kérdésekre. Befelé néző szemmel bámulok. És megint az a jó érzés tölt el, mint akkor, amikor megláttam saját arcomat az ökrünk nagy, lilás szemében.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Hozzákezek újra, és a tököket hengergetem alá. Meg-megállok és hallgatózom. De nem hallom tovább a siratózást. Helyette fátyolos, ezüsthangzású, szomorkás cirregést hallok, amely, amint a nap közelebb hajlik fent a hegyélhez, betölti, átszövi egészen a csendet.

Szekérszörgésre figyelek fel aztán. Most jön ki az égből. Apó ott ül az első csatláson. Úgy látom meg a bérctető fölött, amint az ökrök villás szarva, a szekér, s rajta nagyapám visszavetülnek a földig érő égre. Úgy látom, hogy onnan az égből jönnek, s a naphoz olyan közel vannak, hogy ők is felragyognak. De csak egy percre. Aztán kiszakadnak a fényből, s jönnek szürkén a törökbúzás felé. Apó is már a földön lépdel. Gyökkint a kurtább, bal lábával.

Amíg a szekér megrakódik, újra csak ökörpásztor vagyok. Zsákkal rakodunk. Annyi zsákkal töltünk, mint előbb Pengó nénikómnak.

Ép a hangyavár. A teteje sima. A nyüzsgés is már elcsendesedett. Nem megyek közel. Örök haragban vagyok a hangyákkal. De azért azt nagyon szeretném tudni, hogy a levegő mért volt savanyú, amikor közelhajoltam hozzájuk.

Nézem az ökrök legelését, amint nagy szürke nyelvük kinyúl, s ajkukhoz kavarja a sarjút, s — hers, hers — a zsenge sarjűfüvek, mintha borotvával nyesnék, eltüntek, csak a törzsökük maradt.

Mikor apó kiált, hogy az ökröket hajtsam a szekérhez, most már úgy ügyelek, hogy a Pajkos se tud betérni többet törökbúzás enni.

Az apó arca nagyon borult, és ha szól, mintha a szavával néhez köveket dobna. Haragszik, de már nanyó meggyőzte. Odavisi apó a törökbúzás, hova nénikóm javasolta.

Édesanyám, hogy enyhítse haragját nagyapámnak, maga hordja, viszi a tele zsákokat. És nénikóm is haragot oldó szándékkal dicsér engem apónak.

—Látja, apám, mennyit dolgozott közben a kicsi unokája! Láta, mennyi tök van lenn a nagy lapályon?

—Beszélj, beszélj! A kezed járjon! — szólt rá nyersen, kurtán nagyapám.

Engem nem is bánt olyan nagyon, hogy apó fel se figyel arra, amit *dolgoztam*. Nem bánt azért sem, mert bár nénikóm s apó se tudja — én csak *játszottam* a tökökkel. S hogyha az a *munka*, még ha fáraszt is, nem lehet olyan rossz a felnőtteknek.

Kint a határban — külön földeken — a terményekkel bajlódó embernek s a magába zárt családnak a mező híreket nem termett. Annál többet a falu estére.

— Na, te hallottad? — ezzel kezdődött a közvetítés.

Mi is, amíg a szekérrel elértünk Kucsisimréekni, sok mindent megtudtunk. Ha apó elől az ökrök mellett nem is hallotta, édesanyámék a szekér mögött megtudták, hogy a postás levelet hozott édesapámtól.

Nanyó induláskor előresietett vacsorát főzni. Most édesanyám is szaladott volna, csakhogy a törökbúzáat még le kellett húzni Kucsisimréni.

— Néni, néni! Levél jött Pistától! — kiáltotta nagy-nénje felé édesanyám, és bontotta gyorsan a csatlást meg a szekér rekeszét, s ontotta le a törökbúzáat a megsepert csűrföldre.

Apó csak a fejét kapta fel a hírre, s megsimogatta a Vidám pofáját. Anyámmal, nénikómmal szaladva mentünk át a patakon, túl a Fersuccára, fel a Kucsismarci Pista bá telkén.

A levelet előbb anyám vette kezébe. Megsimogatta apám keze írását, majd az arcához szorította.

— Mi van benne, anyám? — fordult nanyó felé. — Ked már elolvasta.

Nanyó rámosolyodott.

— Jól van, fiam, hadd el. Pengó, olvassad már!

És néném olvasta.

„Kelt 1914 szeptember 22-én Kedvestársam és édes szüleim ezen pár sor írással tudatom én hálaajo istenek elég jo egészségnek örvendek mejhez hasonlot kívánok tovább tudatom hogy mi most magyarországon vagyunk menyünk kasa felé nem tudom hogy onét mere térünk majd megirom tovább tudatom énnem tudom hogy én má anyi levelet kültem és választ egyre se kaptam suhunét pedig anyira várom igaz hogy mások is ojan ritkán kapnak ha írnak írják meg hogy feri küdet vaj egy levelet a törökbuzák hogy álnak a czim a túloldalalon van írhatnak akámijen nagy levelet tisztelek mindenkit Horváth István.”

Édesanyám könnyesen boldog: „írhatnak akámijen nagy levelet”. De az én anyám kicsit se tud írni. Pengó nénikém kell hogy leírja, amit levélbe mond. Csakhogy

azt a sok mondanivalót, amit mind el szeretne mondani, ki írhatná le? Legalább azt, hogy a törökbúzáat Kucsisimréni vittük; és tovább azt, hogy a betegsegélyző a pénzt küldi, s apad a bankadósság is. Aztán, amit csak szó mondhatna el, hogy a széna is jó áron kelt el, s mind eladtam, mert hiába mondtam apámnak, hogy még hagyjunk szénát, mert veszek egy borjút, abban nő a pénz. Azt mondta: „az én pajtámban nincs, nem is lesz helye a más marhájának”. Eladom majd a törökbúzáat is, és a tavaszon veszek két süldőt. Lesz, aki felébe egyiket majd a másikért eltartsa. A feltört földbe búzáat vetünk, csak éppen a kórét letakarítjuk. Vetőmagbúza van, mert néniéktől, Kucsisimrénől kaptam négy vékát előre, kölcsön. Aztán itthon is, anyám rábeszélte apámat is, hogy adott négy vékát. Azt mondta: „Ember, nem szégyelli, sze Kucsisimre Minyané csupán nagynénje Katinak, de kednek Pista a fia, gyermeke.” Így hát van nyolc véka. Kettőt még veszek. Ha jó termés lesz, a jövő ősztől aztán már nem lesz több bankadósságunk.

Ezeket mind-mind el szeretne volna mondani apámnak, s még annyi, de annyi mindent emellett, amit másnak nem, még nénikómnak se lehet levélbe mondani.

— Jaj, apám! Apám! Mért nem járatott iskolába!? — jajdult fel édesanyám, s apám levelét eltette magának.

Leültek a láda mellé, s megírták, hogy: már a törökbúzaszedést holnap befejezik a gyeptörésben. Jól vagyunk, egészségesek hála Istennek. Rólam megírta Pengó néném, hogy dolgos vagyok már. De azt nem tudta, hogy édesanyám, amíg az írását nézte, arra gondol: ha tervelt szándéka bételjesedik, idővel talán lesz majd ereje taníttatni engem.

Írt, írt nénikóm, de nem lett „nagy levél”, mert apó rászólt:

— Hát törökbúzahántás nem lesz ma?

Majd nanyóhoz fordult.

— Vénasszony, keverd azt a puliszkát! — És vacsoravárón leült az asztalhoz.

(Utószó helyett Horváth István elbeszéléseihez)

Titok-keresőnek indult, miként egyik korai ars poeticájában, vallotta. Teremtő korszakaiban titok-kereső szenvedélye a megszenvedett igazság kinyilvánításának művészi érvényes formáit is meglegelte. És mégis: titkok légióit vitte magával a magyarózdi sírba. Épp akkor, amikor tanúságtételeire a leginkább szükségünk lett volna.

Számtalan kétely gyötörte, ám azzal tisztában volt végig, hogy irodalmunk rendkívüli jelensége; tudta, hogy egyedi és megismételhetetlen írói sorsa olyan tanulságokkal szolgál, amelyek nélkül nemcsak őt, de nem érthetnék legújabbkori történelmünket sem; mindazt, amin átment századunkban a történelem alakítójaként, illetve annak kényszerű megpróbáltatottjaként az erdélyi tájak embere. Talán ezért is várta élete utolsó évtizedében annyira, hogy az irodalomkritikusok és -történészek felfejtsék és értelmezzék a Horváth István-jelenséget. Eredetileg ugyanis nem állt szándékában önéletrajzot, visszaemlékezést írni. Miután a *Magyarózdi toronyalja* visszhangos sikere újból meghozta íráskedvét, mindennél fontosabbnak tartotta, hogy költészetének éljen; hogy korábbi törekvéseit kiteljesítve megteremthesse költői világának szintézisét. Közben nemegyszer panaszkolt: nem érti, hogy nem akad valaki, aki kifaggatná őt íróvá válásának izgalmas történetéről, illetve írói működésének sajátos törvényszerűségeiről. Nem a halhatatlanságra kacsingatva igényelte ezt: önmagát szerette volna jobban érteni az irodalomtörténeti távlatból feltehető kérdések fényében.

A paraszti lélek néma forradalmával érkezett irodalmunkba, és életpályájának nagy számadása az lett volna, ha elmondhatja: mi lett a sorsa ennek a forradalomnak. Ama irodalomtörténetészi késlekedésnek tudható be minden bizonnyal, hogy végül is maga látott hozzá eszmélései színhelyeinek a megidézéséhez. De azt már nem érhettük meg, hogy győzelmei és kudarcai fölött szemlét tartva megfogalmazhassa: mi a titka annak, hogy a történelem bizonyos korszakaiban csak úgy juthat előbbre az ember, ha felismeri: amit korábban győzelemnek hitt, azt később a veszteséglistán kell majd számon tartania. Hiszen tudjuk: ví-

vódásokkal, kételyekkel terhes alkotó korszakainak írói győzelmei sok esetben a veszteségtudat foglalatának bizonyultak. S mert Horváth István sorsa egyben a történelem mozgástörvényeit is tükrözte, ugyancsak fájlalhatjuk, hogy fényes nappal csapott le rá a százas sebességgel száguldó törvénytelen halál.

Égő, eleven sebként járt közöttünk, az örökös fenyegetettség kimondhatatlan érzéseinek megnevezőjeként. Vajon mi volt tragikus életérzésének és művészi látásmódjának forrása? 1971-ben arra a kérdésre, hogy miért elégedetlen önmagával, a következőket válaszolta egy rádiónyilatkozatban: „Sohasem tudom elérni — se munkámban, se emberségemben — a tökéletességnek azt a fokát, amelyet el tudok képzelni. Érzéseimben mindig többre érzem képesnek magam, mint amennyit meg tudok valósítani. Ez lehangol. Aztán egész életvitelemben, már gyermekkorom óta, az tett boldoggá, ha többet tudtam adni a társadalomnak, mint amennyit én kaptam viszont. Ha ezt nem tudom teljesíteni, elégedetlen vagyok: önmagam előtt megalázott. Ezért aztán néha eléggé borongósnak látszom, mint az ősz, s mások előtt peszsimistának tűnök, pedig éppen az optimizmusom váltja ki a borongást, az elérhetetlen, folyton táruuló horizont felé való sóvárgás.” De mi tette, hogy nem tudott úgy örülni az ember — társadalmi értelemben vett — győzelmének, hogy rá ne ébredjen veszteségeire, rá ne ébresszen veszteségeinkre? Alkati fogékony-sága tette volna ilyenné? Az egyéniségét meghatározó, az „ősök üzenetét” hordozó gének predesztinálták erre? Egyéni sorsának hullámverései vagy pedig a rendkívüli történelmi körülmények között szerzett sorsélményei határozták meg alapvetően látásmódját? Annak a közösségnek a sorsdrámái, amelynek belső megrendüléseit az idegeiben hordozta?

Kései kérdéseinket nincs akivel szembesítenünk.

Igenlő vagy tagadó válaszai ott állnak befalazva az életművében. Önmagunkat sem érthetnők igazán, ha nem tudnánk párbeszédet folytatni a kényszerű befejezetlenségben teljessé érett életművel, amely alkotójától függetlenül is értünk perel tovább az időben. Bizonyosság erre ez a prózakötet is, melynek egyes darabjait úgy válogattuk össze, hogy Horváth István szellemi önéletrajzát rekonstruálhassuk belőle: honnan indult és meddig jutott ez az elérhetlent sóvárgó szellem?

Erre annál is inkább szükség volt, mert hetvenedik születésnapjától kezdve immár emlékmű jelzi — azzal a monumentális nyugalommal, mely a természeti képződmények sajátja —, hogy

a Magyarózdi Torony is beállt az örökös szellemi szolgálattevők sorába. Mint tudjuk, a sírjelként állított öttonnás bazaltsziklát, a természet erői annyira jelképsugalló formára csiszolták, hogy a szobrászvésőnek alig akadt dolga a fölösleges rétegek lefejtésével. Ez a súlyos tömörszerűség valamiképp a Horváth István-i alkotó erő jellegére is utal. Nemcsak abban az értelemben, hogy az írói működése szempontjából kedvezőtlen időjárás nem tudta, őt annyira megviselni, hogy válságaiból is erőt merítve ne kiemelkedő alkotásaival dacoljon a rettegett idő ítélő szemével; hogy be ne töltsse maradéktalanul azt az űrt, amelynek az ő jelenlétével kellett értelmet nyernie; hogy megszenvedett írói felismeréseit végül is ne úgy helyezze a kezünk ügyébe, hogy azok a század változatos fenyegetései közepette is erősíthessenek bennünket. Némi túlzással azt is mondhatnánk: azért történhetett minden ekképpen, mert úgyszólván a faluja dolgozott helyette századokra visszamenően; neki „csak” megfelelő történeti távlatba kellett állítania mindazt, ami velünk — értünk és ellenünk — történt a történelem alatti századok mélyrétegeiben éppúgy, mint a történelmi mozgások feszítő erőitől felszínre vetetten.

Mert ki is volt közöttünk Horváth István?

Amint ebből a kötetből is kiderül: tanító nélküli korok Nyilas-Misije; az el nem végzett Bethlen Kollégium fájdalmas vándorlegénye; a nincstelenség számkivetettje; aki akkor él Bukarestben, „amikor nem volt ég fölötte”; aki a kolozsvári egyetemnek nem hallgatója volt, hanem kiségitő szolgálja; akinek New York helyett be kell érnie a metropolisról elnevezett szállodával, no persze: annak is az alagsorával... Folytassuk a hiányjelek sorát? Lehet, az eddiginél bővebb részletezéssel. De ezúttal jelzésekre szorítkozunk csupán. Szerencsére későbbi sorsa megkímélte attól, hogy a nagy kinevezések korában kinevezzék őt is előadónak ugyanarra az egyetemre, ahol II. osztályú altisztséig vitte. Ha egy kicsivel több magabiztosság van benne, ez a szerencsétlenség is megtörténhetett volna vele. Ám tudta: íróvá válásának is a szülőföld elvesztése volt az ára. Csak azt nem sejtette, hogy amikor paraszt-Anteuszként újból megvetheti lábát szülőföldjén, akkor éri a legnagyobb csapás, ami íróembert érhet: az írói szabadság látszatának naiv átélése. Pedig hosszú hónapokat töltött minden évben alkotási szabadságon. Mintákkal és tanácsokkal is bőven ellátták. Csak épp minden hét végén megjelentek az irodalmi végrehajtók: mennyit szántott, mit vetett az erdélyi nehéz

szántások embere? Ha még az aratási ünnepen nem is, de már a „cséplés” után volt amin elgondolkoznia...

Na de egy pillanatra fordítsuk meg a kérdés irányát: vajon miként alakult volna Horváth István sorsa (hiszen láthattuk, hogy világra eszmélése óta élt benne a *valakivé válni* imperatívuszának sorsformáló igézete, akárcsak egy Veres Péterben), ha Bethlen Kollégiumot végez (édesanyja ide szánta nemcsak diáknak, hanem *valakinek*, kollégiumi tanárnak), ha Bukarestbe vagy Kolozsvárra nem szolgálni veti a sorsa, hanem tanulmányai befejezése végett? És ha New York — miért ne? — úgy kerül be az életrajzába, mint eszmélésének egyik lehetséges színtere? (A hajójegy is megvolt, de szülei épp miatta mondtak le az Amerikába vivő útról, attól tartva, hogy a kisgyerek nem bírja ki a hosszú tengeri utat...)

Csak hogy Horváth Istvánnak nem a kényszerű autodidakta írói lét elviselése volt a legnagyobb fájdalma. Maga az irodalom úgyszólván tárt karokkal fogadta. Nagyobb társadalmi és írói tapasztalatok birtokában legfennebb kevesebb gyötrődésébe kerül a küzdelem az előtte tornyosuló akadályokkal — vagy pedig kikerüli azokat. Veres Péter mondja egy helyen, hogy a parasztember íróvá válásához történelem is kellett. A kérdés tehát az, hogy milyen szövetséget tudott kötni a történelemmel? Felismerte-e idejekorán a társadalmi és történelmi mozgásokban a számára kedvező tendenciákat? Félre tudott-e állni, vissza tudott-e vonulni akkor, amikor írói világának az öntörvényű kiépítéséhez éppen erre volt szükség? Nem kétséges, hogy Horváth István sorsa a társadalom és a történelem mozgástörvényeit követte. Írói világának a — kései — kiteljesedése viszont akkor következik be, amikor az alkatát meghatározó belső törvényszerűségek szerint építkezhet.

Élete utolsó évében — indulására visszatekintve — a következőket mondotta:

„Parasztként felemelkedni nem lehetett, bármennyire is értelmes és tehetséges volt valaki; legfennebb csak *kiemelkedni* a paraszti sorból... Felvergődtem én is a középparaszti szintig, de még mindig ott volt a felső réteg, amelyik visszaszorított. Amikor pedig kiléptem a falumból, még csak akkor éreztem igazán, hogy mennyire kibírhatatlan a sorsunk. Nem magamat akartam megmutatni: lássátok, én is vagyok valaki; ha ezt teszem, akkor sosem viszem semmire. Úgy éreztem, hogy hatalmas erő van a hátam mögött, amelyik — ha akarom, ha nem — folyton

ugyanabba az irányba taszít. Be kellett bizonyítanom a világ előtt: nemcsak magamat hozom, hanem a mélybeszorítottak egész seregét, akik emberi értékeik alapján más sorsot érdemelnek...”

A faluból való kilépését azonban nemcsak ennek az erőnek az érzékelése (amit egyébként társadalmi felhajtó erőnek nevezett) készítette elő. Ha például 1940-ben Dél-Erdélyben marad, írói kibontakozása jócskán megkésett volna; ám az sincs kizárva, hogy Kacsó Sándor akkori sorsára jut. A felszabadulás harmincadik évfordulóján írta le a következőket:

„Dél-erdélyi szülőfajamon szemembe mondta a szomszédfalusi, lándori vasgárdista pap, hogy ahhoz a földhöz csak annyi a közünk, hogy testünkkel trágyázzuk, mert egytől egyig kiirtanak, ha eljön az ideje.

Ismerősök voltunk, nem fenyegetve, félig tréfásan, mosolyogva mondta, de anélkül, hogy tudta volna: szavaiban ott sötétlettek a fasizmus legszégyenteljesebb anyagi objektumai — a későbbi szörnyű krematóriumok.

Az »időt« nem tudhattam, hát (igaz, leginkább a tanulni vágyásom miatt is) Észak-Erdélybe menekültem.”

Ha pedig Tamási 1944 utáni pályájának tanulságaira vagy Szabédi végzetére gondolunk, akkor azt kell mondanunk: talán még így érték Horváth Istvánt a kisebb megrázkódtatások.

Az a történelmi korszak, amelyik a társadalom tektonikus mozgásai folytán a mélyből feltarajlotta Horváth István sorsát, és amelynek hite szerint maga is alakítója volt, még keresi helyét, hogy reális történelmi távlatba állíttassék. Az a valóság pedig, amelyik *írói sorsát* alakította, többnyire a *hiányjeleivel* szólt, bele az életébe. Abban az értelemben, ahogy Sütő András mondotta koporsója mellett: „Kötöttségeit a kényszerű kötetlenség, ragaszkodásait az oldott kéve állapota, szülőföldszerelmét a szülőföld eróziója, anyaimádatát az árvaság, természetimádatát a ledöntött fák látványa löki a tudatba mindenkori figyelmeztetésként — annak a jövőnek a jegyében, melyet a szocializmus eszméi vontak föl a látóhatáron.”

Ezeknek a hiányjeleknek köszönhető — paradox módon — az életműve.

Pályatörése, mint tudjuk, akkor következett be, amikor nem ezekre figyelt; amikor nem figyelhetett ezekre; amikor a leghetésegest nem az adottságok, a valóságunkat meghatározó mozgástörvények ismeretében bontotta ki, hanem akarva-akaratlan a történelmi voluntarizmus elképzeléseire keresett igazolást; ami-

kor a mélytengeri áramlások ábrázolása helyett a felszín meg-
 tévesztő áradásához kellett igazítania tollát. Írói működésében ép-
 pen ezért nem a népi hatalomért folyó küzdelem újabb színtereit
 megnyitó 1944-es korforduló jelenti a cezurát, hanem az írói
 küldetéstudatot kényszerű szerepekké változtató dogmatikus iro-
 dalompolitika sematizmust eredményező korszaka. Akkor állítja
 a történelmi voluntarizmus, az eszmei türelmetlenség olyan fel-
 adatok elé, amelyek „megoldásához” sem írói rálátása, sem meg-
 felelő eszköztára nem lehetett. Veres Péter vallja ugyanarról a
 korszakról, irodalmi vesszőfuttatása idejéről: „...nem akartam a
 forradalom útján sokszor előadódó taktikai kanyarokat és stra-
 tégiai tévedéseket [...] végigjárni. Ez nem az író dolga. A poli-
 tikusnak sokszor muszáj, néha szükséges is, s ha rossz a lépés,
 lemond vagy eltűnik. De az író nem mondhat le, frakciót sem
 szervezhet, tehát tartsa magát.” Hiszen az írónak — tehetjük
 hozzá — minden körülmények között a humánus érdekképvi-
 seletében kell alkotnia. És különben is: minden korszakban több
 alternatíva kínálkozik az önmagával már nem azonos élet újjá-
 teremtésére. Hogy végül is melyik győzedelmeskedik, azt az adott
 korszak történelmi-társadalmi mozgáserői döntik el; az író azon-
 ban nem mondhat le arról a jogáról, hogy ne a teljes értékű
 emberség kibontakozásának lehetőségeiért pereljen; hogy ne azok-
 kal szembesítsen bennünket. Még kevésbé az irodalom, ha meg-
 tudja őrizni a maga autonómiáját, belső önmozgását.

Joggal állíthatjuk tehát, hogy nem a paraszti sorssal való
 viaskodás, nem a parasztember íróvá válásának gyötrelmes útja
 volt Horváth István igazi drámája (bár ennek értelmezése nélkül
 nem érthetjük meg magát a Horváth István-jelenséget sem), ha-
 nem az a belső út, amelyet addig kellett bejárnia, amíg a maga
 írói működésében a parasztíró fogalmát sikerült végleg megszü-
 netnie. Sosem állt olyan távol övétől és eredeti írói célkitűzéseitől
 (sorsuk vakverméből akarta felszínre hozni a mélybeszorított-
 takat, hogy szemük a teljes értékű élet fényéhez szokhasson),
 mint amikor a negyvenes évek végének és az ötvenes évek ele-
 jének irodalompolitikai receptjei szerint próbált megfelelni a tár-
 sadalmi elvárásoknak. És sosem állt olyan közel a magyarórdi
 toronyalja népéhez, mint amikor már úgy kíván szólni a jelen-
 hez, hogy ismét általános emberi távlatból nyúl vissza eredendő
 élményrétegeihez.

És ekkor már maga is így néz vissza azokra az évekre, ami-
 kor kínlódva igyekezett elsekélyesedni: „Az ötvenes évek politi-

kai, irodalompolitikai légköre a művészi alkotást a napi politika érdekének rendelte alá. A környezet hatására, részben magam is így véltem helyesnek. Csakhogy nálam az alkotási folyamat nem volt hajlandó alárendelni magát ennek az irányzatnak. Ezért aztán egyik legnevesebb marxista kritikusunk bírált meg szigorúan. Tiszta lelkű ember volt, szaktekintély, én meg nem is rég paraszt. Azt hittem, hogy neki van igaza (ő is így hitte), s kínlódva igyekeztem »elsekélyesedni«, az akkori követelményekhez igazodni. Sajnos, ez részben sikerült is. És milyen döbbenetes volt, amikor rájöttem a tévedésre. Amikor már újra önmagamot adva akartam írni, az a kínosan felvett ideg is fogta a tollam. Feltételes reflexemmé alakult az, amit erőszakkal vettem fel, s mennyi energiába került, amíg levettem!... Az igazi művészi alkotásnak nem a labilis felszín a tere: a tudat és a tudatalatti mélységekben fejti ki bonyolult tevékenységét.”

Ez az időszak nemcsak a sematikus versek áradásának korszaka Horváth Istvánnál, hanem a tézis-regényeké, tézis-novel-laké is. Az életmű egészét tekintve azt kell mondanunk: nem annyira költészete látta kárát azoknak az éveknek, hanem a negyvenes években oly sokat ígérő elbeszélő művészete. Mert a prózáiró Horváth Istvántól sem azt várták, amire élményanyaga és tehetsége szerint képes lett volna... Hogy csak a legszembe-tűnőbb példát említsük: nem sokkal azután, hogy a Termésben és az Erdélyi Helikonban elbeszélőként is bemutatkozott, már foglalkoztatta a regényírás gondolata. 1945-ben egy körkérdésre adott válaszában arról vall, hogy már két évvel korábban hozzá-kezdett egy nagyobb lélegzetű regény megírásához, amelyben rá akarja döbbsenteni a falu népét valóságos társadalmi helyzetére. Feltételezésünk szerint a *Fekete fellegek alatt* című elbeszélésé-nek témájából szerette volna kibontani a kisebbségi viszonyok közt vergődő-küszködő falu regényét; a felszabadulás előtti pró-zájából ugyanis ez az egyetlen, amelyik szélesebb társadalmi ki-tekintésű, s ugyanakkor drámai feszültséggel és nyilvánvaló ön-életrajzi elemekkel telített. A felismert és meg nem valósított regénylehetőség fájdalma — különösen a *Török a parlagot*, a *Balogh Eszti hajnala* és a *Csali gróf* meg-megisméltlő kudarcai-nak felismerése után — ott kísért egészen pályája végéig. Ami-kor ezeket írta, épp akkor lett volna kellő távlata ahhoz, hogy az eredeti szándéka szerinti regényt kiérlelje; hogy a benne élő valóságot és élménybőséget művészi becsvágya szerint szinté-zisbe foglalja. Irodalmunk örök vesztesége, hogy az ötvenes évek-

ben *nem ezt* a regényt várták tőle, amelynek lehetőségei adottak voltak...

Vajon mi a nyitja annak, hogy Horváth István titok-kereső, teremő korszakai — amikor a megszenvedett igazság kinyilvánításának művészileg érvényes formáit is meglegte — olyan periódusokra esnek, amelyekben mintegy „kívül áll” a társadalmon, ő maga nincs már a társadalmi cselekvés középpontjában? Persze, nem arról van szó, hogy elszigetelődött volna környezetétől, az írói működésére determinálólag ható történelmi és társadalmi valóságtól, hanem épp ellenkezőleg: intenzíven éli újra korábbi életszakaszait, olyan látószöghöz jut, amelyből egyaránt rálátás nyílik a cselekvéssel vagy cselekvésképtelenséggel kitöltött időre, illetve az irodalmi formák belső törvényszerűségeire. Arra is fel kell figyelni, hogy az említett kiválások voltaképpen *kiszakadások*, tehát drámai mozzanatokkal járnak. Először egy túlhaladott, önmagával meghasonlott létforma és a pusztá létet is fenyegető történelmi agresszivitás elől menekült — az irodalomba. Másodsor, miután betegnyugdíjba kényszerült, a halállal folyton farkasszemét nézve, az enyészet elől menti a még megmenthetőt, amire egy közösségnek még szüksége lehet — ugyancsak az irodalomba. „Azóta pedig — találoán fogalmazta meg ezt Marosi Péter —, közel húsz éve a foglalkozása is csak az, hogy ő minálunk, hogy ő közöttünk — Horváth István. A költő, az elbeszélő, a népköltészeti gyűjtő, a mesemondó.”

Jóllehet, munkásságára az eruptív erők működése és a konstruktív szándék jelenléte egyaránt jellemző (előbbi az író indulásakor, utóbbi pedig a válságkorszak megszüntetésekor játszik elsődleges szerepet), igazán maradandó érvénnyel akkor alkot, amikor ezek az erők egyensúlyhelyzetbe kerülnek. Vagyis: amikor az organikus életanyag belső dinamikáját *még* nem töri meg az életidegen spekuláció; illetve, amikor *már* az az újból kellő biztonságérzetet nyújtó életanyag — az író gondolkodásmódjában lejátszódott folyamatok, a művészi világvég tágulása révén — ismét kiköveteli az esztétikai átminősülést. Nem meglepő tehát, hogy csak a hetvenes évek elején tud akkora visszhangot kiváltani Horváth István, mint indulása idején. Ám nem verseskönyvvel, és nem is kimondottan szépprózai alkotással, hanem egy rendhagyó jellegű és ugyanakkor rendkívüli jelentőségű írói falurajzzal. Olyan mű kerül ki ekkor műhelyéből, amelyik egész életművének a fókuszpontja is ugyanakkor — a *Magyarózdai toronyalja*.

Ebben az összefüggésben derül ki igazán a negyvenes évek termésének jelentősége, és válik jelentőssé mindaz, amit a hetvenes években alkotott.

Most látjuk csak, hogy már kisgyermek korától kettős világban élt: Magyarózdon született, de első élményei Budapesthez kötik; itt érik az első sérülések, ebben a világban ismeri fel először az igazságtalanságot; ám ahogy visszakerül — az első világháború kitörése miatt — szülőföldjére, óhatatlanul nagyvárosi élményei függvényében szemléli „törpévé zsugorodott” környezetét; s ekkor már a falusi világ is éppoly szorongásokkal tölti el, mint korábban a nagyvárosi; úgy érzi, hogy lefelé szorítják, lélekben megalázzák; ráadásul rövidlátása miatt másként érzékeli a látható világot, mint a környezetében élő gyermektársai és a felnőttek, ami csak fokozza érzékenységét és magáraulaltságát. Így fedezi fel a képzelet birodalmát és az ész hatalmát, s azt, hogy ezekkel az adottságokkal fogyatékosai ellenére is több lehet, mint környezete. Ám bármennyire is vágyott arra, hogy falujában váljon *valakivé*, az adott körülmények között ez nem volt lehetséges. A hosszú évszázadokon át szellemi önellátásra berendezkedett falu törvényei szerint minden bizonnyal megmaradt volna a népköltészet névtelen alkotójának, ha a válságokkal, összeomlásokkal, háborúkkal, hatalom- és életformaváltozásokkal terhes századunk ki nem mozdítja viszonylagos biztonságérzetet nyújtó önkörükből a legelzártabb helyen fekvő faluközösségeket is. És ez alól nem kivétel Magyarózd sem. A megélhetés, illetve a földvásárlás kényszere már a század elején el- és kivándorlásra készíteti az ózdiakat is. Horváth István vándorlásait, hanyattatásait — születése óta — szintén ezek a gondok határozzák meg. Ám őt nem csupán a puszta megélhetés, a földszerzés ösztöne hajtja. Egyetlen utat lát maga előtt: az embertelennek érzékelt paraszti sorból föl, embernek. Annál is inkább, mivel falusfelei nem korán ébredő költői tehetségét becsülték benne, hanem a gazdálkodót. Pedig a falujukban maradó parasztköltők és a népi irodalom utolsó hullámával szárnyra kapó Horváth István között a különbség már kezdetben nyilvánvaló: a falusi verselők, népköltők épp tulajdon sorsuk érzékeléséhez és a társadalmi mozgások áttekintéséhez nem rendelkeztek megfelelő távlattal; még ha vegetatív szinten is éltek, életformájukat nem érezték vegetatív szintű létnek. Horváth István viszont az embertelen szintre leszorított, túlért paraszti életforma megjelenítésével már indulásakor emberségért kiált. Ilyen értelemben *Az én vándorlásom*

című első verseskötete nem más, mint költői személyiségének a definíciója, s az ugyancsak lírai fogantatását, drámai erejű elbeszéléskötete, a *Kipergett magvak* pedig annak a faluközösségnek az első számbavétele, teremtő leltározása, amelynek üzenetével a világba érkezett.

Szabédi László az írástudó nép jelentkezését üdvözölte annak idején a Termésben — és Sinka István, Szabó Pál, Nagy István, Veres Péter meg Horváth István munkásságával példázta szóhasználatának érvényességét, mondván, hogy „nagy változásoknak kellett megtörténniük a mélyben, ha [a nép] csoportosan tud felvetni magas mértékkel mérhető verseket, regényeket, tanulmányokat ontó zselléreket, parasztgazdákat és ipari munkásokat”. Érdemes felfigyelnünk arra, hogy miként látta a negyvenes évek elején a társadalom mélyszerkezetében bekövetkezett változásokat, illetve az átalakítás előtt álló társadalmat maga Horváth István. *Meghasonlott falu* címen írt ezekről a kérdésekről a Termésben. Akik eddig hivatkoztak rá, azok sem ismerhették teljes terjedelmében az írást. A nemrég előkerült kézirat ugyanis néhány olyan részt is tartalmaz, amelyek nem jelenhettek meg 1944 tavaszán. Abból indul ki, hogy a parasztság meghasonlott önmagával, menekül paraszti mivolta elől, szűknek és tágíthatatlannak érzi a falu régi keretét; majd kimutatja, hogy kívülről ható társadalmi okok juttatták válságba a paraszti életformát, éppen ezért a parasztság saját problémáinak a megoldására önmagában képtelen: társadalmi reformokra van szükség. A kihúzott részekben olvasható:

„Szükséges a nagybirtok felosztása, és azok kezébe juttatása, akik megművelik azt [...] a jelen helyzet megfojtja (az) agrármilliók jövőjét s gátolja a fejlődést [...]

Lehetőséget kell adni a parasztságnak saját keretein belüli emelkedésre s úgy irányítani, hogy vertikális irányban emelkedjék, nem pedig horizontálisan, elsekélyesedve kitáguljon. [...] Meg kell szüntetni a magasabb- és alsóbbrendű foglalkozások fogalmát. Minden ember egész ember ott, ahol van, ha a munkakörébe vagy szakmájába tartozó munkát úgy végzi el, ahogy azt nála jobban senki. A legnagyobb tudós vagy politikus is függ a legutolsónak tartott becületes napszámostól is [...].

A mezőgazdaság korszerűvé fejlesztésével, a parasztság megszervezésével és értékeinek elismerésével a föld visszakapná értékét, a paraszt öntudatát és büszkeségét, s még a városi munkássá lett paraszt is sok esetben visszafordulna a falusi élet száz

meg száz természeti szépséggel körülvéve s a városnál kötetlenebb szabadságot adó világához.”

A népi írók mozgalmát ismerve, azt mondhatnák: nem egyéni felismerések ezek, hiszen a mozgalom célkitűzései közt állandóan ott szerepelt a földkérdés, a nagybirtok felosztásának és a társadalmi reformok sürgetésének igénye. Ezek a kérdések kétségtelenül benne voltak a kor levegőjében, ám itt a lényeges az, hogy milyen belső tudatosodási folyamatokat indítottak el Horváth István szellemi fejlődésében, s hogy ennek eredménye milyen irodalmi kivetülésben jelentkezett. Nos, Horváth István szavainak az ad hitelt, hogy földművesként maga is átélte a felbomló paraszti világ drámáját, azt a sorsot, amely őt is menekülésre készítette. S mert az írott szót a nép öntudatának, az irodalmat a közösségi sors irányítójának tekintette, minden eszközt megragadott indulása idején, hogy a népi életforma gyakorlása során felgyűlt tapasztalatait, illetve a sorsélményekből táplálkozó felismeréseit „kibeszélje”, nyilvánvalóvá tegye. Érdeemes hozzáolvasnunk a fenti idézetekhez élete utolsó évének egyik megnyilatkozását:

„Földműves koromban gazdasági naplót vezettem, s már akkor rájöttem: a kisárutermelő parasztság csödjé elkerülhetetlen; másképp kell megszerveznünk az életünket. Ha előkerül a naplóm, majd kiderül, miként sütöttem ki a magam fejétől, hogy az egyetlen megoldás az volna, ha szövetkezeteket hoznánk létre... Más kérdés most már, hogy amikor sor került erre, miként történt a valóságban mindez. Annak idején büntudattal éltünk mindannyian. Annyira manipuláltakká váltunk, hogy néha már önszugesztíóval fokoztuk a módszer hatását: a saját legbensőbb gondolatainkat sem éreztük a magunkéinak.”

Pedig nálánál illetékesebben nem szólhatott volna senki arról, hogy a történelem alatti sorsot a történelemalakítók sorsával felcserélő osztálya mennyire nem zökkenőmentesen találta meg helyét az új társadalomban.

A paradoxon az, hogy azokban a történelmi helyzetekben, amikor a társadalmi folyamatokon kívül állva éli át és teremti újra korábbi életszakaszainak társadalmi érvényű mozzanatait, akkor *belülről* látja és láttatja az erdélyi falu mélyvilágát, emberi értékeit és belső drámáit; azokban a helyzetekben pedig, amikor a társadalmi folyamatok alakítójaként lép fel az irodalomban, kí-

vülről szemléli, külsődleges szempontok szerint közelíti meg a falut.

Csakis ezzel magyarázható a jelenség, hogy nem az írói alkát meghatározó első törvényszerűségek jegyében alakult felszabadulás (főként 1948 utáni) pályája. Jó ideig nem tudja észrevenni, hogy amit győzelemnek hisz, az előbb-utóbb a veszteségtudat foglalatának bizonyulhat. Mint ahogy annak is bizonyult

Először is arra kell felfigyelnünk, hogy az ötvenes évek művészi válságából milyen jellegű tájékozódással próbál kikerülni Horváth István. Mert ahogy fokozatosan ráébred kudarcaira, egyre inkább úgy érzi, hogy légüres tér veszi körül. Rádöbben arra, hogy valóságismerete megbízhatatlanná vált; arra, hogy a változások úgyszólván mindenben rácáfoltak korábbi elképzeléseire. Két irányban próbál kitörni az őt körülvevő szellemi vákuumból. Miközben a magyar klasszikusok és a világirodalom nagyjainak műveiben keres magyarázatot vívódásaira, a régi kérdések új távlatú újrakérdésével jut át a holtpontra. Az indulását meghatározó életanyag egyre inkább újból központi szerephez jut ilyenformán érdeklődésében. Rendre előkerülnek íróasztalának fiókjából azok a korai elbeszélései, amelyek a negyvenes években nem jutottak nyomdafestékhez. A szülőföld valóságát még csak ezután fedezi fel tulajdonképpen. Már nem megváltoztatni akarja, hanem megérteni az idő eróziójának kitett föld történelmét. A több mint tíz évig tartó valóság-közelségnek óriási szerepe volt a válságkorszak meghaladásában. S ha a szülőföld első számbavétele még *a paraszti tudat primitív totalitásának jegyében* jön létre a negyvenes évek elején, ez a második már *tudatos* számvetés eredménye: az életmű fókuszpontját jelentő *Magyarózdi toronyalja* ugyanis feledésre ítélt értéktartományok visszahódítása az enyészettől.

Kiáltás halál ellen, Visító csend — ezeket a címekeket adta utolsó versesköteteinek; posztumusz gyűjteménye pedig, amelyet még maga rendezett sajtó alá — *Az idő vízesése* címen került a kezünkbe. Érdemes melléjük állítani induláskori „jajkiáltásait”: ugyanilyen súlyos szavú, létért pörölő Horváth István költészete már első megszólalásakor. Ugyanilyen — és mégis más. *Az én vándorlásom* és a *Nehéz szántás* verseinek a paraszti múlt és a paraszti világkép ad távlatot, a *Magyarózdi toronyalja* megszületése után gejírként feltörő költészetének pedig az a művészi látásmód, amely az enyészettől visszahódított értéktartományok (a szokatlan műfajú írói falurajz lényegében ennek a foglalat)

és modetp korunk értékpreferenciáinak szembesítése során átélt belső drámából fakad. A hiány költészete ez továbbra is, az elérhetetlen teljesség sóvárgásának lírája. S épp az teszi hitelessé, hogy a költő olyan belső formákkal tölti ki a maga körül érzékelt „légüres teret”, hogy a maga belső drámájának a kivetítésével a század végi ember kiürülésének külső és belső veszélyeire figyelmeztethet. Mert — miként Sütő András írja —: „Az írás rügyeit, virágait — a kertiekkel ellentétben — a szárazság termi; a hiány, a Nincs, az időjárásnak olyan mérvű mostohasága, midőn a föld repedéseiben egyedül a gondolat sziklevelei képesek megkapaszkodni.”

Horváth István szellemi fejlődésének sajátos útja és életművének értelmezése számtalan olyan kérdést vet fel, amelyek megválaszolására eleve nem vállalkozhattunk ezen a helyen. A monografikus igényű válasz elébe vágva fontosabbnak tartottuk bár a felmerülő kérdések jelzését — abban a reményben, hogy ilyenformán az esedékes válasz is könnyebben előkerekedik majd.

A költő prózájára vonatkozó megjegyzéseinket beépítettük a *Jegyzetek* anyagába. Amit viszont itt kell elmondanunk: prózaíróként maradandót csak akkor alkotott, amikor magyarózi élményrétegeihez nyúlt vissza. Persze, a tárgyi azonosság korántsem feltétele az immanens esztétikai értékek létrejöttének. Az eredmény úgyszólván attól függ, hogy mikor, milyen körülmények között és miként, milyen próza-eszmény jegyében teremti újra egykori világát. Próza-eszménye a Termés műhelyében alakult ki — jól kimutathatóan Móricz vonzásának és Tamási „taszításának” az erőterében. A Termés szerkesztői az élmény hitelét, a valóság tiszteletét várták az írótól, de ugyanakkor azt is, hogy ne csak „problémái” legyenek, hanem varázslatosan tudjon írni is. A súlyos társadalmi bajok feltárásának, kimondásának lázában azonban mintha szem elől tévesztették volna Szabédi figyelmeztetését, miszerint nem használ a prózának az, hogy „a székely beszéd hű utánzását sokan hitelesebbnek érzik Tamási stílusánál”. Mert igaz ugyan, hogy „a székely nem úgy beszél, ahogyan Tamási ír, de Tamási ugyanazon a nyelven ír, amelyen a székely beszél”. Indulásakor Horváth István is az otthoni beszéd hű utánzását érezte hitelesebbnek. Ám azt nem tagadhatjuk, hogy kivételes költői erő kellett ennek a nyelvnek a megszólaltatásához, ha valaki azokat az erőket akarta szóhoz juttatni az irodalomban, amelyek őt nemcsak beszélni tanították, de évezredes

[Erdélyi Magyar Adatbank]

keservüket, megalázottságukat is beléoltották a babonák, hiedelmek, balladák és keservek fájdalomával együtt.

A költő prózáját adjuk az olvasó kezébe, azért, aki — az ismert okok miatt — a próza költőjeként már csak töredékben maradt önéletrajzi regényében tudott bemutatkozni.

Cseke Péter

A Romániai Magyar Írók sorozatában Horváth Istvánnak ez a második gyűjteményes kötete. A Deák Tamás előszavával 1972-ben megjelent *Tornyot raktam* a szerző 1941 és 1970 közt írt verseit tartalmazza. Ez a kötet pedig Horváth István prózaírói munkásságáról nyújt áttekintést a maradandóbbnak bizonyuló elbeszélések, a visszaemlékezések és önéletrajzi részletek alapján: a Termésben közölt első elbeszéléstől (1942) a halála után megjelent utolsó önéletrajzi regényrészletig (Igaz Szó, 1977. január). Válogatásunk összeállításakor tehát nem törekedtünk arra, hogy a műfaji teljességet tiszteletben tartsuk, hiszen a kötetbe nem vehettük fel az ötvenes években írt regényeket, nem válogattuk be a gyermekolvasóknak szánt karcolatokat, a szerző meséit és népmesegyűjtéseit, valamint rendhagyó írói falurajzát. Meggyőződésünk azonban, hogy a műfaji teljesség hiánya nem okoz majd hiányérzetet az olvasóban. S talán nem tévedünk, amikor úgy véljük: e válogatás lehetővé teszi, hogy minden eddiginél teljesebb kép alakulhasson ki a prózaíró Horváth Istvánról.

*

Horváth Istvánnak az alábbi prózakötetei jelentek meg:

Kipergett magvak. Elbeszélések. Magyar Élet Kiadása, 1944.

Jegenye. Ózdi népmesék. Állami Könyvkiadó, 1948.

Török a parlagot. Regény. Az RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója, 1950.

A csere. Novella. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1951.

Balogh Eszti hajnala. Regény. Ifjúsági Könyvkiadó, 1954.

Csali gróf. Regény. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1955.

Zölderdő fia. Mesék. Ifjúsági Könyvkiadó, 1955.

A szürke kos. Elbeszélések. Ifjúsági Könyvkiadó, 1957.

Nyomok porban, hóban. Elbeszélések. Ifjúsági Könyvkiadó, 1969.

Egy gyöngyszem, két gyöngyszem. Ózdi népmesék. Kriterion, 1970.

Magyarózdi toronyaljja. Írói falurajz. Dacia Könyvkiadó, 1971.

Egy gyöngyszem, két gyöngyszem. Magyarózdi népmesék. Második bővített kiadás. Ion Creangá Könyvkiadó, 1975.

Örvénylő harmatcseppek. Elbeszélések. Dacia Könyvkiadó, 1976.

*

A kötetek csak jelzik, ám korántsem ölelik fel Horváth István prózatermésének mennyiségi arányait. A folyóiratokban elszórtan még számtalan írása jelent meg: ezek egy része most kerül először kötetbe. A hagyatékban — a torzóban maradt írások mellett — úgyszintén több felfedezésre váró kézirat lappangott. A számbavétel során derült ki például, hogy Horváth István a *Magyarózdi toronyalja* megjelenése után is továbbfolytatta szülőfalujában a gyűjtést. S még gondja volt arra is, hogy az írói falurajz kéziratába beépítse a kiegészítéseket, s a kötetet újraszervezze. Ez a szöveg jelent meg 1980-ban a Magyar Helikon (Budapest) kiadásában. (A folyóiratokban megjelent és a hátrahagyott írások bibliográfiai számbavétele folyamatban van; minden igyekezet ellenére ez a munka még nem annyira kimerítő teljességű, hogy válogatásunk függelékeként közreadhattuk volna.)

Kiadványunk a Magyar Életnél megjelent elbeszéléskötetnek csaknem a teljes anyagát tartalmazza (az *Elnyelte a város* című írás kivételével), továbbá azokat az alkotásokat, amelyek a korai elbeszélésekkel egyidőben keletkeztek, azok vonulatához tartoznak, ám csak jóval később jelentek meg — többé-kevésbé átdolgozva — folyóiratokban, vagy pedig kéziratban maradtak. A *Nyomok porban, hóban* című elbeszéléskötetből vettük át a következő írásokat: *Falubeliek voltak, Tolvajtság, Lakodalom, Kaszások, A tudós*; az *Örvénylő harmatcseppekből* pedig *A király abrosza, Amikor nem volt ég Bukarest fölött, A Hold* címűeket. Az ötvenes években írt — ugyancsak nagyszámú — elbeszélés alapos megrostálásra szorult, ám ez az alkotói periódus is kínált felfedeznivalót. Nyilvánvalóvá vált, hogy ebben a korszakban nemcsak tézisnovellákat írt Horváth István. (A hagyatékban megtaláltuk például a *Csali gróf* című kisregény első változatát. Az eredeti kézirat közreadása bizonyára lehetővé teszi, hogy a somnás elutasítás helyett árnyaltabban értékelhessük a szerző ötvenes évekbeli munkásságát; a kézirat története pedig — az elbeszéléstől a regényig — élesen világít rá a korszak uralkodó irodalompolitikai mechanizmusaira.) A sematizmus kalodájából azonban nehezen tudott kitörni. A korábban keletkezett elbeszélések közreadásával (*Fekete fellegek, Tolvajtság, Falubeliek*

voltak) is bizonyítja: a megszenvedett élményrétegek felé tájékozódva kereste a kiutat. Meglepőnek tűnhet, hogy a hatvanas években teljesen elhallgat a prózaíró Horváth István, ám ebben az időszakban gyűjtötte és írta a *Magyarózdi toronyalját*. Ennek megjelenése után inkább csak visszaemlékezéseket publikált, s 1975-ben kezdte el önéletrajzi regényének írását. Ennek anyagát a hagyatékban található kézirat alapján adjuk közre.

Az alább következő tájékoztató jegyzetekben feltüntetjük az egyes írások első megjelenésének leelőhelyét, jelezzük az átdolgozások fokát és jellegét a későbbi megjelenések során. Lehetőség szerint — az esetek többségében — az első közlést vagy az eredeti kéziratot tekintettük alapszövegnek. Épp a későbbi változtatások jellege indokolja ezt.

*

Önéletrajz

Az Igaz Szó Irodalom és iskola rovata számára írta 1962 végén. Megjelent a folyóirat XI. évfolyamának (1963) 1. számában (116—119.). Visszaemlékezései közül az egyetlen, amelyben a gyermekkortól a nyugdíjas évekig összefüggő képet nyújt élete és munkássága fontosabb mozzanatairól. Utolsó éveiben kezdett hozzá önéletrajzi regényéhez, ám csak a gyermekkori emlékek felidézéséig jutott el: életpályája tanulságainak a megfogalmazását megakadályozta a tragikus hirtelenséggel rátörő halál (1977. január 5.).

Az írásban emlegetett mezőgazdasági szaklap: az Erdélyi Gazda.

A Magyar Nép című hetilap 1937-től jelentette meg Horváth István verseit a Mulattató rovatban — *Ózdi Horváth István*, illetve *Horváth István ózdi kispazda* aláírással. További kutatómunkára vár a szóban forgó néplap és a parasztköltő kapcsolatának a feltárása. Annál is inkább, mivel 1976 nyarán nem négy-öt, hanem tucatnyi megjelent verset emlegetett Horváth István, amikor Gyallay Domokos szerepe szóba került: „Gyallay valóban sok versemet leadta a Magyar Népből, de a megjelenteknél nagyobb volt azoknak a száma, amelyeket nem juttattam nyomdafestékhez. Amikor 1940-ben feljöttem Kolozsvárra, elsőként őt kerestem meg; de jóformán szóba sem állt velem, egyszerűen lerázott. Igaz, én is azzal kezdtem: miért változtatták meg *A mi asszonyaink* című versem refrénjét? Ők érdemlik meg, hogy kezet csókoljatok helyett az jelent meg a lapban: *Megér-*

demlik ök... Ami, ugye, nagy különbség.” (Cseke Péter: *Látó-hegyi töprengések*. Kriterion, 1979. 29.)

Kolozsvárra érkezésének kálváriáját — amelyre az itt bemutatott 1940. október 21-i levél utal — *Menekülés* című, kéziratban maradt elbeszélésében dolgozta fel. Megtalálható az írói hagyatékban.

A felsorolt folyóiratok közül a Termés játszott elsődleges szerepet Horváth István indulásában. A Pásztortűz mutatja be ugyan a költőt, de a Termés ad teret nemcsak költői, hanem prózáirói kibontakozásának is. Figyelemre méltó tény, hogy a *Kipergett magvak* elbeszélései közül itt jelent meg először a *Karácsony*, a *Leányavatás*, a *Földrengés*, *Az ugaron*, az *Útmarti Jóska*, illetve a kötetből kimaradt: *Bandi, a tántosló*. Az Erdélyi Helikonban pedig: *Erdölés* (*Csodatétel a hóban* címmel), *Vasárnap*, *Ha nem születtem úrnak*.

Külön tanulmány tárgya lehetne a Falvak Népet szerkesztő Horváth István bemutatása. Tudjuk, hogy közvetlenül a felszabadulás után egyike volt azoknak, akik az 1932 ősztől 1933 tavaszáig megjelent lap újraindítását szorgalmazták. A Magyar Népi Szövetség megbízásából Kurkó Gyárfás nevezte ki szerkesztőnek a Falvak Népehez, ahol előbb az irodalmi, később a politikai rovatot vezette. Gyötrelmes indulása után itt érezte először, hogy jóval többet tehet övéiért, mint amennyit valaha is remélhetett. Ezért aztán nem kevesebbet vállalt magára abban az időben, mint azt, hogy: „úgy ismertesse meg a múltat, és úgy láttassa meg a jelent, hogy a falu népe a valóság alapján tudja felmérni saját társadalmi helyzetét, és megkeresni a felemelkedéshez vezető legrövidebb utat”. Termékeny és jelentős korszaka ez Horváth Istvánnak, különösen 1949-ig. Írt a lapba verset, elbeszélést, színpadi jelenetet, irodalmi levelet, vezércikket, agrárpublicisztikát és szerkesztői üzenetet egyaránt. Minden lapszámban hármas „fronton” volt jelen: parasztpolitikusként, szépíróként és gazdatudományi ismeretek átadójaként.

I. KIPERGETT MAGVAK

Az elbeszélések abban a sorrendben követik egymást, ahogyan a Magyar Élet kiadónál megjelent kötetben olvashatóak.

A kötet korabeli fogadtatásáról nem maradt fenn sajtóvisszhang, ami aligha magyarázható azzal, hogy egy évvel az első verseskötet után prózáíróként is eredeti hangon bemutatkozó

Horváth István nem keltett volna érdeklődést. Az a tény, hogy a *Kipergett magvak* a második világháború vége felé, 1944 nyarán jutott el (ha eljutott egyáltalán) az olvasóhoz — mindent megmagyaráz.

Sietségre, kapkodásra vall már az is, hogy a kötet tartalomjegyzék nélkül került ki a nyomdából. Az is kiderült, hogy az eredeti szándék szerint nem tizenegy, hanem legalább *tizenöt* elbeszélés közlésére gondolt a kiadó. Az író hagyatékában levő *Novellák 1945-ig* jelzésű kéziratkötegből előkerült négy nyomtatásra előkészített szöveg alapján következtethetünk erre. Sőt arra is, hogy a *Fekete felleget alatt* című hosszabb elbeszélést (32 sűrűn gépelt oldal) szánták a kötet első darabjának. Ennek első lapján található ugyanis a Magyar Élet könyvkiadóvállalat pecsétje; mellette tintával a jobb felső sarokban: a szerző neve, a kötet címe, a műfaj megjelölése; alatta a királyi ügyészségi alelnök (Dr. Buzássy Lajos) kézjegye és sokszorosítási engedélye („ENGEDÉLYEZEM! Sokszorosítható!”). Néhány lapon az említett ügyész körpecsétje is látható: „A törölt részek kivételével engedélyezem.” Ugyanezek a jelzések fedezhetők fel a *Menekülés* (16 sűrűn gépelt oldal, számozása 46-tól 62-ig) lapjain, illetve a *Bandi, a táltosló* című elbeszélése, amelynek érdekessége, hogy az ügyész egyenesen a *Termés* 1943. évi őszi kötetéből kitépett lapokra (62—75) ütötte rá a pecsétet (számozása 110-től 122-ig). A negyedik írás címe: *Így lettem én bíróhelyettes* (5 sűrűn gépelt lap). Ennek közlésére viszont dr. Berecz László kir. ügyész adott engedélyt.

Felmerülhet a kérdés: vajon mi a magyarázata annak, hogy ezek az írások — bár dr. Püski Sándor megszerezte a cenzúra jóváhagyását — mégis kimaradtak Horváth István korai elbeszéléseinek gyűjteményéből. Erre ma már alighanem egyedül Püski Sándor tudna csak érdemben válaszolni. A kérdés azért érdekes, mert a kimaradt elbeszélések elütnek a kötet egészének jellegétől. Nemcsak tematikailag, hanem az ábrázolt világ megjelenítésének módjában is külön vonulatot alkotnak. A *Kipergett magvak* darabjai a paraszti világ kiérlelt, zárt formáinak a felhasználásával készültek; a bemutatott életanyag mögött csaknem minden esetben a költői látás és teremtő erő biztonságát érezzük. A kimaradt írások viszont áttételek nélkül érzékeltetik a kisebbségi sors fekete fellegei alatt élő, illetve a történelem széljárásainak kitett falu megbolydult világát. Minthogy a döntésben politikai megfontolások aligha játszhattak közre, feltételezhető,

hogy a nagy nehézségekbe ütköző papírellátás miatt kellett csökkenteni a kötet terjedelmét, s az is, hogy ilyenformán a kötet alaphangjától némiképp elütő írásokról mondott le a kiadó.

A *Fekete fellegek alatt* s az *Így lettem én bíróhelyettes* című kéziratok sorsa később is foglalkoztatta a szerzőt. A folyóirat-beli közlés után most jelennek meg első ízben kötetben. Egyébként az *Erdölés* és a *Földrengés* kivételével a *Kipergett magvak* egész anyagát újraközölte Horváth István, beválogatta az Ifjúsági Kiadónál, illetve a Daciánál megjelent elbeszélésköteteibe. A korai elbeszélések óta azonban nagyon sok befolyás érte az író, sokat változott látásmódja, ízlése, stílusa. Ám ezek a változások korántsem egyértelműek. Az ötvenes években vallott irodalomfelfogása például nem hagyta „érintetlenül” az újraközlés során az 1945 előtti elbeszéléseket sem. Szerencsére az átdolgozás csak ritkán volt olyan jellegű, hogy a szövegek mélyszerkezetét is módosította volna: többnyire a szövegfelszínt érintette. Annak idején hibájául rótták fel a szerzőnek a tájnyelvi elemek túlzott használatát; azt, hogy hőseit a köznyelvitől elütő, regionális nyelvi szinten beszélteti. A figyelmeztetés természetesen indokolt volt, csakhogy az ötvenes években ez nem költői prózát eredményezett, hanem az írói nyelv elszürkülését. Az irodalmi napiparancsok illusztrálása közben épp az hullott ki Horváth István nyelvezetéből, stílusából is, ami korábban átütő erejét, dinamizmusát biztosította: az élet eleven lüktetése, az életközelség hitelessége. A korai elbeszélések és későbbi változataik összehasonlító szövegvizsgálata arról győzött meg, hogy az átírás, a stilizálás eredményeképpen az egyes írások csiszoltabbá váltak ugyan, viszont sokat veszítettek eredeti színükből, hangulatukból, kifejező erejükből. Hiszen nem a hősök gondolkodásmódja változott meg, hanem — jelképesen szólva — a házi-szöttes ruhát változtatta át utólag a szerző: konfekcióra.

Ez a magyarázata tehát annak, hogy nem a legutóbbi szövegváltozatokat, hanem az 1944-es kiadású kötetet tekintettük alapszövegnek a *Kipergett magvak* esetében. Később az is nyilvánvalóvá vált — különösen a felszabadulás utáni prózatermés megrostálása során —, hogy Horváth Istvánnál az eredeti kézirat csaknem minden esetben nagyobb értéket képvisel, mint az írás nyomtatásban megjelent későbbi változatai. Aki az ötvenes évek szellemi mechanizmusait ismeri, nem lepődik meg ezen: egy-egy kéziratnak úgyszólván annyi változata jött létre, ahány lektori véleményezés hangzott el, alakult ki róla. Horváth Ist-

vánnál nem ritka, hogy némely kéziratát nemcsak háromszor-négyszer írták át: olyan kézírata is akad, amelyet tízen-tizenketten véleményeztek...

Alább a címadó elbeszélés változatainak az összevetése során részletesen bemutatjuk a módosítások jellegét, amit érvényesnek tekintünk a kötet egészére.

Kipergett magvak

A szerző hagyatékában talált eredeti gépiraton nem szerepel cím. Megjelent a Híd IV. évfolyamának (1943) 16-os számában, *A kipergett magvak* címen.

Két változata ismert. Az 1944-es kötetben megjelent elbeszélés semmilyen tekintetben nem mutat eltérést az író hagyatékában fennmaradt kézirattól. Az 1969-ben megjelent *Nyomok porban, hóban* című elbeszéléskötet darabjaként viszont a mondat-szerkezet, a szóhasználat és a szavak hangalakja szintjén fedezhetünk fel különbségeket.

1. Elmaradt a mondat egyik fele:

„A sánc fenekén rozsdásan, kávészínűben száradott a ganélé vastagja, felcserepedett apró kockákban [hogyan egy városi, aki a ganélevet nem ismeri, csak a kávé: könnyen annak nézhette volna].”

2. Megváltozik a szórend:

„Az utca üres volt és néma, mint a kiapadt patak, s a házak, mint a szárazon maradt békák, hallgatva bámulták egymást a két szélén.” (1944)

„Az utca üres volt és néma, akár a kiapadt patak, s két szélén a házak, mint a szárazon maradt békák, hallgatva bámulták egymást.” (1969)

3. Megváltozik a szóhasználat:

„Vágták, gyűjtötték, ölelték egybe a drága áldást halálos sietéssel, azért voltak üresek a faluban az utcák.” (1944)

„Vágták, gyűjtötték, ölelték egybe a drága áldást gyötrelmes sietséggel. Azért voltak üresek a faluban az utcák.” (1969)

„Az utcákon csend volt, mint a templomban méhesnapokon.” (1944)

„Az utcákon csend volt, mint a templomban misenapokon.” (1969)

Aki tudja, hogy Magyarózdton *méhesnapnak* nevezik még ma

is a munkás hétköznapokat, az könnyen beláthatja, hogy épp a mondat kifejező ereje esett áldozatául a szövegromlásnak.

4. Megváltozik a szavak hangalakja: feredtek ~ fürödtek; pítar ~ pitvar; buglya ~ boglya stb.

5. A párbeszédekből eltűnik az élőbeszéd tájnyelvi hangszíne:

„— Na, gyűjjen bé, anyám! menyek én is, csak veszem a kantárt — fordult be eleven mozgással a sütőházba.” (1944)

„— Na, jöjjön bé, anyám! Megyek én is, csak veszem a kantárt — fordult be eleven mozgással a sütőházba.” (1969)

Szómagyarázat:

méhesnap — hétköznap

pítar — pitvar

fertáj — negyed

héhónap — július

bolondember, üveglábúak — a magyarózdi népi hiedelemvilág alakjai (lásd a *Magyarózdi toronyalja* című írói falurajz *Hiedelmek, varázslások, tilalmak* című fejezetét)

vitte a delet — vitte az ebédet

sunnyodott — sunyított

légej ~ légely — vízhordó edény, fenyőfadongából készült dézsa

kongorodik — kunkorodik

bozsog — nyüzsög

megzajdult — zajongva megindult

hengerigóztak — legurultak, lehengeredtek

ködekit — köldökét

ünneplő inge budréja — az ünneplő ing bodros kezelője és gallérja

borzafa — bodzafa

Ha nem születtem úrnak

Először az Erdélyi Helikonban jelent meg [XVII. évf. (1944) 6. sz. 343—355.]. A hagyatékban található kézirat címe: *Így volt, ha nem születtem úrnak*. Az újraközlés során (*Nyomok porban, hóban*) elmaradt az elbeszélés utolsó bekezdése, néhány szereplő neve pedig megváltozott:

Badoczi Kati — Badóczi Kati

Királyék — Kóródiék

Tyimuj — Tódor

Tatra Zsiga — Putyi Zsiga

Szómagyarázat:

mingye — mindjárt
léces hilajtó — léces külső ajtócska a lakóház előtt
csából bé „kürt” a járomba — jobb felől a járomba dugta a fejét; kür bé: tedd a járomba a nyakad (állatnak befogáskor)
mián — miatt
kül — kívül
condrát vet — megdermed
süvedve — süllyedve
kocódtak a fogai — összeverődtek, kocogtak a fogai
turma — juhsereg, juhnyáj
megpacáltam — megjártam

Az ugaron

A Termés 1944. évi tavaszi kötetében (6—23) jelent meg. Az elbeszélés címét — amint a Kiss Jenőnél őrzött Termés-dossziéból előkerült eredeti kézirat tanúsítja — Szabédi László adta. A *Kipergett magvakban* még teljes terjedelmében került az olvasók elé az írás, az *Örvénylő harmatcseppekben* azonban egy lényeges rész mellőzésével, illetve a legtöbb szereplő nevének a megváltoztatásával. Ez utóbbi változat nem tartalmazza például az erdőszéli jelenetet, amelyből kiderül: az elbeszélés gyermek-főszereplőjét nem az ózdi hiedelemvilág fehérembere vagy üveglábúja tartotta fogva az erdőben, hanem a felnőttek világának sokkal titokzatosabb rejtélye: Balla Pista és Baksi Erzszi hiába szeretik egymást, mégse lehetnek boldogok, mert ahol a földek házasodnak, semmilyen emberi értéknek nincs becsülete.

Az eredeti kéziratban a főhős tizenegy esztendő, a legutóbbi változatban: csak kilenc és fél. A szereplők pedig a következő névváltozáson estek át:

Csótya Kányi — Kicsi Kati
Andikó Pista — Incze Jancsi
Cinya Imre — Harmath Pista
Muka Ilus — Magyar Erzszi
Bóka Máris — Horváth Máris
Pali Rebi — Flintás Rebi
Csusza Marci — Ballai Jóska
Vécsei Gyuri — Vecsei Jóska
Rátart Bandi — Rátart Jancsi
Kertész Buba — Magó Buba
Parajdi Máris — Pataki Máris

Szómagyarázat:

hóházott — varjúknak kiáltozott
 zszisagtak — gáogtak, hangoskodtak (a ludak)
 sztina — esztina, juhászkuynhó
 halingálta — lóbálta
 csuján — csalán
 körtevífa — körtefa
 messzőlnő — messziről
 pustogott — puzmogott
 egy kicsi sirinkája volt — keskeny földje volt
 hasba lődintette — hasba lökte
 egy idővált — egy idő múlva
 tiriboj — botokkal játszott pásztorjáték
 rojti! — szaladj, fussál, rajta!
 kapratott — eliszkolt, eliramodott
 rébédezve — kétségbeesve
 pillegette magát — billegette magát, páváskodott
 vaszkalódott — izgett-mozgott ültében

A nyakravaló

Nem folyóiratban jelent meg első ízben, hanem egyenesen a *Kipergett magvak* című kötetben. Ilyenformán nem könnyű megállapítanunk, hogy melyik évben keletkezett az írás: 1943-ban vagy 1944-ben? Az a tény, hogy a Kiss Jenőnél őrzött Termésszövegekből került elő az elbeszélés kézírata, arra utal: a szerkesztők elfogadták és szándékukban állt megjelentetni *A nyakravalót*. A cím fölé Szabédi László írta tintával: „Horváth István novellája.” A kéziratot ugyancsak ő javította át, de nem tipografizálta. Tehát nem adták nyomdába. Ennek alapján csakis arra gondolhatunk, hogy a kézirat vagy az 1944. évi téli kötetből maradt ki anyagtorlódás miatt — ebben a számban ugyanis Horváth István nem szerepel prózával —, vagy pedig az őszi szám összeállításakor jöhetett volna csak számításba (ennek anyaga viszont nem került már nyomdába). Minthogy a tavaszi szám *Az ugaron* című elbeszélést, a nyári pedig az *Utmarti Jóska*t hozta, nagyon valószínűnek látszik, hogy a szerző ezekkel a kéziratokkal együtt adta át *A nyakravalót* is a Termés szerkesztőinek, s miután elfogadták, azután küldte el a Magyar Élet kiadónak a kötetbe szánt elbeszélésekkel együtt.

Utóbb a *Nyomok porban, hóban* című kötetben is megjelent. Az apróbb stiláris változtatásokon kívül lényeges különbség az eredeti kézirat és az újra kiadott változat között a befejezésben tapasztalható. Ez a rész az 1969-es kötetben bővebb lett, magyarázkodóbb. Az utolsó két bekezdés helyett ez olvasható:

„Pukuli Jancsi már rám emelte a fejszét, s megkeringette a feje felett.

Én meg halálra szántan behunytam a szemem...

Amikor kinyitottam, kábultan néztem széjjel.

Vasárnap volt. A kertünkben feküdtem, a rossz viselőujjasomon, s mellettem az összegyűrött hetilap.

Testem facsaró víz volt a nehéz álomtól. A szám ki volt száradva, hogy alig mozdult a nyelvem. Egy lehullott nyárialma után nyúltam, s néhány harapás után helyre is jöttem.

Nagyot és keserveset sóhajtottam az én népemre gondolva, de örvendtem is, hogy — lám, hiába színlelik parasztnak magukat az urak, mert úgymeg ismerik őket az ördögök.”

Szómagyarázat:

meghalingálta — meglóbálta

megkeringette — körbe forgatta

Erdölés

A hagyatékban található kézirat teljesebb címe: *Erdölés a Samasbércen*. Az elbeszélés először az Erdélyi Helikonban jelent meg [XVI. évf. (1943) 6. sz. 325—332.] *Csodatétel a hóban* címmel. Későbbi válogatásokba nem került be.

Szómagyarázat:

félrevarizsálni a havat — félreseperni

szíváj — keménykötésű

bólyászott — keresgélt

vérhezőfavesszővel — veresgyűrűfa (*Cornus sanguinea*) vesszőjével.

Vasárnap

A kézirat eredeti címe: *Murza Andrisbá megtérése*. Az Erdélyi Helikon *Vasárnap* címmel hozta 1944-ben (XVII. évf. 1. sz. 21—30.), majd átvette a dél-erdélyi Havi Szemle (II. évf. 6. sz. 165—170.). *Egy vasárnap* címmel került be a *Nyomok porban, hóban* kötetbe. A két változat között lényegbeli eltérés nincs, csupán stiláris változtatásokat lehet észlelni az utóbbi szövegben. A szereplők közül csak *Nyelek* nevét változtatta át Magyar Gyurkává a szerző.

Szómagyarázat:

tövisdisznó — sündisznó

matokmacska — kandúrmacska

megzabáltak — a falánságtól megcsömöröltök

csuján — csalán
cula — ringy-rongy
szilatokba törve — szilánkokra törve
feljülkapva — felülkerekedve
sandaralt — félreballagott, eloldalgott
folytatjuk tujjébb — folytatjuk tovább
süvedne — süllyedne
nyíródtak — megnyíratkoztak
csúrimadár — veréb
tüszej — lapos töltés a sütökemence előtt, amelyen tüzelni és
ülni is lehet
fersing — falusi szoknya
konkorodtak — kunkorodtak
megévedett fűzfa — taplós, korhadt fűzfa

Leányavatás

A Termés 1943. évi tavaszi kötetében (2—12) jelent meg előszőr, majd a *Kipergett magvakban*, s bekerült a *Nyomok porban, hóban* című válogatásba is. Az eredeti szöveg és a későbbi változat között — a stíláris javításokon kívül — a szerkezeti tagolásban fedezhetünk fel különbséget: az előbbi két részből áll, az utóbbi háromból. Két név megváltozott: *Badar Feriből* Bodor Feri lett, *Tappancs Pistából* pedig Kucsis Feri.

Szómagyarázat:

kilépdincselte a kert sarkához — kicsoszogott
csögöződött — bogozódott
a patak... lefelt a ficfáknak — fecsegett a fűzfáknak
mecsevézett — csenevész, sovány, töpörödött
szöszmölődött — hosszasan öltözködött
vácnsa — csámpás, gyenge
sunnyog — lapul
pacak — alacsony, tömzsi ember
könyve — könnye
lefel — lefetyel, fecseg
feletlen — egyenlőtlen
munkától gúzslódott — elgyötört
mincsább — mintsem, minthogy

Földrengés

Megjelent a Termés 1943. évi nyári kötetében (3—6), majd a *Kipergett magvakban*. A Kiss Jenónél őrzött Termés-dossziéból előkerült Tatay Sándor egyik levele (Tatay a Termés budapesti megbízottja volt), amelyben — a folyóirat 1943-as nyári számát elemézve — kitér a *Földrengésre* is. Minthogy a korai elbeszélések fogadtatásáról keveset tudunk, hadd idézzük a Kiss Jenő-

nek címzett levél (postabélyegző: 1943. XII. 13.) Horváth Istvánra vonatkozó részleteit:

„Horváth István novellája jól pereg, de nem ad többet, mint Asztalosnak az egyik, az irodalomtörténet folytonossága szempontjából kevésbé fontos oldala. Vigyázatok, ebben a stílusban, formában, érték kategóriában rengeteget lehet írni. Ne csináljatok újabb végtelenségig gyümölcsöztethető erdélyi iskolát. Ennél jobb az előző nemzedéknél. Horváth Istvánnak kár lenne ezzel megelégedni.”

„Horváth Istvánnak az itt közölt verseiben [*Ne hagyj, falum! Ekém szarvát nem hagyom — Cs. P.*] találtam meg azt az erőt, ami a prózáját gazdaggá tehetné.”

„Világirodalmi viszonylatban nagy és tökéletes műben kell kimondani, ami fáj, s akkor nem süllyeszthetik el, mert a világ minden sarkán visszhangja támad.”

Szómagyarázat:

tyúkok kirrogtak — karicsáltak
nyirattyú — hegedűvonó, nyírettyű
csujánlevél — csalánlevél

Karácsony

Elsőnek a Termés közölte az 1943. évi téli kötetben (41—50). Legutóbbi változata *Több a sötétség, mint a csillag* — címen jelent meg az *Örvénylő harmatcseppekben*. Az eredetileg harmadik személyben előadott történetet itt maga az író meséli el. Az átírás szövegösszevonást és helyenként elhagyást eredményez, de ugyanakkor nagyobb szerepet és teret kap az írói kommentár.

Az indító mondat lendületét mindjárt két — körülményeskedő — bekezdésben oldja fel:

„A bor kifőtt már, gyöngyöt villogott, s fenn a hiúban megfüstölt, illatos húсок, szalonnák lógtak. Kemény cikájú káposztafejek savanyodtak a mély öblű vén kádak ölében. A nyár fásasztó, meleg napjainak jól megérdemelt gyümölcsői. S ha nem is távozott, könnyebbült a gond. A lelkek készültek úgy, mint mindig, sokévezredes idők óta, a leghosszabb éjjelű, nyugalmas téli napforduló sok zajjal megült ünnepére. A kalács illata úgy terjengett, lengett kívántató melegen a fehérre havazott falu felett, miként a fátyol az esküvő menyasszonyon.

A megpihent erők szilajodtak, s a szív vígsága vágyott: tánc-

ba, Istvánok, Jánosok névnapját, Szilvesztert, Újévet borral ünnepelni. [...]

Az ünnep szombatja volt.”

Másutt is terjengőssé válik a szöveg: egy-egy bekezdésből egész lapnyi betoldás kerekedik ki, ami ugyancsak megtöri, lelassítja az elbeszélés előadásmódjának belső ritmusát. Az író kommentárja viszont mindig érdekes, új elemekkel bővíti-gazdagítja az írást, illetve az íróról alkotott képünket. Például:

„Nagyon szívbeli baráti viszonyban voltam ezzel a Magó Feri Cibókkal. Mivel hozzám mérten igen ügyes kezű volt, szerettem volna hasonló lenni hozzá, ő pedig az értelmem, gyorsabb fel-fogóképességem miatt az én helyembe kíváncsozott.

Hogy lyukat fúrjon át a nyélen, s a drót végét abba illessze, rögzítse a nyélhez, azt én találtam ki, de úgy elkészíteni, ahogyan ő megcsinálta, én nem lettem volna képes. Csodáltuk s egyben szerettük egymást.”

Az elbeszélés befejező része azonban ismét nem hasonlít az eredetihez:

„Elengedtem magamtól. Ráborultam a vaksötétben a jéghideg sütőkemencére, és sírni kezdtem hangtalan zokogással, majd menekültem ki az udvarra, a csillagos ég alá.

Néztem a csillagokat, a holdvilág is sütött, s amire addig soha, akkor döbbsentem rá, a csillagos eget nézve, hogy ott is több a sötétség a benne ragyogó csillagoknál.” Innen az írás megváltozott címe is. Nem nehéz kikövetkeztetnünk: az egész szöveg átírására elsősorban azért volt szükség, hogy — valószínűleg a szerkesztői igénynek kellett eleget tennie ezzel — az elbeszélésben ne forduljon elő a karácsony megnevezése.

Közben néhány szereplőnek megváltozott a neve. *Varga Pistá*-ból Varró Pista Dida lett, *Balló Katiból* — Bánecs Kati. *Lunyinás*, a harangozó: Kucsis Marci bá. A hegedős nem *Csija*, hanem Toma János bá.

Szómagyarázat:

fájinabbik — jobbik, derekasabbik

kacor — görbe kés

diflamálni — ócsárolni, leszólni

cengő — legényke; még nem konfirmált fiatal fiú

kántálni — karácsonyi énekeket énekelni karácsony szombatján este

pitrazni — fonóházbeli szokás: a fiatalok rendre kiszólják egymást a pitvarba. Horváth István így írja le a pitvarozást a *Magyarózdi toronyaljában*: „a leányfonóban egyik legény kiment

a pitvarba és beüzent, hogy melyik leányt kívánja ki, néhány perces beszélgetés után bément a legény, és a leány üzenté meg, hogy melyik legényt kívánja ki, s ez így tartott, míg minden legény és leány megjárta a pitvart.”

évödött — rágódott, tépelődött, emésztődött

dugacsalta — dugosta, rejtegette

kezes — aki a zenészeket megfogadja multság rendezésekor

recésmuszkálta — recésmuskátli

mecsevézettek — csenevészkek, csámpások

prikalics — az ózdi hiedelemvilág egyik alakja, Horváth István így írja le a *Magyarózdi toronyaljában*: „hiedelem szerint olyan férfi, aki a rossz szellemek hatására, máskor is, de főleg a farkasok párzása idején kutyaszerű alakot vesz fel, embereket támad meg, és csak akkor változik újra emberré, ha vért eresztenek rajta”.

kantara — másodhegedű, kontra

esmént — ismét

csijagtak — kacarásztak, vicogtak

susputa — alattomos suttogás

sandarolt — ballagott

berzóka — növésben visszamaradt kender; szőlőkötözésre használják

Útmarti Jóska

Megjelent a Termés 1944. évi nyári kötetében (41—49.). A *Kipergett magvak* kötetzáró elbeszélése, különösebb változtatások nélkül került be az 1969-es gyűjteménybe.

Szómagyarázat:

hoszpa — pehely

gérmedt — dermedt

sulyokbot — fa hasításához, cövek beveréséhez használt nehéz fakalapács

feltámbályoskodott — feltápaszkodott; betegségből kigyógyult

egy idővált — egy idő múlva

rébédezés — hullámzó félelemérzés, amelyben a belső remegés látható remegéssé fokozódik (Horváth István)

II. VISSZAPILLANTÓ TÜKÖRBEN

Horváth István élete utolsó éveiben önéletrajzi regényén dolgozott, ám legutolsó megjelent prózai írása témája és műfaja szerint a korai elbeszélésekkel tart rokonságot. A cím ugyan visszaemlékezést ígér, de a *Visszapillantó tükörben* „összövege” tulajdonképpen egy íróasztalfiókban maradt elbeszélés, mely a *Kipergett magvak* darabjaival egyidőben született.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Ha ez így van, akkor miért nem soroltuk a korai elbeszélések közé? És miért választottuk a felszabadulás utáni termés megrostálása közben a gyűjtemény második részébe kíváncsozó íróknak is ezt a közös címet?

Az első kérdésre a válasz kézenfekvő: igaz ugyan, hogy az elbeszélés eredeti kézírata a negyvenes évek első felének terméséhez tartozik, ám ahogyan visszanyul Horváth István a hetvenes évek derekán a harmincas évekbeli témához, egy lezárult életforma tanulságait megidézendő, az már nem az induló elbeszélőt, hanem az életművét összegező író jellemzi. Egyébként nem ez az egyetlen eset, amikor 1945 előtt keletkezett írásaival próbált jelen lenni az irodalmi életben. Ha eltekintünk a *Török a parlagot*, a *Balogh Eszti hajnala* és a *Csali gróf* című regények szomszédságában fogant tézisnovelláktól, irodalmi „napiparancsokat” illusztráló elbeszélésektől, azt tapasztaljuk, hogy ugyanazokhoz az élményrétegekhez nyúl vissza nagy előszeretettel egész pályája során, amelyek írói indulásakor is megszólalásra készítették. Más szóval: akkor eredeti hangú a felszabadulás utáni prózája, amikor az átélt, megszenvedett életanyag valósággal kiköveteli az írói megnyilatkozást — legyen az elbeszélés vagy életrajzi visszaemlékezés.

Ebben az értelemben Horváth István prózája — az ötvenes évek torzóit, művészi kudarcait leszámítva — egyetlen vonulatot alkot: ugyanannak az életérzésnek a változatait írja élete végéig az író.

Kaszások

1947-ben jelent meg az *Utunkban* (II. évf. 24. sz.), majd bekerült a *Nyomok porban, hóban* című elbeszéléskötetbe.

Szómagyarázat:

megjár — megfelel

megkötelődzik — megbéklyózik, kötelékébe bonyolódik

ámolyogva — vontatottan

kurázi — itt: kuruzsolás, varázslás

keringél — köröz

Lakodalom

Ugyancsak 1947-es elbeszélés (*Utunk*, II. évf. 25. sz.), kötetben pedig az 1969-es gyűjteményben jelent meg.

Szómagyarázat:

hirész — lakodalmi mozzanat; Horváth István így írja le jelentését a *Magyarózdi torony aljában*: „az a mozzanat, amikor a lányosház vendégei elmennek hírt venni este a már asszonnyá kontyolt menyasszony férje házához”.

csajkos — löcslábú

csúrhorgas — szalmával fedett cséplőcsűr összehajló kapufélfái

összegörzsedt — összegörnyedt

vadvenike — vadszőlő

mutuj — néma, hallgatag

nyüszüasszony — nyoszolyóasszony

szerecsia — senki; szegény; akinek semmije sincs

dúcos — púpos

báván — elgondolkozva

karéjban — körben

Füstté lőtte a múltat

Előbb a Falvak Népében jelent meg [II. évi. (1946) 4. sz.] *Teperty füstté lőtte a múltat* címen, majd a Romániai Magyar Népi Szövetség 1948-as naptárában (104—108.). A naptár szerkesztője a következő sorokkal vezette be Horváth István elbeszélését: „Horváth István 1945-ben írta alábbi írását. A földbirtokosok igája alól felszabadult dolgozó szegény földműves embert jellemzi benne, aki végre ura lesz annak a kastélynak, amelyet eddigi gazdája az ő két keze munkájával építtetett. És hogy ez tényleg így van, arra éppen Horváth falujának kastélya a bizonyíték, amelyben most már a falu dolgozó földművesei laknak, és a báró földjei is, melyek azok kezébe jutottak, akik azt megoldozzák.”

Szómagyarázat:

tisztátalanok — az ózdi hiedelemvilág szelleme; Horváth István magyarázata szerint tisztátalannak tartottak az Istenen kívül minden természetfölötti lényt

halingázódó — lóbálózó

viccan — elillan, eliramlik

lepcseg — fecseg

A király abrosza

1950-ben megjelent *Trónfoglalás* (Irodalmi Almanach, I. évf. 1. sz. 116—122.) című írása első részét ezen a címen közölte újra a szerző az *Örvénylő harmatcseppekben*. A *Trónfoglalást* az 1924-es és az 1949-es évszámok tagolják: az első rész visszaemlékezés Horváth István első kolozsvári tartózkodásának idejére, a

második rész pedig 1949-es színajai benyomásainak — publicisztikai hangvételű — foglalat.

A hagyatékban megtalálható az eredeti kézirat, rajta az *Örvénylő harmatcseppek* összeállítása idejéből származó javításokkal, stilizálásokkal. A változtatások jellegéből arra következtethetünk, hogy az átdolgozás során oldottabbá, árnyaltabbá vált a szöveg. Időközben ugyanis megváltozott a szerző magatartása témájával szemben: nem egy publicisztikai cél érdekében mozgósítja emlékeit az író, hanem a hajdani önmagára emlékező szerző próbálja kiaknázni a téma nyújtotta lehetőségeket. Feltűnő viszont, hogy a nyomtatott szövegben már nem szerepel az ózdi csendőrőrmester neve (Cloțui); a kolozsvári utcanevek közül csak a Monostori út és a Főtér maradt változatlanul; a kéziratban még meglévő hajdani elnevezések (Deák Ferenc utca, Kossuth Lajos utca) helyett körülírásokra, utalásokra bukkanunk.

Így lettem bírőhelyettes

Kézirata — megrongálódott állapotban — fennmaradt a szerző hagyatékában, a *Novellák 1945-ig* jelzésű kéziratköteggben. Teljesebb címe: *Így lettem én bírőhelyettes*. Terjedelme öt sűrűn gépelt lap, mindeniken dr. Percz László kir. ügyész pecsétje: „ENGEDÉLYEZEM! Sokszorosítható!” Ez arra utal, hogy az írást 1944-ben közlésre elfogadták, de a háborús körülmények között már nem jelenhetett meg. Kötetbe most kerül először, az Utunkban közzétett — 1950-es — szövegváltozat alapján (Utunk, V. évf. 22. sz.). Lényegesebb eltérés az eredeti kézirat és a nyomtatásban megjelent szöveg között két vonatkozásban tapasztalható: egyrészt az utóbbiban a szerző bővebben, árnyaltabban jellemzi a szereplőket, elhagy ugyanakkor egyes bekezdéseket; másrészt pedig „harcosabb” végkicsengést ad a történetnek. Íme az eredeti kézirat befejező része:

„Hát egyszer csak, jön a bakter, hogy hívat a jegyző a bíróhoz.

Bosszankodva húztam vissza a bakancsaimat, s a jegyzőnek azt kívántam, hogy... De nem is lehet azt leírni.

A bírónál ott ült az asztal megett a jegyző s Korondi Marci, a pénztárnok. Előttük egy nagy pléhfazék tele borral, s Fekete Ferenc bá töltötte egy nagyhasú üvegcansóból a poharakat.

Mikor beléptem, a jegyző úgy fogadott, hogy: »Szenetátýe, dom-

nu ázsutor de primár!« Így lettem én bíróhelyettes és a komám, Magocs Imre futár, vagy amint a jegyző mondta — curier.

Le is tettük az esküt ott helyben; de már akkor a jegyző úr tökrészeg volt.

Az esküből egy szót sem értettem, csak a végén mondta ki tisztán azt az egy szót: Sásze szute dumnyezo! (Hatszáz isten.) Csak azt nem tudom ma sem, hogy mi köze volt annak a hatszáz istennek az én hivatalba jutásomhoz. De a jegyző biztosan tudta, sze azért volt román állami hivatalnok...”

Szómagyarázat:

susmuta — alattomos suttogás

pejefű — perjefű

hírel — hirdet

megszeppenve sunnyog — meglapul

Szenetátye, Domnule... — Sănătate, Domnule: Egészségére, uram...

Sásze szute dumnyezo — hatszáz isten. A félrehallott szöveg helyesen: Așa să-m-ajute Dumnezeu! azaz: Isten engem úgy segítsen!

A tudós

A *Nyomok porban, hóban* darabjaként kapta az elbeszélés ezt a címet. A keletkezés időpontjaként az 1951-es évet tünteti fel a kötet, holott 1952-ben jelent meg először (Irodalmi Almanach, III. évf. 6. sz. 646—654.), *Magánparasztok* címen. A hagyatékban ezen kívül megtalálható a kézirat első változata is, amely a *Vakveremben* címet viseli. Az első változat 7 gépelt lap, a második 12. Más szerkezeti elrendezésben, kifejtettebben adja elő ugyanazt a történetet. *A tudós* lényegében a második változat szövegét tartalmazza, az elbeszélés végkicsengése azonban más hangsúlyt kap.

Ez nyilvánvalóan összefügg a szerző szemléletváltozásával. És az is tény, hogy Földes László 1955-ben épp a *Magánparasztok* kapcsán bírálta Horváth István szemléletmódját, mondván, hogy nem megérteni akarja hőseit, hanem egyenesen megváltoztatni. Ez a fajta írói subjektívizmus pedig a szerző szándékával ellentétes hatást eredményez.

Érdemes összevetnünk mindhárom változat befejező részét.

Vakveremben:

„Megfordulna, de nem mer a menyére nézni. Hallja, hogy a milicista az p sorsukat meséli valakinek:

[Erdélyi Magyar Adatbank]

— Hogy ilyen dolgok! Az ember el sem hinné. Pedig ez így történt, s most, ezerkilencszázötvenkettőben.

A vonat csattog. Valaki hangosan megismétli:

— Vakverem a magánparaszttság élete.”

Magánparasztok:

„Megfordulna, de nem mer a menyére nézni. Hallja, hogy a milicista az ő sorsukat meséli valakinek:

— Most itt van az egész család... Bizony úgy van, ahogy mondja, az ember el sem hinné. Pedig látja, a szemünk előtt van, még nyomozni sem kell. Így történt ez, most, ezerkilencszázötvenegyben.

A vonat csattog.

Valaki hangosan megismétli:

— Parasztok... Magánparasztok...”

A tudós:

„A vonat csattog.

Valaki felsóhajt.

A menyecske kinéz az ablakon.

Nézi a vonat fekete füstjét, amely lassú, súlyos lebegéssel úszik a föld felett.

Nehezen bontja szerte a szél.”

Szómagyarázat:

flangérozás — naplopás

cofra — alávaló nőszemély

csatarál — gágog

Rîbnița

Rîbnița— *újraírható elbeszélés*: ez a megjelölés áll Horváth István hagyatékában az egyik kéziratgyűjtő borítóján. A dosszié az elbeszélés két változatát tartalmazza: az első 52 gépelt lap, a második 73 lap terjedelmű. Mindkettő tíz fejezetre tagolódik. A kéziratok áttanulmányozása során kiderült, hogy a különös hangzású cím egy — a második világháború éveiben működő — fogolytáborra utal, s az is, hogy ebben a Dnyeszter-parti táborban 1944 tavaszán többszáz orosz hadifogoly s félszáznál több bebörtönzött romániai kommunista harcos lelte halálát. A szovjet csapatok közeledtével ugyanis a tábor vezetősége csak a közönséges bűnözőket menekítette el.

Az első kérdés, amelyikre választ szerettünk volna kapni: vajon mi indokolta Horváth István témaválasztását, és miként ke-

rült kapcsolatba vele? Hiszen köztudomású, hogy nem lehetett része olyan élményekben, amelyek ennek az elbeszélésnek a megírására készítették volna.

Egy 1951 nyarán Kolozsvárt kelt írószövetségi jelentésben (*Hogyan irányítja és ellenőrzi az Írószövetség helyi fiókja az irodalmi tevékenységet?*) olvashatjuk a következőket:

„A vezetőség negyedévenként munkaprogramot készít. A párt-határozatok értelmében kijelöli azokat a legaktuálisabb politikai feladatokat, melyek arra a negyedévre érvényesek. Az írók a taggyűléseken vagy a szerkesztőségi megbeszéléseken a munkatervet konkrét vállalásaikkal kiegészítik. Vállalkoznak a békéért folyó harc[ot], a vetési-aratási kampányt, a kollektív gazdaságok vagy a szocialista versenyek ügyét előrelendítő írások megírására. A munkaprogramoknak ezt a részét többnyire teljesítik. Százszázalékosan a párt megalakulásának 30. évfordulójára fogadott vállalások valósultak meg. [...] E vállalások eredményeként jelent meg Nagy István regénye, az *Egy év a harmincból*, Bonczosnak, Orosz Irénnek, Horváth Istvánnak, Ion Marinnak regényrészlete. Márki Zoltánnak, Ion Bradnak és másoknak versei és tanulmányai.” Az alkotási kedv növekedéséről tájékoztat a jelentés, és arról: „Amint a Romániai Magyar Szó kritikusa megállapította, ez a nagy évforduló megteremtette irodalmunkban a kommunista hőst, ami eddig nem sikerült az íróknak.” A jelentést az írószövetségi fiók elnöke, Nagy István állította össze a vezetőségi tagok közreműködésével.

Az idézett részből tehát kiderül, hogy Horváth Istvánnak 1951 tavaszán regényrészlete jelent meg az évforduló tiszteletére. Most már csak azt kellett tisztáznunk, hogy ez az utalás nem a *Ribnița*-ra vonatkozik-e. S valóban, nem is egy lapban olvashatók az elbeszélés első változatának különböző fejezetei, hanem egyidőben háromban — csak más címen: *A győzhetetlenek*. Utunk, VI. évf. 14. sz.; *A legyőzhetetlenek*. Igazság, 1951. április 27.; *Legyőzhetetlenek* (Részlet az azonos című hosszabb elbeszélésből). Irodalmi Almanach, II. évf. 2. sz. 242—249. Az Igazság a kisregény megjelölést haszaálta, és ezzel a bevezetővel adta közre a *Ribnița* befejező részét (az összevont 8., 9. és 10. fejezetet): „A szerző Pártunk 30. évfordulójának tiszteletére írott művében a fasiszta börtönökbe jutott kommunista harcosokat mutatja be. Az olyan harcosokat, mint Grünberg Lázár és Bernáth Andor voltak, akik Pártunk iránti szeretetükben készek voltak életüket áldozni a munkásosztály győzelméért...”

Minthogy az elbeszélésben megtörtént eseményt elevenít fel az író, és a főszereplők a párttörténetből ismert munkásmozgalmi harcosok, akik épp a fogolytábor felszámolásában veszítették életüket, elkerülhetetlenül tisztáznunk kellett az írás hitelességét. Nos, a családtagok úgy tudják, hogy a táborban történeteket épp az a Gál Mátyás mesélte el Horváth Istvánnak, aki — csodával határos módon — élve került ki másodmagával a börtönből. Veress Pál emlékezete szerint Gál Mátyás ifjúkommunistaként került börtönbe, Bernáth Andorral és Grünberggel együtt tartóztatták volt le Bukarestben. Amint mondotta: Gál 1950 végén, 1951 elején Kolozsváron tartózkodott (tehát Horváth Istvánnak alkalma volt megismerkedni vele), csak később került fel Bukarestbe. Veress Pál arról is tájékoztatott, hogy maga Gál Mátyás is megírta a ríbníjai fogolytábor felszámolásának történetét: 1980 tavaszán olvasta és visszaadta Vetró Artúrnak.

Feltűnő viszont, hogy az elbeszélés második változatában már nem nevezi nevükön az író a kommunista hősöket: Gál Mátyásból *Galgó* lesz; Grünberg Lázárból — *Lazáriu, a lakatos*; Bernáth Andorból egyszerűen csak: *famunkás*. Utólag már nehéz magyarázatot találni arra, hogy mi szükség volt erre az eljárásra. Hiszen nyilvánvaló, hogy Horváth István nemcsak azért írta meg a *Ríbníját*, mert az írószövetség kolozsvári vezetősége előtt elvállalta a téma feldolgozását. Ha a *Török a parlagot* vitája során azért (is) bírálták, mert a regény kommunista alakjai vérszegények, a *Ríbníjából* közölt részletek alapján már a dicséretet is kiérdemelte: hősi helytállásukban, hús-vér alakjukban mutatta fel őket. Bizonyosra vehető, hogy kötetben is meg akarta jelentetni a kisregény terjedelmű elbeszélést, ám ennek már az lehetett a feltétele, hogy ne szerepeltesse valóságos nevükön a történet hiteles alakjait. A kézirat azonban ebben a formában sem került nyomdába, a témát viszont az író továbbra is fontosnak tartotta: ezért halasztotta az újraírást későbbi időkre. A kéziratokat gondosan őrizte, ám a tervezett végső formábaöntés elmaradt.

Csali gróf akar lenni?

Horváth István az 1955-ben megjelent *Csali gróf* című kisregényének témáját először elbeszélésben dolgozta fel. Akik az ötvenes évek elején irodalmi lapoknál vagy kiadói szerkesztőségekben dolgoztak, úgy emlékeznek a kéziratban maradt elbeszélésre, mint a maga korában merész, feltűnően bátor hangú írásra.

Jellemző viszont azoknak az éveknek az irodalompolitikai légkörére, hogy a szerző hallgatott a kézirat bírálóinak, véleményezőinek szavára, megszívlelte tanácsukat, és a „segítő szándék” szellemében átírta az elbeszélést. Sőt, mi több: miután kisregény-nyé terebélyesítette és kellőképpen „elsekélyesítette” közben írását, még nyilvánosan is önbírálatot gyakorolt 1954. május 28—30-i keltezésű vallomásában (*Munkamódszerem*. Utunk, IX. évf. 24. sz.) — amit nem tett meg a *Török a parlagot* című regényének Utunk-beli vitája idején (1951) sem. Hogy aztán értetlenül figyelje a kisregény megjelenése után az irodalomkritika heves támadását és ingerült elutasítását, holott ő igyekezett az elvárásoknak megfelelni. Ebben a jegyzetben nem térhetünk ki a könyv bírálatainak elemző értékelésére, csupán annyit kívánunk megjegyezni, hogy kétféle magatartás érvényesült a *Csali gróf* megítélésében. A dogmatista irodalomszemlélet akkori hívei úgy látták, hogy Horváth István még mindig nem tudott meggyőző módon alkalmazkodni a sematizmus követelményeihez. Mások számára viszont ez a kisregény vált a sematizmus teljes csődjének a példázatává. Ebből a szempontból tehát indokolt volt az elutasítás.

A kisregényé — és nem az eredeti elbeszélése, mely ugyan nem hibátlan alkotás, de ma is kiérdemli figyelmünket, megérdemli, hogy az ötvenes években keletkezett kéziratok temetőjéből kiemelve, tetszhalott állapotát megszüntetve, újból életre keljen. Annak bizonyosságául is, hogy amikor az élet jelenségeire figyelt, és nem életidegen tételek illusztrációjára vállalkozott, Horváth István az ötvenes években is írt olyan prózát, amelyik túlélte azt a korszakot.

Hogy mikor keletkezett tulajdonképpen a Csali-téma első feldolgoása? A *Munkamódszerem*ben azt írja a szerző, hogy „még a jobboldali elhajlás leleplezése előtt”. Eszerint tehát — minthogy a Luca—Pauker-féle irányzat felszámolása 1952 elején történt — 1951 végére tehető az elbeszélés megírásának időpontja. (A mai olvasó bizonyára tisztában van azzal, hogy az 1954-es szóhasználat mennyire félrevezető; azóta tisztázódott, hogy a szóban forgó „leleplezés” milyen törvénytelenések elkövetéséhez vezetett.) A hagyatékból két változata került elő. Az elsőnek a címe *Csali gróf akar lenni?* (40 gépelt oldal), a másodiké azonos a kisregényével, terjedelme pedig 51 gépelt lap — s ugyancsak hét fejezetből áll, miként az első változat (a kisregény viszont huszonháromból!). Válogatásunkhoz az első változatot vettük alapul. Minthogy az eredeti kézirat indítása (az első két lap) az átírá-

sok során elkallódott, úgy döntöttünk, hogy a második változat első fejezetével pótoljuk a hiányzó részt.

Ezek után felmerülhet a kérdés: melyek voltak azok az alapvető kifogások, amelyek miatt az elbeszélés nem jelenhetett meg eredeti formájában? Horváth István önbírálati jellegű vallomásából könnyű kikövetkeztetnünk ezeket: a kézirat véleményezői dicsérték ugyan az író bátorságát, merész témaválasztását, de rögtön hibájául rótták fel, hogy negativista, az ábrázolt jelenséget nem tudja az élet nagy összefüggései közt, pozitív irányú folyamat keretében bemutatni. Annyira komolyan vette a tanácsadók „segítségét”, hogy mentegetőző szövegében akaratlanul is őket visszhangozza:

„Igen sok függ attól, hogy az író tisztán lássa a társadalmi összefüggéseket, és saját helyét az összefüggések közepette. [...] A magam tapasztalataiból hozok fel példát arra nézve, hogy milyen hiba származhat alkotás közben, ha az író nem ismeri kellő módon a jelenségek összefüggéseit.

Sokan tudnak már arról, hogy annak idején, még a jobboldali elhajlás leleplezése előtt megírtam *Csali gróf* című írásomat, s úgy írtam meg, hogy nem volt alkalmas annak idején kiadásra, át kellett dolgoznom, újra kellett írnom az általam késznek hitt kéziratot.

Az írással az volt a célom, hogy a jobboldali elhajlást segítsen leleplezni vele. Alapul az elhajlás jelenségét vettem, a cselekmény főalakjául pedig egy magát régebb forradalmárnak mutató, de alapjában véve karrierista, hatalomra, gazdagságra törő, végül basáskodó, halászó, kulákokkal szövetkező szegényparasztot választottam, Csalit.

Csaliban a jobboldali elhajlót akartam tipizálni. Fel is mutattam minden hibáját, és Csalit mégsem vált típusá.

Hogy nem vált azzá, annak egyetlen oka volt, az, hogy Csalit és hibáit nem az adott társadalmi erő lényegéhez viszonyítva tükröztem, hanem naturalista módon. Csak azt mutattam meg, hogy: nézzétek, ilyenek is vannak. Nem mutattam meg azt, hogy Csalit milyen reakciós társadalmi erő alakította Csalivá, s ezek az erők miképpen viszonyulnak ma az új, a fejlődést előrelendítő társadalmi erőkhöz.

Át kellett hogy dolgozzam az írást. Csalival szemben olyan figurát kellett beállítanom, aki a valóságban is szemben áll vele, aki magában hordozza az újat, akit a fejlődést előrelendítő tár-

sadalmi erők alakítanak új emberré. Csak így fejződhetik ki az adott társadalmi erő lényege. Így válhat típussá mind a kettő.

Javítani akartam a világon. De az első esetben hogy tudtam volna javítani, ha nem állítottam példát, csak azt mutattam meg: íme, lássátok, ilyen helyzetet teremtett Csali; azt pedig nem, hogy: íme, így kell ezt a helyzetet megváltoztatni, és van, aki megváltoztassa.

A naturalista módon való tükrözéssel lehangoltam az olvasót, vagy talán lázítottam, de nem mozgósítottam a Csali-félek gonoszsága ellen. Az olvasóra sikerült volna annyira hatnom, hogy a Csali-féle érzelmek ellen gátat vonjon a tudatában, de ez a gát nem a támadásra, nem az előretörésre, hanem a védekezésre való. Nem segítettem jobbá, igazabbá, többé válni az embert. Ezért volt igazuk azoknak, akik azt javasolták, hogy a Csalival szemben álló, de hozzá mérten erőtlően jelentkező pozitív figurát erősítsem fel az írásban. Azt hiszem, sikerült ezt elérnem, s olyan hőst alkottam, akivel lelkesedéssel azonosul az olvasó. Így sikerült aztán Csalit is típussá izzítani.”

Mindössze két évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy Horváth István másképp lásson és ítéljen ezekben a kérdésekben is. 1956 nyarán a központi pártvezetőség jelenlétében tanácskozássra került sor a kolozsvári írókkal, művészekkel, értelmiségiekkel. Erre a megbeszélésre Horváth István is hozzászólással készült, melynek kézírásos vázlata fennmaradt a hagyatékban. Ebből idézzük a következő részletet:

„Volt rá példa, és ma is akad még, amikor egyes szerkesztőségek az íróknak a napi politikához, sőt az egyes kampányokhoz való irodalmi hozzájárulását kérik. Ez jó és nem hiba, ha a szerkesztő szándéka és az író ihlete találkozik. De igen rossz, ha az író éppen más jellegű téma foglalkoztatja. A szerkesztő előtt legtöbb esetben a napi politikai probléma áll, az író viszont szépirodalomban [gondolkozik, és] sohasem száraz problémákat, hanem sorsokat ír meg, belülről világítja meg a problémát, s ha eltérítik attól, ami éppen foglalkoztatja, könnyen a séma vagy más izmus területére csúszhat.

Voltak ilyen elcsúszások, ezt saját tapasztalatomból tudom. Az ilyen irányítás jó lehet az írónak, de nem az alkotó embernek, és meg kell hogy mondjam: egyes pártvezetők szívesebben látják a mindenre bólogató írónak, mint a saját fejével gondolkozó író. Akad kritikus is, aki az író irányítója szerepében tetszeleg, és nemcsak akárhogy, hanem kijelentéseit a párt kije-

lentéseként hangoztatja, és a párt elnézése mellett hatalma lehet. Például Robotos Imrét hozom fel és az én *Csali gróf* című regényemet. [...] Nem egy kolozsvári kritikusnak egészen más véleménye volt a könyvről, mint Robotosnak, de azt mondták: most nem olyan a politikai légkör, hogy vitába lehessen szállni vele, várni kell. Miért?

Nem volna szabad olyan politikai légkörnek lennie, amelyek fojtogatja a néphez és a párthoz hű, igaz író. Hiba ez.

Fel kell hogy hívjam a párt figyelmét az irodalom irányításának egy másik káros jelenségére, amely nemcsak Robotos, hanem más szerkesztők magatartásában is megnyilvánul. Ez a marxizmusnak idealista módon való megélése. Mit értek én ez alatt? Azoknak a kritikusoknak és esztétáknak a magatartását, akik nem a tényleges valóság alapján, hanem a maguk marxista olvasottsága szerint tekintik a világot, és ilyenformán gondolkodnak: »Az én marxista ismeretem szerint az adott fejlődési szakaszban ilyennek kell lennie a világnak.« Holott a valóság lehet sok mindenben egészen más is, vagy egyáltalán nem olyan, amilyenek az olvasott tudományos könyvek után a tudatuk meghatározza. És ezt az elferdítő elképzelést aztán rá akarják kényszeríteni az életet náluk igazabban ismerő íróra.

Az ilyen bírálatok megzavarják az író társadalmi és művészi tájékozódásában, s annál inkább, ha a párt elnézi, hogy az ilyen bírálat a párt bírálatként tűnjön fel.

Íranyítson a Központi Vezetőség, de úgy, ahogy Lenin irányította az irodalmat: segítsen tiszta képet teremteni ott, ahol zavar van, tekintse egyenrangú félnek az író, akivel együtt irányít és irányul. Ne legyen titka a párt[nak az] írók előtt, s higgye el, hogy az alkotó és nem íródiák író érez legalább annyi felelősséget népével szemben, mint a Központi Vezetőség bármelyik tagja.”

Fekete fellegek

A kézirat keletkezéséről, 1944-es történetéről korábban már szóltunk, s azt is jeleztük, hogy a felszabadulás után is tovább foglalkoztatta Horváth Istvánt az elbeszélés sorsa. Átdolgozott formában és ezen a címen 1957-ben jelent meg az Utunk három egymást követő számában (XII. évf. 2—4. sz.). A hagyatékban fellelhető az elbeszélésnek egy harmadik, valószínűleg kötetbeli közlésre előkészített, frissen gépelt változata. Válogatásunkhoz

ezt vettük alapul. Ez a legtömörebb, legkiérleltebb változat. A leglényegesebb változtatás: más nézőpontból szemléli a szerző az 1937-es választás történetét; elmaradnak a megírás idejére jellemző írói kommentárok, amiként az 1957-es változathoz is kihullnak jórészt az elbeszélést a közlés érdekében „aktualizáló” utólagos beírások. A tényeket beszélteti az író, mégis belülről láttatja az eseményeket, hiszen maga is részese — szervezője és szenvedője — volt a csúfos megfutamítással és veréssel végződő kisebbségi küzdelmeknek.

Szómagyarázat:

csbukul — a latyakos, mély sárban jár
istrángfonás — kötélfonás
csijjogás — leányzsivaj, kacagás, visogás
csivikol — huhog (a bagoly)
kurázsit mutat — bátorságát mutatja; megmutatja, mire képes
ciheres — bokros erdőrész
csömbölyödik — gabalyodik
aszaly — régi szabású ujjason a karöltőhöz beszabott rész
szirimány — vékony, cingár ember

Tolvajság

Horváth István korai elbeszélései közé tartozik, noha csak 1957-ben jelent meg az Utunkban (XII. évf. 48. sz.), majd 1969-ben a *Nyomok porban, hóban* című kötetben. A hagyatékban — a *Novellák 1945-ig* jelzésű dossziében — az elbeszélésnek két változata található (az egyik honvédségi nyilvántartó ívek hátlapjára írva). Az első változat cím nélküli, a másodikon *A tolvaj* olvasható. A megjelent elbeszélés lényegében nem tér el a második változat szövegétől. A tömörítéseken, stilizálásokon kívül a következő változtatásokra figyelhetünk fel: 1. a kézirat szerint a történet 1930 nyarának elején játszódik le, az elbeszélés főszereplőjét pedig Csótya Gyurkának hívják (ami kiderül mindjárt az indításból); a nyomtatott szövegben nem szerepel a név, a történéis idejét pedig 1932-re teszi a szerző („Az az ezerkilencszázharminckettedik esztendő a többieknél is cudarabbá cudarult”). 2. A tolvajságon rajtakapott nagygazdák neve a kéziratban nem Magyar Mózsi és Vitéz Monyi, hanem: *Rác Mózsi és Fazakas Zsiga*.

Sokkal érdekesebb a kézirat első és második változata közötti különbség. Először tragikomikus hangvételi elbeszélést írt a történetből Horváth István. Az alaphelyzet mindkét változatban ha-

sonló, a tolvajlás indítéka is, ám Görcs Minyával — így hívják a történet tragikomikus alakját — csak annyi „szerencsétlenség” történik, hogy végül is dohány nélkül tér haza a városból: a tyúk alól kilopott tojásokat a szegény ember nyomorúságát kicacagó piaci csődület közé vágja. Az elbeszélés befejező részét idézzük:

„Görcs Minya ott állott közbül. A rossz ujjasa lombosan hirdette nyomorult szegénységét, s szalmakalapján a kiálló hajtincs setéten fenyegetett az ég felé.

Előbb mosolygott, de aztán, ki tudja, miért, a nyúl jutott eszébe.

Mózsai húzta, hogy sírt a föld s a levegő is körülötte. Aztán, milyen a nép... gyűltek a muzsikaszóra. Csődültek kereken, bámulták a fényes bandát, de leginkább közbül a rongyos Görcs Minyát. Ő pedig állott, és nézte, hogy merre tudna kijutni. Intett is Mózsinak, de Mózsai dicséretnek vette, s még inkább nekiadódott.

A kívülvalók előbb bámultak, aztán kezdtek már kacagni is.

— Hadd már, az egedet! — morogta Görcs Minya, de a nagy zajban senki sem hallotta. Felvette a kosarát, s indult volna, de rés semmifelé. Kül pedig kacagtak, amitől főni kezdett a vére.

Úgy érezte, hogy a föld mozog alatta, s keserű gőzök párallottak a szeme előtt. Akkora árvasága volt, hogy olyant az ég se sokat takar annyi kicsi helyen.

Szeretett volna bicskával nekimenni a világnak, de Mózsai nem látta, nem láthatta kínját, ő csak húzta, de szépen s keservesen.

Görcs Minya egyszer csak fölkapta a földnek szegett fejét.

— Kacagnak — nézte, s abban a pillanatban jobb keze a kosárba markolt, és a kezébe került tojást úgy vágta az egyik kacagó férfihoz, hogy sárga lett az, mint a napraforgóvirág. Aztán a másikat, s négy tojás erejével olyan utat vágott, hogy szerével mehetett volna rajta.

Kint a csöndörgésben elvegyült. Sok volt ott még olyan, mint ő. De a négy tojásost lehetett ismerni, s kacagták, hogy ropogott a piac.

Délután, hazafelé menet Görcs Minya kivette a kicsi cukor-sípot. — Szépen szól — nézte, de csak alig érintette ajakához, hogy ne fogyjon még egy leheletnyit se. Megnézte a pogácsababát is, kicsi tükör volt rajta, kacagó kicsi tükör.

— A felleget a nyúljának! — sóhajtott aztán egy reszketőset, és foga közé vette a pipaszár keserű bagós felét.”

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Asztalos István vagy akár Tamási is írhatta volna? Esetleg Móricz? Ezért írta át a történetet Horváth István a háború alatt, és adott tragikus végkifejletet az elbeszélésnek? A kérdések megválaszolatlanok maradnak, viszont jelzik, hogy miként keverte a maga egyéni hangját az elbeszélő Horváth István.

Szómagyarázat:

röngkölve horkol — olyan nagyon horkol, hogy majd megfullad közben

pufákolva szuszog — puffogó hangot ad (alvás közben)

pöfötyös — pufók

murva — szénatörmelék

lecsapult térdre — térdre ereszkedett

surgyé — szalmazsák

iszkitel — nyugtalanít, idegesít

pípje van — keményedés a tyúk nyelvén, amelytől tikogó hangot ad

Falubeliek voltak

1960-ban jelent meg az Utunkban (XV. évf. 48. sz.), majd bekerült a *Nyomok porban, hóban* című elbeszélésgyűjteménybe. Feltételezhető, hogy az írás a negyvenes években született, a *Kipergett magvak* korszakában. Egyik átjavított példánya ugyan az 1957 és 1960 közt írt novellák kéziratkötegeből került elő, de a hagyaték rendezése során felbukkant egy gépelt lapnyi kéziratföredék is, amely alapján egy jóval korábbi változat létezésére lehet következtetni.

Szómagyarázat:

lengeteg — elviselt ruhanemű

küzslődik — küszködik

Szűzdohány

Az 1970-es *Utunk Évkönyv* (50—52.) közölte a Falvak Népe újraindulásának negyedszázados évfordulója alkalmából. Változatlan formában átvette a Falvak Dolgozó Népe 1970. november 18-i száma is. (Az újraindult Falvak Népe első száma 1945. november 18-án jelent meg.)

Amikor nem volt ég Bukarest fölött

Életrajzi részlet megjelöléssel adta közre az Utunk [XXVIII. évf. (1973) 33. sz.], majd bekerült a karcolatokat és elbeszéléseket tartalmazó *Örvénylő harmatcseppek* című kötetbe. Megjegy-

zendő, hogy a téma első feldolgozása kimondottan publicisztikus: 1954-ben arra kéri Horváth Istvánt az Igazság szerkesztősége, hogy a testvériség szelleméről írjon a lapba cikket. A cikk érdekessége, hogy nyomon lehet követni benne: a sajjón feltörő emlékek, a megszenvedett élmények miként szorítják félre (még nem ki) a korabeli zsumalisztika üres frázisait (*A testvériség szellemében*. Igazság, 1954. november 6.). Igaz, akkor csak a Bukarest-től hazáig tartó út élményeit elevenítette fel a szerző, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy a völci román legénykével töltött medgyesi éjszaka tanulságait exponálhassa.

Ha összevetjük a téma első jelentkezését az önéletrajzi részleteként is helytálló elbeszéléssel, a témakezelésben megmutatókozó szemléleti változásokra figyelhetünk fel. Ugyanazzal a mondattal indítja az elbeszélést a szerző, amelyik az 1954-es írás hangváltását is előidézte — „Mint sebből az élő vér, oly elevenen tör elem ez az emlékezés.” —, ám ami korábban publicisztikai töltet volt, itt csupán kerete az írásnak. Az emlékezés nem egy gondolat kifejtéséhez szükséges illusztráció, hanem újraélése, újratemtése az 1925-ös bukaresti világnak s egyszersmind a hányódásokkal teli kisebbségi sorsnak.

A Hold

1975 végén jelent meg a Korunkban (XXXIV. évf. 12. sz. 921—924.), az *Örvénylő harmatcseppek* kötetzáró darabja.

Szómagyarázat:

kotymányok — gödrök
gyökkenve — szunyókálva le-leejti a fejét

Visszapillantó tükörben

Horváth István korai elbeszélései közé tartozik, a *Kipergett magvak* darabjaival egyidőben keletkezett, noha csak 1976 végén — mindössze hat héttel a szerző halála előtt — jelent meg az Utunkban (XXXI. évf. 46. sz.). A hagyatékból a kéziratnak két példánya került elő, cím nélkül, 1943-as nyomtatványok hátlapjára gépelve. Az egyik példány a korai elbeszélések kéziratát tartalmazó iratsomóban található, a másik pedig — amelynek alapján az átdolgozás jellegét is meg lehet állapítani — a befejezetlenül maradt önéletrajzi regény munkapéldányát őrző doszsiében.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Az átdolgozás részben szerkezeti változtatással és terjedelemszűkítéssel járt (az eredeti kézirat mintegy a felére apadt), másrészt a szereplők nevének az átírásával. A *Visszapillantó tükörben* ábrázolt nyári nap feszültségét eredetileg nem oldotta fel a szerző a mezőről hazatérő leány és legény egymásnak felelő énekével, az elcsendesülő természet minden emberi szenvedésen felülemelő hatásának érzékeltetésével. Az eredeti kéziratban a szikkasztó nyári munka leírásának, a férj és feleség dühös szembenállásának, a bánatos leány- és legény-éneknek lényegében másodlagos szerepe van: a kiüttalan élet tragikumának az elkerülhetetlenségét érzékelteti ezzel. Mire hazaérnek a fiatalok a mezőről, a csűrben felakasztja magát a munkára már képtelen és élete értelmetlenségére rádöbbsent öregember, akit bolondnak csúfolnak már a gyermekek is...

Íme egy kimaradt részlet az elbeszélés első feléből:

„Úgy áll, mint aki megbolondult.

Mit kerestem?... — áll s néz, mint aki ködben tájékozódik. Agya kerekei lassan mozognak, s későre örlik lisztte darabos gondolatait.

Áll, néz, aztán még mélyebbre ejti homlokát, ráncai sűrűbbek lesznek, s csak úgy béfelé motyogja: »Kereshetem már.« Nehéz öklével a ládára üt: — Az életet kerestem, amelyik igazi volt, s amelyiket én nem éltem, az istenit — csikorog, mint a helyéből kimozdult oszlop — annak a földnek! Má csak a vót az enyim.

Úgy előnti a méreg, hogy vén bolond fejjel gyufát keres.

— Meggyújtom a világot, hogy égjen el minden rajta.

Keresi a gyufát, mint kinek értelme veszett. Aztán Sándor jut eszébe, a fia. — Az is az én utamat járja — jajgat a vén [...]

— Fiam! — motyogja száraz szájjal —, fiam, e nem élet!”

Szómagyarázat:

burungózik — dühösen végigseper a szél

lesuttyanva — leesve, elcsüggedve

szuszmutával — pizsmogással

III. MINT A MAGBÓL KIKELT FÁCSKA

Horváth István 1975-ben kezdte el írni önéletrajzi regényét *Mint a magból kikelt fáska az erdőn* címmel. A kézirat munkapéldányán később maga húzta át a hosszúnak tűnő cím két utolsó szavát. A szerző életében négy részlet jelent meg a regényből,

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A megjelent részletek lelőhelyei:

Mint a magból kikelt fácska az erdőn. Önéletrajzi részlet. Igaz Szó, XXIII. évi. (1975) 10. sz. 297—311.

Az X-en alul. Részlet a *Mint a magból kikelt fácska* című önéletrajzi regényből. Utunk, XXX. ,évf. (1975) 40. sz.

Szélbe vetett csillag. Részlet a *Mint a magból kikelt fácska* című önéletrajzi regényből. Utunk, XXX. évi. (1975) 49. sz.

Mint vihartól szaggatott fák. Utunk, XXXI. évf. (1976) 21. sz.

Siratózás. (Részlet a szerző önéletírásából.) Igaz Szó, XXV. évf. (1977) 1. sz. 23—31.

Szómagyarázat:

pókarongy — pólya

bónyál — bebugyolál

hájta — rosszféle, kikapós nő

patkanca — nem teljes virágú

pumi béka — törpe béka

prémonda — béresek évi járadéka

cucilista — szocialista

gyökkint — sántít

meggyavulva — meggyógyulva

kápsogtat — félig nyitott szájjal össze-összekattintja állkapcsát

rékurálás — rekvirálás

Önéletrajz (1963)	5
Kipergett magvak (1943—1944)	13
Kipergett magvak	15
Ha nem születtem úrnak	35
Az ugaron	51
A nyakra való	77
Erdőlés	82
Vasárnap	92
Leányavatás	107
Földrengés	123
Karácsony	129
Útmarti Jóska	144
Visszapillantó tükörben (1945—1976)	157
Kaszások	159
Lakodalom	166
Füstté lőtte a múltat	173
A király abrosza	178
Így lettem bíróhelyettes	183
A tudós	192
Ribnita	205
Csali gróf akar lenni?	267
Fekete fellegek	311
Tolvajság	342
Falubeliek voltak	351
Szűzdohány	356
Amikor nem volt ég Bukarest fölött	360
A Hold	377
Visszapillantó tükörben	384
Mint a magból kikelt fácska (1975—1976)	395
Kései kérdések (Cseke Péter utószava)	463
Jegyzetek	477

A könyv szerkesztője: Dávid Gyula
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos
A megjelenés éve: 1981. Alak: 54×84/16
A nyomás kezdete: 1981. II. 18.
Papír: 63 g-os famentes
Kiadói ívek száma: 27,41
Nyomdai ívek száma: 32
Tizedes osztályozás nagy könyvtárak számára:
894 511—3, kis könyvtárak számára: 894 511

Tiparul executat sub comanda nr. 615/1980,
la Intreprinderea Poligrafică Cluj
Municipiul Cluj-Napoca
B-dul Lenin nr. 146
Republica Socialistă România

